

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Geoffrey
Roberts

MAREŞAL
JUKOV

KAL KEDON

Geoffrey Roberts

Hitler'i Yenen Adam MAREŞAL JUKOV

KAL KEDON

HİTLER'İ YENEN ADAM MAREŞAL JUKOV

Hitler'i Yenen Adam Mareşal Jukov

Geoffrey Roberts

Kalkedon Yayıncılık: 322

İkinci Dünya Savaşı Dizisi: 1

Bali Paşa Caddesi, No 155A, Fatih-İstanbul

Telefon ve Fax: 0212 512 43 56 - Sertifika No: 13931

Web: www.kalkedonyayinlari.com.tr

e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Derleyen ve Yayına Hazırlayan: Hakan Tanıttıran

Kapak Tasarım: Şahan Yatarkalkmaz

Düzeltili: Yoldaş Özdemir

Bu kitap Ceylan Matbaası'nda (Ahmet Uçar) basılmıştır

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi 83/ 317-318-319

Zeytinburnu - İstanbul - Sertifika No: 23352

Tel: 0212 613 10 79 Fax: 0212 613 10 79

İngilizce Baskı: Random House, ABD, 2012.

Türkçe Birinci Basım: Kalkedon Yayınları, Şubat 2016

Copyright© Kalkedon Yayınları 2016

ISBN 978-605-4979-55-4

HİTLER'İ YENEN ADAM MAREŞAL JUKOV

Geoffrey Roberts

Türkçesi: Eser Ulun - İdem Erman

KALKEDON

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Geoffrey Roberts,

Stalin's Wars ve *Victory at Stalingrad* adlı kitapların yazarıdır. İrlanda da University College Cork'a Tarih Bölümü başkanı ve profesördür. Roberts, İngiliz, İrlanda Amerikan gazetesine, popüler tarih dergilerine sık sık yazılarıyla katkılarda bulunmaktadır. Televizyonlarda ve radyolarda yayınlanmış belgesellere danışmanlık yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER	7
KRONOLOJİ: GEORGİ JUKOV'UN HAYATI VE KARIYERİ	11
1) SIC TRANSIT GLORIA MAREŞAL GEORGİ JUKOV'UN ZAFER VE DÜŞÜŞLERİ	17
2) EFSANEVİ GENÇLİK YILLARI KÖYLÜ ÇOCUK KOMÜNİST BİR ASKER OLUYOR, 1896–1921	31
3) BİR ASKERİN YAŞAMI BİR KIZIL KOMUTANIN EĞİTİMİ, 1922–1938	51
4) HALHİN-GOL, 1939 BİR GENERALİN KANI	83
5) KİEV'DE SAVAŞ OYUNLARI VE HAZIRLIKLAR, 1940	109
6) YOKSA FELAKETİN BAŞ MİMARİ MIYDI? JUKOV VE 22 HAZİRAN 1941	137
7) STALIN'IN GENERALİ LENİNGRAD VE MOSKOVA'YI KURTARMAK, 1941	181
8) ZAFERİN MİMARİ MI? STALINGRAD, 1942	221
9) NA ZAPAD! KURSK'TAN VARŞOVA'YA 1943-1944	251

10) KIZIL FIRTINA	
ALMANYA'NIN FETHİ 1945	293
11) TAŞRAYA SÜRGÜN	
GÖZDEN DÜŞME VE REHABİLİTASYON 1946-1954	333
12) SAVUNMA BAKANI	
ZAFER VE PARODİ	353
13) SON SAVAŞ	
TARİH İÇİN MÜCADELE - 1958-1974	395
14) ZAFERİN MAREŞALİ	421

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER

Eğer Rusya'da herkesten daha üstün bir kahraman varsa o da Georgi Jukov'dur; yoksul bir köylü çocuğuyken İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük generali olup Hitler'i yenmiş, hem Stalin hem de Kruşçev'in hışmına uğramış ama bunlardan sağ salim çıkmayı başarmıştır. Random House'dan Jonathan Jao, Jukov'un yeni bir biyografisini yazmamı teklif ettiğinde, merakımı celp etti. *Stalin's Wars* (Stalin'in Savaşları) adlı kitabım için çalışırken, Jukov'un Sovyetlerin kazandığı zaferdeki rolünü sorgulamış, kendi kendini ağırlayan anılarının yarattığı mitoloji beni kaygılandırmıştı. Sovyet generalleri arasında benim bir favorim olacaksa o da, Jukov'un rakibi, liderlik tarzı bakımından ondan çok farklı olan Konstantin Rokossovski idi. Yeni proje için düşündüğüm başlık "Jukov: Eleştirel bir Biyografi" oldu, niyetim de hayatını ve kariyerini saran efsaneyi teşhir etmek aynı zamanda da askeri zaferlerinin ve yenilgilerinin ardındaki büyük dramayı deşmek ve siyasi dönme dolaptaki yolculuğunu incelemektir. Ancak, Jukov'un biyografisi üzerinde çalıştıkça Jukov'un bakış açısına daha fazla sempati besler oldum. Empati eleştiriyi karıştı. Jukov kültürünü kesen hiperbolü dengeli bir şekilde yeniden gözden geçirirken, Jukov'u başarılarını da tam bütünüyle takdir edebildiğini umduğum bir sonuç çıktı ortaya.

Jukov'un İngilizce yayınlanan ilk biyografisi değil bu; Albert Axell'in, William J. Spahr'ın ve özellikle de Otto Preston Chaney'in çığır açmış emeklerinden burada mutlaka söz etmeliyim. Ancak, yaptıkları çalışmalarının sınırlılığı Jukov'un vaz geçilmez ancak oldukça sorunlu bir kaynak olan anılarına fazlaca dayanmaları. Bu biyografide, Jukov'un Rusya Devleti Askeri Arşivi'nde bulunan özel dosyalarının da dahil olduğu Rus arşivlerindeki yeni ve muazzam kaynağı kullanma şansını buldum. Ayrıca bir çok Rus akademisyenin, özellikle, V. A. Afanas'ev'in, V. Daines'in, A. Isaev'in ve V. Krasnov'un Jukov'un İkinci Dünya Savaşı'ndaki rolüne vurgu yaptıkları değerli biyografik incelemelerden de çok faydalandım. Ancak benim çalışmam, Jukov'un savaş sonrası siyasi kariyeri kadar, daha önceki hayatına da ağırlık veren tam kapsamlı bir biyografi oldu.

Moskova'daki araştırmalarım sırasında, Rus Bilimler Akademisi Genel Tarih Enstitüsü'ndeki arkadaşlarımın; özellikle de Oleg Rzheshevsky, Mikhail Myagkov ve Sergey Listikov'un büyük yardımlarını gördüm. Profesör Rzheshevsky, Jukov'un en büyük kızı Era ile buluşmamı ve bir söyleşi yapmamı sağlama nezaketini gösterdi. Nikita Maximov ile Alexander Pozdaev, Jukov'un kendi adını taşımakta olan doğum yerinde bulunan Jukov Müzesi'ne yaptığım büyüleyici gezi sırasında bana eşlik ettiler. Boris Sokolov'un, Jukov'a dair düşmanca bakışını paylaşmıyorum ancak bana Jukov'un aile ve özel hayatı hakkında Irina Mastykina'nın yaptığı çalışmayı tavsiye etme cömertliğini göstermiştir.

Evan Mawdsley, ilk taslağı okuma nezaketini gösterdi, bazı yanlışları düzelttiği gibi, çok değerli tavsiyelerde de bulundu. Yanlışlarımın en gülünç olanlarından biri de Jukov'un bir jimnastikçiye aşık olduğuna emin oluşumdu, oysa söz konusu kişi bir öğrenciydi (Rusçası *gimnazistka*). Evan'ın Sovyet-Alman savaşı üzerine yaptığı çalışmalar eşî bulunmaz bir kaynaktır,

aynı şekilde Chris Bellamy'nin, David Glatzn'ın, Jonathan House'ın ve John Erickson'unkiler de. Savaş öncesi Kızıl Ordu konusunda da en önemli rehberlerim Mary Habeck, Mark von Hagen, Shimon Naveh, Roger Reese ve David Stone'un çalışmaları oldu.

Büyükelçi John Beyrle'e babası Joseph'in Jukov'la 1945'deki tesadüfi karşılaşması hakkında konuşmak için onca işi arasında bana zaman ayırdığı ve olayı yeniden kurgulamamı sağlayan malzemeleri verdiği için minnettarım.

Jukov üzerine araştırmamı sunma fırsatını bana sağlayanlar, Askeri Tarih Derneği, İrlanda Rus ve Doğu Araştırmaları Birliği, Londra'daki Rus ve Sovyet Araştırmaları İş Birliği Topluluğu, Mynooth Üniversitesi Askeri Tarih ve Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Hull Üniversitesi Siyasi ve Uluslararası Araştırmalar bölümleridir.

Moskova'da haftalarca süren araştırmalarım, aylar süren yazma uğraşım, eğer iş verenim İrlanda'nın College Cork Üniversitesi'nin verdiği izin ve sağladığı mali destek olmasaydı mümkün olamazdı.

Bu kitabı yazarken, iki parlak editörün katkılarını aldığım için çok şanslıyım: partnerim -kitabı da ithaf ettiğim kişi olan- Celia Weston ve bana hem popüler hem de akademik bir biyografi yazma fırsatını sağlayan Jonathan Jao. Ayrıca, beni daha geniş bir okuyucu kitlesine yazmak için yüreklendiren temsilcim Andrew Lownie'nin desteğini aldığım için kendimi ayrıcalıklı hissediyorum.

Son olarak, Nigel Hamilton'un *How to Do Biography* adlı çalışması için ayrıca teşekkür etmeliyim. Ancak bu kitabı ikinci kez okuduktan sonradır ki -Jukov üzerine yazmayı bitirdikten sonraydı- bu çalışmadan ne kadar çok ders çıkarmış olduğumu gördüm. Ancak bu çalışmada olabilecek hatalardan ne o ne de bu ön sözde adı geçenlerin hiç biri sorumlu değildir, hataların hepsi bana aittir.

KISALTMALAR

Notlarda, aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır:

RGVA: Rossiiskii Gosudarstvennyi Voenyi Arkhiv (Rusya Devleti Askeri Arşivi)

Zhukov, *Reminiscences*: G.K. Zhukov. *Reminiscences and Reflections*, 2 Cilt. Moskova: Progress Publishers, 1985

Zhukov, *Vospominaniya*: G.K. Zhukov. *Vospominaniya i Razmyshleniya*, 11. Baskı, 3 Cilt. Moskova: APN: 1992

GEORGİ JUKOV'UN HAYATI VE KARIYERİ

- 1896- 1 Aralık: Georgi Konstantinoviç Jukov'un Rusya'nın Kaluga vilayetinde, Stelkovka'da doğdu.
- 1903- İlkokula başladı.
- 1908- Moskova'ya göçtü ve kürkçü olarak çalışmaya başladı.
- 1914- Birinci Dünya Savaşı çıktı.
- 1915- Ağustos: Çarın ordusunda askere alındı ve süvari sınıfına katıldı.
- 1916- Ekim: Çatışmada yaralandı ve cesaret madalyası aldı
- 1917- Mart: Çar 2. Nikola Petograd'daki askeri isyan sonucu tahttan indirildi.
Kasım: Bolşevikler Hükümeti devirdiler ve iktidarı ele geçirdiler.
- 1918- Ekim: Kızıl Ordu'ya katıldı
- 1919- Mart: Komünist Parti'ye aday üye oldu.
Ekim: Rus İç Savaşı sırasında çatışmada yaralandı.
- 1920- Alexandra Dievna ile evlendi.
Mart: Ryazan'da Kızıl Komutanlar Süvari Kursu'na katıldı.
Mayıs: Komünist Parti'ye tam üye oldu.
Ekim: Önce müfreze sonra da bölük komutanı oldu.
- 1921- Jukov'un babası öldü.
Mart: Cesaret madalyası aldı.
- 1922- Haziran: 38. Süvari Alayı'na bölük komutanı olarak atandı.

12 Geoffrey Roberts

- 1923- Mart: 40. Süvari Alayı'nın komutan yardımcılığına terfi etti.
Temmuz: 39. Buzuluk Süvari Alayı'nın komutanlığına terfi etti.
- 1924- Ekim: Leningrad'daki Yüksek Süvari Okulu'na girdi.
- 1028- Kızı Era doğdu.
- 1929- Kızı Margarita doğdu.
Moskova'da Frunze Askeri Akademisi'ne girdi.
Mayıs: 7. Samara Birliği'nin, 2. Süvari Tugayı'na komutan olarak atandı.
- 1931 Şubat: Süvari müfettiş yardımcılığına terfi etti.
Eylül: Japonlar Mançurya'yı işgal ettiler.
- 1931 Ocak: Hitler Almanya'da iktidara geli.
Mart: 4. (Voroshilov) Süvari Birliği'nin komutanlığına atandı.
- 1935 Lenin Nişanı ile ödüllendirildi.
- 1937 Kızı Ella doğdu
Mayıs: Askeri temizlik başladı ve Mareşal Tukhachevski tutuklanıp idam edildi.
Temmuz: Japonya, Çin'i işgal etti.
Temmuz: Beyaz Rusya'daki 3. Süvari Kolordusu komutanlığına atandı.
- 1938 Mart: 6. Kazak Kolordusu'nun komutanlığına tayin edildi.
Haziran: Beyaz Rusya Askeri Bölgesi'nin komutan yardımcılığına atandı.
- 1939 Mayıs: Moğolistan-Mançurya sınırına gönderildi.
Haziran: Halhin-Gol'deki 57. Özel Kuvvetler komutanlığına atandı.
Temmuz: 57. Kolordu, Jukov'un komutasında 1. Ordu Grubu olarak yeniden örgütlendi.
20 Ağustos: Halhin-Gol'de Japon kuvvetlerine saldırı başlatıldı.

23 Ağustos: Nazi-Sovyet Paktı imzalandı.

30 Ağustos: Halhin-Gol'deki ilk zaferi nedeniyle Sovyetler Birliği Kahramanı yapıldı.

1 Eylül: Almanlar, Polonya'yı işgal ettiler.

17 Eylül: Sovyetler doğu Polonya'yı işgal ettiler.

Aralık: Sovyetler, Finlandiya'yı işgal ettiler.

1940 Mart: Sovyet-Fin Barış Anlaşması imzalandı.

Mayıs: Kiev Özel Askeri Bölgesi'ne komutan olarak atandı.

Mayıs: Sovyet Silahlı Kuvvetleri'nde general ve amiral unvanları yeniden verildi.

2 Haziran: Stalin ile ilk kez görüştü.

5 Haziran: Ordu generalliğine terfi etti.

22 Haziran: Fransa teslim oldu.

28 Haziran: Sovyetler Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı işgal ettiler.

18 Aralık: Hitler Barbarossa Harekatı emrini verdi.

25 Aralık: "Çağdaş Saldırı Harekatının Karakteri" başlıklı raporunu sundu.

1941 Ocak: Genelkurmayın savaş oyunlarına katıldı.

14 Ocak: Genelkurmay Başkanlığı'na atandı.

Şubat: 18. Parti Konferansı'nda, merkez komite yedek üyesi olarak seçildi.

15 Mayıs: Almanya'ya karşı önleyici saldırı üzerine Sovyet planını hazırladı.

22 Haziran: Almanlar Sovyetler Birliği'ni işgal ettiler.

30 Haziran: Minsk düştü.

10 Temmuz: Stavka yani Yüksek Komuta Harekat Karargahı kuruldu.

29 Temmuz: Genelkurmay başkanlığından alındı ve Yedek Cephe komutanlığına atandı.

8 Ağustos: Stalin Silahlı Kuvvetler Başkomutanı oldu.

Ağustos: Yel'nya'daki karşı saldırıya komuta etti.

14 Geoffrey Roberts

Eylül: Kiev düştü, Leningrad kuşatıldı.

11 Eylül: Leningrad Cephesi komutanlığına atandı.

11 Eylül: Batı Cephesi komutanlığına atandı.

5 Aralık: Moskova karşı saldırısı başladı.

1942 Ocak: İlk Rzhev-Viazma Harekatı başladı.

Haziran: Almanlar Baku'ya ve Stalingrad'da doğru güneyden saldırı başlattılar.

Temmuz: İkinci Rzhev-Viazma Harekâtı.

17 Temmuz: Stalingrad Muharebesi başladı.

28 Temmuz: Stalin 227 no'lu emri yayınladı – Ni Shagu Nazad! (Geriye tek bir adım dahi atılmayacak!)

26 Ağustos: Stalin'in başkomutan yardımcısı olarak atandı.

Kasım: 3. Rzhev-Viazma Harekâtı (Mars Harekâtı)

19 Kasım: Uranus Harekâtı- Kızıl Ordu'nun Stalingrad'da karşı saldırısı.

1943 Ocak: Leningrad'daki Alman kuşatmasını sona erdirmek için yapılan harekâtları yönetti.

18 Ocak: Sovyetler Birliği mareşalliğine terfi etti.

Temmuz: Kursk Muharebesi

Kasım: Kiev'in kurtuluşu.

1944 Jukov'un annesi öldü.

Haziran: Bagration Harekâtı; Fransa'ya Normandiya Çıkartması

Ağustos: Varşova isyanı.

Eylül: Sovyetlerin Bulgaristan'ı işgalini yönetti.

12 Kasım: 1. Belorusya Cephesi'ne komutan olarak atandı.

1945 Ocak: Vistula-Oder Harekâtının başlaması,

Varşova'nın ele geçirilişi.

18 Ocak: Stavka, 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin Berlin'e ilerleyişini durdurdu.

16 Nisan: Berlin'e saldırı başladı.

25 Nisan: Sovyet ve Amerikan kuvvetleri Elbe üzerinde buluştular.

30 Nisan: Hitler intihar etti.

Mayıs: Kızıl Ordu, Berlin'i aldı ve Jukov, Almanların teslimiyetini kabul etti.

24 Haziran: Jukov Kızıl Meydan'daki zafer geçidinin en önündeydi.

Temmuz-Ağustos: Potsdam Konferansı'na katıldı.

1946 Şubat: Yüksek Sovyet'e seçildi.

22 Mart: Sovyet Kara Kuvvetleri Komutanı olarak atandı.

Haziran: Sovyet Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan azledildi ve Odesa'ya gönderildi.

1947 Şubat: Komünist Parti Merkez Komitesi üyeliğinden çıkarıldı.

1948 Şubat: Almanya'dan savaş ganimeti almakla suçlandı.

Şubat: Ural Askeri Bölgesi komutanlığına gönderildi.

1950 Yüksek Sovyet'e yeniden seçildi.

Sverdlosk'ta Galina Semonova ile tanıştı.

1952 Ekim: 19 Parti Kongresi'ne katıldı ve Merkez Komite'ye seçildi.

1953 Mart: Moskova'ya döndü ve savunma bakan yardımcılığına atandı.

Mart: Stalin öldü.

Haziran: Beria tutuklandı

1954 Jukov'un kızkardeşi Maria öldü.

Eylül: Totskoe'deki nükleer denemeleri ve çalışmaları denetledi.

1955 Şubat: Savunma bakanı olarak atandı.

Mayıs: Varşova Pakı imzalandı

Temmuz: Cenevre Zirvesi'ne katıldı ve Eisenhower ile görüştü.

1956 Şubat: 20. Parti Kongresi'nde prezidyuma seçildi.

16 Geoffrey Roberts

25 Şubat: Kruşçev, 20. Parti Kongresi'nde gizli konuşmasını yaptı.

Kasım: Macaristan'a yapılan askeri müdahaleyi yönetti

1957 Ocak-Şubat: Hindistan ve Burma'ya gitti.

Haziran: Anti-parti grubunun darbe girişimine karşı Kruşçev'i savunanların başını çekti.

Haziran: Kızı Maria doğdu.

Ekim: Merkez komite, orduyu partiden kopardığı gerekçesiyle Jukov'u azletti.

1958 Prezidyum kararıyla silahlı kuvvetlerden emekli edildi.

1959 21. Parti Kongresi'nde Savunma bakanı Malinovsky'nin saldırısına uğradı.

1964 Kruşçev iktidardan düştü.

1965 Alexandra Dievna'dan boşandı.

Galina Semonova ile evlendi.

1966 Kasım: 5 kez Lenin Nişanı'yla ödüllendirildi.

1967 Aralık: Alexandra Revna öldü.

1968 Ocak: Felç geçirdi.

1969 Nisan: Jukov'un anılarının ilk baskısı yayınlandı.

1971 Eylül: Kruşçev öldü.

1973 Kasım: Galina Semonova öldü.

1974 18 Haziran: Kremlin Hastanesi'nde öldü.

Temmuz: Jukov'un anılarının gözden geçirilmiş baskısı yayınlandı.

SIC TRANSIT GLORIA

MAREŞAL GEORGİ JUKOV'UN ZAFER VE DÜŞÜŞLERİ

MAREŞAL GEORGİ KONSTANTİNOVİÇ JUKOV'UN ZAFERLERLE DOLU YAŞAMINDA, Kızıl Meydan'daki Zafer Yürüyüşü'nün en önünde halkı selamladığı o 1945 Haziran gününün yeri ayrıdır. Tspeki adında gösterişli bir beyaz Arap atının üzerindeki Jukov sağında Kremlin, tam karşısında ise St. Basil Katedrali'nin soğan kubbeleri kalacak şekilde Spassky Kapısı'ndan geçerek meydana girmişti. Tam da bu esnada 1.400 kişilik güçlü bir orkestra da Glinka'nın (Rus Ana Vatanı'na) *Zafer Marşı'nı** çalmaktaydı. Sovyet silahlı kuvvetlerinin tüm bölümlerini temsil etmekte olan birlikler meydana toplanmış onu bekliyorlardı. Jukov meydanın ortasına vardığında alaya dikkat emri veren K. K. Rokosovski ile buluştu ve kendisinin eşliğinde tüm taburların önünden geçip hepsini selamladı.

Selamlaşmalar sona erdiğinde Jukov, töreni Lenin Mozolesi'nden izleyen Jozef Stalin'in yanına geçerek Kızıl Ordu'nun

* İngilizce adı Glory, Rusça adı Slav'sya'dır. (Ç.N.)
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi * <https://rantey.org>

Nazi Almanyası'na karşı kazandığı büyük zaferi kutlayan bir konuşma yaptı. Hava kapalıydı ve günün ilerleyen saatlerinde ağırlaşacak olan yağmur hafiften çiselemeye başlamıştı. Jukov'un şapkası öyle çok ıslanmıştı ki, bir an, şapkasını çıkarıp siperini silmeye niyetlenmiş; fakat yağın yağmura hiç aldırmayan Stalin'in öylece dikilmesi üzerine bu niyetinden vazgeçmişti.

Eski bir süvari olan Jukov, törenin selam kısmından oldukça keyif almıştı. Fakat dünyanın birçok yerinde milyonlarca insan tarafından izlenecek ya da duyulacak bir konuşma yapmak, bambaşka bir şeydi. Onu fazlasıyla huzursuz eden bu düşünce karşısında, böyle tarihi bir konuşmayı başarıyla yapabilmek için elinden geldiğince sıkı bir şekilde hazırlanmıştı. Konuşmasını ilk defa kızları Era ve Ella karşısında sunduğunda küçük kızlar o kadar etkilenmişti ki konuşmanın sonunda çılgınca babalarını alkışlamışlardı. Konuşma o kadar büyük bir titizlikle hazırlanmıştı ki, konuşma metninin yanında Jukov'a nerede sesinin yükseltip nerede alçaltacağını ve nasıl bir ses tonu kullanacağını hatırlatan notlar bile bulunmaktaydı.

Her ne kadar biraz gergin de gözükse Jukov'un konuşması oldukça etkileyici bir icra örneği sayılabilir. Duraksayıp devam ettiği vurgulu konuşması son cümlesiyle doruğa ulaşır: "Bilge önder ve komutanımız; Sovyetler Birliği'nin Mareşali Büyük Stalin, çok yaşa!" Bu heyecanlı son söz ile topçular selam atışlarını yapmaya, orkestra da Sovyet ulusal marşını çalmaya koyulur.

Bu konuşmadan sonra Jukov, Stalin'in yanından geçit törenini izlemeye devam etmişti. Yolun belli bir yerinde askerler duraklıyor ve trampetlerin gürlemesiyle ele geçirilen 200 Nazi sancağını Kremlin duvarına yığıyorlardı. Bu sahne, 1812'de Napolyon'u bozguna uğratan Mareşal Kutuzov'un askerlerinin Fransız sancaklarını Çar I. Aleksandr'ın ayaklarına atmasını hatırlatıyordu. Geçit töreni sona erdiğinde ise gün gösterişli

havai fişek gösterileriyle sona eriyordu.¹

Stalin'in yürüyüşü yönetmesi için Jukov'u seçmesi beklenen bir şeydi. Sonuçta Jukov, Stalin'in başkumandan vekiliydi ve Rusya'nın yanı sıra Avrupa'nın tamamını da Nazi esareti altında kalmaktan kurtaran, Adolf Hitler'in Almanya'sına karşı kazanılmış büyük Sovyet zaferinin başmimarı olarak tanınıyordu. Dünyanın dört bir yanına gönderilen tören geçidinin haber filmi sayesinde de Jukov'un İkinci Dünya Savaşı'ndaki en büyük Sovyet generali olduğu düşüncesi perçinlendi.

1941 yazında Alman orduları Sovyet Rusya'yı işgal ettiğinde Kızıl Ordu'nun ilk başarılı karşı saldırısını yönetip Wehrmacht'ın geri çekilmesini sağlayan ve tüm dünyaya Hitler'in savaş makinesinin asla yenilmez olmadığını kanıtlayan da Jukov'dur. Aynı yılın eylül ayında Leningrad, Almanlar tarafından kuşatıldığında, Stalin şehri muhtemel bir esaretten kurtarması için Jukov'u görevlendirdi. Bir ay sonra ise onu Moskova'ya geri çağırarak Sovyet başkentinin savunmasının başına geçirdi. Jukov, Almanların Moskova'ya doğru ilerlemesini durdurmakla kalmayıp Aralık 1941'de bir karşı saldırı başlatarak Wehrmacht'ı şehirden uzaklaştırdı ve Hitler'in Kızıl Ordu'yu bastırarak tek bir *Blitzkrieg* operasyonu ile Rusya'yı ele geçirme hayallerini suya düşürdü.

Altı ay sonra Hitler, bu kez Bakü'deki Sovyet petrol kaynaklarını ele geçirmek için güneye doğru bir saldırı başlatarak bir kere daha Kızıl Ordu'yu felç edecek bir hamle yapmayı denedi. Almanların güneye doğru ilerleyişlerinin doruk noktasında Jukov bir kere daha ön plana çıktı ve 1942 Kasım'ında Sta-

1) Zafer geçidiyle ilgili yazdıklarım daha çok olayla ilgili Sovyetlerin çektikleri haber filmi olan *Parad Pobedy* 1945'e dayanıyor. Zhukov'un yaptığı konuşmanın daktilo edilmiş nüshası 2010 Nisanında Moskova'da Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın altmış beşinci yıl dönümü vesilesiyle açılan bir sergide sergilendi. Jukov'un konuşmayı prova edişine dair bilgiler ise 2010 yılında Moskova'da Kırmızı Eyalet gazarı tarafından yapılan söyleşiye dayanıyor.

lingrad'daki dâhiyane karşı saldırısıyla 300.000 kişilik Alman ordusunu şehirde kapana kıştırdı. Bu göz kamaştırıcı başarısını 1943 Temmuz'unda Kursk'ta Almanya'nın geriye kalan son panzer gücünü tükettiği çarpışmadaki müthiş zaferiyle perçinledi. Kasım 1943'te Jukov ve ileride Sovyetler'in başına geçecek olan Nikita Kruşçev yeniden ele geçirilen Ukrayna'nın başkenti Kiev'e birlikte girdiklerinde onları sevinçli bir kalabalık selamlıyordu. 1944 yılının Haziran ayında Beyaz Rusya'yı işgalden kurtarmayı amaçlayan Bagration Harekâtı'nı yönetti. Bu operasyon sayesinde Kızıl Ordu, Varşova'ya kadar ilerledi ve 1945 yılının Ocak ayında şehri ele geçirdi. Bu tarih aynı zamanda Jukov'un ordularını Polonya üzerinden Doğu Almanya'nın içlerine ve de oldukça uzun bir mesafe katettikten sonra en nihayetinde Berlin'e götürecek olan Vistula-Oder Saldırı Harekâtı'nın da başlangıcı kabul edilir. Nisan 1945'te Jukov, Berlin'i hedef alan son Sovyet saldırısının başındadır. Alman başkenti için yapılan bu amansız savaş 80.000 Sovyet askerinin yaşamına mal olsa da, nisan sonuna gelindiğinde Hitler ölmüştür ve Sovyet bayrağı artık bir harabeye dönüşmüş olan Reichstag'ın tepesinde dalgalanmaktadır. Ayrıca 9 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın şartsız teslimiyetini Sovyetler Birliği adına resmi olarak kabul eden de Jukov olacaktır.

1945 Haziran'ında Kızıl Ordu'nun kara, hava ve deniz kuvvetlerinin Kızıl Meydan'da bir arada dizilmiş birlikleri önünden, kazanmış olduğu zaferle övünerek geçen Jukov'un Sovyetler Birliği'nin en büyük askeri olarak savaş sonrasında da parlak bir kariyere sahip olması bekleniyordu. 1946 yılının Mart ayında da tüm Sovyet kara kuvvetlerinin başına getirilmişti. Ne var ki, üç aya kalmadan Jukov, Stalin tarafından görevinden alınarak Odesa Askeri Bölgesi'nin başına geçirilecek ve bir nevi sürgüne gönderilecekti.

Jukov'un görevden alınmasının ardındaki görünür sebepler arasında Stalin'e karşı saygısızlığı, sadakatsizliği ve Sovyet de-

yişiiyle Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda kazanılan zaferde fazlaca ön plana çıkmış olması gösterilir. İşin aslına bakarsak, Jukov'un Stalin'e olan sadakati su götürmez bir gerçektir. "Stalin'in Generali" sıfatını hak eden biri varsa, bu kişi Jukov'dur. Jukov, özellikle de yakın çevresinde, başarılarıyla böbürlenmekte hiç geri kalmazdı; fakat bu, dünyada gelmiş geçmiş tüm büyük generallerin ortak özelliklerinden biridir. Stalin'in Jukov'u başkomutanlık görevinden alma kararını destekleyen Sovyet Üst Komutası'ndaki görevdaşlarının da bu özelliği taşıdıklarını inkâr edemeyiz. Aslında Stalin'in temelden karşı çıktığı şeyler Jukov'un bağımsız tavırları ve gerçeği kendi gördüğü gibi anlatmaya yatkınlığıydı; Jukov'un bu özellikleri her ne kadar savaş zamanı Stalin'in işine yarasa da, barış zamanında Stalin kendisinden başka birinin tavsiyesine ihtiyaç duymadığını düşünüyordu. Tıpkı Jukov gibi Stalin de zalim olabiliyordu ve her ne kadar Jukov'un bir büyük general olarak ün kazanmasına sebep olan kendisi olsa da hem savaş esnasında hem de hemen akabinde emrindeki askerine duyulan büyük hayranlığı kıskanmaktaydı. Stalin, Jukov'a bu şekilde davranarak bir yandan da emrindeki diğer generallere gözdağı verdi: Stalin'e en yakın ve halk nezdinde en ünlü olanı bile böyle bir durumla karşı karşıya kalabiliyorsa onlar da Jukov'la aynı kaderi paylaşmamaları için hareketlerine dikkat etmelilerdi.

Kızı Era'ya göre Jukov, duygularını -aile ortamında bile- açıkça gösteren bir adam değildi; fakat rütbesinin düşürülmesi ve Odesa'ya sürgün edilmesi canını fazlasıyla acıtmıştı.² İleride kendisi de Sovyet yazar Konstantin Simonov'a bu dönemi şu şekilde aktarmıştır: "Kendime hâkim olmak için çok uğraştım. Birilerinin benim vazgeçmemi beklediklerini ve bir bölge komutanı rütbesiyle bir gün bile yaşayamayacağımı umut ettiklerini biliyordum. Onların isteklerinin gerçekleşmesine izin

veremezdim. Şöhret elbette ki güzel bir şey; fakat aynı zamanda iki ucu keskin bir kılıçtır ve bazen sizi delip geçer. Bu büyük düşüş sonrasında kendimi korumak için her şeyi yaptım. Kurtuluşumu bu çabada gördüm.”³

Ne var ki, Jukov’un sıkıntıları daha yeni başlamaktaydı. Şubat 1947’de “parti karşıtı tavırları” sebep gösterilerek Komünist Parti Merkez Komitesi üyeliğinden atıldı. Olanlar karşısında dehşete düşen Jukov, lekelenen adını temize çıkarmak amacıyla her ne kadar Stalin’i kendisiyle gizli bir görüşme yapması için sıkboğaz etse de Stalin onun bu isteğini dikkate almadı ve Jukov karşıtı hareket devam etti. 1945 Ağustos’unda Berlin’i ziyaret eden şarkıcı Lidiya Ruslanova’ya askeri maddalya vermesinden ötürü 1947 Haziran’ında kınandı. Bundan kısa süre sonra Ruslanova ve kocası General V. V. Krukov tutuklanarak hapse atıldı. Jukov sonraları bugünleri şu şekilde anlatacaktır: “1947 yılı, her gün aniden tutuklanma korkusuyla geçti, bu ihtimale karşı içinde iç çamaşırlarımın da olduğu bir çantayı hep elimin altında hazır tutuyordum.”⁴

Sonraki gelişmeler daha da vahimdi: Jukov hakkında Almanya’daki hizmeti esnasında edindiği savaş ganimetleri ile ilgili bir soruşturma açıldı. Bir parti komisyonunun raporuna göre Jukov zaferini aralarında 70 parça altın kuyum, 740 parça gümüş, 50 halı, 60 resim, 3.700 metre ipek ve -profesyonel tecrübesinden yararlanıp alıcı gözüyle bakarak koleksiyonuna kattığı varsayılan- 320 kürkün de bulunduğu koca bir yığın ganimetle pekiştirmişti. Jukov bunların ya hediye ya da bedellerini kendi cebinden ödeyerek edindiği parçalar olduğunu belirterek kendini savundu; fakat komisyon, kendisinin bu açıklamalarını samimiyetsiz ve kaçamak buldu ve sonuç olarak bu suç için parti üyeliğinden atılmasına gerek olmadığı,

3) Simonov, Glazamı *Cheloveka Moego Pokoleniya* (Moskova: APN, 1989, s. 330)

4) A. Markina, *Vtoroye Poyezd Dva Shaga Znakov* (Moskova: Yorit, 1999, s. 100)

fakat bu haksızca elde edilmiş serveti devlete iade etmesi gerektiği kararına vardı. Ocak 1948'de Jukov, rütbesi bir kere daha düşürölerek Sverdlosk'taki Ural askeri bölgesi komutanlığına atandı.⁵

Bundan sonraki aşamada asıl cezalandırma, Jukov'a sanki "yokmuş" gibi davranarak uygulandı. Bu dönemde Büyük Vatanseverlik Savaşı tarihi kayıtlarından çıkarıldı. 1945 Zafer Yürüyüşü fotoğrafları onu içermiyordu. Moskova Savaşı'nı konu alan 1948 tarihli bir belgesel Jukov'a çok az yer vermişti. Stalin ve kendisinin önemli generallerini birlikte Stalingrad'ın büyük karşı saldırısını planlarken resmeden 1949 yılına ait bir posterde Jukov yine görünürlerde yoktu.

Yine de 1949 Ekim'inde, Jukov'un itibarının iadesine yönelik ilk işaretler gelmeye başlamıştı. O ayda *Pravda*'da yayımlanan Mareşal F. I. Tobulkin'in ölüm ilanında Jukov'un da adı, ilanı imza edenler arasında yer almaktaydı.⁶ 1950'de ise Jukov, rütbeli birkaç başka subayla birlikte SSCB Yüksek Sovyeti'ne yeniden seçildi. 1952 yılında yayımlanan *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nin resmi ikinci baskısı Jukov ile ilgili, kendisinin savaş esnasında Stalin'in planlarının gerçekleşmesinde ne denli büyük önem taşıdığını anlatan, kısa fakat övgü dolu bir makale barındırmaktaydı.⁷ 1952'nin Ekim ayında Jukov 19. Parti Kongresi'nde bir vekil sıfatıyla katıldı ve merkez komiteye aday üye olarak yeniden kabul edildi. Tüm bu gelişmeler sonrasında Jukov, kendince, Stalin'in kendisini savunma bakanı görevine getirmeye hazırlık yaptığını düşünmeye başlamıştı.⁸

1953 yılının Mart ayında Stalin öldü ve Jukov onun ölümü sebebiyle düzenlenen devlet töreninde askeri şeref kıtasının

5) Georgy Zhukov: Stanogramma Oktyabr'skogo (1957 g.) Plenuma TsK KPSS i Dru-gie Dokemanty (Moskova: Demokratiya, 2001) birinci bölüm, belgeler: 9-10.

6) F.I Tolbukhin, *Pravda*, 19 Ekim 1949.

7) Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya, 2. Baskı (Moskova: Ogiz, 1952) s. 222-223

8) Marshal Zhukov: Polkovedets i Chelovek, 2. Cilt (Moskova: APN, 1988) s. 70.

öne çıkan üyelerinden biriydi.⁹ Jukov'un savunma bakanlığı yardımcılığına atanması Stalin sonrası yeni Sovyet hükümetinin yaptığı ilk açıklamalardan biriydi. Jukov'un iadeitibarını 1955 yılının Şubat ayında, Stalin'in parti liderliğindeki halefi Kruşçev tarafından savunma bakanı olarak ilan edilmesiyle aynı hızda devam etti. 1955 Temmuz'unda Jukov, Cenova'da Britanya, Fransa, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri yüksek temsilcilerinin savaşı sonrasında ilk defa bir araya geldiği büyük kuvvetler zirvesine katıldı. Burada Berlin'de savaşın hemen ardında birlikte çalıştığı Başkan Dwight Eisenhower ile sohbet etti. *Time* dergisi bu anı şu şekilde okurlarına aktarmıştı: "Acaba iki eski askerin dostluğu ABD ile Rusya arasındaki gerginliğin azalmasına önayak olabilir mi?"¹⁰

Kruşçev'in ardındaki (ikinci) adam mertebesine ulaşan Savunma Bakanı Jukov, Sovyetler Birliği halkı nezdinde önemli bir figür haline gelmişti. 1957 Haziran'ında eski Dış İşleri Bakanı Vyacheslav Molotov'un önderlik ettiği Kruşçev'i zorla liderlik koltuğundan indirmeyi amaçlayan oldukça katı bir tutuma sahip gruba karşı direnişte, Jukov oldukça önemli bir rol oynamıştı. Ne yazık ki, Jukov'un Molotov'a karşı yapılan mücadeledeki bu cesur marifet gösterisi Kruşçev'in, kendisini tehlikeli bir siyasi potansiyel rakip olarak görmesine neden olmuştu. 1957 Ekim'inde Jukov silahlı kuvvetlerde Komünist Parti'nin altını kazıyarak önemini azaltmak suçlamasıyla karşı karşıya kaldı. Jukov'u en ateşli suçlayanlardan birçoğu kendisinin savaş zamanı birlikte savaştığı general ve mareşallerdi. Kruşçev onu savunma bakanlığından aldı ve 1958 yılının Mart ayında Jukov görece olarak erken bir yaşta (61 yaşında) ordu-
dan emekli edildi.

9) "U Groba Velikogo Vozhdya", Krasnaya Zvezda, 9 Mart 1953.

10) *Time*, 9 Mayıs 1955.

Kruşçev devrinin geri kalanında Jukov'un kaderi tıpkı Stalin'li sürgün yıllarındakine benziyordu; bir kere daha tarih kitaplarından çıkarılmıştı. Mesela 1960 yılında partinin basmaya başladığı büyük, çok Ciltli *Büyük Vatanseverlik Savaşı Tarihi* kitaplarında Jukov'un adı çok az geçerken, Kruşçev'in rolü fazlasıyla abartılmıştı.¹¹ Jukov'a yönelik bu itibarsızlaştırma hareketinin bir başka vuku bulma şekli de onu dış dünyadan koparmak olmuştu. Amerikalı yazar Cornelius Ryan o sıralar yazmakta olduğu Berlin'deki savaşı konu alan kitabı için araştırma yapmak üzere 1963 yılında SSCB'yi ziyaret ettiğinde görüşmesinin engellendiği tek Sovyet mareşali Jukov'du.¹²

Jukov teselliği anılarını yazmakta buldu. Bir yazar olarak kendine, İkinci Dünya Savaşı anılarını 1950'lerde SSCB'de sınırlı dağıtılan Rusça tercümesinden okuduğu Winston Churchill'i örnek alıyordu. Churchill daha o zaman böyle bir çalışmayı kaleme alırken hep inandığı bir ilke vardı: Tarih ona yardım edecekti; çünkü o da tarihi yazacaktı. Jukov da onunla aynı duyguları paylaşıyor olmalıydı ve anıları sadece olaylara kendi açısını sunmayı değil, aynı zamanda Kruşçev yanlısı eleştirileri tarihi kendi lehine saptırmak pahasına olsa bile reddetmeyi ve cevaplamayı amaçlıyordu.

Kruşçev iktidarı sürdüğü sürece Jukov'un anılarının yayımlanma şansı yoktu. Ella, babasına buna karşın niye hâlâ yazmaya çalıştığını sorduğunda aldığı cevap, Jukov'un masanın çekmecesini doldurmak için yazdığıydı. Bununla birlikte, Ekim 1964'te Kruşçev görevden alındı ve Jukov'un önemli bir askeri figür olarak itibarının iade edilmesi süreci bir kere daha başlamış oldu. En önemlisi, Sovyet basını, Jukov'un Moskova, Stalingrad, Kursk ve Berlin'deki savaşları konu alan anı makalelerini yayımlamaya koyulmuştu.

11) *Istoriya Velikoi Otechestvennoi Voiny Sovetskogo Soyuza*, 6 Cilt. (Moskova: Voenizdat, 1960-1965) Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

12) C. Ryan, *The Last Battle* (Londra: Nel, 1968) s. 169

Jukov'un ikinci iadeitibarı, Batı ülkelerinde de savunma bakanlığından alınmasıyla düşmüş olan kendisine yönelik ilgiyi arttırdı. 1969 yılında Amerikan gazeteci ve tarihçi Harrison E. Salisbury, Jukov'un makalelerini kendisinden izin almadan İngilizceye tercüme edip *Marshal Zhukov's Greatest Battles* (Mareşal Jukov'un En Büyük Savaşları) adı altında bir kitap olarak yayımladı. Bu kitabın giriş bölümünde Salisbury, Jukov'u sonraları oldukça ünlü olacak şu sözlerle tanıtır: "20. Yüzyılın kitle savaşları sanatının ustası".¹³ Okuyucularının çoğu da onunla aynı fikirdeydi. Britanya'nın en önde gelen Kızıl Ordu araştırmacısı John Erickson, *The Sunday Times*'ta yayımlanan bir yazısında şöyle der: "20. yüzyılın şu zamana kadar dünyaya sunduğu en büyük asker, Sovyetler Birliği'nden Mareşal Georgi Jukov'dur. Bunun en basit açıklaması kendisinin tek bir savaş bile kaybetmemiş tek general olmasıdır... Uzun bir süre boyunca Alman generaller dünyayı kasıp kavurmuş ve yeteneklerini sergilemiş olsalar da... şimdi sıra Mareşal Jukov'dadır; bu geç gelen tanınmışlığı, son sözü de kendisine vermektedir."¹⁴

Jukov'un 1969 yılının Nisan ayında yayımlanan anı kitabı, içinde bazıları Jukov'un kişisel arşivinden alınmış yüzlerce fotoğrafı ve renkli haritaları barındırıyordu ve şık bir tasarıma sahipti.¹⁵ Kitap, Sovyet halkı tarafından büyük ilgiyle karşılandı. Kısa sürede tükenen 300.000'lik ilk baskı sonrasında kitabın satış rakamları çeşitli dillere yapılan tercümeleriyle mil-

13) E. Salisbury (ed.) *Marshal Zhukov's Greatest Battles* (Londra: Sphere, 1971; ilk baskısı Harper & Row, 1969) s. 4.

14) Erickson'un yazısı, Sovyet Askeri Arşivi'nde, Jukov tarafından kesilen Sovyet gazete kupürlerinden oluşan dosyada bulunabilir – Rossiiskii Gosudarstvennyi Voennyi Arkhiv (kısaltılmış hali RGVA) Dosya. 41107, Op. 1, Belge 85.

15) G.K. Zhukov, *Vospominaniya i Razmyshleniya* (Moskova: APN, 1969) İngilizce tercümesi "Mareşal Jukov'un Anıları" başlığıyla yayımlandı (Londra: Jonathan Cape, 1971).

yonları bulmuştur. Bu sayede bu anı kitabı, Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın en etkili kişisel kaynağı haline geldi ve günümüzde de bu özelliğini korumaktadır.

Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın tarihi hatırasında Jukov'un elde ettiği zaferlerin tadını çıkarabildiğini pek söyleyemeyiz. Zira, 1974 yılında anı kitabının yeniden düzenlenmiş hali piyasaya sürüldüğünde artık kendisi hayatta değildi.¹⁶ 1968 yılında geçirdiği ağır kriz sonrasında bir türlü tam anlamıyla sağlığına kavuşamadı. Sağlık problemleri, kanserle savaşan ikinci eşi Galina'nın stresiyle daha da ilerlemişti. Galina, Kasım 1973'te kırk yedi yaşında hayatını kaybettikten sonra sağlığı hızla bozulan Jukov, 1974 yılının Haziran ayında Kremlin Hastanesi'nde yetmiş yedi yaşında vefat etti.

Jukov'un cenaze töreni, Sovyetler Birliği'nde Stalin'in ölümünden sonraki en büyük toplumsal olay olmuştu. Moskova'da Sovyet ordusunun merkez karargâhında yatan Jukov'un naaşı, ona saygılarını sunmak isteyen binlerce ziyaretçinin akınına uğradı. 21 Haziran günü külleri Kremlin duvarının dibine gömülürken tabutunu taşıyanların arasında en önde gelen kişi Parti Genel Sekreteri Leonid Brejnev (Brezhnev) iken, defin sonrası gerçekleştirilen anma töreninde ana konuşmacı ise Savunma Bakanı Mareşal A. A. Greçko'ydu (Grechko).¹⁷

Rusya'da Jukov -halen daha- İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük generali ve Rus tarihinin en yetenekli *polkovodets* (askeri lider)'i olarak kabul edilir. Batı'da da Jukov neredeyse aynı derecede saygı görmektedir. Elbette Jukov'u sevmeyenler de vardır; Rusya'da bile. Kendisini, abartılı bir askeri itibara sahip egoist bir zalim olarak görenler de bulunmaktadır. Kitapları

16) G.K. Zhukov, *Vospominaniya i Razmyshleniya*, 2 Cilt. (Moskova: APN 1974). Bu baskı İngilizcede G. Zhukov, *Reminiscences and Reflections*, 2 Cilt olarak yayımlandı (Moskova: Progress Publishers, 1985).

17) "V Poslednii Put' Polkovodetsa Marşala Sovetskogo Soyuza G.K. Zhukova", *Pravda*, 22 Haziran 1974.

Rusya'da satılış rekorları kırmış eski bir Sovyet istihbarat memuru olan Viktor Suvorov'a göre "...memleketin önde gelen tüm generalleri Jukov'a karşıydı. Jukov'un fazlasıyla mağrur biri olduğunu generaller de mareşaller de bilirdi. Kendisinin hem korkunç hem de duygusuz, nezaketsiz ve zor kullanan biri olduğunu da biliyorlardı. Kendi kariyerini her şeyin önüne koyanlardan olduğunu ve önüne çıkan kişi her kim olursa olsun onu gönül rahatlığıyla çiğneyebileceğinin farkındalardı. Güce olan düşkünlüğünü ve kendisinin yıkılmaz olduğunu da biliyorlardı."¹⁸

İleriki bölümlerde de göreceğimiz gibi Jukov asla kusursuz bir karakter değildi ve kariyeri boyunca birlikte çalıştığı generaller, Jukov ile ilgili birçok olumsuz şey söyleyebilirlerdi; fakat Suvorov yalnızca bu olumsuzlukları vurgulamıştır. Buna karşın, Suvorov'un eleştirel saldırısı Jukov'un Rusya'daki popülerliğini çok az etkilemiştir. Hatta, Jukov'u halk nezdinde büyük kahramanlıkların kusuru fazla karakteri haline getirerek çekiciliğini artırdığı bile söylenebilir.

Jukov'a en sık yapılan eleştirilerden biri, komutası altındaki askerlerin yaşamlarını kolaylıkla riske etmesi ve kazandığı zaferlerin yanında emrinde ölen asker sayısının da fazlalığıydı. Jukov bu eleştirileri şiddetle reddetti ve koltuklarına kurulup geçmişini yeniden değerlendiren eleştirmenlerin, bir savaşın ya da bir harekâtın daha az can kaybıyla atlatılabileceğini iddia etmelerinin fazla kolay olduğunu öne sürdü. Jukov, gerçekten de sürekli saldırı düşünen bir generaldi. Fakat savaş zamanı, vazgeçme ve geri çekilme erdemlerini öğrenmişti. Ayrıca, Jukov'un kendi birliklerini korumak için elinden geleni yaptığına dair kanıtlar da mevcuttu. Jukov her zaman savaşa büyük bir titizlikle hazırlanır ve Stalin'in izin verdiği kadar kaynak istiflerdi. Jukov'un emrindeki birlikler, daha akıllı selim olarak

bilinen Rokossovki de dâhil olmak üzere, diğer Sovyet generallerinin komutasındaki birliklerle aynı oranda kayıp vermişlerdi. Jukov'un birliklerinin kaderini önemsemediği düşüncesi de bir yanılgıdan ibarettir. Astlarına yönelik zaman zaman acımasız denebilecek davranışları kendisinin kişiliğiyle değil, bir yönetim anlayışı ve tarzıyla ilgilidir. Sinirlenip hoşnutsuz olduğunda tüm kızgınlığını emri altındaki yüksek rütbeli askerlere yöneltiyordu; bu durum onların da sonraları Jukov'u neden bu kadar sert eleştirdiklerini açıklar.

Jukov anılarını yayımladığında Rus arşivleri kapalıydı ve onun iddialarıyla ilgili herhangi bir bağımsız belgeli kaynak bulunmamaktaydı. Jukov'un kaleme aldığı anıların resmi makamlarca onaylanan bilgileri cilalaması gerekiyordu ve sonuç olarak ortaya, yaşamına ait oldukça dengesiz bir hikâye çıkmıştı. Bu durum 1990'ların başında, 1960'lı yıllardaki Sovyet sansürünün engel olduğu parçaların büyük bölümünün de eklenmediği Jukov'un otobiyografisinin yeni halinin basılmasıyla değişmeye başladı.¹⁹ 1991 yılında Sovyet yönetiminin sona ermesiyle birlikte Rus askeri ve siyasi arşivinden Jukov'un kariyeriyle ilgili binlerce belge yayımlanmıştır. Yakın zamanda bu belgelerin bazılarının Jukov'un birtakım özel yazılarıyla doğrudan bağlantılı olduğu ortaya konmuştur.²⁰ Bugün kendisinin hayat hikâyesini belgelere dayanarak açıklama şansına sahibiz.

Jukov'un yaşamı, katıldığı savaşların tarihi sıralamasından

19) G.K. Zhukov, *Vospominaniya i Razmyshleniya*, 3 Cilt, 10. ve 11. baskılar (Moskova: APN, 1990-1992). Her iki baskıda daha önce çıkarılmış olan malzeme italikle belirtilmiştir. Otto Preston Chaney'in sayımına göre, 10. baskıya önceki baskılara göre 125 sayfa eklenmiş, 11. Baskıya ise ayrıca 35 sayfa daha eklenmiştir: O. P. Chaney, *Zhukov*. Revize baskı (Norman: University of Oklahoma Press, 1996) s. 527.

20) Jukov'un Lichny Fond dosyaları (özel dosya serisi) RGVA'da bulunabilir. Burada taslaklardan ve anılarına dair malzemelerden, konuşmalardan, makalelerden, yazışmalardan ve özel günlüklerden oluşan 190 dosya bulunmaktadır. (D. 41107 Ops. 1-2) Arşivde ayrıca Jukov'un Kızıl Ordu Muharebesi'yle ilgili bir dizi dosyası da yer almaktadır. (F.32113 Op. 1).

30 Geoffrey Roberts

daha fazlasını içermektedir. Hikâyesi, hizmet ettiği Sovyet yönetiminin zafer ve trajedilerini yansıtır. Her şeyin ötesinde Jukov, komünizme kendini adanmış bir komutan ve Stalin ile Sovyet yönetimine sadık bir hizmetkârdı. Nazilere karşı kazandığı zaferler insanlığa büyük fayda sağlamakla birlikte, kendi içinde fazlasıyla otoriter ve sert bir şekilde baskıcı olan bir sistemin gelişmesine ve meşrulaşmasına yol açmıştır. Bir askerin yanı sıra aynı zamanda ideolog olarak da Jukov, inandığı komünist ülküyü geliştirmek için Sovyet baskısının gerekli olduğunu kabul etmekteydi. Sovyetler Birliği'nin sonunu görece kadar uzun yaşasaydı, kendi inançlarını inkâr etmek durumunda mı kalacağı yoksa Stalin'in yönetimini kurtardığı için özür mü dileyeceği şüphelidir. Bunun yerine büyük ihtimalle, tıpkı kendi neslinin birçoğu gibi kendisinin bir komünist olmakla birlikte aynı zamanda gerçek bir vatansever olduğunu ve tüm yanlışlarına karşılık Sovyet yönetiminin ülkesi için hizmet edebileceği en iyi ve tek sistem olduğunu iddia ederdi.

Jukov, bir efsanedeki ne kusursuz bir kahraman ne de kendisine karşı olanların iddia ettiği gibi katıksız bir zalimdi. Kuşkusuz kendisi büyük bir general, mükemmel bir askeri yetenek ve vahşi savaşlar kazanabilmek için gerekli güçlü karaktere sahip bir adamdı. Fakat kendisinin de birçok yanlışlığı olmuştu ve bunlar milyonlarca kişinin kanlarıyla ödenen hatalardı. Kendisi kusurlu ve tartışmalı bir karakter olduğu için Jukov'un yaşamı ve kariyeri için basit ve tek bir hükümde bulunma şansımız yoktur. Fakat, Jukov'u muhteşem bir araştırma konusu yapan da kendisinin büyük zaferleri ve düşüşlerinin yanı sıra, işte bu kusur ve çelişkileridir.

EFSANEVİ GENÇLİK YILLARI

KÖYLÜ ÇOCUK, KOMÜNİST BİR ASKER
OLUYOR, 1896 - 1921

GEORGİ JUKOV'UN KABUL EDİLEN ÇOCUKLUK VE GENÇLİK YILLARI, KAHRAMANIN SIFIRDAN ZENGİN olduğu masalları anımsatır. 1896 yılında Rusya'nın kırsal kesiminde bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen Jukov 12 yaşına bastığında çalışması için Moskova'ya gönderilir. Birinci Dünya Savaşı'nda savaşmak için 1915 yılında Çarlık Ordusu'na katılan Jukov, savaşta yaralanır ve cesaret madalyasıyla ödüllendirilir. 1917 yılının Rus Devrimi ile siyasete adım atan genç Georgi, önce Kızıl Ordu'ya, sonra da Komünist Parti'ye katılır ve Rus İç Savaşı'nda zafer kazanan Bolşeviklerin tarafında yer alır. Subay eğitmeni olarak atanan Jukov zamanla Kızıl Ordu'da kıdem kazanarak bir Sovyet mareşali ve İkinci Dünya Savaşı'nın en ünlü Sovyet generali olur.

Bu hikâyenin doğruluk payı oldukça yüksektir. Jukov'un yaşamı boyunca komünizme ve Sovyet sistemine olan bağlılığını anlamak için öncelikle kendisinin mütevazı kökenlerini ve müthiş yükselişini incelemek esastır. Jukov'un yetişkin hayatı

boyunca hizmet ettiği sistem acımasız, baskıcı ve otoriterdi; hatta zaman zaman devlet eliyle terörü desteklemekteydi. Bu sistem ekonomi açısından tam olarak başarılı olmasa da, -savaş gibi- acil durumlarda eldeki kaynakları etkili bir biçimde seferber etmekte ustalık kazanmıştı. Buna karşın eşitlikçi ülkülerini bir türlü hayata geçirememiş ve çoğunluğun desteğini gerçek anlamda nadiren almış bir parti tarafından tek başına yönetilmişti. Yine de eski çarlık sistemine kıyasla Jukov gibi milyonlarca insana daha önce benzeri görülmemiş ve hayal bile edilemeyecek olan toplumsal hareketlilik fırsatları sunuyordu. Yükseliş, maddi ayrıcalıklar ve yüksek toplumsal mevkiyi beraberinde getiriyor; yeni bir sosyalist toplum kurmaya kendini adanmış seçkin bir topluluğun üyesi olmak gibi güçlü bir aidiyet duygusu yaratıyordu. Bu, Jukov'un Sovyet sistemine olan sadakatının yalnızca kariyer fırsatlarına bağlı olduğu anlamına gelmemektedir. Jukov ve bu yeni Sovyet seçkinleri arasına katılabilmiş daha birçoğu, amaçları ve mesleki yükselişlerinin sağladığı yan faydaların birbiriyle çeliştiği fikrine karşı çıkar. Onlara göre her ikisi de daha güzel bir dünyaya ulaşma çabasında gerekli unsurlardır.

Jukov'un yaşamının ilk yıllarının hikâyesindeki ana sıkıntı, bu hikâyenin kaynağının Jukov'un kendisi olmasıdır. Çocukluğu günümüz koşullarına kıyasla zorlu görünse de, aslında Jukov efsanede anlatıldığı gibi temel hak ve imkânlardan yoksun değildi. Hatta doğduğu yer ve ailesinin bağlantıları sayesinde kendisinin ayrıcalıklı bir köylü olduğu bile söylenebilir.

ÇOCUKLUK VE İLK GENÇLİK YILLARI

Jukov'un hayat hikâyesi 1 Aralık 1896 tarihinde Kaluga eyaletinin Moskova'nın 120 kilometre güneybatısındaki Strelkovka köyünde başlar.¹ Babası Konstantin bir kunduracıdır ve an-

1) Başka bir açıklamaya göre F. Skrip, Arşiv bolşeviki, yaratılan biyografik bilgiler Jukov'un anıları: G. Zhukov, *Reminiscences and Reflections*, Cilt 1 (Moskova: Progress

nesi Ustin'ya bir köylü işçidir. Jukov (Zhukov) soyadı Rusçada kınkanatlılar anlamına gelen “Zhuk” kelimesinden türemiştir. Rus argosunda bu kelime aynı zamanda çapkın, yaramaz anlamına da gelmektedir. Jukov'un her iki ebeveyni için de ilişkileri ikinci evlilikleriydi ve her ikisi de eski eşlerini tüberkülozdan yitirmişlerdi.² Anılarında Jukov hem annesinin hem de babasının oldukça geç yaşta evlendiklerini hatırlar; ona göre evlendiklerinde yaşları sırasıyla otuz beş ve ellidir. Buna karşın, kendisinin en küçük kızı Maria'ya göre (Jukov'un anılarını yazdığı dönemde ulaşma şansı olmadığı) kilise kayıtlarına göre 1892 yılında evlendiklerinde Konstantin kırk bir, Ustin'ya ise yirmi altı yaşındadır.³ Fakat Rusya'daki zorlu köy yaşantısının insanda yaratacağı fiziksel tahribat göz önüne alındığında Jukov'un onları olduğundan daha yaşlı sanması ya da hatırlaması pek de şaşılacak bir durum olmasa gerek.

Georgi ailenin ikinci çocuğuydu. Kız kardeşi Maria kendisinden iki sene önce doğmuştu. Georgi beş yaşına bastığında annesi Alexei adını verdikleri bir erkek evlat daha doğurmuş; fakat bebeğin ömrü bir yılı aşmamıştı. “Annem ve babam bir yana kız kardeşim ve ben, küçük kardeşimizin kaybına derin-

Publishers, 1985) ilk üç bölümünden alınmıştır. Jukov'un anılarının gözden geçirilmiş ve 1974'te yayımlanmış olan Rusça baskısının 1985'te yayımlanan İngilizce çevirisi bütün kitap boyunca referans alınan baskıdır. Jukov'un doğum gününü 2 Aralık'ta kutladığını not edelim, bu tarih birçok Sovyet kaynağında da bulunur. Bunun nedeni Jukov'un doğum gününün Rusya'da hâlâ kullanılmakta olan Jülyen takvimine göre belirtilmesidir ve o dönemde başka ülkeler tarafından kullanılmakta olan Gregoryen takviminden on iki gün geriden gelmektedir. Yirminci yüzyılda bu iki takvim arasındaki boşluk on üç güne çıkmıştır. 1918'de Bolşevikler Gregoryen takvimini kullanmaya başladılar, böylece herkes doğum tarihini değiştirmek zorunda kaldı. Jukov gibi birçokları da on iki yerine on üç gün eklediler.

2) V. Daines, *Zhukov* (Moskova: Molodaya Gvardiya, 2005) s. 9

3) M. Zhukova, *Marshal Zhukov-Moi Otets* (Moskova: Izdanie Sretenskoga Monastryiya, 2005), s. 25. Bir başka Platon Jukov'un Kutsal Tanrı'ya verdiği sıradaki yaşını 25 olarak vermektedir.

den üzölmüştük ve sık sık onun mezarını ziyaret ediyorduk.”⁴ Her üç çocuk da Rus Ortodoks Kilisesi’nde vaftiz olmuşlardı. “Babam doğuştan, yetiştiriliş biçimi ve dış görünüşüyle tam Ortodoks bir adamdı,” diye iddia eder kızı Maria; “...tıpkı savaş öncesinde onunla birlikte ‘Tanrı’nın yardımıyla saldırın!’ diye haykıran askerleri gibi.”⁵ İkinci Dünya Savaşı esnasında Jukov’un arabasında bir dini simge taşıdığına dair dedikodular yayılmıştı. Buna karşın, Jukov’un savaş zamanı şoförlüğünü yapan asker bu iddiaları saçmalık olarak niteler: “O bir komünistti... Arabasında dini bir simge olsaydı emin olun bunu bilirdim.”⁶ Kızının inanç ve iddialarına karşılık, dini inançların Jukov’un yaşamında bir yer tuttuğuna dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

Jukov’un doğduğu dönemin Rusya’sı; Varşova’dan Vladivostok’a, Hazar Denizi ve Karadeniz’den Kuzey Buz Denizi’ne binlerce kilometre ve on zaman dilimi boyunca uzanan topraklara hâkim büyük bir imparatorluktu. Sınırları içinde yüzden fazla ulus ve etnik kökenin yaşadığı ülkede nüfusun çoğunluğu ise tıpkı Jukov gibi Rus’tu. 1900 yılında Rusya’nın nüfusu, çoğunluğu köylüler olmak üzere 140 milyona varmıştı.

Jukov’un doğduğu Kaluga eyaleti, Merkez Endüstriyel Bölge olarak adlandırılan ve aslında Moskova ve çevresini kapsayan idari alanın bir parçasıydı. Güney Rusya ve Ukrayna’nın bereketli “Kara Toprak” steplerinin aksine Merkez Endüstriyel Bölge’nin coğrafyası göller, nehirler ve bitişik ormanlarla kaplı olmakla birlikte tarım için uygunsuz fakat Jukov’un da çok sevdiği avlanmak ve balık tutmak gibi uğraşlar için çok elverişliydi. Tahıldan ziyade keten ve sebze yetiştirilebilen bölgede işçi kaynağı tıpkı Jukov’un annesi gibi kadınlarken, bölge-

4) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 19.

5) M. Zhukova, *Marshal Zhukov*, s. 34.

6) A.N. Buchin, *170 000 kilometre kuzayda*, G. Zhukov’un *Moskova Molodya Gvardiya*, 1994) s. 29-30.

nin köylü erkekleri tarım dışındaki işler ve ticaretle uğraşır ve genellikle çalışmak için kendileri gibi taşradan gelen hemşehrileriyle dolup taşmış olan Moskova'ya göç ederlerdi.

Yirminci yüzyılın başında ilköğretimin kırsal kesimde de yaygınlaşmasıyla Rusya'daki köylü yaşamı bir kültürel devrim geçirmektedir. Çoğu köyde çeşitli büyüklüklerde okullar kurulmaktaydı. Bu okulların faydasını görenlerden biri de çoğu köylü çocuğunun aksine iki yerine üç yıllık ilköğretim eğitimi gören Jukov'un kendisidir; ki bu durum, ailesinin ne kadar fakir olsalar da oğullarının geleceği için bazı umutlar beslediklerinin bir kanıtı sayılabilir. Eğitimi bir kişisel gelişim yöntemi olarak kabul etmek, Jukov'un hayatı boyunca yaşattığı ve kendi ailesine de aktardığı bir anlayıştır.

Ticaret yapmasına karşılık Jukov'un babası Konstantin'in hiçbir zaman çok işi olmaz. Bu nedenle, Georgi'nin çocukluğunun erken dönemleri büyük yokluk içinde geçer. Bu durum, görece zengin Merkez Endüstriyel Bölge'de yaşayanlar da dâhil, Rus köylülerinin ortak kaderiydi.

Görünüş olarak annesine daha çok benzeyen Georgi, fiziksel kuvvetini de yüz kiloluk buğday çuvalarını taşıyabilen bu kadından almıştır.⁷ Bununla birlikte, Moskova'daki iş arayışları için sıklıkla evden uzakta kalmasına karşın -ya da belki tam da bu yüzden-, duygusal bağlamda babasına daha yakın gibi görünür: "Babama tapıyordum, o da beni şımartıyordu. Buna karşın zaman zaman yanlış yaptığımda kemerini çıkarıp bana savuruyor ve benden bir özür bekliyordu. Bense çok inatçıydım ve o, beni ne kadar sert cezalandırırsa cezalandırsın, gerekirse dudaklarımı ısırır ama gene de özür dilemezdim. Bir gün beni öyle fena dövmüştü ki, evden kaçıp komşunun haşhaş tarlasında üç gün saklanmıştım."⁸ Fiziki cezalandırma ve

7) Kızı Era'nın Anılarında "Otets" Marshal Zhukov: Polkovodetsi Chelovek, Cilt 1 (Moskova: APN, 1998), s. 30.

8) Zhukov, Reminiscences, Cilt 1, s. 24.

dayak Jukov'un karşısına ileride bir çirak olduğunda da, orduya katıldığında da çıkacak; fakat o hiçbir zaman yaşadıklarından dolayı pişmanlık duymayacaktır. Onlarca yıl sonra bu tecrübelerini kızı Maria'ya şu şekilde aktarır: "Zor bir yaşam, hayatın en iyi okuludur."⁹

Georgi okula 1903 yılında, yedi yaşındayken başlar ve üç yıl içinde ilköğretim okulunu başarıyla bitirir. Bu başarısını kutlamak için annesi ona yeni bir gömlek verirken babası ona yeni bir çift çizme yapar. Aile bir süre sonra küçük Jukov'u annesinin kardeşi Mikhail'in yanında bir kürkçü çırağı olarak çalışması için Moskova'ya gönderme kararı alır.

Moskova, Strelkova'ya o dönemler trenle yalnızca dört saat uzaklıktaydı (günümüzde bu süre bir saati çok az aşan bir süreye inmiştir); fakat küçük Georgi için burası alışmış olduğundan çok daha farklı bir dünyaydı. 1908 yılının yazında şehre vardığında şok geçirmiş ve gördüğü kalabalık, yüksek binalar (köyündeki binalar en fazla iki katlıydı) ve hayat akışının telaşlı hızı karşısında şaşırıp kalmıştı. Öte yandan Moskova, kendisi gibi birçok insanın bulunduğu bir şehirdi: Eğitimli köylüler bu şehirde kürkçü, terzi, marangoz ve kunduracı gibi zanaatkâr olarak çalışan aile bağlantılarını kullanarak bu şehirde tutunmaya çalışıyorlardı.

Dayısının dükkânı şehrin merkezinde, Kızıl Meydan'ın yakınlarındaydı. Jukov'un bir çalışma günündeki mesaisi bir saatlik öğlen arasıyla birlikte toplamda on iki saat sürüyordu. İş zordu ve işverenlerin çiraklarını dövme geleneğinden ötürü ikide bir bölünüyordu; fakat Georgi bu durumda hayatta kalmayı başarmış, hatta eğitimine devam etmek için akşam okuluna kaydolabilecek zamanı bile yaratmıştı. Jukov, bu disiplinli çalışma alışkanlığını ömrü boyunca koruyacaktı. Kendisi entelektüel bir general değildi; hatta daha çok Sovyetler'in *pratik* dediği, becerikli eylem adamı sayılırdı. Ne var ki özel-

likle askeri teori, strateji ve taktikler konusunda iyi bir öğrenci ve ilgisi geniş bir edebi yelpazeye yayılan tam bir kitap kurduydı. Kızı Ella'ya göre okumak, Jukov hanesinin en önemli meşgalelerinden bitiydi ve mareşal öldüğünde ardında kır evindeki (dacha) kütüphanesinde yirmi bini aşkın sayıda kitap bulunmaktaydı. Ne yazık ki kendisinin bu koleksiyonu, ölümünün sonrasında kır evine devlet tarafından el konulması sonucu, en nihayetinde müze koleksiyonlarına katılan birkaç yüz tanesi dışında, yok olmuştur.¹⁰

Georgi'nin bu kendi başına eğitim hareketindeki ortağı, aynı zamanda patronunun oğlu olan, kuzeni Alexander'dı. Birlikte Rus dili, matematik, coğrafya ve popüler bilim makaleleri çalıştılar. İlgilendikleri bir başka konu ise Almancaydı. Alexander işlerinde yardımcı olacağı düşüncesiyle Almanca öğrenmesi için babası tarafından Leipzig'e gönderilmişti. Moskova'yı ziyarette geldiğinde ise kuzenine bu dili öğretmişti¹¹; bu bilgiler ileride Jukov'un işine fazlasıyla yarayacaktı.

1914 yılına gelindiğinde Jukov çıraklık döneminin sonuna gelmiş ve artık eğitilmiş bir kürkçü olarak emrinde çalışan üç çırak çocukla iyi para kazanmaya başlamıştı. O ve kürk işi yapan diğer arkadaşlarının yer aldığı bir fotoğrafta varlıklı, iyi giyimli ve geleceklerinden emin genç şehirli görürüz. Alexander ile birlikte çekildiği bir başka fotoğrafta da yine benzer şekilde, mütevazı kökenlerinin ötesine geçmiş ve şehirli çevresine tamamen uyum sağlamış genç bir adam olarak karşımızdadır. Eğer 1914 yılının Ağustos ayında Birinci Dünya Savaşı çıkmamış olsaydı, Jukov büyük ihtimalle kariyerine bir

10) E. Zhukova, "Intretsy Ottsa; Marshal Zhukov: Polkovodets i Chelovek, Cilt 1, s: 47-48. Jukov'un kitapları ve bunlara düşülmüş notlar üzerine yapılmış bir analiz, V.C. Astrakhanskii'nin "Biblioteka G.K. Zhukov" Arkhivno-Informatsionnyi Bulletin, n.13, 1996'da bulunabilir.

11) Marshal Zhukov: Moscow, 1995. E. Zhukova, "Polkovodets i Chelovek, Cilt 1, s: 47-48. Jukov'un kitapları ve bunlara düşülmüş notlar üzerine yapılmış bir analiz, V.C. Astrakhanskii'nin "Biblioteka G.K. Zhukov" Arkhivno-Informatsionnyi Bulletin, n.13, 1996'da bulunabilir.

kürkçü olarak devam edip en nihayetinde yaşamını kendi işinin patronu olarak sürdürecekti.

Jukov anılarında gençken siyaset konusunda bilgisiz olduğunu samimiyetle itiraf ederken, siyasete kayıtsız kalmanın çevresindeki genç kürkçüler arasında çokça görüldüğünü belirtir ve bunu zanaatkarların, sanayi işçi sınıfının emekçi birliğinin karşısında, küçük burjuvaya özgü bireysel düşünce sistemlerine bağlıyordu. Aynı zamanda kendi iddiasına göre o dönem Rusya'da, Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekleşen olayların etkisiyle yayılmakta olan çeşitli devrimci fikirlerden etkilenmiş ve adım adım komünizme bağlanmıştır. Fakat Jukov'un o dönem daha yeni gelişmekte olan sınıf ayrımı ve militanlığı algısına sahip olduğunu kendi ifadesi dışında destekleyecek başka herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Belki de komünist ülkeye katılırken, daha sonraları ifade ettiğinden daha kararsızdı. En nihayetinde adanmış bir komünist haline gelmesi, planlanmış bir şeyden ziyade biraz sosyalist aydınlanma, fakat daha çok askeri ve siyasi gelişmelerin sonucu gerçekleşmiş bir tesadüftü. Her şeyin başı ise askeri kariyerini başlatan Birinci Dünya Savaşı'ydı.

ÇARLIK ASKERİ

Birinci Dünya Savaşı 1914 yılındaki Temmuz Krizi sonucu patlak verdi. Avusturya-Macaristan tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand'ın haziran sonunda Saraybosna ziyareti sırasında karısı Sophie ile birlikte milliyetçi bir Bosnalı Sırp tarafından öldürülmesi üzerine Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş açmak için ayaklandı. 28 Temmuz günü Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan ettiğinde Rusya da yandaş Slav devletini ve Balkanlardaki müttefikini korumak için harekete geçti. Avusturya-Macaristan'ın müttefikleri Almanya, Rusların bu hazırlığına 1 Ağustos günü kendilerine savaş ilan ederek cevap verdi ve hemen iki gün sonrasında Rusların müttefikleri

Fransa'ya saldırdı. Savaşın genel hatları, Almanların Belçika'nın tarafsızlığını ihlal etmesine cevaben Britanya'nın 4 Ağustos günü Almanya'ya savaş ilan etmesiyle tamamlanmış oldu. Akabinde başka devletler de bu savaşa taraf oldular; dönemin Osmanlı İmparatorluğu (1914) ve Bulgaristan (1915), Almanya ve Avusturya-Macaristan safını tutarken; Japonya (1914), İtalya (1915) ve Birleşik Devletler (1917) İngiltere, Fransa ve Rusya'nın tarafına katıldılar.

Ruslara göre bu savaş, saldırgan Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı verilen bir ulusal savunma mücadelesiydi. Savaşın çıkması Rusya'da büyük bir vatanseverlik hareketini fişeklemişti; çeyrek asır sonra Hitler, Sovyetler Birliği'ne saldırdığında halk yine aynı şekilde tepki verecekti. Vatanseverlik ateşine kapılan Jukov, hemen gönüllü olmaya niyetlendiyse de köyünden bir başka kürkçüyle görüştüktan sonra, orduya katılmak için kendi yaş grubunun orduya çağrılmasını beklemeye karar verir. Öte yandan gönüllü olarak orduya yazılan Alexander, Jukov'u da orduya yazılmak için ikna etmeye çalışır.

Nihayet 1915 yazında askere çağrıldığında dayısı Mikhail, ona sağlık sorunlarını öne sürerek askerliğini bir yıl tecil ettirebileceğini söyler. Jukov sağlığının iyi olduğunu ve cephede hizmet edebileceğini ifade ettiğinde ise dayısı ona Alexander gibi aptal olup olmadığını sorar. Jukov bu anısını şöyle aktarır: "Durdum ve ona ana vatani savunmanın benim için bir görev olduğunu söyledim."¹²

12) G.K. Zhukov, *Vospominaniya i Razmyshleniya*, 11. Baskı Cilt 1 (Moskova, APN, 1992) s. 64 (Bundan sonra Jukov, *Vospominaniya* olarak anılacak). Jukov'un anılarının 11. Rusça baskısına kitap boyunca atıfta bulunulmuştur. Jukov'un anılarının tamamını içeren baskı budur. Bu değişim Sovyet döneminde yayımlanmış olan versiyonlardan çıkarılmıştır. Bolşevik (yani komünist) politika savaşa karşıydı ve çar yönetimini devirmek istiyordu, Jukov'un açıklamasının da belirttiği gibi o sıradaki siyasi yaklaşımı sosyalistten çok yurtseverdi. Jukov daha sonraki yaşamında ülkesi için dört savaşta da yer almıştır. İlk Kitap: Birinci Dünya Savaşı, Rus İç Savaşı, 1939'da Japonlara karşı Moğolistan'da verilen savaş ve İkinci Dünya Savaşı.

Jukov askerlik görevini yapmak üzere 1915 yılının Ağustos ayında Kaluga Bölgesi'nde teslim olur ve ataması "...ordu ile ilgili birçok harika duygu beslemeye başladığı... (ve) hizmet etmekten çok büyük keyif aldığı..."¹³ 5. Yedek Süvari Birliği'ne yapılır. Eylül ayında 10. Süvari Birliği'ne katılmak üzere Ukrayna'nın Kharkov bölgesindeki birliğine gönderilir. Süvari eğitimini de burada alır. Günde üç kere tımar ettiği, koyu gri renkli huysuz bir kısrak olan ilk atının adı Chashechnaya'ydı.

1916 yılının ilkbaharına gelindiğinde Jukov da süvari eğitiminin sonuna gelmişti, fakat hakkında bir astsubay rütbesiyle eğitime devam etmesi kararı verildi. Bu süreçte Jukov yetişkin hayatında ilk defa kendinden yüksek rütbeli bir askerle sorun yaşadı. Sağ işaret parmağının yarısı kesik kaba bir astsubay olan "Dört-Buçuk", Jukov'a takmış ve orduyu bırakıp bir memur olması için baskı yapıyordu. Birincilikle mezun olmasına iki hafta kala, Dört-Buçuk'a karşı emre itaatsizlik ve sadakatsizlik suçlarından dolayı okuldan atıldı. Tam askeri kariyerinin sona erdiğini düşünürken dönem arkadaşlarından biri durumu komutana rapor etti ve Jukov komutanın özel izniyle eğitimini tamamladı.

Jukov anılarında bu astsubay eğitimini karmaşık duygularla anlatır. Eğitimi boyunca ata binmeyi, silah kullanmayı ve talmim tekniklerini oldukça iyi bir şekilde öğrenmişken "astsubaya, insani yaklaşım ile ilgili herhangi bir şey öğretilmiyordu. Bir astsubaydan itaatkâr askeri bir robota dönüşmesi bekleniyordu. Disiplin katı kurallarla sağlanıyordu. Her ne kadar kurallar fiziksel ceza öngörmese de uygulama genelde o şekilde oluyordu."¹⁴

1916 Ağustos'unda Jukov, dönemin Çarlık Rusya'sının bir eyaleti olan Moldova'daki Dinyester Irmağı boyuna cephe görevine gönderilir. Daha cepheye varamadan gözcü uçaklarının

13) Zhukov, *Reminiscences*, PDF-kitap 43 Arşivi - <https://rantey.org>

14) *Ibid*, s. 49.

saldırısına uğrayan birliğinde bir asker ölürken beş at da yaralanır. Cepheye ulaşmasından kısa bir süre sonra Jukov bir Alman askerini esir alarak ilk madalyasını -St. George Haçı- kazanır. 1945 yılında Berlin'de Sovyet bir gazeteci ile yaptığı yayınlanmamış bir röportajında Jukov, istihbarat çalışmalarından çok etkilendiğini ve biraz Almanca bildiği için tutsak almakta ustalaştığını belirtir.¹⁵ Ekim 1916'da keşfe çıktıklarında bastıkları mayının patlaması sonucu Jukov'un iki arkadaşı ağır şekilde yaralanırken, kendisi de atından düşer. Savaş bunalımı yaşayan Jukov, Ukrayna'nın Harkiv (Kharkov) şehrine gönderilir ve hastaneye kaldırılır. Bu yaralanma sonucu ikinci St. George Haçı'nı elde eder. 1916'nın sonunda ilk birliği olan 5. Yedek Süvari Birliği'ne geri gönderilir. Jukov dönüşünü şu şekilde anımsar: "Bölüğümünden ayrılırken genç bir askerdim. Şimdi ise beraberimde astsubay apoletimdeki çizgiler, savaş tecrübem ve iki St. George Haçı'yla dönüyordum."¹⁶

DEVİRİM VE İÇ SAVAŞ

Jukov'un eski birliği, Harkiv'in 120 kilometre güneydoğusunda Balaklava yakınlarındaki Lageri'de konumlanmıştı. 1917 yılında burada bulunan Jukov ve asker arkadaşları, 4 asırdır Rusya'yı otokrasi ve zorbayla yöneten Romanov Hanedanlığı'nın düşüşüyle başlayıp Lenin ve Bolşeviklerin gücü ele geçirmesiyle zirve yapan büyük değişimin devrimci rüzgârına kapılmışlardı. Bütün bunları tetikleyen ise başkent Petrograd'daki genel grev ve askerlerin başkaldırısı sonrası 1917 Mart'ında Çar II. Nikolay'ın tahttan indirilmesi olmuştu. (İlginçtir ki dönemin Çarlık Rusya'sının başkenti Petrograd şehri, Sovyet zamanlarında Leningrad olarak anılmış; SSCB'nin çöküşü sonrası ise şehrin Petrograd'dan önceki adı St.Peters-

15) RGVA, F. 41107-01 D. 86 K. 5
16) Zhukov, *Reminiscences*, s. 52.

burg yeniden kullanılmaya başlanmıştır.)

Çarın tahttan indirilmesinin ardında, halk arasında bir süredir yükselmekte olan memnuniyetsizlik ve protesto dalgası vardı. Savaş, Rusya açısından pek de iyi gitmemişti. Savaş boyunca bir dizi yenilgi almış, büyük miktarda toprak ve milyonlarca sivil vatandaşı kaybetmişti. Çarlık hükümeti ülkenin savaş seferberliğini yönetmekte başarısız olmuştu. Silah ve cephane kaynakları yetersizdi ve cephede savaşan askerlerin yeme, giyinme ve tıbbi ihtiyaçları sivil kuruluşlar tarafından sağlanıyordu. Savaşın maliyetini karşılamak için para basmak ise enflasyonun fırlamasına ve çiftçilerin üretimlerinin değer kaybetmesine razı olmamaları sonucu yiyecek kıtlığına sebep oldu. Bu duruma, şehir nüfusu grevler ve siyasi protesto gösterileri ile cevap verdi. Kasım 1915'te Çar Nikolay'ın silahlı kuvvetlerin başına geçmesiyle Rusya'nın aldığı yenilgiler ve yaşadığı savaş kayıpları kendisiyle özdeşleşti. Dahası, orta sınıf halkın kendisinin yönetimine olan inancı azalmıştı; halk sürekli çağdaşlaşma ve demokrasi çağrılarını yapıyordu.

Mart 1917'de Petrograd'ın kadın tekstil işçilerinin grev ve protestoları tüm şehre yayılınca işler çığırından çıktı. Düzeni yeniden sağlamakla görevlendirilen asker, birkaç göstericiyi vurdu. Fakat şehrin askerleri bu duruma tepki gösterip göstericilerin tarafına geçti. Başkentinin kontrolünü kaybeden Çar, ulusal çıkarlar doğrultusunda tahttan inmeye ikna oldu. Kardeşi Grandük Mihail tahtın varisi gösterilmesine karşın tahttan vazgeçti ve böylece otokrat Romanov Hanedanlığı da sona ermiş oldu.

Çar yönetiminin yerine liberal, demokratik ve sosyalist siyasilerden oluşan ve bir an evvel siyasi, ekonomik ve toplumsal yenilikler yapmayı ve ülkenin yeni anayasasını oluşturacak bir Kurucu Meclis seçilmesi için hazırlıklar yapmayı amaçlayan bir Geçici Hükümet kuruldu. Ne var ki bütün bu planlar geçici hükümet ile genel seçimle seçilerek ülkenin yerelde yöne-

timini ele geçirmiş İşçi, Köylü ve Askerlerin Sovyetleri vekilleri arasında alevlenen güç ve yetki çatışmasının yaşandığı "ikili iktidar" süreciyle sekteye uğramıştı. Geçici hükümetten daha radikal olan Sovyetler, Bolşeviklerin ve Rusya'da sosyalist ve aynı zamanda demokratik bir yönetimin kurulması için çabalaayan diğer devrimci grupların tahrik ve propagandaları için uygun bir ortam yarattı. Vladimir İlyiç Lenin'in başında olduğu Bolşevikler tüm yetkinin Sovyetlere ve Barış, Ekmek ve Toprak Hareketi'ne devredilmesi talebinde bulundu. *Toprak* çiftçiler için, *ekmek* işçiler için, *barış* da Rusya'nın savaştan çıkması için isteniyordu. Bolşeviklerin bu siyaseti işçiler ve askerler arasında oldukça rağbet görmekteydi. Altı ay içinde Rusya'nın en güçlü ve iyi organize partisi haline geldiler. Kasım 1917'de Bolşevikler, Petrograd'da bir askeri darbe gerçekleştirerek geçici hükümeti düşürdü ve ülkeyi Sovyetler adına yönetecek yeni sosyalist hükümeti kurdular.

Bu ayaklanmaların önemli özelliklerinden biri de Petrograd'dan tüm ülkeye yayılan bir dalgayla silahlı kuvvetlerin siyasileşmesi olmuştu. Geçici hükümet başa geçtiğinde yaptığı ilk işlerden biri, asker ve denizcilerin kendi yerel Sovyetleri için temsilciler seçmelerini sağlayacak komiteleri oluşturmak için bir karar çıkarmaktı. Jukov kendi süvari birliğinin başkanı ve alayının Sovyet temsilcilerinden biri seçildi. Sonraları Bolşevik hareketini desteklediğini açıklamış olsa da bu seçimdeki başarısı kendisinin siyasi görüşünden ziyade, iyi bir astsubay olarak nasıl bir konuma sahip olduğu ve alayında ne kadar sevildiğini gösterir. Jukov, alay Sovyeti'nin nasıl Bolşevik karşıtı unsurlarca ele geçirildiğini ve sonuç olarak alayın bir kısmının Ukraynalı karşı devrimcilerin tarafında yer aldığını anlatır. Kendi birliği dağıtılmış ve askerlere evlerine dönmele-ri emredilmiştir; fakat Jukov, Ukrayna milliyetçilerine hizmet eden subayların eline düşmemek için birkaç hafta boyunca saklanmak zorunda kalır. Bu durum, Bolşevikler gücü eline

geçirene kadar Moskova'ya dönmemesini açıklar.

Jukov 1917 yılının sonunda artık Strelkovka'ya, evine dönmüştür ve anılarında anlattığına göre Bolşeviklerin 1918 Ocak'ında kurduğu Kızıl Ordu'ya katılmadan önce biraz dinlenmek niyetindedir. Fakat bu esnada tifüze yakalanır ve orduya katılışı altı ay kadar ertelenir. Bununla beraber, Jukov'un birçok eski çar askeri gibi herhangi bir adım atmadan önce beklemek istemiş olması ihtimalini göz ardı etmemek gerekir.

Mart 1918'de Bolşevikler, Almanlarla Brest-Litowsk Anlaşması'nı imzalayarak Rusya'yı savaştan çektiler. Barışın faturası oldukça ağır olmuştu; Bolşevikler, Almanlara geniş araziler bırakarak büyük toprak kaybına uğradılar. Bu anlaşma Bolşevik karşıtlarını, savaş zamanında başlatmakta tereddüt ettikleri Lenin hükümetini hedef alan bir silahlı ayaklanma düzenlemek için harekete geçirdi. Ufukta beliren iç savaş karşısında Bolşevikler devrimlerini ve iktidarlarını koruyabilecek bir silahlı kuvvet kurmaya başladı. Bolşevikleri başa getiren devrimci milisler yerlerini profesyonel orduya bıraktı. Subay seçimi uygulaması yürürlükten kaldırılarak geleneksel kumanda anlayışı geri geldi. Bununla birlikte maaş derece sistemi de benimsendi. En önemlisi de Bolşevikler eski çar ordusunun subay ve astsubaylarını yeniden göreve çağırdı. 1918 Eylül ayının başlarında Bolşevikler, Jukov'un yaşlılarını da ay sonuna kadar, askere durum bildirmesini gerektiren bir kararname çıkarttılar.¹⁷

Bolşevik Rusya'nın tam da ortasında yaşamasına rağmen Jukov da tıpkı birçok Rus köylüsünün yaptığı gibi bu zorunlu askerlik çağrısını göz ardı edebilirdi. Kendisinin bu çağrıyı kabul etmesinin sebebi ise siyasi olduğu kadar profesyonel bir karar da olabilirdi. Zira bu çağrı ona askeri bir kariyer imkânı

17) M. Von Hagen, *Soldiers in the Proletarian Dictatorship: The Red Army and the Soviet Socialist State, 1917-1930* (Ithaca, N.Y. Cornell University Press, 1990) s. 39.

sunuyordu. Kızıl Ordu'nun birinci neslinde hizmet eden diğer birçok asker gibi Jukov'un da siyasi görüşleri orduya katılmasının sebebi değil, sonucudur.

Jukov, 1 Ekim 1918 tarihinde Kızıl Ordu'nun 1. Moskova Süvari Şubesi'nin 4. Alay'ına katılır.¹⁸ Bolşevik Parti üyeleri Kızıl Ordu'ya ilk katılanlar olmuştu ve Jukov'un birliğinde birçok komünist kurmay bulunmaktaydı. Bu çerçevede Jukov'un Bolşeviklere yakınlaşıp 1919 Mart'ında (eski adıyla Bolşevik, yeni adıyla) Komünist Parti'ye aday üye olması pek de şaşırtıcı değildir. Aday üyelik, başvuranların komünist ülkeye olan bağlılıklarını göstermek zorunda oldukları bir bekleme sürecini gerektiriyordu ve Jukov da ancak 1920 Mayıs'ında parti-nin üyesi olmuştur.¹⁹

Mayıs 1919'da Jukov'un bağlı olduğu birlik Ural bölgesinin güneyine sevk edildi ve Sibirya'da güçlenmiş olan Bolşevik hükümetini yıkmaya kararlı bir eski çarlık komutanı Amiral Aleksandr Kolçak karşısında Bolşevik devrimini korumak için görevlendirildi. Haziran ayında Jukov, Kızıl Ordu'nun bir parçası olarak ilk defa bir çatışmaya girer ve 800 atlı Kazak ile yapılan çetin bir savaşta yer alır. Eylül ayında Jukov bir kere daha sıcak temasta bulunur; bu sefer Rusya'nın güneyinde (1924 yılında adı Stalingrad olarak değişen) Çaritsin'dedir. Ekimin sonunda katıldığı göğüs göğüse mücadelede patlayan bir el bombasından dolayı yaralanan Jukov, hastaneye sevk edildiği Saratov'da Maria Volkhova adında bir genç kızla tanışır. Çift, bir aylık birliktelikleri boyunca neredeyse ayrılmaz bir ikili olur; fakat Maria'nın, memleketi Poltava kasabasına dönmesi ve Jukov'un da nekahet dönemi için kendi evi Stralkova'ya

18) Daines, *Zhukov*, s. 28.

19) V.Krasnov, *Zhukov: Marshal Velikoi Imperii* (Moskova: Olma-Press, 2005); s 18-

19. Anılarında bu kronolojiyi kullanarak ve hem de bir organizma yokken 1 Mart 1919'da partiye aday üye olduğunu öne sürmüştür.

gönderilmesi sonucu ilişkileri sona erer. Ne var ki, bu ayrılık geçici olmuş; çift üç yıl sonra Jukov'un bir başka kadınla evli olmasına karşın yeniden bir araya gelmiştir. Bu ilişki ileride Jukov'a meyvesini, gayrimeşru kızı Margarita ile verecektir.²⁰

KIZIL KUMANDAN

1920 Ocak'ında Jukov yeniden orduya katılmasına karşın, o esnada tam olarak sağlıklı olmadığından (bu süreçte bir kere daha dönemin sıklıkla görülen hastalığı tifüs geçirmiştir) 3. Yedek Süvari Alayı'na alınmıştır. Üç ay sonra Moskova'nın 160 kilometre güneyindeki Ryazan'da bulunan Kızıl Ordu Kumandan Süvari Eğitim Birimi'ne gönderilmesiyle Jukov'un Kızıl Ordu kariyeri büyük bir ivme kazandı. Kızıl Ordu Kumandan Süvari Eğitim Merkezi'nin düşük rütbeli subaylar için halen yürürlükte olan bir okul olmasına karşın o dönemde tüm rütbeleri kaldırmış olan Bolşevikler, 2. Dünya Savaşı'na kadar bir askeri rütbe sistemi kullanmayacaklar; bunun yerine Kızıl Ordu'da tüm üstler ve astlar "komutan" unvanıyla birbirinden ayrılacaktı.

Jukov'un Ryazan'da geçirdiği zamana ait bir dizi belge, kendisinin bu dönemdeki uğraşlarıyla ilgili önemli ipuçları sağlar.²¹

Jukov'un bu eğitime gitmesini öneren, kendi alayındaki parti meclisidir. 15 Mart 1920'de okula katılan Jukov, okul katılımcıları için temel eğitim veren hazırlık kursuna başlar.

Rusça, aritmetik, coğrafya, hijyen, askeri yönetim, siyasi bilimler ve askeri kural ve uygulamalar gibi derslerinin tümünde ya çok iyi ya da tam notlar alır ve bu kursu kısa sürede bitirip süvari taktikleri özel kursuna kaydolur; fakat çar ordusundaki tecrübeleri sayesinde diğer subay adaylarının eğitilmelerinde yardımcı olmaya başlar.

20) B.V. Sokolov, *Georgy Zhukov: Triumf i Padeniya* (Moskova: Ast, 2003) s. 44.

21) Bu Belgeler Krasnov'un *Zhukov*'unda s 24-31'de bulunabilir.

Jukov, Ryazan'daki parti meclisinde oldukça etkindir ve bir noktada bu meclisin genel sekreteri olur; fakat bir süre sonra grubun başkanı Stavenkov'un nöbette uyuklaması üzerine çıkan bir karmaşa üzerine görevinden istifa eder. Meclis toplanıp konuyu değerlendirmeye aldığında Jukov, Stavenkov'u şiddetli bir biçimde destekler ve kendisinin hem iyi bir parti çalışanı hem de iyi bir kumandan olduğunun altını çizer. Jukov, Stavenkov'un süvari kursundan ihraç edilmesi yönündeki teklifi reddederek, aksine, kendisini bu şekilde suçlayanın önce birliğin parti meclisinden sonrasında da partiden tümüyle ihraç edilmesi gerektiğini savunur. Jukov'un önergesi kapalı oya sunulur ve bir çekimser oya karşılık oy çokluğu ile kabul edilir.

Okuldaki temizlik koşullarını denetleyen üçlü komiteye atanması ve yeni gelen öğrencilerin yeterliliklerini denetleyen komisyona üye olarak kabul edilmesiyle Jukov'un yeteneklerinin takdir edilmeye başlandığını anlıyoruz. Buna karşın Jukov disiplin itibarıyla ibretlik bir öğrenci değildi. 1920 Temmuz'unun sonunda, tam olarak sebebi bilinmemekle birlikte, askeri disiplini ihlal ettiği gerekçesiyle okuldan uzaklaştırma cezası almıştır.

Jukov için Ryazan'daki kurs dönemi 1920 Ağustos'unda sona erdi ve 120 arkadaşıyla birlikte iki acemi birliği ve bir süvari birliğinden oluşan Moskova 2. Piyade Tümeni'ne gönderildi. Ağustos ayının sonunda tümen, Kırım'da konuşlanmış Bolşevik karşıtı bir ordunun başındaki Baron Wrangel'in kuvvetleriyle savaşmak üzere Kafkasların kuzeyindeki Krasnodar şehrine gönderildi. Burada birkaç çatışmada yer aldıktan sonra Jukov 14. Müfreze Süvari Tümeni'nin 1. Süvari Alayı'na tayin edilerek Wrangel'in geriye kalan kuvvetlerini Novodzheliyevskaya bölgesine doğru süpürmekle görevlendirildi.

1920 yılının Ekim ayına gelindiğinde Jukov bir müfrezenin başına geçmiş ve tümen, Bolşeviklere karşı başlayan bir köylü ayaklanmasını bastırmak göreviyle Voronej Bölgesi'ne kaydı-

rıldığında filo komutanı görevine yükseltilmişti. Bu ayaklanma, sonraları Tambov ayaklanmasına dönüşecek ve yerel milislerin eski komutanı A. A. Antonov bu hareketin önde gelen figürlerinden biri olacaktır. Bu ayaklanma esnasında Jukov, Rus İç Savaşı'nın en çetin çarpışmalarından bazılarına şahit olur. Bu çarpışmalar sonrasında Jukov ilk Kızıl Ordu madalyasını, Kızıl Bayrak Nişanı'nı almaya hak kazanır. Bu ödüllendirmenin kayıtlarına göre, Jukov'un birliği "5 Mart 1921 tarihinde 1500-2000 kişilik bir düşman saldırısını, yedi saat boyunca durdurmuş ve sonrasında bir karşı saldırı düzenleyerek göğüs göğüse altı çarpışmadan sonra haydutları bozguna uğratmıştır." Jukov anılarında, "Göğüs göğüse çarpışma sırasında bir Antonov taraftarı kısa namlulu silahını bana doğrultup atımı vurdu. Birlikte yere düştük ve atımın altında sıkıştım kaldım. Tam bu sırada imdadıma koşan siyasi idareci Noçevka olmasaydı, ölmüştüm. Kılıcının bir darbesiyle serseriye öldürdü, atının dizginlerini yakaladı ve ata binmemde bana yardımcı oldu,"²² diye yazar.

1921 yazında Tambov Ayaklanması bastırılmıştı; fakat Jukov'un birliği Antonov'un kalan kuvvetlerini yılın sonuna kadar kovaladı. Bu kovalamacada sırasında yanında genç karısı da vardı. Kızı Era'nın anlattığına göre; Jukov, o sırada köy okulunda öğretmenlik yapan Alexandra Dievna (doğumu 1900) ile Voronej'e sevk edildiğinde tanışmıştı. Yine Era'nın ifadesine göre, eğer bu çift 1920 yılında evlenmişlerse baş döndürücü bir aşka tutuldukları kesindir; zira Jukov bölgeye ancak ekim ayında gelmiştir. Era sözlerine şu şekilde devam eder:

"Bunlar zor zamanlardı ve [Antonov] grupların peşinde koşmakta olan müfreze sürekli hareket halindeydi. Müfreze ekibine katılan annem sürekli kumandanın gözü önündeydi. Hatta bir seferinde amatör bir

tiyatro oyunundaki küçük bir hatadan dolayı annemi neredeyse askeri karakola yollayacakmış. Fakat göçebe askeri hayatlarının zorlukları onların mutluluğunu hiç bölemedi. Hatırladığım kadarıyla her ikisi de o zamanları hatırlamaktan keyif alırlardı: Annemin at arabasında nasıl sallanıp durduğu; askeri ceket, kısa pantolona, Kızıl Ordu'nun kaba basma gömleklerini iç çamaşırına, ipleri 'sandaletlere' nasıl dönüştürdüğü anlatıp dururlardı.”²³

Bunların hiçbirisi Jukov'un anılarında yer almaz. Fakat bu anılarda çocukluk ve ilk gençlik yılları dışında çok az kişisel bilginin de yer aldığını belirtmemiz gerekir. Kızıl Ordu'ya katılmasıyla tüm hatıraları kendi askeri kariyeri ve Sovyet devletine hizmetine odaklanır. Hatta 1921 yılında babasının vefat ettiğini bile anılarında belirtmez.

Jukov'un bir Sovyet askeri olarak kutsal gördüğü sosyalist görevine olan adanmışlığı elbette ki kendi yaşam öyküsünün de odak noktasını oluşturur; fakat bu, tamamıyla gerçek değildir. Güdümlü ve baskıcı Sovyet sisteminde sıradan vatandaşlar bile toplumsal kimliğinin yanı sıra bir özel kimlik geliştirip ayrı bir özel yaşam sürdürmekteydi ve Jukov da bu konuda bir istisna değildi. Baş döndürücü askeri başarıları ve siyasi kariyerinin ardında, itici bir güç olarak kişisel hırsları ve başarısızlıkların çok da üzerinde durmamasını sağlayan güçlü karakteri vardı. Kendisinin tüm kişisel özelliklerini ve karakterini çocukluk ve gençlik yılları hikâyelerinde açıkça görmeyi ummak biraz kolaya kaçmak olur; fakat bu hikâyelerden çıkarabileceğimiz bazı özellikleri tüm yaşamına hâkim olacaktır: Zorluklar karşısında temkinli olma; çalışma ve kişisel gelişime verdiği önem; savaşta cesareti, sorumluluk alma ve önderlik etme hevesi bu özelliklerin önde gelenleridir.

50 Geoffrey Roberts

Genç Georgi'nin çocukluktan yetişkinliğe, köyden şehre, savaştan devrime ve en nihayetinde Kızıl Ordu ve Komünist Parti'ye uzanan yolculuğu süresince aldığı en temel ders ise fırtınalı işlerin ve karmaşaların, onları yakalayıp idare etmeyi becerebilenler için birçok fırsat sunduğu ve çok çeşitli gelişmelere açık olduğudur. Aynı döngü, kariyeri ve yaşamı boyunca tekrarlayacaktır.

BİR ASKERİN YAŞAMI

BİR KIZIL KOMUTANIN EĞİTİMİ 1922 -1938

1921 YILINDA RUS İÇ SAVAŞI SONA ERDİĞİNDE KIZIL ORDU'NUN BÜYÜK BİR KISMI TERHİS EDİLDİ. Birkaç yıl içinde beş milyonluk güçlü Kızıl Ordu'nun sayısı yarım milyona düşürülmüştü. Ordu saflarında kalanlar arasında Jukov da vardı. Anılarında bu askeri hizmetini sürdürme kararı için doğrudan bir sebep göstermese de tüm komünistlerin Kızıl Ordu'da kalmasını öngören Şubat 1921 tarihli bir parti emrinden bahseder. Ne var ki bu dönemde sıklıkla yapılan benzeri duyurular parti üyelerinin Kızıl Ordu'dan ayrılmasını yavaşlatmaz. Jukov ise orduda kalır, çünkü ordunun ortamı kendisi için uygundur. Kendisi de bunu şu şekilde anlatır: "Rütbede kalanların çoğu, bunu kendi heves ve becerileri yüzünden yapmışlardı ve kendilerini askeri görevlerine adamayı seçmişlerdi."¹

İç Savaş sona erdiğinde hâlâ düşük rütbeli bir kumandan olmasına karşın Jukov, Kızıl Ordu'da kendine iyi bir kariyer ya-

1) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 75.

pabileceği güçlü bir pozisyona sahipti. Çarlık ordusunda ast-subay, Kızıl Ordu'da ise düşük rütbeli bir asker olarak hizmet etmiş ve her iki orduda da cesareti dolayısıyla madalyalar kazanmıştı. Meslektaşlarına kıyasla eğitim düzeyi yüksekti ve Kızıl Ordu Kumandan Süvari Eğitim Birimi'nden mezun olmuştu. Hepsinden de önemlisi, Jukov bir Komünist Parti üyesiydi ve bu, yeni Sovyet yönetiminde kariyer gelişimi için en önde gelen özellikti.

Jukov'un 20'li ve 30'lu yıllarda Kızıl Ordu'daki yükselişi gösterişsiz fakat istikrarlı bir şekilde olmuştur. 1922 yılında tabur komutanı rütbesiyle başlayan yolculuğu, sırasıyla alay ve tugay komutanlığı ile devam etti. 1931 yılında ise ilk yüksek rütbe atamasını alarak Kızıl Ordu'nun süvari müfettiş yardımcılığını üstlendi. Bunu tümen ve kolordu komutanlıkları izledi ve 1938 yılında özellikle eğitimden sorumlu olarak Beyaz Rusya Askeri Bölgesi komutan yardımcısı oldu. Uzak Doğu'daki sınırda Japonlarla savaşan Sovyet-Moğol güçlerinin başarısızlık sebeplerini araştırmak için gittiği 1939 yılı Mayıs ayı sonrasında adı çokça kişi tarafından duyulacaktı.

KOMÜNİST ORDU

Jukov'un kariyerini geliştirdiği kurum, otoriter Sovyet sosyalist sisteminin bel kemiğini oluşturuyordu. Gerçekten de genç Sovyet yönetiminin tanımı da “askeri sosyalizm” olarak yapılmıştı ve yapısında 1917 yılındaki devrimin olduğu kadar Rus İç Savaşı'nın da etkisi vardı.²

İç Savaş esnasında milyonlarca insan öldürülmüş ya da aç-

2) İç savaş sürecinde Kızıl Ordu üzerine: J. Erickson, *The Soviet High Command: A Military-Political History, 1918-1941*, 3. Baskı (Londra: Frank Cass, 2001); M. Von Hagen, *Soldiers in the Proleterian Dictatorship: The Red Army and the Soviet Socialist State, 1917-1930* (Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1990); R.R. Reese, *Stalin's Reluctant Soldiers: A Social History of the Red Army, 1925-1941* (Lawrence University Press of Kansas, 1996); R. R. Reese, *Red Commanders: A Social History of the Soviet Army Officer Corps, 1918-1991* (Lawrence University Press of Kansas, 2005); S.W.

lıktan ölüme mahkûm edilmişti. Bolşevikler zafer yolunda acımasız olmayı öğrenmişler ve rejimlerini korumak için şiddetin her türlüünü kullanmayı uygun görmüşlerdi. İkna yerine zor kullanma, siyasi birlik kurmaktaki ana yöntem haline gelmişti. Bununla birlikte, 1918'de adını Komünist Parti olarak değiştiren Bolşevik Parti, kendi yönetiminde daha da katı bir hiyerarşik ve otoriter bir düzene bürünmüştü. İç savaşın en kızıştığı dönem olan 1919-1920 yıllarında Bolşevikler, Merkez ve Kuzey Rusya bölgeleri Beyaz Ordu tarafından her yönden kuşatıldığında yenilgiye çok yaklaştımlardı. Beyazlar, Bolşevik Devrimi'nin başarı kazanması durumunda kendi ülkelerine de sıçrayabileceği korkusunu taşıyan İngiltere, Fransa, Japonya ve Birleşik Devletler gibi birçok yabancı hükümetten askeri yardım almaktaydı. Bu sebeple Bolşevikler iç savaşı yalnızca kendi ülkelerindeki rakiplerine değil, tüm kapitalist dünyaya karşı verilen bir ölüm kalım savaşı olarak nitelendirmişlerdi. Diğer ülkelerdeki sosyalist hareketlerin de desteğini alacaklarını ümit eden Bolşevikler, bu gerçekleşmeyince Sovyet Sosyalist Devleti'nin, en azından bir süre için, kapitalizm ile birlikte yaşamak zorunda olduğunu kabul etmişlerdir.

İç savaşta kazanılan zafere karşın Bolşevikler dış kapitalist saldırılar ve içindeki hasımların birlikte hareket edip rejim için ölümcül bir tehlike oluşturmamasından çekinmeye devam ettiler. SSCB'de 20'li ve 30'lu yıllarda savaş korkusu çok yaygındı ve savaşlar arasında geçen dönemin büyük bölümünde Sovyet yönetimi savaş için yarı seferberlik halinde, hazırды. Bu gerginlikte Kızıl Ordu, devrimi korumakla görevli vazgeçilmez bir kılıç ve kalkandı.

Stoecker, *Forging. Stalin's Army: Marshal Tuchachevsky and the Politics of Military Innovation* (Boulder, Çolo.: Westview, 1998); W.J. Spahr, *Stalin's Lieutenants: A Study of Command Under Stress* (Novato, Calif. Predisidio, 1997); L. Samuelson, *Plans for Stalin's War Machine: Tuchachevskii and Military-Economic Planning, 1925-1941* (Londra: Palgrave, 2000) ve D.R. Stone, *Hammer and Rifle: The Militarization of the Soviet Union, 1926-1933* (Lawrence: University Press of Kansas, 2000).

Resmi adı İşçi ve Çiftçilerin Kızıl Ordu'su olan Kızıl Ordu, aynı zamanda halkı sosyalist yönetime bağlayacak bir sosyalizm okulu, disiplin modeli ve bir siyasi kurum olarak görülüyordu. İş teoride böyle olsa da pratikte Kızıl Ordu'da hizmet etmek acemi askerler için, bir yandan kendilerini de gaddarlaştıran, acımasız bir tecrübeydi. Jukov gibi kariyer peşinde olan subaylar için ise bu tecrübe biraz daha olumluydu. Kendilerine saygılı yaklaşılıyordu ve hem maaşları hem de koşulları erlerden çok daha iyiydi. Bu subayların Kızıl Ordu'daki yüksek mertebeleri, kendilerinin Sovyet sistemi ve önderliğine olan inançlarını da kuvvetlendiriyordu.

1920'lerin sonunda Sovyetler Birliği'ni hızla çağdaşlaştırmak için özel bir program başlatıldığında Kızıl Ordu, yönetim için daha da büyük bir önem kazandı. Bu programın iki ana sonucundan birincisi, hızlı sanayileşme ve kentleşmeydi. 1928 yılında Sovyetler, sanayi üretimini büyük ölçüde artırmayı ve ülkeyi, halkının çoğunu çiftçilerin oluşturduğu bir birlikten gelişmiş ve sanayileşmiş bir devlete dönüştürmeyi hedefleyen beş yıllık paket planlarından ilkinin yürürlüğe aldı. Resmi verilere göre 1930'larda sanayi üretimi tüm ülkede yüzde 850'lik bir artış göstermişti. Gerçek rakamlarla bu oran muhtemelen küçülecektir; fakat yine de ülkede büyük çaplı bir sanayileşme hareketinin olduğu, bu sebeple binlerce fabrikanın kurulup çok sayıda yeni baraj, kanal, yol ve demir yolu yapıldığı ve şehir nüfusunda otuz milyonluk bir artış olduğu ortadadır. Sanayileşme çabalarının çoğu savunma sanayisine odaklanmıştı ve aslında bir kapitalist saldırı korkusuyla harekete geçmiş bir çabaydı. 1931 Şubat tarihli ünlü konuşmasında Sovyet lideri Jozef Stalin şöyle der: "Gelişmiş ülkelerden elli, hatta yüz yıl gerideyiz. Bu mesafeyi on sene içinde kapatmak zorundayız. Ya bunu başarırız ya da onlar gelir ve bizi ezip geçerler."³

3) J. Stalin, *Leninism* (Londra, Allen&Unwin, 1942) s. 366.

İkinci sonuç ise Sovyet tarımcılığının zorla ortaklaştırılması olmuştı. İdeolojik bağlamda Bolşevikler en başından beri devlet eliyle tarım sektörü yapılanması taraftarıydılar; fakat çiftçileri, topraklarından vazgeçip ortak çiftliklere katılmaları için zorlamaya başlamaları 1920'lerin sonlarını buldu. 1937 yılına gelindiğinde Sovyet tarım üretiminin yüzde 90'ından fazla bir kısmı kolektif esasına dayanmaktaydı. Buna karşın belirgin bir köylü direnişi ve tarımsal üretimde ciddi aksamalar yaşanmaktaydı. Komünist rejimin, kendi başlattığı tarımsal ortaklık hareketinin yarattığı bu krize tepkisi kitle idamları, tutuklamalar ve sürgün etmelerle oldu. Sonuçta, özellikle de kolektif hareketinin vahşiliği kötü iklim koşulları ile denk geldiği 1932-1933 döneminde Ukrayna'da ve Rusya'nın belirli bölgelerinde yaşanan kıtlık yüzünden milyonlarca çiftçi yaşamını kaybetti. Her ne kadar devlet baskısının ana aktörleri Komünist Parti ve devlet güvenlik kurumları olsa da, Kızıl Ordu da bu uygulamada rol almıştır. Bununla beraber Jukov'un tarım kolektifi oluşturma hareketinde doğrudan yer aldığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

Jukov askeri kariyerine devam etmeye karar verdiği esnada Kızıl Ordu, Sovyet toplumu için ileride kazanacağı yüce anlamı daha yüklenmemiştir. Bunun yanı sıra, İç Savaş'ın hemen sonrasında yapılan düzensiz terhisler ordunun işlerliğini ve moralini bozmuştu. Komünist Parti içinden düzenli ordunun terhis edilerek yarı zamanlı milis birliklerine geçiş yapılması için bir açık çağrı geldi; ki bu, Bolşeviklerin 1917'de iktidara gelirken ifade ettikleri fikirlerden biriydi. Buna karşılık, Kızıl Ordu'nun önde gelenleri iç ve dış tehditlerin profesyonel bir ordunun korunarak hazır tutulmasını zorunlu kıldığı iddiasındaydılar.

Parti içindeki bu tartışma, her iki tarafın da isteklerinde esneyerek orta noktada buluşmasıyla sonuçlandı; buna göre 500.000 kişilik bir düzenli ordu ile çoğunluğu her yıl, yılda

yalnızca iki ay hizmet verecek yarı zamanlı askerlerden oluşan bir miktar bölgesel taburun oluşturulmasına karar verildi. Düzenli silahlı kuvvetler sınır bölgelerinde yoğunlaşırken, bölgesel taburlar genelde ülkenin daha güvenli iç kısımlarında konuşlanmışlardı. Bununla birlikte “düzenli” denilen ordudan kasıt, çoğunluğunu iki yıllık zorunlu hizmetini yapmak üzere silah altına alınan sivillerin oluşturduğu taburlardı. Kızıl Ordu’nun profesyonel çekirdek kadrosu ise oldukça küçüktü. Kızıl Ordu’nun on bir süvari taburu ve sekiz süvari birliğinden yalnızca bir bölgesel süvari taburu hariç, neredeyse tüm bölgesel taburlar piyade erlerden oluşmaktaydı. Diğer birliklerle kıyasla süvari birliklerinin kadro, teçhizat ve teknik yeterliliklerine -her an operasyona hazır olacak şekilde- daha fazla önem verilmesi, Jukov’u savaş sonrası yeniden yapılanan Kızıl Ordu içinde ayrıcalıklı bir konuma getirmişti. Bu durum, neden çoğu süvari subayının Büyük Vatanseverlik Savaşı’nda en yüksek mertebelerde yer aldığını da kısmen açıklamaktadır.

İç savaş sonrası Kızıl Ordu’nun yeniden yapılanma sürecindeki en önemli isim, askeri kadronun başında, ordu ve donanma halk komiseri (yani savunma bakanı) görevini üstlenmiş olan Mikhail V. Frunze’ydi. Frunze, Kızıl Ordu’nun emir komuta yapısını yeniden düzenlemiş; iç savaş esnasında ortaya çıkan ve siyasi yetkililere askeri emirleri veto hakkı tanıyan ikili askeri-siyasi önderlik sistemini kaldırmıştır. 1924 yılında Frunze, komiserin askeri karar yetkisini elinden alan tek-adam kumandasını -*edinonachalie* sistemini- yürürlüğe koymuştur.

Jukov, Moskova 1. Süvari Birliği’nde Frunze’nin emrinde hizmet etmiş ve tıpkı diğer birçok Sovyet anı yazarı gibi, Frunze’nin iç savaş sonrasında Kızıl Ordu’yu yeniden düzenlemekteki başarısından övgüyle ve hayranlıkla bahsetmiştir. Frunze 1925 Ekim’inde başarısız bir mide ameliyatı akabinde beklenmedik bir şekilde hayata veda eder; fakat yeni Kızıl Ordu’ya kazandırdığı katı profesyonellik anlayışı, onun mirası olarak

yaşar. Frunze sıkı disiplin, yoğun egzersiz ve subayların hem mesleki hem de siyasi eğitim görmeleri taraftarıydı ve yıllar içinde Jukov da bu ilkelerin şiddetli bir savunucusu olacaktı.

Komünist davaya olan tutkulu adanmışlığına karşın Frunze askeri işlerle, özellikle de stratejik doktrinlerle ilgili yeniliklere oldukça açık biriydi. Yeniden düzenlenmesini sağladığı Kızıl Ordu askeri stratejiler, taktikler ve teknolojiler üzerine canlı tartışmaların yaşandığı bir kurumdu. Bağımsız düşüncenin giderek onaylanmamaya başlandığı ve parti hakkında en ufak bir eleştirel tartışmanın bile kati suretle yasaklandığı Sovyet rejiminde, SSCB'nin koruyucusu Kızıl Ordu alışılmışın dışında bir yaratıcılığın ve hareketli bir ortamın yaşatılmasına izin verilen yegâne oluşumdu.

Bu tutuculuk ve yaratıcılığın garip bileşiminin en önemli sebebi, 1922'de Komünist Parti'nin genel sekreteri olduktan sonra 1920'lerin ortalarından itibaren Sovyet rejiminde fazlasıyla baskın bir karaktere dönüşen Jozef Stalin'in liderlik tarzının da aynı özelliklere sahip olmasıdır. Stalin 1924 yılında, ölümü sonrası Lenin'in halefi olarak ortaya çıktı ve bir dizi parti içi çekişmeler sonucunda tüm rakiplerini alt ederek partiye hâkim oldu. 1920'lerin sonuna gelindiğinde Stalin hem partinin hem de partinin yönettiği ülkenin diktatörü olma yolundaydı. Stalin yönetiminin en ayırt edici özelliklerinden biri, önceden tanımlanmış amaçlara ulaşmak için sürekli yeni yöntem ve çözümler talep etmesidir. Tabii ki tek bir şartla: Yenilikler hiçbir şekilde ne partinin gücünü ne de kendisinin diktatörlüğünü sorgulamalıydı. Hem sadık bir komünist hem de git gide bir kült haline dönüşen Stalin'in kişiliğinin ılımlı bir hayranı olan Jukov, belirlenen bu çerçevede -kimi zaman oldukça kısıtlayıcı koşulları olsa da- çalışmak için hiçbir zorluk çekmemiştir.⁴

4) Moskova'da 2010 Nisan'ında Jukov'un kızı Era ile yaptığım söyleşide bana söylediğine göre Jukovların evinde Stalin'e ne tapılmış ne de yerilmiştir.

ALAY KUMANDANI

1922 yılının Haziran ayında Jukov, 38. Süvari Bölüğü'nde bir tabur komutanı olarak yüz kişinin sorumluluğunu üstlenmiş oldu. 1923 Mart'ında ise 7. Samara Süvari Birliği'nin 40. Süvari Bölüğü'nde komutan yardımcısı görevine yükseltildi. Aynı yılın temmuz ayında ise birliğinin 39. Buzuluk Süvari Bölüğü'nde önce geçici, sonra ise kalıcı komutanlık rütbesine atandı. Genç Jukov, yalnızca 26 yaşında, Batı ordularında bir albayın denkliğine ulaşmıştı. Sonraki yedi yıl boyunca da komutanlık rütbesini koruyacaktı. Anılarında da belirttiği üzere, bu dönem kendisinin askeri eğitim sürecindeki en öğretici çağ olacaktı:

Bir bölüğü yönetmek, askeriye sanatında ustalaşma yolunda en önemli sayılan süreçtir. Bölük, bir savaş için organize olmuş ... ve birlikte hareket etmesi tasarlanmış en temel birimdir. Bir bölük komutanı kendi alt birimlerini ve savaşta bölüğüne destek olmakla görevlendirilmiş yardımcı birimleri çok iyi tanımalıdır. Savaşın temel yönelimini doğru belirlemeli ve ana kuvvetlerini bu istikamete uygun olarak yönlendirmelidir. Bir bölük yönetim sistemini iyi kavramış bir kumandan, ekibini de dinç ve hazır tutabilir ve hem savaşta hem de barışta tüm mevkiler için oldukça yeterli ve başarılı bir askeri önder olacaktır.⁵

Jukov yönetimini ele aldığı 39. Buzuluk Bölüğü'nün durumu pek de iç açıcı değildi: Bölük, savaş hali için hiç hazırlıklı değildi ve subaylarının barış zamanında görevlerini nasıl sürdürecekleri konusunda kafaları oldukça karışık.⁶ Jukov kısa süre içinde bölüğün bu durumunu tersine çevirdi. Komuta zincirindeki üstleri, Jukov'un 1923 yılındaki bu başarısını

5) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 97.

6) Ibid. s. 98.

şu sözlerle kayıt altına almıştı: “Hem teoride hem de pratikte çok iyi hazırlanmış. Süvari işlerini iyi biliyor ve seviyor. Durumlara kendini kolaylıkla uydurabilmekte becerikli. Fazlasıyla disiplinli. Kısa süre içinde alayına büyük güç kattı. Alay komutanı olarak atanması tam anlamıyla yerinde bir karar.”⁷

Jukov’u alay emirleri ve raporlarla değerlendirdiğimizde; başarısının temelinde eğitim, disiplin ve siyasi talimatlarla ilgili detaylara özenli bir şekilde büyük dikkat göstermesinin yattığını söyleyebiliriz.⁸ 1920’lerde kendisinin emrinde hizmet eden A. L. Kronik’e göre Jukov oldukça açık sözlü ve doğrudan, fakat sert bir komutandı ve özellikle emrindeki askerlerle kişisel ilişkilerinde mesafeli, kimseye ayrıcalık tanımadan, adamlarının kendisine aşırı samimiyet göstermesine müsaade etmeyen biriydi. Kronik’e göre Jukov’un bu tutumu, “kendisinin emrindeki askerlere karşı olan sorumluluk bilincini ve askerleri için yalnızca bir kumandan olmaktan öte, bir öğretmen olduğunun farkında olduğunu göstermektedir.”⁹

1924 Ekim’inde tümen komutanı, Jukov’u bir seneliğine Leningrad şehrindeki Yüksek Süvari Okulu’na göndermeye karar verdi. Bu kursun amacı komuta zincirinin görece yüksek mertebelerindeki subaylara geniş kapsamlı bir askeri ve siyasi eğitim vererek taburlarına döndüklerinde bu askerlerin de astlarını aynı ilkelerle eğitmelerini sağlamaktı. O dönemi Jukov şöyle hatırlıyor: “Müfredat çok yoğunlu. Dersler sonrasında evde de çok çalışmak zorunda kalıyorduk.”¹⁰

Jukov’un o dönemki sınıf arkadaşları arasında -ileride ken-

7) V. A. Afsanas’ev, *Stanovlenie Polkovodcheskogo Iskustva G.K. Zhukova* (Moksova: Svyatigor, 2006) s. 22

8) Bu belgelerin bir kısmı, V. Krasnov’un, *Zhukov: Marshal Velikoi Imperii* (Moskova: Olma-Press 2005) kitabında s. 44’ten itibaren yer almaktadır.

9) A.L. Kronik, “Molodost’ Marshala,” I. G. Aleksandrov, *Marshal Zhukov: Polkovodetsi Chelovek* (Moskova: APN, 1988) s. 66

10) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 107.s

disinin hem kariyeri hem de yaşamında önemli roller alacak olan- geleceğin Sovyet mareşallerinden Konstantin K. Rokossovski ve Ivan K. Bagramyan da vardı.

1896 yılında Polonyalı bir baba ve Rus bir anneden olan Rokossovski, Varşova yakınlarında büyümüştü ve Rusçayı Polonyalı aksanıyla konuşmaktaydı. 1914 yılında savaşın patlak vermesiyle katıldığı Çarlık Ordusu'nda övgüye değer bir süvari olarak hizmet etmiş ve 1917 yılında kıdemsiz subay olmuştu. Bolşevikler başa geldiğinde ise Rokossovski, (Kızıl Ordu'nun öncüsü) Kızıl Muhafızlara katılmıştı. Rus İç Savaşı esnasında iki kere yaralanan Rokossovski, iki Kızıl Bayrak Nişanı ile ödüllendirilmiş ve savaşın sonunda ordunun önde gelen süvari komutanlarından biri olarak göze çarpmıştır. Karakteri ve önderlik anlayışı Jukov'un tam zıddıdır. Jukov (tıpkı General S. Patton gibi) kendinden fazlasıyla emin ve tavizsiz bir komutanken, Rokossovski (tıpkı Dwight Eisenhower gibi) daha saygılı ve entelektüel bir karakterdi ve kendi birliklerinden en iyi performansı almak için onları zorlamak yerine ikna etmeyi seçerdi. İkisinin bu farklı yapıları, İkinci Dünya Savaşı esnasında ikilinin sert tartışmalar yaşamasına sebep olacaktı.

Ermeni bir trenyolu işçisinin oğlu olan Ivan Bagramyan ise Slav olmayıp Kızıl Ordu'da mareşallik düzeyine yükselebilmiş çok az kişiden biridir. 1897 doğumlu Bagramyan, Birinci Dünya Savaşı boyunca Çarlık Ordusu'nda hizmet ettikten sonra Rus Devrimi ve İç Savaşı esnasında ortaya çıkan Ermeni Milli Hareketi'nde subay olarak görev almıştır. Kızıl Ordu'ya 1920 yılında katılan Bagramyan, buna karşın ancak 1939 yılında Komünist Parti üyesi olmuştur. Tıpkı Rokossovski gibi entelektüel bir yapıda olan Bagramyan 1930'lu yıllar boyunca Genelkurmay Akademisi'nde ders vermiştir. Operasyonel komutaya geçişi ve yüksek mertebelere ulaşması için öne, 1940 yılında Jukov ile Kiev Özel Askeri Bölgesi'nde görev alması sonrasında açılmıştır.

Rokossovski anılarında süvari okulu yıllarını şu şekilde aktarır: "Genç ve kıpır kıpırdık. Kısa süre içinde birbirine oldukça bağlı bir grup oluvermiştik. Hepimiz büyük bir gayretle kendimizi derslerimize vermiştik; ama özellikle Jukov kendini tamamen askeri bilimin inceliklerinde ustalaşmaya adanmıştı. Ne zaman odasına dalsak onu yere serdiği büyük bir haritanın üzerinde emeklerken buluyorduk. Ta o zamanlarda bile onun için görevinden daha önemli hiçbir şey yoktu."¹¹ Bagramyan'ın anıları ise Jukov için daha da fazla övgü doludur: "Bizim öğrenci grubumuz içinde en yeteneklimiz oydu. O zaman bile sadece olağanüstü bir irade göstermekle kalmaz, aynı zamanda çok özgün fikirler geliştirirdi. Süvari taktikleri konusunda Jukov'un bizi çok kere tamamen beklenmedik bir hamleyle şaşırttığını hatırlarım. Kararları her zaman büyük tartışmalara yol açsa da, kendisi her zaman kendi kararlarını büyük bir hüner ve güçlü bir mantıkla başarılı bir şekilde savunurdu."¹² Tabii bütün bu anılar, üzerinden uzun seneler geçtikten sonra geçmişe bakarak yazılmış ve tüm bu süreçte yaşananlardan öyle ya da böyle etkilenmiş düşünceler olsa da Jukov'un o dönemde kendini işine adanmış yetenekli bir genç kumandan olduğuna şüphe yoktur.

Okul müfredatında -Jukov, Rokossovski, Bagramyan ve diğer tüm öğrencilerin birbirileriyle yarıştığı- atlama, sakın gezinti sürüşü, engelli koşu, yarış, süvari kılıcı ve mızrak tutma gibi binicilik yarışmaları da bulunmaktaydı. 1925 yazında başlayan arazide taktik savaş eğitimi dersleri, katılımcıların cebri yürüyüşle ulaştıkları Volhov Nehri'nden karşıya atlarıyla yüzerek geçmeleriyle sona erer. Jukov bu zamanları da ha-

11) K. Rokossovsky, *A Soldiers Duty* (Moskova: Progress Publishers, 1970) s. 84. Rokossovski için: R. Wolff, "Rokossovsky" H. Shukman'ın editörlüğünde, *Stalin's Generals* (Londra: Phoenix 2001).

12) I. K. Bagramyan, *Tak Shili My k Pobede* (Moskova: Voenizdat, 1988) s. 7, Bagramyan için, G. Jukes "Bagramyan" Shukman'ın editörlüğünde *Stalin's Generals*.

tıratında anar: "Nehri koca bir atla yüzerek geçmek hiç de kolay bir iş değildi. Resmi üniformayla yüzmeyi başarabilmek yeterli değildi; aynı esnada yüzen bir atı da kontrol etmeniz gerekiyordu."¹³

Kurs bittiğinde Jukov'la birlikte iki meslektaşı birliklerine geri at sırtında gitmeye karar verdiler. Bölükleri Belarus'un Minsk şehrindeydi ve 963 kilometrelik mesafe, at sırtında grup koşusu için bir dünya rekoru sayılabilirdi. Yolculukları, Jukov'un atının topallaması ve sıklıkla Jukov'un inerek atını dizginlerinden tutarak yürütmesine rağmen yalnızca yedi gün sürdü. Minsk'e ulaştıklarında grup sevinç nidaları, başkomutanlıktan övgüler ve kısa bir izin ödülüyle karşılandı. Jukov, Strelkova'daki evine dönüp annesi ve kız kardeşini ziyaret etti; ne yazık ki babası bu sırada hayatını kaybetmişti. Birliğine döndüğünde alayının (41. Alay) bir başkasıyla (42. Alay) birleştirilip büyütülmüş olduğunu, 39. Süvari Alayı adıyla -Melekess-Pugaçevsk bölgesine ait- yeni bir birim oluşturulacağını öğrendi. Yeni alay, Jukov'un idaresine verildi ve bundan kısa bir süre sonra da Jukov aynı zamanda alay komiseri olarak atandı. Jukov'un -7. Samara Birliği'ndeki ilk birlikte (çifte) atamanın kahramanı olarak- Melekess-Pugaçevsk alayına hem askeri hem siyasi kumandan olarak atanması, Frunze reformlarına uygun bir gelişmeydi ve başkomutanlık tarafından Jukov'a siyasi bakımdan duyulan güven ile kendisinin askeri başarısının altını çizmekteydi.¹⁴

Askeri ve siyasi sorumlulukları aynı anda idare etmenin dışında bu dönemde Jukov'un başka kişisel karmaşaları vardı. 7. Samara Birliği'nin 1923 sonbaharında Minsk'e taşınması sonrası Jukov, 1919'un sonunda iyileşmesi için gönderildiği Saratov'da genç bir okullu kızken tanıştığı Maria Volkhova ile iliş-

13) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1. S. 108.

14) *Ibid*, s. 109-113.

kisine yeniden başlamıştı. Bu sırada zorlukla sürdürdüğü Alexandra Dievna ile olan evliliğinin sonucunda 1928 yılında ilk kızı Era doğdu. Era'nın doğumundan altı ay sonra 1929 yılında Maria, Jukov'un ikinci kızı Margarita'yı dünyaya getirdi. Margarita'nın anlattıklarına göre, kendisinin doğum kaydını bizzat yapan Jukov oldukça ilgili bir babaydı. Yine kendisine göre Jukov'un ona bu adı vermesinin sebebi pembe yanakları ve mavi gözleriyle babasına bir çiçeği anımsatmasıdır. Ne var ki, Margarita'yı üvey babası büyüttmüş ve 1930'larda Jukov hem kendisi hem de annesiyle irtibatını kaybetmişti. Yeniden bir araya gelmeleri ancak üvey babanın İkinci Dünya Savaşı sırasında cephede hayatını kaybetmesi sonrasında gerçekleşebilmiştir.¹⁵

1929 yılının sonunda Jukov daha yüksek kumandanlara düzenlenmiş olan ileri düzey bir kursa katılması için Moskova'daki Frunze Askeri Akademisi'ne gönderildi. Böylece Jukov bir kere daha Leningrad kuşatmasında Sovyet güçlerini idare eden Mareşal L. A. Govorov ve ünlü Sovyet tank komutanı Mareşal F. I. Tolbukhin gibi ileride Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda önemli roller üstlenecek olan üst düzey komutanlarla sınıf arkadaşı olma ayrıcalığını yaşadı. Söz konusu kurs, tümen ve daha büyük birlikleri yönetmesi planlanan subaylar için hazırlanmıştı ve özellikle de dönemin güncel koşullarında savaş yönetiminin teorik ve pratik çalışmaları üzerinde durmaktaydı. 1930 baharı tarihli Jukov'un kurs sonu raporunda, otuz üç yaşındaki kumandanın becerilerinin oldukça parlak olduğu belirtiliyordu. Karma silahlı birlik taktiklerine olan hâkimiyeti, tıpkı savaş oyunları ve grup çalışmasındaki başarısı gibi fazlasıyla yeterliydi. Cephe hizmeti uygulamaları-

15) I. Mastykina, *Zheny i Deti Georgiya Zhukova* (Moskova: Komsomol'skaya Pravda, 1996). Bu kitapçık Mastykina'nın Jukov'un kızları ve diğerleri ile yaptığı söyleşileri kapsar ve Komsomol'skaya Pravda gazetesinde 7 Temmuz 1996, 23 Ağustos 1996, 30 Ağustos 1996 ve 4 Ekim 1996 tarihlerinde yayınlanmıştır).

na yatkınlığı da tatminkâr bulunmuş; operasyonel ve taktiksel karar alma becerisi için “net” ve özellikle “kati” notları düşünülmüştü. Değerlendirmeyi yapan görevli subay, Jukov’un kendini geliştirmesi halinde hem alay hem de tümen düzeyinde savaş taktiği belirleyip yönetebilecek bir kumandan olduğunu belirtmişti. Jukov’un en düşük notu ise “az çok” yeterli bulunduğu kurmay çalışması kısmındaydı. Raporun son cümlesi onu şu şekilde özetlemekteydi: “Gerek yatkınlıkları, gerekse karakteri dolayısıyla kendisi kesinlikle bir ön cephe komutanıdır (ve kurmay çalışmaları için çok uygun olmayabilir).”¹⁶

DERİN SAVAŞ

Tıpkı diğer ordular gibi Kızıl Ordu da Birinci Dünya Savaşı’ndan gerekli dersleri çıkarmak ve askeri teknolojiadaki dönemin güncel gelişmelerini ve bunların doğrudan etkilerini -özellikle tanklar ve uçaklar üzerine yoğunlaşarak- geleceğin savaş haline hazırlanmak üzere değerlendirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Diğer ordulardan farklı olarak ise Kızıl Ordu, hareketsiz, durumsal bir savaş olan Birinci Dünya Savaşı’nın aksine büyük ölçekli manevralar ve yüzlerce kilometrelik mesafelerde yönetilen büyük operasyonlarıyla bilinen Rus İç Savaşı tecrübesini de sindirmek zorunda kalmıştı. Kızıl Ordu yönetimi gelecekte savaşların mekanik araçlar üzerinden ilerleyeceğinde ve tank, top, uçak, motorlu piyade, hava indirme birliklerinden oluşan karma kuvvetlerin düşman bölgesinin derinliklerine ve savunmasına saldırmasının bir şart olduğunda hemfikirdi.

1930’ların başlarında Kızıl Ordu “derin savaş” ve “derin operasyonlar” ikili doktrinlerini oluşturdu ve benimsedi. Bu doktrinler karma silahlı kuvvetlerin art arda saldırı dalgalarıyla düşman savunmasını sonuna kadar delmesi ve sonrasında

16) Afanas’ev, *Stanovlenie Plokovodcheskogo Iskusstva* G.K. Zhukova, s 33

oluşan boşluğu düşman güçlerini arkadan kuşatmak için kullanması ilkesini öngörmekteydi. Savaş halinde yapılacak Sovyetlerin "operasyonel sanat" dedikleri ve "karma kuvvetler" in karmaşık ve zekice yönetildiği bir dizi ardışık benzeri operasyon türlü silahlı kuvvetin derin savaş ve derin operasyon adı altında hep birlikte değerlendirilmesi anlamına geliyordu. Aslında fikir, Almanların yaklaşık aynı zamanlarda geliştirdiği Blitzkrieg kavramına oldukça yakındı. Blitzkrieg'de ön cephe de tank yoğunluklu bir saldırıda açılacak dar bir koridor, bu tankların düşman kuvvetlerinin ardına geçerek onları arkadan çevrelemesine olanak tanımaktaydı. Bununla birlikte Sovyetler, Almanların aksine daha az tank merkezci bir anlayış güderek tankların destekleyici ve nispeten bağımsız bir yol çizdiği karma kuvvet operasyonlarının önemini vurguluyorlardı. Bu bağlamda Sovyetler, Almanlara nispeten tankların top, piyade, süvari ve hava kuvvetleri ile birlikte koordine ve uyumlu çalışmasını daha fazla gözetmekteydiler.

Bu yeni doktrinin peşinden giden Kızıl Ordu, dünyanın ilk mekanize kolordularını 1932 yılında iki birim olarak kurdu. Her ikisi de birkaç yüz tank ve silahlı araç ile piyade birlikleri, toplar ve hava kuvvetlerinden oluşan bu birimler, savaş durumunda ordunun temel saldırı gücü olarak tasarlanmışlardı. 1936 yılına gelindiğinde mekanize kıtaların sayısı dörde yükselmiş; bunların yanı sıra altışar tane de mekanize tugay ve tank alayı kurulmuştu. Fakat bir süre sonra derin savaş ve derin operasyonların yönetiminde uygulama bazında birkaç sorun olduğu anlaşıldı. Derin savaş saldırısına katılan tankların yakıt ve ihtiyaç ikmali nasıl yapılacaktı? Hareket hızı yavaş olan piyadeler ve topçular hareket hızı yüksek olan mekanize güçlere nasıl ayak uydurabilecekti? Merkez karargâh (cephe iletişiminin kesintisiz ve çok iyi olmadığı o dönemde) düşman sınırlarının derinliklerindeki güçlerine emirlerini nasıl iletecek, onları nasıl yönetecekti? Bu sorunlara çözüm -en azından

kâğıt üzerinde- tankları yavaşlatarak kaynaklarını idareli kullanmalarını sağlamak, piyadeleri ve topları motorlu taşıtlarla hızlandırmak ve karma kuvvetlerin daha sıkı, daha merkezi kontrol ve daha iyi koordinasyona sahip olması için daha çok talim yapmaktı.¹⁷

Savaşlar arası dönemde Kızıl Ordu'nun öğreti ve uygulama bazlı gelişiminden sorumlu olan isim; 1920'lerde kurmay şefi, 1930'larda ise savunma yardımcı komiseri görevlerini üstlenmiş, Frunze'nin halefi Mikhail N. Tukaçevski'ydi.¹⁸ Jukov, Tukaçevski ile 1921 yılındaki Tambov köylü isyanının bastırılması sırasında tanışmış ve kendisinin "askeri bilimin çeşitli unsurlarını aynı anda uygulatan çok yönlü idaresine" hayran olmuştur ve anılarında ondan şöyle bahseder: "Kendisi, taktik ve stratejik sorunlara mükemmel bir şekilde hâkim olan, zeki ve bilgili bir profesyoneldi. Çeşitli kuvvetlerin günümüz savaşlarında ne denli önemli roller alabileceğini çok iyi kavramış ve tüm sorunlara yaratıcı çözümler sunmayı başarabilen biriydi. Tukaçevski, Kızıl Ordu'nun büyük askerleri arasında türünün en mükemmel yıldızı, bir askeri dehaydı."¹⁹

Görece daha alt kademede ve hem teori hem de karargâh çalışmalarına yatkınlığı az bir subay olan Jukov'un bu dönemde Kızıl Ordu'nun askeri öğretisinin geliştirilmesinde gözle görünen bir katkısı olmamıştır. Buna karşın bu süreçte özünü ve

17) İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Sovyet askeri doktrinindeki gelişmeler için: M.R. Habeck, *Storm of Steel: The Development of Armour Doctrine in Germany and Soviet Union, 1919-1939* (Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 2003); S. Naveh, *In Pursuit of Military Excellence: The Evolution of Operational Theory* (Londra: Frank Cass, 1997); H. Fast Scott ve W. F. Scott editörlüğünde *The Soviet Art of War* (Boulder, Colorado, Westview, 1982; ve J. Main "The Red Army and the Future War in Europe, 1925-1940" S. Pons ve A. Romano editörlüğünde, *Russia in the Age of Wars, 1941-1945* (Milano: Fetrinelli, 2000).

18) Tukhachevsky hakkında: S. Naveh, "Tukhachevsky," Shukman editörlüğünde *Stalin's Generals*.

19) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 137-139.

yöntemini benimsediği derin savaş ve derin operasyon öğretilerinin, kendisinin ileride bir general olarak vereceği kararları ve yapacağı uygulamaları üzerindeki etkisi büyüktür. Gelecekte anılarını yazarken, hücum anlayışını benimseyerek düşmana derin taarruz yapmak üzere karma kuvvetlerden yararlanan Kızıl Ordu'nun savaş anlayışının temelini oluşturmuş, 1936 yılına ait geçici cephe hizmeti uygulamalarından özellikle bahseder:

Öncelikli olarak tanklar, toplar, hava kuvvetleri ve tank destekli piyadelerden meydana gelen güntümüz etkisizleştirme unsurları büyük ölçeklerle kullanıldığına düşmana eş zamanlı olarak tek bir pozisyondan içeri derin bir saldırı düzenlenmesine ve bu sayede düşman birliğinin tamamen kuşatılıp yalnızlaştırılarak yok edilmesine olanak sağlar.²⁰

Ne var ki, bu uygulamaların yayımlanmasına kadar geçen süreçte, Kızıl Ordu içinde derin savaş ve derin operasyon kavramlarına karşı yapılan eleştiriler gittikçe artmaktaydı. Kızıl Ordu'nun gelişim ve değişim öğretisi üzerinde, 1936 Temmuz'unda muhafazakârlar, monarşi yanlıları ve faşistlerden oluşan bir koalisyonun seçilmiş cumhuriyetçi hükümete karşı General Francisco Franco'nun önderliğinde bir askeri ayaklanma çıkarmasıyla başlattığı İspanya İç Savaşı'nın etkisi büyüktür. İki binden fazla Sovyet askeri danışman olarak İspanya İç Savaşı'na katılmış ve bu dönemde tankların da arasında bulunduğu çeşitli askeri mühimmat yardımıyla bulunan SSCB, cumhuriyetçi hükümetin ana destekçilerinden biri olmuştur. İspanyolların yaşadığı karmaşadan çıkarılacak iki sonuç vardı: Öncelikle tanklar, topların ve tanksavar silahların saldırılarına karşı korumasızdı ve tank birlikleri açık savaşta

20) Erickson, *The Soviet High Command*, s. 800.

büyük kayıplar verebilirdi; ikincisi, tankların yakınlarında piyade birliklerinin desteği olmadığından kesin sonuçlara ulaşması oldukça zordu. Bu da Sovyet öğretisinde karma birliklerin öneminin artmasına ve (bağımsız tank manevraları planmasından ziyade) tankların piyade birliklerine destek olarak görevlendirilmesine sebep oldu. İspanya İç Savaşı tecrübesi, 1939 Kasım'ında mekanize tugaylarını terhis edip tankları daha küçük gruplar halinde silahlı kuvvetlerin tümüne dağıtma kararının alınmasında da etkili olmuştur.

YÜKSELEN YILDIZ

1930 baharında Frunze Akademisi'deki derslerini başarıyla tamamladığında Jukov hâlâ az tanınan orta mertebeli bir süvari kumandanıydı; fakat yükselişi başlamak üzereydi. 17 Mayıs 1930 tarihinde (o dönemin) Süvari Tugayı'nın kumandanı (geleceğin mareşali ve savunma komiseri) S. K. Timoşenko, son yedi yıl boyunca Jukov'un kendi alayının moralini ve askeri hazırlığını en üst seviyede koruduğunu yazmıştır.²¹ Aynı ay içinde Jukov 7. Samara Birliği'nin 2. Süvari Tugayı'na atanarak eski alayı olan 40. Alay'ın yanı sıra, 39. Alay'ın da başına geçmiş oldu. Bu süreçte 7. Birlik'in başında olan eski sınıf arkadaşı Rokossovski'nin, Jukov'un bu atanışına önyak olması muhtemeldir. Rokossovski'nin kaleme aldığı 1930 Kasım tarihli değerlendirmede yeni tugay komutanından bahsederken Jukov'un kariyerinin, bu dönemindeki mesleki yeterliliklerinin ve Jukov'un karakterinin özellikle altını çizer:

İnatçı. Kararlı. Girişken ve girişkenliğini işine nasıl uydurabileceğini iyi biliyor. Disiplinli. Sürekli olarak titiz ve ısrarcı. Kişisel olarak biraz soğuk ve yeterince anlayışlı biri değil. İnatçılığını sürdürüyor. Bunaltıcı derecede kibirli. Askeri konularda çok iyi derecede ha-

21) Afanas'ev, *Stanovlenie Polkovodcheskogo Iskusstva G.K. Zhukova*, s. 22

zırlıklı. Komuta uygulama tecrübesi müthiş. Askeri işleri seviyor ve sürekli mükemmellik için çabalıyor. Yeteneklerini geliştirdiğinde neler yapabileceği çok aşikâr. Otoriter. Bu yıl kendi alayının savaş eğitimlerinde, özellikle de saldırı ve tüfek eğitimi ile alayın taktiksel gelişimi ve yakın dövüş tekniklerinde belirgin başarılar elde etti. Nakil ve seferberlik işlerini iyi bilir ve bu konuya ilgisi yüksektir. Silah ve at kullanımı ekonomisi konusunda dikkatli ve sorgulayan bir yapıda olması, olumlu sonuçlar elde etmesini sağlamıştır. Siyasi çerçevede de bilgilidir. Atandığı mertebeyi tamamen hak etmektedir. Kendisinden, bir birlik komutanı ya da gerekli eğitimin verilmesi halinde mekanize birliği kumandanı olarak yarar sağlanabilir. Kurmay ve eğitimlik işlerine atanması doğru olmaz; kendisi de bu işlerden nefret etmektedir.²²

Bu rapordan kısa süre sonra, 1931'in Şubat ayında Jukov bir kere daha terfi ettirildi ve bu sefer süvari müfettiş yardımcılığına getirildi.²³ Moskova'da bulunan süvari müfettişliği biriminde Jukov dövüş eğitimlerinden sorumlu oldu. Kendisi ayrıca yerel Komünist Parti birliğinin sekreteri olarak seçildi. Müfettişlik, Aleksandr M. Vasilevski'nin başında olduğu Savunma Komiserliği'ndeki Dövüş Eğitimi birimiyle yakın çalışıyordu. Gelecekte Büyük Vatanseverlik Savaşı esnasında Stalin'in yardımcı yüksek komutanı görevindeki Jukov, Genel-

22) Marshal Zhukov: *Moskva v Zhizni i Sud'be Polkovodtsa* (Moskova: Glavarkhiva Moskv, 2005) s. 48-59

23) 1980'lerde Rokosovski'nin iki Sovyet gazetecisiyle yaptığı özel sohbette, Jukov'un çok fazla terfi edemediği, fazlasıyla sert ve kaba olduğu için astlarının şikâyeti sonucunda tugay komutanlığından alındığı söylendi (N.G. Pavlenko, "Razmyshleniya o Sud'be Polkovodtsa", *Voenno-Istoricheskii Zhurnal* s: 10, 1988, s. 17). Rokosovski ile bu sohbet 1966 yılında Jukov'un, Kruşçev dönemindeki yalıtılmışlığının daha tam giderilmediği dönemde yapılmıştı. İki adam arasındaki ilişkiler hâlâ çok alt seviyedeydi çünkü Jukov, Rokosovski'nin, Büyük Vatanseverlik Savaşı'ndaki rolünü minimize eden Kruşçevcilerle iş birliği yaptığını düşünüyordu.

kurmay şeflerinden Vasilevski ile yakın bir çalışma arkadaşlığı bağı ve kişisel ilişki kuracaktı.

Rus Ortodoks bir rahibin oğlu olan 1895 doğumlu Vasilevski 1914 yılında başlayan savaşın araya girmesi sonucu ilahiyat çalışmalarını ve kilisede bir gelecek hayallerini bir kenara bırakıp orduya katılmıştı. Kızıl Ordu'nun önde gelen askerlerinin çoğunun aksine Vasilevski bir süvari değil, piyadeydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında güneybatı cephesinde savaşıp albaylığa yükselmişti. Kızıl Ordu'ya yazılarak askeri kariyerini sürdüren Vasilevski, iç savaşı, alay komutanı yardımcısı olarak bitirmişti. Eğitimine bakıldığında Vasilevski eğitim, öğretim ve kurmay işleri için çok uygundu. Fakat kendisinin "burjuva" geçmişi dolayısıyla Vasilevski 1931 yılına kadar Komünist Parti'ye kabul edilmemiş; tam üyelik için ise 1938 yılını beklemek zorunda kalmıştı.

Vasilevski anılarında Jukov'dan şöyle bahseder: "Askeri yetenekleri her geçen sene daha da belirginleşiyordu. Gerek bir süvari tümeni, gerekse bir süvari birliği yönetirken ya da Belarus Askeri Bölgesi'nde yardımcı kumandanken başarabildikleri ile ilgili eksiksiz tüm silah arkadaşlarında iyi izlenimler bırakmıştı."²⁴

1931 Ekim'inde müffettişlikte Jukov'un üstü, Rus İç Savaşı'nın esanevi 1. Süvari Ordusu Komutanı Semyon Budenny, Jukov ile ilgili yazdığı değerlendirme yazısında Rokossovski ile aynı sonuca varmıştı. Ona göre Jukov "iradesi güçlü, kendinden ve astlarından çok şey bekleyen ve gereğinden fazla sert ve kaba bir kumandan"dı. Askeri ve siyasi açıdan bakıldığında ise Jukov'un çok yönlü ve iyi bir kumandan olduğunu belirten Budenny, kendisinin bir birlik yönetebilecek, hatta bir süvari okulunun başına geçebilecek kadar donanımlı olduğunu ifade ediyordu.²⁵

24) A. M. Vasilevsky, *A Lifelong Cause* (Moskova: Progress Publishers, 1981), s. 485-486, Vasilevski için "Vasilevsky" Shukman editörlüğünde *Stalin's Generals*.

25) Krasnov, *Zhukov*, s. 74-76.

Jukov'un emir komutasında fazla disiplinli olma eğilimi, aslında kendisinin de yıllar sonra itiraf ettiği üzere bir hataydı. "Bana çokça gereksiz yere titizlik yaptığımı söylemişlerdi; fakat ben, bunun Bolşevik kumandanı için olmazsa olmaz bir özellik olduğunu düşünüyordum. Geçmişe dönüp baktığımda, bazen biraz abarttığımı ve her zaman gerektiği kadar ölçülü ve astlarımla insansı hatalarına karşı hoşgörütlü olamadığımı kabul ediyorum. Bir askerin gerek işinde gerekse davranışlarında herhangi bir gevşekliğe tahammül edemiyordum. Bazıları bunları anlayamaz ve ben kendi adıma muhtemelen insanların zaaflarına yeteri kadar anlayışlı olmadığımı söyleyebilirim."²⁶

Jukov'un Süvari Müfettişliği'ndeki görevleri arasında saha ve kurmay çalışmaları ile savaş oyunları düzenlemenin yanı sıra, bilgi ve tecrübelerini birbirlerine aktarmaları için savaş eğitimi memurlarını bir araya getirmek bulunmaktaydı. Kendisi ayrıca 1930'ların başlarında mekanize, topçu ve tank birimlerini de bünyesinde barındıran Kızıl Ordu Süvariliği'nin hizmet yönetmeliği taslağının hazırlanmasında katkıda bulunmuştu.²⁷

Süvari Müfettişliği'nde iki sene geçirdikten sonra Jukov 1933 yılının Mart ayında Belarus'un Slutsk (Sluck) şehrinde bulunan 4. (Voroşilov) Süvari Tümeni'nin başına atandı. Jukov, 1936 yılında 3. Süvari Kolordusu'ndan 6. Kazak Kolordusu'na geçişi sonrasında adı 4. Don Kazak Tümeni olarak değişen birimin başında geçirdiği 4 yılını şöyle anlatır: "Yalnızca tek bir düşünceye sahiptim: Kendi tümenimi Kızıl Ordu'nun en iyisi yapmalıydım." Emrinin altında 19'uncu, 20'nci, 21'inci ve 23'üncü Süvari Alaylarının yanı sıra 4. Mobilize Topçu ve 4. Mekanize Alayları bulunmaktaydı. Jukov'un anlattığına

26) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 119.

27) *Ibid* s. 136-139.

göre, kendisi başına geçtiğinde tümeni önceki on sekiz ay boyunca Leningrad'dan Belarus'a atandıktan sonra ihtiyaç duydukları kendi barakaları ve ahırlarını inşa ettikleri için oldukça kötü bir durumdaydı. "Sonuçta aslında çok iyi eğitim görmüş olan tümen, verimsiz bir grup işçi gücüne dönmüştü. İnşaat malzemelerinin kısıtlılığı, yağmurlu hava ve daha başka olumsuz koşullar kış soğuğu hazırlıklarının önüne geçti ve askerlerin hem moralini hem de muhtemel bir savaş halindeki değerini düşürdü. Birlik içinde disiplin gevşerken atlar arasında da hastalık baş göstermişti."²⁸ Jukov'un bu soruna çözümü, elbette ki eğitim ve talimler ile disiplinin seviyesinin katbekat arttırılmasıydı. 1935 yılına gelindiğinde Jukov, tümenini gidişatını tam aksi istikamete çevirmişti ve hem kendisi hem de birimi bu başarılarının karşılığı olarak Lenin Nişanı ile ödüllendirilmişti. Belasur Askeri Bölgesi'nde bulunan tümen, konumu itibarıyla, Kızıl Ordu'nun tüm büyük talimlerinde yer alıyordu ve mekanize savaş gereçleri ile derin savaş ve derin operasyon öğretisini uygulamak için oldukça uygundu. Bu sebeple Jukov kendisinin 4. Mekanize Alayı'na ve bu alayın tanklarına büyük titizlikle yaklaşıyordu.

4. Süvari Bölüğü'nün karargâh şefi L. F. Minuk, Jukov'u enerjik, organize ve çok disiplinli bir kumandan olarak tanımlarken, detaylara büyük önem verdiğinin ve hem kendisinden hem de astlarından yüksek beklentileri olduğunun altını çizer. Ulaştığı iyi sonuçlara bizzat şahit olan Minuk, Jukov'un yönetim tarzını tamamen onaylamaktadır; ayrıca 4. Bölük'ün sınır bölgesinde bulunmasından -yani herhangi bir düşman saldırısında düşmanın hazırlıklı ve taze kuvvetleriyle ilk karşılaşacak askeri güçlerden biri olduklarından- bu sertliğin gerekli olduğunu da düşünmektedir. Anılarında Jukov'un kendisine şöyle sorduğunu anlatır: "Bir kumandan karşımda duy-

gularına esir olur ve tereddüde düşerse, savaşta ondan ne bekleyebiliriz ki?" Yie Minuk'a göre Jukov, komutanlarını yalnızca eleştirmez, yanlışlarını da düzeltirdi ve onların kişisel ihtiyaçlarına kayıtsız kalmaz, aile ve sağlık sorunlarında onlara yardımcı olurdu. Jukov'un görev dışı zamanlarda rütbe ve sınıf farkı gibi ayrımlara değer vermediğini belirten Minuk, komutanının istediğinde oldukça sosyal olduğuna da işaret eder: "Kendisini hiçbir zaman kibirli, kendini beğenmiş ya da tıfıllı bir halde görmedim; fakat astlarıyla resmi ve gayriresmi ilişkileri arasında her zaman belirgin sınırları vardı."²⁹

Jukov ile ilgili anılar ya övgülerle dolu ya da kınayıcı olur ve Minuk'un Jukov'a olan sempatisinin ana kaynağı oldukça belirgindir. Fakat Minuk'un hatırladıkları, Jukov'un astlarında hem sevgi hem de korkuyu aynı ölçüde hissettiren, tavizsiz fakat oldukça saygı duyulan bir kumandan olarak çizilen portresiyle uyumludur. Her şeyden öte bu portre, hareketlerine başarıma arzusuyla yön veren bir adama aittir.

JUKOV'UN KENDİ ANILARI, kendi kişisel yaşamı hakkında fazla bir şey anlatmazken, genelde askeri kariyerine odaklanmaktadır. 1930'lardaki özel yaşamıyla ilgili sahip olduğumuz bilgilerin kaynağı kendisinin en büyük kızı Era'nın hatıralarıdır. Görünüşe göre Jukov tıpkı işinde olduğu gibi evinde de düzen sahibi olmayı seviyor ve ne geç kalınmasını ne de verilen sözlerin tutulmamasını tasvip ediyordu. Ayrıca aile içinde ikiyüzlülüğe ya da dürüst olunmamasına asla tahammül edemezdi. Era, babasını sürekli okuyup çalışırken hatırladığını belirtir; ki bu ifadesi 1937 yılında Slutsk'ta doğan ve anılarında kitapların Jukov evinin en önemli demirtaşları olduğunun altını çizen kardeşi Ella tarafından da desteklenir. Era'nın

29) L. F. Minuk "Komandir Divizii" *Marshal Zhukov: Polkovodets i Chelovek*, Cilt 1 içinde, Moskova: APN, 1998, s. 100-115.

anıları en çok annesi Aleksandra hakkındaki bilinmeyenleri gün ışığına kavuşturur. Kendini bir eşten ziyade, bir emir kulu gibi Jukov'a yardım etmeye adanmış Aleksandra, evliliklerinin ilk yıllarında Jukov'un Rus diline mükemmel şekilde hâkim olması için ona destek olmuştur. İnsanlarla kolaylıkla arkadaşlık kurabilen, sosyal bir kadın olan Aleksandra, Jukov'un neredeyse tüm subay arkadaşlarının eşleriyle de arkadaştı. Era ve Ella, Jukov'un da karısına oldukça düşkün olduğunda hemfikirlerdi ve kendileri de ailece babalarına çok bağlı olduklarını belirtirler.³⁰ Her ne kadar çocukları olarak anlatımlarında abartmaları işten bile değilse de, Jukov'un Kızıl Ordu kariyerini geliştirirken kendisini destekleyen bir aile ortamına ihtiyaç duyduğu da aşîkârdır. İki kızının çizdiği portreye göre Jukov, çoğu asker ya da çoğu erkek gibi, duygularını ve patlamalarını iş yerine saklıyordu.

1937 Temmuz'unda Jukov bir basamak daha yükselerek Belarus Askeri Bölgesi'ndeki 3. Süvari Kolordusu'nun başına atandı. 1938 Mart'ında ise 6. Kazak Kolordusu'na atandığında, yeniden eski birliği olan 4. Süvari Tümeni'ni emrine almaktan dolayı keyifliydi. Bir kolordu komutanı olarak Jukov çoğunlukla süvarilerin savaş esnasında mekanize bir ordu içinde nasıl kullanılacağı üzerinde durdu ve çeşitli operasyonel ve stratejik konulara kafa yordu. Bu dönemde geceler boyunca kendisinin de "hiç kolay olmadığını" itiraf ettiği Marksizm-Leninizm klasiklerini okumuş ve "özellikle Karl Marks'ın *Kapital*'i ve Lenin'in felsefi çalışmalarını (!) çalışırken zorlandığını" belirtmiştir.³¹ Sonra Haziran 1938'de Belarus Askeri Bölgesi'nin tank birimleri ve süvarilerin eğitiminden özellikle sorumlu yardımcı komutan görevine atandı.

30) İki kızının anıları aynı eser içinde yer almakta. Ayrıca onlarla yapılmış şu söyleşiye de bakınız: "Pata Chetverok ne Lyubil. Dnevik Smotrel Pridirchivo", *Izvestiya*, Aralık 1, 2006, (Bu makalenin kopyası için Profesör Stephen White'a minnet borçluyum.)

31) Zhukov, *Reminiscences*, s. 171-174.

Jukov'un 1930'larda görece hızlı kariyer ilerleyişi arka planındaki iki önemli gelişmeye karşı gerçekleşmiştir Sovyet silahlı kuvvetlerinin devasa boyutlarda büyümesi ve Stalin'in Kızıl Ordu'yu 1937-1938 yıllarındaki kapsamlı düzenleme (ve tasfiye) girişimi.

Savunma harcamaları 1932 yılında bütçenin yüzde 10 kadarını işgal ederken, 1939'a gelindiğinde bu oran yüzde 25'e yükselmişti. 1930'ların başında Kızıl Ordu personel sayısı bir milyon civarlarındayken, söz konusu on yılın sonunda bu sayı dört milyonun üzerine çıkmıştı. Bu genişlemenin büyük kısmı, yarı zamanlı bölgesel birimleri düzenli orduya dönüştürmek ve zorunlu askerlik süresini iki yıldan üç yıla çıkarmakla gerçekleştirilmişti. 1932 ve 1937 yılları arasında savunma bütçesi net olarak yüzde 340 oranında artarken, 1940 yılında 1937'deki bütçe ikiye katlanmıştı. 1939 yılına gelindiğinde SSCB yılda on binden fazla uçak, yaklaşık üç bin tank, on yedi binden fazla top parçası ve yüz on dört bin makineli tüfek ürettiyordu. Bu gelişmeden dolayı subayların şartları ve maaşları da çarpıcı bir şekilde iyileştirilmişti. Jukov'un kolordu komutanının 1939 yılında 2000 ruble olan yıllık kazancı, 1934 yılındaki denginin üç katıydı.³²

Bu yeniden silahlanma programının kökleri; Sovyetlerin, Lehlerle Büyük Britanya'nın birleşerek kendilerine bir çapraz saldırı düzenleyeceğini düşündüğü 1927'deki savaş korkusuna kadar uzanmaktaydı. Bu korkuyla kendi savunma hatlarını denetlediklerinde ise ortaya çıkan sonuç Sovyet savunmasının oldukça kolay aşılabılır olduğuydu. Bu bulgu ile kesişen SSCB'nin ilk beş yıllık sanayileşme planının başlangıcı Kızıl Ordu'ya geleceğin savaş makinesini yapmak için teknik imkânlar müjdeliyordu. 1931 yılında Japonya'nın, Çin'in kuzeydo-

32) M.Fainsod, *How Russia is Ruled* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1963) s. 479.

ğusundaki Mançurya eyaletini işgal etmesi Sovyet savunmasının durumuyla ilgili endişeleri arttırdı. Sovyetler, Çin gündemi ile yakından ilgiliydiler. Özellikle sınır güvenliği konusu çok önemliydi; zira Japon saldırılarının daha büyük ölçekli bir bölgesel karmaşa doğurması halinde oluşan girdaba Sovyetler de kolaylıkla kapılabilirlerdi. Ayrıca 1933 yılının Ocak ayında Adolf Hitler ve Naziler, Almanya'da gücü ellerine geçirmişlerdi. Komünizm karşıtlığı ve Sovyet karşıtlığı Nazi siyasi kimliğinin temelini oluşturmaktaydı ve *Kavgam* (*Mein Kampf*) adlı kitabında Hitler, Rusya'da Alman halkı için *Lebensraum* (yaşam alanı) arayışına girme hedefini duyurmuştu. Bu doğrudan tehditlere cevap olarak Sovyetler 30'lu yılların kalan kısmını, bu tehlikeli Japon ve özellikle de Alman tehditlerine karşı uluslararası dayanışma kurmak için çabalamaya adanmıştı. Yine de, Sovyetlerin güvenliklerini sağlamak için asıl güvenceleri yeniden silahlanan Kızıl Ordu olacaktı.

Silahlı kuvvetlerin büyümesi operasyonu, Jukov gibi yetenekli ve profesyonel subaylara önceden akla hayale gelmeyecek kariyer fırsatları doğmasını sağlamıştı. Kızıl Ordu'da hizmet vermenin değeri de, özellikle yüksek mertebeli kumandanlar için oldukça artmıştı. 1935 Ekim'inde Kızıl Ordu çavuş, kıdemli çavuş, yüzbaşı, binbaşı ve albay gibi alt ve orta seviye mertebeler için resmi rütbeleri yeniden yürürlüğe koydu. Ne var ki hâlâ general rütbesi tanımlanmamış, onun yerine tugay ve kolordu kumandanları general rütbesinin görevlerini üstleniyordu (Rusçada kısaltmaları "Kombrig" ve "Komkor" şeklindedir). Bununla birlikte generali olmayan Kızıl Ordu'nun mareşalleri bulunmaktadır ve bu rütbe 1935 yılında K. Vorosilov, Tukaçevski, karargâh komutanı Budenny, A. I. Yegorov ve Uzak Doğu Ordusu'nun komutanı V. K. Blukher'e verilmiştir.

STALİN TERÖRÜ

Stalin'in 1930'ların sonunda gerçekleştirdiği Kızıl Ordu te-

mizliğı Jukov'un kariyerini etkileyen ikinci önemli gelişmeydi. Bu, Kızıl Ordu'nun geçirdiğı ilk operasyon değildi; 1920'lerde ve 1930'ların başında eski çarlık askerleri ve Stalin'in en büyük rakibi, SSCB'den 1929'da sürgün edilen Lev Troçki'ye sempati beslediklerinden şüphelenilenler ordudan uzaklaştırılmıştı. Bununla birlikte 1937 düzenlemesi Sovyet Yüksek Komutası'nı şekillendiren ilk girdaptı. Operasyon, 1937 yılının Mayıs ayında heyecanlı bir şekilde başladı ve ilk tutuklanan Mareşal Tukaçevski ve yedi başka yüksek mertebeli subay, vatana ihanet ve Nazi Almanya'sı ile Sovyet hükümetini devirmek için iş birliğine girmekle suçlandı. Haziran ayında sanıkların hepsi gizlice yargılanmış, suçlu bulunmuş ve vurularak idam edilmiştir. Kararlar ve hükümler Sovyet basınında yayınlandı ve bu mahkemeden on gün sonra 980 subay daha tutuklandı. Bu operasyon sona erdiğinde otuz dört binden fazla sayıda subay, silahlı kuvvetlerden ihraç edilmişti. Kurbanların arasında 1937 Ağustos'unda tutuklanıp hapse atılan Rokossovski de bulunmaktaydı. Tüm bu subaylardan, aralarında Rokossovski'nin de bulunduğu yaklaşık on bir bin beş yüz kadarına görevleri ve itibarları iade edilirken, geri kalan çoğunluk ya idam edildi ya da hapis hanede öldü. Yaşamını bu şekilde kaybedenler arasında üç mareşal (Tukaçevski, Yegorov ve Blukher); on altı general rütbesine denk subay, on beş amiral, iki yüz altmış yedi albay, yüz yedi binbaşı ve yetmiş bir yüzbaşı bulunmaktaydı. Ne var ki, en büyük kayıpları yaşayan subay sınıfı siyasi komiserlerdi ve bu tasfiyelerde binlercesi yaşamlarından olmuşlardı. Silahlı kuvvetlerde siyasi doğruluğun gardiyanları olan bu komiserler, ordu genelinde subayların siyasi bağlılıklarının sorgulandığı her zaman suçlanacak ilk hedef olmuşlardı. Bu komiserleri çoğu subay sevmezdi ve bazıları böylesi bir fırsat bulduklarında sevmedikleri siyasi komiserleri ihbar ettiler.

Aslında kimse bu düzenleme operasyonun başlama sebebini

tam olarak bilmese de genel kanı, Stalin'in Kızıl Ordu'nun bazı unsurları tarafından -her ne kadar ortada en küçük bir sadakatsizlik ya da bir kötü niyete işaret eden kanıt olmasa da- tehdit edildiğine inanmasıydı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1950'lerin ortalarında çoğu, Jukov'un Savunma Bakanlığı yöneticiliği döneminde, Stalin'in askeri tasfiyelerinin tüm kurbanlarına hakları iade edildi.³³

Stalin'in öfke ve paranoyasının tek hedefi silahlı kuvvetler olmamıştı. Kominist Parti Leningrad şubesinin başındaki Sergey Kirov'un 1934 Aralık'ında gerçekleşen suikastından sonra binlerce parti üyesi Sovyet liderlerini öldürme planına dâhil olma suçlamasıyla tutuklanmıştı. 1930'ların ortalarında kamuya açık bir dizi göstermelik siyasi gösteri nitelikli mahkeme, Bolşevik Parti'nin eski önde gelen üyeleri casus, sabotajcı ve Stalin karşıtı komplocu olmakla suçlanmıştı. Duruşmadaki başsanık gıyabi yargılanmakta olan Troçki, 1940 yılında Stalin'in bir ajanı tarafından Meksika'da suikasta kurban gitti. Bunun dışında 1937 ve 1938 yılları boyunca adını Stalin'in o dönemki güvenlik şefi Nikolay Yezhov'dan alan ve çılgınca bir öfkeyle sözde "içerideki düşmanlar"ın deyim yerindeyse "avlandığı", toplu tutuklamalar ile parti ve devletin önemli toplarının idam edildiği *Yezhovshchina* (Rusça karşılığı: Yezhov zamanı - ç.n.) süreci de kayda değer bir korku yaratmıştır. Genel olarak Büyük Terör olarak bilinen, devlet ve toplum destekli bu yoğun siyasi baskı dönemi milyonlarca insanın tutuklandığı ve yüz binlercesinin idam edildiği bir dö-

33) Stalin'in savaş öncesi Kızıl Ordu'da yaptığı temizlik için, R. R. Reese'in "The Impact of the Great Purge on the Red Army," *The Soviet and Post Soviet Review*, Cilt 19, 1-3 sayılar ve R. R. Reese'in "The Red Army and the Great Purges"; J. A. Getty ve R. T. Manning'in editörlüğünde *Stalinist Terror: New Perspectives* (Cambridge U.K: Cambridge University Press, 1993); O. F. Suvenirov, *Tragediya RKKA, 1937-1938* (Moskova: Terra, 1998); P. P. Wiczorkiewicz, *Lancuch Smierci: Cystka w Armii Czerwonej, 1937-1949* (Varşova, RYTM, 2001); ve A. A. Penchenkii, *Voennaya Elita SSSR v 1935-1939gg Represii Oblivlenie* (Moskova, 2003).

nemdi. Bu çerçevede askeriyedeki temizlik harekâtı eskisine oranla sakinleşmişti; fakat yüksek komutaya yönelik saldırılar dışında askeriye, Sovyet halkının diğer kısımlarına kıyasla bu dönemi çok daha sakin geçirmiştir.³⁴

Bu olayların Jukov üzerindeki etkisi ne olmuştur peki? Sovyet zamanında basılan kendi anılarında Jukov, 1937 yılında şunları yazmıştı; "Silahlı kuvvetler içinde yapılan asılsız tutuklamalar, sosyalizmin meşruiyetini ihlal etmişti. Askeriye- nin önde gelen liderleri tutuklandı ve dolayısıyla silahlı kuvvetlerimizin gelişimi ve seferberliğe hazırlık çalışmaları sekte- ye uğradı."³⁵ Sovyet dönemi ve kendisinin ölümü sonrasında yayımlanan anılarında ise Jukov'un bu temizlik operasyonunu aslında daha kapsamlı bir şekilde kaleme aldığı, bizzat tanıdığ- ı bazı önde gelen kurbanların isimlerini de paylaştığı ve hat- ta zaman zaman bu kişilerle olan yakınlığı dolayısıyla kendisi için de endişelendiği ortaya çıkmıştır. Kendisi ayrıca bir parti toplantısında saldırıya uğrayan kendi tümen komutanların- dan birinin yardımına koşarak duruma nasıl başarıyla müda- hale ettiğini de anlatır. Bu temizliklerin Jukov açısından do- ruk noktası 6. Süvari Kolordusu'nun önde gelen parti üyele- riyle yapılacak bir toplantı öncesi mahkemeye çağırılıp sertlik, kabalık ve şüphe uyandırıcı bir şekilde "halk düşmanları" ile iyi ilişkiler sürdürmekten dolayı suçlanmasıydı. Jukov kendi- ni başarıyla savunarak durumu lehine çevirmiş ve böylece -tu- tuklanmanın ilk aşaması olan- muhtemel bir partiden ihraç veya kınama cezasının önüne geçmişti.³⁶

Era ve Ella'nın anlatımlarına göre, babaları her an tutuklan-

34) Büyük Terör'e dair engin bir literatür bulunmakta. İyi belgelenmiş bir koleksiyon ise, J. Arch Getty ve O. V. Naumov editörlüğünde, *The Road to Terror: Stalin and the Self Destruction of Bolsheviks, 1932-1939* (New Haven, Conn. : Yale University Press, 1999)

35) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1. S. 171

36) Zhukov *Vospominaniya*, Cilt 1, bölüm 6

mayı beklediği için evde sürekli çantasını hazır tutardı. Jukov, Sovyet yazar ve gazeteci Konstantin Simonov'a verdiği 1971 tarihli röportajında o zamandan söyle bahsetmişti:

Hayatımın en zor duygusal tecrübelerini 1937 ve 1938 yıllarında yaşadım. Benimle ilgili oldukça ölümcül sonuçlar doğurabilecek dosyalar hazırlanmış olduğundan eminim. Büyük ihtimalle de içinde beni ölüme götürecek yeteri kadar malzemeleri de vardı; bir yerlerde birileri, elinde bir evrak çantasıyla koşturup duruyordu. Bu durumda gidişat şu şekilde olacaktı: Ben de diğerleriyle aynı kaderi paylaşacaktım... Ama sonra, bütün bunlardan sonra bir haber geldi! Halhin-Gol'e (Khalkhin-Gol) atanmıştım... Oraya mutlu bir şekilde gittim.³⁷

Olayların Jukov tarafından anlatıldığı halinin önemli handikapları vardı, anlattıklarını destekleyecek herhangi bir belge olmamasının yanı sıra tüm bahsettiklerinin tek bir canlı tanığı vardı; o da kendisiydi. Jukov'un, kendisinin bu temizlik operasyonunun kurbanlarından biri olmaya yaklaştığı şeklindeki öz anlatımı, bu temizlik operasyonlarından fayda görenlerden biri olduğuna yönelik suçlamaları kovuşturmaya yönelik bir girişim olabilirdi. Sonuçta önce 3'üncü, sonra da 6'ncı Kolordu'nun başına atanması, aslında tam da bu temizlik operasyonu dolayısıyla önceki komutanların görevlerinden uzaklaştırılmasını takiben gerçekleşmişti. Dahası, eğer Jukov gerçekten de Sovyet sonrasında yayımlanan anılarında belirttiği gibi davranmış olsaydı, kendisi de bu temizlik operasyonunun diğer kurbanlarının arasına katılmış olurdu. Bu temizlik operasyonları sonrasında hayatta kalanlar yalnızca duruma ayak uyduranlar ve -silahlı kuvvetlerin çoğunun yaptığı gibi-

37) O. P. Chaney aktarmış, *Zhukov*, gözden geçirilmiş baskı. (Norman: University of Oklahoma Press, 1996), s. 54-55.

duruma sesini çıkarmayanlar olmuştu. Bu elbette ki Jukov'un bu operasyonlar esnasında kafasının rahat olduğu ve hiçbir şekilde bir korku yaşamadığı anlamına gelmez. Yine de Jukov'un da tıpkı çoğu Sovyet vatandaşı gibi başkaldırmadığını, düşüncelerini bastırdığını, Stalin'in ne yaptığını bildiğine inandığını ve bu inancına sığındığını söyleyebiliriz.³⁸

Jukov'un eşit derece sorunlu olan önermesi de kendisinin temizlik operasyonununundandır sıyrılmasının yegâne sebebinin 1939 Mayıs ayında Halhin-Gol'e atanması olduğu iddiasıdır. Sovyet yönetimi kendisinin bağlılığından şüphe ediyorsa kendisine neden böyle önemli bir görevi verecekti ki? Dahası, Jukov, Halhin-Gol'e en başında savaşması için değil; yerel lider önderliğindeki birliğin Moğol-Mançurya sınırında Japonlara karşı aldığı başarısız sonuçların nedenlerini araştırması için gönderilmişti. Aslında kendisi güneydoğuya bir temizlik operasyonu yapmak için görevlendirilmişti. Bir kere daha Sovyet sisteminin sertliği ve baskıcı karakteri, Jukov'un işine geliyordu.

38) 1990'ların başında Jukov'un temizlik kurbanlarından biri için en az bir suçlama da bulunduğu dair kanıtlar yayımlandı. Ancak, suçlamanın yapılmasına yol açan bu kanıt, muhtemelen başka bir Jukov ile ilgiliydi. Bakınız: W.J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, Calif.: Presidio, 1993) s. 234-235.

Jukov (Sağda) ve Mareşal Konstantin Rokossovski

Jukov (Solda) Varşova önlerinde, 1944.

HALHİN-GOL, 1939

BİR GENERALİN KANI

JUKOV'UN 1939 YILININ MAYIS AYINDA UZAK DOĞU'YA ATANMASININ ARDINDA, Moğolistan-Mançurya sınırını üzerindeki Halhin-Gol Nehri kıyılarında Sovyet ve Japon güçleri arasında yaşanan bir dizi kanlı çarpışma bulunmaktadır. Buraya tanırken Jukov'a verilen görev, Japonlarla çarpışan 57. Özel Kolordu'nun başındaki N. V. Fevlenko'nun "tatmin edici olmayan çalışmalarını" denetleyecek bir ekibi yönetmekti. Jukov'a verilen detaylı görev emri, Savunma Komiseri Kliment Voroşilov tarafından 24 Mayıs 1939 tarihinde şu şekilde kaleme alınmıştır: "(Görevin) 57. Kolordu Komutanı'nın ve kurmaylarının çalışmalarını savaş eğitimi özelinde denetlemek, kolordu komutanının kendi birimlerini harekâta hazırlamadaki katkısını araştırmak, 57. Kolordu çalışanlarının gücünü ve birbiriyle olan uyumu ile kolordunun silah ve mühimmatının durumunu, ne denli yeterli ve güvende olduğunu raporlamaktır. Ayrıca, savaş eğitimi ile ilgili eksiklikler bulunması durumunda, kolordu komutanı ile bu eksiklikleri acil ve

kararlı bir biçimde kapatman gerekmektedir.”¹

Jukov’un bu göreve atanması, kendisinin 1930’ların başında süvari müfettişi olarak görev yapmasından ve savaş eğitimi konusundaki herkesçe kabul edilen yatkınlık ve başarısından ötürü oldukça yerinde bir görevlendirmedir. Uzak Doğu’ya atanması öncesinde Jukov, Belarus Askeri Bölgesi’nde süvari birlikleri ve tank birimlerinin eğitiminden sorumlu yardımcı komutanlık görevini sürdürmekteydi ve Genelkurmay’a göre Japonlara karşı Halhin-Gol’un düz ve açık arazisi üzerinde yapılacak iyi bir zırhlı ve hızlı harekât, savaşın seyrinde önemli bir rol üstlenecekti.

24 Mayıs tarihinde Jukov, karısı Aleksandra’ya yazdığı mektupta şöyle der:

Canım Karım!

Bugün Halk Komiseri ile birlikteydim. Bana kalırsa her şey iyi gitti. Uzun bir göreve gidiyorum. Halk Komiseri bu görevin yaklaşık üç ay süreceğini söyledi.

Senden bir ricam var: Öncelikle, ağlama; metanetli ol ve bu sevimsiz ayrılığa üzülürken ağırbaşlı ve alçak gönüllü kal. Şunu unutma hayatım, önümde gerçekten çok zor bir görev olacak ve ben, bir parti üyesi ve Kızıl Ordu’nun bir kumandanı olarak, bu görevi layıkıyla, gururla ve örnek olacak şekilde yapmalıyım. Beni bilirsin, görevlerimi kötü bir biçimde yapmaya hiç alışık değilimdir; fakat görevimi yerine getirirken aklımın sen ve kızlarımla ilgili rahat olması gerekir. Senden benim için bu sükuneti yaratmanı diliyorum. Gerekirse tüm gücünü kullan, ama bunu yap... Sen bana oranla çok daha dingin bir karaktersin.

1) Vorosilov’un emir metni, V. Krasnov’un *Zhukov: Marshal Velikoi Imperii* (Moskova Olma-Press, 2005) s. 98’de yer alacak şekilde yeniden üretilmiştir. Orijinal emir, Krasnov’un değindiği birçok başka belge ile Moskova’da Nisan 2010’da açılan Khalkhin-Gol sergisinde sergilenmiştir.

Gözyaşların beni derinden yaralar. Buna karşın, bunun senin için de zor olduğunu biliyorum.

Seni şefkatle ve sevgiyle öpüyorum. Canım kızlarımı da öpüyorum. Senin Zhorzh'un.²

RUSYA – JAPONYA

Halhin-Gol'da yaşanan sürtüşmenin temelleri, Rusya ve Japonya'nın Çin üzerinde yaşadıkları uzun süreli rekabete dayanmaktaydı.³ Hem stratejik hem de ekonomik sebeplerden ötürü bu iki ülke, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Çin'in derinliklerine kadar ilerlemişti. 1894-1895 Çin-Japon Savaşı'nın sonucunda Japonya, Kore'yi Çin İmparatoru'nun elinden söküp almıştı. Bunun dışında Çinliler Güney Mançurya'da bulunan Liaotung (Liaodong) Yarımadası'nı da Japonlara bırakmıştı. Buna karşın, Çin topraklarına büyük ilgi duyan ve Japonya'nın ülkeye girişinden aynı şekilde tedirgin olan Fransa ve Almanya'nın da desteğini arkasına alan Rusya, Japonlara Liaotung'dan geri çekilmeleri için baskı yaptı. Akabinde Ruslar yarımadaya girerek Çinlilerden, Arthur Limanı'nda (Lushan) bir deniz üssü kiraladılar ve böylece tüm yıl sıcak kalan Pasifik sularına açılacak bir kapı elde ettiler. Arthur Limanı ile kara iletişimi sağlayabilmek için sonraları Çin Doğu Tren Yolu olarak bilinen Mançurya'yı boydan boya katederek Vladivostok'a ve Trans-Sibiry tren yoluna bağlanan hattın in-

2) Mektup, *Marshal Zhukov: Polkodovedts i Chelovet*, 1. ciltte, E. Zhukova'da kullanılmıştır. (Moskova: APN, 1998) s. 52-53. Jukov anılarında, Vorosilov'u 2 Haziran'da gördüğünü ve Moğolistan'a 5 Haziran'da vardığını anlatır. Khalhin-Gol'e, teftiş yapmak yerine, komutayı devralmak için gönderildiğini ima eder. Belgeler tersini göstermektedir. Bkz. Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 177-178.

3) E. O. Clubb'un "Armed Conflict in Chinese Borderlands, 1917-1950", R. L. Gart-hoff (editörlüğünde) *Sino-Soviet Military Relations*'daki makalesine, (New York, Praeger, 1966), J. Colvin'in, *Nomonhan* (Londra, Quartet, 1999)'una ve G. Lenson'un *The Damned Inheritance: The Soviet Union and the Manchurian Crisis 1924-1935* (Tallahassee, Florida: Diplomatic Press, 1974)'e bakınız.

şaatına başladılar. Bunun dışında Japonya'nın Kore üzerindeki ekonomik menfaatlerini baltalamaya başladılar. Bu gelişmelerden rahatsız olan Japonlar, Ruslarla bir anlaşmaya giderek onların Mançurya'daki egemenliğini tanımalarına karşılık kendilerinin de Kore'deki egemenliğinin tanınmasını teklif ettiler. Bu pazarlıklar istenildiği gibi sonuçlanmayınca da Japonlar 1904 Şubat'ında Arthur Limanı'nda konuşlanmış Rus donanmasına sürpriz bir saldırı gerçekleştirdiler.

1904-1905 tarihli Rus-Japon Savaşı boyunca çarlık güçleri hem kara hem de denizde bir dizi yenilgiye uğradı ve Arthur Limanı da dâhil birçok yeri kaybetti. Her iki taraf da on binlerce kayıp verdi. Rusların askeri yenilgisi, zorba Çar II. Nikolay'ı otokratik rejimini düzeltmesi için ikna etmeye yönelik bir dizi grev, protesto ve şiddetli ayaklanmayla vücut bulan 1905 Devrimi'nin de ortaya çıkmasında pay sahibi oldu. Hem içte hem de dışta zayıf bir durumda olan çarlık, 1905 Eylül'ünde Japonya ile oldukça ağır hükümler içeren Portsmouth Anlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre Ruslar Mançurya'dan çekilecek, Japonya'nın Kore üzerindeki egemenliğini kabul edecek ve 1875'ten beri işgal ettiği Sakhalin Adası'nın güney yarısını Japonlara iade edecekti. Bunların haricinde bu anlaşmayla Japonlar ayrıca Çin Doğu Tren Yolu'nun güney kısmına da hâkim olmuşlardı.

Japonlar ile Ruslar arasında yaşanan bir sonraki gerginlik Bolşeviklerin 1917'de iktidarı ele alması sonrası yaşandı. 1918 yazında Amerikan, İngiliz ve Fransızlar tarafından bizzat desteklenen yetmiş bin kişilik Japon ordusu, Vladivostok'a ayak basarak Bolşeviklerin Sibiry'a da konuşlanan rakipleriyle birlik oldular. Bu müdahalenin sebebi Sovyet hükümetinin 1918 Mart'ında Almanlar ile barış anlaşması yapması ve Birinci Dünya Savaşı'ndan ayrılmasıydı. Japon-Batı ortaklığından oluşan işgal güçlerinin görünürdeki amacı ise bir zamanlar müttefikleri olan Ruslara verilen savaş mühimmatını geri almaktı.

Gerçekte ise bu saldırı Rus İç Savaşı'na yapılan ve devrimci Bolşevik rejimini ortadan kaldırmayı amaçlayan kapsamlı bir müdahaleydi. Fakat Bolşeviklerin iç savaşı kazanmasıyla batı güçleri de Nisan 1920 itibarıyla Sibirya'dan geri çekildi. Öte yandan Sibirya'da temelli bir üs kurmaya hevesli Japonlar ise iki yıl daha bölgede kaldıktan sonra, kararlı Sovyet direnişi sonucu bu amaçlarından vazgeçtiler.

Bununla birlikte 1910 yılında kendi sınırlarına kattıkları Kore yine onlara kalmış; Mançurya'da ise Kwantung Ordusu, Çin Doğu Tren Yolu'nun Japon egemenliğindeki kısmını ve çevresini korumaktaydı. 1931 Eylül'ünde Kwantung Ordusu hattın bir kısmının güya Çin milliyetçi milisler tarafından sabote edildiği iddiasını, tüm Mançurya'yı işgal etmek için bahane olarak kullandı. 1932 Şubat'ına gelindiğinde Japonlar Mançurya'da Mançukuo adlı bir kukla devlet kurmuşlardı.

Sovyetler bu gelişmelere temkinli yaklaşıyor; Japonların yeniden Sibirya'yı ele geçirme planları yapmaya başlamasından korkuyordu. Bu tedirginlik, Japonların 1932 Aralık'ında Sovyetlerin önerdiği saldırmazlık paktını reddetmesiyle daha da arttı. Moskova bu duruma Sovyet Uzak Doğusu'nda askeri güçlerini toplayarak cevap verdi.

Moskova için en acele çözülmesi gereken mesele, Sovyet kontrolünde olan fakat o dönem Japon işgali altındaki Mançurya'da bulunan Çin Doğu Tren Yolu'nun kuzey bölümü ile ilgili ne yapılacağıydı. Bu sorun Mart 1935'te tren yolunun Japonlara satılmasıyla çözülmüş oldu. Çözülmesi daha zor olan anlaşmazlık Sovyet ve Mançurya toprakları arasındaki sınır çizgisiydi, ki bu sorun Sovyet ve Japon güçleri arasında bir dizi sınır çatışması yaşanmasına sebep olmuştu. Tüm bunlara ek olarak Japonya'nın 1936 Kasım'ında Nazi Almanya'sı ile Anti-Komintern Paktı'nı imzalaması, iki devlet arasındaki gerilimi tırmandırdı. Görünürde Bolşeviklerin 1919'da dünya çapında bir devrimi teşvik etmesi için kurduğu Komünist Enternasyo-

nal'in etkinliklerine karşı yapılan bu pakt, aslında Sovyetler Birliği'ni hedef almakta ve Japonya ile Almanya arasında yarımsever bir ilişkinin varlığının ve herhangi birinin SSCB tarafından saldırıya uğraması halinde savaşa birlikte girmelerinin garanti altına alınmasını sağlıyordu. Bu anlaşma Stalin'in Japon casus ve sabotajcılarının Sibirya'ya girdiğine dair olan inancını kuvvetlendirdi. Bunun üzerine bölgede yaşayan çok sayıda Koreli ve Japon, kendisinin emriyle topluca tutuklandı.

1937 Temmuz'unda Japonya, Çin'in kuzeyini işgal ederek kısa sürede Pekin ve Şangay'ı eline geçirdi. Birçok tarihçi tarafından İkinci Dünya Savaşı'na sebep olan küresel gerilimlerin başlangıcı olarak kabul edilen Çin-Japon Savaşı sırasında SSCB, Çin'e askeri mühimmat kaynağını temin eden ana unsur haline gelmişti. 1937 ile 1941 yılları arasında Sovyetler Birliği Çin'e 904 uçak, 82 tank, 602 traktör, 1.516 otomobil, 1.140 ağır makineli tüfek, 9.720 makineli tüfek, 50.000 tüfek, 180 milyon mermi, 31.600 bomba ve iki milyon top mermisi sağladı. Ayrıca aralarında birçok pilotun da bulunduğu yüzlerce Sovyet askeri danışmanı da Çin'de görev yapmıştır.⁴

Moğolistan ve Mançurya arasındaki sınır üzerine yaşanan anlaşmazlıklar Sovyet-Japon ilişkilerinde sürekli kaşındığı için açılan bir yara halini almıştı. Önceleri Çin'in Dış Moğolistan eyaleti olarak adlandırılan Moğolistan Halk Cumhuriyeti, 1924 yılında bir Sovyet uydu devleti olarak kurulmuştu. Japonlar Mançurya'yı işgal ettiklerinde ise Moğolistan ve Mançukuo hükümetleri arasında sınır ihtilafları baş göstermişti. Bu tartışmalar hararetlenmekteyken Moskova, 1936 Mart'ında Sovyet Moğol karşılıklı ittifak paktını imzalayarak, Moğolistan'ı Japon istilasına karşı korumakta kararlı olduğunu açıkça ifade etmişti.

4) J. Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933-1941* (Londra: Macmillan Press, 1992) s. 93-94

1939 tarihli Halhin-Gol Savaşı'ndan önce yaşanan en önemli hadise, 1938 yılında Kore, Mançurya ve SSCB sınırlarındaki Hasan Gölü yakınlarında Sovyet Uzak Doğu Ordusu ile Kwantung Ordusu'nun tümen boyutlarındaki birlikleriyle karşı karşıya gelmeleridir. Kanlı bir savaş sonrasında Japonlar geri çekilerek sınırındaki Sovyet üstünlüğünü kabul ettiler. Japonların karşısında geri çekilmek durumunda kaldıkları sağlam ve kararlı duruş, orduda Sovyet iktidarı boyunca korunacak bir vasıftı.

Tüm başarıları karşın Sovyetler'de Kızıl Ordu'nun Hasan Gölü Muharebesi performansı ile ilgili bazı kuşku lar oluşmuştu. Yapılan bir soruşturma sonrası 1938 Eylül'ünde Uzak Doğu Ordusu terhis edilerek yerine iki ayrı ordu grubu tayin edildi. Sovyetler ayrıca 57. Özel Kolordu'nun da Moğolistan'a sevk edilmesine karar verdi.

Halhin-Gol'deki anlaşmazlığın temelinde ise yine Mançurya ve Moğolistan arasındaki sınır yatmaktaydı. Sınır, Japonların iddia ettiği gibi Halhin-Gol Nehri boyunca mı ilerliyordu; yoksa Moğolların belirttiği gibi nehrin doğusunda bir yerde mi bitiyordu? Söz konusu tartışmanın odağındaki alanın birkaç kilometrekarelik iklimi sert ve toprak örtüsü seyrek olan kayalık bir arazi olduğu göz önüne alındığında, aslında konunun ne Japonlar ne de Sovyetler için önem arz etmediği aşikârdır. Sovyet ve Japon ilişkilerinin özellikle Çin toprakları üzerindeki sorunlu ve vukuatlı geçmişi bu araziye ayrı bir anlam yüklemişti. Bu inatlaşmada asıl tartışılan, Japonya ile Sovyetler Birliği arasında Uzak Doğu'daki güç mücadelesi ve iki devlet arasında bir askeri sorun çıkması halinde kimin diğerine baskın çıkacağıydı.

MOĞOLİSTAN SEFERİ

Jukov, Vorosilov'un 24 Mayıs tarihli emrinden kısa süre sonra 57. Kolordu'nun Tam(t)sak-Bulak Karargâhı'na vardı. 30 Mayıs'a gelindiğinde kendisi ve müfettiş takımı Vorosilov'a Japonlara karşı Halhin-Gol Nehri'nin doğusunda 28 ve 29 Ma-

yıs tarihlerinde “olağanüstü dağınık, tertipsiz bir savaş” yapıldığını ve bu çarpışmada yetmiş bir ölü, seksen yaralı ve otuz üç kayıp gibi yüksek sayıda zayıat verildiğini raporladı. Jukov’un raporuna göre savaşın tertipsizliği zayıf taktikler, kötü yürütülen savaş yönetimi ve düşman manevra ve tepkilerini hesaplama ve tahmin etmede yaşanan başarısızlıkların bir sonucuydu.⁵ 3 Haziran’da Jukov, Vorosilov’a kolordu kurmayında yalnızca karargâh şefi Kuşçev’in iyi iş çıkardığını yazar. Feklenko’yla ilgili olarak ise şunları söyler: “Bir Bolşevik ve bir insan olarak iyi biri olmasına ve şüphe gerektiremeyecek bir şekilde partinin ülkülerine bağlı olan ve çok çalışan biri olmasına karşı, temelde kötü organize olan ve yeterince ehemmiyeti olmayan biri. Feklenko hakkında daha detaylı bir değerlendirmeye ancak kendisinin biraz daha izlenmesi sonrası sunulabilir.”⁶ Kızıl Hava Gücü Yardımcı Komutanı Y. V. Smuşkeviç de Halhin-Gol’de Japonlarla yapılan savaşı havadan takviye etmek için Moğolistan’da bulunmaktaydı. Kendisi Belarus Askeri Bölgesi’nde geçirdiği zamandan dolayı Jukov’u oldukça iyi tanımaktaydı. 8 Haziran’da Smuşkeviç, Vorosilov’a yazdığı mektupta şöyle der: “Kolordu Kumandası ve Feklenko’nun kendisinin başarısız olduğu kanısına vardım... Kolordu kumandanlığının savaş için hazırlıklı olmadığı ya da savaşa kötü hazırlanmış olduğu çok açık... Geldiğinden beri Jukov, düzeni bir miktar değiştirdi. Kanımca kendisinin bir süreliğine kolordu kumandanlığına atamak size verebileceğim iyi bir öneridir.” Vorosilov da Smuşkeviç’e cevabını aynı gün yazmış; bu cevabında da onun gözlemlerine katıldığını ve Feklenko’nun kısa süre içinde başka bir yere atanacağını belirtmiştir.⁷ 12 Haziran 1939’da Jukov, 57. Kolordu’nun başına getirildi.

5) Krasnov, *Zhukov*, s. 100-101.

6) *ibid*, s. 101-102.

7) V. Daines, *Zhukov* (Moskova: Molodaya Gvardia, 2005), s. 95.

Yeni görevine de kendine özgü zindelik ve kararlılıkla atılan Jukov'un ilk işlerinden biri, temelleri casus sızdırma, keşif uçuşu ve tutsak sorgusu gibi uygulamalara dayanan bir istihbarat sistemi oluşturmayı teklif etmek oldu. Jukov, Vorosilov'a gönderdiği telgrafta böylesi bir sistemin eksikliğinde "düşmanı net ve tüm yönleriyle göremediklerini" ifade ediyordu. Jukov'un bir başka girişimi ise 57. Kolordu'da askeri disiplini yeniden sağlayarak Japonlarla yapılacak savaşa hazırlık yapmaya başlamak için geliştirilmiş talimler yaptırmak olmuştur. Temmuz ayında Japonların, Sovyetleri Halhin-Gol Nehri'nin doğusundan kovuşturma ve nehrin batısında kendilerine ait bir köprübaşı mevzisi kurma çabaları üzerine taraflar yeniden savaş haline geçmişlerdi. Gerçekleşen sert çarpışmalarda Kızıl Ordu büyük kayıplar verdi. 16 Mayıs tarihinden 25 Temmuz'a kadar geçen süreçte, 57. Kolordu -çoğunluğu temmuz ayında yapılan savaşlarda olmak üzere- 5.000'den fazla sayıda kayıp verdi. Bunun üzerine, beklendiği gibi Jukov disipline verdiği önemi daha da vurgulamaya başladı ve komutan ve komiserleri kendi birimlerinin savaşdaki yönetimlerinden kişisel olarak sorumlu tutan emirler yayınladı. Eğer emirleri uygulamayı başaramazlarsa bu komutanların kendileri askeri taburların önüne çıkarılarak ibretlik olacak bir şekilde cezalandırılacaktı. Hatta 13 Temmuz günü Jukov "korkaklık" suçundan suçlu bulunan iki askerin vurularak idam edilmesi emrini verdi. 57. Kolordu'daki tüm askerlere dağıtılan söz konusu emir, sonuyla âdeta bir söylevi andırır: "Bizlere, 170 milyonluk bu güçlü milletin oğullarına, çalışkan Moğolistan Halk Cumhuriyeti halkını, aşağılık işgalcilere karşı savunma görevi bahşedilmiştir. Ben de sizden bu görevimizde cesaret, erkeklik, yüreklilik ve kahramanlık göstermenizi bekliyorum. Aşağılık korkaklara ve hainlere ölüm!"⁸

8) Krasnov, *Zhukov*, s. 112-114. Krasnov'un kitabının bu bölümünde bu dönemde

Temmuz savaşının ortasında Jukov'un önemli personel değişiklikleri yapmasına sebep olacak gelişmeler yaşandı. Sovyet toplumunun başındaki adam olan, Savunma Yardımcı Komiseri G.I. Kulik bir teftiş turu için Halhin-Gol'e varmıştı. 13 Temmuz'da Jukov'a nehrin doğusunda bulunan Sovyet güçlerini nehrin batı kısmına alması için bir emir verildi. Her zaman olduğu gibi, tam bir disiplin timsali olan Jukov bu emri uygulamak üzereyken Moskova'daki genelkurmay kendisinin durum raporlarını yeniden gözden geçirip bölgede neler olduğunu fark etti ve emri geri aldı. Genelkurmayın başındaki Boris Şapoşnikov ile 14 Temmuz günü yaptıkları konuşmada Jukov, Kulik'in emirleri doğrultusunda hareket ettiğini; fakat emredilmesi halinde geri çekilmeyi durduracağını ifade etti. Aynı gün kendisine Voroşilov tarafından bu hususta bir dizi sıkı talimat telgrafla bildirildi. Bu esnada Kulik, Moskova'da kendi kararına destek aramaktaydı; fakat bulabildiği, Voroşilov'un kendisini başından savarak ona 57. Kolordu'nun işlerine bir daha karışmamasını emretmesi oldu.⁹

Bu olay Moskova'da teşkilata dair alınan önemli bir kararın da habercisi olmuştu. Bundan böyle 57. Kolordu resmen 5 Temmuz 1939 tarihinde kurulan Sibirya ve Uzak Doğu'daki tüm Sovyet güçlerinin oluşturduğu G. M. Ştern komutasındaki Cephe Grubu'nun bir parçası olmuştu. 19 Temmuz günü 57. Kolordu, 1. Ordu Grubu'na dâhil olmuş ve operasyon bazında Ştern'in Cephe Grubu'ndan ayrılmıştır. Bu garip düzenleme, Jukov'un herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan görevini yapması ve emirlerini yalnızca Moskova'daki genelkurmaydan alması için tasarlanmıştı. Görünüşe göre, Voroşilov

Jukov tarafından yayınlanmış bir dizi emrin metni yer almaktadır. (Taraflımdan görülmüş) orijinaler ise RGVA, D. 32113, op. 1, dd. 3,5'te bulunmaktadır.

9) Krasnov, *Zhukov*, s. 118-120, Jukov'un Shaphosnikov ve Voroşilov'la ve aynı zamanda Kulik ile yaptığı görüşmeye ve Voroşilov'un Kulik'e karışmaması için verdiği talimata da atıfta bulunmuş.

ve Şapoşnikov ilerleyen zamanlarda karşılaştıkları savaş hal-lerinde Kulik meselesi gibi bir olayın tekerrür etme ihtimalini ortadan kaldırmak istemişlerdi. 31 Temmuz 1939 tarihinde Jukov'un komdiv (bölük komutanı) rütbesinden komkor (kolordu komutanı) mertebesine -yani batıdaki denklığı ile bir general rütbesine- yükseltilmesiyle organizasyonel şemada resim de tamamlanmış oldu.

SAVAŞ PLANLAMASI

Ştern'in Cephe Grubu, Halhin-Gol'de çıkması beklenen savaş için yapılan planlama ve hazırlık çalışmalarına doğrudan katılmayı sürdürdü ve 27 Temmuz günü Ştern, Jukov'a bir emir göndererek 31 Temmuz'a kadar kendisine Japon güçlerini alt etmek ve Moğolistan sınırlarının dışına atmak için çeşitli plan teklifleri sunmasını istedi. Jukov anılarında Ağustos 1939'daki saldırının planını hazırladığını ifade etmese de, bu planın hazırlanmasında kendisinin ve ekibinin önemli bir rol üstlendiği izlenimi vermektedir. Kendisinin ön cephe komutanı olduğu ve Moskova tarafından operasyonel bazda bağımsız kılındığı göz önüne alındığında bu iddialar oldukça akla yatkın gelir. Yine de taslak planı Moskova'ya sunan Ştern; söz konusu planı daha detaylı bir şekilde çizen ise Ştern'in karar-gâh komutanı M. A. Bogdanov'dur.¹⁰ Jukov bu savaş planının uygulayıcısı olabilir; fakat bu zaferin mimarının, tek başına kendisi olmadığı aşikârdır.

Ağustos saldırısı için Kızıl Ordu'nun yaptığı en önemli hazırlık Halhin-Gol'e Sovyet güçlerini yığmak olmuştı. Saldırının hemen öncesinde 1. Ordu Grubu, 57. Kolordu'nun yanı sıra 82. Tüfekli Tugayı ve 36. Motorize Tüfekli Tugayı; 6. ve 7. Moğol Süvari Tugayı, 7. ve 8. Mekanize Tugayı ve 5. Maki-neli Tüfek Tugayı ile 6. ve 11. Tank Tugayı'nı bünyesinde ba-

10) Daines, *Zhukov*, s. 114-116

rındırmaktaydı. Bütün bu birlikler arasından Jukov'un emrinde otuz beş tüfek taburu ve yirmi süvari taburu vardı. Jukov saldırısında elli yedi bin asker, beş yüzden fazla ağır silah, yaklaşık dokuz yüz tank ve zırhlı araç ile beş yüz uçak görevlendirmişti. Karşısında ise yirmi beş Japon taburu ve yedi süvari taburu, toplamda yetmiş beş bin ağır silahlı asker ve Sovyetlerinkine yakın sayıda uçak; fakat daha az sayıda tank ve zırhlı araç vardı.¹¹

Böyle büyük hacimli bir gücü toparlamak, desteklemek ve hazır tutmak oldukça zorlayıcı bir lojistik görevdi. Bölge toprağı ve iklimi yaşamaya elverişsiz, yollar kötü durumda ve en yakın tren yolu altı yüz kırk kilometre kadar uzaktaydı. Jukov'a göre tren istasyonuna gidiş geliş beş gün sürüyordu ve Sovyetler on sekiz bin ton ağır silah mühimmatını; altı bin beş yüz uçak cephanesini; on beş bin ton benzin ve yağı; yedi bin beş yüz ton katı yakıtı; dört bin ton yiyeceğı ve dört bin ton ağırlığındaki diğer gerekli malzemeleri cepheye göndermek için beş bin kamyon görevlendirmek zorunda kaldı.¹²

Sovyetler, saldırı niyetlerini ve hazırlıklarını Japonlardan gizlemek için çok özenli bir çalışma içine girdiler ve bu çalışmalarını *maskirovka* olarak adlandırdılar. Mühimmat ve birliklerin hareketleri hep gizli bir şekilde yapıldı ve saldırı güçleri son dakikaya kadar bekleyip ancak mecbur kaldıklarında harekete geçmeleri için bu işlemler sırasında hep hazır tutuldu. Japonlarda Kızıl Ordu'nun bir saldırı yerine cephe kazarak bir savunma yapacağı yanılgısını yaratmak için sahte bir radyo frekansı devreye alındı. *Sovyet Askerinin Savunma Yaparken Bilmesi Gerekenler* adında bir kitapçık tüm askerlere dağıtıldı ve Japonların eline geçmesi özellikle sağlandı. Talimler büyük

11) V. A. Afanas'ev, *Stanovlenie Polkovodcheskogo Iskustva G. K. Zhukova* (Moskova, Svyatigor, 2006) s. 83; J. Erickson, *The Soviet High Command: A Military-Political History, 1918-1941*, 3. Baskı (Londra: Frank Cass, 2001) s. 533.

12) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 185-186.

gizlilikle yürütüldü ve plan taslağının yalnızca üst düzey komuta çevresinde dolaşımına izin verildi. Operasyon talimatlarını ve savaş emirlerini yazması için yalnızca tek bir yazıcı kullanıldı.¹³ Jukov ayrıca düşman pozisyonlarına küçük çaplı bölgesel saldırılar düzenleyip Japonların aklını yordu. Bu aldatmacalar ve *maskirovka* uygulaması sonuç verdi. Sovyetler'in büyük bir saldırıya hazırlandığından habersiz Kwantung Ordusu karşısında Jukov'un saldırısı tam anlamıyla bir sürpriz olmuştu ve bu durum, hızlı ve görkemli zaferin arkasındaki ana unsur oldu.

Jukov, Halhin-Gol saldırısı için 1. Ordu Grubu'na ilk genel emrini 17 Ağustos gününde verdi.¹⁴ Buna göre, saldırı 20 Ağustos'ta başlayacak ve Halhin-Gol Nehri'nin doğusundaki Moğol sınırları içindeki Japon güçlerinin etrafları sarılarak yok edilmeleri hedeflenecekti. Bu sebeple Jukov güçlerini üç gruba ayırdı. Jukov'un sağ kanadını oluşturan güney grubu, ana akını gerçekleştirip Halhin-Gol'ü geçecek ve Nomonhan'a doğru ilerleyerek Japon kuvvetlerini Halhin-Gol'ün bir kolu olan Haylastin-Gol Nehri'nin kuzeyine doğru sürecekti. Burada Jukov'un merkez ve kuzey grupları ile bir araya gelip Japonları yerle bir edeceklerdi. Kuzey grubun rolü ise Japonlara kuzeydeki Fui Tepeleri'nden saldırmak ve merkez ve güney grubunun Haylastin-Gol'ün kuzeyindeki hücumuna katılmaktı. Çoğunlukla piyadelerden oluşan merkez grup ise Haylastin-Gol'ün kuzey ve güneyinde konuşlanan Japonlara cepheden saldırıp, güneydeki saldırıda güney grubuyla birleşerek çevreleme manevrasına dâhil olmuştu. Jukov'un karargâhı Hamar Daba, merkez bölümdeydi ve hemen arkasında kuzey ve güney gruplarının başarılı saldırısından yararlanacak ve on-

13) Ibid, s. 186-188.

14) Emrin metni, Afanas'ev'in *Stanovlenie Polkovodcheshkogo Iskusstva G.K. Zhukova* s. 233-234 'te bulunabilir.

ları destekleyecek güçlü ve hızlı hareket kabiliyetine sahip motorlu yedek birlikler bulunmaktaydı. (Bakınız Harita 1: Halhin-Gol Savaşı, 20-31 Ağustos 1939.)

HALHİN-GOL ZAFERİ

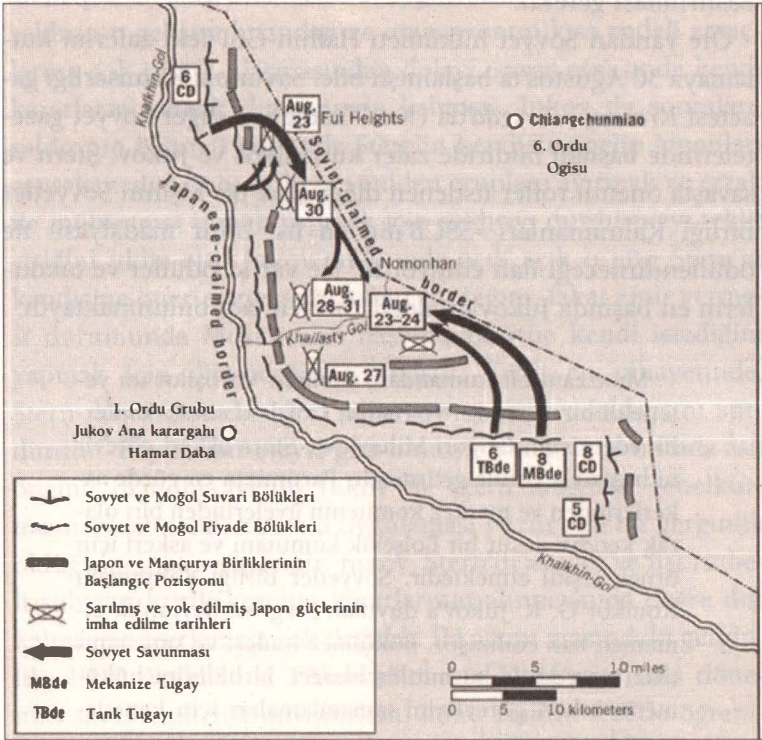
Saldırı 20 Ağustos Pazar günü, sabahın erken saatlerinde başladı. Jukov'a göre özellikle bir Pazar sabahının seçilmesinin sebebi Sovyet tarafından herhangi bir saldırı beklemeyen birçok üst düzey Japon subayının Pazar günü izin kullanmalarıydı. Anılarında Jukov o günü şöyle anlatır:

Sabah saat 06.15'te topçularımız düşman için önem arz eden ne varsa, uçaksavar ve makineli dâhil, ona hedef alarak ateş açtılar. Bazı toplarımız, uçaklarımız tarafından bombalanacak hedeflere sis mermileri ile saldırdı. Halhin-Gol bölgesinde savaş pozisyonuna geçen uçakların yarattığı gürültüler insanı sağır edecek cinstendi. Yüz elliden fazla bombacı ve yaklaşık yüz savaş uçağı tepemizdeydi. Saatler 08.45'i gösterdiğinde topçularımız ve çeşitli kalibrelerdeki havan topları düşman hedefleri üzerine ateş açtılar. Bu esnada uçaklarımız cephe ardındaki hedefleri bombalamakla meşguldü. Saat tam dokuzda, hava gücümüz düşmanı bomba yağmuruna tutarken ve düşmanın topçularını patlatırken üzerlerinden, saldırının başladığını duyan kırmızı alevler yükselmekteydi. Topçu ateşiyle korunan saldırı birlikleri öne atıldı.¹⁵

Operasyon çoğunlukla plana uygun bir şekilde ilerledi. Sovyet tankları ve motorlu birimler çok hızlı bir biçimde Japon piyade ve topçu pozisyonlarının üzerinden geçti. Sovyet hava kuvvetleri çıktıkları birkaç yüz sortide toplamda yaklaşık seksen altı bin kilogram ağırlığında bomba attılar. Yine de düşmana en büyük zayıyatı Japon pozisyonlarını döven Sovyet topçu-

15) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 192.

HALHİN-GOL SAVAŞI - 20-31 Ağustos 1939

ları verdi. 24 Ağustos günü Japonlar bir karşı saldırı düzenleyerek Haylastin-Gol'ün kuzeyinde kapana kısılmış kuvvetlerini çevreleyen Sovyet zincirini kırma girişiminde bulundu. Ne var ki Jukov, aralarında 6. Tank Tugayı'nın da bulunduğu yedek kuvvetlerini devreye sokarak Japon akınlarını savuşturmak istedi. Üç gün süren çetin çarpışmalar sonunda Japon karşı saldırısı tüm gücünü tüketmişti. 27 Ağustos günü Jukov 1. Ordu Grubu'na bir bildirimde bulunarak Moğol bölgesindeki Halhin-Gol'de çevresi sarılan Japon güçlerinin yok edildiğini ilan etti.¹⁶ Buna karşın savaş daha bitmemişti ve 28-31

16) Krasnov, Zhukov, s. 137.

Ağustos tarihleri arasında inatçı bir grup Japon'un direnişinin bastırılması gerekti.

Öte yandan Sovyet hükümeti Halhin-Gol'deki zaferini kutlamaya 30 Ağustos'ta başlamıştı bile. Savunma Komiserliği gazetesi *Krasnaya Zvezda*'da (Kızıl Yıldız) ve diğer Sovyet gazetelerinde basılan bildiride zafer kutlanıyor ve Jukov, Ştern ve savaşta önemli roller üstlenen diğer otuz bir kişinin Sovyetler Birliği Kahramanları -SSCB'nin en üst onur madalyası- ile ödüllendirileceği ilan ediliyordu. Ne var ki ödüller ve takdirlerin en başında Jukov'un değil, Ştern'in adı bulunmaktaydı:

Muazzam bir kumandan, Komrad Voroşilov'un yetenekli bir öğrencisi ve Halhin Gol'deki savaşa önderlik eden isim, Grigori Mihayloviç Ştern askeri görevini başarıyla yerine getirmiştir. Partimizin en gözde askerlerinden ve merkez komitenin üyelerinden biri olarak kendisi cesur bir Bolşevik komutanı ve askeri için örnek teşkil etmektedir. Sovyetler Birliği Kahramanı Komkor G. K. Jukov'a duyulan sevgi ve hayranlık tamamen hak edilmiştir. Bükülmez iradesi ve sınır tanımaz cesareti ile bu müthiş idareci, birliklerini hükümetin askeri görevlerini tamamlamaları için kenetlemeyi başarmıştır.¹⁷

Üstün hizmet madalyası ilanındaki sıralama, Ştern'in Halhin-Gol zaferindeki etkisinin belki de sonraki nesillere aktarılandan çok daha fazla olduğu düşüncesini akla getirebilir. Ne var ki, işin açıklaması çok daha basit olabilir: Sonuçta, Ştern, o dönem Jukov'dan daha rütbeli (ve daha ünlü) bir subay olmakla birlikte, hükümet iletişim ofisinin, genelkurmayın Jukov'a verdiği operasyonel özgürlükten haberi olmaması da kuvvetle muhtemeldir.

17) B. V. Sokolov tarafından, *Georgy Zhukov* (Moskova: Ast, 2003)'da değinilmiştir. s. 143.

Ştern, elbette ki ağustos saldırısında önemli bir role sahiptir; fakat planın ana idarecisi ve uygulayıcısı Jukov'dur. Jukov, saldırının gelişim hızından ve operasyonun kısa vadeli amaçlarına çok çabuk ulaşmasından dolayı, savaş esnasında kendi kararlarını almak durumunda kalmıştı. Jukov da sonraları, saldırının üçüncü gününde Ştern'in kendisine gelip Japonları çevrelemeden önce orduyu yeniden gruplara ayırmak ve erzak ile mühimmat ikmal yapmak için saldırıyı durdurmayı teklif ettiğini iddia etti. Jukov anılarında açık açık o gün Ştern'in kendisine öneri sunmasını kabul edeceğini; fakat emir vermesi durumunda Moskova'ya başvurarak yine kendi istediğini yapmak için direteceğini yazmıştır. Tabii en nihayetinde, Ştern düşüncesinden geri adım attı ve Jukov saldırısını sürdürdü.¹⁸ Böylesi bir olay o gün olmuş olabilir; ama burada asıl önemli olan hikâyenin Jukov ile Ştern arasında genelkurmayın alışılmadık komuta uygulaması yüzünden bir gerginlik olduğunu inkâr etmesidir. Jukov, Ştern'in astıydı ve üst rütbeli subayın kritik komuta kararlarının alınmasında devre dışı kalmasına içerlemesi çok doğaldı. İki adam arasındaki gerginlik, 1940 Aralık'ında Yüksek Komuta Konferansı'nda dönemin savaş stratejisi tartışılırken, konu Halhin-Gol'de öğrenilen derslere gelince yeniden su yüzüne çıktı.¹⁹

18) K. Simonov, *Glazami Cheloveka Moego Pokoleniya* (Moskova: APN, 1989), s. 319-320.

19) G. Grigorenko'nun anılarında bulunabilir. 1960'larda ve 1970'lerde muhalif olan Grigorenko, psikiyatrik gözetim altında yıllarını geçirdi, komünist sisteme karşı olduğuna göre deli olması gerektiği gerekçesiyle yetkililer tarafından kapatıldı. Grigorenko 1987'de, ABD'ye gittikten on yıl sonra öldü. 1939 yılında Grigorenko, Kızıl Ordu Genelkurmay Akademisi'nden mezun olduktan sonra hemen Uzak Doğu'ya gönderilen genç subayların arasındaydı, Ştern'in ön grubunda görev yaptı. Grigorenko, Jukov'un bir komutan olarak çok sevimsiz bir portresini çizer, haziran muharebeleri sırasında Jukov'un art arda gelen Japon saldırılarına, unsurları bir bölümden bir bölüme sevk ederek, böylece geçici kolların karmakarışık hale geldiği bir ön hat oluşturarak karşılık verdiğini iddia eder. Grigorenko bu temel hatayı, Jukov'un Genelkur-

28 Ağustos'ta savaş sona yaklaştığında Jukov karısına bir mektup yazmaya başladı ve mektubunu ancak 1 Eylül'de bitirebildi:

Merhaba Sevgili Karıcığım!

Sevgi dolu öpücüklerimle selamlıyorum seni. Senden çok sayıda mektup ve telgraf aldım; fakat, beni bağışla, tüm bu savaş işleri arasında sana bir türlü yazmadım. 20 Ağustos'tan bugüne süren bir savaş yönetmekteydim. Bugün Japon Samuraylarının işi tamamen bitecek. Düşman ordusunun yok edilmesi bize yüzden fazla top, birçok makine ve türlü malzeme israfına mal oldu.

[...]

Savaşın başından sonuna çok çetin geçtiğini söylemek zorundayım. Bir kumandan olarak, hiç uyumadan çalışmam gerekiyor. Sonuçlar iyi olduğu sürece bu, çok da kötü bir şey değil aslında. Sana Moskova'dan yazdığımı hatırlarsın; orada, partinin verdiği görev onur ve gururla yerine getirilmesi gerekir demiştim. Bu çarpışma nasıl ilerleyecek şu an bunu kestiremiyorum. Umarım ki kısa sürer ve bir an evvel kavuşuruz. Bu mektubu sana haberciyle gönderiyorum. Sana ulaşacağını ümit ediyorum.

Bugün Sovyetler Birliği Kahramanı nişanıyla ödüllendirildiğimi bildiren haber elime ulaştı. Sanırın sen bunu zaten biliyorsun. Hükümetimiz, partimiz ve Vo-

may Akademisi'ne gitmemiş olmasından dolayı eğitimsiz kalmasına yorar. Bu sorunun ancak Şitern'in müdahalesiyle çözüldüğünü de belirtir. Bu hikâyenin doğru olmama ihtimalinin yüksek olduğunu söylememiz gerekir. Jukov, Genelkurmay Akademisi'nde eğitim görmedi ancak bol miktarda komuta kursuna katıldı ve böylesine vahim bir hatayı yapmayacak kadar tecrübeli bir yüksek rütbeli subaydı. Aslında, Grigorenko'nun anıları, Jukov'a aşırı derecede taraflıdır. Şitern ise tersine neredeyse bir aziz gibi karşımıza çıkar ve Halkın-Gol zaferi onun hanesine yazılır. Grigorenko'nun Şitern ile Jukov'a karşı tutumundaki fark belki de kısmen her iki adamın yazgılarından kaynaklanmaktadır. Jukov, Sovyetler Birliği'nin en ünlü askeri olur, Şitern ise 1941 Ekim'indeki Stalinist temizliğin kurbanlarından biri olarak idam edilir. Bkz. P.G. Grigorenko, *Memories* (New York: Norton, 1982), s. 105-129

roşilov tarafından aldığım böylesi bir övgü, beni ana vatanım için daha çok çalışmak ve görevlerimi başarıyla yerine getirmek için kamçılıyor.

Seni tüm sevgi ve şefkatimle öpüyorum.

Tekrar görüşünceye dek,

Zhorh'un.²⁰

Bu mektubun eşine ulaştığından emin olamayan Jukov, Eylülün ortasında ona bir mektup daha yazdı: "Hayattayım ve sağlığım yerinde. Moğol-Mançurya sınırındaki savaşı konu alan TASS raporunda bunu okumuş olmalısın. Şimdi Smolensk'iyi neden acele bir şekilde terk etmek zorunda olduğumu da anlamışsındır. Yine TASS raporundan Japon Samuraylarının hem havada hem de karada nasıl mahvettiğimizi okumuşsundur... Harekât esnasında oldukça iyi hissettim. Kıscası, tıpkı iç savaştaki gibi rahattım."²¹

Katı, sert ve özünde çok az sevgi gösterisinde bulunan bu mektuplar aslında Jukov'un ilk eşine olan tutumunun tam olarak örneğini teşkil eder. Bu durum, Jukov'un bu mektupları yazdığı zamanın koşullarını ve mektupların yazıldığı çerçeveyi göz önüne aldığınızda aslında çok da şaşırtıcı değildir. Jukov gibi yüksek mertebeli Sovyet vatandaşlarından kişisel duygularının değil, siyasi bağlılıklarının yüksek olması beklenirdi ve özel mektupları bile gizli güvenlik servisleri tarafından incelenmeye tabiydi. Fakat bu kişilerin yazışmaları da elbet ki, kişisel içeriklerden yoksun değildi ve kişisel konular belirli bir çerçevede bu mektuplarda yazılabiliyordu. Jukov'un durumunda ise kendisinin hareketliliğin olduğu yerde bulunmayı sevdiği çok açıktı ve bu, ailesiyle yaptığı tüm savaş zamanı yazışmalarında yer alan ortak noktaydı.

20) Mektup, E. Zhukova'nın "Interesy Otısa"sında, s. 53-54.

21) Daines, *Zhukov*, s. 126-127.

JUKOV'UN CANNAE'Sİ

Jukov'un Halhin-Gol'deki zaferi ustalıklı işlenmiş taktiklerinden ve çağdaş mekanize güçlerin hem kuvvetini hem de hızını ortaya koyan klasik bir karma silahlı kuvvetler operasyonu olmasından ötürü herkesçe takdir toplanmıştır. Savaşı inceleyen görkemli çalışmasında Alvin D. Coox, Sovyetlerin yaz saldırısı "İkinci bir Cannae Ortaya Koymak: Jukov'un Başyapıtı, Ağustos 1939" adıyla yazmıştır.²² Bir başka Amerikan askeri tarihçi William J. Spahr da bu değerlendirmeye katılır: "Jukov, Hanibal'in Terrentiyus Varro komutasındaki Roma ordusunu mahvetmesinden yaklaşık iki bin yıl sonra uyguladığı Cannae taktiğiyle, Moğolistan'ın çorak stepleri üzerindeki 74 kilometre genişlik ve 20 kilometre derinliğinde bir savaş alanında çok başarılı bir ikili kuşatma harekâtı gerçekleştirmiştir."²³ En sonunda Punik Savaşları'nı Kartacalıların değil de, Romalıların kazanmasına karşın; Hanibal'in Cannae'de kazandığı başarının büyüklüğü, bu başarının dünya askeri tarihinde gelmiş geçmiş en büyük cephe zaferlerinden biri olması ve o zamandan beri dünya çapında birçok generalin bu başarılı kuşatma harekâtını taklit etmeye heves etmiş olması, bu yorumların aslında ne kadar büyük birer övgü olduğunu gösterir.

Halhin-Gol savaşı aynı zamanda Jukov'un bir harekât kumandanı olarak olgunlaştığı önemli bir an olarak da işaret edilmektedir. Örneğin, Amerikan biyografi yazarı Otto Preston Chaney'e göre:

...Bu savaşta Jukov'un komuta tarzı oldukça ortadadır: Kişisel gözlemler, inisiyatifi ele geçirmek, cesur saldırı harekâtları yapmak, yeniliklere açık olmak, yer ve hava güçlerini maharetli bir biçimde koordine etmek ve durum gerektirdiğinde ağır kayıp verilmesini

22) A. D. Coox, *Nomonhan: Japan Against Russia, 1939* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1990, s. 572. Cannae Muharebesi M.S. 216'da Roma ile Kartaca arasındaki İkinci Pön Savaşı sırasında yer almıştı.

23) W. J. Spahr, *Stalin's Lieutenants: A Study of Command Under Stress* (Novato, Calif.: Presidio, 1997), s. 213.

göze almak. (?) Jukov, büyük baskı altında bile sakin kalabilmeyi ve aynı zamanda cephedeki duruma tamamen hakim olmayı başarmıştı. (?) Kendisi bu savaşta astları tarafından emirlerinin harfiyen uygulanması konusunda oldukça katı; fakat bu katılığını, taktiksel anlamda başarıya ulaşacağına ikna olduğu önerilere olan açıklığı ve esnekliği ile kapatan bir kumandan olduğunu ortaya koymuştu. Bu becerisi kuvvetlerinin üstün kontrasyonunda, kendisinin cesur ve başarılı kuşatma planında, kuşattığı orduyu agresif, fakat becerikli bir biçimde eksiltmesi ve karma kuvvetleri, özellikle modern silahlı birliklerle doğru bir şekilde kombine ederek bir araya getirmek ve tüm kuvvetlerini koordine etmekteki başarısında ve en nihayetinde Sovyetlerin galibiyetine sebep olan doğaçlama saldırı tedbirlerinde kendini göstermiştir.²⁴

Tüm bunların hepsi doğru. Fakat bir yere kadar. Yukarıda gördüğümüz gibi Jukov, kendisi ve ekibinin dışında Ştern'in Cephe Grubu ve Moskova'daki Merkez Komutanlık ortak çalışmasının bir sonucu olarak elde edilen Halhin-Gol'deki bu zaferin tek mimarı olmaktan oldukça uzaktır. Gösterdiği komuta yetenekleri takdire şayan; fakat çevresindeki tüm iyi komutanların sahip olmak isteyeceği türdendi. Dahası, içerideki düşmana karşı savaşmak, özellikle de kazandığınız sürece, çok daha kolay olmuştur. Jukov'un bir kumandan olarak asıl sınanacağı zaman gelmek üzereydi: yalnızca iki sene sonra, çağın gerisinde kalmış ve donanımı sınırlı Kwantung Ordusu'ndan katbekat daha üstün bir düşman olan Almanlar karşısında 1941 yazında alınan art arda yenilgiler sonrasında itidali bozmaması gerekecekti.

24) O. P. Chaney, *Zhukov*, gözden geçirilmiş baskı. (Norman: University of Oklahoma Press, 1996), s. 68, 72, 74.

Halhin-Gol, Jukov için kişisel ve psikolojik açıdan büyük önem taşımaktadır. Kendisi bu savaşta çok başarılı bir yönetim göstermiş ve elde edilen büyük zafer -ki bu, Kızıl Ordu'nun iç savaş sonrasında kazandığı ilk zaferdir- kendisine mal edilmişti. Bu zafer aynı zamanda Soyvetler tarafında, Rusların 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda aldığı küçük düşürücü yenilginin de intikamı sayılmaya uygun bulunan bir zafer olmuştu. Jukov'un kendine olan güveni ve kendine olan inancı ölçülemez derecede artmıştı. Bu andan sonrasında çevresindeki yoldaş generaller, kendisinden üstün değil; kendisine denk olacaktı.

Halhin-Gol sonucunda tetiklenen Jukov'un kişisel dönüşümünü işaret eden bir ipucu, gazeteci Konstantin Simonov'un kendisiyle ilk tanıştığı ana dair gözlemlerinde kendine yer bulmaktadır. Simonov, Halhin-Gol'e savaşın hemen ardından ulaşmıştı. Bir grup Sovyet gazeteci ile birlikte Jukov'u görmek için kendisinin sığınağına giderler. Jukov köşede, küçük bir masanın ardında oturmaktadır. "Banyodan daha yeni dönmüş gibiydi," diye belirtir Simonov, "pespembe yanaklarıyla, ter içinde ve gömleksiz, sarı ceketli pantolonuna tıktırılmış halde oturuyordu. Kısa boyu ve ceketinden fırlayan şişkin göğsüyle çok büyük ve geniş yapılı görünüyordu." Odaya bir istihbarat subayı elinde bir raporla geldiğinde Jukov, subaya sınırlı bir şekilde bakar ve şöyle der: "Raporda altı bölük olduğunu göz önüne aldığınızda bu tam bir saçmalık: Biz sadece iki tane olduğunu tespit etmiştik. Geri kalanı boş." Sonrasında da gazetecilere dönerek şöyle der: "İşte bunlar da hayatlarını böyle kazanıyorlar." Subay gitmek için izin istediğinde de Jukov onu tersler: "Git. Onlara git ve çok hayal kurmamalarını söyle. Elde ettiğiniz bilgilerde bir boşluk varsa, bununla ilgili dürüst olun ve bu boşlukları boş bırakın. O bulamadığınız boşlukları var olmayan Japon birlikleriyle doldurmayın." Subay sığınaktan çıkışında ise Jukov bir kere daha tekrarlar:

"İşte bunlar da hayatlarını böyle kazanıyorlar. İstihbarat subaylarıymış!"²⁵ Jukov'un daha önceleri bir grup gazeteci karşısında bu kadar kendinden emin ve fazla açık olduğunu düşünmek oldukça zordur.

On yıl kadar sonra Simonov, kaleme aldığı Halhin-Gol'ü konu alan *Comrades in Arms* (Silah Arkadaşları) adlı romanda Sovyet güçleri tarafında isimsiz bir "Komutan" (Commander) karakterine yer verir. Her ne kadar kendisi inatla bu karakterin bir hayal ürünü olduğunu iddia etse de, söz konusu karakter sertliği, zindeliği ve etkili bir komutan olması dolayısıyla Jukov'u anımsatmaktadır.²⁶

Jukov'un yükselen kendine güveni, kendisinin 1939 Kasım'ında Şapoşnikov'a yazdığı uzun Halhin-Gol raporuna da yansımıştır. Rapor Feklenko'ya yönelik ağır eleştiriler ve kendisinin Japonlara karşı yapılacak bu savaşa ordusunu hazırlamadığı için ne kadar "suçlu" olduğunun altının çizilmesiyle başlamış ve ilerleyen bölümlerde Feklenko'dan "halk düşmanı" olarak bahsedilmiştir. Raporun büyük bir kısmında tankların Kwantung Ordusu'nu yenmekte ne kadar önemli bir rol üstlendiği anlatılmıştır. Bununla birlikte Jukov bazı eksiklikleri de işaret etmekten geri durmamıştı. Savaş alanındaki kötü iletişim koşulları ve bir türlü tamamlanamayan bazı bilgi eksiklikleri tank harekâtının yönetilmesini fazlasıyla zorlaştırmıştı. Tankların piyade desteğinden yoksun olmaları bazı durumlarda Japonların geri çekilebilmelerine olanak tanımıştı. İstihbarattaki hatalar yüzünden, düşman kuvvetlerini kapana

25) Simonov, *Glazami Cheloveka Moego Pokoleniya*, s. 309-310. Burada bulunan bir başka gazeteci de Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında *Krasnaya Zveda*'nin editörü olan D. I. Ortenberg'di. Jukov'a dair Halkın-Gol anıları, Simonov'un yorumlarıyla benzerlik taşır. Bkz. S. S. Smirnov 'un editörlüğünü yaptığı *Marshal Zhukov: Kakim My Ego Pomnim*'in (Moskova: Politizdat, 1988) içindeki yazısı "Nezabyvaemoe".

26) K. Simonov, *Tovarishchipo Oruzhiu* (Moskova: Gosudarstvennoe Izdatel'stvo Khudozhestvennoi Literatury, 1961). Roman ilk kez 1952 yılında yayımlanmıştır.

sıkıştıran kuşatmanın sürdürülebilmesi için yedek kuvvetler göreve çağrılmamıştı. Bunların dışında hava kuvvetlerini de eleştirmiş; kendilerinin özellikle savaşın ilk safhasındaki etkinliklerini sorgulamıştı. Jukov'a göre birimler grup savaşı için hazırlıklı değildi; farklı tür uçakların harekâtları arasında bir koordinasyon sorunu vardı ve düşmanın hava taktikleri yeterince iyi çalışılmamıştı. Yine de bütün bu ikazlara rağmen, Jukov'un raporunun sonunda vardığı sonuç çok olumluydu: "... Halhin-Gol'de 20-31 Ağustos dilimi içinde RKKA (İşçi ve Çiftçilerin Kızıl Ordusu) ve MNR (Moğolistan Halk Cumhuriyeti) çağımızın en karmaşık harekâtlarını uygulamış ve bir zafer kazanarak başarıya ulaşmıştır. Kanımızca, bu zafer tüm komutanlar tarafından dikkatle incelenmelidir."²⁷

Halhin-Gol yenilgisinin Japonlar üzerindeki siyasi etkisi, Japonya için "Güney Siyaseti" savunucularının elinin güçlenmesi olmuştu. Bu stratejiye göre Japonya, kuzeyindeki Sovyetlerle Sibiry'a'da kapışmaya kilitleneceğine şansını Güneydoğu Asya ve Pasifik'te denese sınırlarını çok daha kolay bir şekilde genişletebilirdi. Japonya siyasetindeki bu yönelim 23 Ağustos 1939'da Nazi Almanya'sı ile Sovyetler arasında imzalanan saldırmazlık paktı ve sonrasında gelişen Avrupa'daki Sovyet-Alman ittifakı sonrasında özellikle ivme kazandı; çünkü bu koşullar altında Japonların Almanlarla bir olup Sovyetlere saldırma hayalleri de suya düşmüştü. O gün Jukov bunun farkında olmasa da, kazandığı bu zaferle Japonları ileride 1941'in Aralık'ında Pearl Harbor'a yapacakları saldırıya giden yola sevk etmişti. 1941 yazında Sovyet-Nazi paktının bozulması sonrası Nazilerin Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla Japonlar -SSCB'ye yapılacak bir saldırı ile Çin'in tümünün fethedilmesi amacı güden- "Kuzey Siyaseti"ni yeniden ele aldı; fakat o zaman da Japonlar Amerikalılarla Uzak Doğu'da bir güç savaşına girdik-

27) "O Kampanii 1939g v Raione r. Khalkhin-Gol" RGVA, Dosya 3213, Op. 1, D. 2. Rapor, Siyasi Komiser M.K. Nikishev ile birlikte imzalanmıştır.

leri ve Güney Siyaseti'ne tümüyle yoğunlaştıklarından bu düşünceyi uygulamaya koyamadılar.

Savaş sonrası Jukov, 1. Ordu Grubu'nun merkez karargâhının bulunduğu Moğol başkenti Ulan Batur'a taşındı ve burada ailesiyle yeniden bir araya geldi. Orada tam dokuz ay süren bir boşluk yaşadı. Moğolistan'da bu beklenmedik derecede uzun süren geçici ikametinin sebebi, Sovyet ve Japonya güçleri arasındaki ateşkes anlaşmasının aylarca sürmesiydi. 1939 Ekim'inde bir müzakereye varıldı ve Jukov, Japonlarla cephe detaylarını görüşmek üzere görevlendirildi. Bu konuda anlaşma 1940 Haziran'ına kadar sağlanamayacaktı.

Jukov'un bakış açısına göre Ulan Batur'daki kalışı hem iyi hem de kötüydü. Bir yandan Avrupa'da kazan kaynamaktaydı. Hitler'in Polonya'yı işgal etmesine karşılık, Büyük Britanya ve Fransa, Almanya'ya karşı 3 Eylül tarihinde savaş ilan etmişlerdi. Sovyetler birkaç aydır Britanya ve Fransa ile Alman karşıtı bir üçlü ittifak kurmak üzerine görüşmeler sürdürmekteydi. Ne var ki Stalin, Britanya ve Fransa'nın kendi savaşlarında savaşması için SSCB'yi kışkırtmaya çalıştığı kanısındaydı. Müttehiş bir diplomatik manevra yaparak Hitler ile bir saldırmazlık paktı imzaladı ve Sovyetler Birliği'ni savaşın dışında tuttu. Bu anlaşmanın bir parçası; Polonya ile Baltık devletleri Estonya, Finlandiya, Letonya ve Litvanya'yı Sovyet ve Nazi etki alanları olarak ikiye bölen gizli bir madde barındırıyordu. Anlaşmaya uygun olarak 17 Eylül'de Kızıl Ordu, Almanya'nın Polonya üzerine yaptığı saldırıya katılmış ve Polonyalılara 1919-1920 Rus-Polonya Savaşı'nda kaybettikleri Batı Belarus ile Batı Ukrayna bölgelerini yeniden ele geçirmişti. Polonyalılar Sovyet işgaline karşı çok az bir direniş göstermişlerdi; fakat bu, Sovyetlerin iç savaş sonrası en büyük harekâtı olmuştu. Bunu Sovyetlerin Stalin'in askeri üs kurulmasını emretmesi ve Estonya, Letonya ve Litvanya'nın üzerine çökmesiyle Baltık bölgesinde etkisinin artması izledi.

108 Geoffrey Roberts

Diğer açıdan Moğolistan'da olmakla Jukov, Kızıl Ordu'nun 1939-1940 kışında Finlandiya'da hayata geçirmeye çalıştığı talihsiz harekâtın dışında kalmıştı. Bu çarpışma sırasında Kızıl Ordu iki yüz bin zayıat vermiş; elli bin Sovyet askeri hayatını kaybetmişti. Kış Savaşı olarak da anılan çarpışma 1940 Mart'ında Sovyetler ile Finler arasında imzalanan bir barış anlaşmasıyla sona erdi. Her iki tarafı da barış yapmaya zorlayan şey, Britanya ve Fransa hükümetlerinin savaşa dâhil olma olasılıkları ve sonrasında Almanların da Sovyet-Fin çatışmasına katılmasına sebep olarak tüm İskandinavya'yı tek seferde savaşın tam ortasına atma olasılığıydı.

Sovyetler, Kış Savaşı'nın sonuçlarını daha tam olarak özümseyemeden Hitler, Mayıs 1940'ta Batı Avrupa'yı işgal etmek için bir Blitzkrieg (Yıldırım) Harekâtı düzenledi. Altı hafta içinde Fransa teslim olmuş; Britanya ise Hitler'e karşı sürdürdüğü mücadeleye tek kalmıştı. Ne var ki bu süreçte yeniden Batı Cephesi'ne atanmış olan Jukov, yaklaşmakta olan Sovyet-Nazi savaşı için yapılacak hazırlıklarda önemli bir rol almaya artık hazırды.

KİEV'DE

SAVAŞ OYUNLARI VE HAZIRLIKLAR
1940

1940 MAYIS'INDA JUKOV'UN UZAK DOĞU'DAN GERİ ÇAĞIRILMASI, KIZIL ORDU'NUN FİNLERLE yapılan savaşta tattığı bozgun sonrası başlattığı radikal bir silkinme harekâtının bir parçasıydı.

1939 Aralık'ında Kızıl Ordu, Finlandiya'yı işgal ettiğinde Stalin ve diğer Sovyet önde gelenleri hızlı ve kolay bir zafer bekliyorlardı. Hatta Sovyetler, Fin çalışan sınıfının da ayaklanarak kendilerini destekleyeceklerini ve Kızıl Ordu'yu sosyalist özgürlükçüler olarak karşılayacakları hayallerine kapılmışlardı. Aksine, Finler dirayetli bir savunma ortaya koyarak tüm dünyanın sempati ve hayranlığını kazandılar. Bu savaşın Sovyetler için çok sayıda olan acı siyasi sonuçlarından bir tanesi de -Nazi Almanya'sı, Japon İmparatorluğu ve faşist İtalya'nın erken davranıp birliği kendi rızalarıyla bırakarak önlediği- Milletler Cemiyeti'nden atılarak itibarının zedelenmesiydi. 1930'larda Sovyetler Birliği var olan ülkelerin güvenliklerinin topluca korunmasını ve Cemiyet'in saldırılara karşı etkin görev yapması-

nı savunanların başında geliyordu. Şimdi ise bu suçu işlemekten dolayı uluslar arası bir düzeyde hüküm giyyordu.

Askeri bakımdan ise Sovyet-Fin Savaşı'nın iki aşaması vardı. (Bakınız: Harita 2) Aralık 1939'da Kızıl Ordu, Fin savunmasına geniş cepheli bir saldırı başlatarak; 1,2 milyon asker, bin beş yüz tank ve üç bin uçağı beş ayrı ordu haliyle Finlerin üzerine hücum etti. Ana saldırı Karelya Kıstağı'ndan Mannerhaym Hattı üzerinden gerçekleştirilmişti. Adını Fin silahlı kuvvetlerinin başındaki komutan Carl Gustaf Emil Mannerhaym'dan alan hat, kıstak boyunca uzanan bir kısmı doğal, bir kısmı inşa edilmiş bir savunma çizgisini oluşturunuyordu. Bu hat üzerindeki ana saldırı ise Leningrad Askeri Bölgesi'nin başındaki K. A. Meretsov'un yönettiğı 7. Ordu tarafından gerçekleştirildi. Sovyetler'in amacı Mannerhaym Hattı'nı aşarak Viipuri şehrini işgal etmek ve sonrasında saldırı yönünü batıya çevirerek Fin başkenti Helsinki'ye doğru ilerlemektir. Hava muhalefeti'nin üstüne Kızıl Ordu'nun beceriksizliğı de eklenince suya düşen ilk saldırı sonrasında Sovyetler, ordularını takviye edip yeniden gruplayarak 1940 Ocak'ında, bu kez normalde Kiev Özel Askeri Bölgesi'nin başında olan ve bu harekât için bir süreliğine kuzeye atanan S. K. Timoşenko'nun önderliğinde bir kere daha Finlerin üzerine sürdü. Timoşenko'nun saldırısı başarıyla sonuçlandı. 1940 Mart'ına gelindiğinde Kızıl Ordu, Fin savunmasından geri kalanları çöküntüye uğratarak Helsinki'ye doğru yürüyüşe geçmek üzereydi. Ne var ki Stalin, duruma İngiliz ve Fransızların müdahale etmesinden çekinmesinden dolayı Finlerle bir barış anlaşması imzalamak için pazarlığa oturma kararı aldı. 12 Mart 1940 tarihinde imzalanan barış anlaşmasına göre Finler, Sovyetler'in sınır isteklerini kabul edip Leningrad'dan uzaklaştılar; buna karşın bağımsızlıklarını da korumuş oldular. Bu sayede, 1941 Haziran'ında Almanlar Rus topraklarını işgal ettiklerinde Finler de Ruslara saldırabildiler.

Harita 2 - Sovyet-Fin Savaşı, 1939-1940.

Anlaşma sonrası Sovyetler bu çarpışmalar sonrası neden bu kadar kayıp verildiğinin (50.000 kayıtlı ölü, toplamda 200.000 kayıp) ve Finlandiya gibi küçük bir ülkeyi alt etmenin neden bu kadar zor olduğunun değerlendirmesini yaptı. 1940 Nisan ayında Başkomutanlık'ta yapılan özel bir konferansta Stalin, Kızıl Ordu'nun hâlen Rus İç Savaşı'ndan çıkar-

dığı derslere saplanıp kaldığı ve düşünsel bazda kendini yenilemediği, özellikle de çağın savaş malzemeleri olan top, tank, uçak ve roketlerin kullanımında rakiplerinden geri kaldığından yakındı.¹

Bu konferans sonrası, Fin Savaşı'ndan çıkarılacak dersleri daha derinden incelemek için bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun çalışmaları Sovyet silahlı kuvvetlerinde yapılan bir dizi yeniliklerde de etkili oldu. Mayıs ayında hükümet, general ve amiral rütbelerini yeniden yürürlüğe sokarak, savaş tecrübesi olan yüzlerce askeri bu rütbelere yükseltti. Aynı süreçte Stalin de ordudan uzaklaştırılmış ve itibarı zedelenmiş binlerce subaya rütbelerini ve itibarlarını iade etti. Geri dönenler arasında 1937'de tutuklanıp hapse atılan, Jukov'un 1920'lerden sınıf arkadaşı olan Albay K. K. Rokossovski de bulunmaktaydı. 16 Mayıs 1940'ta ordunun talim uygulamaları savaş hali için daha gerçekçi hazırlıklar yapılması amacıyla yeniden düzenlendi. Temmuz ayında silahlı kuvvetlerin disiplin kanunları güçlendirildi ve Ağustos ayında savaş öncesi düzenlemelerde yasaklanan üniter komuta, taktiksel düzlemde yeniden yürürlüğe girdi ve bu sayede cephe komutanlarının emirlerinde siyasi komiser ile aynı fikirde olması zorunluluğu da ortadan kalkmış oldu. Bunlar haricinde silahlı kuvvetler içinde propaganda çalışmalarının da güçlendirilmesi için adımlar atıldı ve Komünist Parti'ye daha fazla sayıda subay ve sivil kişi alınması kararlaştırıldı.

Kızıl Ordu'daki yeni düzenlemelerin ardında yatan bir başka sebep de Almanların Blitzkrieg operasyonlarıyla 1940 yılının Mayıs ile Haziran aylarında kazandığı hayret verici başarılar ve akabinde Batı Avrupa'yı kısa sürede ele geçirmiş olma-

1) Stalin'in konuşması için O. A. Rzheshhevsky ve O. Vekhvilyainen'in (editörler) *Zimnyaya Voina, 1939-1940* (Moskova: Nauka, 1999), s. 272-282. İngilizce tercümesi O.A. Çhubaryan ve H. Skuhkman'ın (editörler) *Stalin and Soviet-Finnish War, 1939-1940* (Londra: Frank Cass, 2002).

şıydı. Hitler'in panzer birimlerinden oldukça etkilenen Stalin, mekanize birimleri ortadan kaldırma kararını geri aldı. 1940 Temmuz'unda her biri binden fazla tank barındıran, motorlu piyadeler, sinyal ve mühendis birimleri tarafından desteklenen dokuz mekanize tugayın kurulmasını öngören bir emir yayınlandı. Aynı süreçte aralarında ileride Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda Sovyet ordusunda ön plana çıkacak olan ünlü T-34 tankının da bulunduğu çok çeşitli tank, silah ve uçağın da üretilmesine karar verildi.

Bu düzenlemelerde en önemli rol 1940 Mayıs'ında Kliment Vorosilov'un yerine savunma komiserliği görevine getirilen Timoşenko'ya aitti. Hatta, bu yeniliklere çoğu zaman "Timoşenko reformları" da denilmektedir. Bir başka değışiklik de Kızıl Ordu'nun genel organizasyonu, işlevi ve harekâtlarından sorumlu Merkez Askeri Konsey'in yeniden elden geçirilmesiyle gerçekleşmişti. Stalin bu konseyi terk ederken, Timoşenko da Vorosilov'dan koltuğu devraldı.²

Savaş zamanı BBC'in ünlü şakalarından biri, Timoşenko'nun aslında İrlanda kökenli olup gerçek adının Tim O'Shenko olduğuydu.³ Fakat Semyon Konstantinoviç Timoşenko aslında 1895 yılında Odessa bölgesinde doğmuştur. Jukov ile aynı yaşta olan Timoşenko, yine Jukov gibi köylü kesimindendir ve yine onun gibi Kızıl Ordu ve Komünist Parti'ye iç savaş esnasında katılmış ve hızla tümen komutanlığına yükselmiştir. Timoşenko, adına süvari sınıfı denilen ve Stalin ile birlikte o dönemki adı Çaritsin olan Stalingrad şehrinin savunmasında yer almış bir grup yüksek rütbeli subay grubuna dâhildi. Bu süva-

2) "Zimnyaya Voina": Robata nad Oshibkami, Aprel'-Mai 1940g (Moskova: Letnii Sat, 2004) belge 82 ve Voennyi Svet RKKA, 1938-1941: Dokumenty i Materialy (Moskova: Rosspen, 2004) s. 5. Timoşenko reformlarının iyi bir özeti W. J. Spahr'in *Stalin's Lieutenants: A Study Under Duress* (Novato, Calif.: Presidio, 1997) bölüm.10'da bulunabilir. Jukov 24 Temmuz 1940'ta Ana Askeri Konsey üyesi olmuştur.

3) J. Colvin, Nomonhan (Londra: Quartet, 1999) s. 12.

ri sınıfı grubunun bir başka üyesi de Voroşilov'dur.⁴

İç savaş sonrası Timoşenko; tümen komutanının Rokossovski, Rokossovski emrindeki alay komutanlarından birinin ise Georgi Jukov olduğu 3. Süvari Kolordusu'nun başına geçmişti. Jukov'u 1930'da tugay komutanı görevine atayan da Timoşenko'dur. İkili yine 1933 ile 1935 yılları arasında Timoşenko'nun vekil kumandanı ve Jukov'un bir tümen komutanı olarak görev yaptığı Belarus Askeri Bölgesi'nde de birlikte hizmet vermişlerdi. Timoşenko'nun bir sonraki görevi ise Kiev Özel Askeri Bölgesi'nin başına geçmek olmuş ve bu görevlendirme, Sovyetlerin 1939 Eylül'ünde Doğu Polonya'yı işgal etmesindeki başarıyı getirmişti. Timoşenko'nun bu harekâtı ustalıklı yönetmesi ve sonrasında Finlandiya'da dağılan Kızıl Ordu'yu yeniden toparlaması Stalin'i oldukça etkilemişti. Tüm bunların dışında kızının, Stalin'in oğlu Vasiliy ile evli olmasının da Timoşenko'nun kariyer ilerleyişinde olumlu bir etkisi olabilir. Yani Stalin'in, Kış Savaşı'nda gösterdiği beceriksizlik dolayısıyla eski dostuna karşı sabrı taşıdığına savunma komiseri olarak Voroşilov'un yerine gelmesi beklenen kişi açıkça Timoşenko'ydu.

Timoşenko'nun halk savunma komiseri olarak atanması, haliyle, Kiev Özel Askeri Bölgesi komutanlığında bir açık yarattı. Jukov'un, Finlerle yapılan savaşta denklerinin gösterdiği başarısızlığın aksine Halhin-Gol'de kazandığı üstün başarı, doğal olarak kendisini, yaklaşmakta olan Alman savaşının ön cephesinde bulunan Kiev'de Timoşenko'nun halefi yapmıştı. Tabii bunda Jukov'un Timoşenko ile olan kişisel bağının da etkili olduğunu söylemek mümkün.

Jukov'un mayıs ayında Moğolistan'dan geri çağırılması, kendisinin 2 Haziran 1940 tarihinde Stalin ile ilk kez karşılaşma-

4) Bkz. V. Anfilov, "Timoshenko," H. Shukman'ın editörlüğünde *Stalin's Generals* (Londra, Phoenix, 2001). Timoşenko anılarını yayımlamamıştır.

sına önyak olmuştur. Stalin'in günlük temposu geç kalkmak ve gece geç saatlere kadar çalışmak olduğundan Jukov'un kendisiyle ilk buluşması Stalin'in ofisinde gece 11'de gerçekleşmişti.⁵ Bu buluşma yarın saat sürmüştü ve Jukov'un anlattıklarına göre konuşmanın odağında Halhin-Gol vardı. Stalin, Jukov'un Japon ordusu hakkında ne düşündüğünü ve Moğolistan'da ne gibi zorluklarla karşılaştığını bilmek istemişti. Anılarının Sovyet zamanında yayımlanan halinde Jukov, Stalin ile ilgili ilk fikirlerini şu şekilde dile getirir: "Stalin'in görünüşü, yumuşak sesi, yargılarının sağlamlığı ve derinliği, askeri konulardaki üstün bilgisi ve benim raporumu dinlerkenki dikkari beni çok derinden etkilemişti." 1990'lı yıllarda Sovyet sonrası yayımlanan anılarında ise bu cümlelerin sonunda bir bölüm daha bulunur: "...eğer herkese karşı da böyle ise, peki kendisiyle ilgili neden çok kötü biri olduğu söylentileri var ki?"⁶

5 Haziran'da *Pravda*, Jukov'un ordunun generali -yani mareşal rütbesinin bir altı- olarak atandığını duyururken, kendisinin Halhin-Gol Savaşı esnasında tanklarını etkili bir biçimde kullandığını da ifade ediyordu. Jukov'un eş komutanı G. M. Ştern de aynı zamanda terfi ettirilirken onun yeni görevi ancak general-miralay oluyordu.⁷ Rokossovski'nin de genel general olarak atandığını belirten 10 Haziran'daki bu duyuru *Pravda*'nın ilk general terfi duyurusu olma önemini de taşıyordu.

KİEV ÖZEL ASKERİ BÖLGESİ'NDE

1940 yılının Mayıs ayında Kiev Özel Askeri Bölgesi'nin başına geçmek için Ukrayna'ya vardığında Jukov, uzun ve zorlu

5) *Na Priyome u Stalina* (Moskova: Novyi Khoronograf, 2008) s. 300. Ertesi gün Jukov Stalin'le çok daha uzun bir toplantı yapar, ancak başka bazı üst düzey subaylar da vardır (s. 301). Jukov anılarında Stalin'le yaptığı toplantıyı ve Kiev'e gönderilmesini yanlışlıkla 1940 Mayıs'ının başı olarak belirtir.

6) Zhukov, *Vospominaniya*, Cilt 1, s. 287.

7) "O Prisvoenii Voinskiikh Zvanii Vyeshemu Nachal'stvuushemu Sostavu Krasnoarmii" *Pravda*, 5 Haziran 1940.

gececeğine inandığı bir sürece kendini hazırlamış görünüyordu. Sovyetler Birliği'nin en büyüğü olan Kiev Bölgesi, yeniden birleşmiş Ukrayna'ya yayılmıştı; 800 kilometrelik sınırı korumakla görevliydi ve merkezi Minsk'te bulunan Batı Bölgesi ve merkezi Riga'da olan Baltık Bölgesi ile birlikte SSCB'nin üç özel askeri bölgesinden biriydi. Bu bölgelerin "Özel" olarak atanmasının sebepleri Sovyetler Birliği savunması için olan önemi, herhangi bir hareketli destek kuvvete ihtiyaç duymadan bağımsız stratejik harekât yürütebilecek yeterlik ve hazırlıkta bulunabilmeleri ile savaş hali söz konusu olduğunda düşman sınırlarına yapılacak karşı saldırı ve işgalde önemli bir rol alabilecek olmalarıydı. Bu dönem Kızıl Ordu'da sürekli bir yeniden düzenleme ve genişleme uygulamasının hayata geçtiği bir dönem olduğu için Jukov'un komutayı devraldığı 1940 yılının ortalarında Kiev Bölgesi'nin tam gücünü tahmin etmek çok mümkün değildir. Ne var ki Jukov'un, içinde birkaç ordu ve tümen ile birkaç yüz bin asker, binlerce tank, uçak ve top barındıran bir gücün başına geçtiği aşikârdır.⁸

Jukov, Ukrayna'ya atanmaktan dolayı oldukça mutluydu; hatta kendi deyiimiyle "ülkenin en büyük askeri bölgesinin başına atanmayı bir onur olarak" görmüştü. "Kiev Özel Askeri Bölgesi birinci sınıf bir askeri organizasyondur... Orduları, birlikleri ve karargâhları genç ve yetenekli subay ve generaller tarafından komuta ediliyordu."⁹

Gerçekte ise Kiev'deki durum Jukov'un hatırladığı kadar günlük güneşlik değildi. Kiev Bölgesi dönemin Kızıl Ordu'sunun en tipik sorunuyla karşı karşıyaydı: Birliklerin morali düşük, eğitimi yetersiz, disiplini bozuk, firari sayısı yüksek, bozuk ekipman ve materyal sayısı fazla, barınakları az ve her şeyden ötesi iyi subaylarının sayısı oldukça düşüktü. Sovyet-

8) R. S. Irinarkhov, *Krievskii Osoybi* (Minsk: Harvest 2006), ve M. Mel'tukhov, *Upushchennyi Shans Stalina* (Moskova: Veche 2000).

9) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 227-228.

lerin Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etmesiyle bölgenin Ukrayna'nın batısına doğru genişlemesi, en iyi birim ve tümenlerin Finlandiya ile savaşa gitmesiyle birlikte, daha çok sorunu da beraberinde getirdi.¹⁰ Tüm bu zorluklar, aynı zamanda, Kiev'e, gevşemiş birimleri sert disiplin ve sıkı talim uygulamalarıyla kısa sürede çok iyi bir şekilde toparlamasıyla ün yapmış bir komutan atanmasının ardında yatan sebeplerdi.

Kiev'e vardığında Jukov bir başka zorlu görevle karşı karşıyaydı: Romanya topraklarını işgal etmeye hazırlanmak. 26 Haziran 1940 tarihinde Sovyet hükümeti Romanya'ya bir ultimatom çekerek 1918'den beri Romen işgali altında olan (günümüzde Moldova sınırlarına dâhil olan) Besarabya bölgesini kendilerine iade etmelerini istedi. Stalin, Romenlerden ayrıca Ukraynalı nüfusunun yoğunlukta olduğu ve Sovyetlerin daha önce üzerinde hiç hak iddia etmediği Kuzey Bukovina'yı da teslim etmelerini talep etti. Stalin, Besarabya ve Bukovina için Romanya ile savaşa girişeceklerini bekleme de, Jukov önlem olarak kendi bölgesi dâhilindeki 5. ve 12. Orduların yanı sıra, komşu Odessa Askeri Bölgesi'nden bir ordu ile bir "Güney Cephesi" oluşturulmasını emretti. Romanya bu ultimatomu cevaplamadan önce Berlin'e danıştı. Almanlar, Sovyetlerin bu hareketi karşısında rahatsız oldular; fakat Hitler zaten 1939 Ağustos'unda Nazi-Sovyet anlaşmasını imzalarken Besarabya'yı Stalin'e vermişti. Romenler, kendilerine verilen Sovyetler'in isteklerine uymaları yönündeki tavsiye sonrası 28 Haziran'da Stalin'in ultimatomuna uydu ve Jukov'un askerleri sınırı geçtiler. İki gün sonrasında sınırlara yeni katılan bölgeler tamamen Kızıl Ordu kontrolüne girmişti.¹¹

10) R. R. Reese, *Stalin's Reluctant Soldiers: A History of the Red Army 1925-1941* (Lawrence: University Press of Kansas, 1996) s. 175-185, Reese'in yaklaşımı RGVA'daki Kiev Bölgesi kayıtlarına dayanır.

11) Sovyet işgali genellikle barışçıl ve olaysızdı. Ancak Jukov anılarında Prut Nehri

Jukov, askerlerinin Besarabya ve Bukovina işgalindeki performanslarından memnun değildi. 17 Temmuz günü aralarında savaş haline hazırlıksız olunması, birimlerdeki organizasyon ve kontrol yetersizliği, istihbarat çalışmalarının aczi, zayıf disiplin ve yerel nüfusa yapılan kötü muamele gibi sorunların da bulunduğu eksiklikleri sıralayan bir emir yayınladı. Bir Jukov klasiği olarak, bu bildiriye elbette ki tüm birimleri sıfırdan ayağa kaldıracak detaylı eğitim ve yeniden yapılanma talimatları izledi. Söz konusu görevleri uygulatmakta başarısız olan komutanlar kendilerine verilecek cezalarla tehdit ediliyordu. Dahası, bazı tümen komutanlarını görevlerinden azledip Besarabya'da kontrolünü kaybeden bir grup askerine sahip çıkamayan birini de askeri mahkemeye sevk ederek bu tehditleri eylemleriyle açıkça destekliyordu.¹²

Emrindeki komutanlar arasında, tutuklanmadan önce komuta ettiği 5. Süvari Tümeni'nin başına yeniden atanarak Kiev Bölgesi'ne gönderilen Rokossovski de bulunmaktaydı. Fakat 5. Süvari Tümeni bu esnada hâlâ bir başka bölgeden Ukrayna'ya doğru gelmek için yolda olduğundan Rokossovski bir süreliğine Jukov'un doğrudan emrine bağlı kalmıştı: "Bölge

üzerindeki köprülerin kontrolü için iki tank birliğinin desteklediği iki hava indirme tugayına emir verdiğini anlatır. Amacı Romanyalıların işgal altındaki bölgelerden ekipman çıkarılmasını yasaklayan anlaşmayı ihlal etmelerini önlemektir. Ertesi gün Stalin, Jukov'a telefon eder ve Sovyet tanklarının Prut Nehri'ne indiklerinden şikâyet ettiğini söyler. Stalin böyle bir şeyin nasıl olabildiğini sormuş ve Jukov köprülere sadece hava indirme birliklerinin indiğini, tankların ise onlardan ayrı yollardan ilerlediğini anlatınca da gülmüştür. Bu mizahi olay Sovyet sansürcüleri tarafından pek hoş karşılanmamış olmalı ki, bu paragraf Jukov'un anılarından çıkarılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünistlerin iktidara geldiği Romanya, Sovyetlerin müttefiki olmuştur ama Besarabya ile Kuzey Bukovina'nın kaybı birçok Romanyalı için bir yara olarak kalmıştır. Jukov'un anılarındaki söz konusu paragraf, 1990 yılındaki onuncu basıma kadar anılarda yer almamıştır. Zhukov, *Vospominaniya*, Cilt. 1, s. 289-291. 12) Bu direktifin metni V. Krasnov'un *Zhukov: Marshal Velikoi Imperii* (Moksova: Olma-Press, 2005), s. 130-154'te yer alır. Ayrıca, Reese'in *Stalin's Reluctant Soldiers* adlı kitabında s. 184'e de bakınız.

kumandanı ile doğrudan birlikte çalışan bir grup generalin arasına atanmışım. Zamanımızın çoğunu birliklerle geçiriyorduk. General Jukov'un verdiği görevler oldukça ilginçti ve ben bu sayede askerlerimizin güçlü ve zayıf yönlerini yakinen gözlemleyebiliyordum.”¹³

Kiev Bölgesi'nde Jukov'un emrinde görev yapan bir başka kişi de o dönemin genç tank şöförü Mihail Kalaşnikov'du. Kalaşnikov anılarında Jukov'u şöyle hatırlar: “G. K. Jukov, enerjisini ve iradesini anında bize hissettirmişti.” Kalaşnikov, Sovyet tanklarının performanslarını geliştirmek üzerine çalışmaktaydı ve bir tank motorunun işleyişini kayıt altına alması için ürettiği bir alet sayesinde Jukov'un dikkatini çekti. Jukov, Kalaşnikov'un gösterdiği icattan çok etkilendi ve onu önce Kiev'deki Tank Teknik Okulu'na sonra da benzer cihazların test edildiği Moskova'ya göndermeye karar verdi. Bu, Kalaşnikov'un sonunda dünyaca ünlü bir silah tasarımcısı olduğu kariyerinin başlangıcını oluşturmuş; ünlü mühendis sonrasında kendi adıyla anılacak olan AK-47 otomatik tüfeği icat etmiştir. Jukov'un biyografisini kaleme alan bir yazar, Kalaşnikov'un bu gelişimi için şu notu paylaşır: “Jukov'un yarattığı yenilik atmosferi, o dönem geleceğin ünlü tasarımcısı için önemli ve verimli bir beslenme kaynağı oluşturmuştu.”¹⁴

Kiev'de Jukov'la tanışan bir başka önemli kişi de o dönem Ukrayna'da parti ssekreteri görevini üstlenmiş olan Nikita Kuruşçev'di. Bu, ilerleyen yıllarda yolları çok defa kesişecek olan iki adamın ilk karşılaşmasıydı. Bu dönemde Kuruşçev, Jukov ile ilgili çok iyi bir izlenime sahip olmuş ve kendisini “Timosenko'nun ardında bıraktığı boşluk için fazlasıyla yeterli biri” olarak tanımlamıştı.¹⁵

13) K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty* (Moskova: Progress Publishers, 1970), s. 5.

14) O.P. Chaney, *Zhukov*, gözden geçirilmiş baskı (Norman: University of Oklahoma Press, 1996) s. 81-81. Kalaşnikov'un anılarından alındı ise *Marshal Zhukov: Moskva v Zhizni i Sud'be Polkovodtsa* (Moskova: Glavarkhiv, 2005) s. 97-99'da bulunabilir.

15) *Khrushchev Remembers* (Londra: Sphere, 1971), s. 144.

SOVYET SAVAŞ PLANLARI

1940 yazında Jukov'un önemli bir görevi de emrindeki birliklerin Sovyet genel savaş planındaki yerini düzenlemektir. 1928 ile 1941 arasında Kızıl Ordu'nun büyük planını, yani Sovyetler Birliği'nin bir düşman saldırısını nasıl karşılayacağını, genel hatlarıyla çizen yedi benzeri plan çalışması yapıldı. Her biri muhtemel düşmanları tanımladı, savaş ölçeklerini belirledi, düşman kuvvetlerinin dağılımını tahmin etmeye çalıştı ve düşman istilasının nerelerden gelebileceğine işaret etti. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi öncesinde yapılan son plan 1938 Mart'ında o dönemin genelkurmay başkanı olan Mareşal Boris Şapoşnikov önderliğinde tasarlanmıştı. Eski bir çarlık subayı olan Şapoşnikov, Kızıl Ordu'nun entelektüel gurusu ve 1935'te Sovyet Genelkurmayı için esas kabul edilen ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanlığı'nın işlevlerini detaylı bir şekilde inceleyen *Ordu'nun Beyni* (*Mozg Armii / The Brain of the Army*) adındaki kitabın yazarıydı.¹⁶

Şapoşnikov'un 1938 tarihli planı Avrupa kıtasında Almanya ile müttefiklerini, Uzak Doğu'da ise Japonya'yı SSCB'nin asıl düşmanları olarak işaret etmişti. Bu durumda Sovyet ordusunun her iki cephede savaşabilmeye hazırlıklı olması beklenirken Almanya'nın birincil tehlike olarak belirlenmesi Batı Cephesi'nin ana harekâtların gerçekleştiği sahne olarak göze çarpıyordu. Şapoşnikov'a göre Almanlar ya Pripyat Bataklığı'nın kuzeyinden Minsk, Leningrad veya Moskova istikametinde ilerlemek için ya da bataklığın güneyinden Kiev ve Ukrayna'yı zapt etmek için bir saldırı deneyecekti. Avrupa'daki siyasi duruma ve Almanya'nın Doğu Avrupa'daki (büyük ihtimalle aralarında Polonya'nın da bulunduğu) müttefiklerine karşı Sovyetler Birliği'nin alacağı pozisyonun son haline bağlı olarak

16) Bkz. H. Shukman'ın (ed.) *Stalin's Generals*'deki "Shaposhnikov" bölümü.

düşmanın izleyeceği yol da değişebilirdi. Bu sebeple bu belgede Sovyet operasyonel planının Almanlar tarafından idare edilen bir saldırıya karşı nasıl cevap vereceğine dair iki farklı plan yer almaktadır. Almanların kuzeyden saldırması durumunda Kızıl Ordu yine bu bölgeden saldırıya geçerken güneyde savunma pozisyonunda kalacaktı. Öte yandan Almanlar güneyden gelirlerse, bu sefer güneyden karşı saldırıya geçip kuzeyde savunma pozisyonunu koruyacaklardı. Her iki planda da asıl amaçlanan, düşman silahlı kuvvetlerinin üzerine giderek merkezlerini yok etmektir.¹⁷

Bir sonraki savaş planı 1940 yazında oldukça farklı koşullar altında hazırlanmıştı. Her ne kadar ana hatları itibarıyla 1938 belgesiyle benzerlikler taşısa da, 1940 tarihli planda Almanların kuzeyden, Nazilerin Polonya'yı işgal etmesi sonrası topraklarına kattığı Doğu Prusya'dan ani bir akın ile o zamanlar Sovyetler Birliği'nin birer parçası olan Litvanya, Letonya ve Batı Belarus'a saldırması tahmin ediliyordu. Bu sebeple bu plan, Kızıl Ordu silahlı kuvvetlerinin büyük bir kısmının kuzeyde konuşlanmasını öngörmekteydi.¹⁸ Bu planda çalışan subaylar arasında, ileride Büyük Vatanseverlik Savaşı esnasında Jukov'un en yakın çalışma arkadaşları olacak olan, o dönemin Genelkurmay Harekât Dairesi'nin yardımcı başkanı A. M. Vasilevski de bulunmaktaydı.

Söz konusu savaş planı Şapoşnikov'un üst komutası tarafından, kendisi 1940 Ağustos'unda sağlık sorunları yüzünden genelkurmay başkanlığı görevinden ayrılmadan önce hazırlanmıştı. Yerine geçen Kiril Meretsov, hüsrarla sonuçlanan ilk Finlandiya saldırısının kumandanıydı. Yapılan çalışmalar sonrasında 18 Eylül'de yeni bir taslak hazırlandı. Eylül tarihli plan da Almanların muhtemelen kuzeyden saldıracağını ön-

17) 1941 God, Cilt 2. (Moskova: Demokratiya, 1998) s. 557-571.

18) Ibid., Cilt. 1, belge 95.

görmekle birlikte, asıl kuvvetlerini güneyde konuşlandırabileceği fikrini de göz ardı etmiyor ve Sovyetlerin iki çeşit stratejik cevap planı gereksinimi olduğunun altını çiziyordu. Eğer Almanlar güneyde yoğunlaşmışlarsa Kızıl Ordu'nun da güneyde yoğunlaşması ve Almanların işgali altındaki Polonya'nın Lublin ve Krakow şehirlerini hedef alan bir karşı saldırıya girişmesi ve sonrasında Hitler'in Balkan müttefikleri ve dolayısıyla bölgenin önemli ekonomik kaynakları ile bağlantısını kesmek amacıyla Almanya'nın güneyindeki Breslav şehrine ilerlemesi gerekirdi. Almanların kuzeyden hareket etmesi durumunda ise Kızıl Ordu, Doğu Prusya'yı hedefleyecekti.¹⁹

Yapılan bu Eylül Planı, Stalin'e sunuldu ve Sovyet liderleri tarafından değerlendirmeye alındı. Bu istişare sonrası, ekim ayında çok önemli bir değişiklik yapıldı: Kızıl Ordu'nun ana saldırı kuvvetleri yoğunlukla güneyde konuşlandırılacak ve Lublin, Krakow ve Breslav'a saldırmakla görevlendirilecekti. Ne var ki bu değişikliğin sebebi Timoşenko ve Meretsov'un Stalin'e gönderdiği bildiride belirtilmemiştir.²⁰ Bunun birkaç açıklaması olabilir. Anılarında bu konuya Jukov'un getirdiği açıklama; Stalin'in Kafkaslardaki petrolü ve de Ukrayna ile Rusya'nın güneyindeki ekonomik ve madeni kaynakları ele geçirmenin, Hitler'in önceliği olduğunu düşünmesiydi. Ne var ki güneyde yoğunlaşma kararının, her ne kadar arkasında durmuş olsa da, özellikle Stalin'e ait olduğuna dair doğrudan bir kanıt bulunmamaktadır. Bu kararın ardındaki bir başka olası neden de 1940 planı çizilirken Sovyet yönetiminin, özellikle Besarabya'nın kaybı sonrası ağustos ayında Hitler'in Romanya'nın gelecek güvencesini garanti etme kararıyla birlikte, Balkanlardaki siyasi durumu yakından izlemesidir. Bu açıdan bakıldığında, güneyde yoğunlaşma fikri stratejikten ziyade si-

19) ibid belge 117.

20) ibid belge 134.

yasi kaygılarla alınmış bir karar gibi görünür.²¹ Bir başka ilgi çekici öneri de Mareşal Matvey Zakarov'un savaşı öncesi Sovyet Genelkurmayı'nı incelediği çalışmada öne sürülmektedir; buna göre kişisel tercihler ve bürokratik unsurlar bu kararın alınmasında önemli bir role sahip olmuştur. Kaynakları güneyde konuşlandırına kararından en olumlu şekilde etkilenen ise Kiev Bölgesi olmuştur. Hem Meretsov hem de Timoşenko daha önceki görevlerinde Kiev Bölgesi'nde bulunmuşlardı. Genelkurmay başkanlığında söz konusu planı hazırlayan ekipte de Kiev Bölgesi'nde görev almış 1940 Temmuz'unda Moskova'ya tayin olmadan önce Jukov'un kurmay başkanı olan General N. F. Vatutin de bulunmaktaydı.²² Şüphesiz ki Jukov önderliğindeki Kiev Bölgesi de, Almanların güneybatıda yoğunlaştığı fikrini etkin bir şekilde destekleyip bu gelişmeye karşı daha çok askeri güç takviye edilmesi için lobi çalışmaları yapmış olmalıdır.²³

Daha radikal bir görüş ise Stalin ve generallerinin güneyde yoğunlaşmayı seçmesinin sebebinin Kızıl Ordu'nun Almanya'ya karşı öncelik arz eden sürpriz bir saldırı planlaması ve Güney Polonya düzlüklerinin akarsular, göller, bataklıklar ve ormanlarla dolu Doğu Prusya'ya nazaran daha kolay bir saldırı rotası olmasıydı. Bununla birlikte en muhtemel sebep, en dolambaçsız olanıydı: Sovyetler savaşı çıktığında Alman kuvvetlerinin çoğunun güneyde bulunacağı fikrindeydi. Sonraki aylarda bu görüş, yaklaşmakta olan Alman savaşıyla ilgili Sovyet algısına tamamen hâkim olmuştur. Tabii bunda, Wehrmacht'ın Sovyet-Alman cephesi boyunca yaptığı hazırlıkların güneyde yoğunlaştığını bildiren sayısız istihbarat raporunun

21) G. Gorodetsky, *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia* (New Haver, Conn: Yale University Press, 1999), s. 121-124.

22) M. O. Zakharov, *General'nyi Shtab v Predvoennye Gody* (Moskova: Ast, 1989) s. 220-224

23) 1941 God, Cilt 1, belge 224.

etkisi de büyüktür. Bu yanlış, Almanların yanlış bilgilendirme çalışmalarının başarılı olmasının ve bu sayede gerçek niyetleri olan kuzeyden harekete geçerek Leningrad yönünde ilerleyip Minsk-Smolensk ve Moskova doğrultusunda saldırma planını saklı tutabilmesinin doğal bir sonucudur.

Sovyetlerin güneyde fazlaca yoğunlaşma kararı, oldukça vahim bir karardı. Almanlar 1941 Haziran'ında saldırıya geçtiğinde Sovyet güçlerinin ve zırhlılarının büyük çoğunluğu ülkenin güneybatısındaydı. Fakat bu noktada şunu belirtmekte fayda var; işin aslı Hitler'in ilk niyeti güney ekseninde ilerlemek olsa da komutanları, kendisini diğer türlüşünü uygulama konusunda ikna etmişti. Buna karşın Alman kuvvetlerinin 1941 yazında Rusya'daki ilerleyişi sonrası, Moskova yeniden ana hedef olarak belirecekti.

1940 ARALIK KURMAY KONFERANSI

1940 Eylül'ünün sonunda Jukov yakın zamanda gerçekleşecek bir yüksek komuta subayları konferansında, kendi yazacağı bir çalışma sunması için davet edilmişti. "Günümüz Saldırı Harekâtlarının Genel Özellikleri" konulu çalışma için 1 Kasım'a kadar bir taslak hazırlamasını emreden kişi ise Timoşenko'dan başkası değildi. Jukov anılarında bu dönemi şöyle anlatır: "Konumun karmaşıklığından ve konferansın olağanüstü yüksek düzeyinden dolayı bir ay boyunca günün büyük bölümünü bu rapor üzerinde çalışarak geçirdim. Bölge Harekât Şefi Ivan Bagramyan bana bu süreçte önemli yardımlarda bulundu."²⁴ Jukov'un aksine, -geleceğin bir başka Sovyet mareşali- Bagramyan, Genelkurmay Akademisi'nde öğrenim görmüştür. Bagramyan'a göre Jukov bölge komutasının diğer üyelerinin yardımını da almayı düşünmüştü. Jukov'un Bagramyan ve diğerlerinden aldığı yardım, kendisini eleştirmek

isteyenler tarafından kullanılmış ve ortaya konan sunumun başarısı Jukov'dan ziyade kendisine yardım etmiş askerlere mal edilmiştir. Ne var ki Bagramyan'ın böyle bir iddiası yoktur; hatta aksine anılarında Jukov'un "göz alıcı bir askeri yeteneğe sahip olmaktan öte, çok ileri düzeyde bir idraka ve demirden bir iradeye sahip" olduğunun altını çizer. Jukov'un yüksek zekâsının bir özelliği de, Bagramyan gibi becerikli askerlerin potansiyelini fark edip kendilerini en iyi şekilde değerlendirebilmesine olanak tanımasıdır. Bagramyan ise bu durumdan asla şikâyetçi olmaz; hatta bu sayede Jukov'a sıkıca bağlı kalır.²⁵

Jukov'un özellikle bu sunumu yapmasının sebepleri Halhin-Gol'deki başarısı ve zamanı geldiğinde SSCB'nin Almanya'ya yapacağı saldırı harekâtında kilit rol üstlenecek olan bir askeri bölgenin başında olmasıydı. Jukov'un asıl görevi ise batıdaki Alman saldırılarını değerlendirmek ve çıkarımlarda bulunmaktı. Bu bakımdan Kurmay Başkanı General M. A. Purkaev, Jukov için çok önemli bir şanstı; zira kendisi iyi derecede Almanca ve Fransızca biliyordu ve Sovyet Askeri Ataşesi olarak görev aldığı Berlin'den yakın zamanda dönmüştü. Jukov'un ayrıca, Alman harekâtlarını konu alan Sovyet askeri bültenlerinde yayımlanmış rapor ve makalelerle birlikte yabancı yazarların bu operasyonlarla ilgili yorumlarının çevirilerine erişimi de sağlanmıştı.²⁶

Bir hafta süren konferans, 1940 Aralık'ında Moskova'da gerçekleşmişti. Toplamda 270'i aşkın yüksek rütbeli subayın katıldığı konferansta; askeri bölge ve ordu komutanları ile onların kurmay başkanları, askeri akademi müdürleri, silahlı kuvvetler genel müfettişleri ile çok sayıda kolordu ve tümen komutanı bulunmaktaydı. Bu katılımcıların yirmi dördü Birinci

25) I. K. Bagramyan, *Tak Shli My k Pobede* (Moskova: Voenizdat, 1977) s. 7-9.

26) V.A. Afanas'ev, *Stanovlenic Polkovodcheskoga Ishusstva G. K. Zhukova* (Moskova: Svyatigor, 2206), s. 110-113.

Dünya Savaşı'nda, kırk üçü Rus İç Savaşı'nda, beşi İspanya İç Savaşı'nda, onu Sovyet-Fin Savaşı'nda, dördü ise Halhin-Gol'de savaşırmıştı. Konferansı açan, kısa bir konuşmasında konferans gündemini de aktaran Timoşenko olmuştu. Arkasından kürsüye çıkan Meretsov, genelkurmay başkanlığının savaş hazırlıkları kapsamında revize ettiği dövüş ve komuta eğitimlerinden bahsetti. Bu ikilinin sonrasında ise önce Jukov, ardından hava hâkimiyeti mücadelesi konulu yazısıyla Hava Komutanı P. V. Rişagov (Rychagov) geldi. Moskova Askeri Bölgesi'nin başındaki General I. V. Tulenev çağdaş savunma harekâtları üzerine konuşurken, Batı Askeri Bölgesi'ni idare eden General D. G. Pavlov saldırı harekâtlarında mekanize birliklerin önemini dile getirdi. En sonunda ise Piyade Genel Müfettişi General A. K. Simirnov, saldırı ve savunma çarpışmalarında tüfekli birliklerin rolünden bahsetti. Her konuşmayı da salondan yetmiş dört kişinin söz aldığı detaylı tartışmalar takip etmişti. Konferans, Timoşenko'nun günü özetlemesiyle kapandı.²⁷

Jukov, raporunu Noel gününde (24 Aralık) teslim etti. Konusu, saldırı harekâtları için günümüz savaşlarından çıkarılan dersler olmuştu. Yazısında vardığı sonuç; günün ordularının, hava silahları, tank, hareket kabiliyeti yüksek toplar ve motorize piyadeler sayesinde, hızlı ve etkili saldırılar yapabilecek olduğuydu. Yakın tarihli savaşlardan konuya ilişkin en detaylı saldırı harekâtı örneği ise Halhin-Gol Savaşı olmuştu. Jukov'a göre bu harekât tanklar, toplar, piyadeler ve hava kuvvetlerinin yakın ve uyumlu çalışmasıyla öne çıkmış ve dikkatle planlanmıştı. Kullandığı bir başka örnek de, hava güçlerinin desteklediği tank ve mekanize birliklerin atılğan ve kararlı saldırılarıyla ve bu birimlerin yeri geldiğinde birbirinden bağımsız

27) Konferans raporları "Nakanune Voyny: Materialy Soveshchaniya Cyschego Rukovodyashchego Sostava RKKA 23-31 Dekabrya, 1940 g., "Ruskii Arkhiv: Velikaya Otechestvennaya Voina, 1941-1945", Cilt 12 (1) (Moskova: Terra, 1993).

sız ilerlemeleriyle özdeşleşmiş Almanların Batı Avrupa istilasındı. Çağdaş saldırı harekâtlarının hızı ve kesintisiz karakteri Almanların ele geçirdiği Polonya (on sekiz gün), Hollanda, Belçika ve Kuzey Fransa (yirmi gün) ve Güney Fransa (on sekiz gün) operasyonlarında kendini göstermişti. Jukov'un iddiasına göre Almanların bu zaferlerinin ardında birkaç farklı yön ve geniş bir cephede uygulanan tek bir stratejik operasyon bulunmaktaydı. Bu tecrübeden yola çıkan Jukov, stratejik saldırı harekâtlarının 400 ile 500 kilometre genişliğinde bir cephede 75 ile 150 kilometre derinliğine ulaşma amacıyla yapılması gerektiğini savundu. Böyle bir harekât 85-100 tüfekli tugay, 4-5 mekanize tümen, 2-3 süvari kolordusu ve 30-35 uçak filosu gerektirirdi. Jukov böylesi harekâtlarda cephe yarmayı hedefleyen çarpışmaların, büyük bir Halhin-Gol'e benzeceğini düşünüyordu. Tankların güçlü ve hareketli saldırısı karşısında düşmanın ana kuvvetleri merkeze çakılı kalacak, yarattıkları boşluklar ve kuşatmalar kuvvetli yedek güçler tarafından değerlendirilecekti. Böylesi harekâtların başarıya ulaşması için düşman kuvvetlerinin baştan üçte biri veya yarısı kadarını yok etmesi ve günlük on ila on beş kilometre kadar ilerleme kaydetmesi gerekiyordu. Jukov'un bu konudaki son tespiti ise şöyleydi: "Çağdaş çarpışma unsurları olan top, tank, motorize güçler, hava kuvvetleri ve benzerlerinin geliştirilmesiyle, saldırı harekâtlarının yönetimi için geniş bir taban sunmakta ve büyük mesafelerde yüksek hızlı harekâtların uygulanabilmesini mümkün kılmaktadır."²⁸

Jukov'un sunumuyla ilgili tartışmaya altı kişi katıldı. Yorumları genellikle büyük ölçekli saldırılarda gereken kuvvetler ile ilgili, bu güçlerin ne zaman ve nasıl görevlendirileceği, bu harekâtların zamanlaması ve farklı fazları ile ilerlemenin temposu gibi teknik konular üzerineydi. En tartışmalı yorum

28) G. Zhukov, "Khrakter Sovremnoi Nastupatel'noi Operatsii," ibid, s. 129-151.

ise Leningrad Askeri Bölgesi'nde bulunan 1. Mekanize Kolordusu'nun kumandanı General P. L. Romanenko'dan geldi. Romanenko, Jukov'un söyleminin 1932-1934 fikirlerini reddettiğini ve Almanların batı harekâtlarından çıkan sonuçları yeterince dikkate almadığını ifade etti. Ona göre bu harekâtlar, büyük ölçekte 4-5 mekanize kolordu, 3-4 hava filosu, 1-2 uçakla taşınabilen birlik ve 9-12 top tugayından oluşan "çok (yıldırım) orduları" kurulmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtiyordu. Bu çok orduları saldırı harekâtının yalnızca sömürü evresinde değil, hat yarma aşamasında da görev almalıydı. En detaylı yorumun sahibi ise, konuşmasında Jukov'un Halhin-Gol'de Ştern'in tüm komuta yetkisinin elinde bulundurduğu ilk dönemde 57. Özel Kolordu'nun savaş hazırlıklarının oldukça yetersiz olduğunu söylemesine fazlasıyla içerlenen General Ştern'di. Ştern, Birinci Dünya Savaşı ile güncel savaş tecrübelerinin bu planlamalarda dikkate alınması gerektiğini belirtmişti. Belki de Jukov ile Halhin-Gol'de yaşadıkları anlaşmazlıkları anımsayan Ştern'in en keskin yorumu, tankların yarma saldırılarına katılmalarının zamanlamasıyla ilgiliydi. Jukov tankların sahneye daha erken çıkmalarını savunurken, Ştern tankların özellikle de güçlü ve derin kademeli savunmalara karşı, saldırı piyadeleri ve topçuların işlerinin bitmesini beklemeleri gerektiğini düşünüyordu. Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda Jukov da en nihayetinde Ştern'in dediğine gelecekti ve bağımsız tank birimlerinin çarpışmaya katılmalarını çok amaçlı cephe ordularının gerekli yarma hareketlerini yapmaları sonrasına saklamayı uygun görecekti. Ne var ki konferansta Jukov, Ştern'in iddialarına karşılık vermedi ve tartışmanın sonundaki kısa cevabında kendi raporuna temelde herhangi bir aksi yorumun bulunmadığının altını çizdi.²⁹

General Pavlov'un zırhlı savaşta mekanize güçlerin kullanı-

mı ile ilgili sunumu, Jukov'un yazısını destekler nitelikteydi. Tıpkı Jukov gibi Pavlov da Sovyetler için Almanlara karşı yapılacak bir saldırı harekâtında fazlasıyla önem taşıyan bir askeri bölgenin (Batı) komutasındaydı. 1930'ların sonunda Kızıl Ordu Zırhlılar Müdürlüğü'nün başındaki isim olan Pavlov, Sovyet tank öğretisini geliştirmekte önemli bir rol üstlenmişti. Fin savaşı sırasında Pavlov, Alman panzer birimlerinin Batı Avrupa'daki başarısıyla temellendirilen tank birimlerinin ordunun tümüne genişçe dağıtılması fikrine kuşkuyla yaklaşmaya başlamıştı. Pavlov'un raporu ise bu düşüncenin aksine yoğun ve birlikte hareket eden tank güçlerinin saldırı harekâtlarında bağımsız bir kol olarak kullanılması fikrini savunuyordu. Sunumu boyunca yorumlarının Jukov'unkilerle uygun düştüğünün altını çizen Pavlov, Jukov'un tankların düşman savunmasını 80 ila 150 kilometre derinliğine kadar tümünden yarılması, düşmanın yedek kuvvetlerinin yok edilmesi ve stratejik önemde harekât başarısı kazanılması için görevlendirilebileceği iddiasını destekliyordu.³⁰

Kapanış konuşmasında Timoşenko, Jukov ve Pavlov'un hücum odaklı anlayışlarını, özellikle de çağdaş saldırıların hız ve gücüne yönelik tahminlerini desteklediğini altını çizerek belirtti. Konferans, elbette, savunma konusunu da önemsiyordu ve Timoşenko'nun kapanış konuşması bu konuya odaklanmış koca bir bölüm de içermekteydi. Kendisi, ortada kiminin iddia ettiği gibi herhangi bir "çağdaş savunma açığı ve krizi" olmadığını kararlılıkla ifade etmiş ve Polonya ile Fransa'nın uğradığı hızlı bozgunun aslında ateş gücü ve hareket kabiliyeti yüksek çağdaş saldırılara karşı savunma yapma fikrinin boş

30) D. G. Pavlov, "Ispol'zovanie Mekhanizirovannykh Soedinenii v Sovremennoi Nasupatel'noi Operatsi i Vvod Makhanizirovannogo Korpusa v Proryv," *ibid*, s. 252-300. Pavlov'un Sovyet tank doktrinindeki rolü için M. R. Habeck'in *Storm of Steel: The Development of Armour Doctrine in Germany and the Soviet Union, 1919-1939* (Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 2003)'e bakınız.

olduğunu belirtmiştir. Çağdaş koşullarda etkili bir savunma yapmak elbet mümkündü; fakat bu savunma birkaç bölgesi ve kademesiyle oldukça derin olmalıydı. Bununla birlikte Timoşenko, “Düşmanı yenilgiye uğratmaktaki kritik süreç, savunma değildir, bunu başarmanın tek yolu saldırmaktan geçer,” derken gerçekten samimiydi. “Savunma yalnızca ya saldırmak için yeterli kaynak olmadığında ya da bir saldırı arefesinde hazırlıklar yapılırken değerlendirilecek bir seçenek olmalıdır.”³¹

Stalin bu konferansa katılmadı fakat 2 Ocak'ta aralarında Timoşenko, Meretsov, Jukov ve Pavlov'un da bulunduğu en üst düzey katılımcılar Kremlin ofisinde iki saat süren bir toplantıda bir araya gelerek Stalin'i gelişmelerle ilgili bilgilendirdiler.³² Jukov'un anlattığına göre toplantı Stalin tarafından, Timoşenko'nun konferansı kapatan konuşmasını düzeltmek için tüm gece uğraştığını, fakat kendisi bu düzeltmeleri Timoşenko'ya ulaştıramadan savunma komiserinin konuşmayı yapmış olduğunu ifade etmek ve durumdan şikâyetçi olmak için aniden düzenlenmişti. Buna karşın Timoşenko konferans programını ve konuşmasının taslağını Stalin'e gönderdiğinin altını çizse de Stalin bu cevaba kayıtsız kalarak her şeyi okumasının beklenmemesi gerektiğini ifade etmişti.³³

31) “Zakluchitel'naya Rech' Narodnoga Komissara Ibronoy Souza SSR Geroya i Mars-hala Sovetskoga Souza S.K. Timoshenko na Voennom Soveshchanii 31 Dekabrya 1940 g”, Russkii Arkhiv: Velikaya Otechestven naya Voina, 1941-1945, Cilt 12 (1) (Moskova: Terra, 1993) s. 338-372.

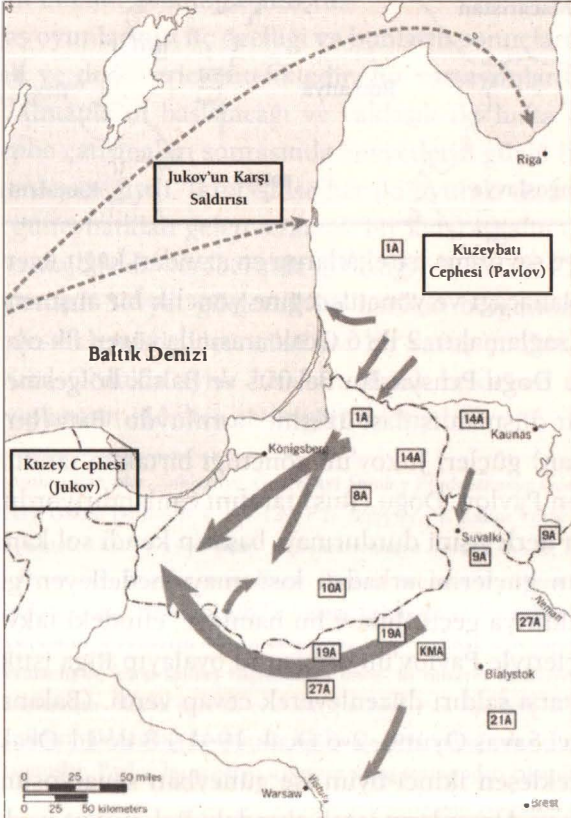
32) *Na Priyome u Stalina*, s. 322.

33) Bu bölümün tam versiyonu Jukov'un anılarının hiçbir çıkarılmaya tabi tutulmayan baskısında bulunabilir: *Zhukov, Vaspominaniya*, Cilt. 1 s. 291-292. Anlaşıldığı kadarıyla Stalin'in yaptığı düzeltmeler, Timoşenko tarafından konuşmasının silahlı kuvvetlerin içinde dağıtılacak bir broşüre basılmasından önce dikkate alınmıştır. Bkz. 1941 *God*, Cilt 1, s. 498, no 2. Timoşenko'nun konuşmasının 1941'de basılan bir kopyası Kongre Kütüphanesi el yazmaları bölümünde Volkogonov belgeleri içinde bulunabilir.

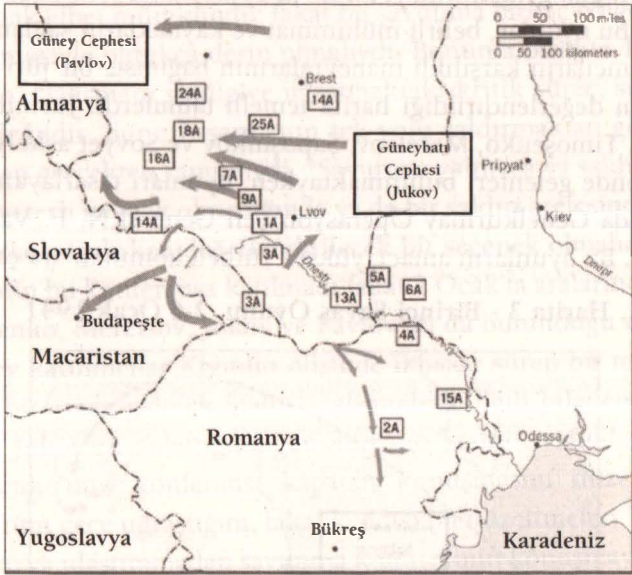
SAVAŞ OYUNLARI

Aynı gün genelkurmay, iki savaş oyunundan birincisini başlattı. Bu oyunlar, belirli mühimmat ve kaynakların sağlandığı, katılımcıların karşılıklı manevralarının bağımsız bir jüri tarafından değerlendirildiği harita temelli talimlerdi. Jürinin başında Timoşenko, Meretsov, Şapoşnikov ve Sovyet askeriyesinin önde gelenleri bulunmaktayken, oyunları tasarlayanların başında Genelkurmay Operasyon Şefi General N. F. Vatutin vardı. Bu oyunların amacı, yüksek rütbeli komutanlara çağdaş

Harita 3 - Birinci Savaş Oyunu, 2-6 Ocak 1941

Harita 4 - İkinci Savaş Oyunu, 8-11 Ocak 1941

saldırı ve savunma harekâtlarını en azından kâğıt üzerinde **na-**sıl planlanacağı ve yönetileceğine yönelik bir alıştırma yapma imkânı sağlamaktı. 2 ile 6 Ocak arasında süren ilk oyunun **se-**naryosu Doğu Prusya'dan Belarus ve Baltık bölgesine **gerçek-**leşen bir düşman istilasına üzerine kuruluydu. Batı (bu durum-da Alman) güçleri Jukov'un yönettiği birtakım tarafından **oy-**nanırken Pavlov, Doğu (Rus) tarafını canlandırıyordu. **Pavlov** düşman ilerleyişini durdurmayı başarıp kendi sol kanadından Jukov'un güçlerini **arkadan** kısıtırmayı hedefleyen güçlü bir karşı saldırıya geçti. Jukov bu hamleye, elindeki takviye edilmiş güçleriyle Pavlov'un ordusunu oyalayıp Riga istikametinde bir karşı saldırı düzenleyerek cevap verdi. (Bakınız Harita 3: Birinci Savaş Oyunu, 2-6 Ocak 1941.) 8 ile 11 Ocak arasında gerçekleşen ikinci oyun ise güneybatı senaryosuna odaklanmıştı ve Almanların işgali altındaki Polonya'ya ve de Alman

müttefiklerinden Romanya ve Macaristan'a yönelik bir Sovyet istilas1 düşüncesi üzerine kurulmuştu. Bu oyun için Jukov ve Pavlov tarafları değiştirdiler. Jukov bir kere daha başarılı bir çevreleme manevrası gerçekleştirerek Alman işgalindeki Polonya'nın içlerine kadar girmiş ve düşman birliklerine ağır kayıplar vermişti. (Bakınız Harita 4: İkinci Savaş Oyunu, 8-11 Ocak 1941.) Her iki oyunda da savaş sonuna kadar sürdürölme de avantajın Jukov'da olduğu su götürmez bir gerçektir. İşin özünde, Jukov'un Halhin-Gol'de kazandığı gerçek anlamda büyük ölçekli bir harekât yürütme tecrübesi, Pavlov karşıındaki en önemli avantajı olmuştu.

Bu savaş oyunlarının üç özelliği ve bunların sonuçları oldukça önemli ve ders verici niteliktedir. Bu varsayımlardan ilki, saldırıyı Almanların başlatacağı ve yaklaşık iki hafta sürecek bir ön cephe çatışmaları sonrasında Sovyetlerin güçlü bir karşı atak düzenleyeceğiydi. İkincisi ise her iki oyunda da kanıtlandığı gibi güneybatıdan gelen stratejik bir karşı işgalin oldukça büyük avantajları da beraberinde getirdiğiydi; bu da Ekim Savaşı planlarının Sovyet güçlerini bu harekât bölgesine yığma kararını desteklemişti. Üçüncüsü ise bir savaş çıkması durumunda Kızıl Ordu'da aylık 120 bin olarak beklenen tahmini asker kayıplarının oldukça az öngörölmesiydi.³⁴

34) Savaş oyunları için bkz. Zakharov, *Generl'nyi Shtab v Pradvoennye Gody*, s. 239-250; Gorodetsy, *Grand Delusion*, s. 127/129; P.N. Bobylev, "K Kakoi Voine Gotovilsya General'nyishtab RKKA v 1941 godu", *Otechestvennaya Istoriya*, no. 5, 1995 ve B. Fugate ile L. Dvoretzky, *Thunder on the Dnepr: Zhukov-Stalin and the Defeat of Hitler's Blitzkrieg* (Novato, Calif: Pdesidio, 1997), bölüm 1. Fugate ve Dvoretzky'nin savaş oyunlarına yaklaşımı Sovyetlerin Alman saldırısına karşı koymak için yaptıkları plana göre, Wehrmacht'ın, karşı saldırı başlamadan önce- ki nihayet Moskova'da 1941 Aralık'ında başlamıştır- Rusya içlerine çekmek için Pavlov'un Batı Bölgesi'ni bilinçli olarak feda ettikleri yaklaşımına dayanır. Bu bağlamda 1941 Şubat'ında üçüncü bir savaş oyunu yapmışlar, Pavlov bu senaryo uyarınca savaş oyunundan çıkarılmıştır. Bu ilginç ve spekülatif bir fikirdir ancak destekleyecek kanılardan yoksundur: Stalin'e, Jukov'a ve Timoşenko'ya çok fazla öngörölü olma payesi vermektedir.

Anılarında Jukov yalnızca ilk oyunu hatırlar ve anlatır:

Düşmanla ilgili gerçekçi bilgiler ve güçler kullanarak ileride tam da Almanların saldırılarını başlattıkları yerden bir dizi harekât hazırladım. Yaptığım ana vuruşlar sonraki yıllarda yapılanlarla aynı yerden gelmişti. Eldeki kuvvetlerin görev gruplandırılmaları da Almanların savaşta uyguladıkları gibiydi. Sınır düzenlemeleri, arazi yerleşimleri ve durum; bunların hepsi beni ileride 1941 yılında Almanların aldığı kararları almama sebep oldu.³⁵

Konferanstakinin yanı sıra bu oyunlardaki başarısı, Stalin'in Jukov'u tüm tecrübesizliğine karşın Meretsov'un yerine Genelkurmay Başkanlığı görevine atamasını sağladı. Jukov'un lehine çalışan başka unsurlar ise Timoşenko'nun hamiliği ve Jukov'un hem Belarus hem de Kiev askeri bölgelerini tüm detaylarıyla bilmesiydi. Ayrıca Jukov'un Sovyet savaş planlarında ifade edilen saldırı harekâtı doktrinine olan güçlü bağlılığı da önemli bir avantajdı. Sovyetler, Almanya'ya bir saldırı harekâtında bulunmak istiyorlardı ve Stalin'in gözünde Kızıl Ordu'nun saldırılarını bir orkestra şefi edasıyla yönetecek kişi Jukov'du.³⁶

Stalin kararını Jukov ve Meretsov ile kendi ofisinde 14 Ocak 1941 tarihinde yaptığı toplantıda açıkladı. Meretsov'a göre Stalin şöyle demişti: "Yoldaş Timoşenko, Yoldaş Jukov'un genelkurmay başkanlığı görevine atanmasını rica ediyor." Bu durum, bu göreve atanmayı zaten hiç istememiş olan Meretsov'un da işine geliyordu. Şapoşnikov 1940 yazında rahatsızlandığında Meretsov onun yerine atanmıştı ve Stalin kendisi-

35) Chaney alıntılanmıştır, *Zhukov*, s. 89.

36) E. Mawdsley, "Crossing the Rubicon: Soviet Plans for Offensive War in 1940-1941," *International History Review*, December 2003 s. 826-827.

37) K. Meretsov, *Serving the People* (Moskova: Progress Publishers, 1971), s. 122-127; *Na Priyome u Stalina*, s. 322.

Hitler'i Yenen Adam Mareşal Jukov 135

ne bu iş için daha uygun birini bulana kadar bu görevi sürdüreceğini belirtmişti.³⁷ Görünüşe göre Stalin, adamında aradıklarını Jukov'da bulduğunu düşünmekteydi.

Herkes gibi Jukov da Stalin'e hayranlık beslemekteydi ve bu hayranlığı Sovyet diktatörü ölene dek sürdürdü. Şan ve zaferinin en doruğunu yaşadığı 1945'te bile Stalin'in ilişkilerindeki baskın figür olduğuna dair herhangi bir şüphe yoktu. Fakat kişisel ilişkilerindeki bu dengesizlik, iki adamın Kızıl Ordu'yu önce tam anlamıyla bir felaketin eşiğine kadar getirip sonunda da askeri tarihin en büyük zaferlerine ulaştıran yaratıcı ve verimli bir ortaklık geliştirmesine mani olmamıştı.

Jukov, Almanya'nın teslim olması anlaşmasını imzalıyor.
Berlin, 8 Mayıs 1945

Jukov (Solda) Feldmareşal Bernard Montgomery ile Berlin'de.
Mayıs 1945

YOKSA FELAKETİN BAŞMİMARI MIYDI?

JUKOV VE 22 HAZİRAN 1941

1941 YAZINDA KIZIL ORDU, TARİHTE HİÇBİR ORDUNUN TATMADIĞI YIKICILIKTA BİR dizi yenilgi tattı. Almanların 22 Haziran 1941'de başlayan Rusya işgali yalnızca birkaç hafta içinde Kızıl Ordu'ya milyonlarla ölçülen kayıplar verdirmişti. Sonraki aylarda ordu tamamen Leningrad ve Moskova kapılarının ardına çekilmek durumunda kalmıştı. 1941 Ağustos'unda Hitler'in Rusya'yı tek bir Blitzkrieg Harekâtı ile ele geçirme planı başarıya ulaşmak üzereydi ve Sovyetler Birliği'nin bağımsız bir devlet olarak varlığı tehlikedeydi.

Jukov'un biyografisinde, genelkurmay başkanı sıfatıyla beklenen Alman savaşı ile ilgili planlama ve hazırlıkların yapılmasının ana sorumlusu olduğu dönem; özellikle de Kızıl Ordu ve Sovyet halkının felaketi yaşadığı 22 Haziran tarihi önemli bir yer tutar. 1941 Temmuz'unun sonunda Stalin kendisini genelkurmay başkanlığı görevinden alıp Smolensk bölgesinde Almanlara karşı saldırı da bulunmak için görevlendirilen Yedek Cephe kuvvetlerinin başına atadı. Anılarında Jukov görevden

alınma sebebinin başarısızlıkları değil, Kiev'den Sovyet ordularını çekme önerisinin Stalin'i fazlaca kızdırması olduğunu iddia eder.¹ Ne var ki bu iddia biraz da kendisini 1941 Eylül'ünde Almanlar tarafından kuşatılan Kiev'de kaybedilen yarım milyona yakın Sovyet askerinin sorumluluğundan uzakta tutmak için ortaya atılmıştır. Gerçekte ise bu Yedek Cephe görevlendirmesi Stalin'in bir cezalandırması ya da rütbe sökme değildi. Bu görev çok önemliydi ve Jukov bu görevi zevkle yaptı ve görevinde büyük başarı elde etti. Gerçekten de, ağustos-eylül aylarında sürdürdüğü Yel'nya saldırısı Sovyet-Alman Savaşı'nda erken bir dönüm noktası olmuştu. Kızıl Ordu'nın Wehrmacht karşısındaki ilk büyük zaferi, Almanların Moskova ilerleyişini yavaşlatmış ve Sovyetlere hayati değerinde birkaç hafta kazandırmıştı.

GENELKURMAY BAŞKANI

Jukov, 14 Ocak'ta genelkurmay başkanı oldu, ama 1 Şubat'a kadar görevine başlamadı. Genelkurmay başkanlığı ile birlikte savunma komiseri yardımcısı da yapılmıştı. Ayrıca 15 Mart'ta kendisine askeri muhaberat, yakıt ikmali, hava savunması ve Genelkurmay Akademisi'nin yönetimi² gibi ek sorumluluklar da verilmişti. Genelkurmay başkanı olarak edindiği bu yeni konum, 1941 Şubat'ında yapılan 18. Parti Konferansı'nda Komünist Parti Merkez Komitesi'ne yedek üye (toplantılara katılabiliyordu ancak oy hakkı yoktu) olarak seçilişinde etkili oldu. Kuramsal olarak merkez komite partinin en yüksek karar organıydı; pratikte ise Stalin ve Politbüro'nun etkisi altındaydı. Jukov'un merkez komiteye seçilişi, bir parti üyesi olmaktan ziyade, şahsı için önem taşıyordu. Yine de, parti ve ordunun bir-

1) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 379-380.

2) Ruskii Arkhiv: Velikya Otechestvennaya Voina, 1941-1945, Cilt 13 (1), Prikazy Narodnogo Komissara Oborony SSSR, 1937-41, luanya 1941 g. (Moskova: Terra, 1994) belge. 108.

liğini simgelemesi açısından oldukça değerliydi.

Artık Sovyet seçkinlerinin arasına katılan Jukov'a, Kremlin'in karşısında sakın bir yan cadde olan Granovsky Caddesi'ndeki blokta bir daire verildi. Komşuları arasında Budenniy ve Timoşenko gibi mareşaller vardı, eski Savunma Komiseri Vorosilov ise yan binada oturuyordu. Burası yirmi yıl boyunca Jukov ailesinin evi oldu ve savaştan sonraki taşra sürgünü döneminde de elinden alınmadı.

Jukov, genelkurmay başkanı olarak ilk ayını, Genelkurmay faaliyetlerini yakından inceleyerek geçirdi. Öğreneceği çok şey vardı ve genelkurmayın günden güne önem kazanmakta olan işleyişine hâkim olması gerekiyordu. Savaşa doğru geri sayım devam ediyordu ve Hitler'in saldırıya hazırlandığına dair belirtiler artıyordu.

1939 Ağustos'unda imzalanan Sovyet-Nazi paktından bir süre sonra, Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki iş birliğinin sürekli bir ortaklığa dönmesi beklenmişti. İki devlet arasında bol miktarda siyasi, ekonomik ve askeri iş birliği vardı. Sovyetler Birliği, Alman savaş ekonomisinin en büyük ham madde sağlayıcısı olmuştu. Almanlar da karşılığında makine, mal ve silah sağlıyorlardı. Stalin, Almanların Polonya'yı işgal ettikten sonra yaptıkları barış çağrısını desteklerken, Führer de aynı zamanda Finlandiya ile yapılan Kış Savaşı sırasında Sovyetlere destek atmıştı. Alman U-botlarının Murmansk'ın kuzeyindeki Sovyet bölgesinde bir üs kurmalarına izin verildi. Her iki taraf da birbirlerine karşı propaganda saldırıları yapmaktan kaçındılar. Bu durum Sovyetlerin 1930'lar boyunca Nazi Almanya'sına karşı başlattıkları antifaşist savaşa ve Nazi-lerin de komünistleri (ve Yahudileri) başdüşmanları olarak tanımlamalarına ters düşüyordu.

Stalin ile Hitler arasındaki ilişkiler, 1940 yılında Almanya Fransa'yı işgal edince soğumaya başladı. Stalin, İkinci Dünya Savaşı'nın, Birinci Dünya Savaşı'nın tekrarı olacağını tahmin

ediyor, Almanların, İngilizlerin ve Fransızların Batı Avrupa'da uzayan bir mücadele içine gireceklerini sanıyordu. Ancak, artık Kıta Avrupa'sına egemen olmuş ve İngiltere'yi de ezmekle tehdit eden bir ortakla karşı karşıya kalmıştı. Stalin, Hitler ile ittifak kurmaya hazırlıklıydı ama ona hiç güvenmemişti. Sovyetler, büyüyen Alman tehdidine karşılık olarak 1940'ta Baltık devletleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya'yı işgal etmişler ve Kiev Askeri bölgesinin başındayken Jukov'un da katıldığı Besarabya Harekâtı'yla Romanya'ya kadar uzanmıştı. Stalin, Almanlarla ve faşist müttefiki Benito Mussolini'nin İtalya'sıyla, Balkanlardaki nüfuz alanları üzerine pazarlık yapmaya da çalışmıştı. Bu hamle koruma altına aldığı ülkelere Romanya'yı da katan ve Sovyet bölgesel yayılmasını durdurma çağrısı yapan Hitler tarafından boşa çıkarılmıştı.

Stalin, attığı bu adımları kendini savunmak ve Almanlarla yapılacak yeni bir Nazi-Sovyet paktı için elini güçlendirmek olarak görüyordu. Ancak Hitler, Sovyetlerin eylemlerini saldırganlık olarak kabul ettiği gibi bu durum doğuda Lebensraum'un, yani iç bölgelere kadar yayılıp Rusya'yı sömürgeleştirme planlarının canlanmasına yol açtı.

Sovyet-Alman ilişkilerindeki bu kriz 1940'ta, Stalin'in, Dış İşleri Bakanı Vyacheslav Molotov'u Berlin'e, Hitler'le pazarlığa gönderişiyle iyice ortaya çıktı. Bu görüşmeler Hitler'in Sovyetleri Alman-İtalyan ve Japon mihverine katılmaya davet etmesi sonucunda başarısızlıkla sonuçlandı. Teklifi reddedilince, Hitler 18 Aralık 1940'da Barbarossa Harekâtı'nın, yani Rusya'nın işgali harekâtının başlaması emrini yayınladı.³

Yaklaşan Alman saldırısına dair haberler Moskova'ya 1940'ların başından beri askeri, siyasi ve diplomatik kaynaklardan sızıyordu. 1941 başında Almanlar işgal için aktif hazır-

3) Sovyet-Alman ilişkileri için bakınız G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939-1953* (Londra: Yane University Press, 2006), bölüm 2.

lıkları başlattığında, bu bilgi sızıntısı önce akışa sonra da sele dönüştü. Jukov, Stalin'in masasına gelen bilgilerin tümüne vâkıf değildi ama çok daha yetkili bir kaynaktan, yani Sovyet askeri istihbaratından gelen bilgiyi rutin olarak almaktaydı.⁴

Rusça kısaltmasıyla GRU (Glavnoe Razvedyvalten'noe Upravlenie: Ana İstihbarat İdaresi) olarak bilinen Sovyet askeri istihbaratı, genelkurmayın bir departmanıydı. 1941'de başında Genelkurmay Başkan Yardımcısı General F. I. Golikov vardı. GRU'nun faaliyetleriyle elde edilen istihbaratın tümü Jukov'a gönderilmiyordu ama en kritik istihbarat bilgilerini alıyordu ve Golikov'un Sovyet sınırı boyunca toplanan düşman kuvvetlerine dair verdiği özet bilgiler, Sovyet savaş planlaması ve askeri hazırlıklar bakımından çok büyük önem taşıyordu.

10 Mart'ta Golikov, Stalin, Jukov ve Timoşenko'ya Alman kuvvetlerinin gücü hakkında bir rapor yolladı. Sovyetlerin Eylül 1940'taki tahminlerine göre, Almanların aralarında 15-17'si tank, 8-10 tanesi motorize olmak üzere 228 birliği vardı. Altı ay sonra ise Almanların 20'si tank, 20'si motorize olmak üzere 263 birliği olmuştu. Aynı dönemde Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya kaydırılan birliklerin sayısında önemli bir artış yaşanmıştı (yüzde 10) ve Alman toplam gücünün yüzde 47'si burada toplanmıştı. Sovyetler için özel önem taşıyan ise, Doğu Avrupa'daki Alman kuvvetlerinin yeniden konuşlandırılması ve artık güneydoğuda (Ukrayna'nın karşısında) toplanmış olmasıydı.

20 Mart'ta, Golikov, SSCB'ye Alman saldırısının 1941 baharında yapılacağını belirten istihbarat raporlarının bir özetini sundu. Golikov, bu raporların çoğunun Anglo-Amerikan kaynaklarından geldiğini söylüyor ve "Büyük olasılıkla SSCB'ye karşı başlayacak askeri harekât İngiltere zaferinden sonra ve-

4) Ulaşılabilen Sovyet askeri istihbarat raporları şurada toplanmıştır: Voennana Razvedvka Informiruet: Dokumenty Razvedypravleniya Krasnoi Armii, 1939-1941 (Moskova: Demokratiya, 2008).

ya Almanya ile varılan onurlu bir barışın sonuçlanmasından sonra başlayacak. SSCB'ye karşı savaşın bu yılın baharında kaçınılmaz olduğuna dair söylentilerin ve belgelerin dezenformasyon olduğu veya İngiliz hatta Alman istihbaratı tarafından yayıldığı düşünülmeli," diye devam ediyordu. Golikov'un bu raporu, Jukov da dâhil geniş bir çevre tarafından eleştirildi ve istihbarat şefinin Stalin'in duymak istediklerini söylediği belirtildi. Fakat, Golikov'un bunu izleyen özet raporlarında yer alan Almanların ve müttefik kuvvetlerinin Sovyet sınırı boyunca toplandığına dair bilgiler daha soğukkanlılıkla karşılandı. 4 Nisan'da Golikov, Alman birliklerinin batıdan doğuya kaydırılışının devam ettiğini, ayrıca 6 piyade ve 3 de tank bölüğünün eklendiğini rapor etti. 16 Nisan'da Doğu Prusya'da ve Alman işgali altındaki Polonya'da 78 Alman birliği daha olduğunu, ayrıca Wehrmacht subaylarının ailelerinin Varşova bölgesinden boşaltıldığına dair haberler geldiğini de bildirdi. Golikov'un 26 Nisan tarihli raporunda Sovyet sınırında artık 95-100 Alman birliğinin bulunduğu belirtiliyordu. 5 Mayıs'ta bu tahmin 103-107'ye çıktı, 15 Mayıs'ta 114-199'a ulaştı, 23-24 birlik Baltık Özel Askeri Bölgesi'nin karşısında; 30 birlik Batı Özel Askeri Bölgesi'nin karşısında ve 33-26 birlik de Kiev Özel Askeri Bölgesinin karşısında toplanmıştı. 31 Mayıs'ta, Golikov Sovyet sınırında 120-122 Alman birliği bulunduğunu ve 1941 Nisan'ında Yunanistan ve Yugoslavya'nın işgaline katılmış birliklerin çekilmesinin ardından Almanların sağ kanadının özellikle kuvvetlendiğini belirtti. Golikov aynı zamanda Almanların hâlâ İngilizlere karşı 122-126 birlik kaydırdıklarını (Kuzey Afrika ve Akdeniz dâhil her yerden) not ediyor ve kafalarında hâlâ İngiltere'yi işgal fikri olduğu tahminini yapıyordu.⁵

Çok şaşırtıcıdır ki, bu uğursuz gelişmeler Sovyetler tarafından acil bir tehdit olarak görülmedi. Bu bariz çelişkinin açık-

5) Ibid., belge 7.13, 7.22, 7.33, 7.38, 7.47, 7.57, 7.65, 7.82.

laması, Sovyetlerin Alman ordusunun toplam gücünü abartması, 1941'de asıl rakam 200'e yakinken Almanların toplam kuvvetini 300 olarak görmesidir. Bu perspektiften bakılınca, Sovyetler kendilerine karşı konuşlanmış 120 birliği orantısız görmedikleri gibi, bir işgalin arifesinde beklenen düzeyde de bulmamışlardır.⁶

Sovyetler, Alman kuvvetlerinin toplanmasının karşısında kendi askeri hazırlıklarına devam ettiler. Jukov'un adını taşıyan ilk genelkurmay belgesi MP-41 Mobilizatsionnyi Plan 1941'dir. 1941 Şubat'ının ortasının tarihini taşıyan bu plan, Kızıl Ordu askerlerinin sayısının dört milyon küsurdan, sekiz milyon küsura çıkartılmasını öngörür. Planlanan 300 birliğin arasında 60 tank ve 30 motorize birlik olacak ve bunlar 30 adet üç birlikten oluşan mekanize gruplar halinde örgütleneceklerdi. Bu kuvvetin (6,5 milyon asker) büyük kısmı SSCB'nin batı askeri bölgelerine yerleşecekti. Seferberlik planına göre 600 bini subay ve 885 bini astsubay olmak üzere beş milyon yedek askere çağrılacaktı. Sovyetlerin seferberliği ne zaman tamamlayacakları belli değildir ama elbette 1941 sonundan önce tamamlanmayacağı bellidir. Almanlar hazırında saldırdıklarında Kızıl Ordu'nun -198 piyade, 61 tank, 31 motorize ve 13 süvari- 300 birliği vardı, ancak bunların çoğu eksikti ve toplam askeri personel hedefin bir milyon altındaydı. 3 milyondan biraz fazla asker batı bölgelerine kaydırıldı ancak büyük bölüm, 27 tank birliğinin de dâhil olduğu 97 birlik güneybatıda konuşlandırıldı.⁷

6) E. Mawdsley, *Thunder in the East: The Nazi-Soviet War, 1941-1945* (Londra: Hodder Arnold), s. 33-34.

7) 1941 *God*, Cilt 1 belge 237-274, Cilt. 2, belge 549. D.M. Glantz, *Stumbling Colossus: The Red Army on the Eve of World War* (Lawrence: University Press of Kansas, 1998), s. 100-101; E. Mawdsley, *Crossing the Rubicon: Soviet Plans for Offensive War in 1940-1941*. "International History Review, Aralık 2003; M. Mel'tukhov, *Upushchennyi Shans Stalina* (Moskova: Veche, 2000), s. 347-348.

MP-41, genelkurmayın 1940 yazından beri üzerinde çalıştığı bir plandı, yani yeni atanmış Jukov'un çok fazla bir katkı yapmış olması pek ihtimal dâhilinde değil. Jukov'un 8 Mart 1941 tarihli Sovyet savaş planının revizyonu üzerinde söyleyecek daha çok sözü vardı muhtemelen. Ama var olan -Ekim 1940 tarihli- planda yapılmış değişiklikler kapsamlı değildi. Mart planı, Almanların, 110'u Sovyetler Birliği'ne karşı konuşlandırılmış 260 birliği olduğunu tahmin ediyordu. Fakat, Büyük Britanya ile savaşın bitişinden sonra, Almanların 200 birliği SSCB'ye sevk edebileceği ve Romanya, Macaristan ve Finlandiya'dan da 70 birlikle destekleneceği tahmin ediliyordu. Bu kuvvetle yapılacak bir saldırıyı karşılamak için Sovyetler batı bölgelerine en az 250 birlik sevk etmeyi planladılar. Kritik olan mart planında da, ekim planında olduğu gibi, Doğu Prusya'nın kuzeyinden gelecek bir saldırı ihtimali dışlanmakla birlikte, Alman ana saldırısının güneyden geleceğinin tahmin edilmiş olmasıydı. Sovyetlerin vereceği karşılık, Ukrayna'dan Güney Polonya'nın içine doğru büyük bir karşı saldırı olacaktı.⁸

1941 Mayıs'ının ortasında Sovyet savaş planının bir başka versiyonunun daha yapılmış olduğu anlaşılıyor. Bununla birlikte bu belgenin menşei ve konumu karmaşık ve tartışmalıdır. 15 Mayıs 1941 tarihli bu tartışmalı belge o sırada Harekât Başkan Yardımcısı General A. M. Vassilevsky'nin el yazısıyla yazılmış ve üstü olan Vatutin tarafından düzeltilmiştir. Başlığı "Almanya ve müttefikleriyle savaş durumunda, Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetlerinin stratejik yerleşimi hakkındaki plan üzerine düşünceler"di ve Timoşenko ve Jukov'un imzaları açılmıştı, bu yüzden de yaygın ve yanlış olarak "Jukov Planı" olarak isimlendirildi. Mayıs planı, Ekim 1940 ve Mart 1941 planlarıyla özünde aynıydı: Alman saldırısını karşıla,

8) 1941 God, Cilt 1, belge 315. Not: Yayımlanan mart planı eksiktir.

Harita 5 - Almanya'ya Karşı Hücüma Dair Sovyet Planı, Mayıs 1941

sonra harekâtın ana sahnesine doğru düşman kuvvetlerinin büyük kısmını yok etme hedefiyle karşı saldırıya geç ve yabancı topraklarda savaş. (Bkz. Harita 5) Ancak mayıs planında birçok tartışmaya konu olan yeni bir unsur vardı; önleyici saldırı önerisi:

Almanya'nın şu anda ordusunu, gerisi de dâhil olmak üzere seferberlik durumunda tutuyor olması, bize karşı konuşlanma ve ani bir saldırıda bulunma ihtimalini barındırıyor.

Bunu önlemek (ve Alman ordusunu yok etmek için), Alman komutasına hiçbir koşul altında inisiyatif vermemenin, düşmanı yerleşik durumda tutmanın ve hâlâ yerleşme evresindeyken ve ordunun farklı kollarını koordine edemez veya cephe kuramaz durumdayken saldırmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Kızıl Ordu'nun öncelikli stratejik hedefi Alman ordusunun Demblin'in güneyine yerleşmiş olan ana kuvvetini yok etmek olacaktır... Güneybatı Cephesi'ndeki kuvvetlerin ana saldırısı Krakow ve Katovitçe yönünden olacak ve Almanları güneydeki müttefiklerinden koparacaktır. Batı Cephesi'ne, Sedletz ve Demblin yönünden yapılacak destek saldırı Varşova'daki formasyonları içerecek ve Güneybatı Cephesinin düşmanın Lublin'deki formasyonlarını yok etmesine yardımcı olacaktır. Finlandiya'ya, Doğu Prusya'ya, Macaristan'a karşı aktif savunma yapılacak ve koşullar uygun hale geldiğinde Romanya'ya karşı saldırmak için hazırlık yapılacaktır.

Belge, "zamanında" ve "gizli" seferberlik ilan etmesi ile yüksek komutanın elindeki yedek orduların toplanması için Stalin'e rica ile bitmiş.⁹

Düşmanlığın başlamasıyla birlikte, Kızıl Ordu'nun sahip olduğu saldırı doktrini ve Almanya'ya karşı saldırıyı başlatmak üzere yaptığı hazırlıklar, bazı tarihçilerin 1941 yazında Stalin'in Hitler'e karşı önleyici bir saldırı başlatmaya niyetli olduğuna dair yanlış düşüncelere kapılmasına yol açmıştır. Bu bakış açısına göre, 22 Haziran 1941'in anlatılmayan hikâyesi şöyledir; Kızıl Ordu'nun Alman istilasına hazırlıksız yakalan-

9) Ibid. Cilt 2, belge 473.

masının nedeni bu durumu beklememesi değil, aslında kendisinin saldırı hazırlıklarının tam ortasında olmasıdır. Acaba Mayıs 1941 planı bu önleyici saldırı iddiasında bulunanların aradıkları kanıt mıdır? Buradaki bir sorun şudur; belge her ne kadar Stalin'e yazılmış olsa da, kendisine gönderilip gönderilmediği bilinmemektedir. Mayıs planının varlığı 1990'da herkes tarafından bilinir olduğunda, Jukov ile Timoşenko'nun Stalin'le bu konuda konuştuğuna dair bilgiler de ortaya çıkmıştır, ancak bunların hepsi geriye dönük iddialardır. Genellikle kuşkulu iddialardan kaynaklanan en yaygın anlatı, Vasilevski'nin Mart 1941 planının mayıs versiyonunu, Stalin'in Kızıl Ordu Kurmay Akademisi'nin 2 bin mezununa 5 Mayıs 1941'de yaptığı gizli konuşmaya bağlar. O tarihte, Stalin'in halka açık ya da yarı açık yaptığı her konuşmanın Sovyetler Birliği'nde yaygın bir şekilde neşredilmesi normaldi. Fakat bu konuşmanın yayımlanmış bir metni yoktur, sadece ertesi gün *Pravda*'da "Her türlü sürprize karşı hazırlıklı olmalıyız" başlığı altında kısa bir haber olarak yer almıştır.

Haber şöyledir: "Bu konuşmada Yoldaş Stalin, son birkaç yıl içinde Kızıl Ordu'da çok büyük değişikliklerin yapıldığını söylemiş ve modern savaş tecrübesinin gücüyle çok önemli değişimler yapıldığını, ordunun büyük ölçüde yeniden donatıldığını vurgulamıştır. Yoldaş Stalin, askeri akademinin yeni mezunlarını selamlamış ve hepsine görevlerinde başarılar dilemiştir."¹⁰

Stalin'in mezun olan subaylara başka neler söylemiş olabileceğine dair dedikoduların dolaşmaya başlamasına şaşmamak gerek. Bir söylentiye göre Stalin, Almanya ile savaşın kesinlikle çıkacağı konusunda uyarıda bulunmuştu; bir başkasına göre de saldırı savaşının sosyalist sistemi genişleteceğini savunmuştu. Sovyetlerin, Almanlara sızdırdığı versiyona göre ise

10) A. Werth, *Russia at War, 1941-1945* (Londra: Pan, 1965), s. 132.

Stalin, Hitler ile yeni bir uzlaşmadan dem vurmuydu. Gerçek ise, genellikle olduğu gibi dedikodulardan çok daha yavandı. Stalin'in 1995'te ortaya çıkan konuşma metninin ana teması *Pravda*'nın haberleştirdiği gibiydi; Kızıl Ordu'da yapılan reform, reorganizasyon ve yeni donanım. Ancak, konuşmada ayrıca reforma ve Kızıl Ordu'nun gücüne dair adanıklı ayrıntı yer alıyordu- savaşı arifesinde kamuoyunda dolaşan türden bilgiler yoktu.

Mezuniyet töreninden sonra Kremlin'de, Stalin'in her zaman olduğu gibi şerefe bolca kadeh kaldırdığı bir resepsiyon verildi. Şerefe kadeh kaldırmadan önce yapılan konuşmaların bazıları gelecek kuşaklara ayrılmıştı. Komünist Enternasyonal'in lideri Dimitrov'a göre Stalin'in "keyfi görülmemiş derecede iyiydi" ve "Barış ve güvenlik politikamız aynı zamanda savaşa hazırlık politikasıdır. Saldırı olmadan savunma olmaz. Ordu, saldırı ruhuna göre eğitilmek zorundadır. Savaş için hazırlanmak zorundayız," dedi. Bir başka gözlemci, Stalin'in "İyi savunma saldırı demektir. En iyi savunma saldırıdır," dediğini kaydetti. Resmi kayıtlara göre Stalin şunları da söylemişti:

Barış politikası iyi bir şey. Şu ana kadar savunmaya dönük bir hat kurduk... Artık, ordumuz yeniden yapılandırıldığı, modern savaş için gereken donanıma kavuştuğu için daha da güçlüyüz, artık savunmadan saldırıya geçmek şart. Ülkemizi savunmak için saldırmak zorundayız. Savunmadan saldırı doktrinine geçiyoruz. Eğitimimizi, propagandamızı, ajitasyonumuzu, basını-mızı saldırı ruhuna dönüştürmemiz gerekiyor. Kızıl Ordu, modern bir ordudur, modern ordu ise saldıran bir ordudur.¹¹

Stalin'in konuşmasını dinleyip kaldırdığı kadehleri gördükten sonra, Jukov ile Timoşenko'nun önleyici saldırı planı kur-

11) Bkz. J. Forster ve E. Mawdsley, "Hitler and Stalin in Perspective: Secret Speeches on the Eve of Barbarossa," *War in History*, Cilt .11, no. 1, 2006.

mayıs karar verdikleri farz edilmişti. Bu noktada mayıs planının öyküsü iki çatala ayrılıyor, bir grup tarihçi, Stalin'in taslağı reddettiğini söylerken diğerleri, kabul ettiğini ve 1941 yazında önleyici saldırı hazırlıklarına başlanmasını emrettiğini söylüyor. Stalin'in mayıs planını görüp görmediğini, ya da bu konuda ne düşündüğünü belki de hiç bilemeyeceğiz, ancak Vasilevski, üstlerinden emir almadan böyle bir taslak hazırlayamayacağına göre bu belge Jukov ile Timoşenko'nun ne düşündüğünü gösteriyor olabilir. Ancak tarihçi Evan Mawdsley'in öne sürdüğü üzere, Jukov ile Timoşenko muhtemelen ani bir önleyici saldırı düşünmüyor ancak Kızıl Ordu'yu yerleştirerek "Almanlara, ileride, SSCB'ye saldırı hazırlığının son evresinde, saldıracakları sırada" engelleyici bir saldırı yapmayı planlıyorlardı.¹² Mayıs planı bunun ne zaman olacağını belirtmemiştir ama daha önce gördüğümüz gibi GRU'nun istihbarat raporları, Alman saldırısının yakın zamanda olmayacağını belirtmişlerdi. Bu arada Jukov ile Timoşenko Sovyet seferberlik planlarını hızlandırmak ve Vasilevski'nin belgesinin niyet ettiği üzere -hatta bu durumu kullanmak üzere- Stalin'i seferberliğin temposunu hızlandırmaya ikna etmekle uğraşıyorlardı. Mesele her ne ise, mayıs planı uyarınca herhangi bir şey yapılmadı. Kızıl Ordu'nun düzenli hazırlıkları devam etti, ama yüksek komutanın yedek orduları bir önleyici saldırı için gizlice kaydırdığı hiçbir evrede görülmedi. Alınan seferberlik önlemleri şöyleydi:

- 1941 Şubat'ından itibaren Baltık, Kiev ve Batı Özel Askeri Bölgelerinde, üç cephe (ordu grubu) karargâhı (Kuzeybatı, Batı ve Güneybatı) oluşturulmaya başlandı.

- 8 Mart'ta 900 bin yedeğe celp çıkarılması kararı verildi.

- 13 Mayıs'ta askeri bölgelere 28 birliğin, 9 kolordu karargâhının ve 4 ordu karargâhının (16, 19, 21, ve

12) Mawdsley, "Crossing the Rubicon", s. 838.

22. Orduların) iç bölgelerden sınır bölgelerine kaydırılması emri verildi.

- 20 Mayıs'ta sınır bölgelerine, devlet sınırlarının korunması için ayrıntılı plan yapmaları emri verildi.

- 27 Mayıs'ta, sınır bölgelerine saha komuta karakollarının kurulması emri verildi.

- Haziran başında yaklaşık 800 bin yedeğe geniş eğitim tatbikatı kisvesiyle celp çıkarıldı.

- Haziran boyunca sınır bölgelerindeki tahkim edilmiş alanlara 38.500 asker gönderildi.

- 12-15 Haziran'da bölgelere, sınırı kuvvet kaydırmaları emri verildi.

- 19 Haziran'da, bölge karargâhlarına yeni komuta karakollarını taşımaları emri verildi.

- Bölgelere ayrıca hedefleri kamufle etmeleri ve uçakları dağıtmaları emri gönderildi.¹³

Önlemler hakikaten de oldukça genişti ama Evan Mawdsley'in de işaret ettiği üzere, mayıs taslak planında öngörülen önleyici saldırıyı uygulamak için hiçbir şekilde yeterli değildi.¹⁴

Bu süreçte Jukov, Stalin ile Kremlin'deki ofisinde düzenli olarak görüştü. Stalin'in randevu defterine göre, 1 Şubat ile 21 Haziran 1941 arasında Jukov'la yirmi altı görüşme yapmış. Biri hariç bütün bu görüşmelerde Timoşenko, Jukov'un yanındaydı. En uzun toplantılardan birinde (3 saatten fazla sürdü) 24 Mayıs'ta Jukov ile Timoşenko, aralarında Vatutin ile Batı Askeri Bölgesi'nin başındaki Pavlov'un da bulunduğu üst düzey askerlerle birlikteydiler. Bu toplantının 1941 yazında Almanyaya karşı önleyici saldırının kararlaştırıldığı toplantı olduğu söylenmiştir, ama devam etmekte olan seferberlik önlemlerinin tartışılmış olması daha yüksek bir ihtimaldir. Daha da ötesi Stalin, Jukov'la, Timoşenko'yla ya da herhangi bir ge-

13) 1941 God, Cilt. 2, belge 481-483; L. Rotundo, "Stalin and the Outbreak of War in 1941," *Journal of Contemporary History*, Cilt. 24, 1989, s. 283.

14) Mawdsley, "Crossing the Rubicon."

neraliyle sonraki on gün boyunca hiç görüşmemiştir; bu, Almanya ile savaş başlatmak gibi çok önemli bir karar alınmış olmasıyla tutarlı bir davranış değildir.¹⁵

Sonuç olarak, Stalin'in Hitler'e karşı 1941 yazında savaş başlatmayı istediğine veya böyle bir şeye niyet ettiğine dair herhangi bir kanıt yoktur (Sovyetlerin savaş hazırlıklarının tamamlandığı 1942 yazında böyle bir olasılığı düşünüp düşünmediği başka bir meseledir). Tam tersine savaştan olabildiğince kaçınmıştır, hatta Jukov dâhil birçok askeri analistin görüşüne göre, fazla uzun süre kaçınmıştır. Stalin, barışın son gününe dek savaşın birkaç ay daha ertelenebileceğine inanmaya devam etti ve böylece Almanlar saldırdıklarında, Sovyet savunması dayanacak ve bir karşı saldırıya hazırlanmak için zaman kazanacaktı.

SAVAŞA DOĞRU GERİ SAYIM

Sovyetler yaklaşan Alman saldırısı ile ilgili olarak iyimserliklerini korurlarken, haziran boyunca böyle bir saldırının düşünüldüğünden de erken olabileceğine dair belirtiler çoğaldı. Batı sınır bölgelerinden Almanların bir istila hazırlığı yaptığına dair ayrıntılı istihbarat geldi. Bu raporların özellikle endişeyle belirttikleri konu, Romanya ile Finlandiya'nın da savaş için seferber olduklarıydı.¹⁶ Bu arada siyasi cephede Almanlar, Sovyetlerin iki devlet arasında yeni görüşmelerin başlaması yolundaki imalarını görmezden geldiler. Bu imalar, 13 Haziran günü Sovyet resmi haber ajansı TASS'ta SSCB ile Almanya arasında çok yakında savaş çıkacağına dair söylentileri reddeden resmi bir açıklamaya dönüştü. SSCB, diyordu TASS, Sovyet-Alman saldırmazlık paktına Almanya gibi bağlılığını korumaktaydı, tersine haberlerin hepsi yalan ve kışkırtmaydı.

15) *Na Priyome u Stalina* (Moskova: Novyi Khoronograf, 2008), s. 334-335.

16) *Voennaya Razvedka*, belgeler 7.90, 7.91, 7.95, 7.97, 7.98, 7.104.

Açıklamada, Almanya'nın SSCB'den yeni taleplerde bulunduğunu reddediliyor, ancak bazı görüşmelerin yapılabileceği ima ediliyordu. Barışın kalan günlerinde Sovyetler, Almanlarla arayı bulmak için başka bazı girişimlerde bulundular, ancak Berlin'den hiçbir ses çıkmadı.¹⁷ 15 Haziran'da GRU'nun son özet raporunda, doğuya doğru çok büyük bir Alman birliği kaydırıldığı, Wehrmacht'ın artık Sovyet sınırı boyunca konuşlanmış 120-122 birliği bulunduğu, bunların epeyce bir bölümünün de güneybatıda toplandığı bildiriliyordu.¹⁸

Jukov, anılarında, kendisinin ve Timoşenko'nun giderek büyüyen tehlike karşısında 14 Haziran'da Stalin'i görmeye gittiklerini ve ondan bütün sınır kuvvetlerini alarma geçirmesini, sınır yakınlarına daha fazla asker yerleştirilmesini rica ettiklerini söylüyor. Bu önlemler, savaş başladığında Sovyet seferberliğinin tamamını korumak için gerekli bir savunma örtüsü oluşturacaktı. Ancak Stalin, bu tür hareketlerin kışkırtıcı olacağını, sınırdaki birliklerin zaten yeterince güçlü olduğunu söyleyerek karşı çıktı. "Kremlin'den yüreğimiz ağırlaşmış bir şekilde çıktık," diyor Jukov. "Biraz yürümek istedim. Çok sıkıntılıydım. Kremlin duvarının yanındaki Alexandrov bahçesinde çocuklar, dünya umurlarında olmadan oynuyorlardı. Küçük kızlarımı düşündüm ve çocuklarımıza, onların geleceğine ve bütün ülkeye karşı çok muazzam bir sorumluluk taşımakta olduğumuzu idrak ettim."¹⁹ Dokunaklı bir hikâyeye, ancak böyle bir toplantının yapıp yapılmadığı şüpheli. Stalin'in randevu defterine göre, Jukov ve Timoşenko onu 11 Haziran'da ve sonra 18 Haziran'da gördüler, arada bir görüşme yok. Jukov ile Timoşenko'nun, Alman tehdidinin acilliğini işgalden bir gün öncesine kadar Stalin'den daha fazla kavramış

17) G. Gorodetsky, *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1999), s. 287-293.

18) Voennaya Razvedka, belge. 7.107.

19) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 276b.

olduklarını gösteren o döneme dair herhangi bir belge de bulunmuyor. Haziran'da Jukov batı cephelerinin karargâhlarına komuta karakollarını ileri taşımaları emrini verdi, ancak emrin ulaştığı tarih 23 Haziran'dı, yani gerçekleşen Alman saldırısının bir gün sonrasıydı.

Bu meseleye dair tarihsel tartışmalar, Stalin'in istihbarat raporlarını hatalı yorumladığı ya da Hitler'in Büyük Britanya'nın işini bitirmeden Rusya'ya saldırmayacağına kuvvetle inandığı gibi meselelere yoğunlaşmıştır. Bunlar geçerli düşüncelerdir ama Stalin'in yaklaşan Alman saldırısına dair uyarıları dikkate almayı kabul etmemesinin en önemli nedeni, yanlış hesap yapması ve Hitler'in onu hazırlıksız yakalaması değildir.²⁰ Ne Stalin ne de genelkurmay savaşın birinci günü Hitler'in bu kadar muazzam bir güçle saldıracağını düşündüler. Jukov'un anılarında da belirttiği gibi, Sovyetler düşmanlığın birkaç gün sürecek nispeten küçük sınır çatışmaları şeklinde başlamasını bekliyordu. Bu süre zarfında iki taraf da yerleşecek ve daha sonra asıl kuvvetlerini savaşa sokacaklardı. Stalin gibi, Jukov ve Sovyet genelkurmayı da sınır savunmasının savaşın bu ilk evresinde dayanacağını, böylece Kızıl Ordu'nun planlanan karşı saldırı için gereken hazırlıkları tamamlayabileceğini düşünmüşlerdi.

21 Haziran akşamı, Jukov'un Kiev'deki eski kurmay başkanı Purkaev, Alman kaçaklardan birinin geldiğini, Alman askerlerinin sıçrama bölgelerine doğru hareket ettiklerini ve saldırının ertesi gün başlayacağını haber verdiğini söyledi.²¹ Bu tekil olayın önemli bir gerginlik yaratmış olması pek olası görünmüyor, bunu izleyen hareketlere yol açan başka uyarılar da olması gerekir. Gerçekten de harekete geçme isteğinin bizzat

20) Stalin ve 22 Haziran'la ilgili olarak, bkz: Gorodetsky, *Grand Delusion*, ve Roberts, *Stalin's Wars*.

21) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 277.

Stalin'den gelmiş olması çok mümkündür. Sadece GRU'dan değil, bütün istihbarat teşkilatlarından, siyasi ve diplomatik kaynaklardan akan istihbaratın tamamına hâkim olan sadece oydu. Tersinin olmasını tercih etmesine rağmen, saldırının kuvvetle muhtemel olması Stalin için açtı herhâlde. Akşam 8:50'de, Jukov ile Timoşenko, Stalin'in Kremlin'deki ofisinde bir buçuk saat süren bir toplantıya girdiler.²² Toplantının sonucunda Leningrad, Baltık, Batı ve Kiev askeri bölgelerine 22 veya 23 Haziran'da sürpriz bir Alman saldırısı ihtimali bulunduğu dair bir uyarı yayınlandı. Bölgelere her türlü kışkırtıcı hareketten kaçınmaları ancak kuvvetlerini savaşa tam hazır pozisyona getirmeleri emredildi. Bu emir, bölgelere 22 Haziran gece yarısından hemen sonra gönderildi.

BARBAROSSA HAREKÂTI

Almanların Sovyetler Birliği'ni işgali, şafaktan hemen önce başladı. 1.600 kilometrelik cephe boyunca saldıran kuvvetlerin başını kuzeyden 14 Fin, güneyden de 14 Romanya birliği ile desteklenen 152 Alman birliği çekiyordu.

Daha sonra 3,5 milyonluk işgal gücüne Macaristan ve İtalya'dan ordular, İspanyolların Mavi Birlikleri, Hırvatistan ve Slovakya'dan destek kuvvetleri ve Nazi işgali altındaki Avrupa'nın her yerinden toplanmış olan gönüllü birlikleri de katılacaklardı.

İşgal gücü üç ordu grubundan oluşuyordu: Kuzey Ordu Grubu, Doğu Prusya'dan saldırdı ve Baltık sahilleri boyunca savaşarak Leningrad'a doğru ilerledi; Merkez Ordu Grubu, Minsk, Smolensk ve Moskova'ya doğru ilerlerken, Güney Ordu Grubu da Ukrayna'ya ve başkenti Kiev'e doğru ilerledi. Sovyetlerin beklentilerinin tersine, ana Alman saldırısı Pripyat bataklıklarının kuzeyinden, Leningrad ve Moskova'ya doğru

²² Jukov ile Timoşenko'nun 21-22 Haziran'da Stalin'le bir araya gelmelerinin zamanlaması için bk. *Ne Priyome u Stalina*, s. 337-338.

yoğunlaşmıştı. Almanların harekâta verdikleri kod adı, Hristiyanlığın kutsal topraklarını Müslümanlardan kurtarmak için on ikinci yüzyılda Haçlı seferi başlatan Kutsal Roma İmparatoru 1. (Kızıl Sakal) Frederik'in onuruna Barbarossa idi. (Bkz. Harita 6)

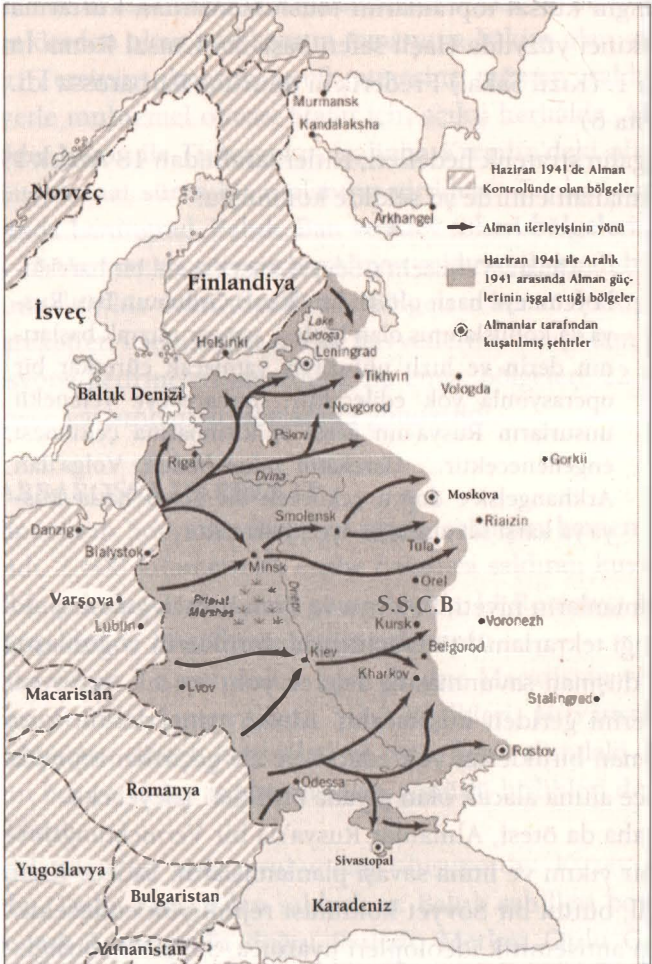
İşgalin stratejik hedefleri, Hitler tarafından 18 Aralık 1940'ta yayınlanan emirde şu şekilde konmuştu:

Alman Wehrmacht'ı, Sovyet Rusya'yı ani bir harekâtla yenmeye hazır olmalıdır. (Kızıl) Ordu'nun Batı Rusya'da konuşlanmış olan kütlesi, panzer mızrak başlarının derin ve hızlı nüfuzuyla yapılacak cüretkâr bir operasyonla yok edilecektir, muharebeye yetenekli unsurların Rusya'nın geniş iç kısımlarına çekilmesi engellenecektir... Harekâtın nihai hedefi, Volga'dan Arkhangelsk'e doğru çekilecek bir genel hatla Rusya'ya karşı savunma bariyeri kurmaktır.

Almanların niyeti, Polonya ve Fransa'da uygulamış oldukları taktiği tekrarlamaktı. Güçlü zırhlı birliklerin yoğunlaştığı kol- lar, düşman savunmasını delerek yolu açacak ve Sovyet kuvvetlerini geriden kuşatacaktı. Alman panzerlerini, kuşatılmış düşman birliklerini yok edecek ve ele geçirilen toprakları güvence altına alacak olan piyade birlikleri izleyecekti.

Daha da ötesi, Almanlar Rusya'da bir *Vernichtungskrieg*, yani bir yıkım ve imha savaşı planlamışlardı. Sadece Kızıl Ordu değil, bütün bir Sovyet komünist rejimi yok edilecekti. Nazilerin antisemitik ideolojileri uyarınca, Sovyetler Birliği, Yahudilerin kontrolü ve nüfuzu altında komünist bir rejim, bir Judeo-Bolşevik devletti. Nazi ırkçı ideolojisi, Rusya'nın Slav hakkını *Untermensch* yani alt insanlardan oluşan düşük bir ırk olarak tanımlıyordu. Slavlar, Yahudilerden farklı olarak Naziler tarafından imha ve sürgünle cezalandırılmayacaklar, uşaklık ve kölelik için kullanılacaklardı.

Harita 6 - Barbarossa Harekâtı, Haziran-Aralık 1941

Hitler'in Rusya'ya karşı açtığı savaş ideolojikti. "Rusya'ya karşı savaş," demişti generallerine 1941 Mart'ında, "şövalyece bir savaş olamaz; mücadele ideolojiler ve ırksal farklılıklar arasındadır ve eşi benzeri görülmemiş bir şekilde, merhametsizce ve amansız bir sertlikle sürdürülmelidir." Bu noktada,

Hitler, Alman askerlerine Rusya'da işleyecekleri suçlardan dolayı cezalandırılmayacaklarını bildiren, komünistleri gördükleri yerde öldürmelerini emreden kararnameler yayınladı. Bu emirler, Almanların 1941-1942 arasında bir milyondan fazla Sovyet Yahudi'sini infaz etmeleriyle başlayan Holokost mikrobunu taşıyordu. Ayrıca Almanların, üç milyonu esarette akıl almaz açlık, hastalık ve kötü muamele koşullarından dolayı ölen Sovyet savaş esirlerine uyguladıkları vahşice muamelenin de kökenini oluştuyordu.

İşgalin ayrıntıları Moskova'ya doğru sızmaya başladığında, Jukov ile Timoşenko, sabah 5:45'te Stalin'in ofisine döndüler. Burada yaklaşık üç saat kaldılar, ikinci emir sabah 7:15'te yayınlandı. Askerlere, sınırı geçen düşman askerlerini imha etmeleri ancak özel izin olmadan sınırı geçmemeleri emri verildi. Hava kuvvetlerine düşmana havadan saldırımları, kara kuvvetlerine ise Alman bölgesine 60-160 kilometre derinliğine kadar saldırımları ancak özel izin olmadan Finlandiya ve Romanya'ya geçmemeleri emredildi. O gün daha sonra, akşam 9:15'te üçüncü bir emir yayınlandı ve Alman ana saldırısının kuzeybatıda Litvanya sınırındaki Suvalki çıkıntısında, güneyde ise Pripyat Bataklığı'nın güneyindeki Zamoste bölgesinde yoğunlaştığı belirtildi. Bu bölgelerde "düşman önemli bir başarı elde etti.... Devlet sınırının kalan bölümlerinde... düşman saldırıları ona ağır kayıplara mal oldu." Saldırıya karşılık olarak kuzeybatı ve batı cephelerine, düşmana Suvalki bölgesinde saldırımları ve 24 Haziran'da düşman bölgesini ele geçirilmeleri emredildi. Batı Cephesi'ne bu karşı saldırıyı uygulayabilmek ve Suvalki'de toplanan Almanlara kanatlardan ve arkadan güçlü bir şekilde saldırabilmek için iki mekanize kolorduyu kaydırma emri verildi. Güneyde ise Güneybatı Cephesi'ne Zamoste Bölgesi'nde düşmana saldırmak, çembere almak ve yok etmek, daha sonra da 24 Haziran'da Lublin'e ilerleme emri gönderildi. Bu harekât için, cephenin bütün hava gücüyle

birlikte beş de mekanize kolordu sevk edildi.²³ Üçüncü direktif, Ocak ayındaki savaş oyunlarıyla mart ve mayıs savaş planlarında öngörülen senaryoya çok benziyordu, sadece güneydeki karşı saldırı biraz daha az iddialıydı, hazırlık ve seferberlik sürecinden sonra yapılacağına hemen başlatılmıştı.

Jukov anılarında, kendini üçüncü direktiften ayırmaya gayret etmiştir. Onun anlatımına göre olaylar şöyle olmuştur: 22 Haziran'da gece 1:00'de kendisine Stalin'den bir telefon gelmiştir. Stalin dosdoğru Kiev'e gitmesini ve Güneybatı Cephesi'nde yüksek komuta temsilcisi olarak göreve başlamasını emretmiştir. "Günün sonunda, Kiev'de Ukrayna Komünist Partisi Merkez Komitesi'ndeydim, Kuruşçev de beni bekliyordu." Jukov, Güneybatı Cephesi'ne vardıktan sonra, Vatutin'in kendisine telefon ederek Stalin'in üçüncü direktifini anlattığını ve kendi imzasının da direktifin altına konduğunu söylemiş. Karşı saldırı emrini vermeden önce durumun netleşmesini beklemek Stalin'e kalmıştı, diye iddia eder.²⁴ Bu öykünün sorunlu kısmı şudur: Stalin'in ofisinin günlük kayıtlarına göre, Jukov başka üst düzey subaylarla birlikte öğleden sonra 2-4 arasında Stalin'le yapılan toplantıdadır. Bu toplantıda muhtemelen sadece cephedeki durum değil, uzun zamandır planlanan karşı saldırının uygulanması da tartışılmıştır. Daha da ötesi, Bagramyan'ın anılarına bakılırsa Jukov üçüncü emrin gelişinin sonrasına kadar Güneybatı Cephesi'ne gitmemiştir.²⁵

Jukov, kendini bu direktiften ayırmak istemiştir çünkü sonucu bir felaket olmuştur, ancak saldırı yanlısı yaklaşımı düşünüldüğünde, kendisinin de direktifte çizilen çerçeveden yana olmadığını düşünmek için hiçbir neden yoktur. Hatta, o kritik dönemde genelkurmay başkanı olarak Ukrayna'ya, üçüncü di-

23) Üç direktifin metninin bir çevirisi, D. M. Glantz'in *Barbarossa: Hitler's Invasion of Russia 1941* (Stroud, U.K: Tempus, 2001), s. 242-243'te bulunabilir.

24) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt. 1, s. 284-285.

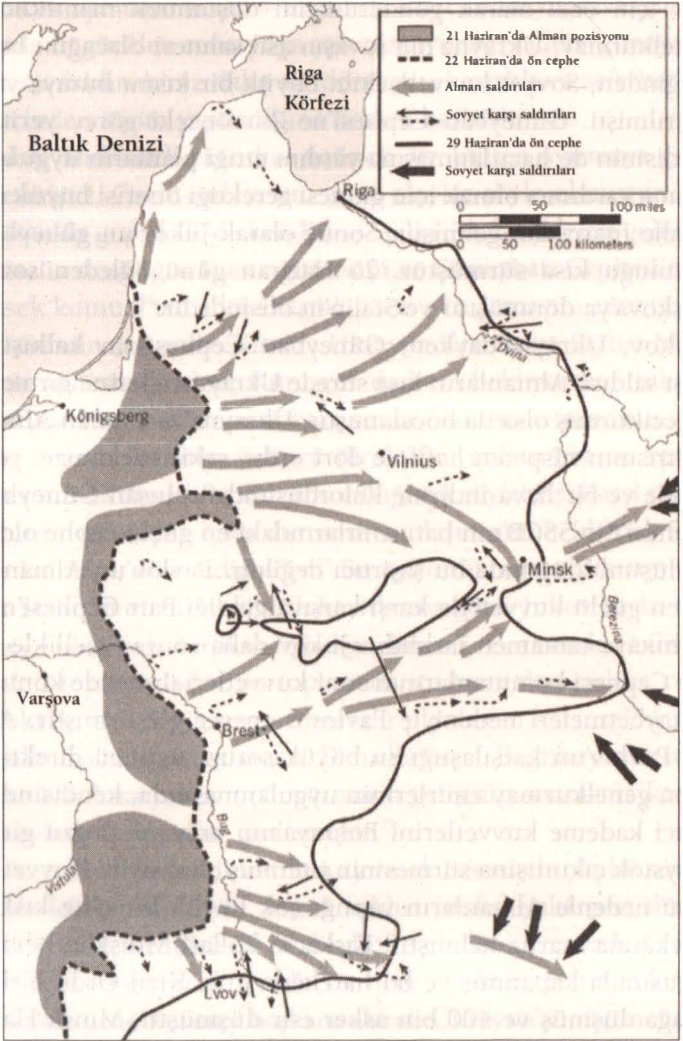
25) I.K. Bagramyan, *Tak Shili My k Pobede* (Moskova: Voenizdat, 1988) s. 65.

rektifte emredilen büyük saldırıyı bizzat denetlemek ve yönetmek için özel olarak gönderildiğini düşünmek mantıklıdır. Genelkurmay, Ukrayna'nın savaşın asıl sahnesi olacağını beklediğinden, Sovyet kuvvetlerinin büyük bir kısmı buraya yerleştirilmişti. Güneybatı Cephesi'ne -bir önceki görev yerine-kendisinin de hazırlanmasına yardım ettiği planların uygulanmasına yardımcı olmak için gitmesi gerektiği önerisi büyük ihtimalle Jukov'dan gelmiştir. Sonuç olarak Jukov'un güneybatı yolculuğu kısa sürmüştür. 26 Haziran günü öğleden sonra Moskova'ya dönmüştür ve Stalin'in ofisindedir.²⁶

Jukov, Ukrayna'dayken, Güneybatı Cephesi'nin kalkıştığı karşı saldırı, Almanların kısa sürede Ukrayna içlerine girmesini geciktirmiş olsa da bocalamıştır. Ukrayna'ya yapılan Alman saldırısının nispeten hafif ve dört ordu, sekiz mekanize, yedi piyade ve bir hava indirme kolordusundan oluşan Güneybatı Cephesi'nin SSCB'nin batı sınırlarındaki en güçlü cephe olduğu düşünüldüğünde bu şaşırtıcı değildir. Pavlov'un Almanların en güçlü kuvvetiyle karşı karşıya geldiği Batı Cephesi'nde ise hikâye tamamen farklıdır. Jukov daha sonra, özellikle de Batı Cephesi komutanlarının sınır kuvvetleri üzerinde kontrollü kaybetmeleri nedeniyle Pavlov'u epeyce eleştirmiştir. Ancak Pavlov'un karşılaştığı en büyük sorun, üçüncü direktifle gelen genelkurmay emirlerinin uygulanmasında, kendisinden ikinci kademe kuvvetlerini Polonya'nın ortasına doğru giren Bialystok çıkıntısına sürmesinin istenmiş olmasıydı. Kuvvetleri bu nedenle Almanların yaptığı çok büyük bir çifte kısıkaç harekâtına maruz kalmıştır. Kıskaçın kolları Minsk'in hemen doğusunda kapanmış ve bu harekâtle otuz Kızıl Ordu birliği tuzağa düşmüş ve 400 bin asker esir düşmüştü. Minsk Hazi-

26) *Na Priyome u Stalina*, s. 339. Jukov anılarında Moskova'ya 26 Haziran akşamı geç saatlerde vardığını ve doğrudan Stalin'in ofisine gittiğini hatırlıyor (Zhukov, *Reminiscences*, Cilt. 2, s. 305). Stalin'in randevu defterine göre orada saat dört ile beş arasında sonra yine dokuz ile on arasında bulunmuş.

Harita 7 - Sınır Muharebeleri, 22 Haziran-9 Temmuz 1941

ran sonuna doğru Almanların eline geçtiğinde, Pavlov'un Batı Cephesi -Kızıl Ordu'nun en büyük ikinci formasyonu- fiilen ortadan kalkmıştı. (Bkz. Harita 7)

Jukov işte bu bağlamda Stalin tarafından acilen Moskova'ya çağrıldı. Jukov'un anlattığına göre, Stalin, 29 Haziran'da Savunma Komiserliği'ne iki kez gitti ve "ve her ikisinde de batı stratejik yönünde yaşanan gelişmelere şiddetle tepki verdi."²⁷ Bu olayın bir başka tanığı da Politbüro üyesi Anastas Mikoyan'dır. Mikoyan, anılarında Jukov'un verilen kayıp sayısını bir türlü söyleyemediğini ve Stalin'in ona dönüp: "Genelkurmay ne işe yarıyor? Genelkurmay başkanı ne işe yarıyor, eğer savaşın daha ilk günlerinde kendini böyle kaybederse, kuvvetleriyle iletişimi koparsa, kimi temsil ediyor, kime komuta ediyor?" dediğini anlatır. Mikoyan şöyle anlatıyor: "(Jukov) gözyaşlarına boğuldu ve başka bir odaya kaçtı. Molotov peşinden gitti... 5-10 dakika sonra Molotov, sakinleşmiş görünen Jukov ile birlikte döndü, ama gözleri hâlâ yaşlıydı."²⁸ Mikoyan'ın anlattıklarına inanmak zor, bunların Jukov'a yapılan Kuruşçev'ci saldırının bir parçası olarak, kişiliğini zedelemek üzere yazıldığı kuşkusuz. Ancak bir yandan da savaşın büyük bir felakete dönüşen ilk günlerinde Stalin ile yüksek komuta arasında yaşanan gerilimi gösteriyor.

Ayrıca Alman saldırısından sonra Stalin'in kendini kaybettiğine, bunalıma girdiğine ve Politbüro'daki arkadaşları tarafından zorlanana kadar da olaylardan koptuğuna dair başka bir hikâye daha vardır. Ancak Jukov'un anlattığına göre, "Stalin iradeli bir insandı ve korkak değildi. Onu hayatımda bir kez bunalımda gördüm. O da 22 Haziran 1941 şafağıydı, çünkü savaştan kaçınabileceği inancı yerle bir olmuştu. 22 Haziran 1941'den sonra ve savaş boyunca, Stalin ülkeyi sapasağlam yönetmiştir."²⁹

1 Temmuz günü, Stalin Pavlov'u Batı Cephesi komutanlı-

27) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 309. Stalin'in randevu defteri Stalin'in o gün ofisinde bulunmadığını teyit ediyor.

28) A. Mikoyan, *Tak Bylo* (Moskova: Vargrius, 1999), s. 390.

29) *The Memoirs of Marshal Zhukov*, (Londra: Jonathan Cape, 1971), s. 268.

ğından aldı ve yerine Timoşenko'yu atadı.³⁰ Kısa bir süre sonra, Pavlov, kurmay başkanı, muhaberat şefi ve Batı Cephesi'nin diğer üst rütbeli subayları ile birlikte tutuklandı. Tutuklamaları 16 Temmuz tarihli bir kararla açıklayan Stalin, disiplini bozan her üst rütbeli subaya bir ders vermeye niyetli olduğunu açıkça göstermiş oldu.³¹ Pavlov, ilk tutuklandığında, Sovyet karşıtı bir komploya karışmakla suçlanmıştı ancak askeri mahkeme tarafından idama mahkum edildiğinde, suçları; korkaklık, panik yaymak, suç teşkil edecek derecede ihmal ve yetkisi olmadığı halde geri çekilmek olarak açıklandı.³² 22 Haziran 1941'de, Stalin'in, Timoşenko'nun ve Jukov'un da dâhil olduğu Sovyet askeri-siyasi liderliğinin yaptığı o korkunç hatanın fiilen günah keçisi oldu.

Pavlov, işkence altında adını verdiği için eski Genelkurmay Başkanı Meretskoy, Sovyet karşıtı komplonun başındakilerden biri olarak tutuklandı. Ancak, güvenlik polisi tarafından korkunç bir sorgulamaya tabi tutulduğu halde, Meretskoy hiçbir suçlamayla karşılaşmadan serbest bırakıldı ve eylül ayında Leningrad bölgesine yüksek komuta temsilcisi olarak gönderilip 1945'e kadar da burada kaldı.³³ Kızıl Ordu Hava Kuvvetleri'nin bazı yüksek rütbeli subayları da Stalin'in gazabının kurbanı oldular, tutuklandılar ve Luftwaffe'nin 22 Haziran 1941'de Sovyet havaalanlarına yaptığı o feci saldırıya izin vermekle suçlandılar. Bu grubun arasında Jukov'un Halhin-Gol'deki eski rakibi General Şitern de vardı. Şitern'in talihsizliği Almanlar işgale başladıklarında Sovyet uçaksavar savunmasından sorumlu olmaktı. Diğerleri gibi o da 1941 Ekim'in-

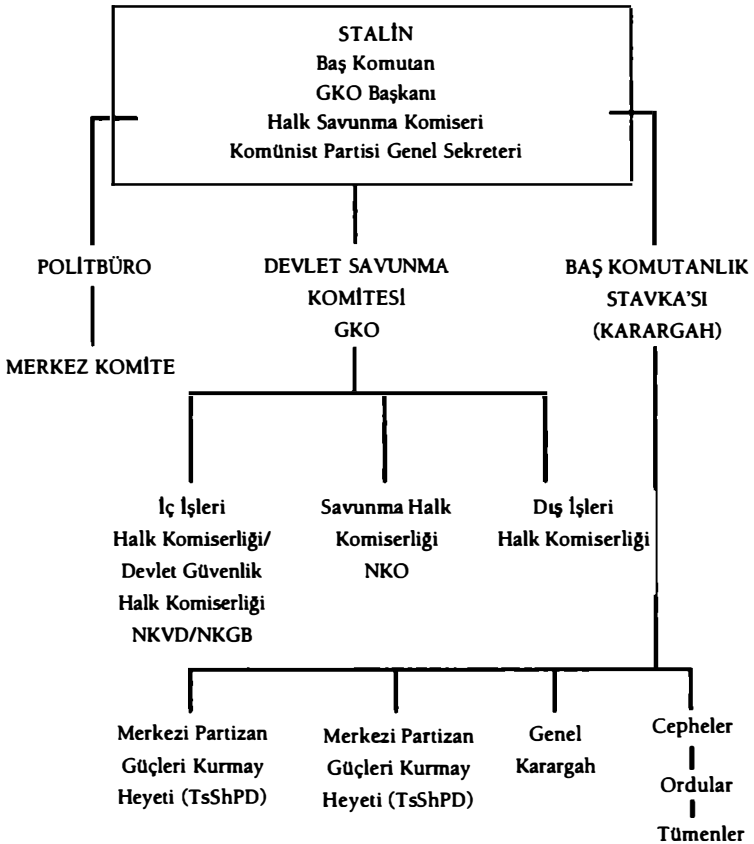
30) Russkii Arkhiv: Velikya Otechestvennaya Voina, 1941-1945, Cilt 16 (1), Stavka VGK: Dokumenty i Matiraly 1941 God (Moskova: Terra, 1996), belge 41.

31) 1941 God, Cilt 2, belge 635.

32) Organy Gousdarstvennoi Bazopasnosti SSSR v Velikoi Otechestvennoi Voine, Cilt 2 1. Kitap (Moskova: Rus' 2000), belge 379, 436, 437, 438.

33) G. Jukes, "Meretskoy" H. Shukman (ed.) *Stalin's Generals* (Londra: Phoenix, 1997).

Şema 1: Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında Sovyet Askeri ve Siyasi Karar Mekanizmasının Yapısı

de yargılanmadan kurşuna dizildi.

Askeri temizlik, Stalin'in, Kızıl Ordu'nun savunmasının çökmesinden ve giderek Rusya'nın daha da içlerine çekilmeye başlamasından sonra rejimini sağlamlaştırmak için aldığı bir numaralı önlemdi.³⁴ 30 Haziran günü Stalin Devlet Savunma Komitesi'nin (Rusça: GKO; Gosudarstvennyi Komitet Oborony) kurulduğunu açıklayan bir kararname yayınladı. Bir tür

34) Bkz. Organy Gosudarstvennoi Bezopasnosti, belge 299, 306, 384, 413, 424, 490, 550.

savaş kabinesi olarak düşünölen GKO'nun başkanı Stalin'di ve Sovyetlerin savaşla ilgili her türlü meselesini yönetecek ve kontrol edecek organdı.

10 Temmuz'da, 23 Haziran'da Timoşenko'nun başkanlığında kurulan Ana Komuta Stavka'sı (karargâhı) Stalin başkanlığında Başkomutanlık Stavka'sı olarak reorganize edildi. Aynı gün Kızıl Ordu'nun beş cephesi (Kuzey, Kuzeybatı, Batı, Güneybatı ve Güney) üç adet çok cepheli stratejik yönetimlerin (Napravlenii) denetimi altına alındı, bu üç yönetimin başına da Stalin'in kliğinin mensupları atandı. Mareşal Vorosilov, Kuzeybatı Yönetimi'nin; Mareşal Timoşenko, Batı Yönetimi'nin, Mareşal Budenny ise Güneybatı Yönetimi'nin başına getirildi. 19 Temmuz'da, Stalin'e Halk Savunma Komiseri unvanı verildi ve 8 Ağustos'ta silahlı kuvvetlerin başkomutanı oldu. Stalin'in başkomutan olarak atanmasıyla, Sovyetlerin savaşla ilgili her türlü kararı onun kişisel yönetimi altına yerleştirilmiş oldu. (Bkz. Şema 1: Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında Sovyet askeri ve siyasi karar mekanizmasının yapısı.)

Stalin Kızıl Ordu'nun ilk baştaki yenilgisinin ve geri çekilişinin nedeninin kısmen disiplinsizlik olduğuna, özel olarak da komuta pozisyonundakilerden kaynaklandığına emindi. Stalin'in çözümü, Bolşeviklerin Rus İç Savaşı sırasında uygulamış olduklarıyla aynıydı: Silahlı kuvvetler üzerinde daha fazla siyasi kontrol uygulanması. 16 Temmuz'da, savunma komiserliğinin siyasi propaganda direktörlüğü, Kızıl Ordu Ana Siyasi İdaresi (Rusçası GPU: Glavnoe Politcheskoe Upravlenie RKKA) olarak reorganize edildi. Aynı süreç içinde, Silahlı Kuvvetlerde Askeri Komiserlik Enstitüsü oluşturuldu. Bunun anlamı, komuta kararlarını veto yetkisine sahip olan siyasi memurların yeniden atanması ve silahlı kuvvetlerin her düzeyinde komutan yardımcısı olarak hareket etmeleri idi. 20 Temmuz'da, Stalin ile GPU'nun yeni şefi General Lev Mekhlis, bütün siyasi komiserlere bir direktif yayınladılar ve silahlı

kuvvetlerde disiplini sağlamanın onların sorumluluğunda olduğunu ve korkaklara, kaçaklara ve panik yayıcılara sert davranılması gerektiğini belirttiler. 17 Temmuz'da, GKO kararıyla NKVO (Narodnyi Kommissariat Vnutrennykh Del- İç İşleri Halk Komiserliği) kuruldu ve casuslar ile Kızıl Ordu içindeki hainlere karşı mücadele vermekle görevlendirilerek, kaçakları bulundukları yerde infaz etme yetkisiyle donatıldı.

16 Ağustos'ta, Stalin 270 No'lu emri yayınladı. Jukov'un imzaladığı bu emir silahlı kuvvetlerin bütün mensuplarına, korkaklarla kaçakların yok edilmesi talimatını veriyor ve savaş sırasında çekingenlik gösteren bütün komutanların derhal değiştirileceğini bildiriyordu.

Kendilerini kuşatılmış bulan bütün birlikler son askere kadar savaşıyorlardı. Daha da serti, Stalin, bundan sonra korkakların, kaçakların ve hainlerin ailelerinin de tutuklanacağını açıklıyordu. Birkaç gün sonra Stalin, eylem sırasında kaybolan üst rütbeli komutanlarla komiserlerin listesine yakın akrabalarının da eklenmesini emretti. Bu listelerin ilki genelkurmay tarafından 8 Eylül'de yayınlandı. Bu tarihten sonra her ayın 1'i ve 15'inde listeler yenilendi. 12 Eylül'de Stalin ön cephe komutanlarına bir emir yayınlayarak Kızıl Ordu askerlerinin gerilere kaçmasını durduracak "engelleme müfrezeleri" (zagradiatel'nye otriady) kurmaları talimatını verdi ve bu müfrezelere, panik çıkaranlarla savaştan kaçan herkesin imha edilmelerini emretti.

Timoşenko'nun batı yönetiminden sorumlu olmasıyla, genelkurmaydan Stavka kanalıyla silahlı kuvvetlere gönderilen direktifler Jukov'un imzasıyla yayınlandı. Jukov çok az şey kazandıran maliyetli karşı darbelerle, uygulanması imkânsız saldırılar, çabucak çekilişe dönen ilerlemelerle ilgili talimatlar yayınladığı için bunların çoğunun gerçeklerle ilgisi yoktu.³⁵

35) Bu direktiflerin bazıları 16. Ciltte (1) bulunabilir, Stavka VGK: Dokumenty i Materialy 1941 god.

Bu arada alandaki durum kötüden betere doğru dönmeye başlamıştı. Temmuz ortasında Almanlar, Rusya içlerine geniş bir cephe boyunca 320-640 kilometre kadar girmişlerdi.

Jukov'un bu büyüyen felaket karşısında hiç moralini bozmadığı cephe komutanlarıyla yaptığı konuşmaların kayıtlarında açıkça görülür³⁶ ayrıca, daha da dolaysız olanları geneltirmeyin savaştan ders çıkarma çabalarından bellidir. 15 Temmuz'da Jukov, bütün cephelere "savaşın tecrübesinden çıkarılan dersler" başlığı altında bir direktif yolladı. Direktifte savaştan o ana kadar çıkarılan tecrübeler beş başlık altında toplanmıştı. Birincisi; mekanize birlikler çok büyük ve hantaldı, bunlar dağıtılmalı ve yerlerine ordu komutanlarının emri altında ayrı tank birlikleri kurulmalıydı. İkincisi, fazla sayıda birlikten oluşan orduların kontrolünün zor olduğu anlaşılmıştı, en fazla beş ila altı birlikten oluşan daha küçük saha orduları haline getirilmeliydi. Üçüncüsü, tank birliklerinin yokluğunda, piyade birliklerinin tek başlarına düşmanı püskürtmekte zorluk çektikleri anlaşılmıştı. Çözüm, küçük tank birliklerini bütün piyade birliklerine dağıtmaktı. Dördüncüsü, süvarinin önemi küçümsenmişti; bu sonuç süvari yüreği taşıyan Jukov'u gururlandırmış olmalı. Ön cephenin çok uzun ve düşmanın gerisinin de birkaç yüz kilometreye kadar uzandığı düşünüldüğünde, içlere yapılacak süvari akınları düşmanın ikmal hatlarına yapılacak saldırılarda önemli rol oynayabilirdi. Son olarak da geniş hava kolordularının etkisiz olduğu anlaşılmıştı, hava alaylarının otuzar uçaktan oluşacak şekilde organize edilmesi daha iyi olacaktı.³⁷

Jukov, Sovyet askeri stratejisinin hatalarında ve sonuçlarında -bu sonuçlara, her şeyden önce savaşın ilk günlerinde uygulanan saldırı doktrini yol açmıştı- üstüne düşen sorumlulu-

36) Ibid, belgeler 115, 117. Başka bazı görüşmeler de Jukov tarafından anılarında ele alınmıştır.

37) Stavka VGK: Dokumenty i Materialy 1941 god. Belge 101.

ğu alırken, genelkurmay başkanı olarak gayet iyi bir performans gösterdi, 22 Haziran 1941 felaketinden kellesini nasıl kurtardığı ise açıklanmadan kaldı. Peki, ama, o zaman Stalin, temmuz sonunda onu neden görevden aldı? Jukov'un anlatıklarına bakılırsa Stalin'le Kiev'in boşaltılması konusunda anlaşmazlığa düşmüştü. Stalin'in onu azletmesiyle sonuçlanan toplantı, söylenenlere göre 29 Temmuz'da yapıldı. Jukov, Kızıl Ordu'nun Dinyeper Nehri'nin doğusuna çekilmesi ve Kiev'i terk etmesi gerektiğini söylediğinde, Stalin büyük bir öfkeye kapıldı. "Kiev'i düşmana terk etmek gibi bir fikri nasıl öne sürebilirsin?" dedi. Anlattığına göre kendine hâkim olamayan Jukov, şöyle cevap verdi: "Eğer genelkurmay başkanı olarak sadece saçmalayabildiğimi düşünüyorsanız, burada artık hiçbir işim yok. Genelkurmay başkanlığı görevimden alınmamı ve cepheye gönderilmemi rica ediyorum." İddiasına göre Stalin'in cevabı şöyle oldu: "Eğer meseleye böyle bakıyorsan, ben sensiz de yapabilirim." Jukov gönderildi ancak yarım saat sonra geri çağrıldı. Stalin ona, yerine Şaposnikov'u getireceğini söyledi. Jukov'a nereye gönderilmek istediğini sorduğunda, Jukov her yere gidebileceğini, hatta birlik komutanlığı bile yapabileceğini söyledi. Stalin ona çok fazla sevinmemesini söyledi ve Yeln'ya bölgesinde saldırıya hazırlanmakta olan Yedek Cephe komutanlığına atadı.³⁸

Bunun gibi kendini ağırlayan süslemelerle Jukov, Stalin'e duymak istemediği şeyleri söyleyebilen açık sözlü bir komutan olarak kendine övünme payı çıkartmak istemiş olsa gerek. Jukov'un Stalin'e düşündüğünü söylediğine hiç kuşku yok, ama acaba anlatılan bu hikâye doğru mu? Rus arşivlerinde bulunan anıların yayımlanmamış versiyonu başka bir hikâye anlatır.

38) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt. 1, s. 379-380.

STALİN: Sence Yeln'ya çıkıntısını temizleyecek kar-
şı saldırıyı kim örgütleyebilir?

Jukov: Yeln'ya çıkıntısını temizlemek için beni ata-
yın ve Şaposnikov'u Genelkurmay Başkanı yapın.

STALİN: Daha kolay bir görev mi istiyorsun?

Jukov: Hayır, daha kolay bir görev istemiyorum;
Daha iyi bildiğim bir işi yaparak ülkeme daha yararlı
olmak istiyorum.³⁹

Jukov'un doğrudan kavgaya katılmak isteme arzusunu göz
önüne alacak olursak, olay muhtemelen böyle gelişmiştir. Hi-
kâyenin Jukov'un yayımlanmış anılarındaki versiyonunun bir
başka sorunu da, Stalin'le 29 Haziran'da görüşmemiş olmasıdır,
en azından Stalin'in randevu defterine göre böyledir. Jukov,
Stalin'i 20 Temmuz'da ve sonra 5 Ağustos'ta gördü, arada bir
görüşme olmadı.⁴⁰ Daha da ötesi, Jukov'un Yedek Cephe ko-
mutanlığına atanışı, Stalin ve Jukov tarafından imzalanmış
olan 30 Temmuz tarihli Stavka emrinde yer alıyordu. Şapos-
nikov'un genelkurmay başkanı olarak atanışı ise 10 Ağustos'a
kadar resmen açıklanmadı.⁴¹ Anlaşıldığı kadarıyla Jukov'un
genelkurmaydan ayrılışı gayet usule uygun ve karşılıklı rızaya
dayalı olmuştu.

Jukov'un yayımlanan anılarında anlattıkları, kendisiyle Kiev
kuşatmasıyla ilgili suçlamalar arasına bir mesafe koymak ama-
cını taşır. Ağustos başında Alman Güney Ordu Grubu, Kiev'e
yaklaşmaktaydı ve Sovyet güçlerini Ukrayna'nın başkentinden
geri çekme sorunu ortaya çıkmıştı. Jukov, genelkurmay baş-
kanlığından ayrıldıktan sonra da Stalin'e çekilme emri verme-
sini rica etmeye devam ettiğini söylüyor, ancak Güneybatı Ko-
mutanlığı zaten böyle bir hamleye karşıydı ve Stavka'ya da bu

39) RGVA, Dosya 41 107, op 1. Belge 54 L. 57.

40) Na Priyome u Stalina, s. 343-345.

41) Russkii Arkhiv, Cilt. 13 (2) Prikazy Narodnogo Komssara Oborony SSSR, 22 lu-
anya 1941 g-1942g, belge 36.

şekilde tavsiyede bulunmuştu. 18 Ağustos'ta Stalin ve Stavka, Kiev'in teslim olmayacağını belirten bir direktif yayınladılar.⁴² Fakat ağustos sonunda Kızıl Ordu Dinyeper Nehri boyunca uzanan bir savunma hattı boyunca geri çekildi ve uzun ve savunmasız çıkıntısının ucundaki Kiev açıkta kaldı. Bu noktada General Heinz Guderian -ünlü Alman tank komutanı- ve 2. Panzer Ordusu, Hitler tarafından Merkez Ordu Grubu'na bağlandı ve güneye ilerleyip, geriden Güneybatı Cephesi'ne saldırarak ve Kiev'in içinde ve çevresinde bulunan Sovyet kuvvetlerini çembere almak emrini aldı. Jukov, Stalin'i olanlar konusunda uyardı⁴³ ancak o, General A. I Yeremenko komutasındaki yeni cephenin -Briansk- bu tehdidin üstesinden geleceğine emindi. Ancak Yeremenko, Guderian'ı durduramadı ve 7 Eylül'de Güneybatı Cephesi'nin askeri konseyi, sağ kanadını ilerletmekte olan Guderian'dan korumak için Desna Nehri'ne doğru çekilme emri verilmesini istedi. Stalin, 9 Eylül'de kısmi geri çekilme yetkisini verdi ancak ertesi gün Güneybatı Cephesi'nin komutanı General M. P. Kirponos ile konuşurken ona, "Sizin kuvvet çekme önerinizi... tehlikeli buluyoruz... Çekilme hattı aramaktan vazgeçin, direniş ve yalnızca direniş hattı kurmaya bakın," dedi.⁴⁴ 13 Eylül'de Kirponos'un kurmay başkanı Orgeneral Tupikov, Şaposnikov'a verdiği raporda, tam bir faciyanın birkaç gün uzakta olduğunu söyledi. Öfkeye kapılan Stalin cevabı bizzat yazdırdı: "Orgeneral Tupikov, genelkurmaya panik dolu bir rapor yollamış. Oysa durum, her düzeydeki komutanın son derece açık zihinli ve dayanıklı olmasını gerektiriyor. Kimse paniğe izin veremez. Cephedeki bütün askerler, arkalarına bir an bile bakmadan inatla savaşmanın gerekli olduğunu anlamak zorundadır."⁴⁵

42) Stavka VGK: Dokumenty i Materialy 1941 God, belge 168.

43) Ibid, belge 10, s. 361b

44) Stavka, VGK: Dokumenty i Materialy 1941 God, belge 255.

45) A. M. Vasilevsky , tarafından *A Lifelong Cause* (Moskova: Progress Publishers, 1981)'de alıntılanmıştır.

Stalin'in şiddetli uyarıları ne olursa olsun, son çabucak geldi. 17 Eylül'de Stavka, Dinyeper'in doğu kıyısı boyunca Kiev'den geri çekilme emrini nihayet verdi.⁴⁶ Ama çok geç kalınmıştı; Kiev'in doğusunda Alman kışkacının iki ucu birleşmişti bile. Dört Sovyet ordusu, toplam kırk üç birlik çevrilmişti. Güneybatı Cephesi, Kiev Muharebesi sırasında 600 binden fazlası ölü, esir ve kayıp olmak üzere 750 bin zayıat vermişti. Ölenler arasında Kirponos ile Tupikov da vardı. Kurtulanlardan biri savaşarak kışkacı yarmayı başarmış olan Kirponos'un harekât başkanı Bagramyan'dı.

Jukov bunların hepsini temmuz sonunda öngörmüş müydü? Kuşkuludur. Üstelik, 28 Temmuz'da -Kiev'in boşaltılmasını talep ettiği için Stalin tarafından güya azledildiği günden bir gün önce- Jukov, 63 piyade birliğinin Dinyeper'in doğu kıyısına çekilmesini yasaklayan bir direktifi Stalin ile birlikte imzalamıştı.⁴⁷ Şunu da unutmamak gerekir ki, Jukov'un Kiev fiyaskosuyla ilgili anılarında, özellikle yerel liderliğin oynadığı olumsuz rolle bir hesaplama boyutu da söz konusudur. Kiev'deki siyasi şef, kendisini anılarını yazmaya başlamadan kısa bir süre önce savunma bakanlığından kovulan Nikita Kruşçev'di. Jukov'un hedeflerinden biri de azledilişi sırasında askeri siciline saldırıldığında, Kruşçev'in sağ kolu olan -Güneybatı Cephesi'nin başarısız kurtarıcısı- Yeremenko idi. Jukov'un kendini savunmak ve Kruşçev, Yeremenko ve diğerlerinin isimlerini karalamak için duyduğu istek, savaşta başka bazı olayları da çarpıtarak aktarmasına yol açmıştır.

YEL'NYA SALDIRISI

Kiev'deki felaket yavaş yavaş ortaya çıkarken Jukov, Smolensk yakınlarındaki Yel'nya'da başarılı bir harekâtın başındaydı. Jukov'un saldırısı Kızıl Ordu'nun 1941 yazında Smo-

46) Stavka VGK: Dokumenty i Materialy 1941 God, belge 280.

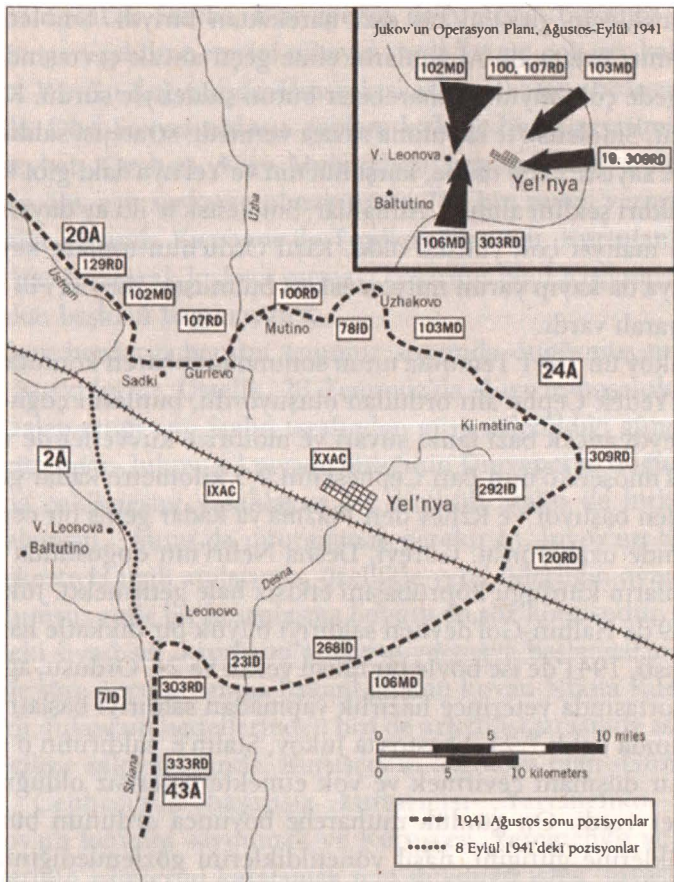
47) Ibid, belge 130.

lensk bölgesinde Moskova'ya ilerleyen Almanların yolunu kesmek için giriştiği bir dizi harekâttan biriydi. Smolensk, temmuz ortasında Almanların eline geçti ancak çevresindeki bölgede çok büyük muharebeler bütün şiddetiyle sürdü. Kızıl Ordu, Smolensk'te savunma savaşı vermedi; stratejisi saldırıydı ve sayısız karşı darbe, karşı hücum ve Yel'nya'daki gibi karşı saldırı şeklini almıştı. Almanlar, Smolensk'te iki ay dayandı ama maliyet çok yüksek oldu. Kızıl Ordu'nun toplam kaybı, ölü ya da kayıp yarım milyon askeri bulmuştu, iki yüz elli bin de yaralı vardı.

Jukov'un 1941 Temmuz'unun sonundan itibaren komuta ettiği Yedek Cephe altı ordudan oluşuyordu, bunların çoğu piyadeydi ancak bazı tank, süvari ve motorize kuvvetler de vardı. Timoşenko'nun Batı Cephesi'nin 9,5 kilometre kadar gerisinden başlıyor ve Rzhev'den Viazma'ya kadar geniş bir cephe halinde uzanıyordu. Görevi, Desna Nehri'nin doğusunda Almanların kurduğu köprübaşını etkisiz hale getirmektir. Jukov, 1939'da Halhin-Gol'deyken saldırıyı büyük bir dikkatle hazırlamıştı. 1941'de ise böyle bir lüksü yoktu ve 24. Ordusu, ağustos ortasında yeterince hazırlık yapmadan saldırıyı başlatmak zorunda kaldı.⁴⁸ 21 Ağustos'ta Jukov, Stalin'e, saldırının o ana kadar düşmanı çevirmek ve yok etmekte başarısız olduğunu haber verdi. On günlük muharebe boyunca ordunun bütün birliklerine gittiğini, nasıl yönetildiklerini gözlemlediğini ve büyük ölçüde çok iyi yönetildiklerini vurguladı. Fakat muharebeye devam etmek, savaşa girmiş olan birliklerin değerini düşürmek olacaktı. Jukov, tekrar toplanmak ve saldırıya devam etmeden önce durumu incelemek için üç ya da dört günlük bir ara istiyordu. Bu arada Almanlar sürekli topçu ateşine ve hava bombardımanına tutulacaktı. Eğer mümkünse, Jukov bir sonraki hücumda yedeklerinden 303. Piyade Birliği'ni kul-

48) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s. 393.

Harita 8 - Yel'nya Saldırısı, Ağustos-Eylül 1941

lanmak istiyordu.⁴⁹ Saldırı, bu kez Yedek Cephe'nin 43. Ordusu'nun desteği ile 30 Ağustos'ta tekrar başladı. 6 Eylül'de Yel'nya alındı ve Almanlar çekilmeye zorlandı. (Bkz. Harita 8)

Sovyetler Yel'nya saldırısının başarısını anlatmaya çok istekli oldukları için, o güne kadar hiç görülmemiş bir adım attılar ve bir grup Batılı gazeteciyi savaş meydanını ziyarette davet et-

49) Stavka VGK: Dokumenty i Materialy 1941 God, belge 17 s. 365-366.

tiler. Gazeteciler arasında *Sunday Times*'dan Alexander Werth ile *Associated Press*'in Moskova muhabiri Henry C. Cassidy de vardı. Şöyle yazmış:

Yıkım, Batı'daki savaşın ardından gördüğüm her şeyden çok daha fazla. Batı'da Paris düştükten sonra, savaşın birçok yerden çabucak, çok hafif geçtiğini, bir köyde birkaç delik açtığını, bir kavşağı harabeye çevirdiğini gördüm. Yel'nya çevresinde ise her şey, ölümüne, vahşice savaşan iki dev arasındaki o korkunç ve her şeyi yakıp yıkan mücadelede tükenip gitmiş.⁵⁰

Harekâttan sonra Şaposnikov Yedek Cephe'nin saldırısı üzerine bir eleştiri yazdı:

24. ve 43. orduların yakınlardaki saldırısı tam olarak olumlu sonuçlar sağlamadığı gibi hem personel hem de ekipman bakımından çok miktarda kayba yol açmıştır. Başarı elde edilememesinin ana nedeni, orduların saldırı için toplanamaması, bütün cephe boyunca saldırıya kalkmak, piyade ve tank saldırıları için az kuvvetle, bariz bir şekilde yetersiz ve kepaze bir şekilde organize edilmiş hava ve topçu hazırlıklarıdır. Bu nedenle gerekli yedeklerle desteklenmeyen piyade ve tank saldırıları sırasında iyi örgütlenmemiş ve hazırlanmamış topçu ve hava desteğini kesmek ve hoşgörü göstermemek gereklidir.⁵¹

Jukov'un harekâta dair görüşü çok farklıydı. Stalin'e 8 Eylül'de verdiği raporda, birliklerinin performansının iyi olduğunu vurguluyordu. Muharebe nedeniyle Sovyetlerin verdiği

50) H. V. Cassidy, *Moscow Dateline* (Boston: Houghton Mifflin, 1943) s. 123. Ziyaretle ilgili Werth'in anlatımı için *Russia at War, 1941-1945* (Londra: Pan, 1965) s. 188-195.

51) Glantz tarafından, *Barbarosso*, s. 90-91'de alıntılanmıştır.

kayıp 17 bin iken, düşmanın verdiği kaybın 46 bin ila 47 bin arasında olduğuna işaret ediyordu. Hepsinden önemlisi ise Yel'nya'daki zaferin psikolojik etkisiydi: "Bu harekâtın sonucu olarak bütün kuvvetlerimizin morali yükselmiş, zafere inanılmıştır. Şimdi, birlikler düşman saldırısını karşılayacak, düşman ateşiyle yüz yüze gelecek ve hızla karşı saldırıya geçecek güveni kazanmışlardır."⁵² Stalin'in Jukov'un değerlendirmesine katıldığı görülüyor. 18 Eylül'de Jukov'un 100, 127, 153 ve 161. birliklerin ilk Sovyet "muhafız" birlikleri olarak adlandırıldığı bir emir yayınladı. Bunlar kendilerini muharebede kanıtlamış birliklerdi, daha iyi maaş ve daha iyi ikmal malzemeleri ile ödüllendirileceklerdi. Birliklerin skorları savaşın seyri boyunca böyle ödüllendirildi ve daha sonra da muhafız orduları oluştu.

Jukov'un Yel'nya harekâtındaki yönetimi, saha komutanı olarak ününe ün kattı ve askeri sorunları defeden kişi olarak Stalin'in güvenini kazanmasını sağladı. Genelkurmay başkanı olarak belirgin başarısızlığına rağmen, Jukov 22 Haziran 1941 felaketinden hem konumunu hem de ününü pekiştirerek çıktı. Geriye dönüp bakıldığında, Jukov'un Kızıl Ordu'nun ilk dönemdeki başarısızlığından eleştirilmeden kaçabilmesi insana şaşırtıcı geliyor, ancak o dönemde bu konuda hiçbir yorum yapılmadı. O dönemin gözlemcileri Almanların askeri başarısına şaşırmamışlardı; muharebelerde pişmiş, Polonya'yı, Fransa'yı ve Avrupa'nın büyük bir kısmını fethetmiş bir ordudan beklenen zaten buydu.

Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından, 22 Haziran 1941 felaketine dair eleştirel tartışmalar açıldı ancak eleştirilerin çoğu, suçu, yaklaşan Alman işgaliyle ilgili uyarıları dikkate almayan ve yaklaşan saldırıyı karşılamak için ordunun seferber edilme-

52) V. Krasnov tarafından Zhukov, *Marshal Velikio Imperii* (Moskova: Olma Press, 2000), s. 210-212'den alıntılanmıştır.

sini engelleyen Stalin'de buldu. O sıralar savaş sonrasında gönderildiği taşra sürgününden dönmüş olan Jukov, önce savunma bakan yardımcısı sonra da savunma bakanı oldu ve Kuruşçevci Stalin eleştirisine özel bir vurgu yapmayarak, Sovyet diktatörünün savaş öncesi Kızıl Ordu'da yaptığı temizliğin olumsuz etkilerini eleştirmekle yetinmeyi tercih etti. Ancak 1957'de Kuruşçev ile çatışınca, "sürpriz" Alman saldırısını tahmin edememek veya gereğince hazırlık yapmamakla ilgili olarak Stalin'e yapılan saldırı Jukov'u da kapsayacak şekilde genişledi.

Jukov'un bu eleştirilere cevap vermesine, Kuruşçev'in 1964'te iktidardan düşüşünden sonrasına kadar izin verilmedi. İlk kez 1969'da yayımlanan anılarında, Jukov kısa genelkurmay başkanlığı dönemini Kızıl Ordu'nun savaş için çok iyi hazırlanmış olduğuna ve Alman saldırısı sırasında gayet iyi bir şekilde seferber edildiğini ileri sürerek savundu. Jukov bazı hataların yapıldığını, özellikle Alman saldırısının ana yönünün yanlış hesaplandığını, yüksek komutanın ve özellikle Stalin'in saldırının Moskova ile Leningrad'ın ele geçirilmesinden ziyade zengin topraklara, ham maddeye ve sanayi kaynaklarına sahip Ukrayna'yı hedefleyeceğine inandığını söyledi. İkincisi Stalin, Alman saldırısının zamanlamasını vahim bir şekilde yanlış hesaplamıştı. Jukov'un söylediğine göre Stalin savaşın engellenebileceğine inanmıştı ve yaklaşan Alman saldırısına dair haberlerin İngiliz ve Amerikalı ajan provokatörlerin işi olduğunu düşünüyordu. Stalin ayrıca hazırlıkları tam olgunlaşmamış Sovyet seferberliğinin Hitler'le yaşanacak olan düşmanlığı hızlandırabileceğinden korkuyordu. 1914 Temmuz krizinin Birinci Dünya Savaşı'na yol açtığına örnek vererek, Jukov'a, "Seferberlik savaş demektir," demişti.

Stalin'in tedbirliliği onu genelkurmayın seferberliği tamamlaması ve Kızıl Ordu'yu muharebeye hazır hale getirmesini sağlamaktan alıkoymuştu. Tam seferber olamamak diyordu Jukov, Alman saldırısının kısa süreli başarısında en önemli

faktördü. Ancak Kruşevcilerin Stalin'i felaketin günah keçisi ilan etmelerini nefretle karşılıyor ve "patronu" yaklaşan Alman saldırısı tehlikesi konusunda ikna etmek için yüksek komuta heyetinin daha çok çaba göstermesi gerektiğini işaret ediyordu.

Genelkurmayın, savunmadan ziyade karşı saldırı eylemine odaklanması, Kızıl Ordu'nun iç savaştan beri derin bir şekilde içselleştirmiş olduğu saldırgan ruh hali ile savaş doktrininin ve derin savaş konseptinin detaylandırılarak 1930'larda kemikleşmiş bir dogma haline getirilmesinin sonucuydu. Anılarının Sovyet döneminde yayımlanan baskılarından birindeki bir paragrafta Jukov da bunu belirtiyordu: "Silahlı kuvvetlerimizin savaşın başında böyle bir başarısızlık yaşayacağını, daha ilk muharebelerde ülkenin içlerine kadar çekilmek zorunda kalacak kadar ciddi yenilgiler yaşayacağını düşünmemiştik." Jukov'un anılarından çıkarılmamış bir başka paragraf da şöyle: "O zamanlar askeri teorik bilim genellikle stratejik savunmaya dair derin sorunları pek dikkate almazdı, hatalı bir şekilde önemli olmadığını düşünürdü."⁵³

Stalin'in generalleri arasında Kızıl Ordu'nun savunma yeteneği konusunda liderin düştüğü yanılsamayı paylaşan sadece Jukov değildi. Olaydan ve Stalin'in ölümünden sonra, bu temel hesap hatasının yol açtığı felaketle kendisi arasına mesafe koyan da sadece o değildi. Ancak Jukov kendi payına düşen sorumluluğu kabul etmekte çoğundan daha dürüsttü. Ayrıca hatanın kökeninin Kızıl Ordu'nun tarihinin ve kültürünün derinliklerinde olduğunu görecektir perspektife de sahipti.

Kendisinin ve yüksek komutanın hataları konusunda en içten ifadesi, anılarının çeşitli baskılarında veya Sovyet yazar ve gazeteci Konstantin Simonov gibi insanlarla yaptığı daha özel sohbetlerde yer alıyordu. Bunların her ikisinde de savunmacı

53) Zhukov, *Vospominaniya*, Cilt 1, s.304-305.

ve ihtiyatlıydı, Kuruşçevci düşmanlarına cephane sağlamama endişesi içindeydi. En iyi kaynak, Rus Askeri Tarih Arşivinde bulunan özel dosyalarındaki yayımlanmamış yazılarıdır. Jukov bu el yazmalarından birinde "Savaş öncesi dönemde Sovyet askeri bilimi, düşmanın ancak saldırı eylemiyle yok edilebileceğini, savunmanın saldırgan grupların hedeflerine varmalarını sağlamaları için yardımcı görev üstleneceğini düşünmüştür. Bunun sonucunda Kızıl Ordu'nun savunma eğitimi, özellikle operasyonel-stratejik düzeyde ihmal edilmiş ve 1941-1942'de vermek zorunda kaldığı savunma savaşına hazırlanamamıştır." Jukov bunun büyük kayıplara yol açan "ciddi bir hata" olduğunu söyler. Hata, İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından ders çıkarmamakla daha da büyümüştür. Almanların Polonya, Fransa ve diğer ülkelerde kazandıkları zaferler, kuvvetli bir hava gücüyle desteklenen konsantre zırhlı birliklerinin ani saldırısının, savunmayı "çabucak aştığını, düşmanın çekilme hatlarını hızla kestiğini ve temel gruplaşmaları kuşattığını" göstermişti. Genelkurmay, elbette Almanların taktiklerini incelemişti, ama Jukov'un itiraf ettiği gibi, Wehrmacht'ın zırhlı kuvvetlerinin Sovyet savunmasını dev koçbaşları gibi ezip geçene kadar gerçek, kafalara dank etmemişti. Daha iyi bir savunma Sovyet kayıplarını azaltabilir, Alman kayıplarını artırabilirdi, ancak sürpriz saldırının ilk başarısı öncelikle Wehrmacht'ın niceliksel ve niteliksel üstünlüğünün sonucuydu. "Kuvvetlerimizin savaşın ilk günlerinde düşman tarafından vurulan güçlü darbeleri karşılamakta yetersiz kaldığı, böylesine güçlü düşman darbelerine karşı çıkma kapasitesine sahip olmadığımız, savaşın ilk günlerinde stratejik inisiyatifin düşmanın elinde olduğu son derece açıktır," diye yazmış Jukov.

Jukov, Sovyetlerin üst düzey askeri liderlerini de pek övmez. Kendisinden önceki Genelkurmay Başkanı Kiril Meretskov'u tecrübeli ve bilgili olarak tanımlar, ancak dikkatsizdir,

pasifliğe eğilimi vardır. Halk savunma komiseri olan Semyon Timoşenko için ise, iş büyük stratejilere ve ülkeyi savaşa hazırlamaya gelince “amatörden başka bir şey değil” der. Kendisi için de “Açıkça söyleyeyim ki, ben genelkurmay başkanlığı için hazırlıklı değildim (Beni atadığı zaman bunu Stalin’e de söyledim). O kadar çok çalışmama rağmen savaşın başında hâlâ ülke savunması gibi bir temel ilkeye, operasyonel-stratejik alanlarda silahlı kuvvetleri faşist Almanya gibi güçlü bir tecrübeli bir düşmanla savaşa hazırlama gibi bir meseleye hakim değildim.”⁵⁴

Jukov, Stalin’in eylemlerinden ve kararlarından, durumun öneminin sonradan ortaya çıkmasından yararlanarak fikir yürüten tarihçilerle anı yazarlarını da sert bir şekilde eleştirir: “Herkes bu hatalardan ve yanlış hesaplardan dolayı sıkça Stalin’i suçluyor... Şimdi artık sonuçlar ortada olduğu için en başa dönmek ve her türlü görüş belirtmekten kolayı yok. Ancak, tarihin o anı içinde -çeşitli kuvvetlerin çatıştığı, görüşlerin ve olguların bolca olduğu- dönemde sorunun bütünlüğü içinden özünü çıkarmaktan daha zoru da yoktur.”⁵⁵

Jukov’un Stalin’i savunuşu, çok daha önemli bir meselenin üstünü kapatmaya eğilimlidir: Neden o işe uygun olmadığını söylemiş olan bir insan, savaşın arifesinde genelkurmay başkanını yapılmıştır? Cevap hem basit hem de açıklayıcıdır: Almanlar saldırdığında, Sovyetler düşman bölgesine yapacakları bir stratejik karşı işgal ile cevap vermeyi planlamışlardı ve -Halhin-Gol kahramanı ve saldırı savaşının en güçlü savunucularından biri olan- Jukov, Stalin’in gözünde bu tür harekâtları yönetecek

54) RGVA; Dosya 41107, op 1 Belge 17, L. 1-50. Bu elli sayfalık daktilo edilmiş metnin başlığı “Nachal’niyi Period Velikoi Otechestvennoi Voiny” (Büyük Vatanseverlik Savaşının ilk evresi), Jukov’un anılarında değişkenlik gösteren bir bölümdür. Alıntılar belgenin 38-42 sayfalarında. Bu dosyada çeşitli el yazısı parçalar dâhil olmak üzere buna benzer bazı belgeler bulunmaktadır.

55) Ibid. s. 265.

Hitler'i Yeneni Adam Mareşal Jukov 179

kişiydi. Kızıl Ordu'nun 1941 Haziran'ı sonundaki karşı saldırısının başarısız olması, Stalin'in kararına gölge düşürmüş olsa da, Yel'nya'daki başarı, diktatörün Jukov'a olan inancını onarmıştı.

Jukov'un Yel'nya zaferi için aldığı ödül, bir başka önemli atama oldu. Muharebe sırasında Stalin kendisini danışma toplantıları için Moskova'ya çağırılmış, ancak Jukov askerlerine yakın olmasının gerektiğini öne sürerek kabul etmemişti. Jukov ile Stalin 11 Eylül'de buluştuklarında, Stalin'in Jukov'un hizmetlerine savaş meydanının tamamen farklı bir yerinde ihtiyacı vardı. Leningrad çevrilmiş ve kuşatmaya alınmıştı, Almanlar'ın eline düşme tehlikesi büyüktü. Stalin'in Sovyetler Birliğinin ikinci büyük şehrini savunmayı becerecek katılıkta, herkese esin kaynağı olacak iradeye sahip birine ihtiyacı vardı ve Jukov bu görev tanımına uyuyordu.

Jukov Berlin'de. 5 Haziran 1945.

Jukov (Sağda) Feldmareşal Bernard Montgomery'ye Zaferin Kahramanı Madalyası verirken.

STALİN'İN GENERALİ

LENİNGRAD VE MOSKOVA'YI KURTARMAK, 1941

Stalin'in Jukov ile ilişkisi Sovyet diktatörünün bütün üst düzey askeri komutanlarla ilişkisiyle aynı temele dayanırdı: Komutanların ona karşı taşıdıkları sadakat ve yeterlilikleri ile Stalin'in onlara duyduğu güven. Jukov bütün askeri kariyeri boyunca, astlarının ve mübadillerinin hepsine karşı olmasa da üstlerine karşı daima sadık ve saygılı olmuştu. Stalin'in otoritesine olan saygısı diktatörün yarattığı kişilik kültürüyle, Stalin'i göklere çıkaran övgülerle iyice pekişmişti; Jukov da herkes gibi iyi, kötü onun davasına bağlanmıştı. Ama daha da önemlisi Stalin'in kişiliğinin gücüydü. Stalin kendisiyle yakın temas kuran herkese hükmetti, Jukov da istisna değildi.

Stalin ile Jukov'un arasında profesyonel ilişki dışında birçok ortak yan vardı. Her ikisi de köy kökenliydi. Her ikisinin de babaları ayakkabı tamircisiydi ve oğullarına ağır cezalar verirdi. Her iki adamın anneleri oğullarının iyi bir eğitim alabilmelerini sağlamak için didinmişlerdi. İkisi de çocuklarıyla ilgili hassastılar (bu durum Stalin için iki oğluna nazaran kızı

için geçerliydi.) Hem Jukov hem de Stalin için iç savaş çok sert ve biçimlendirici bir tecrübe olmuştu, gerçi iç savaş sırasında Jukov düşük rütbeli bir asker, Stalin ise yüksek rütbeli bir siyasi komiserdi. Stalin entelektüel bir hava taşırdı ama Jukov gibi o da kendini öncelikle bir pratik yani pratik bir eylem adamı olarak görürdü. Amaçlarına ulaşmak söz konusu olduğunda ise her ikisi de dar görüşlü, hatta gerektiğinde acımasızdılar. Siyasi bakımdan ise, Stalin ile Jukov sadece komünist ideolojiyi paylaşmakla kalmıyorlardı. Her ikisi de çok uluslu bir devlet olan Sovyetler Birliği'ni oluşturan bütün ulusların ve etnik grupların -100'den fazlaydılar- savunulmasını muazzam bir yurtseverlik taahhüdü olarak görüyorlardı. İşte Gürcü Stalin ile Rus Jukov'u birleştiren de bu "Sovyet" yurtseverliği idi. Onların gözünde Hitler ve Naziler, sadece yabancı bir işgal gücü değil, milyonlarca Sovyet vatandaşını (özellikle de Yahudileri) yok etmeye, geride kalanları da köleleştirmeye kararlı düşmanlardı.

Jukov'un Stalin ile ilişkisi, 1941 yılında kurmay başkanı olduğunda gelişmeye başladı, ama asıl olarak savaşın potasında pekişti. Savaş Stalin'e, Jukov'a en korkunç koşullarda bile güvenebileceğini, baskı altında hiç paniğe kapılmadığını, en acil durumlarla baş edebilecek bir kararlılık ve yeteneğe sahip olduğunu gösterdi.

Jukov'un Stalin hakkında ne düşündüğü anılarının yüksek komutanın stavkasının (karargâhının) nasıl çalıştığını anlatan bölümünde açıkça görülür. Jukov'un bu bölümü yazmasının asıl amacı -anılarını yeniden gözden geçirdiği 1970 yılında eklenmiştir- başkomutan yardımcısı olarak kendi konumu bir yana Sovyet yüksek komutasının savaş dönemindeki önderliğinin savunulmasıdır. Bir yandan da 1956 yılındaki 20. Parti Kongresi'nde Kuruşçev'in Stalin'in savaş dönemindeki önderliği hakkında yaptığı gizli konuşmadaki eleştirileri cevaplamaktır. Jukov'un büyük bir başarıyla kaleme aldığı Başkomu-

tan Stalin portresi, diktatörün başarılı bir savaş beyi olarak ününün onarılmasına katkıda bulunan en önemli metinlerden biridir.

Savaşın seyri boyunca Jukov, Stalin'le Kremlin'deki makamında 120 kûsur kez buluşmuştur, cephede geçirdiği süreyi göz önünde bulunduracak olursak bu epey fazladır.¹ Stalin'in Moskova yakınlarındaki daçalarında başka birçok toplantı da yapılmıştır. Jukov, Stalin'le karşılıklı olarak görüşmediği zamanlarda, onunla dönem dönem her gün olmak üzere telefon ve telgraf aracılığıyla görüşmüştür. Jukov'un, Stalin'i savaş sırasında çok yakından tanımış olması bu bakımdan normaldir. "Onu daha önce hiç yakından tanımamıştım, huzuruna ilk çıktığımda da biraz tuhaf hissettim kendimi... Birlikte çalıştığımız ilk dönemlerde Stalin bana fazla bir şey söylemezdi. Beni büyük dikkatle ölçüp biçtiğini ve benimle ilgili yerleşmiş bir yargısı olmadığını hissederdim... Ancak karşılıklı tecrübelerimiz arttıkça kendime güvenim yerine geldi, düşüncelerimi daha cesaretle açıklar oldum. Stalin'in düşüncelerime daha fazla önem vermeye başladığını gördüm."

Jukov'un Stalin'le buluşmalarının çoğu, geceleri olmuştur. Diktatör geç kalkardı ve genellikle sabahın erken saatlerine kadar çalışırdı. Bu çok ağır, neredeyse on beş-on altı saat süren günlük çalışma, kendisi kadar astları için de zorlu bir tempoydu. Sovyet lideri, günde en az iki ya da üç kez genelkurmaydan bilgi alırdı ve önemli harekât kararlarını asla yüksek komuta kademesinin ilgili yetkililerine ve özellikle de genelkurmay başkanıyla, 1942'den itibaren de yeni başkomutan yardımcısı Jukov'a danışmadan vermezdi. Bu brifingler sırasında Stalin ya pipo ya da Rus sigaraları içerek odada bir aşağı bir yukarı dolaşır, arada sırada durumu gösteren haritaları incelemek üzere dururdu. Jukov şöyle yazıyor: "Genellikle işe odaklı ve sa-

1) *Na Priyome u Stalina*, (Moskova: Novyi Khronograf, 2008), s. 617-615

kindi; herkese görüşünü açıklama izni vermişti... İnsanları dikkatle dinlerdi, ama ancak konuyla ilgili konuşuyorsa... Kendisi de az konuştuğu için çok konuşanları sevmezdi... Savaş sırasında Stalin'in sert sorulara ya da kendisiyle tartışanlara çok itiraz eden bir insan olmadığını gördüm. Eğer tersini söyleyen varsa, yalancıdır." Jukov, Stalin'in askeri yeteneklerine ve kararlarına büyük değer veriyordu:

Stalin, cepheler ve cephelerdeki grupların operasyonlarının örgütlenmesi hakkında sohbet eder ve gayet yetkin bir şekilde denetlerdi. Elbette ki, temel stratejik ilkelere yabancı değildi. Stalin'in başkomutan olarak yeteneği özellikle Stalingrad Muharebesi'nin ardından dikkat çekmiştir... Stalin bunu doğal zekasına, bir siyasi lider olarak tecrübesine, içgüdülerine ve derin bilgisine borçluydu. Düşmana karşı eylemler örgütlerken stratejik durumla ana bağı hemen kurardı ve bu sayede saldırı harekâtlarının başarısı kesinleşirdi. Çok üstün bir başkomutan olduğuna hiçbir kuşku yoktur.

Jukov, en çok Stalin'in genel teklifsizliğini ve yapmacıksız bir insan oluşunu sevmiştir. Diktatör çok nadiren kahkaha atardı ama mizah duygusu gelişmişti ve güzel fıkraları severdi. Öte yandan Stalin zaman zaman inatçı, fevri, ketum ve adamakıllı rahatsız edici olabiliyordu: "Kızdığı zaman nesnelliği bir yana bırakır, insanın gözünün önünde birden değişir, rengi solar, bakışları ağırlaşır ve sertleşirdi. Kızgın olduğu zamanlarda Stalin'in karşısına çıkabilen ve saldırılarına maruz kalmayı göze alabilen cesur insanların sayısı fazla değildi." Bununla birlikte Jukov, Stalin'den korkmaktan çok büyüüne kapılmış ve diğer birçokları gibi Stalin'in etkisi altında kalmıştır.

Sevgi gösterilerinde bulunmadan, basit yöntemlerle de kazanırdı insanların kalplerini. Hiç çekinmeden düşündüğünü söylemesi, kendisini açıkça ifade ede-

bilme yeteneği, doğuştan gelen analitik zekâsı, çok geniş bilgisi ve eşi benzeri olmayan hafızası, en yaşlı ve en saygın insanların bile karşısında kendilerine dikkat etmesini ve onunla konuşurken akıllarını başlarına toplamasını sağlardı.²

Jukov'un anılarının savaş sonrası baskılarında başka malzemeler de açığa çıktı, Jukov resmen yayımlanmış anılarına göre biraz daha eleştireldi ama o büyük savaş beyine olan olumlu bakışı değişmemiştir.³

Diktatör kişisel düşüncelerini pek açığa vurmadığı için, Stalin'in Jukov hakkında ne düşündüğünü pek bilmiyoruz. Belli ki generallerinin çoğunu seviyordu. Profesyonelliklerine hayrandı ve kendini büyük bir general olarak görmesine rağmen onlardan öğrenmeye açıktı. Stalin'in, çoğu yaltakçı olan iç çemberindekiler arasında en çok Jukov'a saygı duyduğunu tahmin edebiliriz. Ama aynı zamanda, sadakatinden en küçük bir kuşku duymamasına rağmen, fazlasıyla bağımsız düşünebilen Jukov gibi herkesten kuşkulandır. Stalin'in Jukov'a yaklaşımını en iyi özetleyen durum iki adam da savaştan sonra çatıştıklarında ona karşı davranışlarıdır: Jukov sadakatini tekrar ispatladıktan sonra kaybettiği saygıyı hızla yeniden kazanmıştır.

LENİNGRAD'I SAVUNMAK

Yel'nya zaferinin ardından Jukov, Stalin tarafından ilk olarak Leningrad'ın savunulmasıyla görevlendirildi. Almanlar, SSCB'yi ilk işgal ettiğinde asıl amaçları Moskova'ya ulaşmak

2) Jukov'un Stalin'e bakışı, Jukov tarafından *Reminiscences*, Cilt 1, bölüm 11 de anlatılır. Sovyet rejimi sona erdiğinde bu bölüm, Jukov'u bir anti-Stalinist olarak sunmak isteyen yayıncılar için utanç vesilesi oldu, bunun üzerine bölümün başına Jukov'un Stalin'e karşı tutumunun "zamanın ruhunun" bir ürünü olduğunu belirten bir not koymak zorunda kaldılar. (Zhukov, *Vasyominaniya*, Cilt 2, s. 73.)

3) Bakınız örneğin, "Korotko o Staline", *Pravda*, 20 Ocak 1989.

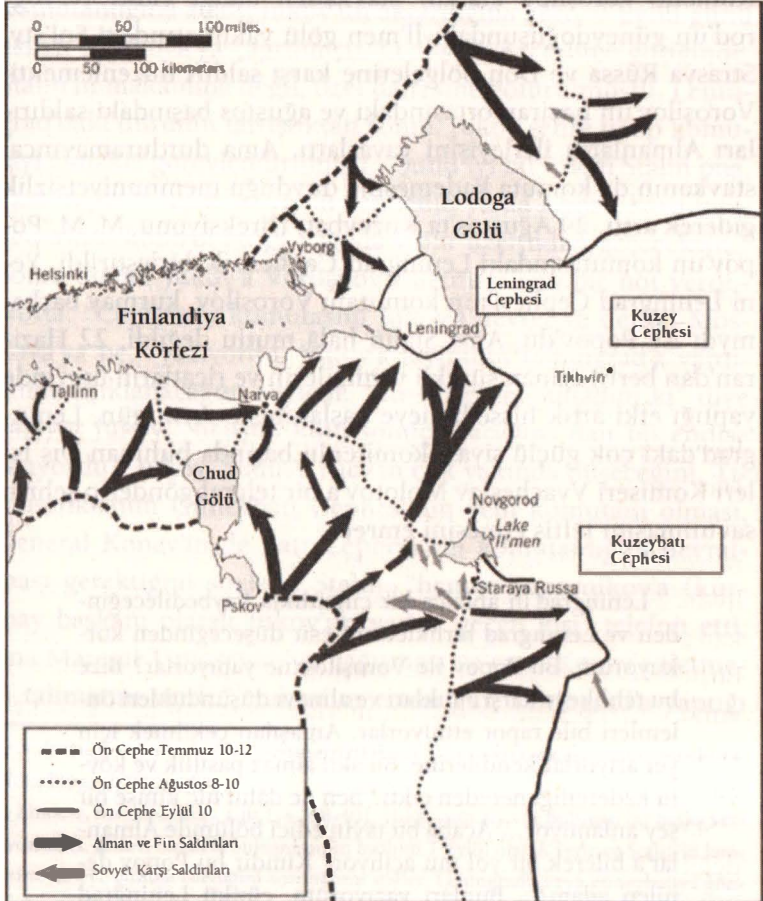
değil Leningrad'ı ele geçirmekti. Kuzey Orduları grubu Leningrad'ı kuşattıktan sonra Moskova'ya yoğunlaştı. İlk başta, her şey plana uygun yürüdü. Litvanya sınırındaki Sovyet savunması kolayca aşıldı ve Almanlar üç hafta içinde geniş bir cephe boyunca 300 mil ilerleyerek Baltık bölgesinin büyük bir kısmını işgal ettiler. Ancak, Kızıl Ordu'nun direnişi arttıkça Almanların bu hızlı temposu da yavaşladı. Almanlar, Leningrad eteklerine ancak 1941'in Eylül başında ulaşabildiler. Bu noktada Hitler Moskova'yı ana hedef haline getirdi ve Leningrad'ın fırtına harekâtıyla alınmasındansa şehrin kuşatılmasına, savunmanın yıpratılmasına ve şehir nüfusunun aç bırakılarak teslim olmaya zorlanmasına karar verdi. Almanlar şehrin eninde sonunda düşeceğine emindiler. 22 Eylül 1941 günü Hitler, Leningrad için şu emri yayınladı: "Führer, Petersburg şehrini dünya yüzünden silmeye karar vermiştir. Sovyet Rusya'nın yenilmesinin ardından o kalabalık nüfusun hayatta kalmayacağı umurumda bile değildir... Bizim teklifimiz şehri yakın blokaja almak ve her kalibreden topçu ve sürekli hava bombardımanı ile dünya yüzünden silmektir." (Bkz. 9. Harita.)

Sovyetler açısından Leningrad'ın maruz kaldığı tehdit, Ukrayna'da aynı dönemde yaşadıkları çöküşten bile daha tehlikeliydi. Eğer Leningrad düşerse, Almanlara Moskova'ya kuzey kanattan saldırıya geçmenin yolu açılmış olacaktı. Sovyetler Birliği'nin en önemli ikinci şehrinin kaybedilmesi ülkeyi savunma üretiminin en önemli merkezinden yoksun bırakacak ve Bolşevik Devrimi'nin beşiğinin Nazilerin eline düşmesinin halkın üzerinde yaratacağı olumsuz etki ise muazzam olacaktı.

Stavka, Kuzeybatı Cephesi'nin performansından memnun değildi. 10 Temmuz günü Jukov -o sırada hâlâ kurmay başkanıydı- cephe komutanını "Emirlerini yerine getirmeyen ve yetki almadan savunma pozisyonlarından çekilen komutanlarınızı cezalandırın. Ödleklerin size karşı gösterdikleri böylesi-

ne liberal bir davranışın savunulacak yanı yoktur... Derhal ileri birliklere gidin ve ödleklele suçluları hemen oracıkta cezalandırın," diye uyardı. Aynı gün Stavka, Kuzeybatı

9. Harita - Leningrad'a Doğru Alman İlerleyişi, Haziran-Eylül 1941

Cephesi'nin yerine çok cepheli bir Kuzeydoğu Direksiyonu kurdu. Bu yeni direksiyona, Leningrad'ın kuzeyinde Finlerle karşı karşıya kalan Kuzey Cephesi de dâhildi. Finlandiya, 1941 Haziran'ında Alman saldırısına katılmış ve 1939-1940 Kış Savaşı'nda kaybettiği bölgeleri geri alma peşine düşmüştü.⁵ Yeni Direksiyon'un komutanı olarak eski Savunma Komiseri Kliment Voroşilov atandı. Stavkadan aldığı emir, Novogrod'un güneydoğusundaki Il'men gölü yakınlarındaki Sol'sty, Strasya Russa ve Don bölgelerine karşı saldırı düzenlemektir. Voroşilov'un haziran ortasındaki ve ağustos başındaki saldırıları Almanların ilerleyişini yavaşlattı. Ama durduramayınca, stavkanın da komuta kademesine duyduğu memnuniyetsizlik giderek arttı. 29 Ağustos'ta Kuzeybatı Direksiyonu, M. M. Popov'un komutasındaki Leningrad Cephesi ile birleştirildi. Yeni Leningrad Cephesi'nin komutanı Voroşilov, kurmay başkanıydı ise Popov'du. Ama Stalin hâlâ mutlu değildi, 22 Haziran'dan beri yaşanan sürekli yenilgilerin ve ricatların üzerinde yaptığı etki artık hissedilmeye başlanmıştı. Aynı gün, Leningrad'daki çok güçlü siyasi komitenin başında bulunan Dış İşleri Komiseri Vyacheslav Molotov'a bir telgraf gönderip şehrin savunmasını teftiş etmesini emretti.

Leningrad'ın aptalca bir çılgınlıkla kaybedileceğinden ve Leningrad birliklerinin esir düşeceğinden korkuyorum. Bu Popov ile Voroşilov ne yapıyorlar? Bize bu tehlikeye karşı aldıkları ve almayı düşündükleri önlemleri bile rapor etmiyorlar. Anlaşılan çekilmek için yer arıyorlar kendilerine. Bu akıl almaz pasiflik ve köylü kaderciliği nereden çıktı? Ben de dâhil hiç kimse bir şey anlamıyor... Acaba bu tayin edici bölümde Almanlar'a bilerek bir yol mu açılıyor? Kimdir bu Popov denilen adam?... Bunları yazıyorum, çünkü Leningrad

5) Ibid, belge 83

komutasında akıl almaz bir eylemsizlik olarak gördüğüm durumdan endişeliyim.⁶

9 Eylül günü, Leningrad'ın kuzeydoğusundaki Lagoda Gölü'nün kıyısındaki Shisselburg, Almanların eline düştü ve böylece şehirle son kara bağlantısı da kesilmiş oldu. Derhal harekete geçen Stalin, güvenilir Jukov'u Leningrad Cephesi'nin komutanlığına atadı. Jukov'un aktardığına göre, 9 Eylül günü acilen Moskova'ya çağırılmıştı. O akşam Kremlin'e gittiğinde, Stalin'in makamına değil, özel dairesine götürülmüştü. Leningrad'daki durumu tartıştıktan sonra, Jukov şehre uçup komutayı almakla görevlendirilmişti. "Şunu iyi bil," dedi Stalin ona, "Leningrad'a uçarken ya ön cephenin ya da Alman hava kuvvetlerinin kontrol ettiği Lagoda Gölü üzerinden geçeceksin." Sonra Stalin, Jukov'a Voroşilov'a iletmesi için bir not verdi. Notta: "Cephe'nin komutasını Jukov'a devret ve derhal Moskova'ya uç," yazıyordu. Jukov'a tayininin Leningrad'a vardığında açıklanacağını söyledi. "Bu sözlerden anladım ki" diye yazıyor Jukov, "uçuşun kötü sonuçlanacağına dair bir endişe taşıyordu." Jukov, Stalin'e Kiev'in çok yakında düşeceğini, Timoşenko'nun Güneybatı Cephesi'nin yeni komutanı olması, General Konev'in de Batı Cephesi'nin komutanlığını devralması gerektiğini söyledi. Stalin, "hemen Şapoşnikov'a (kurmay başkanı olarak Jukov'un yerine geçen kişi) telefon etti, ona Mareşal Timoşenko'yu çağırması ve emri Konev'e iletmesi talimatını verdi."⁷ Jukov'un ertesi gün Leningrad'a yaptığı

6) N. Lomagin tarafından *Niezvetstnaya Blokada*, Cilt 1'den alıntılanmıştır (Moskova: Olma-Press, 2002,) s. 63.

7) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s 398-401. Hikayenin arşivde bulunan bir başka versiyonunda, Jukov, Stalin'le buluşmasının tarihini 7 Eylül olarak verir ve Stalin'in kendisine nereye gitmek istediğini sorduğunu söyler. Leningrad'a veya güneybatıya gönderilmek istediğini söyler. Stalin onu Leningrad'a göndermeye karar verince, Jukov Güneybatı Cephesi'nin komutanlığına Timoşenko'yu atamasını tavsiye eder. RGVA, dosya 41107, op 1. Belge 54 satır. 58.

uçuş, Stalin'in korkularını kanıtlayacak kadar tehlikeli bir uçuş oldu: Uçağı Ladoga Gölü'ne vardığında, peşine takılan iki Messerschmitt'ten kurtulmak için göl üzerinden alçak uçuş yapmak zorunda kalmıştı.⁸

Leningrad'a yaptığı uçuş Jukov'un hatırladığı kadar dramatiktir, ama hikâyenin aslı anlattığı kadar renkli olmakla birlikte daha farklı da olabilir. Resmi kayıtlara göre, Jukov, Stalin ile 11 Eylül günü Stalin'in özel dairesinde değil resmi makamında görüşmüştür. Görüşme öğleden sonra 5:10'da başlamış ve dört saat sürmüştür. Görüşmede Şapoşnikov ve Timoşenko da vardır.⁹ Toplantının ortasında -saat 7:10'da- bu tür kararların açıklanmasıyla ilgili teamül gereğince Leningrad Cephesi'ndeki komuta değişimine dair bir talimat yayınlanmıştır. Birkaç dakika sonra da Konev ve Timoşenko'nun atamalarıyla ilgili talimat yayınlanmıştır.¹⁰

Jukov, Leningrad'a giderken, generaller I. I. Feduninskii, M. S. Khozin ve P. I. Kokorev ona eşlik etti. Feduninskii'ye göre Leningrad'a giden uçak 13 Eylül sabahı avcı uçaklarının korumasında kalktı. Messerschmittlerin takibinden söz etmiyor ama Feduninskii'nin anıları, Kuruşçev döneminde Jukov gözden düştüğünde yayımlandığı için Leningrad Cephesi'nin yeni komutanının portresi çok da övgüye değer görülmemiş. Hatta, Jukov'dan nispeten muğlak ve kötü bilgilendirilmiş bir insan olarak söz ediliyor, örneğin Leningrad'a vardıklarında Feduninskii'ye hangi görevi vereceğine dair hiçbir fikri yok. Hatta Kuruşçev döneminde Kızıl Ordu'nun Leningrad'daki istihkam bölüğünün başındaki General B. V. Bychevskii tarafından yayımlanan bir başka anıda daha da olumsuz şeyler söyleniyor. Bychevkii, Jukov'u aşırı disiplinli, sağa sola emirler

8) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 1, s 417-418.

9) *Na Priyome u Stalina*, s. 349.

10) Stavka VGK: *Dokumenty i Materialy 1941*, belge. 252, 253.

yağdıran ve fazla ağırlığı olmayan biri olarak resmediyor.¹¹

Jukov'un kaba saba davranmış olduğunu tahayyül etmek güç değil. Bir birliğin komutasını yeni devraldığında otoritesini kurmak için tercih ettiği yol buydu çünkü. Feduninskii ile Bychevskii'nin anılarında söz ettikleri etkisizliği ise bambaşka bir soru. Jukov, Leningrad'a vardığında durum iyice kötüleşmişti. 9 Eylül'de şehrin etrafında oluşturdıkları çemberi iyice daraltan Almanlar, savunmadaki zaafları arıyorlardı artık. Jukov buna, karşı saldırılar düzenleyerek karşılık verdi. 15 Eylül'de yayınladığı genel harekât emri şöyleydi:

1) Düşman, top ve havan atışlarıyla, hava saldırılarıyla bastırılacak, savunmayı aşmasına izin verilmeyecek.

2) 18 Eylül'den itibaren beş tüfek tugayı ve iki tüfek birliği kurulacak ve bunlar Leningrad'ın acil savunması için dört savunma hattı olarak yerleştirilecek.

3) Düşmana 8. Ordu ile kanatlardan ve geriden saldırılacak.

4) Hedefleri Mga ile Shilsell'burg bölgelerini kurtarmak olan 8. Ordu ile 54. Ordu'nun harekâtları koordine edilecek.¹²

İki gün sonra, 17 Eylül'de, Jukov ile askeri komite Leningrad'ın son derece hayati önem taşıyan güney bölümünün savunmasıyla ilgili bir emir yayınladılar: "Belirtilen hattı, cephe-den veya askeri konseyden yazılı emir almadan terk eden bütün komutanlar, siyasi emekçiler ve askerler derhal kurşuna dizileceklerdir." Stalin, Jukov'un tehdidinin hem ruhunu hem de sözlerini bütünüyle desteklemiştir. 21 Eylül günü Jukov'a

11) Fuduninskii ve Bychevskii'nin anılarından bölümler S. Bialer'in *Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II*'da bulunabilir. (Londra, Souvenir Press, 1970).

12) D. M. Glantz, *The Battle for Leningrad 1941-1944* (Lawrence: University Press of Kansas, 2002) s. 76'da belirtilmiş.

yazdığı ve askeri konseyden bütün yerel komutanlara iletmelerini istediği mesaj şuydu:

Diyorlar ki, o alçak Almanlar, Leningrad'a doğru ilerlerken askerlerimizin arasına... Bolşeviklerden Leningrad'ı vermelerini ve barış yapmalarını rica eden yaşlı erkekler, yaşlı kadınlar, çocuklar ve kadınlar gönderiyorlarmış.

Diyorlar ki, Leningradlı Bolşeviklerin arasında bu kişilere karşı silah kullanmayı aklından geçirmeyenler varmış. Eğer Bolşeviklerin arasında böyleleri varsa onları yok etmemiz gerektiğine inanıyorum... çünkü onlar Alman faşistlerinden korkuyorlar.

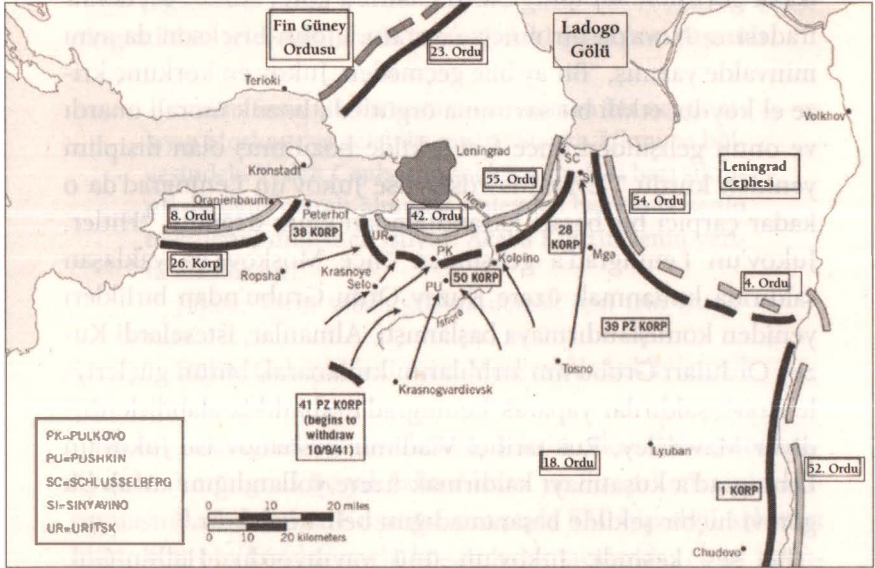
Benim cevabım şudur; duygusal olmayın, düşmanı ve yordakçılarını hasta mı sağlam mı olduğuna bakmadan ezip geçin. Savaş çetindir, zaaf gösterenler ve yakınmalara izin verenler yenilgiye yol açarlar.

Almanları ve yaratıklarını her kim olurlarsa olsunlar her şekilde yenecek ve düşmanı taciz edeceksiniz; karşımızdakilerin kasıtlı ya da kasıtsız düşmanlar olmaları hiç fark etmez.¹³

Jukov, Leningrad'da komutayı aldığıında, elinin altında 8., 23., 42., ve 55. Ordulara yerleştirilmiş 450 bin asker vardı. Karşısındaki Alman askeri sayısı da aşağı yukarı bu kadardı. Almanların elinde iki tank tümeni varken Jukov'da hiç yoktu ayrıca hava üstünlüğü olduğu gibi Luftwaffe'deydi. Buna ek olarak on dört Fin tümeni, Leningrad'a ve kuzeydeki Sovyet Karelia'ya saldırmaktaydılar. Ancak asıl savaş, Leningrad'ın güney kısmında yaşanıyordu. Almanlar burada şehrin sınırlarından birkaç kilometre ötede konuşlanmışlardı. Eylül boyunca çatışmalar şiddetlendi, duruldu ama ayın sonu geldiğinde Sovyetler savunma hatlarını sağlamlaştırmış ve Alman saldırıları tavsamıştı. (Bkz. Harita 10)

13) Ibid, s. 81-82.

Harita 10 - Leningrad Savaşı, Eylül 1941

Savaş şiddetlendiğinde, Jukov kızları Era ile Ella'ya mektup yazacak zaman buldu.

Cepheden ikinize de selamlar. Tam da istediğiniz gibi Almanlarla Leningrad'da savaşıyorum. Almanlar çok ağır kayıplar veriyorlar ve Leningrad'ı almaya çalışıyorlar ama sanıyorum dayanacağız ve Almanlar'ı Berlin'e kadar kovalayacağız.

Siz ne yapıyorsunuz orada? Sizi görmeyi çok istiyorum ama galiba ancak Almanları yendikten sonra yanınıza gelebileceğim ya da siz bana gelebileceksiniz. Daha sık yazın. Genellikle zaman bulamıyorum... sürekli savaştayız çünkü.

İkinizi de büyük bir sevgiyle öpüyorum.¹⁴

14) Ella Zhukova tarafından belirtilmiş. "Interesy Ottsa" I.G. Aleksandrov (ed) *Mars-hal Zhukov: Polkovodets i Chelovek* (Moskova: APN, 1988), s. 54-55

Tarihçiler Jukov'un Leningrad'daki performansı ile ilgili farklı görüşlere sahiptir. David Glantz'a göre, "Jukov'un demir iradesi... 'Neva'da bir mucize' yarattı." John Erickson da aynı minvalde yazmış, "Bir ay bile geçmeden, Jukov en korkunç krize el koydu, etkili bir savunma örgütledi, bozuk morali onardı ve onun gelişinden önce feci şekilde bozulmuş olan disiplini yeniden kurdu." Evan Mawdsley ise Jukov'un Leningrad'da o kadar çarpıcı bir başarı kazandığından emin değildir. "Hitler, Jukov'un Leningrad'a gelişinden önce Moskova'ya yaklaşan saldırıda kullanmak üzere Kuzey Ordu Grubu'ndan birlikleri yeniden konuşlandırmaya başlamıştı. Almanlar, isteselerdi Kuzey Orduları Grubu'nun zırhlılarını kullanarak bütün güçleriyle ısrarlı saldırılar yaparak Leningrad'ı rahatlıkla alabilirlerdi," diyor Mawdsley, Rus tarihçi Vladimir Beshanov ise Jukov'un Leningrad'a kuşatmayı kaldırmak üzere yollandığını ancak bu görevi hiçbir şekilde başaramadığını belirtmektedir.¹⁵

Bir şey kesindi: Jukov'un ünü yayılıyordu. Halhin-Gol, Yel'nya ve şimdi de Leningrad. Belki Jukov efsanesinin gerektirdiği kadar büyük bir başarı değildi ama her şeye rağmen nispeten başarılıydı. Jukov, Stalin'in şanslı generali olduğunu kanıtlıyordu: Nereye gitse bir başarı elde ediliyor ya da en azından yenilgi yaşanmıyordu ve Jukov'un başarıları Kızıl Ordu'nun her yerde yaşamakta olduğu felaketlerle kıyaslanıyordu. Kiev, eylül ortasında düştü ve Almanlar Kırım ile Kafkaslarla, Sovyetlerin petrol deposu olan Bakü'nün kapısı Rostov-on-Don'a doğru ilerlemeye başladılar. Ekim başında Almanlar Moskova'ya doğru ilerleyişlerini kaldığı yerden yeniden başlattılar ve Viazma ile Briansk'ta Kızıl Ordu'nun yarım milyon asker daha kaybetmesine yol açan hızlı sonuçlar aldılar. Yep-

15) Glantz, *The Battle for Leningrad*, s. 83; J. Erickson, "Zhukov" M. Carver'in (ed) *The War Lords: Military Commanders of the Twentieth Century* (Barnsley, U.K: Pen & Sword, 2005) s. 250; E. Mawdsley, *Thunder in the East: The Nazi-Soviet War, 1941-1945* (Londra: Hodder Arnold, 2005), s. 84-85; V. Beshanov, *Leningradskaya Oborona* (Minsk: Kharvest, 2006), s. 124-125.

yeni bir acil durumla daha karşılaşan Stalin, Jukov'u Moskova'ya çağırmaya karar verdi. 5 Ekim günü Stalin, Jukov'u Leningrad'dan telefonla aradı ve aşağıdaki görüşme yaşandı.

Stalin: Sana tek bir sorum var, hemen bir uçağa atlayıp Moskova'ya gelebilir misin? Stavka, Ukrayna bölgesindeki Yedek Cephe'nin sol kanadındaki bazı sıkıntılarla ilgili olarak alınacak önlemler hakkında senin önerilerini dinlemek istiyor. Acaba Khozin senin yerini alabilir mi?

Jukov: Yarın sabah şafakta uçmak için izin istiyorum.

Stalin: Çok iyi. Seni yarın Moskova'da bekliyoruz.¹⁶

Jukov, Leningrad'dan ayrılırken, şehrin çilesi daha yeni başlıyordu. Leningrad üç yıl daha Alman ve Fin askerlerinin kuşatmasında kalacaktı. Kuşatma sırasında 640 bin sivil açlıktan öldü, 400 bin kişi ise zorla boşaltmalar sırasında, çoğu Lago-da gölünün buzlu sularında öldü ya da kayboldu. Leningrad bölgesinde savaşan askerlerin bir milyondan fazlası öldü. Almanlar defalarca saldırıp şehrin savunmasını aşmaya ve şehri savunanların direnişini kırmaya çalıştılar, ama bir daha 1941 Eylül'ündeki başarının yakınına bile yaklaşamadılar. 1941'in Kasım ve Aralık aylarında Kızıl Ordu, Leningrad'ın doğusundaki Tikhvin'de başarılı karşı saldırılar yaptı ve Almanları kuzeybatıdan manevra yapamaz hale getirerek Moskova'nın kuşatılmasını engelledi. Bundan sonra da Leningrad, çok sayıda (1941'de Wehrmacht'ın üçte birini) Alman askerini yerlerinden kıpırdayamaz hale getirmiş olmanın dışında stratejik önemini kaybetti.¹⁷

16) Stavka VGK: *Dokumenty i Materialy 1941*, belge 339.

17) Leningrad kuşatması hakkında bkz. Harrison Salisbury'nin eşsiz eseri *The 900 Days* (New York: Harper&Row, 1969).

MOSKOVA'YI KURTARMAK

Moskova'ya çağırılışıyla Jukov'un dönemi başlamış oldu. Sovyet başkenti için yapılacak kaçınılmaz muharebe ya ününe ün katacak ya da onu yok edecekti; daha da önemlisi Barbarossa Harekâtı'nın yani Hitler'in Doğu Cephesi'ndeki bir yıpratma savaşından kaçınmak için yıldırım harekâtıyla Rusyayı işgal planının kaderini belirleyecekti.

Hitler'in planı, o ana kadar Kızıl Ordu'nun Rusya içlerine ilerleyen Wehrmacht'a beklenenden daha fazla kayıp verdirme-si dışında gayet iyi gitmişti. Almanlar, sadece 1941 yazında, 1940'da Fransa'yı fethederken verdikleri kayıpların iki katını vermişlerdi. Ama Sovyetlerin ödediği bedel daha da büyüktü. Kızıl Ordu her ne kadar saflarında bir ya da iki yıl hizmet vermiş askerlerden oluşan milyonlarca kişilik terhis olmuş yedek asker havuzuna sahip olsa da bu muazzam yedeği seferber etmek, yeniden eğitmek ve donatmak zaman alacaktı. Kızıl Ordu, ilk başlarda eğitilmiş askerden yoksun olduğu gibi donanımdan da yoksundu. Alman işgali, Avrupa Rusya'sından büyük bir lokma koparmış ve Sovyetlerin sanayi kaynaklarının önemli bir kısmına ulaşmasını engellemişti. Almanlar ilerlerken, Sovyetler bir mucize gerçekleştirip söktüğü yüzlerce fabrika ile sanayi işçisini doğuya nakletmişti. Ancak fabrikaların yeniden kurulması ve acilen ihtiyaç duyulan tankların, uçakların ve mühimmatın üretimi için çalışmaya başlanması zaman alacaktı. Sovyetler Birliği'nin Batılı müttefikleri -İngiltere, Amerika ve diğer ülkeler- yardım göndermeye başlamışlardı ama, 1942'ye kadar bunlar da kayda değer sayılara ulaşamamıştı. Bu arada Sovyetler, Tayfun Harekâtıyla karşı karşıya kaldılar. Moskova'ya bir milyon askerden oluşan yetmiş tümen, 1.700 tank, 14.000 top ve aşağı yukarı 1.000 uçakla yapılan saldırıydı bu. Hitler, Sovyet başkentini ele geçirebilirse bu, Stalin rejiminin ölüm fermanı olacaktı. Sovyetler, başkentlerini kaybetmiş olmalarına rağmen belki bir süre daha daya-

nabilirlerdi ama böylesine feci bir yenilginin ardından Kızıl Ordu'nun kendine gelebileceğini tahayyül etmek bile çok zordu, özellikle de Hitler'in müttefikleri Japonya, 1941 Aralık'ında Pearl Harbor yerine Sovyet uzakdoğusuna saldırmaya karar vermiş olsaydı.

Jukov, Moskova'nın savunmasının başına hemen konmadı. Önce, 6 Ekim'de Stavka Jukov'u Yeln'ya'da komuta ettiği Yedek Cephe nezdinde temsilcisi olarak atadı, konuşlanma ve askerlerin kullanımı ile ilgili alacağı kararların tam olarak uygulanması konusunda kesin talimat verdi. Sonra, 8 Ekim günü Jukov, Mareşal Budenny'nin yerine Yedek Cephe'nin komutasına getirildi. Nihayet 10 Ekim günü, Stalin, Batı ve Yedek cephelelerini tek bir Batı Cephesi halinde birleştirdi ve başına Jukov'u atadı. Batı Cephesi'nin hâlihazırdaki komutanı Konev ise Jukov'un yardımcısı olarak atandı. Ancak birkaç gün sonra Konev, yeni kurulan ve Kuzeybatı ile Batı cephelelerinden çekilen askerlerden oluşturularak, Jukov'un kuzey kanadını tutmakla görevli Kalinin Cephesi'nin komutanlığına gönderildi.¹⁸

Jukov'un yeni Batı Cephesi'ne atanmasına dair net koşullar çok açığa çıkmamış ancak öğretici bir tartışmanın konusu olmuştur. Konev, 1968 yılında yayımlanmış Moskova Muharebesi hakkındaki bir kitaba yaptığı katkıda Jukov'un Batı Cephesi'nin başına kendi tavsiyesiyle getirildiğini iddia etmiştir. Aynı kitapta Jukov, yeni kurulan Batı Cephesi'nin başına komutan olarak atanmasının ardından Stalin ile bir telefon görüşmesi yaptığını aktarır, Leningrad'dan döndüğünden beri defalarca görüşmüşlerdir. Bu görüşme sırasında Stalin, Jukov'a yardımcısı olarak Konev'in atanmasına herhangi bir itirazı olup olmadığını sormuştur.¹⁹ Öykünün, Jukov'un gaze-

18) G.K. Zhukov v Bitve pod Moskvoy: Sbornik Dokumentov, (Moskova: Mosgorarkhiv, 1994), belge 3, 5, 7, 17.

19) I. S. Konev, "Osen u 1941 goda," ve G.K. Zhukov, "Vospominaniya Komandushchego Frontom" Bitva ze Moskvu , 3. Baskı içinde (Moskova Moskovskii Robac-

teci Konstantin Simonof ile 1964-1965'te yaptığı bir görüşmeye atfedilen bir başka versiyonuna göre de bu telefon görüşmesi sırasında Stalin, Konev'i, Batı Cephesi'ndeki başarısızlıkları nedeniyle Divan-ı Harb'e vermek istediğini ve ancak Jukov'un Stalin'i, Konev'in dürüst bir insan olduğuna ve 1941 Temmuz'unda idam edilen ilk Batı Cephesi'nin kadersiz komutanı Pavlov gibi bir muamele görmeyi hak etmediğine ikna etmesiyle vazgeçmiştir.²⁰

Konev'in bu olay hakkında anlattıkları belgelerle desteklenirken²¹, Jukov'un Stalin'in güvenini bu derece kazanmış olduğu da doğrudur. Jukov'un Moskova savunmasında merkezi bir role atanması kaçınılmazdır, çünkü Stalin onu Lenin-grad'dan sadece Yedek Cephe'sine komutan olarak atamak için çağırmamıştır.

1960'larda iki emekli general arasında yaşanan bu küçük çatışmanın ardında profesyonel rekabetten ve kişisel düşmanlıklardan kaynaklanan çok uzun bir geçmiş yatar. Savaş sırasında Konev, askeri şan ve şöhret bakımından Jukov'un en büyük rakibi olarak ortaya çıkmıştı, bu rekabet 1945'te Berlin'i almak

hii, 1975) s. 55-56, 68-69. Bu kitabın ilk baskısı 1968'de yayımlandı. Konev'in makalesi yayımlanmadan önce, editörler bir kopyayı görüşünü almak için Jukov'a yolladılar. Jukov editörlere Konev'in taslağının birçok yanlışla dolu olduğunu, bu yanlışlar arasında kendisinin Batı Cephesi'ne atanmasıyla ilgili yazdıklarının da olduğunu eğer bu haliyle basılırsa, kendisinin kitaba olan katkısını çekeceğini belirten bir cevap yazdı. (RGVA; D. 41107, Op. 1, belge 77 s. 8). Konev'in yazısı çok fazla değişmeden, Jukov'un makalesiyle birlikte yayınlandı.

20) K. Simonov, *Glazami Gholoveka Moego Pokoleniya* (Moskova: APN, 1989) s. 364.

21) V. Krasnov'un *Zhukov: Marshal Velikoi Imperii* (Moskova: Olma Press, 2000) s. 237-241'e bakınız. Vasilevsky'nin olaylarla ilgili anlattıkları Konev ile Jukov'un anlattıklarının arasındadır: "9 Ekim'de başkomutanla yapılan rutin görüşme sırasında, Batı ve Yedek cephelerinin Batı Cephesi olarak birleştirilmesine karar verildi. Konev de dâhil olmak üzere hepimiz, Stalin'in birleşik cephenin başına Jukov'u getirme kararına katıldık." A. M. Vassilevsky, *A Lifelong Cause* (Moskova: Progress Publishers, 1981) s. 115.

için giriştikleri yarışta zirveye ulaşmıştı. Stalin savaştan sonra Jukov'un rütbesini indirdiğinde, Sovyet Kara Kuvvetleri'nin başkomutanı olarak yerini Konev aldı. 1957'de Jukov, Kruşçev tarafından savunma bakanlığından azledildiğinde, kendisini açıktan eleştirenler arasında en fazla öne çıkan da Konev'di, hatta *Pravda*'da Jukov'un savaştan yaptıklarını yok sayan bir makale yayınlayacak kadar ileri gitmişti. Jukov'un Batı Cephesi komutanlığına Konev'in sayesinde atandığı hakkındaki sözlerle içerleyip içerlemediği merak konusudur. Doğrusu, Jukov'un anıları da Konev'in savaş sırasında komutan olarak gösterdiği performansa dair doğrudan ya da dolaylı kinayelerle doludur.

Konev ile Jukov arasındaki kişisel çatışmanın kökenlerinden biri, huylarında ve önderlik tarzlarındaki benzerliklerdi. Jukov gibi Konev de enerjik ve titiz bir komutandı, aptallara tahammülü pek yoktu ve sık sık öfke patlamaları geçirirdi. Aynı şekilde savaşa hazırlanırken de son derece özenliydi ve harekâtları idaresi son derece kontrollüydü. Jukov'dan farklı olarak Konev topçuydu ve Kızıl Ordu'daki kariyerine iç savaş sırasında siyasi komiser olarak başlamıştı. Tamamen ordu komutanlığına dönüşü 1920'lerin ortasına rastlar. Bundan sonra hızla yükselmiş, Jukov'la paralel ilerlemişti. Ancak iki adam ilk kez -ama son kez değil- Moskova Savaşı'nda birlikte hizmet vermişlerdi.²²

Batı Cephesi komutanı olarak Jukov'un görevi, Moskova'ya doğru ilerleyen Almanları durdurmaktır. En büyük sorunu bu işi yapmak için çok az askerinin olmasıydı. Ekimin başında

22) Konev için bkz. H. Shukman'ın (ed) *Stalin's Generals* (Londra: Phoenix 2001) içindeki O. Rzheshovsky, "Konev" makalesine ve J. Erickson'un Carver'in (ed) *The War Lords* içindeki "Konev" yazısına bakınız. Konev'in anıları İngilizcede *Year of Victory* (Moskova: Progress Publishers, 1969) adıyla yayımlandı. Anıların Rusça eksiksiz versiyonu ise; I. S. Konev, *Zapiski Komanduushchego Frontom* (Moskova: Voenizdat, 1981).

yapılan Viazma ve Briansk çevirme harekâtları, yazın yapılan Minsk ve Kiev harekâtlarından çok daha büyük felaketle sonuçlanmıştı. Briansk, Batı ve Yedek cepheleri toplam olarak altmış dört tüfek taburu ile on bir tank tugayı ve elli topçu alayı kaybetmiş,²³ Jukov'un elinde Sovyet başkentini savunmak için 900.000 asker kalmıştı. Jukov'un gelişinden önce stavka, Moskova'nın yetmiş beş mil batısından başlayıp kuzeyde Kalinin, güneyde ise Tula'ya kadar yüz elli mil uzanan bir dizi savunma pozisyonundan oluşan Mozhaïsk Hattı'na çekilmeyi emretmişti. Ancak bu hat da çok uzun süre dayanamadı. Ekim ortasında Almanlar kanatları yardılar, Kalinin'i aldılar ve haftalar süren muazzam bir muharebenin yaşandığı Tula'yı tehdit etmeye başladılar. Mozhaïsk 18 Ekim'de çöktü, Moskova yolu açıldı ve Sovyet başkentinde büyük panik yaşandı. İsyanlar, yağmalar ve şehirden kitle halinde kaçmaya çalışanlar vardı. Zaten gergin olan atmosfer, yetkililerin şehri boşaltmaya hazırlandıkları söylentileriyle iyice gerildi (ki böyle bir hazırlık yapmışlardı). Sinirler, 17 Ekim günü, Moskova Komünist Partisi Lideri A. A. Scherbakov'un yaptığı ve vatandaşları Yoldaş Stalin'in şehirden ayrılmadığı konusunda temin ettiği bir radyo konuşmasıyla yatıştı. Durum, GKO'nun (Devlet Savunma Konseyi) 19 Ocak'ta yayınladığı ve sıkıyönetim ile sokağa çıkma yasağı ilan ettiği ayrıca da Jukov'un Moskova'yı savunan cephenin komutanı olduğunu açıkladığı bir bildiri ile daha da yatıştı.²⁴ Ertesi gün Stalin *Krasnasya Zvezda* (Kızıl Yıldız)'ın -Kızıl Ordu gazetesi- editörü David Ortenberg'i aradı ve Jukov'un fotoğrafını basmasını emretti. Ayrıca fotoğrafı onların da yayımlaması için *Pravda*'ya da vermesini söyledi. Fotoğ-

23) Mawdsley, *Thunder in the East*, s. 95.

24) G. K. Zhukov v Bitve pod Moskvoy, belge 23. Moskova'daki panik için, bkz. R. Braithwaite, *Moscow 1941* (New York: Knopf, 2006), bölüm 12; A. Nagorski, *The Greatest Battle* (Londra: Aurum, 2007), bölüm. 7; A. Werth, *Russia at War, 1941-1945* (Londra: Pan Books, 1965), s. 224-233.

raf Krasnasya Zvezda'da 21 Ekim'de yayınlandığında bir gazete ilk kez bir cephe komutanının resmini yayınlamıştı. Fotoğraf aynı gün *Pravda*'da da yayınlandı. Ortenberg, Jukov'un daha sonra kendisine fotoğrafın yalnızca, şehir Almanların eline düştüğü takdirde kendisinin suçlanması için yayınlandığını söylediğini iddia etmiştir. Biraz daha hayırhah bir açıklama ise Stalin'in fotoğrafı, halkın Moskova'nın savunulacağına güven duymasını sağlamak için yayınlatmış olduğudur.²⁵

Jukov bu vahim krize aynen Leningrad'daki gibi karşılık verdi: Çok sert bir disiplin, teslim olmak ya da çekilmek asla yok; mümkün olabilen her an karşı saldırı. Jukov'un Batı Cephesi komutanı olarak yayınladığı ilk belge 13 Ekim tarihli bir deklerasyondur. Silahlarını terk ederek kaçan veya izin almadan çekilen "ödlekler ve panik tacirleri" hemen oracıkta öldürülecekti. Deklerasyon "Tek bir adım bile geri atılmayacak! Ana vatan için ileri!" diye bitiyordu.²⁶ Bu emir en yüksek rütbeli subaylardan sıradan erlere kadar herkes için geçerliydi. 3 Kasım günü Jukov, 133. Tüfek Taburu Komutanı A. G. Gerasimov ile Tabur Komiseri G. F. Shabalov'un yetkileri olmadığı halde ricat emri verdikleri için kurşuna dizildiklerini açıkladı.²⁷

Jukov'un Moskova savunması sırasında *Savaş ve Barış*'ı okuduğu söylenmiştir, belki de gösterdiği bu vatansever tutumu esinlendiren Napolyon Savaşları sırasında geçen Tolstoy'un bu anıtsal romanıdır: "Şu anda Moskova anayı savunmak için bulunduğunuz tarlalar ve ormanlar, Napolyon'un ordularını yenen bizden öncekilerin kutsal kanı ile sulandı," diye açıklamıştı Jukov, 1 Kasım'da askerlerine. "Bizler yüce Sovyet hal-

25) W. J. Zpahr, *Chukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, Calif.: Presidio, 1933) s. 72. Ortenberg'in anılarının bir versiyonu da S. S. Smirnov'un (ed) *Mars-hal Zhukov: Kakim My Ego Pommim* (Moskova: Politizdat, 1988).

26) G. K. Zhukov v Bitve pod Moskvoy, belge .12.

27) Stavka V GK: Dokumenty i Materialy 1941, belge, 66

kanın evlatlarıyız. Lenin ile Stalin'in partisi tarafından büyütüldük ve eğitildik. Çeyrek yüzyıl boyunca onların önderliğinde hayatlarımızı kurduk. Anavatanımızı ve onun kutsal başkenti Moskova'yı savunmak için çelikten bir savunma duvarı ördük. Kana kan! Dişe diş! Düşman topyekûn imha edilecek! Onur ve özgürlük için, ana vatanımız için, kutsal Moskova'mız için!"²⁸

Bu uyarılar bir yana, Jukov yeni savunma pozisyonlarına çekilmeye zorlandı, önce Moskova'nın hemen kuzeybatısındaki Klin'den şehrin güneybatısındaki Istra ve Serpukhov'a doğru çekildi. Ancak Jukov'un mümkün olduğu her an karşı saldırıya geçmek ve mümkün olan son anda geri çekilmek politikası düşman karşısında ekim sonunda meyvesini vermişti. Almanlar dünyanın o bölümünü kaplayan ve Rusların *Rasputitsa* (kötü yollar mevsimi) dedikleri sonbahar çamuruna gidecek daha fazla battılar. Almanlar durup yeniden toplanmaya karar verince, Jukov'un da yedek kuvvetler getirmek için vakti oldu. 1 Kasım ile 15 Kasım arasında Batı Komutanlığı ek olarak gelen 100 bin yeni asker, 300 tank ve 2.000 topla kendini yeniledi.²⁹

Duraklama aynı zamanda Sovyet liderliği için bir siyasi fırsat da yarattı. 1 Kasım günü Stalin, Jukov'u stavkaya çağırdı ve Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı ele geçirişlerinin yıl dönümü olan 7 Kasım'da kutlama yapmanın güvenli olup olmadığını sordu.³⁰ Jukov ona durumun çok güvenli olduğuna dair teminat verdi, ancak Alman hava akınlarının yarattığı tehdit yüzünden yıl dönümü toplantısının partililerle birlikte yer altında, Mayakosvsky Metro İstasyonu'nda yapılmasını önerdi. Stalin bu toplantıda konuştu ve ertesi gün de Moskova'nın he-

28) Ibid. Belge 32.

29) Zhukov, *Reminiscences*, cild 2, s. 31.

30) Ibid.

men dışından gelip Kızıl Meydan'dan geçerek savaş meydanına giden askerlere hitap etti. Durum vahim, dedi Stalin onlara, ama Sovyet rejimi geçmişte çok daha büyük güçlüklerle karşılaşmıştı:

1918'de Ekim Devrimi'nin birinci yıl dönümünü kutladığımız dönemi hatırlayın. Ülkemizin üçte biri... dışarıdan müdahale edenlerin elindeydi. Ukrayna, Kafkaslar, Orta Asya, Sibirya ve Uzak Doğu geçici bir süre için elimizden çıkmıştı. Ne bir müttefikimiz vardı ne de Kızıl Ordu'muz... yiyecek kısıtlıydı, silah kısıtlıydı. Ülkemize on dört devlet birden baskı yapıyordu. Ama biz geri adım atmadık, cesaretimizi kaybetmedik. Savaşın ateşinde dövuıldı Kızıl Ordu, ülkemizi bir askeri kampa dönüştürdü. Büyük Lenin'in ruhu canlandırdı bizi... Ne oldu peki? Müdahalecileri ülkemizden attık, kaybettiğimiz toprakları geri aldık ve zaferi kazandık.

Stalin konuşmasını bitirirken, yurtseverliğe vurgu yaparak Rusların geçmişten beri yabancı işgalcilere karşı verdiği mücadeleleri anlattı.

Omuzlarınızda büyük bir kurtuluş görevi var. Bu göreve layık olun... Büyük atalarımızın cesur hatıraları yol gösterebilir size... Alexander Nevsky (İsveçlileri yendi), Dimitry Donskoy (Tatarları yendi), Alexander Suvorov ve Mikhail Kutuzov (Napolyon döneminin Rus savaş kahramanları) size esin kaynağı olsun bu savaşta. Yüce Lenin'in zafer sancağı size yol gösterebilir.³¹

Jukov, anılarında Stalin'in savaş boyunca şehirde kalıp savunmasının örgütlenmesinde çok kritik bir rol oynadığını belirterek diktatörün Moskova'nın kurtuluşundaki rolünü cö-

31) J. Stalin, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union* (Londra: Hutchinson, 1943-1944) s. 21-23

mertçe övmüştür. “Stalin’in, yarattığı o katı kesinlik sayesinde neredeyse imkânsız başardığını söyleyebiliriz,”³² der. O dönemde, Jukov muharebe sırasında aldığı bazı yanlış kararlar yüzünden Stalin’in kendisiyle arasına mesafe koymasının sıkıntısını yaşıyordu. Ancak Stalin, Jukov’un emirlerini, talimatlarını ve Moskova Muharebesi sırasında yapılan konuşmaların kayıtlarını okuduğunda, genel olarak üstlerinin emirlerini hiç tartışmadan uygulamaya gönüllü ve aynı şeyi kendi astlarından da beklemekte olan bir generalle karşılaşmıştı. Her şeyin ötesinde, Stalin’in Jukov’u sevmesinin nedeni açık sözlü ya da lafını sakınmaz bir kişi oluşundan ziyade, disiplinli davranışlarıdır. Jukov’un hiyerarşik ve disiplin temelli komuta tarzına dair örneklerden bir tanesi, 26 Ekim 1941 günü, Istra bölgesinde Almanlarla çatışmaya giren ve üstüne gelen Alman saldırısının şiddetinden yakınan 16. Ordu Komutanı Rokossovksy’e verdiği cevaptır. Jukov ona şöyle söyler:

Gereksiz yere zaman kaybediyorsunuz. Zaman kaybı ve raporlarınızda dile getirdiğiniz muazzam düşman kuvvetinin karşısında ordunuzun gücünün önemsizliğine dair bilgiler bir komutandan beklenmeyecek bir açıklama. Sizin elinizde ne olduğunu, düşmanda ne olduğunu biz de biliyoruz, hükümet de. Büyük kararsızlıklara neden olan korku ile davranmayın, görevinizi yapın ve elinizin altındaki gerçek kuvvetle hareket edin. Hükümetin ve komuta kademesinin verdiği talimatlar hiçbir mazerete yer olmadan uygulanmak zorundadır.³³

Çamurlu yollar kasım ortasında donunca, Almanlar harekâta devam edip kanatlarda bir miktar ilerleme sağladılar, ama Kızıl Ordu’nun savunması doğruca Moskova’nın batısındaki kritik konumu tuttu. Başkent için verilen savaşın dönüm

32) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt. 2, s. 66.

33) G.K. Zhukov v Bitve pod Moskvoy, belge 47.

noktası kasımın sonunda, stavka, Jukov'un savunmasındaki boşlukları dolduracak yedekleri serbest bıraktığında yaşandı. Tazelenmiş düşman askerlerinden ve korkunç hava koşullarından korkan Almanlar, şehir merkezine sadece birkaç kilometre kala çöktüler. (Bkz. Harita 11)

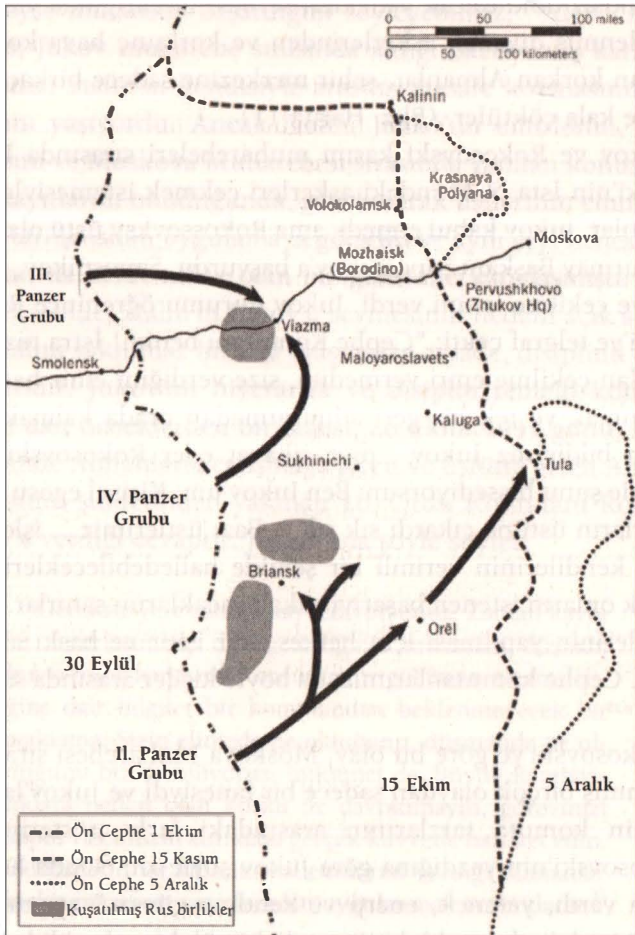
Jukov ve Rokosovski kasım muharebeleri sırasında Rokosovski'nin İsta Nehri'ndeki askerleri çekmek istemesiyle yine çatıştılar. Jukov kabul etmedi, ama Rokossovksy üstü olan Genelkurmay Başkanı Şapoşnikov'a başvurdu. Şapoşnikov, kabul etti ve çekilme iznini verdi. Jukov durumu öğrenince Rokosovski'ye telgraf çekti: "Cephe Komutanı benim! İstra rezervuarından çekilme emri vermedim, size verdiğim emir hattınızı savunmak ve tek bir geri adım atmadan orada kalmaktır."³⁴ "Tam bildiğiniz Jukov", diye şikâyet eder Rokosovski. "Bu emirde şunu hissediyorsun: Ben Jukov'um. Kişisel egosu genel çıkarların üstüne çıkardı sık sık... Bazı üstlerimiz... işleri sadece kendilerinin verimli bir şekilde halledebileceklerini ve ancak onların istenen başarıyı yakalayacaklarını sanırlar. Şefin isteklerinin yapılması için herkes azar işitir ve baskı altında kalır. Cephe komutanlarımızı da böyle kişiler arasında sayıyorum."³⁵

Rokosovski'ye göre bu olay, Moskova Muharebesi sırasında yaşanmış birçok olaydan sadece bir tanesiydi ve Jukov'la kendisinin komuta tarzlarının arasındaki farkı gösteriyordu. Rokosovski'nin yazdığına göre Jukov şöyleydi: "Onda her şey bolca vardı, yetenek, enerji ve kendine güven," ayrıca "çok güçlü iradeli, dayanıklı bir insandı, büyük bir askeri liderin taşıması gereken niteliklerin hepsi onda bol bol vardı." Ama, diye devam eder Rokosovski, "bir komutanın iradesini nasıl

34) K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty* (Moskova: Progress Publishers, 1970), s. 78.

35) O. P. Chaney tarafından. *Zhukov*. Gözden geçirilmiş baskıdan alıntı. (Norman: University Oklahoma Press, 1996), s. 179. Bu açıklama Rokosovski'nin anılarının basılmış versiyonundan çıkarılmıştır.

Harita 11 - Moskova Savaşı, Ekim-Kasım 1941.

kullanacağı ve bunu yaparken nasıl davranacağı konusunda farklı görüşlere sahiptik... En yüksek standartlar konusunda ısrarlı olmak her askeri önder için önemli ve temel bir tutumdur. Ama demir bir iradeyi esneklikle birleştirmek, astlarına saygı duymak ve onların aldığı istihbarata ve inisiyatiflerine güvenmek de eşit derecede önem taşır. O korkunç günlerde, cephe komutanımız her zaman bu kuralı izlememiştir. Öfke-

lendiği zamanlarda haksızlık da yapabilmiştir.”

İlginçtir, Rokosovski, Jukov ile fırtınalı ilişkisini ancak Stalin'den destek görüp teşvik edildikten sonra açık edebilmiştir. Jukov'dan tacizkâr bir telefon bekleyen Rokosovski, çalan telefonu kaldırmış ve Stalin'in “soğuk ve dengeli” sesini duyunca sevinçli bir şaşkınlık yaşamıştır. “Başkomutanın sergilediği ilgiyi görmek... Sesinin o nazik ve babacan tonu, insanın kendine olan güvenini artırıyor,” der.⁽³⁶⁾ Jukov gibi Rokosovski de Stalin'i kendisinin ve kendi komuta tarzının aynası olarak görmektedir.

Moskova Karşı Saldırısı

Jukov, Moskova'yı savunmak için savaşıırken, stavka da bir karşı saldırı planlıyor ve hazırlıyordu. 5 Ekim gibi erken bir tarihte, Stalin on ordudan oluşan stratejik bir yedek güç kurmaya karar vermişti. Bunların bazıları Almanların Moskova'ya ilerleyişlerini durdurmak için savaşa sokulmuştu, ancak asıl kütle karşı saldırı için bekletilmişti. O dönemde genelkurmay başkan yardımcısı olan Vasilevski'ye göre, karşı saldırı planlarına kasım başında başlanmış ancak, yeniden başlayan Alman saldırısı yüzünden durmuş ve ay sonuna kadar da tamamlanamamıştı.³⁷ Jukov'un karşı saldırı hazırlıklarında merkezi bir rol oynadığı iddiası³⁸, cephe komutanı olduğu göz önünde bulundurulursa abartılı görünüyor. Moskova Muharebesi sırasında Jukov, Stalin'le Kremlin'deki makamında sadece bir kez (8 Kasım'da) görüştü.³⁹ 30 Kasım'da Jukov kendi cephesi için

36) Ibid., s 85-86. Vassilevsky anılarında Moskova Muharebesi sırasında Stalin'le ilgili benzer bir yorum yapar: “Stalin çok hiddetli ve huysuz bir insan olabilirdi; ama çok daha çarpıcısı öylesine vahim bir dönemde astlarına gösterdiği ilgidir.” Vasilevsky, *A Lifelong Cause*, s. 118.

37) Vasilevsky, *A Lifelong Cause*, s. 121.

38) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 44-46.

39) *Na Priyome u Stalina*, s. 355.

yapılan plan nedeniyle stavkaya çağrıldı. Plana göre, Jukov'un sağ kanadı Moskova'nın kuzeyinden Klin, Solnechnogorsk ve Istra yönüne, Tula'nın güneyinde olan sol kanadı ise Uzlova-ya ve Boroditsk yönüne saldıracaktı. Jukov, Almanların kuvvetlerini kaydırmasını durdurmak için doğruca Moskova'nın önünden güçlü bir saldırı başlatmayı da önerdi. Jukov'un önerisine Stalin sadece şunu yazmıştır: "Kabul edildi. J. Stalin."⁴⁰

Jukov'un planının amacı, Moskova'yı kuzeyden ve güneyden sarmaya kalkışan Alman kuvvetlerini yok etmektir. Bu iddialı saldırı merkezinin görevi Alman kuvvetlerini oldukları yere mihlamakla sınırlıydı. Eğer durum lehte gelişirse, merkezin daha fazla ilerlemesi ihtimali dışlanmamıştı, buna Alman Ordu Grubu'nun merkezini ikiye bölmek ve Mozhaisk-Viazma ak-sında Smolensk yolunu açmak ihtimali de dâhil edilmişti.

Moskova karşı saldırısı, Konev'in Kalinin Cephesi'nden 5 Aralık günü başladı, bunu ertesi gün Jukov'un saldırısı ve sonra da Güneybatı Cephesi'nden Timoşenko'nun ilerleyişi izledi. Kızıl Ordu'nun etkili muharebe kuvveti 5.600 top ve 550 tankla desteklenen 388 bin askerden oluşuyordu. Karşısında ise Merkez Ordu Grubu'nun 240 bin askeri, 5.350 topu ve 600 tankı bulunuyordu.⁴¹ İlk başta ilerleme yavaştı ve 9 Aralık günü Jukov, ordu komutanlarına bir yönerge yayınladı. Onlara hatırlattığı hedef "düşmanın kanat gruplarını mümkün olduğu kadar süratle yenmek ve nihayet hızla ilerleyerek... Batı Cephemizin önündeki bütün orduları yok etmek"ti. Ancak Jukov bazı birliklerin , hızla kuşatmak yerine Almanların geri birliklerine saldırdıklarından şikâyetçiydi, bu yöntem düşmanın oyununu rahatça oynamasına yol açıyor ve onlara "yeni konumlara çekilmek, toparlanmak ve kuvvetlerimize karşı yeni direnişler örgütlemek" fırsatını veriyordu. Doğru olan, diye

40) G. K. Zhukov v Bitve pod Moskvoy, belge, 62.

41) D. Glantz, *Barbarossa: Hitler's Invasion of Russia, 1941* (Stroud, U.K: Tempus, 2001), s. 188.

talimat veriyordu Jukov, düşmanın artçısını durdurmak ve kanadını çevirmek, tahkim edilmiş pozisyonlara doğrudan saldırmamaktı.⁴²

12 Aralık günü Jukov, Stalin'e Batı Cephesi'nin Almanlara 30 bin kayıp verdirdiğini ve 400 kasaba ile köyü kurtardığını rapor ediyordu.⁴³ Kurtarılan bölgeler arasında Jukov'un doğduğu köy olan Strelkovka vardı. Gerçi Almanlar annesinin evi dâhil bütün köyü yakmışlardı. Ancak annesi ve Jukov'un ablasının ailesi köyden çıkarılmıştı. Jukov'un annesi savaşın sonunu göremedi, 1944'te eceliyle öldü.

13 Aralık günü Sovyet basını Jukov'un Moskova Muharebesi'nde dalgayı tersine çeviren çarpıcı başarısının haberlerini büyük bir fotoğrafıyla birlikte yayınladı. Jukov ayrıca savaşla ilgili Sovyet haber filmlerinin de merkezinde yer alıyordu. 1942 Ocak'ında fotoğrafı *London Illustrated News*'un birinci sayfasında şu başlıkla çıktı: "Rusya'nın Merkez Cephesi'nin Parlak Başkomutanı: General Gregory [sic!] Jukov." 1942 Haziran'ında, *Sunday Times*'in Moskova muhabiri Alexander Werth günlüğüne şunları yazdı: "Stalin ve Molotov'la birlikte ismi en sık geçen kişi Jukov. Jukov Moskova'daki karşı saldırı planlarında çok önemli bir rol oynamakla kalmadı, Leningrad'ı da kaşla göz arasında kurtaran büyük ölçüde, hatta bütünüyle o oldu. Bugün biri, iyi haber alan Alman askeri ataşesinin savaşta kısa bir süre önce en büyük Rus generali kim diye sor-

42) E. Mawdsley tarafından alındı, *December 1942: Twelve Days That Began a World War*, (London: Yale University Press, 2011), s. 219-220.

43) Bitva Za Moskvu: Moskovskaya Operatsiya Zapadnogo Fronta, 17 Moyabrya 1941g-31 Yunvary 1942 g (Moskova: Tranzitkniga, 2006 s. 240. Bu, Moskova karşı saldırısı sırasında Sovyet genelkurmayının kendi çalışmasıdır. Savaş sırasında önemli hareketlerden çıkarılan derslerle ilgili yazılmış ve gizlice dağıtılmış bazı çalışmalarından biridir. Bu çalışmalar Sovyetlerin bakış açısından savaşın seyrinin nasıl tanımlandığını net olarak gösterdiği ve başka hiçbir yerde bulunmayan önemli arşiv belgelerine atıfta bulunduğu için paha biçilmez değerdedir.

duğunu ve hiç tereddüt etmeden Jukov cevabını verdiğini söyledi.”⁴⁴

Aralık sonunda Kızıl Ordu, geniş bir cephe boyunca 100-150 mil ilerlemişti (Bkz. Harita 12).

Jukov'un Moskova Muharebesi'ni yönetim şekli savaş döneminde yayılan Jukov mitinin başlangıcı oldu. O andan itibaren eğer komutan Jukov'sa başarının kesin olduğu söylenmeye başladı. Bu doğru değildi; Jukov, Berlin yolunda birçok engelle karşılaştı. Ama bu mit sayesinde Kızıl Ordu'nun her düzeyi ona büyük bir güven duydu, üstelik sadece astlar arasında ef-sanevi bir figür olarak kalmadı, Rus askeri tarihinin devi oldu, ana vatani Napolyon'dan kurtaran Suvarov ile Kutuzov'un çağdaş muadili haline geldi. Kızıl Ordu'nun askerlerinin büyük kısmı ya köylüydüler ya da köy kökenliyidiler, Jukov da onlardan biriydi. Gaddarlığı ve kabalığı ile ün salmıştı ama aynı zamanda işi bitirecek ve askerlerini zafere götürecek adam olarak görülüyordu.

RZHEV-VIAZMA HAREKÂTI

Aralık ayındaki karşı saldırısının başarısı Merkez Ordu Grubu'nun önemli bir kısmının çembere alınıp yok edilmesi için çok daha iddialı bir planı mümkün kıldı ve stavka, aralık ortasından başlayarak böyle bir planı formüle etmeye başladı. Kabaca, amaç Rzhev ve Viazma'ya ilerlemek ve iki şehrin arasındaki hattın doğusundaki bütün Alman kuvvetlerini yok etmekti. Görev, Konev komutasındaki Kalinin Cephesi'nin desteği ile Jukov'un Batı Cephesi'ne verildi. Başta, Moskova karşı saldırısının bu ikinci amacı da gerçekleştirmek için genişletilmesi umut edilmişti, ama Almanlar -Hitler'den gelen çekilmeyeceksiniz talimatıyla- savunma için hendek kazıp hattı tutunca imkânsız hale geldi. Buna karşılık, stavka toparlandı ve Birinci

⁴⁴ A. Werth, *The Year of Stalingrad* (Londra: Hamish Hamilton, 1946), s. 99.

miktarda hava desteği vardı; Wehrmacht'ın 625 bin askeri, 11 bin topu ve 354 tankına karşılık toplam olarak 688 bin asker, 10.900 top ve havan ve 474 tank. Harekât, 8 Ocak günü Kalinin Cephesi tarafından Rzhev yönüne doğru başladı. İki gün sonra saldırıya, Yukhnov ve Viazma yönüne doğru Batı Cephesi de katıldı, Jukov'un 1, 16 ve 20. orduları da Gzhatsk yönüne doğru saldırılarına devam ettiler. Ocak sonunda Stavka Batı ve Kalinin cephelerini koordine etmek için bir Batı İdaresi kurdu (ilki 1941 yılında feshedilmişti) Jukov, Rzhev-Viazma Harekâtı'nın genel sorumlusu olarak idare komutanlığına atandı.

Rzhev-Viazma Harekâtı'nı az bir ilerleme kaydetmesine rağmen, üç aydan fazla sürdü. Wehrmacht'ın Moskova'yı almakta başarısızlığı Barbarossa Harekâtı'nın hızla tersine çevrilebileceği ve Almanların Rusya'dan dışarı atılabileceği konusunda Stalin'i ikna etmişti. 10 Ocak 1942 günü Stalin, komutanlarına aşağıdaki genel talimatı yolladı.

Görevimiz Almanlara nefes dahi aldırmamak, batıya doğru hiç durmadan sürmek ve bahar gelmeden yedeklerini tüketmeye zorlamaktır, bu arada bizim çok sayıda taze yedeğimiz olup Almanların hiç yedeği kalmayacağından, bu durum 1942 yılında Nazi kuvvetlerinin tamamen yenilmesini sağlayacaktır.⁴⁵

Olayların bu görünümüne bakan Kızıl Ordu, Sovyet-Alman cephesinin tamamı boyunca saldırılar başlattı, ama ya başarısız oldu ya da çok az başarı elde etti. Rzhev-Viazma Harekâtı 20 Nisan'da bitirildiğinde, Kalinin ve Batı cepheleri 750 bin kayıp vermişti. Mesele bu kadarla da bitmedi. Temmuz sonunda iki cephe Rzhev-Viazma bölgesinde ikinci bir saldırı başlattılar ve eylül sonuna kadar sürdürdüler, yine başarılı olunmadı ve üs-

45) Vasilevsky'nin *A Lifelong Cause*, s. 152'deki alıntısı.

tüne 200 bin kayba daha mal oldu. Kasım-aralık aylarında Sovyetler kod adı Mars olan bir operasyonla bir kez daha hattı kırmayı denediler. Mars'ın hedefi Rzhev-Sychevka bölgesindeki Alman 9. Ordusu'nu yok etmek iken, stavkanın aklında Merkez Ordu Grubu'nu daha büyük bir çembere almak fikri vardı. Mars Harekâtı başarısız oldu ve 100 bini ölü olmak üzere 350 bin kayıp verdi.⁴⁶ (Bkz. Harita 13)

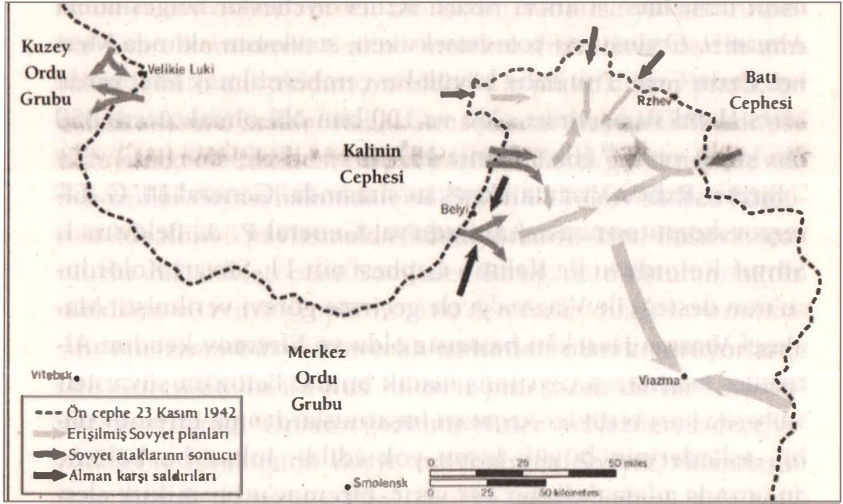
Birinci Rzhev-Viazma Harekâtı sırasında, General M. G. Efremov komutasındaki 33. Ordu'ya, General P. A. Belov'ın 1. Süvari Kolordusu ile Kalinin Cephesi'nin 11. Süvari Kolordusu'nun desteği ile Viazma'yı ele geçirme görevi verilmişti. Maalesef Viazma Harekâtı başarısız oldu ve Efremov kendini Almanlar tarafından çevrilmiş olarak buldu. Belov'un süvarileri ve başka bazı birlikler kaçmayı başarmışlardı ama Efremov dâhil, askerlerinin büyük kısmı yok edildi. Jukov bu bölüme anılarında adamakıllı bir yer verir. Efremov'u bir miktar eleştirir, ama tutumu daha çok kendini eleştirmektir: "1942'nin olaylarına baktığım zaman, artık Viazma bölgesindeki durumu yanlış değerlendirdiğimizi söyleyebilirim. Askerlerimizin potansiyelini olduğundan fazla görüp düşmanı hafife aldık. Sandığımızdan daha çetin ceviz çıktılar."⁴⁷

33. Ordu'nun kaybı Rusya'da önemli bir tartışmanın kaynağı olmuştur, bazı tarihçiler Jukov'un Viazma'yı çok çabuk al-

46) 1942'deki Rzhev-Viazma hareketleri ile ilgili çıkardığım özet, S. Gerasimova'nın, *Rzhev 43: Pozitsionnaya Boynya* (Moskova: Yauza-Eksma, 2007) dayanmaktadır. Kitapta haritalar ve ilgili stavka emirlerinin yer aldığı bir ek bulunmaktadır. Gerasimova'nın verdiği kayıp rakamları General M. A. Garaev'in : "I Nashikh poteryakh podo Rzhevom i Vyaz'moi" (Voenno-Istoricheskii Zhurnal sayı 3, 2002) yazındaki rakamlarla çelişmektedir.

47) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2 s. 62. *Voenno Istoricheskii Zhurnal*'in editörleriyle 1960'larda yaptığı yayınlanmamış söyleşisinde Jukov, Efremov'un yönetimine anılarına nazaran daha eleştiril yaklaşmıştır ancak yapılan hatada kendi sorumluluğunu kabul eder ve böyle hataların yapıldığı tek harekât olmadığını da belirtir (*Kommunist* n. 14, 1988, s. 96).

Harita 13 - Mars Operasyonu Üçüncü Rzhev-Viazma Harekâtı, Kasım-Aralık 1942

maya kalkıştığını ve harekât başarısız olduğunda Efremov'u yeterince desteklemediğini söylemişlerdir. O döneme ait belgeleri okuyunca, Jukov'un harekâtın başarılı olması ve 33. Orduyu kurtarmak için elinden geleni yaptığı görülmektedir. Anılarında sözünü ettiği nedenden başarısız olmuştur: Elindeki kuvvet, var olan koşullarda Almanları yenecek kadar güçlü değildir.⁴⁸

İlginçtir, ikinci Rzhev-Viazma Harekâtı sırasında Jukov, Stalin'den (ve Vasilevski'den) Batı Cephesi'nin Almanlar tarafından çevrilen üç bölüğe yardım etmek konusundaki başarısızlığı ile ilgili azar işitmiştir. 17 Ağustos 1942 tarihli notta, Alman birlikleri çevrildiğinde Wehrmacht'ın onlara yardım etmek için elinden geleni yaptığına dikkat çekilmiştir. "Stavka,

48) Bkz. V. Mel'nikov, *Ikht Poslani na Smer' Zhukov? Gibel' Armii Generala Efremova* (Moskova: Eksmo, 2009), Ayna, Krasnov, Zhukov, s. 304-331; Spahr, Zhukov, s. 84-87 ve Chaney, Zhukov, s. 197-200.

Batı Cephesi komutanlığının çevrilmiş bölükleri kurtarmamasını bir onur meselesi olarak görmektedir," denmiştir.⁴⁹

Stavkanın Rzhev-Viazma bölgesindeki ısrarı, yüksek komutanın Sovyet-Alman Savaşı'nın tayin edici sahnesinin Moskova-Smolensk-Varşova-Berlin olduğu ve Sovyet zaferinin Merkez Ordu Grubu'nun imhasından geçtiği inancını yansıtıyordu. Sorun Kızıl Ordu'nun bu amaca 1944'ten önce ulaşamayacak durumda olduğunu göstermesiydi. Başarısızlığın bir nedeni, Kızıl Ordu'nun birçok cephe bağlamında gücünün sınırlı olmasıyken, bir diğer neden de Sovyetlerin son derece inatçı ve gide-rek daha tutunan, yoğun ormanlık alanlarda kendilerini daha iyi savunan bir düşmanla karşı karşıya olmasıydı.

Rusların bir atasözü vardır: Başarının babası çoktur ama başarısızlık yetimdir. Rzhev-Viazma Harekâtı 1942'de Jukov'un en önemli meselesiydi. Anılarında her ne kadar Kızıl Ordu'nun Kasım 1942'de Stalingrad'daki o anıtsal zaferindeki rolüne vurgu yapmayı tercih etse de Batı Cephesi'ni bırakıp 1942 Ağustos'unda Stalin'in başkomutan yardımcısı olduğunda da zamanının ve dikkatinin büyük bir bölümünü bu harekâtlara ayırdı. Rzhev-Viazma Harekâtı'na yaptığı vurgu, başarısızlığın kendisiyle hiçbir ilgisi olmadığını açıklama çabasından kaynaklanır. Jukov, birinci Rzhev-Viazma Harekâtı'nın başarısızlığının nedeninin kendisine yeterli kuvvet ayrıl-maması olduğunu söyler.⁵⁰ Oysa kayıtlar, Jukov'a bol miktarda asker verildiğini göstermektedir, diğer cephelere verilenlerden daha fazlası verilmiştir.

KHARKOV'DAKİ FELAKET

Jukov'un stavkanın 1942 baharındaki stratejik kararlarıyla ilgili anlattıklarına dair kuvvetli kuşku bulduğunun dil-

49) Bu belgenin bir kopyası da Kongre Kütüphanesi El yazmaları bölümündeki Volkogonov belgelerinin arasında bulunmaktadır.

50) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 52-55.

lendirilmesi şart. Jukov, kış saldırısının başarısızlığının Stalin ile genelkurmayı, Kızıl Ordu'nun büyük saldırı eylemlerinden kaçınması ve meydana geldiği yer ve anda Alman saldırılarına karşılık vermeyi amaçlayan aktif stratejik savunma oluşturulması konusunda ikna ettiğini yazar. Aynı zamanda, Şapoşnikov ne kadar itiraz ederse etsin, Stalin az sayıda da olsa saldırı harekâtları düzenlenmesinin gerekli olduğunu düşünmekteydi. Jukov savunma hattı oluşturmak gerektiği konusunda Shaposhnikov ile genel olarak hemfikir di ama aynı zamanda da Rzhev-Viazma bölgesine büyük bir saldırı düzenlemek istiyordu. "Elimizin altındaki bir veya iki orduyla General I. S. Konev komutasındaki Kalinin Cephesi'yle birleşip düşmanı yalnızca Rzhev bölgesinde yenmekle kalmayabilir ayrıca Rzhev-Viazma hattındaki Alman ordusunu yenebilir ve bütün Batı Stratejik İdaresi'nin operasyonel durumunu büyük ölçüde geliştirebilirdik. Maalesef bu gerçek fırsat, yüksek komuta tarafından kaçırılmıştır."⁵¹

Harekât kaçırılmıştı. Jukov'a göre, Timoşenko ve Güneybatı Cephesi tarafından Kharkov bölgesine büyük bir harekât düzenlenmesi için Stalin'e lobi yapılmaktaydı. Bu harekâta 12 Mayıs'ta başlandı, amaç Ukrayna'nın ikinci büyük şehri olan Kharkov'u geri almaktı. Sovyetler, Kharkov'u almakta başarısız oldukları gibi, harekâta katılan üç ordu Almanlar tarafından sarıldı ve büyük ölçüde yok edildi. Muharebe 28 Mayıs'ta bitti, Sovyetlerin kayıpları ise 170 bini ölmüş, geri kalanı kayıp veya esir düşmüş 280 bin asker oldu. 650 civarında tankla 5.000 top da kaybedildi.

O dönemde Ukrayna'da partinin patronu, Güneybatı Cephesi'nin siyasi komiseri olarak da hizmet veren Nikita Kruşçev'di. Kruşçev, 1956'daki 20. Parti Kongresi'ndeki gizli konuşmasında, Kharkhov faciası için Stalin'i suçladı, iddiasına

51) Ibid., s. 86.

göre Sovyet kuvvetleri Almanlar tarafından sarılmadan önce Timoşenko ile birlikte Stalin'den harekâtı bitirme iznini istemişlerdi.⁵² Kuruşçev'in olayları bu kendine yontar açıklaması 1960'larda hâlâ Sovyetler Birliği lideri iken yayınlanan *Büyük Vatan Savaşı* adlı resmi tarihle bütünüyle çelişmektedir.

Jukov, anılarında Kuruşçev'in öyküsünü net bir şekilde reddetti ve faciadan Güneybatı Cephesi'nin liderliğini sorumlu tuttu. Stalin'i kapasiteleri hakkında yanıltmışlar sonra da muharebede yaşananlar konusunda kendisini yanıltmışlardı. Jukov'un Kuruşçev ve Timoşenko'ya yaptığı eleştiriler, harekâta katılan ordu komutanlarından biri olan Mareşal K. S. Moskalenko tarafından da desteklendi. Ona göre, Güneybatı Cephesi Alman saldırısını küçümsemiş ve kendi askerlerinin kapasitesini abartmıştı.⁵³ Vasilevski anılarında olayların Jukov-Vasilevski versiyonunu kabul eder ancak aynı zamanda Kuruşçev'in, Stalin'i harekâtı bitirmek için ikna etmeye çalıştıkları ifadesini de doğrular. Vasilevski, stavkanın Güneybatı Cephesi'ne yardım etmek için daha çok şey yapması gerektiğini ifade eder.⁵⁴ Bu ikinci nokta Güneybatı Cephesi'nin kurmay başkanı olan ve asıl sorunun stavkanın harekâta yeterli kaynağı vermemesi olduğunu söyleyen Maraşel Bagramyan'ın anılarında da yer alır.⁵⁵

Stalin'in harekâtın başarısızlığı ile ilgili hükmü 26 Haziran günü Güneybatı Cephesi'ne ulaştı. Bagramyan, kurmay başkanlığından alınmıştı. Çünkü stavkaya net ve doğru bilgi aktarmakta başarısız olmuştu, böylece "yarısı kazanılmış Kharkov Harekâtı'nı kaybetmiş, üstelik 18 ve 20. bölükleri düşma-

52) Krushev, *Remembers* (Londra: Sphere, 1971) s. 536-537.

53) K. S. Moskalenko, *Na Ugo-Zapadnom Napravlenii*, 2. Baskı, Cilt 1, (Moskova: Nauka, 1975), s. 168-213.

54) Vassilevsky, *A Lifelong Cause*, s. 163-164b.

55) İ. K. Bagramyan, *Tak Shili My K. Pobede* (Moskova: Voenizdat, 1998), s. 305-353.

na vermeyi de başarmıştı.⁵⁶ Stalin, “felaketi” çar ordusunun Birinci Dünya Savaşında yaşadığı en büyük facia ile kıyasladı ve hatanın sadece Bagramyan’a değil aynı zamanda Kuruşçev ile Timoşenko’ya da ait olduğunu işaret etti. “Eğer ülkeye felaketi bütün boyutlarıyla anlatırsak... size çok sert karşılık vereceklerinden korkuyorum,”⁵⁷ dedi. Ancak, Stalin suçlulara oldukça yumuşak davranmıştır. Bagramyan görevden alındı ama daha sonra savaşın en kıdemli Sovyet komutanlarından biri olarak tekrar ortaya çıktı. 1942 Temmuz’unda Timoşenko, Kuzeybatı Cephesi komutanı olarak Leningrad’a gönderildi, ancak bu bir ceza mıydı, hatta tenzili rütbe miydi anlamak çok zor. Kuruşçev, Ukrayna’dan sorumlu olmaya devam etti ve savaştan sonra Moskova’ya getirilip Stalin’in haleflerinden biri olarak ödüllendirildi.

Stalin’in Güneybatı Cephesi’nin liderliğine muamelesi, Kharkhov faciasından başkomutan olarak kendisi de dâhil olmak üzere bütün yüksek komuta heyetinin sorumlu olduğunu kabul etmesinden kaynaklanır. Bu bağlamda, Güneybatı Cephesi’nden 1942 yılının mart ve mayıs ayları arasında gönderilen raporlar durumu oldukça açıklar.⁵⁸ Bu belgeler, harekât önerildiğinde, cephenin başarıdan emin, aşırı derecede iddialı, sadece Kharkov’u geri almaya değil, Ukrayna’yı ikiye bölen ve başkent Kiev’e kadar uzanan Dinyeper Nehri’ne de ulaşmayı hedeflediğini gösterir. Almanların beklenenden güçlü oldukları ve varılan hedeflerin harekâttan beklenenlerden çok uzak olduğunun anlaşıldığında bile cephe Moskova’ya durumla ilgili iyimser raporlar göndermeye devam etmiştir.

56) Bu belgeler D. M. Glantz’ın *Kharkov 1942: Anatomy of a Military Disaster Through Soviet Eyes* (Shepperton, U.K: Ian Allan, 1998)’de bulunabilir. Glantz’ın bu çok değerli kitabında ayrıca muharebenin seyri anlatılmakta ve Sovyetlerin felaketle ilgili tartışmalarının geniş bir anlatımı yer almaktadır.

57) *Ibid.*, s. 24-225.

58) *Ibid.*

İddialı planlar yapmak ve benzer iyimserlik taşımakta Güneybatı Cephesi yalnız değildi. 1942 baharında stavka, ek kuvvet isteyen ön cephe komutanlarından gelen saldırı önerilerinin bombardımanı altındaydı.⁵⁹ Bu öneriler birdenbire ortaya çıkmamıştı, Stalin'in ve Stavkanın Kızıl Ordu'nun saldırı eylemlerinin 1942 baharında ve yazında artacağını ve bunların yıl sonunda Alman askerlerinin SSCB'den atılacağına dair iyimserliğini yansıtıyordu. Kharkhov, 1942 baharında Stalin ve stavka tarafından izin verilen bir dizi iddialı saldırının sadece bir tanesiydi. Kharkhov faciasının kökeninde, Stalin veya Güneybatı Cephesi'nin yaptıkları operasyonel hatalardan çok, stavkanın stratejik oryantasyonunun yattığı tartışılabilir. Kharkhov hakkındaki bu derin gerçek, anılarla suçlama oyunu tarafından hasıraltı edilmeye çalışılmış ve Jukov'un 1942 yazında stavkanın savunmada kalmaya karar verdiğiine dair iddiası yaygın kabul görmüştür. Olayın Jukov tarafından dile getirilen versiyonu, Vasilevski'nin (Jukov'un kinin ardından yayımlanan) anılarında da desteklenmişti. Vasilevksy'e göre stavkanın stratejisi şöyleydi:

Aynı anda, yerel saldırı harekâtlarını karşılamak için belli bölümlerde stratejik defans yapılacaktı, ki Stalin'in görüşüne göre bu, kış harekâtının başarısını konsolide edecek, askerlerimizin operasyonel durumlarını düzelterek, bize stratejik inisiyatif alma ve Nazilerin 1942 yazında yapmayı düşündükleri saldırı planlarını bozma şansını verecekti. Bunların hepsi bir araya gelince Kızıl Ordu'nun yaz aylarında Baltık'tan Karadeniz'e kadar her yerde çok daha büyük saldırılara başlamasını sağlayacak bizden yana koşullar oluşacaktı.⁶⁰

59) Bkz. M.N. Ramanichev, "Nevidannoe Ispytanie" G.N. Sevast'yanov'un (ed) *Voina i Obshchestvo, 1941-1945*, Cilt 1 içinde (Moskova: Nauka, 2004) s. 88.

60) Vasilevsky, *A Lifelong Cause*, s. 157.

Bunun stratejik savunmadan ziyade devam eden bir saldırı eylemi olarak görülmesinin nedeni genelkurmayın 1942 baharına ait planlama belgelerinde yer alan anlayıştır. Bu belgelerde Vasilevski'nin sözünü ettiği yerel eylemler öngörülür, ancak bunların ardından çok daha iddialı saldırılar gelecek ve SSCB'nin batı sınırında 1942 sonunda belli bir ilerleme sağlanacak ve Kızıl Ordu ancak bu şekilde savunmada kalabilecektir.⁶¹ Bu stratejik perspektif Stalin'in 1 Mayıs 1942 tarihli emrinde kendisini gösterir. Stalin, savaşın hâlihazırdaki durumunu "Sovyet topraklarının Hitlerci serserilerden kurtarılma süreci" olarak tanımlar ve Kızıl Ordu'ya "1942 yılını Alman faşist askerlerine son darbenin vurulduğu ve Sovyet topraklarını Hitlerci alçaklardan kurtulma yılı yapması"⁶² görevini verir.

Stalin ne ilk ne de son kez iyimserdi. Kharkov Muharebesi'nin gösterdiği üzere, Almanlar yenilmekten çok uzaktaydılar. Hatta, Stalin ile generallerinin son sınavı daha başlamamıştı. Hitler bu kez güney Rusya'ya yeni bir Barbarossa planlıyordu. Stalin günü kurtarması için yüzünü bir kez daha Jukov'a döndü.

61) Bakz. P.P. Chevela, "Novye Ispytania" V. A. Zolotarev ile G. N. Sevast'yanov'un (ed) *Velikaya Otechstvennaya Voina 1941-1945*, Cilt 1 içinde (Moskova Nauka, 1998-99), s. 325-327. Ayrıca Ramanichev, "Nevidannoe Ispytaniye."

62) Stalin, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union*, s. 32-33.

ZAFERİN MİMARİ Mİ?

STALINGRAD, 1942

1942 yılında Hitler'in stratejik seçenekleri 1941'e göre daha sınırlıydı. Yine Barbarossa gibi çok uçlu bir stratejik saldırı başlatmayı tercih ederdi, ama bunu yapacak kadar kuvvetli değildi artık. Wehrmacht, Kızıl Ordu tarafından adamakıllı yıpratılmıştı. 1942 Mart'ında Alman kuvvetleri 1.1 milyon ölü, yaralı, kayıp ve esir vermişti; bu, Doğu Cephesi'nin gücünün yüzde 35'i idi. Hiç zarar görmeyen sadece bir avuç birlik kalmıştı elde. Üstelik 40 bin kamyon, 40 bin motosiklet ve yaklaşık 30 bin otomobille, binlerce tankın kaybı hareketlerini adamakıllı kısıtlamıştı. Modern, kendini güncelleyen bir ordu imajına sahip olmasına rağmen Wehrmacht nakliye için atlara ve diğer yük hayvanlarına güvenmekteydi ve bunlardan kaybedilen 180 binin ancak 20 bini yenilenmişti.¹

Hitler'in tek gerçekçi seçeneği, tek bir cephede saldırıydı ve seçimi de güney yönüne saldırmak oldu. Kafkas dağlarının

1) B. Wegner, "The War Against the Soviet Union, 1942-1943" H. Boog (ed) *Germany and the Second World War*, Cilt 6, (Oxford, U.K: Clarendon Press, 2001).

güneyinde Bakü petrol yatakları yani Sovyet yakıtının yaklaşık yüzde 90'ı vardı. Almanlar bu yatakları elde geçirebilirlerse Sovyet savaş mekanizması çok geçmeden durmak zorunda kalacaktı. Almanlar Bakü yolunda aynı zamanda Ukrayna'nın, Güney Rusya'nın ve Transkafkasya'nın mineral bakımından zengin kaynaklarını ve tarım topraklarını da ele geçirebileceklerdi. Hitler 1942'deki savaşı mutlaka kazanmayı beklemiyordu ama Almanya'nın Doğu Cephesi'nde uzun bir yıpratma savaşını sürdürebileceğini umuyordu. Japonların 1941 Aralık'ında Pearl Harbor'da Amerikan donanmasına saldırmasıyla Amerika'nın çatışmaya resmen girmesi ve Hitler'in de Japon müttefikini desteklemek için Amerika Birleşik Devletleri'ne resmen savaş ilan etmesi yüzünden bu artık kritik bir önem taşıyordu. Amerikalıların Rus müttefiklerine yardım etmek için muazzam endüstriyel ve askeri gücünü seferber edeceği açıktı.

Alman yaz harekâtının hedefleri Hitler'in 5 Nisan 1942 tarihli 41 numaralı emriyle şu şekilde konmuş oldu:

Uygun olan bütün birlikler güney sektöründeki ana harekâta yoğunlaşacaklar, düşmanı Don önünde yok edecekler ve Kafkasya petrol yataklarını güvene alarak Kafkas dağlarını geçeceklerdir.²

Sovyetler, Almanların 1942 yazında güneye saldıracakları istihbaratını almışlardı ama bilgi kesin değildi. Merkez Ordu Grubu'nun yetmiş birliğinin Moskova'ya 160 kilometreden az bir mesafede konuşlanmış olması, Stalin'in ve stavkanın hesaplarında belli bir ağırlık oluşturdu. Güneye doğru büyük bir ilerleme olacağı ihtimali, Stalin tarafından bir kenara kaldırılmadı ama bu ilerleme Moskova'ya kanattan yapılan saldırılara

2) H. R. Trevor-Ropers, *Hitler's War Directives, 1939-1945* (Londra: Sidgwick & Jackson, 1964), s. 117.

bir katkı olarak görüldü. Böylece, en büyük öncelik Moskova'nın savunulmasına verildi ve stavkanın yedekleri buna göre yerleştirildi.

1942 yılı boyunca Hitler'in Moskova'yı ele geçirmeyi amaçladığı fikri üstün geldi. Stalin 1942 Kasım'ında, Bolşevik Devrimi'nin yirmi beşinci yıl dönümünde yaptığı konuşmada, -Almanların güneye ilerleyişleri zirvesindeyken- Almanların yaz harekâtının önceliğinin petrol olduğunu kabul etmedi ve asıl amaçlarının (hâlâ) Moskova'yı doğudan sarmak ve sonra da Sovyet başkentini geriden vurmak olduğunda ısrar etti.³

Ana harekât başlamadan önce Almanlar Kırım'ın fethini tamamladılar. 1941'de Kırım'ın tamamını fethetmiş olmalarına rağmen, 1942 başında Kızıl Ordu'nun Sivastapol'deki şehir surlarını savunanları rahatlamak için başlattığı karşı saldırıların sonucunda Kerch Yarımadası'nda kontrolü kaybettiler. Alman 11. Ordusu, 8 Mayıs'ta Kerch yarımadasını yeniden almak için harekât başlattı ve bir gece içinde toplam 21 birlikten oluşan üç Sovyet ordusunu yok ederek 170 bin esir aldı.

Kızıl Ordu'nun Kerch'ten sürülmesi Sivastapol'e 2 Haziran'da muazzam bir hava ve topçu bombardımanı ile başlayan nihai Alman saldırısının yolunu açmış oldu. Bir ay süren kuşatma sırasında Luftwaffe 23 binden çok sorti yaparak şehre 20 bin ton bomba attı. Almanlar Leningrad Cephesi'nden aralarında 1 tonluk, 1,5 tonluk ve hatta 7 tonluk bombalar atanlar da dâhil olmak üzere en ağır toplarını getirdiler. Bunu izleyen piyade ve amfibik saldırılarla Sivastapol temmuz başında düştü ama şehri savunanlar Stalingrad'da başlamak üzere olan o dev mücadelenin habercisi olan muazzam bir direniş gösterdiler.

3) J. Stalin, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union* (Londra, Hutchinson, 1943-44), s. 38.

MAVİ HAREKÂTI

Almanların güneye ilerleyişleri -Mavi (Blau) Harekâtı- 28 Haziran 1942'de başladı. Plan, Donetz (Donbas) havzasını ve Don Nehri'nin batısındaki bütün bölgeyi istila etmektir. Bu bölgelerdeki Sovyet kuvvetleri çembere alınacak, yok edilecek ve Don boyunca bir savunma hattı kurulacaktı. Kızıl Ordu'nun çembere alınmasıyla Almanlar Rostov'un güneyinden Don'u geçecekler ve Kuban'a, Kafkasya'ya ve Bakü'ye ilerleyeceklerdi. Stalingrad'ın ele geçirilmesi öncelikli hedef değildi ama, Volga yoluyla Astrakan'dan gelen petrolün Kuzey Rusya'ya geçişinin engellenmesi için şehir ateş altında tutulacaktı. Almanlar ayrıca Don'daki büyük kavis ile Volga'nın Stalingrad'a yakın batı kıyıları arasına, güneye ilerleyişlerini daha da koruyacak bir kara savunma köprüsü kuracaklardı.

Harekât, 6 ve 17. ordular, 1 ve 4. panzer orduları ile Kırım'da üstlenmiş olan 11. Ordu'dan oluşan Güney Ordu Grubu tarafından uygulanacaktı. Alman ordularına, Hitler'in mihver müttefiklerinden 2. Macar, 8. İtalyan ve 3 ve 4. Romen ordularından oluşan çok sayıda birlik de destek oluyordu. Toplamda dokuzu zırhlı seksen yedi birlik ve yaklaşık iki milyon asker vardı.

Blau hızlı bir ilerleme kaydetti. Temmuzun sonunda Almanlar Donbas'ın tamamını, Stalingrad'la birlikte Don vilayetinin büyük kısmını işgal ettiler ve Kafkasya göründü. Ağustos sonunda Almanlar Volga üzerindeydiler ve Stalingrad kuşatılmıştı. Daha güneyde, Kafkas dağlarının eteklerine varmışlar, Maykop petrol yataklarını işgal etmişler ve Çeçenistan'daki Grozni petrol yataklarını tehdit etmeye başlamışlardı. 21 Ağustos 1942 günü, Kafkas dağlarının en yüksek tepesi olan Elbruz tepesinde Alman bayrağı dalgalanıyordu. (Bkz. Harita 14)

Temmuz ve ağustos boyunca, Almanlar 625 bin esir aldılar ve 7 bin tank, 6 bin top ve 400'den fazla uçağı imha ettiler. Almanların da kaybı büyüktü; sadece ağustos ayında 200 bin civarında

kayıp vermişlerdi. Kızıl Ordu'nun kayıpları önemliydi ama 1941 yazı ölçeğinde değildi. Ancak, Alman ilerleyişinin nispi rahatlığı Hitler'i zaferin avcunun içinde olduğuna ikna etmişti.

Blau, ilk yapıldığında amacına koordinasyon bazında evreler halinde ulaşacak bütünlüklü bir plandı. Önce Don ve Volga kontrol altına alınacak ve bunu da güneyde Kafkaslara doğru ilerleyiş izleyecekti. Ancak 9 Temmuz'da, Güney Ordu Grubu, A ve B olarak iki ayrı komutaya ayrıldı. Güney Ordu Grubu Komutanı Fedor von Bock, 6. Ordu, 4. Panzer Ordusu ve çeşitli mihver ordularından oluşan B Ordu Grubu'nun komutasına getirildi. Kendisine verilen görev, Kursk ile Kharkov'un doğusundan Voronetz istikametinde saldırmak ve sonra da güneydoğudaki Don kavisine dönmekti. Feld Mareşal Wilhelm List komutasında, 17. Ordu ile 1. Panzer Ordusu'ndan oluşan A Ordu Grubu'na ise Rostov-on-Don'u ele geçirmek ve Bakü'ye doğru yürümek emri verildi. 13 Temmuz günü Von Bock, harekât konusundaki anlaşmazlıklardan dolayı Hitler tarafından görevinden alındı ve yerine Feld Mareşal Baron von Weichs getirildi. Aynı gün, 4. Panzer, B Ordu Gurubu'ndan alındı ve A Ordu Grubu'nun güneydeki harekâtına katılması talimatı verildi.

23 Temmuz günü, Hitler 45 numaralı talimatını yayınladı. Bu talimatta, "üç haftadan biraz daha kısa süren harekâta, tarafımdan Doğu Cephesi'nin güney kanadı için gösterilen hedefler büyük ölçüde elde edilmiştir," diye belirtiliyordu. Kırım'daki 11. Ordu tarafından desteklenen A Ordu Grubu'na şimdi Rostov'un güneyindeki düşmanı imha etmesi ve sonra da "Karadeniz'in bütün doğu sahilini işgal etmesi" ve Bakü'ye ulaşması emri veriliyordu. Bu arada B Ordu Grubu "Stalin-grad'a doğru ilerleyecek, burada toplanmış olan düşman kuvvetlerini ezecek, şehri işgal edecek ve Don ile Volga arasındaki kara ulaşımını kapatacaktı."⁴ Bir başka deyişle Hitler, aynı

4) Trevor-Roper, *Hitler's War Directives*, s. 139-130.

Harita 14 - Almanların Güneye İlerleyişi, Yaz 1942

anda iki stratejik hedefin peşine düşmeye karar vermişti: Bakü'nün işgali ve Stalingrad'ın ele geçirilmesi.

Hitler'in güney saldırısını ikiye bölmesi geleceği etkileyen bir karardı. Wehrmacht bu kadar iddialı hedefleri elde edecek kapasiteye sahip değildi. Böylece Sovyetlerin eline, savunmasını konsolide etmek, hızlı ve ani bir hamle yapma fırsatı geçmiş oldu.

Stalin'in Blau Harekâtı'na verdiği tepki 1942'de Almanların asıl hedefinin Moskova'yı ele geçirmek olduğuna dair sürmekte olan inancının etkisini taşıyordu. Bu inancı, Almanların

Stalingrad'dan ziyade Moskova'ya yakın olan Voronezh'e yaptıkları ilk saldırı nedeniyle teyit edilmişti. Voronezh 7 Temmuz'da Almanların eline geçti, ancak Kızıl Ordu haftalar boyunca çevresindeki bölgeye karşı saldırı üstüne karşı saldırı düzenledi. Stavkanın bu harekâtlara verdiği önem, Voronetz Cephesi'ni kurması ve genelkurmayın en yetenekli subaylarından biri olan General Nikolai Vatutin'i de bu cepheye komutan olarak atamasından belliydi.⁵

Daha güneyde, saldırı imkânları Timoşenko'nun Güneybatı Cephesi'nin 1942 Mayıs faciasından sonra zayıflamış olmasıyla daralmıştı. Almanlar Temmuz başında güneye dönerek saldırdıklarında Timshenko'nun savunması çökmüş ve stavka Don'a doğru çekilme emri vermek zorunda kalmıştı. Stalingrad'a yaklaşan tehdit artık kesinleştiği için stavka 12 Temmuz'da Stalingrad Cephesi'nin kurulmasını emretti. Stalingrad Cephesi, Timoşenko'nun Güneybatı Cephesi'ne üç yedek ordunun, 62, 63 ve 64. orduların eklenmesiyle oluşmuştu. Timoşenko'nun elinin altında artık, yarım milyondan fazla askerin bulunduğu otuz sekiz birlik, bin tank ve yaklaşık 750 uçak vardı. Ancak Timoşenko'nun Stalingrad Cephesi'ndeki görev süresi fazla uzun sürmedi; 22 Temmuz günü yerine General V. N. Gordov atandı. Sonra, ağustos başında Stalingrad Cephesi'nin, Stalingrad Cephesi ve Güneydoğu Cephesi olarak ikiye bölünmesine karar verildi. 9 Ağustos'ta General A. I. Yeremenko her iki cephenin de komutanı olarak atandı.⁶

Rus ve Sovyet tarih yazımında 17 Temmuz 1942, Stalingrad Muharebesi'ni oluşturan "200 günlük yangın"ın başladığı res-

5) Sovyet Genelkurmayı'nın günlük raporlarından yapılan geniş alıntılar *Stalingrads-kaya Bitva*, 2 Cilt. (Moskova: Olma-Press, 2002) de bulunabilir. Kitapta ayrıca stavka direktifleriyle birlikte Sovyet basınında çıkan birçok makale, cephe ve ordu raporları ile birçok başka belge bulunmaktadır.

6) Stalingrad, 1942-1943: *Stalingrads-kaya Bitva v Dokumentakh* (Moskova: Biblioteka, 1995), belge 109-110, 120.

mi tarih olarak kabul edilir.⁷ O gün, Alman 6. Ordusu'nun öncü birlikleri Chir Nehri'nde 62 ve 64. Ordu ile karşı karşıya gelmişlerdi. Birkaç gün içinde Almanlar büyük sayılarla Don'u geçtiler ve hızla Kafkasya'ya ve Stalingrad'a doğru ilerlediler. Temmuz sonunda Sovyetler, Rostov'u kaybetmişlerdi, bu olay stratejik öneminin yanı sıra simgesel öneme de sahipti. Şehir Kafkasya'nın kapısı olduğu için Almanların Don ile Transkafkasya dağları arasındaki zengin tarım bölgesi Kuban'ı işgallerinin yolu açılmıştı. Rostov'un kaybının psikolojik etkisi çok büyüktü. Rostov, Almanlar tarafından ilk olarak 1941 Kasım'ında işgal edilmiş ancak birkaç gün sonra Kızıl Ordu tarafından tekrar ele geçirilince, Sovyetlerin geri aldıkları ilk büyük şehir olduğundan büyük kutlamalara yol açmıştı. Şimdi ise Rostov tekrar düşmana geçmişti.

BİR ADIM BİLE GERİ ATILMAYACAK!

28 Temmuz 1942'de Stalin ünlü 227 sayılı emrini yayınladı: *Ni Shagu Nazad!* Tek bir adım bile geri atılmayacak!) Emir, SSCB'nin karşı karşıya olduğu vahim durumu içtenlikle ortaya koyuyordu:

Düşman cepheye yeni kuvvetler sürdü... Yeni bölgeleri istila ederek, şehirlerimizi, kasabalarımızı, köylerimizi yakıp yıkarak, Sovyet halkını ezerek, soyarak, öldürerek Sovyetler Birliği'nin içlerine kadar yayıldı. Savaş, güneyde Don'daki Voronetz bölgesinde, Kuzey Kafkasya'nın kapısında bütün şiddetiyle sürüyor. Alman işgalciler Stalingrad'a, Volga'ya doğru ilerliyorlar ve buradaki petrol ve buğday kaynaklarını ne pahasına olursa olsun ele geçirmek istiyorlar.

7) Khronika Ognenykh Dnei, 17 lulya 1942, 2 Fevralya 1943, Volgograd, 2002. Tarih Sovyet Genelkurmayı'nın 1943'te Stalingrad Muharebesi'yle ilgili yaptığı bir incelemeden çıkarılmıştır. Bkz. L. Rotundo (ed) *Battle for Stalingrad: The 1943 Soviet General Staff Study* (Londra: Pargamon-Brassey's, 1989), s. 12-13.

Ama Kızıl Ordu, diyordu Stalin, ülkesine karşı görevini hakkıyla yapamıyordu.

Güney Cephesi'ndeki birlikler, paniğe kapılıp Rostov'u, Novoçerkask'ı ciddi bir saldırı olmadan, Moskova'dan emir almadan terk etmişlerdir, böylece sancaklarına utanç bulaştırmışlardır. Ülkemiz halkı Kızıl Ordu'ya inancını kaybetmektedir... Halkımız, kendisi doğruya kaçarken, halkımızı Alman saldırganların boyunduruğuna bırakan Kızıl Ordu'yu lanetlemektedir.

O ana kadar yaşanan kayıpların altını çizen Stalin, "Daha fazla çekilmek demek, ülkemizin ve halkımızın mahvına sebep olmaktır. Kaybettiğimiz her karış toprak düşmanın çok güçlenmesine, savunmamızın, ana vatanımızın vahim bir şekilde zayıflamasına yol açmaktadır," demişti. Stalin'in çözümü, çekilmenin durması ve Jukov'un Moskova'nın savunması sırasında attığı sloganın yinelenmesiydi... *Ni Shagu Nazad!*

Bir adım bile geri atılmayacak! Bu bizim baş sloganımız olmalı. Her konumu, Sovyet bölgesinin her metresini kanımızın son damlasına kadar savunmak, Sovyet toprağının her karışına tutunmak ve sonuna kadar savunmak şarttır.⁸

227 sayılı emirde yeni bir şey yoktu. Demir disiplin, sert cezalar ve izin almadan hiçbir şekilde çekilmemek Stalin'in ve (Jukov'un) savaşın başından beri ana temalarıydı. Ancak emirdeki acil ton, Stalin'in o yaz yaşanan yenilgilerden ve kayıplardan duyduğu endişeyi ortaya koyuyordu.

Moskova Muharebesi sırasında olduğu gibi ceza tehdidi, vatanseverlik çağrısıyla bir araya gelmişti. Vatan görevine çağrı

8) 227. sayılı emrin tam tercümesi G. Roberts, *Victory at Stalingrad: The Battle that Changed History* (Londra: Pearson/Longman, 2002), ekinde yer almaktadır.

savaş başladığından beri Sovyet siyasi seferberliğinin -hem sivil hem askeri- merkezine oturmuştu. Ancak Alexander Werth'in deyimiyle "kara 1942 yazı" sırasında yaşanan korkunç yenilgi sırasında çok daha fazla vurgu yapılır olmuştu.⁹ Almanların güneye hızlı ilerleyişi Sovyet vatandaşlarının çoğunun uyanmasına yol açmış ve bu uyanış yazın yoğun *patrie en danger* etkisine katkı yapmıştı. Sovyet propagandası hemen taktik değiştirdi ve durumun vahametine vurgu yapmaya başladı. 19 Temmuz'da *Krasnaya Zvezda*'da çıkan başyazı güneydeki durumu Moskova Muharebesi'yle ve 1941'deki Lenin-grad'la kıyaslıyordu.¹⁰

Vatansever fedakârlığın en önemli hedef kitlesi Sovyet subaylarıydı. 30 Temmuz 1942'de Stalin sadece subaylar için yeni nişanlar oluşturdu: Kutuzov, Nevsky ve Suvurov nişanlarıydı bunlar. Sovyet basının sayfaları subayların hem disiplin kurma becerilerinin hem de teknik ve mesleki uzmanlıklarının önemini anlatan makalelerle doldu. O yıl daha sonra, subaylar için yeni altın örgülü apoletleri bulunan (ve özellikle İngiltere'den getirtilen) yeni üniformalar yapıldı. 9 Ekim 1942'de -Stalingrad Savaşı'nın en sıcak günlerinde- Komiserlik Kurumu'nun lağvedildiğine ve siyasi komiserlerin komutanların kararlarını veto etme hakkına son verildiğine dair bir karar yayınlandı.¹¹ Komiserlerin gücü, 1941 yazındaki Alman istilasası sırasında, silahlı kuvvetlerde disiplini ve sadakati sağlamak için artırılmıştı. Bir yıl sonra Stalin farklı bir mesaj göndermek istedi: O, Kızıl Ordu'ya güveniyor ve komiserlerin siyasi müdahalelerine gerek görmüyordu.

Stalin'in, Stalingrad'da yaklaşmakta olan o tayin edici muha-

9) A. Werth, *Russia at War, 1941-1945* (Londra: Pan, 1965), bölüm 4.

10) "Na Uge." *Krasnaya Zvezda*, 19 Temmuz 1942.

11) "Ob Ustanovlenii Polnogo Edinonachaliya i Uprazhnenii Institutu Voennykh Kommissarov v Krasnoi Armii," *Krasnaya Zvezda*, 10 Ekim 1942.

rebeye dair sezgileri, ağustos ayında siyasi ve askeri durumu tartışmak için Moskova'ya uçan İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile yaptığı sohbetlerde de ortaya çıkmıştı. 12 Ağustos günü ilk buluştuklarında Stalin, Churchill'e şöyle söylemişti:

Haberler iyi değil, Almanlar Baku ile Stalingrad'ı almak için muazzam bir çaba gösteriyorlar. Bu kadar çok askeri, tankı ve bu kadar çok Macar, İtalyan ve Romen birliğini toplayabileceklerinden haberim yoktu. Avrupa'da ne kadar asker varsa buraya yığıldıklarına eminim. Moskova'da, durum iyi, ama Rusların bir Alman saldırısına dayanabileceklerini baştan garanti edemem.

Churchill Almanların Voronetz'de veya kuzeyde yeni bir saldırıya geçip geçemeyeceklerini sorduğunda, Stalin şöyle cevap verdi: "Bilmiyorum. Ama cephenin uzunluğuna bakılırsa, 20 birliklik bir saldırı kuvveti oluşturmaları mümkün, bu yüzden Moskova'ya da, başka yerlere de tehdit oluşturmuyorlar." Tartışma daha sonra ikinci cephe meselesine döndü. Sovyetler yaklaşık bir yıldır Amerikalı ve İngiliz müttefiklerinden Alman kuvvetlerini Doğu Cephesi'nden çekmelerini talep etmekteydiler. Birkaç hafta önce Dış İşleri Komiseri Molotov önce Londra'ya sonra da Washington'a bu meseleyi Churchill ve Başkan Roosevelt ile konuşmaya gitmişti. Molotov'un yaptığı görüşmelerin sonucu "Avrupa'da 1942 yılında ikinci bir cephe açılmasının acil bir görev olduğu çok iyi anlaşılmıştır" diyen bir ortak açıklama oldu. Ancak İngilizler ikinci cepheyi ancak mümkün olursa açabilecekleri konusunda uyarıda bulunmuşlardı, şimdi de Churchill, Stalin'e böyle bir şeyin mümkün olmadığını çünkü ellerinde böyle bir harekâta kalkışmalarını sağlayacak kadar çıkartma gemisi olmadığını söylüyordu. Churchill'in verdiği haberler beklenmedik değildi ancak Stalin, İngilizler ile Amerikalıların "Almanlardan korkmamaları gerektiğini" söyleyerek öfkeli bir tepki verdi.

Churchill'in verdiği, Meşale Harekâtı -Kuzey Afrika'ya son baharda yapılacak Anglo-Amerikan işğali- haberine mennun olmuştu ama ertesi gün İngiltere başbakanına, Sovyetlerin yaz ve sonbahar harekât planlarının 1942'de Avrupa'da açılacak olan ikinci cephe temelinde hesaplanacağını belirten bir memorandum sundu.

15 Ağustos'ta Stalin ve Churchill yine buluştular ve bu görüşme Stalin'in Kremlin'deki dairesinde yenen akşam yemeğine kadar yayıldı. Stalin bu yemekte Churchill'e Sovyet-Alman cephesindeki askeri durumu anlattı. Almanlar, dedi Stalin, iki hattan işgal etmişlerdi, biri Kafkasya'ya doğruydı diğeri ise Voronezh ve Stalingrad hattıydı.

Cephe kırıldı, düşman başarı kazandı, ama bunu geliştirmeye yetecek gücü yok... Stalingrad'da kırmayı beklediler ama Volga'ya ulaşmayı başaramadılar. Buradan ulaşamazlar. Voronezh'de Eletz ve Riazan'a geçmeyi, böylece Moskova Cephesi'ne dönmeyi düşündüler. Burada da başarısız oldular... Rzhev'de, hatlarımızı düzledik ve Rzhev çok kısa bir süre içinde alındı. Sonra Smolensk'i kesmek için güney yönüne doğru hareket ettik. Voronezh'de Almanları, Don'un karşısına sürdük. Yedeklerimiz çok fazla... Stalingrad'ın kuzeyinde, iki yönden saldırmayı planlıyoruz: (a) Rostov'a doğru ve (b) daha güney yönünden... Hedef, düşman gücünü Kuzey Kafkasya'da durdurmak... Hitler'in bir cephenin birden fazla bölümünden saldırarak kadar güçlü olmadığını düşünüyorum.¹²

Bu açıklama, Stalin'in durumdan endişeli olduğunu ancak yeni krizin altından kalkabileceğine güvendiğini gösteriyor. Stalin yabancıların karşısında daima kendine güvendiğini gös-

12) 1942 Ağustos'undaki Stalin-Churchill görüşmeleri ile ilgili olarak Bkz. G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939-1953* (Londra: Yale University Press, 2006), s. 134-143.

termiş olsa da, bu genellikle gerçek duygularını yansıtmazdı. Ancak bu güven Kızıl Ordu'nun Stalingrad'ın eteklerindeki karşı saldırılarının başarısızlığı ile sarsılmış olmalıydı. 23 Ağustos'ta Almanlar şehrin kapılarına varmışlardı ve Stalingrad kuşatılmıştı. Alman saldırısı en az 25 bin sivilin ölümüyle sonuçlanan muazzam hava saldırıları ile başladı. 25 Ağustos'ta şehir yöneticileri sıkıyönetim ilan ettiler.

Stalin'in 26 Ağustos'ta Jukov'u Batı Cephesi'nden alıp (Batı Cephesi'nin komutasına Jukov yerine Konev atandı) başkomutan yardımcısı yapmasının gerisindeki neden budur. Tıpkı Leningrad ve Moskova'da olduğu gibi Stalingrad'ın da kurtarılması gerekiyordu ve Stalin savaşı onun istediği gibi geri adım atmadan, acımasızca ve sarsılmaz bir güvenle sürdürecektirine ihtiyacı vardı. Ancak Jukov'un atanmasının Stalingrad'ın acilen kurtarılmasının dışında da nedenleri vardı. Stalin, Jukov'a hem en önemli danışmanı hem de bir eylem adamı olarak sonuna dek güveniyordu. Tarihçi Jon Erickson'un belirttiği gibi, Jukov'un Stalin'in yardımcısı olarak atanması, "Jukov'un, tehlike altındaki cephelere 'gönderilen itfaiyeci' olmaktan çıkarılıp Sovyet askeri mekanizmasının başmühendisliğine dönüştürülmesiydi."¹³

Jukov'un terfisi, aynı zamanda komünist rejim ile Kızıl Ordu arasında Stalin ile generallerin de dâhil edilerek geliştirilen eşit ortaklık bakımından da simgeseldi. 27 Ağustos'ta Jukov'un aynı zamanda Stalin'in halk savunma komiserlerinin birinci savunma komiser yardımcısı olması da büyük önem taşır. Bu noktadan itibaren Jukov'un adı, Stalin ile birlikte Sovyet savaş yönetiminin en önemli kararlarının altında olacaktı.

Almanlar, Stalingrad'ı almak için şehrin Volga'nın batı tarafındaki kıyısını işgal etmeleri gerekiyordu, böylece Kızıl Ordu'nun doğu tarafından gelecek olan yedeklere ve ikmal mal-

13) J. Erickson, "Zhukov, M. Carver" (ed) *The War Lords: Military Commanders of the Twentieth Century* (Barnsley, U.K: Pen&Sword, 2005), s. 251-252.

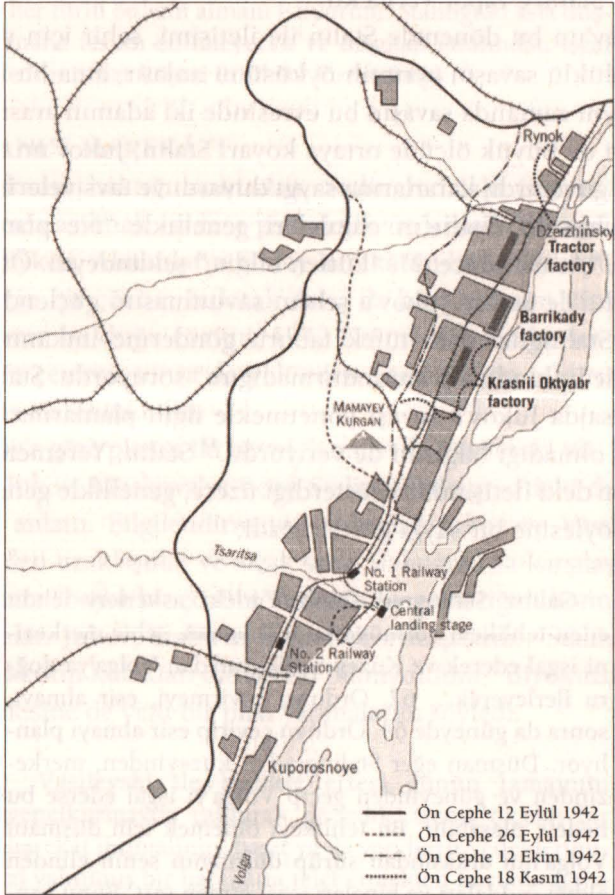
zemelere ulaşımını keseceklerdi. Bu mücadelede karşı karşıya gelenler ise, General Friedrich Paulus komutasındaki Alman 6. Ordusu ile Jukov'un zaferi kazanmak uğruna her türlü fedakârlığı yapmaya hazırladığı bir general olan Vasily Chuikov komutasındaki Sovyet 62. Ordusu'ydu.¹⁴ Şehrin içindeki çatışma uzun ve yoğun oldu. Eylül ortasından başlayıp yaklaşık üç ay sürdü. Savaşın en yoğun anında Almanlar şehrin yüzde 90'ını işgal etmişlerdi, ancak Chuikov'un askerlerini Volga'nın doğu yakasındaki 60 millik şeritten söküp atamamışlardı. 62. Ordu bu köprübaşını tuttuğu sürece Almanlar zaferi kazanmış sayılmayacaklar ve yalnızca Stalingrad'da değil, Don-Volga bölgesinin tamamında pozisyonlarını sarsabilecek Sovyet karşı saldırılarına açık olacaktı. Muharebe boyunca Chuikov'un askerlerinin yüzde 75'i kaybedildi ancak direniş iradesi kırılmadı. Bütün dünya, şehir merkezindeki ev ev verilen savaş hayranlıkla seyrederken en önemli sonuçlardan biri de Stalingrad'ın kanatlarının 63, 64 ve 66. Ordular tarafından savunulması ve böylece Almanların şehrin içine daha fazla asker sokmasının engellenmesiydi. Bir başka önemli nokta da Luftwaffe ile Kızıl Hava Kuvvetleri arasındaki hava üstünlüğü için verilen savaş ve Volga'nın doğu yakasından Alman pozisyonlarının üzerine yağdırılan topçu ateşiydi.¹⁵ (Bkz. Harita 15)

Stalin Jukov'u Stalingrad'a hemen göndermedi. Haziranda hasta Şapoşnikov'un yerine genelkurmay başkanlığına zaten stavka koordinatörlüğü görevini yapmakta olan Vasilevski

14) Chuikov için R. Woff, "Chuikov," H. Skukman (ed) *Stalin's Generals* (Londra: Phoenix, 2001).

15) Stalingrad Muharebesi için bkz. Roberts, *Victory at Stalingrad*; A. Beevor, *Stalingrad* (Londra: Penguin, 1999); W. Craig, *Enemy at the Gates* (Londra: Hodder&Stoughton, 1973); M. Jones, *Stalingrad: How the Red Army Triumphed* (Barnsley, U.K: Pen&Sword, 2007); D. M. Glantz&J.M. House, *Armageddon at Stalingrad* (Lawrence: University Press of Kansas, 2009); ve J. S. E. Hayward, *Stopped at Stalingrad: The Luftwaffe and Hitler's Defeat in the East, 1942-1943* (Lawrence: University Press of Kansas, 1998).

Harita 15 - Stalingrad Muharebesi Eylül-Kasım 1942

atanmıştı. Ancak, ağustos sonunda Jukov, General Gordov'un Stalingrad Cephesi'nin karargâhına uçtu ve eylülün büyük kısmında bölgede kaldı.¹⁶ Stavka temsilcisi olarak rolü, iki cephenin -Gordov'un Stalingrad Cephesi ile Yeremanko'nun Güneydoğu Cephesi- şehrin savunmasıyla ilgili eylemlerinin

16) Jukov anılarında Stalingrad'a 27 Ağustos'ta gittiğini yazar. Ancak Stalin'in randevu defteri ve diğer belgeler 31 Ağustos'a kadar Moskova'da olduğunu gösteriyor.

koordinasyonu sağlamak ve aynı derecede önemli olarak doğrudan Stalin'e rapor vermektir.

Jukov'un bu dönemde Stalin ile iletişimi, şehir için verilen bütünlüklü savaşın ayrıntılı öyküsünü anlatır, ama bu iletişimin aynı zamanda savaşın bu evresinde iki adamın arasındaki ilişkiyi de büyük ölçüde ortaya koyar. Stalin, Jukov'un raporlarına güvenirdi, kararlarına saygı duyardı ve tavsiyelerine uymaya hazırdı. Stalin'in cümleleri genellikle "Ne planlıyorsunuz?", "Acaba sence..?", "Lütfen bildir," şeklindeydi. Örneğin 16 Eylül'de Stalin, Jukov'a şehrin savunmasını güçlendirmek için "Stalingrad'a iki tüfek taburu gönderme imkânını göz önünde bulundurup bulundurmadığını" soruyordu. Stalin aynı mesajda Jukov'a savaşı yönetmekle ilgili planlarına hiçbir itirazı olmadığı bilgisini de veriyordu.¹⁷ Stalin, Yeremenko ile 5 Ekim'deki iletişiminin gösterdiği üzere, genellikle generallerine böylesine bir saygı göstermezdi:

Galiba Stalingrad Cephesi'ndeki askerleri tehdit eden tehlikeyi görmüyorsun. Düşman, şehir merkezini işgal ederek ve Kuzey Stalingrad'dan Volga'ya doğru ilerleyerek... 62. Ordu'yu çevirmeyi, esir almayı, sonra da güneyde 64. Orduyu çevirip esir almayı planlıyor. Düşman eğer Stalingrad'ın kuzeyinden, merkezinden ve güneyinden geçip Volga'yı işgal ederse bu hedefe ulaşabilir. Bu tehlikeyi önlemek için düşmanı Volga'nın arkasından sürüp düşmanın senin elinden aldığı caddeleri ve binaları işgal etmen şart. Bunu yapmak için Stalingrad'da her sokağı ve binayı kaleye çevirmen gerekiyor. Maalesef bunu yapmayı beceremiyor ve düşmana sürekli olarak sokak üstüne sokak veriyorsun. Ne kadar kötü bir iş yaptığını gösteriyor bu. Stalingrad bölgesinde senin elindeki kuvvet, düşmanınkinden çok daha büyük ama düşman seni sürekli

17) G. K. Zhukov v Stalingradskom Bitve: Sbornik Dokumentov (Moskova: Biblioteka, 1996), s. 66-67.

sıkıştırıp duruyor. Stalingrad'da yaptığın işten hiç memnun değilim, senden Stalingrad'ı savunmak için her türlü önlemi almanı istiyorum. Stalingrad asla düşmana teslim edilmeyecek ve düşman tarafından işgal edilmiş her köşesi mutlaka kurtarılacak.¹⁸

URANUS HAREKÂTI

Stavkanın baktığı noktadan, Stalingrad'daki Sovyet pozisyonlarına asılmak -sadece psikolojik nedenlerle olsa bile -çok önemliyken, Almanların güney harekâtını bütünüyle püskürtmek için bir çözüm bulmak daha da büyük önem taşıyordu. Stavkanın bulduğu çözüm, 1942 Kasım'ında Paulus'un 6. Ordusunu çeviren sonra da yok eden Sovyet karşı saldırısı olan Uranüs Harekâtı oldu.

Jukov'a göre planın iki beyni, kendisi ile Vasilevski idi. 12 Eylül'de Jukov, Moskova'ya uçup Stalin'e Stalingrad'daki durumu bizzat anlattı. Bilgilendirmenin ardından Jukov ve Vasilevksy Stalin'den uzaklaştılar ve alçak sesle Stalingrad'da karşılaştıkları sorunlara "başka bir çözüm" bulunması gerektiğini konuşmaya başladılar. Jukov, Stalin'in müdahalesiyle şaşırdı. "Stalin'in bu kadar keskin kulakları olduğunu bilmiyordum," diye yazdı. Stalin'in ikisine de yeni bir plan yapmalarını söyledi.

Vasilevski ile birlikte ertesi günün tamamını genelkurmayda çalışarak geçirdik. Geniş ölçekli bir harekât ihtimalinin, hazır ya da yarı hazır yedeklerimizi yahtılmış bir harekâta telef etmekten kurtaracağına yoğunlaştık... Bütün mümkün seçenekleri tartıştıktan sonra Stalin'e şu planı uygulamayı teklif etmeye karar verdik: Birincisi, aktif savunma ile düşmanı yıpratmaya devam etmek; ikincisi, Stalingrad bölgesinde düşmana ülkemizin güneyindeki stratejik durumu bizim lehimize çevirecek şekilde sert bir şekilde vurmak için karşı saldırıya geçmek.

18) *Stalingrad, 1942-1943*, belge. 220.

Jukov ile Vasilevski o akşam Stalin'in ofisine gittiler, dikta-tör kuşkuluydu ama yaptıkları öneriyi tartışmaya da hazırды. Bu arada büyük bir karşı saldırı düşüncesi gizli tutuldu. Jukov o gece Stalingrad'a döndü ama eylül sonunda Moskova'ya Vasilevski ile birlikte yaptıkları taslağı tartışmak için tekrar çağrıldı. Stalin artık plana izin vermişti.¹⁹

Jukov'un anlattıklarının çoğunda olduğu gibi bunların da ka-nıtını, Stalin'in 31 Ağustos ile 26 Eylül arasında Jukov'la hiç buluşmadığını gösteren randevu defterinde arıyoruz. Stalin bu süreçte, 9-21 Eylül arasında olmamakla birlikte Vasilevski ile görüştü. Jukov'un 12 ve 13 Eylül'de yapıldığını söylediği top-lantıların deftere kaydedilmemiş olması, başka bir yerde yapılmış olması ya da Jukov'un tarihleri yanlış hatırlaması müm-kündür. Ama bu görüşmenin Jukov tarafından uydurulduğunu ya da hayal ürünü olduğunu gösteren güçlü kanıtlar var. Bu-nun nedenlerini tahmin etmek güç değil. Savaşın sonra Uranüs Harekâtı'nın sahipliği büyük bir tartışma kaynağı oldu. Jukov, 1946'da gözden düştüğünde ona yapılan suçlamalardan bir tanesi de Stalingrad karşı saldırısının itibarını haksız yere üstlenmesi oldu. Aynı suçlama, Jukov 1957'de savunma ba-kanlığından azledildiğinde Kuruşçev ve yandaşları tarafından da tekrarlandı. Jukov'un azlinden sonra Yeremenko ile (Stalin-grad'da baş siyasi komiser olan) Kuruşçev, karşı saldırı planını kendilerinin yaptıklarını iddia ettiler. Jukov ise Kuruşçev 1964'te iktidardan düşene kadar bu konuda yorum yapma hak-kını kullanmadı. Aslında, olayların Yeremenko ve Kuruşçev ta-rafından anlatılan versiyonunun hiçbir temeli yoktu, Jukov ile Vasilevski mağdur edilmişlerdi. Plan, Jukov'un anılarında son derece renkli bir şekilde anlattığı zaman ve yerde yapılmamış olabilir, ama planın arkasındaki itici gücün Jukov ile Vasilevski olduklarına hiçbir kuşku yoktur.

19) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 93-99.

Sovyet Genelkurmayı'nın Stalingrad Muharebesi hakkında o dönemde verdiği bilgiye göre, karşı saldırının planlanmasına eylülün ikinci yarısı başladı. 4 Ekim'de Jukov, cephe komutanlarıyla toplantı yaparak planı anlattı.²⁰ Diğer belgelerden bildiğimiz kadarıyla bu toplantıdan sonra karşı saldırıya katılan üç cephe -Don, Stalingrad ve Güneybatı cepheleri- planın uygulanmasıyla ilgili önerilerini Jukov ile Vasilevski'ye sundular. Her ikisinin de karşı saldırı hazırlıklarında oldukça önemli rol oynadıklarına dair bol miktarda kanıt mevcuttur.²¹

Uranüs Harekâtı ile ilgili bir başka tartışma da, Rzhev-Viazma bölgesinde paralel olarak uygulanan Mars Harekâtı ile ilişkisine dairdir. Jukov anılarında Mars Harekâtı'nı, Uranüs başladığında Merkez Ordu Grubu'nun güneye sevk edilmemesi için yapılan bir şaşırtma harekâtı olarak anlatır.²² Jukov'un Mars'ı şaşırtma harekâtı olarak anlatması, Rus askeri tarihçilerinin çoğu tarafından kabul görür. Ancak Jukov's *Greatest De-feat: The Red Army's Epic Disaster in Operation Mars, 1942* adlı kitabında Amerikalı tarihçi David Glantz, Mars'ın Jukov tarafından en az Uranüs kadar önemsenen bağımsız bir operasyon olduğunu, Jukov'un Mars Harekâtı'nın hazırlıklarına, Uranüs Harekâtı'nın hazırlıklarından daha fazla zaman ayırdığını ve her iki harekât da başladığında, Jukov'un Mars'a katılan iki cephe'den (Kalinin ile Batı cepheleri) sorumlu olduğunu Vasilevski'nin ise Uranüs'ün başında olduğunu anlatır. Her iki harekâta da katılan kuvvetler neredeyse eşittir. Glantz'ın söylediğine göre Mars saldırısında 36,5 birlik kullanılırken, Uranüs'ta 34,5 birlik kullanılmıştır. Merkez Ordu Grubu'nun üstüne toplam 1.890 bin Sovyet askeri, 24.682 top ve havan, 3.375 tank ve kendinden tahrikli silah ve 1.170 uçak gönderilirken Güney Ordu Grubu'nda 1.103.000 asker, 15.501 top

20) Rotundo (ed), *Battle for Stalingrad*, s. 415.

21) Bkz. *Stalingrad, 1942-1943*, belge, 221, 115, 227, 228, 229, 231, 258.

22) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2 s. 129.

ve havan, 1.463 tank ve kendinden tahrikli silah, 1.453 uçak bulunuyordu.

Mars, 1942 yılında yapılmış bir dizi Rzhev-Viazma Harekâtı bağlamında başlatıldığı için Glantz'ın savı özellikle güçlüdür. Bu üç harekât da benzer ölçekte dir ve Merkez Ordu Grubu'nu sakatlayacak bir darbe vurmak üzere hazırlanmıştır. Mars'ın daha farklı olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur. Mars, Uranüs'ten kısa bir süre sonra 25 Kasım'da başladığı nda Sovyet basını nda iki harekâta da eşit önem verilmiş ve gazete başlıkları ikili bir harekâtın başlatıldığını vurgulamıştı. Bu başlıklar Mars'ın Uranüs'le aynı başarıyı kazanamadığı belli olana kadar ortadan kalkmamıştır.²³

Mars'ın bir şaşırtma harekâtından çok daha fazlası olduğu açıktır, ancak Glantz'ın dramatize ettiği gibi "en büyük yenilgi" olup olmadığı soru işaretidir. Aslında Jukov'un Rzhev-Viazma bölgesinde yaşadığı ndan daha farklı bir gerileme değildi. Daha da ötesi ilk iki Rzhev-Viazma Harekâtı da en az Mars kadar felaketle sonuçlanmıştı. Mars Harekâtının olumlu kazanımları ise göz ardı edilmemelidir. Almanları orta sektörde meşgul etmiş, bu arada Uranüs Harekâtı'yla güney harekâtlarına darbe vurulmuştur. Mars Harekâtı Wehrmacht'ı Rzhev-Viazma bölgesinden sökü p atamamıştır ama 1943 baharında Almanları kendi kendilerine geri çekilmeye zorlayacak kadar zarar vermiştir.

19 Kasım 1942'de başlayan Uranüs Harekâtı, Stalingrad, Don ve Güneybatı Cephele rinin katıldıkları bir saldırıydı. Stalingrad ve Don cephele ri, 28 Eylül'de Yeremenko'nun Güneydoğu Cephesi'ne Stalingrad Cephesi adının verilmesi ile oluştu, Rokosovski ise Don Cephesi adını alan eski Stalingrad Cephesi'nin komutasına verildi. Don Cephesi'nin yanı başındaki Güneybatı Cephesi 31 Ekim'de Vatutin'in komutasında

23) *Izvestiya, Pravda* ve *Krasnaya Zvezda*'da 29 Kasım 1942'den itibaren yayınlanan çeşitli makaleler, başyazılar ve açıklamalar.

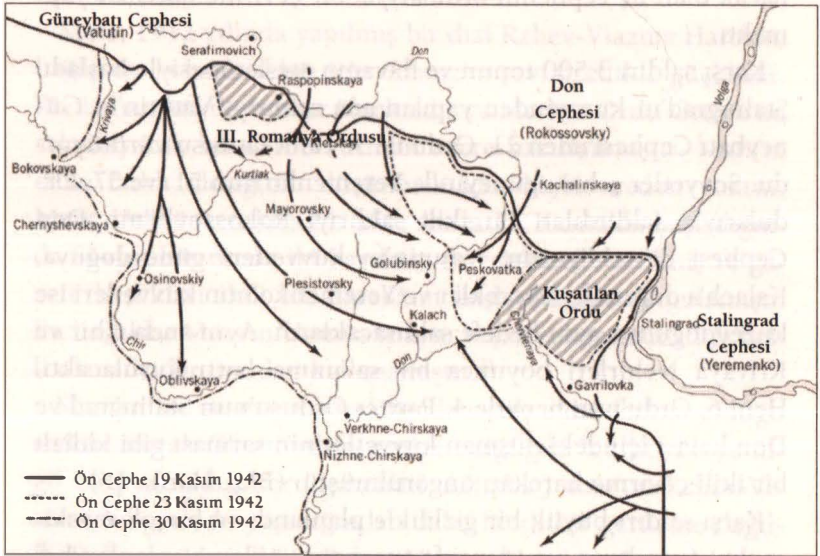
kuruldu. Ana plan, Stalingrad'ın batısındaki Kalach'ta toplanacak olan üç cephenin ordularıyla bir çevirme harekâtı yapmaktır.

Karşı saldırı 3.500 topun ve havanın ateşlenmesiyle başladı. Stalingrad'ın kuzeyinden yapılan ana saldırıyı Vatutin'in Güneybatı Cephesi'nden 21. Ordu ile 5. Tank Ordusu yürütüyordu. Sovyetler şehrin güneyinde Yeremenko'nun 51. ve 57. Ordularıyla saldırdılar. Bu ikili saldırıyı Rokossovki'nin Don Cephesi destekliyordu. Vatutin'in kuvvetleri güneydoğuya, Kalach'a doğru ilerleyecekler ve Yeremenko'nun kuvvetleri ise kuzeydoğudan aynı hedefe saldıracaklardı. Aynı anda Chir ve Krivaya Nehirleri boyunca bir savunma hattı kurulacaktı. Hem 6. Ordu'nun hem de 4. Panzer Ordusu'nun Stalingrad ve Don kavisi içindeki düşman kuvvetlerinin sarması gibi iddialı bir ikili çevirme harekâtı öngörülmüştü. (Bkz. Harita 16)

Karşı saldırı büyük bir gizlilikle planlandı ve birçok maskirovka (yanıltma ve dezenformasyon) önlemi uygulandı.²⁴ Cephe hattındaki bölgeler sivillerden arındırıldı ve ana saldırı kuvvetleri son ana kadar sevk edilmedi. Bu önlemler sürpriz bir harekât olan Uranüs'ün şaşırtıcı başarısına katkı yaptı. 23 Kasım günü Paulus'un kuvvetlerinin Stalingrad içinde çembere alınması tamamlanmıştı. Stavka 100 bin kadar düşman askerini tuzaga düşürmeyi hedeflemişti. Harekât sırasında bu sayının üç katını ele geçirdiler ve Uranüs Harekâtı, Kızıl Ordu'nun başarıyla uygulanmış ilk çembere alma manevrası oldu. Harekât sırasında bozguna uğratılanlar arasında görevleri Paulus'un kanatlarını korumak olan Almanya'nın Mihver müttefikleri de vardı. Stalingrad, Hitler'in Mihver ittifakının sonunun başlangıcı oldu. Mihverden ayrılan ilk ülke, 1943 yılında Mussolini'yi deviren İtalya oldu; bunu, bir yıl sonra Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Finlandiya izledi.

24) D.M. Glantz, *Soviet Military Deception in the Second World War* (Londra: Frank Cass, 1989), bölüm 5.

Harita 16 - Uranus Harekâtı, Kasım 1942

Hitler, Paulus'un kuvvetlerinin çembere alınmasına 6. Ordu'ya havadan ikmal göndererek karşılık vermeye kalkıştı ancak bunun yapılabilmesi için Luftwaffe'nin günde 300 ton ikmal malzemesi taşınması gerekiyordu ama elde yeterli uçak yoktu. Uçak bulunmamasının nedenlerinden biri de İngilizler ile Amerikalıların Kuzey Afrika'ya çıkmış olmalarıydı, uçaklar Feld Mareşal Edwin Rommel'in Afrika kolordusunun boşaltılması için de gerekliydi. Almanlar Stalingrad'a bir çember kırma harekâtı düzenlediler ancak Sovyetler tarafından şehre yirmi beş-otuz mil kala durduruldular. Ancak harekât, Sovyetlerin Satürn Harekâtı planlarını bozmuş oldu. Bu harekât Uranüs'ü takip edecek ve Rostov'u ele geçirip Kafkaslardaki A Ordu Grubu'nu yalıtacak iddialı bir plandı. Orta bölümdeki muadili ise, ise Mars Harekâtı başarılı olsaydı Merkez Ordu Grubu'nu çembere alacak olan büyük Jupiter Harekâtı'ydı. Mars başarısız olunca Jüpiter Harekâtı rafa kaldırılmıştı. Sa-

Harita 17 - Mars, Satürn ve Uranüs Harekâtları

türn başarılı oldu ama Sovyetler'in 1943 Şubat'ında Rostov'u ele geçirmesiyle ertelenince, A Ordu Grubu'nun kaçmasına yol açtı. (Bkz. Harita 17).

Sovyetler, Stalingrad'da tuzağa düşen kuvvetin büyüklüğünü anlayınca, kuşatma halkasını daraltacak büyük bir harekâta hazırlandılar. Rokosovski komutasındaki yedi Sov-

yet ordusu 10 Ocak 1943 günü saldırdı. Ay sonunda bu eşitsiz savaş kazanıldı, geriye kalan 90 bin Alman teslim oldu. Teslim olanlar arasında, Stalingrad'da Sovyetler'e esir düşen yirmi dört generalden biri olan Paulus da vardı.

Stavkanın 1942 sonbaharındaki büyük stratejik cüretinin üzerinde biraz durmak gerekir. Hedef sadece Rzhev-Viazma ve Stalingrad bölgelerinde bol miktarda kuşatma yapmak değil, hem Merkez Ordu Grubu'nu hem de Güney Ordu Grubu'nu kuşatan çok daha büyük harekâtlar yapmaktı. Mars, Jüpiter, Satürn ve Uranüs adlarının gösterdiği üzere, nefes kesici bir kozmik stratejiydi bu. Stalin, Jukov ve Vasilevski 1942 sonbaharında sadece savaşın seyrini değiştirmeyi değil, savaşı bütünüyle kazanmaya niyet etmişlerdi. Böylesine bir iddia o sırada Kızıl Ordu'nun kapasitesinin çok ötesindeydi ancak stratejik vizyonun genişliği 1943 ve 1944'te yapılan ve Wehrmacht'ı SSCB'den atarak Berlin'e kadar kovalayan büyük saldırıların habercisiydi.

Stalingrad bozgununun sonucu olarak Almanlar ve Mihver müttefikleri elli birlik kaybettiler ve 1,5 milyon kayıp verdiler. 1943 başında Wehrmacht, 1942 Temmuz'unda Blau Harekâtı'nın başladığı konuma geri püskürtülmüştü. Kızıl Ordu'nun kayıpları daha da fazlaydı. Stalingrad Harekâtı boyunca 2,5 milyon kayıp verilmişti. Stavka, Stalingrad'ı takiben topyekûn bir kış saldırısına kalkıştı. 1943 Ocak ayında Voronezh, şubat ayında ise Kharkov geri alındı ama Kızıl Ordu, Almanlar karşı saldırıya geçtiklerinde Kharkov'u koruyamadı. Cephe boyunca yapılan Sovyet harekâtları durakladığında ise, ilkbahar Rasputitsa'sı başlamıştı.

LENİNGRAD'A DÖNÜŞ

Bütün bunlar yaşanırken, Jukov başka bir yerle uğraşmaktaydı. 1943 Ocak'ında Volkhov ile Leningrad cephelerinin şehirdeki Alman kuşatmasını kırmak için başlatacakları harekâtı

denetlemek için Leningrad'a dönmüştü. Iskra (Kıvılcım) Harekâtı, 12 Ocak'ta başladı ve 18 Ocak günü, Leningrad'ın kara ve demir yollarını açmaya başladı, Leningrad'daki birkaç mil genişliğindeki kara köprüsü Alman topçusunun sürekli hedefi olduğundan, David Glantz'ın belirttiği üzere mesele kuşatmayı kırmaktan çok çatlatmaktı.²⁵ Ancak aynı gün Sovyetler Birliği mareşallğine terfi etti, iki ay önce Stalin kendisini de aynı rütbeye yükseltmişti. Hükümetin gazetesi olan *Izvestiya*'da "Kızıl Ordu Liderlerinin Özellikleri" başlıklı baş yazıda, "Çok yetenekli ve cesur liderler" olarak tanımlanan yeni mareşaller ve generaller listesinin başında Jukov'un adı vardı ve Stalin'in planlarını uygulayarak Almanları Moskova'dan, Leningrad'dan ve Stalingrad'dan püskürten kişi olarak övülüyordu. 28 Ocak günü, Jukov'a "Stalingrad'daki karşı saldırıyı başarıyla yürüttüğü için" 1. Sınıf Suvarov nişanı verildi.²⁶

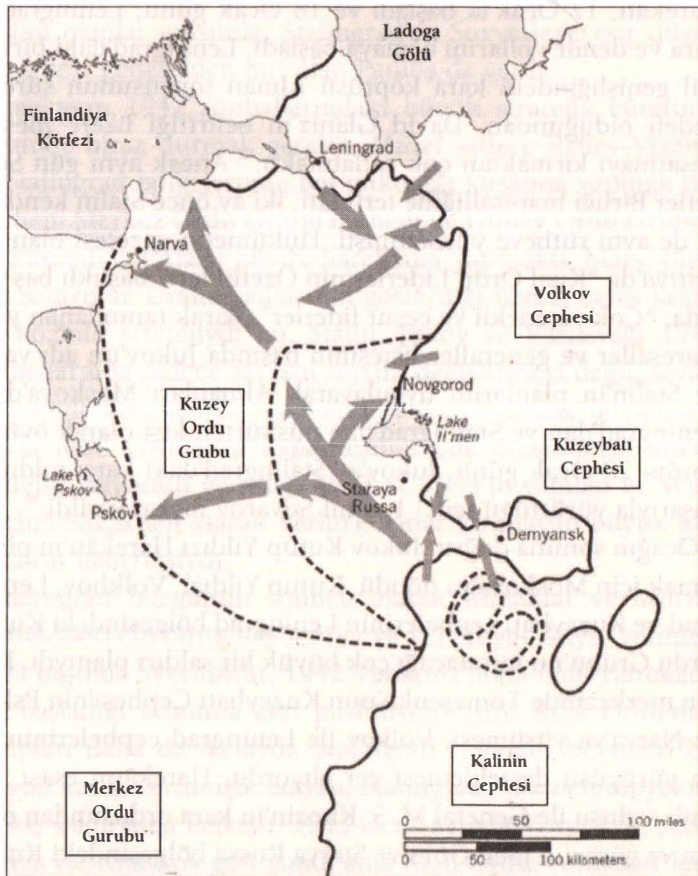
Ocağın sonuna doğru, Jukov Kutup Yıldızı Harekâtı'nı planlamak için Moskova'ya döndü. Kutup Yıldızı, Volkhov, Leningrad ve Kuzeybatı cephelerinin Leningrad bölgesindeki Kuzey Ordu Grubu'nu kuşatacağı çok büyük bir saldırı planıydı. Planın merkezinde Tomaşenko'nun Kuzeybatı Cephesi'nin Pskov ve Narva'ya yürümesi, Volkov ile Leningrad cephelerinin de bu yürüyüşü desteklemesi yer alıyordu. Harekâtın esası, bir tank ordusu ile General M. S. Khozin'in kara ordusundan oluşan ve görevi Il'men Gölü ve Staryä Russa bölgesindeki Kuzey Ordu Grubu'nun etrafındaki kuşatmanın iç halkasını yakınlaştırmak olan bir Özel Kuvvet Grubu'ydu. (Bkz. Harita 18.)

Jukov'un adı, üç cepheye gönderilen harekât talimatlarında Stalin'in adının altında yer aldı. Bu emirler, başkomutan ile yardım-

25) D. M. Glantz, *After Stalingrad: The Red Army's Winter Offensive, 1942-1943* (Solihull, U. K. Helion, 2009) s. 391.

26) O. P. Chaney, *Zhukov gözden geçirilmiş baskı*, (Norman: University of Oklahoma Press, 1996), s. 237.

Harita 18 - Jukov'un Kutap Yıldızı Harekât Planı

cısının ocak sonunda ve şubat başında yaptıkları yoğun toplantıların sonucunda yayınlanmıştı.²⁷ Harekât başladığında Jukov, uygulamaları denetlemek için kuzeybatıya döndü Jukov'un bu harekâttaki rolü, anılarında şöyle bir değinip geçmesine rağmen, Mars ve Uranüs harekâtlarında oynadığı rol kadar önemliydi. Bunun nedeni, Mars gibi Kutup Yıldızı Harekâtı'nın da

27) *Na Priyome u Stalina* (Moskova: Novyi Khronograf, 2008), s. 396-398.

başarılı olmaması ve Jukov'un hataları üzerinde durmaktan fazla hoşlanmaması olabilir. Yazık olmuştur çünkü harekât artık Stalin'in yardımcısı olarak gücünü ve yetkisini nasıl kullandığını göstermiştir.

Jukov, stavka koordinatöründen çok, çoklu cephe komutanı gibi davrandı. Stalin'in ona duyduğu güven ise harekâtın uygulanışı sırasında Jukov'un çeşitli tekliflerine ve tavsiyelerine katılmış olmasından belliydi. Ancak daha da önemlisi, Jukov'un bir general olarak esnekliğinin artması, yeni koşullarla karşılaştığında taktik değiştirmeye istekli olduğunu gösteren kanıt olmasıdır.

Kutup Yıldızı'nın başarısının anahtarı, Alman 16. Ordusu'nu Demyansk çıkıntısında tasfiye etmektir. Bu görev 1. Şok Ordusu'na Almanları çıkıntıda çevirmek ve sonra da yok etmek talimatıyla verildi. 1. Şok, görevinde başarısız oldu çünkü Kutup Yıldızı Harekâtı şubat ortasında başladığında Almanlar zaten Demyansk'tan Lovat Nehri boyunca daha iyi savunabilecekleri pozisyonlara çekilmişlerdi. Yeni durumu değerlendiren Jukov, Stalin'e 28 Şubat'ta telgraf çekerek Kutup Yıldızı'nın, Staraya Russa'nın alınması ile sınırlandırılmasını ve zemini baharda yeni bir saldırı için hazırlamak gerektiğini bildirdi.²⁸ Stalin kabul etti ve Jukov sonraki birkaç hafta Staraya Russa'yı almak için uğraştı ancak başarılı olamadı. Kutup Yıldızı Harekâtı'nda Kızıl Ordu'nun tahmini kaybı 50 bini ölü, 250.000 kişiydi.

Mart ortasında Stalin, Jukov'u Moskova'ya çağırdı ve onu Kharkov'un Almanlar tarafından geri alınmasından sonraki durumu teftiş etmesi için Voronezh Cephesi'ne gönderdi. Jukov, Stalin'e 8 Nisan 1943'te uzun bir not gönderdi ve Almanların bir sonraki hamlelerine dair tahminleriyle Sovyetle-

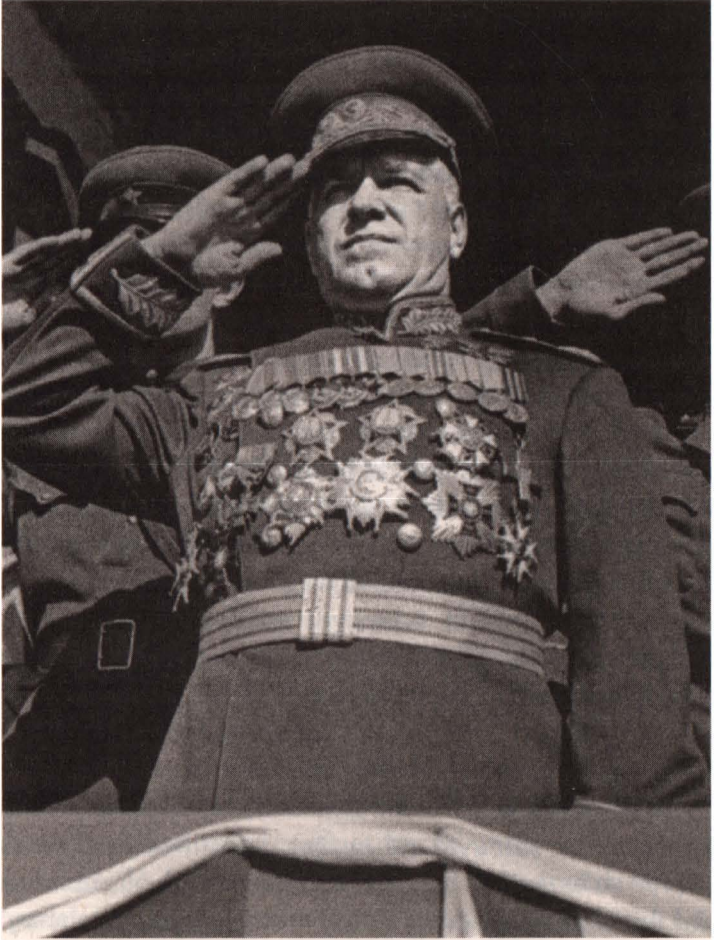
28) Glantz, *After Stalingrad*, s. 426. Bu belge, Glantz'ın bu Ciltte Jukov'dan kelimesi kelimesine alıntı yaptığı birçok belgeden biridir. Kutup Yıldızı'na ve Jukov'un harekattaki rolüne yaklaşımlım neredeyse bütünüyle Glantz'ın kitabına dayanmaktadır.

rin buna nasıl cevap vermesi gerektiğine dair düşüncelerini bildirdi. Jukov, Almanların güneydeki harekâtı destekleyecek yedeklere sahip olmadıklarını hatta önden geniş harekâtlar dahi yapamayacaklarını düşünüyordu. Bunun yerine, kuvvetlerini zaten toplamış oldukları daha dar bir cepheden saldıracaklar ve böylece bu saldırı da nihai hedefleri olan Moskova saldırısına katkıda bulunacaktı. Böylece, diye tahmin ediyordu Jukov, Almanlar Merkez, Voronezh ve Güneybatı cephele-ri tarafından savunulan çıkıntının ortasında bulunan Kursk istikametinden saldıracaklardı. Bu saldırı için Almanlar büyük ölçüde tank bölüklerine güveniyorlardı ve Kursk'ta Sovyetle- rin karşısına 2.500 tank çıkarabilmeleri mümkündü. Jukov bu saldırıyı karşılayabilmek için anti-tank savunma silahlarının artırılmasını ve düşmanın tank saldırısını ezebilmek için Stavkanın elinde bulunan uçaklardan mümkün olan en fazla- sının gönderilmesini tavsiye ediyordu. Jukov, önleyici bir sal- dırının gerekli olmadığını söyleyerek bitiriyordu: "Savunma eylemleriyle düşmanı yıpratmamız, tanklarını yok etmemiz daha iyi olacaktır, sonra... topyekûn bir saldırıyla düşmanın ana gruplaşmasını bitireceğiz."²⁹

Sovyet-Alman savaşının bir sonraki büyük muharebesinin parlak ve önsezili bir analizi idi bu. 1941'de Moskova'da Al- man savaş mekanizması, sağlam bir savunma ve kararlı bir karşı saldırı ile durdurulmuştu. 1942'de Stalingrad'da Sovyet- ler parlak bir çember manevrası ile savaşın seyrini kendi leh- lerine çevirmişlerdi. Her iki muharebe de Alman saldırısı ile başlamış ve Kızıl Ordu'nun karşı saldırılarının durumu dra- matik bir şekilde değiştirmesiyle sonuçlanmıştı. Aynı şey Kursk'ta da olacaktı. Moskova ve Stalingrad muharebelerinde kritik bir rol oynayan Jukov, Kursk'ta yeniden yıldız olacaktı. Başarısının en önemli unsurlarından biri yüksek düzeyde bir askeri komutan olarak giderek artan üstün yetenekleriydi.

Hitler'i Yenen Adam Mareşal Jukov 249

Ancak eşit derecede önemli olan bir şey de Stalin'in ona olan inancıydı. Mars, Kutup Yıldızı ve diğer başarısız harekâtlardaki gerilemelerden bu sayede kurtulmuştu. Jukov, 1942 Aralık ayında *Time* dergisinin kapağına çıktığında, atılan başlık gerçekten duruma son derece uyuyordu: "Stalin's Liubimets" yani Stalin'in gözdesi.

Jukov, 7 Eylül 1945'te Japonların teslim olması üzerine düzenlenen törende.

NA ZAPAD!

KURSK'TAN VARŞOVA'YA 1943-1944

Savaşmak, Jukov'a ailesiyle birlikte olmak için zaman bırakmıyordu. 1941 Ağustos'unda karısı Alexandra, kızları Era ve Ella Moskova'dan çıkarılmışlar ve başkent in 500 mil güneydoğusunda yönetimdekilerin ailelerinin yazı geçirdikleri Kuibyshev kentine gönderilmişlerdi. Onlara, 1941 sonbaharında Almanların, köyü Starelovka'yı işgal etmesi nedeniyle kaçmış olan Jukov'un annesiyle kız kardeşi Maria da katılmıştı.

Jukov ailesi, 1943'e kadar Moskova'ya dönmedi. Bu süre zarfında aile sadece bir kez, Jukov'un Batı Cephesi'nde Perkhushkin'de bulunan karargâhındaki yeni yıl kutlamasında 1942 Ocak'ında buluşabildi. "Aile, bir gece Kuibyshev'den uçtu," diye yazıyor Ella. "Babamın yaşadığı o küçücük evde bir köknar ağacı ve tatlılarla dolu bir masa vardı ya da bana öyle geldi. Aslında öyle çok fazla da değildi, ama Kuibyshev'de tatlı falan hiç görmediğimiz için bana çok gibi geldi. Ama her şeyden öte bir tatil havası içindeydik. Mutluyduk, babam

(Moskova karşı saldırısındaki) başarısından dolayı çok sevinçliydi.”¹

Artık emniyetli olan Moskova’ya dönüşlerinden sonra, aile Jukov ile telefonla görüşmeye başladı. Başkente geldiğinde de görüştüler, ama Jukov 1943-44 arasında cephede çok kaldığı için fazla gelemiyordu. Jukov’un evde olmayışını Era şöyle anlatıyor: “Kendimizi babamdan ya da onun o büyük ve önemli işinden kopuk hissetmiyorduk.”²

Era’nın anlattığına göre, babası savaş sırasında çok fazla mektup yazmadı, yazdığı mektuplar ise kısıydı. Ancak kalan birkaç mektup milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan emirleri veren ve kararları alan komutanın ardındaki erkeği az da olsa ortaya koyar.

8 Ocak 1943 günü Jukov, Alexandra’ya şöyle yazıyor:

Sevgili karım!

Ne kadar yazık oldu! Sana 30-40 dakika uğramak istedim, ama heyhat, tiyatroya gitmişsin. Tabii, niyetimden seni haberdar etmediğim için beni suçlayacaksın. Ama tren değiştirirken rötar yaşandı. Ne yapalım, biz de suçu aramızda bölüştürüz.

Nasılsın? Ben iyiyim. Lanet romatizmayı saymazsan, sağlıklıyım. Çok can sıkıcı. Ama belki de tuz banyoları ve sıcak güneş ışığıyla tedavi olur.

Evet, şimdilik bu kadar.

Senin Zhorzh.³

Sağlığından şikâyet, Jukov’un karısıyla mektuplaşmalarında hep tekrarlanan bir tema. 5 Ekim 1943’te karısına şöyle yazmış:

1) Ella Zhukov, *Marshal Zhukov: Polkovodets i Chelovek*, Cilt 1’de “Intresy Ottsa”da (Moskova: APN 1998) Cilt. 55.

2) Era Zhukova, “Otets”, ibid, s. 53.

3) Ibid, s. 56

Selamlar ve sevgi dolu öpücükler. Era ile Ella'yı da kucaklıyorum ve sevgiyle öpüyorum. Sana ayçiçeği tohumları yolluyorum. Yemekten başka bir şey yapamazsın gerçi. O kalın paltoyu geri yolluyorum, çünkü çok ağır... Sıcak bir süveterim olsa daha iyi olurdu. Burada işler çok kötü değil. Dnepr'de oturuyoruz. Almanlar Dnepr'i tutmak istiyorlar. Ama bunu başaramayacakları belli. Her zamanki gibi orduyla birlikte dolaşıyorum... Sahada, askerlerle birlikte olmak benim doğamda var, böyle sudaki balık gibi oluyorum.

Sağlığım çok kötü değil, ama işitme zorluğu çekiyorum. Kulağımı yeniden tedavi ettirmem şart ama şu anda bunu organize etmek çor. Bazen biraz başım ve ayaklarım ağrıyor. Evet, şimdilik yazmak istediklerim bu kadar. Sana ve çocuklara sağlık diliyorum.

23 Ocak 1943'te aynı minvalde şunları yazmış:

Mektubunu aldım, böylece sana iki sıcak öpücük daha yolluyorum. Gönderdiğin çarşaf paketini aldım. Geceliği giyip bakınca gülmekten öldüm! Cephede işler iyi gidiyor. Doğru, bazı birlikler sıkıntı yaşadılar ama bu kadar ilerledikten sonra belki de böyle bir şey kaçınılmazdı. Kiev'deki işi bir an önce bitirip Moskova'ya dönmek istedim ama, maalesef gecikme oldu.

Her zamanki gibi sağlığım bir düzeliyor, bir bozuluyor. Şimdi yine ayak ağrısı çekiyorum. Moskova'ya gelip tedavi olmak isterdim. İşitmem eskisiyle aynı; sesler bir türlü geçmiyor. İnsan yaşlanınca her şey böyle oluyor galiba.

Her şey yolunda giderse, sekiz gün sonra Moskova'da olurum herhalde. Eğer (Stalin) izin verirse. Öyle olacağı benziyor. Yazmıyorsun, diyorsun. Bak ne çok yazdım. Çocukları ve seni bir kez daha öpüyorum.

Belki de bir gözü bu yazışmaları okuyabilecek güvenlik yetkililerinde olduğundan Jukov, yazışmalarında gayet resmi ve

kısıtlı olabiliyordu. 10 Şubat 1944'te Alexandra'ya şöyle yazdı:

Mektuba, lahanaya, yemişlere ve diğer her şeye teşekkürler. Bütüne bakılınca işler iyi. Ordunun planları gayet iyi işliyor. Hitler'in büyük bir çöküşe , ülkemizin de kayıtsız şartsız zafere doğru ilerlediği, Rus silahlarının muzaffer olacağı kesin. Genelde cephe, görevlerini gayet iyi yapıyor. Şimdi artık iş cephe gerisine kaldı. Cephe gerisinin çok çalışması ve cephenin ihtiyaçlarını karşılaması şart. Eğer ülkemiz iyi öğrenir ve moral olarak güçlü olursa, Ruslar için zafer kesin.

Seni büyük bir sevgiyle öpüyorum.

Bu mektup, çok daha samimi olan Zhorzh yerine, "Senin G. Jukov" olarak imzalanmış.⁴

Savaş sırasında Jukov, Maria Volkhova'dan olan kızı Margarita ile yeniden ilişki kurdu. Margarita'nın üvey babası Stalin-grad'da ölüp üvey kardeşi de çatışmada kaybolunca (daha sonra aldığı yaralar yüzünden öldü) Maria, Jukov'dan yardım istedi. Bu, kızıyla sevgi dolu bir yazışmanın başlamasına yol açtı ve Margarita zayıflıktan ve bitkinlikten ciddi bir şekilde hastalanınca Jukov kendisine tahsis edilen Douglas C-3'ü gönderip kızını orduya ait çocuk senatoryumuna yolladı. Altı ay sonra uçak, kızı alıp evine götürdü.⁵

Savaş sırasında Jukov ile en fazla vakit geçirenler, kişisel destek ekibi yani yaverleri, şoförleri, aşçıları, korumaları ve

4) V. Daines'in belirttiği Ekim 1943 ve Şubat 1944 tarihli mektuplar, Zhukov: *Rozhdenniy Pobezhdad* (Moskova: Yauza/ Eksma, 2008), Cilt. 8, s. 384-385'de yer alıyor.

5) I. Mastykina, *Zheny i Deti Georgiya Zhukova* (Moskova: Komsomal'skaya Pravda, 1998) s. 86-87. Jukov'un Margarita'ya yazdığı mektupların fotoğrafları Georgy Zhukov: *Al'bom* (Moskova: Poligrafresursy, 1995)'te bulunabilir. Margarita'nın sözünü ettiği Douglas, Sovyetlerin lisanslı olarak ürettiği Amerikan uçağının versiyonu olsa gerek. Savaş sırasında bu uçaklar -Lisunov, Li-2 adıyla- askeri kullanıma uygun hale getirildi ve silahlarla donatıldı.

sağlıkçılarıydı.⁶ Güvenlik şefi olan Nikolai Bedov, Jukov'un özellikle Moskova muharebeleri sırasında çok büyük bir baskı altında olduğunu hatırlıyor, bazı geceler hiç uyumadığını ve ancak sert kahve sayesinde ayakta kalabildiğini anlatıyor. Jukov ön cepheye gidişleri sırasında sık sık bombardıman altında kalırdı, diye anlatıyor Bedov, Moskova Muharebesi'nin ardından Almanların suikast hedefi haline geldiği için sahte bir isimle yolculuk ettiğini söylüyor. Bedov, Jukov'un hiç bunalıma girmediğini vurguluyor, hatta 1941-1942'deki en karanlık günlerde bile "O en vahim ve tehlikeli durumda, en kontrollü ve en enerjik olan Jukov'du," diye anlatıyor. Bedov, Jukov'un astlarına karşı kaba olduğuna katılıyor, ama savaş koşullarında bunun normal olduğunu söylüyor. Jukov'un en hayran olduğu özelliğinin ne olduğu sorulduğunda, Bedov'un cevabı, "Cesaret, kararlılık, dürüstlük ve hepsinin üzerinde karmaşık koşulları değerlendirme yeteneği" olmuş.⁷

Jukov'un bir başka yardımcısı ise şoför Alexander Buchin'di. Buchin, savaş sırasında Jukov'un 170 bin kilometre yolculuk ettiğini hesapladı ve anılarını bu başlık altında yayımladı. Buchin'in anılarında geçen iş arkadaşlarından biri de ekibe Moskova Muharebesi sırasında katılan, sağlıkçı Lida Zakharova. Birbirlerinden hiç ayrılmadıklarını iddia eden Buchin, ikilinin birbirlerine olan sevgilerini saklamadıklarını da belirtmiş.⁸ Savaşın sonra Jukov, Stalin tarafından cezalandırıldığında, Lida

6) Jukov anılarının ikinci baskısını hazırlarken, birkaç sayfa yazıyı kendisini destekleyen ekibe ayırdı. Bu teşekkür sayfaları, nedendir bilinmez yayımlanmadı (RGVA, d. 41107, op 1, belge 52 satır. 72-76).

7) Bedov'un anıları, kendisine ait olan "Rydon s Marshalom" da ve V. Peskov'un "Gavoryat Sputniki Zhukova"ında bulunabilir, her ikisi de *Marshal Zhukov: Polkovodetsi Chelovek*'in içinde.

8) A. N. Buchin, *170.000 Kilometrov s G. Zhukovym* (Moskova: Molodaya Gvardiya, 1994) s. 42. Bu anılarda, Jukov'un 1992'de ilk ciddi Rusça biyografisini yayımlamış olan N. N. Yakovlev'le yapılan bir dizi söyleşi yer almaktadır.

onunla birlikte önce Odessa Askeri Bölgesi'ne sonra da Ural Askeri Bölgesi'ne tayin edildiğinde Sverdolsk'a da gitti. Lida'nın Jukov ile ilişkisi, Jukov bir başka genç kadına, sonunda ikinci karısı ve dördüncü kızı Maria'nın annesi olacak Doktor Galina Semonova'ya âşık olduğunda bitti. Hemen ardından Lida da evlendi ve Moskova'ya gitti; Jukov, kendisine bir daire bulmasına yardım etti. Era'nın anlattığına göre annesi Alexandra Dievna, bu ilişkiyi biliyordu ama üstünde durmadı, çünkü Jukov ilişkiyi gizlemişti. "Annem babamın ilginç bir adam olduğunu ve kadınların peşinden koştuğunu biliyordu," diye eklemişti.⁹

Lida Zakharova'nın adı Jukov'un eski yaveri A. S. Semochkin'in yeminli ifadesinde de geçer. Bu olay, savaştan hemen sonra Sovyet güvenlik teşkilatı Jukov'u lekelemeye çalışırken yaşandı. Semochkin çeşitli iddialarda bulundu, bunların arasında Jukov'un Lida'yı ilişkileri nedeniyle kayırdığı da vardı. Ocak 1948'de Jukov, parti merkez komitesine bu iddiaları cevaplayan bir yazı gönderdi. Lida konusunda, Jukov hiçbir kayırma yapmadığını; iş bağlamında ilişkilerinin dürüst ve onurlu olduğunu söyledi. Onunla bir ilişki yaşadığını şiddetle reddetti.¹⁰

Savaş sırasında Kızıl Ordu'daki yüksek rütbeli subayların "PPZh" (Polevaya Pakhodnaya Zhena) yani seyyar eş edinmeleri, görülmemiş bir durum değildi. Jukov bu durumdan kesinlikle haberdardı ve ilkesel olarak karşı değildi. 1945 Şubat'ında, generallerinden birinin metresiyle çok fazla vakit geçirdiğinden şikâyet ediyor, ancak şikâyeti ahlaki değil pratik nedenlere dayanıyor:

9) B.V. Sokolov, *Georgy Zhukov: Triumph i Padeniya* (Moskova: Ast, 2003) s. 433-442; "Zheny i Docheri Marshala Zhukova," *Komsomol'skaya Pravda*, 7 Haziran 1997, 22 Ağustos 1996, 30 Eylül 1996. Bana Mastyskina'nın yaptığı söyleşileri referans gösteren Boris Sokolov'a minnettarım.

10) *Georgy Zhukov: Stenogramma Oktyabr'skoga* (1957 g.) Plenuma TsK KPSS i Dru-gie Dokumenty (Moskova: Demokratiya, 2001), s. 593.

Gelen raporlara göre...Yoldaş Katukov (1. Muhafız Tank Ordusu'nun komutanı) tamamen atıl, orduyu yönettiği yok, evde kadının biriyle oturuyor ve bu birlikte yaşadığı kadın, işini engelliyor. Katukov... belli ki birliklerine hiç gitmiyor. Subayların ve ordunun harekâtlarını örgütlemiyor, zaten son dönemde bu yüzden başarısız. Talebim şu... Bu kadın derhal Katukov'un yanından gönderilecek. Eğer bu yapılmazsa, *Smersh* (Sovyet Karşı İstihbarat Teşkilatı) tarafından gönderilmesini emredeceğim. Katukov işinin başına gitmeli. Eğer gerekli sonucu çıkarmazsa, yerine başka komutan tayin edilecek.¹¹

Buchin anılarında Jukov'un çapkınlıklarına bir-iki örnek verir, onu kadınlardan rağbet gören bir adam olarak resmeder. Konumu, görünümü ve güçlü kişiliği göz önünde bulundurulduğunda, kadınların onu çekici bulduğunu tahayyül etmek zor değil. Ama bildiğimiz kadarıyla Jukov'un hayatında önemli bir yer tutmuş (annesinin ve kızlarının dışında) sadece dört kadın var: Alexandra Dievna, Maria Volkhova, Lida Zakharova ve Galina Semonova. Şurası da açık ki, güzel ve genç kadınlar Jukov'un gözünden kaçmamış. Kadınlarla kurduğu ilişkinin kalıbı, Jukov'un çok öne çıkmayan, mesleğine burnunu sokmayacağına güvendiği, kendisine destek olacak kadınları seçtiğini gösteriyor. Ayrıca, Jukov'un hayatına girmiş olan dört kadının ve dört kızının hakkında tek bir olumsuz söz söylememiş olması, kendisine duydukları sevginin büyüklüğünü gösteriyor. Jukov da onları kendince sevdi, ancak askeri kariyeri ve Sovyet Devleti'ne hizmet etmek her zaman önde geldi.

KURSK

Jukov'un Alexandra'ya yazdığı mektuplarda şikâyet ettiği işitme sorunu, 1943 Temmuz'unda yaşanan Kursk Muharebe-

11) R. R. Reese, *Why Stalin's Soldiers Fought* (Lawrence: University Press of Kansas, 2011), s. 300-301.

si'nde maruz kaldığı havan saldırısının sonucu olabilir.¹² Moskova ve Stalingrad'dan sonra Sovyet-Alman Savaşı'nın üçüncü tayin edici muharebesi Kursk'tu. Kursk söz konusu olduğunda Jukov'un katkısı üç yönlüdür. Birincisi, Sovyet muharebe planının ardındaki stratejik konseptin çerçevesinin kurulmasına yardım etmiştir; ikincisi, Kursk Harekâtı'na katılan iki ana cephenin, Merkez ve Voronezh cephelerinin hazırlıklarını denetlemiştir ve üçüncüsü, muharebe sırasında Briansk, Merkez, Steppe ve Batı cephelerinde stavka koordinatörü olarak bizzat görev yapmıştır.

1943 Nisan'ında, ilkbahar *Rasputitsa*'sı yani yağmurun ve kış buzunun çekilişiyle meydana gelen kötü yollar mevsimi başlayınca Kızıl Ordu savunmaya çekildi. Stavkanın cevaplaması gereken soru, yazın ne zaman geleceği, yolların ne zaman kuruyacağı ve saldırı eylemlerine tekrar ne zaman başlanacağıydı. Daha önce de belirtildiği gibi, 8 Nisan'da Jukov, Stalin'e bir sonraki Alman saldırısını emecek ve sonra da topyekûn bir saldırıya geçecek bir stratejik konum alma teklifini yazdı.¹³ Genelkurmayın harekât başkan yardımcısı olan S. M. Shtemenko, Stalin'in Jukov'un raporunu aldıktan sonra, Almanların bir sonraki hamlesinin ne olabileceği konusunda cephe komutanları arasında bir anket yaptırdığını hatırlıyor. Jukov'un, Almanların Kursk bölgesine saldıracakları konusundaki tahmini üzerinde bir konsensusa varıldı.¹⁴ Kursk, Sovyet hattında, Merkez ve Voronetz cephelerinin birleştiği yerde oluşmuş dışa doğru bir çıkıntıydı. Eğer Almanlar Kursk çıkıntısını çekip alırlarsa savunma hattını 150-200 mil kadar

12) W. J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, Calif: Presidio, 1993), s. 133.

13) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 150-152.

14) S. M. Shtemenko, *The Soviet General Staff at War, 1941-1945*, Cilt 1 (Moskova: Progress Publishers, 1970), s. 152-153. Ayrıca *Voenno-Istoricheskii Zhurnal* 1983 sayı 6'daki "Podgotova k Kurskoi Bitve"de yer alan belgelere de bakınız.

kısaltacaklar ve yirmi birliğin saldırısı için açmış olacaktı. Böyle bir harekât ayrıca, Stalingrad'da yenilmiş olan Almanlar için moral açısından da çok gerekliydi.

1943 Nisan'ı ortasında Stalin, Jukov ve Vasilevski arasında bir dizi toplantı yapıldı ve Kızıl Ordu'nun Almanlar saldırana kadar savunmada kalmasında anlaşıldı. Jukov anılarında, ita-likle şöyle yazıyor: "Böylece, yüksek komuta bilinçli bir şekilde savunma kararını nisan ortasında zaten vermiş oldu."¹⁵ Bunu özellikle vurgulamadı çünkü Kruşçev döneminde Jukov, kendini, Sovyet stratejisinin mimarının Kruşçev olduğunu -o sırada Voronezh Cephesi'nin siyasi komiseriydi- iddia eden Kruşçevçiler tarafından Kursk Muharebesi'nin tarihinden çıkarılmış olarak buldu.

Nisan tartışmalarına katılan bir kişilerden biri olan Genelkurmay Harekât Şefi General A. I. Antonov, çok geçmeden Vasilevski'nin kurmay başkanı olarak atanacaktı. Şapoşnikov ve Vasilevski gibi Antonov da Jukov'un büyük hayranlık beslediği soğukkanlı ve akıllı bir generaldi. "Antonov eşi bulunmaz yetenekte bir general, çok kültürlü ve çekici bir adamdı. Onu genelkurmayda stratejik ve taktik önerilerini sunarken dinlemek beni hep çok memnun etmiştir... Antonov'un maddeye şekil vermek gibi çok parlak bir yeteneği vardı."¹⁶ Bu Stalin'in de hayran olduğu bir nitelikti ve Vasilevski'nin stavka temsilcisi olarak cephedeki uzun ayrılıkları sırasında genelkurmay başkanlığını Antonov yürüttü. 1945 Şubat'ında Vasilevski'nin 3. Beyaz Rusya Cephesi'nin ba-

15) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 160. Jukov bu tartışmaların tarihini 11-12 Nisan olarak verir, ama Stalin'in randevu defteri, Stalin'le yapılan bu kritik toplantıların 1618 Nisan'ında yapıldığını belirtmektedir. Bks. Na Priyome u Stalina, s. 403-404.

16) Ibid. ss. 211, 159. Antonov için, Richard Woff'un H. Shukman (ed)'ın *Stalin's Generals* (Londra, Phoenix 1997) deki denemesine bakınız. Rokosovski de Antonov'a hayrandı, onu harekât sanatının ustası olarak tanımlamıştır, ancak Stalin'e hiçbir zaman karşı çıkamadığından yakınmıştır.

şına geçmesiyle bu göreve resmen atandı. Stalin, Jukov, Vasilevski ve Antonov... 1943-1944 boyunca Kursk'tan Kiev'e, Viazma'dan Smolenksk'e ve Minsk'ten Varşova'ya doğru yapılan *Na Zapad* (batıya) ilerleyişi sırasında Kızıl Ordu'yu yönlendiren stratejik beyinlerdi.

Nisan tartışmalarından sonra Jukov, Kuzey Kafkaslarda, genel kurmaya katılmadan önce bu bölgede çalışmış olan Shtemenko eşliğinde bir göreve gönderildi. Shtemenko, Jukov'un her günün sonunda, akordeon çalma alışkanlığından -çalmayı savaş sırasında öğrenmişti- söz ediyor. Her günün sonunda duygulu bir kişiden söz eden, tanınmış savaş ezgilerini çalmış. "Müzisyenler yetenekten yoksunlardı," diye yazıyor Shtemenko "ama o, müziğine duygu katmasını bilirdi." Shtemenko ayrıca Jukov'un ateş altındayken ne kadar sakin olduğunu da yazıyor. Bir keresinde Jukov'un grubu hava saldırısına maruz kalmış, ama Jukov, tehlike geçene kadar yolun kenarında beklemektense yolculuğa devam etmekte ısrarlı olmuş. Bir başka olayda da Jukov, düşman topları gözlem yaptığı yerdeki bölgeyi vurmaya başladıklarında bile bir topçu barajını izlemeye devam etmiş.¹⁷

Jukov'un görevi, 17. Alman Ordusu'nun Kırım'ı Novorossiisk yakınlarında, Kırım'ı Kuzey Kafkasya'ya bağlayan Taman Yarımadası'ndan püskürten harekâtı denetlemektir. Almanlar, Stalingrad karşı saldırısının sonucu olarak Transkafkasya'dan püskürtülmüşlerdi ancak Taman'daki bir noktada tutunmuşlardı; bu sayede Kırım'daki pozisyonlarını koruyabiliyorlar ve Sovyetleri geriden tehdit ediyorlardı. Jukov'un görevi çok başarılı olmadı. Almanlar, Taman'da yerleştiler ve o yıl daha sonra yapılan büyük bir harekâtla nihayet yerlerinden söküldüler. Shtemenko Moskova'ya, Stalin'in hem onu hem de Jukov'u

17) Shtemenko, *The Soviet General Staff at War*. Cilt. 1, s. 90; Cilt 2, (Moskova: Progress Publishers, 1985), s. 473.

başarısızlıktan dolayı azarlayacağından korkarak döndü. Ancak en azından Jukov'a hiçbir suçlamada bulunulmadı. Hatta, Sovyet başkentine döndüğü gün -12 Mayıs- Stalin cephne komutanlarına kendisi dışında sadece Vasilevski ile Jukov'un emir vermeye hakkı olduğunu açıklayan bir kararname yayınladı. Bu kararname silahlı kuvvetlerin çeşitli kuvvetlerinin başlarına gönderilmiş -topçulara, hava kuvvetlerine, süvarilere, mekanize birliklere, istihkâma ve diğerlerine- cephenin işlerine karışmalarını durduracak şekilde düzenlenmişti.¹⁸

Jukov'un bundan sonraki görevi, Merkez ve Voronezh cephelelerinde yapılmakta olan savunma ve saldırı hazırlıklarına nezaret etmektir. Sovyetlerin planı basitti: Gelen Alman saldırılarına dayanabilecek derinlikli bir savunma kurmak ve sonra da karşı saldırıya geçmek.¹⁹ Bu noktada Sovyetler, Kursk çıkıntısı boyunca 200-250 millik derinliğe kadar varan çeşitli savunma kuşakları kurdular. Her savunma pozisyonu labirent halinde siperlerden ve beton koruganlardan oluşuyordu. Almanların bol miktarda zırhlı kullanarak saldırıya beklediği için antitank tahkimatları kurmaya özel bir önem verilmişti. Bunlar ile Merkez ve Voronezh cepheleeri arasında 1,3 milyon akser, 19.794 top ve havan, 3.489 tank ve kendinden tahrikli silah vardı. Ellerinin altında ayrıca 2.650 uçak ile 17. Hava Ordusu ile (Jukov'un rakibi Konev'in komutasındaki) yarım milyon asker ve 1.500 tanktan oluşan Steppe Cephesi vardı; bu cephe, düşmanın yarma harekâtlarına cevap vermek ve Sovyet karşı saldırılarını desteklemek için özel olarak kurulmuştu.

Kursk hazırlıkları sırasında Sovyetler savunma hazırlıklarını ve karşı saldırı için topladıkları kuvvetleri gizlemek için *maskirovkaya* çok dikkat ettiler. Komuta istasyonlarının yerleri

18) Bu emrin bir kopyası, Kongre Kütüphanesi, el yazmaları bölümünde Volkogonov belgeleri arasında bulunabilir.

19) Sovyet planları ve hazırlıkları için bkz. D. M. Glantz ile J. M. House, *The Battle of Kursk* (Lawrence: University Press of Kansas, 1999)

gizli tutuldu. Askerler sadece geceleri nakledilip kaydırıldı. Telsiz iletişimi düşmanı kandırmak üzere yapıldı. Havaalanları, savunma tahkimatları ve asker toplama bölgeleri kamufle edildi ve düşmanın dikkatini dağıtmak üzere sahteleri yapıldı. Böylece, Alman istihbaratının Sovyetlerin hazırlıklarına dair yakaladıkları bilgiler ne Kızıl Ordu'nun tam derinliğini ve gücünü gösterdi ne de daha önemlisi karşı saldırı yeteneği üzerine bir fikir verebildi.²⁰

Sovyet partizanları büyük bir Kızıl Ordu harekâtına ilk kez dâhil edildiler. Almanların hazırlıkları hakkında geniş istihbarat sağladılar ve yüzlerce küçük saldırı ve çoğu Wehrmacht'ın nakliye şebekesini hedefleyen sabotaj eylemleri ile bu hazırlıkları baltaladılar. Sovyet karşı saldırısını başlatmak zamanı geldiğinde, partizanlar Alman komutasına saldırdılar ve destek sağlayan sistemleri kontrol altına aldılar.

Jukov'un bu hazırlıklardaki rolü, denetleme, gelişme raporlarını Stalin'e sunma, stavka temsilcisi ve başkomutan yardımcısı olarak yetkisini kullanarak alandaki sorunları çözmek oldu. Merkez Cephesi'nin komutasında Rokossovski vardı, "Jukov hazırlık sürecinde vaktinin büyük kısmını Merkez Cephe'de geçirdi, savunma ve karşı saldırı örgütlenmesi ile yönetilmesi ile ilgili ilkelere birlikte karar verdik. Onun sayesinde Moskova'ya yaptığımız ricaların hepsi kabul edildi."²¹ Kursk

20) D. M. Glantz, *Soviet Military Deception in the Second World War* (Londra: Frank Cass, 1989) s. 146-182.

21) K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty* (Moskova: Progress Publishers, 1970), s. 202. Rokossovski'nin anılarının 2002'de yayımlanan genişletilmiş baskısı, Stavkanın Jukov gibi temsilcileri Stalin ve genel kurmay arasında gereksiz bir engel olarak kullanması eleştirilir (K. Rokossovsky, *Soldatskii Dolg* [Moskova: Olma-Press 2002], s. 256-266). Bu durum Moskova'daki yüksek komutaya doğal olarak doğrudan ulaşmak isteyen cephe komutanları arasında yaygın ve tahmin edilebilir bir durum. Jukov ile Vasilevsky gibi Stavka temsilcisi olarak görev yapanlar ise sistemi, komuta zincirinde gerekli bir halka olarak görüyorlar. Bu, Stalin ile Genel Kurmay'ın da paylaştığı bir görüş, zira savaş sırasında Stavka temsilcilerinin sahadaki yetkileri çok daha fazla güçlendirildi.

hazırlıkları sırasında Jukov'u gözleyenlerden biri de şoförü Buchin'di: "Jukov her Allah'ın günü Kursk çıkıntısını boydan boya geçti, [savunma] engellerinin yapılmasının, toplanmasının ve montajının en küçük ayrıntılarını bile denetledi."²²

Sovyetler, Wehrmacht'ın niyetleri, saldırı hazırlıkları ile ilgili olarak iyi istihbarat alıyorlardı, bu istihbarat faaliyetlerine İngiltere'de bulunan ve yüksek düzeyli Alman şifrelerini kıran Ultra'ya ulaşmış olan casusları da katılmıştı.²³ Bilmedikleri tek şey, saldırının tam olarak ne zaman başlayacağıydı. Bu belirsizlik Mayıs ve Haziran boyunca yaklaşan Alman saldırısına dair bir dizi yanlış alarma yol açtı.²⁴ Bu gergin ve sinirli atmosfer yüzünden bazı komutanlar Wehrmacht'ın hamlesini beklemektense, önleyici saldırı yapmayı tercih eder hale geldiler. Bu görüşün savunucularından biri de, Voronezh Cephesi'nin komutanı olan Vatutin'di. "Gemiye batırdık, son dakikada atlayalım bari," diyordu sürekli Vasilevski'ye. "Düşman hamle yapmayacak, yakında sonbahar gelecek ve bütün planlarımız mahvolacak. Artık yerimizden kalkalım ve biz vuralım önce. Yeteri kadar kuvvetimiz var."²⁵ Ancak, Stalin ile yüksek komuta, soğukkanlılığını korudu ve bekledi.

Son alarm, 2 Temmuz günü Stavkadan geldi, cephe 3 ve 6 Temmuz tarihleri arasındaki bir saldırı konusunda uyarıldılar. Citadel Harekâtı -Kursk çıkıntısındaki Alman saldırısı- 4-5 Temmuz'da başladı. Alman planı, Merkez Ordu Grubu ve Güney Ordu Grubu tarafından, Kursk çıkıntısında yerleşmiş olan Sovyet kuvvetlerinin çift sarmaya alınmasıydı. Hitler muhare-

22) Daines tarafından, *Zhukov* s. 358'de belirtilmiş.

23) Bkz. T. P. Mulligan "Spies, Ciphers and 'Zitadelle': Intelligence and the Battle of Kursk, 1943"; *Journal of Contemporary History* Cilt 22, 1987; ve V. Korovin, *Sovetskaya Razvedka i Kontrrazvedka v gody Velikoi Otechstvennoi Voiny* (Moskova: Rus', 2003), s. 113-122.

24) Bkz. "Podgotovka k Kurskoi Bitve", *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*, s. 6, 1983.

25) A. M. Vasilevsky, *A Lifelong Cause* (Moskova: Progress Publishers, 1981), s. 272.

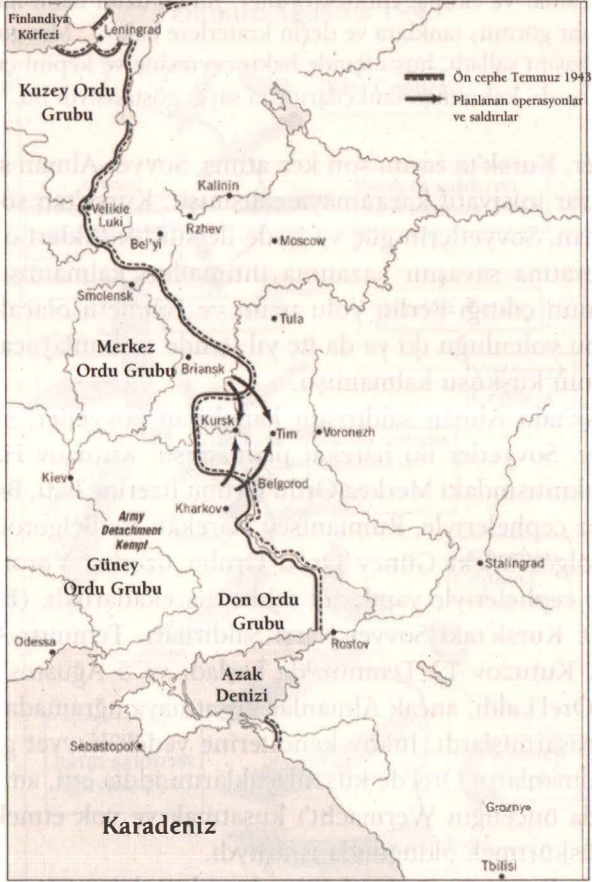
beye on sekiz piyade birliği ile Sovyetlerin cephaneliğindeki her şeyden çok daha üstün olan yeni Tiger ve Panzer tanklarını sürmüştü (Bkz. Harita 19). Bu sırada Jukov, Merkez, Briansk ve Batı cephelerinin (asıl saldırının buraya olacağı bekleniyordu) koordinatörlüğüne atanmıştı, Vasilevski de Voronezh Cephesi'ne göz kulak olacaktı. Citadel Harekâtı başladığında Jukov, Merkez Cephesi karargâhında Rokosovski ile birlikteydi. Jukov epeydir hazırlıkları süren ve Kızıl Ordu'nun Almanların üzerine yağdırdığı yoğun hava ve topçu bombardımanın başladığı anı çok iyi hatırlıyor:

Ağır topların sesi, bombaların ve M-31 mermilerinin patlamasının çıkardığı ses, Katyuşaların gürültüsü ve uçak motorlarının bitip tükenmez uğultusu sanki bir cehennem "senfonisi"nin notaları gibiydi. Karargâhımızla düşman kuvvetleri arasındaki mesafe kuş uçuşu 20 kilometreydi. Kasırga gibi ateşi duuyor ve hissediyorduk, düşmanın köprü başındaki o ilk resim gözümüzün önüne geliyordu ister istemez, birden bire bir ateş girdabına düştüler... Habersiz yakalanan düşman subayları ve askerleri herhalde kendilerini yere ya da buldukları ilk uygun deliğe, sipere, hendeğe, çatlağa atmışlar; kendilerini bombaların, top mermilerinin ve mayınların o korkunç patlamasından korumaya çalışmışlardı.²⁶

Alman saldırısı bir miktar ilerleme kaydetti ama çoğunlukla Sovyet savunması tutundu. Muharebenin tepe noktasına 11-12 Temmuz'da, General P. A. Rotmistrov'un 7. Tank Muhafız Ordusu iki panzer kolordusuyla çarpıştığında gelindi. Muharebeye binden fazla tank katıldı, her iki taraf yüzden fazla kayıp verdi. Sovyetler, Almanlardan daha fazla tank kaybettiler ama bunun altından kalktılar. Hitler saldırıyı durdurmaya mecbur kaldı.

26) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 182. Prohorovka hakkında daha fazlası için bkz. V. Zamulin; *Demolishing the Myth: The Tank Battle at Prokhorovka* (Solihull, U.K: Helion, 2011).

Harita 19 - Citadel Harekâtı, Temmuz 1942

Prohorovka'daki çarpışmadan kısa bir süre sonra Jukov, Rotmistrov'u komuta merkezinde ziyaret etti ve savaş meydanını denetledi. Ratmistrov'un anlattığına göre Jukov defalarca arabasını durdurup tank muharebesinin yaşandığı yerlere baktı.

Muazzam bir sahneydi; her yer parçalanmış, yanmış tanklar, ezilmiş toplar, zırhlı personel kariyerleri ve kamyonlar, top mermilerinin yol açtığı tümsekler ve palet parçalarıyla doluydu. Kararmış toprakta tek bir ot bi-

le kalmamıştı. Korkunç yangının ardından hâlâ tarlalar, çalılar ve ekinler tütmekteydiler. Jukov uzun uzun hasar görmüş tanklara ve derin kraterlere baktı... Mareşal başını salladı, huşu içinde baktı çevresine ve kepini çıkardı, kahraman tankçılarımıza saygı gösterisiydi bu.²⁷

Hitler, Kursk'ta zarını son kez atmış, Sovyet-Alman savaşında tekrar inisiyatif kazanmaya çalışmıştı. Kursk'tan sonra Almanların, Sovyetlerin güç ve irade ile sürdürdükleri o öğütücü yıpratma savaşını kazanma ihtimalleri kalmamıştı. Kızıl Ordu'nun çıktığı Berlin yolu uzun ve zahmetli olacaktı ama artık bu yolculuğu iki ya da üç yıl içinde tamamlayacaklarına kimsenin kuşkusu kalmamıştı.

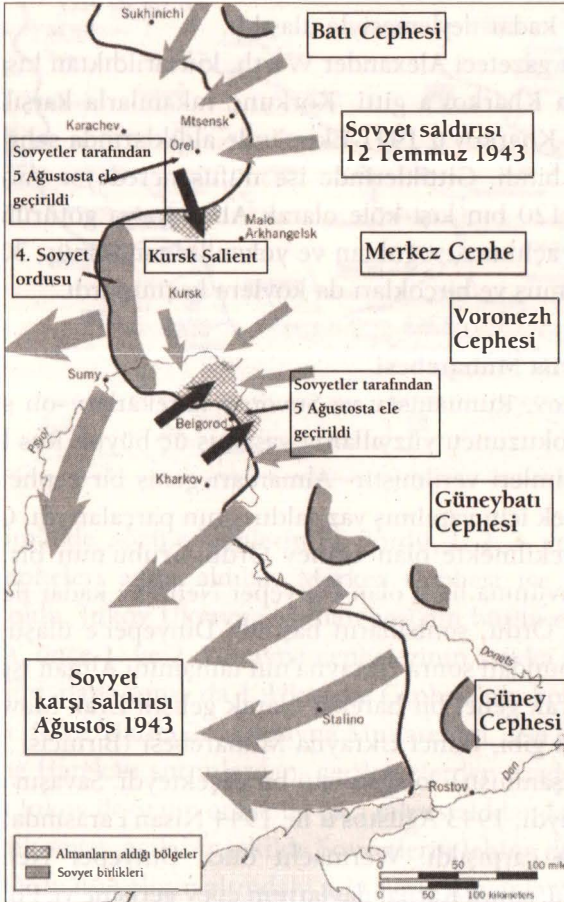
Kursk'taki Alman saldırısını karşılayan Sovyetler, saldırıya geçtiler. Sovyetler iki harekât planlamıştı: Kutuzov Harekâtı, Orel çıkıntısındaki Merkez Ordu Grubu üzerine Batı, Brians ve Merkez cepheleriyle, Rumiantsev Harekâtı ise Belgorod-Khar'kov Bölgesi'ndeki Güney Ordu Grubu üzerine Voronezh ve Steppe cepheleriyle yapılacak saldırı harekâtlarıydı. (Bkz. Harita 20: Kursk'taki Sovyet Karşı Saldırıları, Temmuz-Ağustos 1943). Kutuzov 12 Temmuz'da başladı ve 5 Ağustos'ta Kızıl Ordu Orel'i aldı, ancak Almanlar kuşatmaya uğramadan çekilmeyi başarmışlardı. Jukov kendilerine yedek kuvvet gönderilirse Almanların Orel'de kuşatılacaklarını iddia etti, ama Stalin o sırada önceliğin Wehrmacht'ı kuşatmak ve yok etmek değil, geri püskürtmek olduğunda ısrarlıydı.

Jukov, Rumanitsev Harekâtı'nı denetlemek için Voronezh ve Steppe cephelerine gönderilmiş olduğu için, Kutuzov Harekâtına doğrudan katılmamıştır. Stalin bu harekâtın 23 Temmuz'da başlamasını istemişti ama Jukov onu hazırlık için bir ara gerektiği konusunda ikna etti, bu yüzden Rumiantsev 5 Ağustos'a kadar başlayamadı.²⁸ Kızıl Ordu aynı gün Belgo-

27) *Main Front: Soviet Leaders Look Back on World War II* (Londra: Brassey's Defence Publishers, 1987) s. 118

28) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2. S. 194, 208.

Harita 20 - Kursk'taki Sovyet Karşı saldırısı, Temmuz-Ağustos 1943

rod'u alınca, Orel'in de aynı gün kurtarılışını kutlamak isteyen Stalin Moskova'da 120 pare top attırdı. Kızıl Ordu'nun Berlin'e ilerleyişi boyunca Stalin'in emrettiği 300 kutlama salvo-sunun ilkiydi bu.²⁹ Harekâtın tamamı bu kadar pürüzsüz iler-

29) A. Werth, *Russia at War, 1941-1945*, (Londra: Pan, 1965), s. 619.

lemedi, Kharkov 23 Ağustos'a dek alınamadı. Bu arada Kızıl Ordu Smolensk'i almak için üçüncü (Suvarov) harekât başlattı. Bu hedefe ancak eylülde Batı ve Kalinin Cephelerinin 150-200 mil kadar ilerlemesiyle ulaşıldı.

İngiliz gazeteci Alexander Werth, kurtarıldıktan kısa bir süre sonra Kharkov'a gitti. Korkunç rakamlarla karşılaştı. Almanlar, Kharkov'u 1941 Ekim'inde aldıklarında şehrin nüfusu 700 bindi. Gittiklerinde ise nüfus neredeyse yarıya düşmüştü. 120 bin kişi köle olarak Almanya'ya götürülmüş, 80 bin kişi açlıktan, soğuktan ve yoksulluktan ölmüş, 30 bin kişi vurulmuş ve birçokları da köylere kaçmışlardı.³⁰

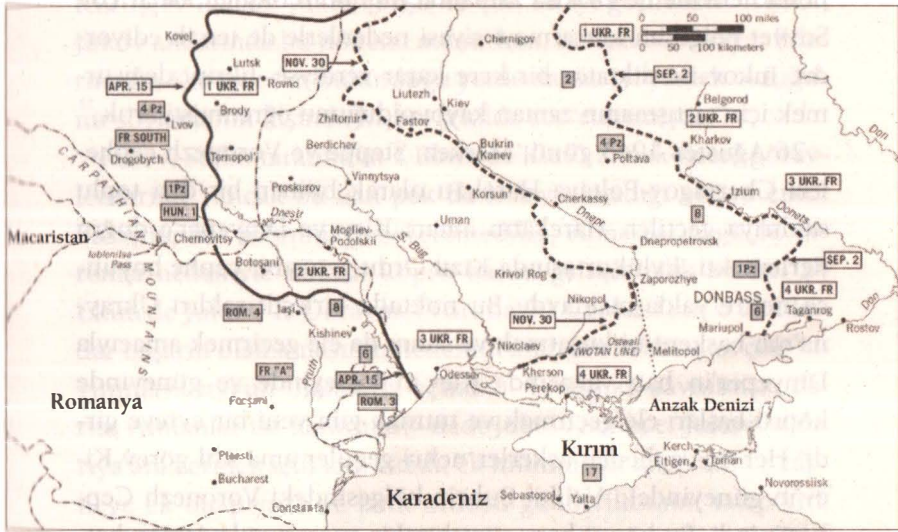
Ukrayna Muharebesi

Kutuzov, Rumiantsev ve Suvarov harekâtları -on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yaşamış üç büyük Rus komutanının isimleri verilmiştir- Almanları geniş bir cephe halinde geri itmek için yapılmış yaz saldırısının parçalarıydı. Güneyde amaç, çekilmekte olan Güney Ordu Grubu'nun bir sonraki doğal savunma hattı olan Dinyeper Nehri'ne kadar ilerlemektir. Kızıl Ordu, sonbaharın başında Dinyeper'e ulaştı ve aştı. Saldırı bundan sonra Ukrayna'nın tamamını Alman işgalinden kurtaracak genel bir harekât olarak gelişti. Evan Mawdsley'in belirttiği gibi, İkinci Ukrayna Muharebesi (Birincisi 1941 yılında yaşanmıştı) "olağanüstü bir ölçekteydi. Savaşın en uzun harekâtıydı, 1943 Ağustos'u ile 1944 Nisan'ı arasında sekiz ay boyunca çarpışıldı. Wehrmacht önce Dinyeper Nehri'ndeki Ostwall'a, sonra Karpat dağlarının epey gerisine ve Polonya ile 1938 sınırına kadar çekildiği için çok büyük bir bölgeyi kapsadı."³¹ Bu harekâtlara en az beş Sovyet cephesi katılmıştır: Voronezh, Steppe, Güneybatı, Güney ve Merkez cepheleri.

30) Ibid., s. 551-552.

31) E. Mawdsley, *Thunder in the East: The Nazi-Soviet War, 1941-1945* (Londra: Hodder Arn).

Harita 21 - Ukrayna Muharebesi. 1943-1944

1943 Ekim'inde, sözü edilenlerin ilk dördü, 1, 2, 3. ve 4. Ukrayna Cepheleri adını aldılar, Merkez Cephesi ise Belarus Cephesi oldu. Jukov Ukrayna Muharebesi'nin bütün evrelerine katıldı, önce 1. ve 2. Ukrayna cephelerinin stavka koordinatörü oldu, daha sonra da 1. Ukrayna Cephesi'nin komutasına atandı. (Bkz. Harita 21: Ukrayna Muharebesi, 1943-1944)

Ukrayna Harekâtı sorunlardan, gerilemelerden azade değildi, ayrıca Jukov ile Stalin arasında bazı rahatsızlıklar da yaşanmıştı. Artık savaş, açık bir şekilde Sovyetlerin lehine dönmüştü. Kızıl Ordu'nun elinin altındaki askerlerle Almanlardan çok daha üstün durumdaydı. Stalin artık komutanlarından daha fazla başarı talep ediyordu.

Gerilmeye yol açan konulardan bir tanesi, Jukov'un Stalin'grad'da olduğu gibi düşmanı bazı noktalarda kuşatıp sonra da yok etmekten yana oluyordu. Kuşatma manevralarının düşmanın karşı saldırısına veya defalarca yaşandığı gibi yarma harekât-

larına yol açtığını bildiği için kuşkuluydu. Stalin geniş bir cephesel ilerleme ile en kısa zamanda mümkün olduğu kadar çok Sovyet bölgesini kurtarmayı siyasi nedenlerle de tercih ediyordu. Jukov ise diktatör bir kere karar verdiyse, fikrini değiştirmek için tartışmanın zaman kaybı olduğunu öğrenmişti artık.³²

26 Ağustos 1943 günü, Merkez, Steppe ve Voronezh cephe-leri Chernigov-Poltava Harekâtı olarak bilinen bir dizi toplu saldırıya geçtiler. Harekâtın amacı Kiev ve Dinyeper'e doğru ilerlemektir. Eylül ortasında Kızıl Ordu geniş bir cephe boyunca nehre yaklaşmaktaydı. Bu noktada birleşik saldırı Ukrayna'nın başkentini kuşatmak ve sonra da ele geçirmek amacıyla Dinyeper'in batı yakasında Kiev'in kuzeyinde ve güneyinde köprü başları ele geçirmek ve tutmak gibi yeni bir evreye girdi. Her üç cepheden askerler nehri geçtiler ama asıl görev Kiev'in güneyindeki Velikii Buhrin bölgesindeki Voronezh Cephesi'nindi. Bu köprü başı, cüretkar bir operasyonla Alman hatlarının gerisine indirilen iki paraşüt alayıyla desteklendi. 28 Eylül'de o sırada Voronezh ve Steppe cephelerinin stavka koordinatörü olan Jukov, Voronezh ve Merkez cephelerinin stavka koordinatörlüğüne atandı. İlk yaptığı şeylerden biri iki cephe arasındaki harekât sınırlarını yeniden çizmek oldu; böylece Kiev'i alma görevi Rokossovski'nin Merkez Cephesi'nden ziyade artık Vatutin'in Voronezh Cephesi'ne düştü; Jukov'un üssü de burasıydı. Bu duruma çok kızan Rokossovski telefon edip Stalin'e şikâyet etti. Sovyet diktatör, kabaca bunun Kuruşçev ile Jukov'un fikri olduğunu söyledi.³³

Kuruşçev, Ukrayna'nın en tepedeki komünist lideri ve Voronezh Cephesi'nin siyasi komiseriydi, dolayısıyla Almanları Kiev'den atmanın onurunun Vatutin'in askerlerine düşmesini istediğini anlamak hiç zor değil. Jukov'un ramp ışıklarını paylaş-

32) Zhukov, *Reminiscences*, s. 213.

33) Rokossovsky, *A Soldier's Life*, s. 211.

mak arzusunu da öyle. Jukov, Ukrayna Muharebesi sırasında Kuruşçev ile çok yakın çalıştı ve çok da iyi geçindiler. Ancak, Jukov anılarında bu dönemi anlatırken, müstakbel Sovyet liderinden, Kuruşçev'in bulunduğu yerde daima iyi yemek olduğunu söylemenin dışında hiçbir şekilde söz etmemiştir.³⁴

Jukov, Stalin tarafından 7 Ekim'de Kiev'i almak üzere görevlendirildi³⁵ ancak bu işin pek da kolay olmadığı ortaya çıktı. Paraşütçüler tutunmayı beceremediler, Almanların güçlü direnişi nedeniyle Bukrin köprü başını genişletmek zordu. 24 Ekim'de Jukov, 1. Ukrayna (Voronezh) Cephesi'nin o ana kadar başarılı olamamasının nedenini arazinin saldırıdan çok savunmaya uygun olmasıyla açıkladı. D"üşman savunması derin, Almanlar ise kararlılar," dedi Jukov, Stalin'e. Jukov saldırıya ara vermek için izin istedi, ek mühimmat talep etti ve cepheye ek bir piyade ve tank ordusu gönderilmesini talep etti. Stalin, Jukov'un yaptığı açıklamayla tatmin olmamıştı, hafifçe çıkışarak cevap verdi: "Stavka, Bukrin köprübaşındaki başarısızlığın bölge koşullarını dikkate almamaktan kaynaklandığını, bu nedenle saldırı harekâtının özellikle de tank ordusu için zorlaştığını belirtir. Yetersiz mühimmat vurgusu, Steppe Ordusu mühimmat sıkıntısına rağmen görevini başarmış olduğu için geçersizdir." Stalin buna rağmen, Kiev'in çabucak alınabilmesi için 1. Ukrayna Ordusu'na yedek kuvvet göndermeyi kabul etti.³⁶

Ukrayna'nın başkentinin alınması için yeni tarih 7 Kasım yani Bolşevik Devrimi'nin yıl dönümüydü. Stavkanın talimatları uyarınca, saldırının odağı Bukrin'den, Dinyeper'in batı kıyısında, Kiev'in kuzeyindeki Lutezh'e kaydı. Saldırı, 3 Kasım günü, Sovyet-Alman Savaşı'nın gördüğü en büyük topçu ate-

34) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 233.

35) V. Krasnov, *Zhukov: Marshal Velikoi Imperii* (Moskova: Olma-Prccss, 2000), s. 408.

36) Belge yukarıda adı geçen eserde bulunabilir, s. 409-412.

şile -2000 top ve havan, elli Katyuşa roket rampası, 480 mil-
lik top- 1. Ukrayna Ordusu'nun toplam kuvvetinin üçte biriyle
başladı.³⁷ Üç gün içinde Kiev, Kızıl Ordu'nun eline geçti ve
Jukov ile Vatutin, Stalin'e telgraf çektiler. "Güzel Kiev şehrini,
Ukrayna'nın başkentini kurtarmak için tarafınızdan verilmiş
görevin, 1. Ukrayna Cephesi'nin askerleri tarafından yerine
getirilmiş olduğunu bildirmekten büyük mutluluk duyuyo-
ruz. Kiev şehri, Nazi işgalcilerden tamamen temizlenmiştir."³⁸

Karkhov gibi Kiev de perişandı: 6 bin bina, 1000 fabrika
yağmalanmış ve yıkılmıştı. 200 bin sivil öldürülmüş, 100 bini
şehirden çıkarılmıştı.³⁹ Kiev'in hemen dışında, Babi Yar'da,
İkinci Dünya Savaşı'nın en ünlü katliamlarından biri işlenmiş,
1941 Eylül'ünde şehirden çekilen Kızıl Ordu'nun geride bır-
aktığı zaman ayarlı bombalara misilleme olarak 30 bin Yahu-
di, SS tarafından öldürülmüştü.

Kiev'in alınışından sonra, Ukrayna'da Sovyet saldırısı devam
etti. 1943 sonunda Kızıl Ordu, Dinyeper'in batısındaki konu-
munu konsolide etmiş, Almanları elli ila seksen kilometre ka-
dar geriletmişti.

Aralıkta, Jukov Moskova'ya, yüksek komuta konferansına
katılmaya çağrıldı. Stalin, Churchill ve Roosevelt ile birlikte
katıldığı Tahran zirvesinden yeni dönmüştü. Churchill ve Ro-
osevelt Tahran'da, Stalin'e Batılı müttefiklerin 1944 yazında
Kuzey Fransa'ya çıkacakları sözünü vermişlerdi. Ayrıca SSCB
ile Batılı müttefiklerinin stratejik harekâtlarının koordine edil-
mesi konusunda anlaşmışlar, Stalin, Fransa'ya yapılacak olan
müttefik işgalini aynı anda Sovyet-Alman cephesinde başlata-
cağı büyük bir saldırı ile destekleyeceği sözünü vermişti.

Stalin, Jukov, Vasilevski, Antonov, Genel kurmay subayları
ve Sovyet siyasi liderlerinin katıldıkları Moskova'daki konfe-

37) J. Erickson, *The Road to Berlin* (Londra: Weidenfeld & Nicholson, 1983), s. 141.

38) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 221.

rans, stratejik durumu değerlendirmek ve bir dizi büyük ölçekli harekâtın eylem planını konuşup anlaşımak üzere toplandı. Konferansta genelkurmay istatistiklerle savaşın o ana kadarki gelişimini anlattı. 1943 sonunda, Almanlar tarafından işgal edilen Sovyet bölgesinin yarısı kurtarılmıştı. Stalin-grad'da Almanlar 56 birlik kaybetmişler ve 162 birliğe çok ağır hasar verilmişti. Wehrmacht'ın artık geniş ölçekli saldırı yapacak kapasitesi kalmadığından, aktif savunma sürdürüyordu: Almanya ile müttefiklerinin ellerinde hâlâ beş milyon askerden, 54.500 top ve havandan, 5.400 tanktan ve saldırı silahından ve 3 bin uçaktan oluşan bir kuvvet vardı. Almanlardan çok daha büyük kayıp vermiş olmasına rağmen, Sovyet silahlı kuvvetlerinin yüzde otuz daha fazla insan gücü, yüzde yetmiş daha fazla topu ve yüzde iki yüz otuz daha fazla uçağı vardı. (Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere, Avustralya ve diğer müttefiklerden adamakıllı artmış bir şekilde akan ikmal üstünlüğü de vardı.)

Jukov Moskova'dayken, Stalin ile diktatörün Kremlin'deki özel dairesinde akşam yemeğı yedi. Jukov bulduğu bir fırsatta yine geniş cephe ilerlemesi yerine kuşatma harekâtları konusunu açtı. Stalin, Kızıl Ordu artık daha güçlü ve daha tecrübeli olduğu için konuya çok daha olumlu yaklaşıyordu. Konferansta, kuzeyde Leningrad'dan, güneyde Kırım'ın kuzeyine kadar uzanan geniş bir cephe boyunca bir kış saldırısına başlama kararı alınırken, odaklanılan konu 1, 2, 3. ve 4. Ukrayna cephelerinin harekâtları idi ve hedef Dinyeper'in batısındaki bütün Ukrayna'yı kurtarmaktı.⁴⁰

39) A. Read ve D. Fisher, *The Fall of Berlin* (Londra: Pimlico, 2002), s. 153.

40) Bu toplantıyla ilgili yegâne kaynak Jukov (Zhukov: *Reminiscences*, Cilt 2, s. 225-231. Vasilevsky (*A Lifelong Cause*, s. 307-309)'de değiniyor ama kendi anılarını yazmadan önce Jukov'un kileri okumuştı. Stalin'in randevu defterinde böyle bir toplantının yapıldığına dair hiçbir bulgu yok, ama toplantının büyüklüğüne bakılınca ofisinde ya-

Aralık ortasında Jukov, 1. Ukrayna Cephesi'ne döndü ve ay sonunda Vatutin'in askerleri, Almanları Kiev'den daha öteye püskürtmek için tasarlanan Zhitomir-Berdichev Harekâtı'na başladılar. Bir ay sonra Konev'in 2. Ukrayna Cephesi, Korsun-Shevchenkivskii bölgesindeki bir Alman çıkıntısını yok etmek için 1. Ukrayna Cephesi ile ortak bir harekâta başladılar. Jukov her iki harekâtın da başındaydı, daha sonra Almanları Korsun-Shevchenkivskii çıkıntısında iki kısaç hareketiyle çevirmenin kendi fikri olduğunu iddia etti.⁴¹ Çevirme harekâtı başarılı oldu, ama Almanlar teslim olmayı reddettikleri için halkayı daraltmanın çok daha zor olduğu ortaya çıktı. Stalin gecikmeden memnun değildi ve 12 Şubat'ta gayet iğneli bir azar yollayarak Jukov'u suçladı:

Sana verdiğim kişisel talimatlarımı hiçe sayıp 1. ve 2. Ukrayna cepheleriyle Almanların Korsun toplaşmalarını yok etmek için iyi düşünülmüş bir plan yapmadın... Sana 1. ve 2. Ukrayna cephelerinin koordinasyon sorumluluğunu verdim ama bugünkü raporuna bakılırsa, pozisyonun keskinliğine rağmen, durum hakkında iyi bilgilenmemişsin.⁴²

Birkaç saat sonra Stalin, Jukov'a bir mesaj daha gönderdi ve Konev'e Korsun-Shevchenkivskii toplaşmasını yok etme sorumluluğunun verildiğini, yeni görevinin ise Konev'in harekâtını korumak ve Almanların dış çemberi yarmaya kalkışmalarını önlemek olduğunu bildirdi.⁴³

pılmamış da olabilir. Jukov toplantının tarihini aralık ortası olarak veriyor, ama savaş sırasında nerede bulunduğu dair ayrıntılı kronoloji, aralık ayının başında yapılmış olması gerektiğini gösteriyor. Bkz. s. I. Isaev, "Vekhi Frontoogo Puti," *Voenno-Istoričeskii Zhurnal*, s. 10, 1991. Bu, son derece yararlı bir belge ama belgelendirmede boşlukların olduğu yerlerde yazar, Jukov'un anılarını veri kabul ediyor.

41) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2., s. 238.

42) Belge'nin kopyası Krasnov'un Zhukov, s.417'de.

43) Jukov anılarında birinci değil, ikinci mesaja atıfta bulunuyor ve durumu Stalin'in kendisine değil Vatutin'i azarlaması olarak anlatıyor.

Konev'in Korsun-Shevchenkenskii çemberini daraltması ve çember içinde sıkışmış olan Almanları yok etmesi bir hafta sürdü. Stalin, Moskova'da 2. Ukrayna Cephesi'nin onuruna top atılmasını emretti. "1. Ukrayna Cephesi'nin askerleri için tek bir kelime bile edilmedi," diye şikâyet etti Jukov sonraları. "Bunun başkomutanın bir hatası olduğunu düşünüyorum. Çembere alınmış bir düşman grubunun yok edilmesinde hem iç hem de dış cephelerin eylemlerinin katkısı olduğunu inkâr etmenin bir anlamı yoktur; bu olayda başarı Vatutin ile Konev'in komutasındaki her iki cephenin parlak eylemleri sonucu elde edilmiştir."⁴⁴

Vatutin, işine çok bağlı ve sevilen bir subaydı. Jukov ondan hoşlanırdı, anılarında Vatutin'in namını korumak için çaba gösterdiği ortadadır. 29 Şubat 1944'te Vatutin'in anti-Sovyet Ukraynalı milliyetçilerin kurduğu pusuya düşüp vurulduğunu duyunca şok geçirdi. Ertesi gün, Vatutin'in yerine 1. Ukrayna Cephesi'nin komutanlığına Jukov atandı. Vatutin Kiev'de hastanedeydi. Stalin, tedavisi için Kızıl Ordu'nun baş cerrahını yolladı ama Vatutin iki hafta sonra aldığı yaralar yüzünden öldü.

Birinci Ukrayna Cephesi, Moskova Muharebesi'nden beri Jukov'un üstlendiği ilk operasyonel görevdi. Görevi Batı Ukrayna'da saldırıya devam etmek ve Dinyester Nehri'ne ulaşmak, Güney Ordu Grubu'nun Romanya içlerine çekilmesini engellemekti. 26 Mart'ta, *Krasnya Zvezda*, Jukov'un en son eylemlerini anlatan bir makale yayımladı: "Son günlerde, Mareşal Jukov'un komutasındaki 1. Ukrayna Cephesi düşmana karşı bir dizi büyük zafer kazanmıştır... Sovyet komutanlarının yetenekleri ve Sovyet askerlerinin kararlılıkları Almanların planlarını bir kez daha bozmuştur... Bu zaferler hem değerlerimizin hem de yeteneklerimizin zaferidir... Londra'da radyo, Ukrayna'da yaşananların Nazi Almanya'sı için nasıl bü-

44) Ibid, s. 250.

yük bir felaket olduğunu anlatıyor.”⁴⁵ Dinyester bölgesindeki çatışmalar birkaç hafta daha devam etti ancak Jukov’un dikkati artık giderek Kızıl Ordu’nun bir sonraki büyük stratejik harekâtına, Bagration’a yoğunlaşmaktaydı.

BAGRATION HAREKÂTI

Bagration Harekâtı, Merkez Ordu Grubu’nu -Wernacht’ın Doğu Cephesinde sağlam kalmış son büyük kuvvetini- çevirmek, yok etmek ve Almanları Beyaz Rusya’dan atmak için tasarlanmıştı. Büyük Vatan Savaşı’nın bütün çok büyük başarı kazanmış başarıları gibi, planın kimin tarafından yapıldığı tartışma konusudur. Harekât başkanı General Schtemenko’ya bakılırsa, plan Nisan-Mayıs 1944’de genel kurmayda, ilgili Cephe komutanlarının yardımıyla genelkurmay tarafından yapılmıştı. Schtemenko’nun görüşüne göre, 1. Beyaz Rusya Cephesi’nin (daha önce Merkez Cephesi) komutanı Rokosovski’nin katkısı özel bir önem taşımaktaydı.⁴⁶ Ancak Jukov’a göre, Merkez Ordu Grubu’nun çevrilmesine dair temel fikir, 22 Nisan günü Stalin’in ofisindeki toplantı sırasında kendisi tarafından teklif edilmişti.⁴⁷ Ancak Stalin’in randevu defterine göre Jukov, Stalin ile 1944 Mart’ında da Nisan’ında da hiç buluşmamıştı. Eğer böyle bir toplantı yapıldıysa, Kremlin içinde başka bir yerde yapılmış olmalı. Bilinen şu ki, 15 Mayıs günü Stalin bir emir yayınladı ve Jukov’un “çeşitli cephelelerdeki eylemlerin başına geçirilmesi ihtimaline karşı” 1. Ukrayna Cephesi’nden “geçici olarak” alındığını belirtti.⁴⁸ 1. Ukrayna Cephesi’ne Jukov’un yerine komutan olarak Konev atandı. Ayrıca 25, 26, ve 27 Mayıs günlerinde Jukov,

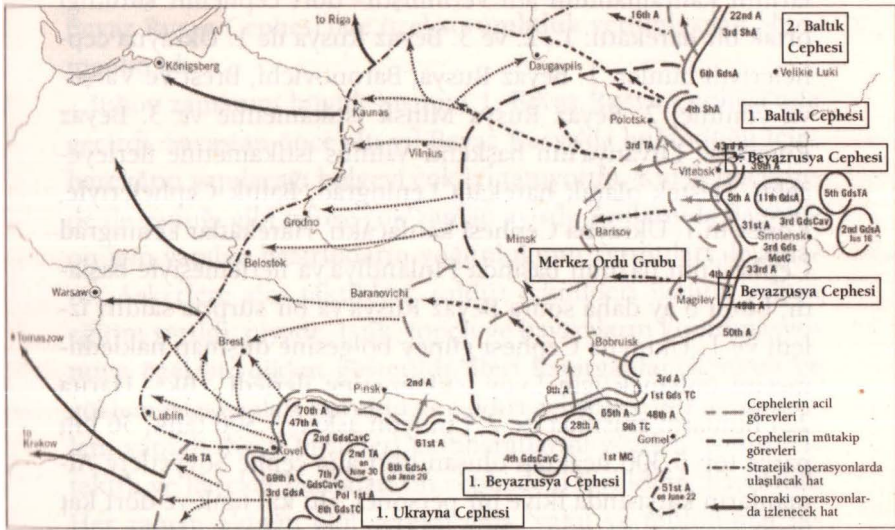
45) Daines tarafından, *Zhukov*, s. 421-422’de.

46) Shtemenko, *The Soviet General Staff at War*, Cilt 1, bölüm 11.

47) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s 257.

48) Emrin kopyası, Kongre Kütüphanesi, el yazmaları bölümünde Volkogonov belgelerinin içinde.

Harita 22 - Bagration Harekât Planı, Haziran 1944

Vasilevski, Antonov, Shtemenko ve diğer üst düzey subayların Stalin'le üç uzun toplantı yaptıkları da biliniyor.⁴⁹ Bagration Harekâtı'na dair son kararlar bu toplantılarda alınmış olmalı. Birkaç gün sonra, -31 Mayıs'ta- ilgili cephelere yönergeler gönderildi ve Bagration'un uygulanması için ayrıntılı harekât planları yapmaları talimatı verildi. Bu yönergelerin altında Stalin ile birlikte Jukov'un da imzası vardı, böylece diktatörün general-leri ve mareşalleri arasındaki konumu pekişmiş oldu. Bu durum belki de, Bagration'un ardındaki operasyonel konseptin hazırlanmasındaki rolünün, daha sonra iddia ettiği kadar

49) Na Priyome u Stalina, s. 433,434. Shtemenko'ya göre (Cilt 1, s 238). Stalin'le toplantı, 22 ve 23 Mayıs'taki tartışmaların devamı olarak yapıldı, Genelkurmay, Jukov, Vasilevski ve çeşitli cephe komutanları dâhil oldular.

50) Ruskii Arkhiv: Velikaya Otechestvennaya Voina, 1941-1945, Cilt 16 (4), Stavka V GK: Dokumenty i Materialy, 1944-1945 (Moskova: Terra, 1993), belgeler 113-116. Ayrıca bkz. D. M. Glantz ve H. S. Orenstein, *Belorussia 1944: The Soviet General Staff Study* (Londra: Frank Cas, 2001), s. 14-28.

önemli olduğunun göstergesidir.⁵⁰ Bagration -Napolyon savaşlarının kahramanının adı verilmiştir- dört cephenin katıldığı ortak bir harekâtı: 1., 2. ve 3. Beyaz Rusya ile 1. Ukrayna cepheleiydi bunlar. 1. Beyaz Rusya, Baronovichi, Brest ve Varşova yönüne; 2. Beyaz Rusya Minsk istikametine ve 3. Beyaz Rusya ise Litvanya'nın başkenti Vilnius istikametine ilerleyecekti. Destek olarak harekâta Leningrad, Baltık Cepheleleriyle, Konev'in 1. Ukrayna Cephesi katılacaktı. Harekâtlar Leningrad Cephesi'nin haziran başında Finlandiya'ya ilerlemesiyle başladı, bunu o ay daha sonra Beyaz Rusya'ya bir sürpriz saldırı izledi ve 1. Ukrayna Cephesi güney bölgesine düşman nakledilmesini önlemek için Lvov istikametine ilerledi. (Bkz. Harita 22) Bunların arasında ise 2,4 milyon asker, 5.300 tank, 36 bin parça top 5.300 uçaktan oluşan dört ana cephe Sovyetlere Almanların karşısında ikiye bir personel, altı kat tank ve dört kat uçak ve top üstünlüğü sağlıyordu.

Sovyetlerin Bagration Harekâtı planları, Fransa'da uzun zamandır beklenen ikinci cephenin açılışıyla koordine edilmişti. Sovyetler, çıkartma gününün aşağı yukarı nisan başında olacağı bilgisini almışlardı. 18 Nisan'da Stalin, Roosevelt ile Churchill'e telgraf çekti. "Tahran'da mutabık kaldığımız üzere, Kızıl Ordu aynı anda yeni bir saldırıya başlayacak ve Anglo-Amerikan Harekâtı'nı destekleyecektir," dedi. Normandiya çıkartması 6 Temmuz 1944'te başladığında Stalin, Churchill ile Roosevelt'e telgraf çekerek heyecanla kutladı ve Tahran'daki anlaşmaya sadık kalacağını, Sovyet yaz saldırısının "cephe-nin hayati önem taşıyan bölümlerinden birinde" çok yakında başlayacağını bildirdi.⁵¹

Jukov'un Bagration Harekâtı'ndaki rolü, 1. ve 2. Beyaz Rusya cephelelerinin stavka koordinatörlüğü idi. Vasilevski ay-

51) Stalin's Correspondance with Churchill, Atlee, Roosevelt and Truman, 1941-1945 (Londra: Lawrence&Wishart, 1958) belge. 260 s. 215; belge 274, s. 224.

nı görevi 1. Baltık Cephesi ile 3. Beyaz Rusya Cephesi arasında yapmaktaydı. Jukov'la birlikte çalışanlardan biri de 2. Beyaz Rusya Cephesi'nde özel sorumluluk verilmiş olan Shtemenko idi.

Jukov zamanını büyük kısmını 1. Beyaz Rusya Cephesi'nde geçirdi. Savaşın önce altı yıl Beyaz Rusya'da bulunduğuna için, harekâtın yapılacağı bölgeyi çok iyi tanıyordu. Kursk öncesinde de yaptığı gibi teftişe çok zaman ayırdı. Anılarında Bagration için yapılan hazırlıkların yoğunluğunu ayrıntıları ile anlatır. Askerlere ateş taktikleri, saldırı teknikleri üstüne yoğun eğitim verildi; piyade, tank, topçu ve havacıların koordinasyonuna özel bir dikkat gösterildi. İleri karargâhlar, komuta ve gözlem istasyonları kuruldu ve saldırı geliştikçe buralardan işlem yapıldı. Keşif birlikleri istihbaratlarını gözden geçirdiler, taktik ve harekât haritaları ön cephedeki birliklere ulaştırıldı. Her zaman olduğu gibi gerekli gıda, yakıt ve mühimmat ikmallerini güvence altına alıp yerli yerine oturtmak için muazzam bir lojistik çaba sarfedildi. Haziran ortasında harekâtın ayrıntıları gözden geçirildi ve ordu düzeyinde bir dizi savaş oyunu oynandı. Katılanlar bütün sınıflar, bölük komutanları ve yüksek rütbeli subaylardı. "Şuna muktediriz," dedi Jukov, "büyük düşman grupları üzerine sürdüğümüz askerlerimize önderlik edecek olan subaylarla kendimizi daha bilgilendirebiliriz... Merkez Ordu Grubu'nun yenilgisi düşmanın Beyaz Rusya ile Doğu Polonya'dan tamamen atılması anlamına geleceği için onların omuzlarındaki sorumluluk büyüktür."⁵²

Bölge hakkındaki bilgisi ve harekâtlar arasındaki boşluk düşünülüğünde, Jukov'un en sevdiği uğraş olan ava çıkmış olması olasıdır. Çok iyi bir avcıydı ve savaş sırasında ava çıktığında subayları ile komiserlerini de yanına alırdı. Avcı olmayan subaylarını bile neden yanında ava götürmekte ısrar etti-

ği sorulduğunda, kendi kontrolü altındaki geri bölgelerin ne kadar emniyetli olduğunu gösterip kendilerine güvenlerini sağlamak diye açıklamıştı.⁵³

Bagration Harekâtı'nın hazırlıkları sırasında Jukov'un ziyaret ettiği birliklerden biri de 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin bir parçası olan P. I. Batov'un 65. Ordusuydu. 1962 yılında yayımlanan anılarında Batov, Jukov'u kör bir kabadayı olarak hiç de hoş olmayan bir portresini çizer. Jukov'un bir ağaçtaki gözlem istasyonuna tırmanışını anlatır. Yolun yarısında Jukov'un ayağı kayar ve düşer. "Jukov öfkeden kendini kaybetti," diye yazıyor Barov. İstihkâm komutanının görevden alınmasını ve birlik komutanının da ceza bölüğüne gönderilmesini emreder.⁵⁴ Ancak, Barov'un anıları Kuruşçev döneminde, Jukov'a karşı yapılan karalama kampanyasının zirvesinde yayımlanmıştır. Jukov'un kişiliği ve davranışları hakkındaki yargıları Jukov'a o dönemde yapılan eleştirel saldırılardan nasibini büyük ölçüde almıştır.

Jukov elbette ki kaba olabiliyordu. Kızıl Ordu'nun yüksek rütbeli komutanlarından çok farklı biri değildi. Fazlasıyla baskıcı liderlik tarzı herkesin takdirini kazanmıyordu, savaşın baskısı altında kalmış olan yüksek rütbeli subayların çoğunu mutlaka üzmüştür. Ancak Jukov'un konumuna, özellikle de Stalin ile arasındaki özel ilişkiye kıskançlık da duyulmuştur. Stalin'in generallerinin çoğu -örneğin, Konev- eşit derecede egoist bir insandır ve savaştan sonra Jukov ile arasındaki kişisel husumeti halletme fırsatını kaçırmayacaktır. Fakat, Jukov'a duyulan düşmanlık herkes tarafından paylaşılmıyordu. Her Batov ve Konev'e karşı, Jukov'u savunmak için yerin-

53) Marshal Zhukov: *Polkovodets i Chevolek*, s. 324-325.

54) Batov'un anılarından bir alıntı S. Bialer, *Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II* (Londra: Souvenir Press, 1970), s. 417-420. Batov'un kitabı 1970'lerde yeniden yayımlandığında Jukov ile ilgili bu küçük düşürücü bölümler çıkarılmıştı. Ayrıca bkz. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain*, s. 149.

den fırlayan bir Bagramyan veya Vasilevski mevcuttu. Konev bile Jukov'a duyduğu kişisel düşmanlığı askeri yeteneklerini takdir ederek dengelemişti, aynı şey Jukov'un Konev'e karşı tutumunda da vardı.

Bagration Harekâtı, Almanlar üzerine partizan saldırısı dalgasıyla başladı. Beyaz Rusya, Sovyet partizan operasyonlarının merkeziydi ve 1944 yazında Wermahct'ın hatlarının arkasında eylem yapmakta olan 200 grupta örgütlü 140 bin partizan vardı. 19-20 Haziran'da partizanlar Alman muhaberatına, kurmay karargâhlarına ve hava alanlarına saldırılar düzenlediler. Partizanlar Almanlara 21-22 Haziran'da yapılan büyük hava saldırılarında ileri gözlemciler olarak da iş gördüler. Ana kara saldırısı 23 Haziran'da başladı ve muazzam bir başarı kazandı. 500 millik bir cephe boyunca saldıran Kızıl Ordu, Merkez Ordu Grubu'nun savunmasını ezdi ve hızla Minsk'e yaklaştı. Beyaz Rusya'nın başkenti 3 Temmuz'da Sovyetler tarafından geri alındı. Jukov hemen ardından şehre geldi:

Beyaz Rusya'nın başkentini tanımak mümkün değil. Burada yedi yıl bir alaya komuta ettim. Her sokağını, her binasını, köprüsünü, parkını, stadyumunu ve tiyatrosunu bilirim. Şimdi her şey harabeye dönmüş; koskoca apartmanların yerinde moloz yığınlarından başka bir şey yok. Minsk halkı, acınacak halde, bitkin, çökmüş, çoğu gözyaşları içinde.⁵⁵

Kızıl Ordu'nun Minsk'te 1941 Temmuz'unda yaşamış olduğu o felaketin karşılığında 100 bin Alman, şehrin doğusunda kuşatılmış ve kıstırılmıştı. Alman 6. Ordusu'nun komutanı Feldmareşal Friedrich Paulus'un teslim oluşunu gösteren haber filmi, Stalingrad'da Sovyet başarısının simgesiydi. Bagration Harekâtında ise, hafızalardan silinmeyecek olan görüntü

başlarında generalleriyle Moskova caddelerinden geçen 57 bin Alman savaş esiri oldu.

Minsk'i, 13 Temmuz'da Vilnius'un geri alınışı izledi. Temmuz ortasında Konev'in 1. Ukrayna Cephesi, Lvov-Sandomierz Harekâtı'na başladı. Konev'e harekâtın stavka koordinatörü olarak atanan Jukov da katıldı. Lvov, 27 Temmuz'da Kızıl Ordu'nun eline geçti. İki gün sonra ise Jukov, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın kurtuluşunda oynadığı rolden dolayı ikinci kez Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edildi. Aynı gün Stalin, Jukov'un o andan itibaren sadece 1. Ukrayna ile 2. Beyaz Rusya cephelerinin koordinasyonu ile sorumlu kalmadığını, harekât kararlarının da sorumlusu olduğunu ilan ettiği bir yönerge yayınladı. Tıpa tıp aynı başka bir yönerge de Vasilevski ile 1. ve 2. Baltık cepheleri hakkında yayınlandı.⁵⁶ Stalin'i bu kararı vermeye iten nedenler neydi veya pratikte ne tür bir değişiklik oldu açık değildir, ancak yönerge, Jukov ile Vasilevski'nin Stalin'in sorun çözücüleri olarak konumlarını ve yetkilerini pekiştirmiş oldu.

22 Haziran ve 4 Temmuz arasında, Merkez Ordu Grubu yirmi beş birlik ve 300 bini epey aşan asker kaybetti; yüz bin asker daha bir sonraki hafta kaybedilecekti. Temmuz'un sonuna varıldığında, artık etkili bir savaş gücü olarak varlığını yitirmişti. Merkez Ordu Grubu'nun imhası ucuza mal olmadı. Bagration Harekâtına katılan dört ana cephe, Beyaz Rusya'yı kurtarma harekâtı sırasında 750 bin kayıp verdi. Ancak Sovyet zaferinin büyüklüğü karşısında bunun lafı edilmezdi. Harekâtın sonunda Beyaz Rusya ve Ukrayna tekrar Sovyetlerin eline geçmişti; Finlandiya teslim olmak üzereydi. Kızıl Ordu, Baltık devletlerinin içlerine kadar girmiş, güneyde ise Belgrad, Bükreş ve Budapeşte'ye doğru yola çıkmıştı. John Eriksson "Sovyet orduları Merkez Ordu Grubu'nu paramparça etti-

56) Stavka VGK 1944-1945, belge, 162-163, s. 120.

ğinde, Doğu Cephesi'nde en büyük tekil askeri başarıyı kazanmış oldular. Doğudaki Alman ordusu ise inanılmayacak ölçekte felakete uğramıştı, yenilgi Stalingrad'dan büyüktü,"⁵⁷ diyerek duruma noktayı koyar.

VARŞOVA AYAKLANMASI

Bagration Harekâtı'nın asıl hedefi Beyaz Rusya'yı kurtarmaktı ama Merkez Ordu Grubu'nun çöküşü ve Kızıl Ordu'nun hızlı ilerleyişi, Sovyet kuvvetlerini Doğu Prusya ile Orta ve Güney Polonya sınırlarına doğru itti. Temmuz sonunda Kızıl Ordu, Polonya başkenti Varşova'ya birçok yönden yaklaşmıştı. Kızıl Ordu'nun batıya doğru yayılışının ölçeği, Beyaz Rusya artık kurtarılmış olduğu için, bir sonraki hedefin ne olduğu konusunda sorulara yol açtı. 19 Temmuz'da Jukov, Stalin'e Doğu Prusya'yı işgal etmek ya da en azından Almanya'nın ana gövdesiyle ilişkisini kesmek için bir dizi harekât teklifinde bulundu.⁵⁸ Bu teklifler, temmuz sonunda Stalin, Jukov, Vasilevski, Antonov ve Shtemenko'nun da katıldığı toplantılarda tartışıldı.⁵⁹ Sonunda harekâtların saldırıların devamı için bir temel oluşturmasına rağmen, Doğu Prusya'nın kırılmayacak kadar çetin ceviz olduğu sonucuna varıldı. Sovyetlerin asıl çabası Varşova'nın ele geçirilmesine odaklanacaktı. 27 Temmuz'da 1. Beyaz Rusya Cephesi'ne Vistül'ün doğu yakasında bulunan Varşova'nın varoşu Praga'ya saldırması, nehrin batı yakasında, Polonya başkentinin kuzeyinde ve güneyinde köprübaşları kurulması emri verildi. Bu görevler 5-8 Ağustos tarihlerinde tamamlanacaktı.⁶⁰ Varşova'nın yaklaşan kurtuluşunun gururu

57) Erickson, *The Road to Berlin*, s. 228.

58) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 286-287.

59) Shtemenko, *The Soviet General Staff at War*, Cilt. 2. S. 71-81; Na Priyome u Stalina, s. 438.

60) SSSR i Pol'sha, 1941-1945: k Istorii Voenno Souza (Moskova: Terra, 1994) belge 7, s. 201.

Sovyetlerin örgütlediği 1. Polonya Ordusu'na bırakılmıştı. 1939 Eylül'ünde Doğu Polonya'nın Sovyetler tarafından işgal edilmesinin ardından SSCB'ye gönderilen Polonya vatandaşları arasından seçilen 1. Polonya Ordusu 1943 Temmuz'unda oluşturulmaya başlanmıştı. Liderleri komünizim yanlılarıydı ve birçok subayı da Rus'tu. 1944 Temmuz'unda, asker sayısı 20 bine yaklaşmış ve Rokosovski'nin 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin bir bölümü olmuştu. Rokosovski'de zaten yarı Polonyalıydı, iki dilliydi ve Rusçayı Polonya aksanıyla konuşurdu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünistlerin kontrolündeki Polonya'nın savunma bakanı olacaktı.

Kızıl Ordu, Varşova bölgesinde güçlü Alman savunmasıyla karşılaşınca Sovyetlerin yaptığı planlar da sıkıntıya girdi. Wehrmacht sarsılmıştı ama daha işi bitmemişti. Almanlar, Doğu Cephesi'nin diğer bölümlerinden ve Batı Avrupa'dan birlikler naklederek Merkez Ordu Grubu'nu hızla yeniden kurmuşlardı. Varşova-Berlin yolunu kapatıyordu ve Almanlar için savunulması gereken kritik bir stratejik istasyondur. Almanların savunma pozisyonlarını sağlamlaştırmasını sağlayan bir başka durum da Sovyet saldırısının giderek hızını kaybetmesiydi. Sovyet askerleri yoruluyorlardı, Kızıl Ordu'nun ikmal zinciri yüzlerce mil boyunca uzanamıyordu ve Kızıl Hava Kuvvetlerinin ilerideki hava alanlarında yeniden konuşlanmak zorunluluğu, operasyonlarını durdurmuş ve Luftwaffe'nin havada yine bir miktar inisiyatif kazanmasına yol açmıştı. Sovyetler, Vistül'ün batı kıyısında bazı küçük köprübaşları kurabildiler ama buralarda tutunamadılar ve 2. Tank Ordusu, beşi zırhlı altı Alman birliği tarafından adamakıllı hırpalanınca Praga'ya çekilmek zorunda kaldılar. Vistül'ün batı kıyısında başarısız bir köprübaşı kurma girişimi sırasında çok miktarda kayıp verdiği için 1. Polonya Ordusu da ayrıca hırpalanmıştı.

8 Ağustos'ta Jukov ve Rokosovski, Varşova'nın kuzeyinde Vistül'ün karşı yakasında Pultusk-Serock bölgesinde güçlü bir

köprübaşı tutmak ve Varşova'nın güneyindeki köprü başlarını kuvvetlendirmekle ilgili yeni Varşova planı için Stavkaya çağrıldılar. Bu görev başarıldıktan sonra, 1. Polonya Ordusu Vistül'ün batı yakası soyunca kuzeye doğru ilerleyecek ve Varşova'yı ele geçirecekti. Jukov ve Rokosovski harekâtın 25 Ağustos'ta başlayabileceğini öngörmüşlerdi.⁶¹ Ancak daha da gecikilince, 29 Ağustos'ta stavka cephelere gönderdiği bir dizi talimatla savunmaya geçmelerini emretti. Ancak, 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin sağ kanadı bu talimatın dışında tutulmuş ve onlara Pultusk-Serock bölgesinde bir köprübaşı kurma harekâtına devam etmeleri emri verilmişti.⁶²

Eylül ortasında Rokosovski, Praga'ya yeniden saldırdı ve 1. Polonya Ordusu için Vistül'ün batı yakasında bir köprübaşı tutma çabasını canlandırdı. Birinci hedefe varılırken, 1. Polonya Ordusu için nehrin karşısında bir pozisyonu emniyete almak için giriştiği ısrarlı çabalar başarısız oldu. Ekim başında, Sovyetlerin Varşova saldırısı tavsamış ve Vistül'ün batı yakasındaki köprübaşıları ise tehlikeye girmişti. 12 Kasım'da, 1. Belarusya Cephesi'nin sağ kanadına da savunmaya geçme emri verildi⁶³ ve Kızıl Ordu, Varşova'ya saldırı harekâtını 1945 Ocak'ına kadar tekrar başlatamadı.

Askeri olayların seyri, Sovyetlerin gerçekten de Varşova'yı gele geçirmek istediklerini ve bu işi çok çabuk halletmeyi beklediklerini gösteriyor. İlk çabaları başarısız olunca, yine denediler. Stavka, kısa vadede Varşova'yı alma hedefini raftan ancak Bagration Harekâtı yoluna girdikten sonra indirebildi.⁶⁴

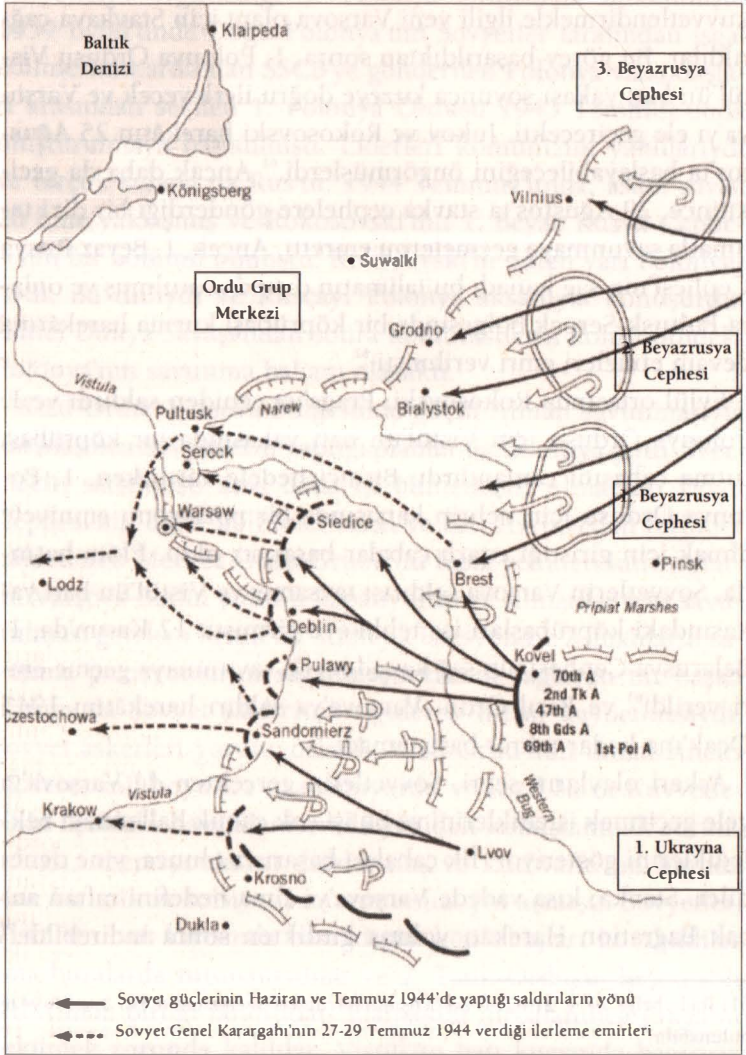
61) Ibid., belge 29, s. 218-219. Bu belgenin tercümesi Shetemenko, cilt 2, s. 93-94'te bulunabilir.

62) Ibid., belge 100, s. 245.

63) Ibid., belge 100, s. 310.

64) Bagration ve Varşova başarısızlığı ile ilgili olarak bkz. A.Tucker-Jones, *Stalin's Revenge: Operation Bagration and the Annihilation of Army Group Centre* (Barnsley, U.K: Pen&Sword, 2009).

Harita 23 - Sovyetlerin Varşova'ya İlerleyişi, Yaz 1944

(Bkz. Harita 23: Sovyetlerin Varşova'ya ilerleyişi, Yaz 1944)
 Bununla birlikte bir de alternatif senaryo söz konusudur, bu senaryoya göre Kızıl Ordu, Almanlara Varşova'daki halk ayaklanmasını bastırmak için zaman kazandırmaya yönelik olarak

saldırısı durdurmuştur. Ayaklanma 1 Ağustos'ta Polonya Yurt Ordusu (AK) yani Londra'da bulunan sürgündeki Polonya hükümetinin partizan kolu tarafından başlatıldı. Sovyetler gibi, Polonyalı milliyetçi partizanlar da Varşova'nın Kızıl Ordu tarafından çabucak ve kolayca geri alınacağını bekliyorlardı. Amaç Varşova'yı Almanların elinden almak ve Kızıl Ordu gelmeden şehrin kontrolünü ele geçirmektir.

Stalin hiç kuşkusuz özünde antikomünist ve anti-Sovyet olan ve en az Hitler kadar kendisine de karşı olan bu ayaklanmaya iyi gözle bakmıyordu. Ancak AK'yi bir tehdit olarak gördüğüne dair pek fazla bulgu yoktur. Kızıl Ordu'nun Varşova'yı ele geçirdikten sonra, antikomünist Polonyalılarla anlaşacağından son derece emindi. Bu güveni cephe komutanlarıyla da paylaşmıştı. Rokosovski gazeteci Alexander Werth ile 1944 Ağustos'unun sonunda *off the record* bir söyleşi yaparken "Elimizde böyle bir imkân varken Varşova'yı almayacağımızı mı sanıyorsunuz?" diye retorik bir soru sormuştu. "Bizim AK'den korktuğumuza dair düşünce hakikaten büyük bir saçmalık ve aptallıktır."⁶⁵

Stalin'in isyancılara yardım etmeyi reddetmesi de Almanların isyancıları ezmesinden memnuniyet duyduğuna dair kuşkuyla oluşmasına yol açmıştı. İsyanın askeri bakımından yanlış bir karar olduğuna ve mutlaka bastırılacağına inanmasına rağmen ilk başta biraz da olsa yardım yapmaya eğilimliydi. Ancak Batı basınında AK'nin eyleminin Kızıl Ordu tarafından koordine edildiği, isyanın önce teşvik edilmesine rağmen şimdi isyancılara yardımın reddedildiğine dair haberler çıkınca tutumunu değiştirdi. İngilizlerin ve Amerikalıların Stalin'e isyancılara ikmal malzemesi atan uçaklarının yakıt ikmali ve iniş için Sovyet tesislerini kullanmak için yaptıkları başvuruyu reddetti. 16 Ağustos'ta Churchill'e bunun nedenini şöyle yazdı:

Şimdi, Varşova meselesine bu kadar derinden batmışken, Varşova eyleminin son derece fütursuz ve teh-

65) Werth, *Russia at War*, s. 786.

likeli bir kumar olduğu, bedelini de halkın ağır ödeyeceği sonucuna vardım. Eğer Sovyet karargâhı Varşova eylemi hakkında önceden bilgilendirilse ve Polonyalılarla temas kurulabilse durum böyle olmayacaktı. İşler böyle gelişti, Sovyet karargâhı kendisini Varşova macerasından ayrıştırma kararına vardı.

20 Ağustos'ta Churchill ile Roosevelt, sırf dünya kamuoyunu yatıştırmak amacıyla Varşova'ya havadan ikmal yapması için Stalin'e başvurular. Stalin, 22 Ağustos'ta cevap verdi:

Varşova macerasını başlatan bir avuç iktidar meraklısı suçlunun yaptıklarıyla ilgili gerçekler eninde sonunda ortaya çıkacak... Askeri bakımdan durum... hem Kızıl Ordu'nun hem de Polonyalıların adamakıllı aleyhinedir. Bununla birlikte, Sovyet askerleri... Hitlerci ahlaksızları kovmak için ellerinden geleni yapmakta ve Varşova yakınlarında yeni bir büyük ölçekli saldırıya geçmeye hazırlanmaktadırlar. Sizi temin ederim, Kızıl Ordu, Varşova'da Almanları ezmek için hiçbir çabadan kaçınmayacak ve şehri Polonyalılar için kurtaracaktır. Nazi karşıtı Polonyalılar için en iyi, gerçekten en etkili yardım bu olacaktır.⁶⁶

Ancak eylül geldiğinde, Varşova saldırısı gecikince Sovyetler olayın halkla ilişkiler yönünde endişe duymaya başladılar. 9 Eylül günü, Dış İşleri Halk Komiserliği Moskova'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne bir memorandum gönderdi ve Varşova ayaklanmasını kimlerin başlattığı ve neden Sovyet yüksek komuta heyeti ile koordine edilmediği konusunda bir bağımsız soruşturma komisyonu kurulmasını teklif etti. Memorandumda ayrıca Sovyetlerin artık İngiliz ve Amerikan havadan ikmal operasyonlarıyla iş birliği yapacağı da açıklanıyordu. Eylül orta-

66) *Stalin's Correspondance with Churchill, Atlee, Roosevelt and Truman*, belge, 321, s. 254; belge 322-323, s 254-255.

sında Sovyetler, Varşova'ya kendileri havadan ikmal malzemesi atmaya başladılar. Bu hamle, Kızıl Ordu'nun şehri yeniden almak için başlattığı harekâtı da denk düştü. Hatta, Sovyetlerin isyancılara havadan yaptığı yardım İngilizlerinkinden aşağı kalır durumda değildi; 156 havan, 505 anti tank silahı, 2.667 yarı makineli tüfek, üç milyon şarjör, 42 bin el bombası, 500 kilo ilaç ve 113 ton gıdadan oluşuyordu.⁶⁷

İsyan ekim başında bastırıldığında, AK 20 bin ölü vermiş, binlercesi yaralanmıştı. İki ateş arasında kalan sivil halktan 150 bin ila 200 bin kişi hayatını kaybetmişti. Almanlar bu dehşet verici olayın üzerine Varşova şehir merkezini yerle bir etmişler, hayatta kalan nüfusu da toplama kamplarına götürmüşlerdi. Savaşın sonra bu felaketten kimin sorumlu olduğu uzayıp giden bir konu oldu ve sık sık şiddetli tartışmalara yol açtı. Sorumlu, erken doğmuş bir isyan başlatan AK mıydı? Kızıl Ordu'yu geride tutan Stalin miydi? İsyancılar için ellerinden geleni yapmayan ya da kayıp bir davayı teşvik etmiş olan İngilizler ve Amerikalılar mıydı?⁶⁸

Bu tartışmalar nedeniyle, hem Rokosovski hem de Shtemenko anılarına, Kızıl Ordu'nun Varşova'yı almak ve isyancılara yardım etmek için elinden geleni yaptığını anlatan bölümler koymuşlardır. Jukov da anılarında hemen hemen aynı şeyli söyler, ama olayın ayrıntılarına daha az yer verir.⁶⁹ Gerçekte, Jukov, Varşova'nın alınışına, Almanya'nın işgali için stratejik bir hedef olmaktan çok, bir gösteri olarak bakmıştı. Stalin'in Doğu Prusya'ya yapılacak geniş ölçekli saldırı teklifini reddet-

67) Shtemenko, Cilt 2, s. 102-104 ve A. Chmielarz, "Warsaw Fought Alone: Reflections on Aid to and the Fall of the 1944 Uprising," *The Polish Review*, Cilt 39, s. 3, 1944, s. 421.

68) Stalin'in rolü G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939-1953*, (Londra: Yale University Press, 2006)'da inceleniyor.

69) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 301-303.

mesinden dolayı hayal kırıklığına uğramıştı; bu durumu Bagration Harekâtı'nın muazzam başarısının ardından Almanların dağılmalarının ve zayıflamalarının sağladığı avantajı kullanmak bakımından kaçırılmış bir fırsat olarak görüyordu. Bu karar hatasının 1945 yılında Almanya'yı işgal eden Kızıl Ordu'ya çok ağır bir bedel ödettiğini düşünüyordu.⁷⁰

Varşova ayaklanmasına ilgisizliğinin nedenlerinden biri de ağustos sonunda kendisine yeni bir görev verilmiş olmasıydı. Stalin, Bulgaristan'a savaş açmaya karar vermişti. Bu ülke, SSCB ile savaşta değildi ancak Nazi Almanya'sına çeşitli yardımlarda bulunuyordu. 3. Ukrayna Cephesi'ne Bulgaristan'ı işgal görevi verildi ve Jukov da harekâtın denetimine gönderildi. 3. Ukrayna Cephesi'nin komutanı, Jukov'un Frunze Askeri Akademisi'nden sınıf arkadaşı Mareşal Tolbukhin'di. 4 Eylül'de Jukov ile Tolbukhin, stavkaya çağrıldılar, ertesi gün ise işgal planı Stalin tarafından onaylandı. Plana göre, üç ordu (yetmiş yedi piyade birliği) ve iki mekanize kolordu saldıracaktı. 5 Eylül günü SSCB, Bulgaristan'a savaş ilan etti. İki gün sonra ise, 3. Ukrayna Cephesi ülkeyi işgal etti. Buna pek savaş denmezdi. Kızıl Ordu, Bulgar ordusu da dâhil halkın büyük çoğunluğu tarafından kurtarıcı olarak karşılandı ve 9 Eylül günü Alman yanlısı hükümet, Sofya'da komünizm yanlısı bir darbe ile devrildi. Yeni Bulgar hükümeti derhal Almanya'ya savaş ilan etti.⁷¹

Eylül ortasında Jukov, 1. ve 3. Beyaz Rusya cephelerini koordine etmek için Polonya'ya döndü ancak 3. Ukrayna Cephesi'ndeki görevinden ekim sonuna dek resmen alınmadı.⁷² Stalin'in randevu defterine göre Stalin, Jukov ile Eylül ve Ekim 1944'te hiç görüşmemiş. Ancak 2 Kasım'da buluştular ve müt-

70) Ibid., s. 310.

71) Ibid., s. 296-300. *Liberation Mission of The Soviet Armed Forces in the Second World War* (Moskova: Progress Publishers, 1975), s. 172-182.

72) Stavka V GK 1944-1945, belge. 234, s. 162.

hiş bir kararın çıkacağı bir dizi toplantının ilkinin gerçekleştirildiler⁷³: 12 Kasım'da, Jukov, 1. Beyaz Rusya Cephesi'ne komutan olarak atandı.⁷⁴ Aynı dönemde Kızıl Ordu'nun bir sonraki stratejik harekâtının, Almanya'nın işgalinin planlanması da başlamıştı. 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin işgaldeki rolü, ortadan, Varşova üzerinden Berlin'e ilerlemek olacaktı. Jukov'un kuzeyinde komutasındaki 2. Beyaz Rusya Cephesi, güneyinde ise Konev'in 1. Ukrayna Cephesi olacaktı. Rokosovski Stalin 1. Beyaz Rusya'dan alınıp 2. Beyaz Rusya'ya verilmesine hiç memnun olmamıştı. Oysa Stalin onu, bunun ikincil bir görev olmadığı konusunda temin etmişti. "Sen ve Konev ilerleyemezseniz eğer," demişti Stalin, "Jukov da ilerleyemez."⁷⁵

Jukov, Rokosovski'nin 1. Beyaz Rusya Ordusu'nun başından alınışından kendisini suçladığına emindi, anılarında şöyle yazdı: "Gördüğüm kadarıyla bu görüşmenin ardından (Rokosovski ile Stalin arasındaki), Konstantin Konstantinovich ile aramızda çok uzun yıllardır sürmüş olan sıcak dostluk eski havasını yitirdi. Anlaşılan... 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin başından alınmasını benim istediğimi sanmış... Eğer öyle ise çok ama çok yanılıyor."⁷⁶

Jukov'un bu konudaki sözlerinden kuşkulanan için hiçbir neden yok. Karar Stalin'indi ve Almanya üzerine çöken Sovyet fırtınasının komutasının şanının ve şerefının başkomutan yardımcısının olması gerektiğine karar vermişti.

73) *Na Priyome u Stalina*, s. 443.

74) Stavka V GK 1944/1945, belge. 248, s. 170.

75) Rokossovsky, *A Soldiers Life*, s. 267.

76) Zhukov, *Vospominaniya*, Cilt 3, s. 175. Bu cümleler anıların Sovyet dönemi baskılarından çıkarılmıştır.

1995'te Kremlin'in önüne dikilen Jukov Anıtı

KIZIL FIRTINA

ALMANYA'NIN FETHİ
1945

Moskova Muharebesi'nin ardından, Jukov en çok 1945 Nisan'ında Berlin'in ele geçirilmesindeki rolüyle tanınır. 30 Nisan günü çarpışa çarpışa şehir merkezine giren ve harabeye dönmüş Alman parlamento binası Reichtag üzerine Sovyet bayrağını çeken onun askerleriydi. O sırada Hitler ölmüştü. Aynı gün öğleden sonra sığınağında intihar etmişti. İki gün sonra, Berlin'i savunan Almanlar teslim oldular ve 9 Mayıs günü Almanların kayıtsız şartsız teslim oluşunu Stalin adına kabul etme onuru Jukov'un oldu. Zaferin maliyeti çok yüksekti. Berlin saldırısı sırasında Kızıl Ordu, yaklaşık 80 bini ölü, 300 bin kayıp vermişti.

Stalin ile stavka, Almanya'nın işgal planını 1944 sonbaharında planlamaya başlamışlardı. Berlin 1945 Şubat'ında, kırk beş günden fazla sürmeyecek bir harekâtla ele geçirilecekti. Sonra bir duraklama yaşanacak, bu duraklamayı yaz boyunca Nazi rejimini bitirmek üzere yapılacak saldırı harekâtları izleyecekti. Bir başka deyişle Sovyetler, savaşın önceki üç yıldaki yaşa-

nan modelle devam etmesini bekliyorlardı: Yani kışın saldıracaklar, ilk baharda duraklayacaklar, yazın harekâtlar yapacaklardı. Şurası bilinmelidir ki Sovyetler, Berlin'in düşüşüyle savaşın bitişini eşitlememişti. Almanların, Hitler'in Bavyera'daki kalesi, yani Nazi rejiminin doğum yeri de dâhil birkaç ay daha savaşacaklarını kesinlikle bekliyordu. Herkes buranın son dayanak noktası olacağını düşünüyordu. Berlin için mücadele, birçok askeri ve siyasi riskler nedeniyle Alman-Sovyet savaşının son muharebesi oldu ama Kızıl Ordu'nun Alman başkentini Amerikalılar ile İngilizlerden önce alması Stalin için aynı derecede önemliydi. Jukov -Stalin'in yardımcısı, Leningrad ve Moskova'nın kurtarıcısı, Stalingrad ve Kursk'un muzaferi, Polonya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı özgürleştiren adam- Almanya'nın fethinde ve Berlin'in ele geçirilişinde daima önemli bir rol oynamıştı. Ancak kimse Sovyet-Alman savaşının dramatik finalinin Jukov'un tarihin en büyük generallerinden biri olarak ününü pekiştireceğini beklemiyordu.

1944 Kasım'ında Jukov, Stalin, Vassilevski, Antonov ve Shtemenko ile kış harekâtları hakkında uzun tartışmalara katıldı.¹

1945 başında belirmeye başlayan ana fikir Kızıl Ordu'nun Vistül'den Oder'e kadar (Doğu Polonya ile Doğu Almanya'yı kesen iki büyük nehir) çok cepheli stratejik bir harekât yapması ve sonra da Berlin'e ilerlemesiydi. Vistül-Oder Harekâtı olarak bilinen bu harekâta katılacak iki ana cephe Jukov'un 1. Beyaz Rusya Cephesi ile Konev'in 1. Ukrayna Cephesi olacaktı. Bunların arasında Jukov ve Konev'in toplam 2,2 milyon askerden oluşan 163 birliği, 32 bin topu ve havanı, 6.400 tankı ve kendinden tahrikli silahı ve 4.800 uçağı olacaktı. Almanlara göre, Konev ile Jukov'un 5,5 kat fazla insan gücü, 7,8 kat

1) *Nya Priyome Stalina*, s. 443.

fazla topu, 5,7 kat fazla zırhlı aracı ve 17.6 kat fazla uçağı vardı.² Bunlara ek olarak kanatlarda kuzeyde 2. ve 3. Beyaz Rusya cepheleri, güneyde ise 2, 3 ve 4. Ukrayna cephelerini destek alacaklardı.

Jukov'un aldığı emir Varşova'yı ele geçirmek, Poznan'a ilerlemek ve sonra da Berlin'i almaktır. Konev, Breslau'ya ve Stalin'in stratejik olduğu kadar ekonomik nedenlerle de almaya hevesli olduğu önemli bir sanayi bölgesi olan Silezya'ya ilerleyecekti.³ Rokosovski'nin 2. Beyaz Rusya Cephesi'nin görevi, kuzey Polonya'yı aşp Danzig'e ilerlemektir. 3. Beyaz Rusya Cephesi'nin başında I. D. Chernyakhovsky bulunuyordu -Büyük Vatan Savaşı'nın yegâne Yahudi generaliydi- onun görevi Doğu Prusya'daki güçlü Alman kuvvetini yok etmek, Königsberg'i almak ve Rokosovski'nin birlikleri ile birleşip Baltık kıyı toprakları boyunca ilerlemektir. Ancak 1945 Şubat'ında Chernyakhovsky savaşta öldü ve yerine o ana kadar 1. ve 2. Baltık cephelerinin stavka koordinatörü olan Vasilevski geçti. Vasilevski'nin Almanya'nın işgalinde merkezi bir rol oynamamış olması Stalin'in ondan memnuniyetsizliğinden değil, Vasilevsky'e o yıl daha sonra Mançurya'da Japonlara yapılacak saldırının komutasını vermeyi planlamasından kaynaklanır. Sovyetler Birliği, Pasifik Savaşı'nda tarafsız kalmıştı ama Stalin, Almanya'nın yenilgisinden kısa bir süre sonra Japonya'ya karşı savaşa girmeye ahdetmişti. Sovyetler, Çin'de toprak ve askeri üsler kazanırken, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nı kaybetmişlerdi.

Vistül-Oder Harekâtı karmaşık ve çok cepheli bir saldırı ol-

2) S. Bialer, *Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II* (Londra: Souvenir Press, 1970), s. 467.

3) Stalin, Silezya'yı, Konev'e "altın" olarak tanımlıyor ve endüstriyel kaynaklarına çok fazla zarar vermeden alması talimatını veriyor. I. Konev, *Year of Victory* (Moskova: Progress Publishers, 1969), s. 5, 67-68.

masına rağmen, Stalin, işi sahadaki stavka koordinatörlerine bırakmaktansa kendisi koordine etmeye karar verdi. Normalde bu rol Jukov ile Vassilevski'ye düşerdi. Jukov Stalin'in böyle bir karar vermesinin nedeninin, 1814'de Paris'i işgal eden Rus ordusunun başındaki Çar 1. Alexander'ın yaptığı gibi Kızıl Ordu Berlin'e yürürken ordunun komutanı olmak istemesi olduğunu düşünüyor. Gerçekten de Amerikan Büyükelçisi Avarel Harriman, Stalin'i Berlin'in alınışı için kutladığında, Stalin ona, "Alexander Paris'i aldı," diye cevap verdi. Ne nedenle olursa olsun, savaşın bu evresinde Stalin bir askeri önder olarak kendine güveninin doruğundaydı, elinin altında çok yetenekli Général Antonov -çok geçmeden genelkurmay başkanı olarak Vassilevski'nin yerini alacaktı- ve aynı derecede yetenekli bir general olan kurmay başkanı Schtemenko vardı.

Schtemenko, savaşın büyük bölümünde genelkurmayın harekât başkanı oldu. Daha sonra pos bıyık bırakacak, çarpıcı görünümlü bir adamdı. 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında son derece etkili, içeriden bir anlatı olan *Savaşta Sovyet Genelkurmayı*'nı yayınlıyacaktı.⁴ Savaştan sonra Shtemenko, genelkurmay başkan yardımcısı ve başkanı olarak hizmet verdi ancak Kruşçev ile çatışınca taşraya sürüldü. Jukov 1955'de savunma bakanı olduğunda Shtemenko'yu geri getirdi ve genelkurmay başkan yardımcısı yaptı. Ancak Jukov, 1957'de savunma bakanlığından alınınca, Schtemenko kendini yine taşra alaylarından birinde komutan olarak buldu. Kruşçev'in 1964'te iktidardan düşüşünden sonra Jukov-Schtemenko ittifakı, 1960'larda patlayan Büyük Vatan Savaşı'na dair anılarda, anıları her zaman birbiriyle örtüşmese de yine tazelendi.⁵

4) S. M. Schtemenko, *The Soviet General Staff at War, 1941-1945*, 2 Cilt. (Moskova: Progress Publishers, 1970, 11986). Birinci Cilt 1968'de Rusça olarak yayımlanmıştır, ikincisi ise 1973'te yayımlanmıştır)

5) Schtemenko'nun savaş dönemi kariyeri için bkz. G. Jukes "Schtemenko). H. Shukman (ed)'in *Stalin's Generals* (Londra: Phoenix, 2001) içinde.

VİSTÜL-ODER HAREKÂTI

Vistül-Oder Harekâtı, 8-10 Ocak'ta başlayacaktı, ama kötü hava koşulları nedeniyle ertelendi. Bunun üzerine Stalin 20 Ocak'ı başlama tarihi olarak belirledi ancak Almanların 1944'teki Ardennes saldırısında (Bulge Muharebesi olarak bilinir) kazandıkları başarı nedeniyle Batı Cephesi'ni rahatlatmak isteyen Churchill'in yardım ricası üzerine biraz daha ileri attı. Konev, saldırısına 12 Ocak'ta başladı, bunu ertesi gün Jukov, Rokosovski ve Chrenkhovsky izledi.

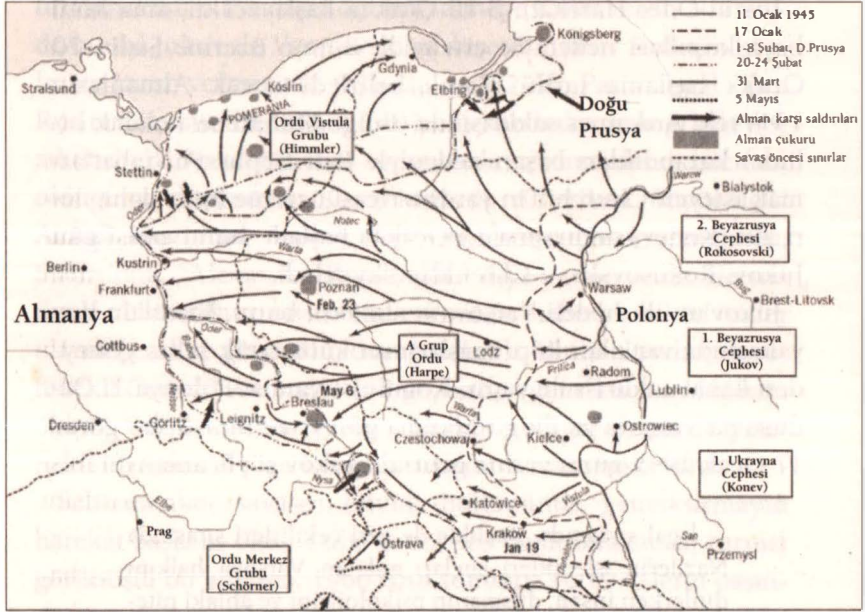
Jukov'un ilk hedefi Varşova'yı almaktı; bunu, Vistül'ün batı yakasında var olan köprübaşlarını kullanarak şehre güneyden kanat saldırısı ile yaptı. Komünist yanlısı Polonya 1. Ordusu'na Varşova'ya ilk giren olma görevi verilmişti, bu görev 17 Ocak 1945 günü yerine getirildi. Jukov şöyle anlatıyor:

İşgal sırasında, özellikle de geri çekilişleri sırasında Nazilerin işledikleri suçları anlatan Varşova halkını dinlerken insan, düşmanın psikolojisini ve ahlaki niteliklerini anlamakta zorluk çekiyor. Polonyalı subaylar ve askerler şehrin halini hiç kaldıramadılar. Savaş yaralarıyla dolu Polonyalı askerlerin gözyaşlarına boğulduklarını, bu azgın düşmanlardan intikam almaya yemin ettiklerini gördüm. Sovyet askerlerine gelince, hepimiz düşmanı işlediği suçları nedeniyle gereğince cezalandırmak konusunda iyice bilindik, kararlılığımız arttı.⁶

Jukov, bundan sonra 120 mil batıya, Polonya'nın Almanya ile savaş öncesi sınırlarından çok da uzakta olmayan Poznan'a yürüdü. Görevi, Poznan'ı şubat başında almaktı ancak Sovyet kuvvetleri bu görevi, çok iyi korunan şehre saldırmak yerine atlayarak bir hafta içinde yerine getirdi. Sovyetlerin herkesi hayrette bırakan bir hızla ilerlemelerinin nedenlerinden biri

6) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 319.

Harita 24 - Vistül-Oder Harekâtı, Ocak-Şubat 1945

Jukov'un tank ordularını savaşın ikinci ya da üçüncü gününe kadar muharebeye sokmamasıydı; böylelikle tankların, kırılan savunmanın derinliklerine kadar girme kapasitesini koruyabilmişti.⁷ Hız, Vistül-Oder Harekâtı'nın karakteristik özelliğiydi. Harekâtın ilk yirmi gününde Sovyet askerleri günde on beş- yirmi mil hızla ilerlediler, bazı tank birlikleri ise iki kat hızla ilerledi.⁸ (Bkz. Harita 24)

7) O.P. Chaney, *Zhukov*, gözden geçirilmiş baskı. (Norman: University of Oklahoma Press, 1996 (s. 297. Chaney, 1966'da 70. Yaş gününde Lenin Nişanıyla onurlandırıldığını ve nişanın özellikle Vistula-Oder harekâtı sırasında zırhlı kuvvetleri kullanmaktaki başarısı nedeniyle verildiğinin belirtildiğini işaret eder.

8) Savaşın sonra Vistula-Oder harekâtı Sovyet Genel Kurmayı tarafından Blitzkrieg tarzı saldırılara örnek olarak gösterilmiştir: Rus Genel Kurmayı ile söyleşi, *Krasnaya Zvezda*, 7 Mayıs, 2005.

26 Ocak'ta Jukov, Stalin'e, Oder'e ay sonunda ilerlemeyi, bunu takiben şubat başında Sovyet askerlerinin yollarını açarak geniş bir cephe halinde nehri geçmesini, sonra da kuzeyden ve güneyden Berlin'in eteklerine ilerlemesini teklif etti.⁹ Gerçekte bu, Alman başkentini çevirme planıydı. Stalin onayladı ve 27 Şubat'ta Jukov, askerlerini bilgilendirdi; "Eğer Oder'in batı yakasını ele geçirebilirsek Berlin'i ele geçirme harekâtı tam anlamıyla emniyete alınmış olur."¹⁰ 1. Beyaz Rusya Cephesi şubat başında Oder'e ulaştı ve geçti, nehrin batısında Kustrin bölgesinde bir köprübaşı tuttu. Ancak Alman direnişi güçlüydü ve Jukov hazırlık yapmak için ve söylediği gibi "Berlin'i 15 veya 16 Şubat'ta ele geçirmek için" toplanmaya zorlandı.¹¹ 10 Şubat günü Jukov, Berlin'i ele geçirme planını Stalin'e sundu, bu harekâtın artık 19-20 Şubat'ta başlamasına karar verilmişti.¹² Ancak 18 Şubat gecesi, stavka, Jukov'a Berlin saldırısını durdurma emri verdi.¹³

Stavkanın kararı, Jukov'un kuzey kanadının durumuna bakılarak verilmişti. Güneyde Konev'in ilerleyişi Jukov'un ki kadar görkemli iken, Rokosovski'nin kuzey Oder'de geri kalmıştı. 3. Beyaz Rusya Cephesi, Doğu Prusya'da sorun yaşamıştı ve Rokosovski'nin 2. Beyaz Rusya Cephesi'ne, 3. Beyaz Rusya'ya yardım etmesi emri gelmişti. Kaydırmanın yarattığı etki, Rokosovski'nin sol kanadını yavaşlatmış ve Jukov'un merkez bölümde hızla ilerleyen ordularıyla arasında bir boşluk yaratmıştı. Böylece Jukov'un Berlin ilerleyişi Pomeranya'da (Doğu

9) Ruskii Arkhiv: Velikaya Otechestvennaya Voina, 1941-1945, Cilt 16 (4): Stavka VGT: Dokumenty i Materialy 1944-1945 gg (Moskova: Terra, 1993) belge 40, s. 326-328.

10) P. T. Kunitskii tarafından "Padenie Berlina: Kogda Ona Moglo Sostoyat'sya?", *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*, n. 9, 2006.

11) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 328.

12) "Marshall G.K. Zhukov: Nastuplenie na Berlin Mogu Nachat 19- 20.2.45," *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*, n. 2, 1995.

13) Kunitskii, "Padenie Berlina."

Prusya'nın bitişiğindeki Kuzey Almanya eyaleti) konuşlanmış olan güçlü Wehrmacht birliklerinin karşı saldırısına açık hale gelmişti. Stavka bu tehdidi savuşturmak için Jukov'a sağ kanadını kuzeye, Berlin'den öteye çevirme ve Pomeranya'daki pozisyonlara saldırı emrini verdi. Konev'in güneyde hızlı ilerleyişinin yarattığı bir başka komplikasyon da yavaşlamaktı. 1. Ukrayna Cephesi, ocak sonunda Oder'e ulaşmış ve geçmiş ve Konev, Elbe Nehri boyunca ilerlemek ve şubat sonunda Berlin'e güneyden saldırmak gibi tantanalı planlar yapmıştı. Bu misyonun birinci evresi -Oder'den Niesse Nehri'ne ilerlemek- şubat ortasında tamamlanmıştı ancak kırk gün boyunca sürekli çatışmak ve 300-400 mil ilerlemek Konev'in askerlerini yorgun düşürmüştü ve karşı saldırı yapamaz hale getirmişti.¹⁴

Bu olaylar dizisi, Mareşal Vasily Chuikov 1960'larda Jukov'un Şubat 1945'te Berlin'e başarıyla dala bileceğini, böylece savaşı daha erken bitirebileceğini iddia ettiği bir makale yayımlamasıyla şiddetle tartışıldı. Chuikov, Stalingrad kuşatması sırasında 62. Ordu'nun komutanıydı. Muharebeden sonra 62. Ordu'nun adı 8. Muhafız Ordusu olarak değiştirildi ve Chuikov, Jukov'un Berlin'e ilerleyişi sırasında, bu harekâta katılan ordunun hâlâ komutanıydı.¹⁵

Chuikov, Jukov'un 1945 Şubat'ında Berlin'e girmeye yetecek kadar askeri olduğunu ve Pomeranya'da konuşlanan Almanların yarattığı tehdidin abartıldığını ileri sürdü. Jukov Berlin'e ilerlemeye devam etmek istedi, dedi Chuikov, ama 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin kuzeye, Pomeranya içlerine dönmesinde ısrar eden Stalin bunu kabul etmemişti. Chuikov, makalede 4 Şubat günü, Stalin ile Jukov arasında yapılan telefon

14) Konev, *Year of Victory*, s. 5'ten itibaren.

15) Chuikov hakkında bkz. R. Woff "Chuikov" Shukman'ın (ed) *Stalin's Generals*. Chuikov'un İngilizce anıları: *The Beginning of the Road* (Londra: MacGibbon&Kee, 1963).

konusmasını duyduğunu ve Sovyet diktatörün Berlin saldırısının durdurulmasını emrettiğini iddia etti. Makaleyi şöyle tamamlıyordu. Chuikov:

Bugüne dek, başkomutan yardımcısı olan ve durumu çok iyi bilen Mareşal Jukov'un, Stalin'i Pomeranya yerine Berlin'e saldırmanın gerekliliği konusunda neden ikna etmeye çalışmadığını hiç anlayamamışımdır. Sonuç olarak Jukov bu görüşünde yalnız değildi; subayların ve askerlerin ruh halini çok iyi biliyordu. Acaba neden, en küçük bir itirazda bile bulunmadan Stalin'in söylediklerini kabul etti?¹⁶

Chuikov, Kızıl Ordu'nun 1945 Şubat'ında Berlin'i alabileceğini söyleyen yegâne kişi değildi. 19 Şubat 1945 günü, *Time* dergisi, "Jukov'un İyi Zamanında" başlığıyla bir haber yayımladı:

Geçen hafta, Mareşal Jukov bütün iradesini kullanmak zorunda kaldı. Baştan çıkması işten değildi. Berlin, Moskova ve Stalingrad muharebelerinden beri uğruna savaştığı ve işgalini planladığı Berlin, koca topraklarının menziline girmişti... Jukov tek bir büyük hücumla Berlin Muharebesi'ni kazanabilirdi... Ama Jukov, pençesini sıkmak için durdu. Belki o kadar büyük bir tehlike yoktu ama, Berlin'e hızlı bir darbe indirmek pek de tehlikesiz sayılmazdı. Jukov, Almanların da çok iyi bildiği bir şeyi biliyordu: Böylesine yayılmış bir şehir, kale haline gelebilir, saldırgan kuvvet bu şehrin yıkıntılarının arasından kanat saldırıları ile kısaca alınabilirdi. Jukov'un Stalingrad'da Almanlara yaptığı zaten buydu.

1946 Nisan'ında Berlin'deki Kızıl Ordu konferansında söylediklerine bakılırsa, *Time*, Jukov'un aklını okumuştur âdeta.

16) Chuikov'un makalesinin bir tercümesi Bialer'in *Stalin and His Generals* kitabında s. 500-505'te bulunabilir.

Vistül-Oder Harekâtı'ndan alınan dersleri tartışmak için toplanan konferansta, harekâtın 1945 Şubat'ında Berlin'i almakla sonuçlanacağı konuşuldu. Jukov cevap verdi:

Elbette, o sırada Berlin'de güçlü bir savunma yoktu. Oder'in batı yakasında düşmanın sadece tekil bölükleri, mangaları, tank birlikleri vardı; Oder boyunca gerçek bir savunma yoktu. Bu çok iyi biliniyordu. Tank ordularını doğrudan Berlin'e yollamak mümkündü. Berlin'i alabilirdi de. Asıl mesele, elbette, alıp alamayacakları, bunu söylemek zor. Ancak baştan çıkmaya direnmek lazım; kolay bir iş değil bu. Bir komutan, aklını hiç kaybetmemeli, başarı karşısında bile. Yoldaş Chui-kov Berlin'e dalmak istemiyor muydu sizce? Ya da Jukov, Berlin'i almak istemiyor muydu? Berlin'e gitmek mümkündü, hareketli birlikleri Berlin'e yollamak mümkündü. Ama... düşman çekilme yolunu kolayca kapatabileceği için geri dönmek mümkün olmayabilirdi. Kuzeyden saldıran düşman rahatça piyademizi kırar, Oder geçitlerine varır ve kuvvetlerimizi sıkıntılı bir pozisyona sokabilirdi. Tekrar vurguluyorum, durmak gerekliydi, baştan çıkmaya direnmek ve maceradan kaçınmak gerekiyordu. Bir komutan karar alırken asla sağduyusunu kaybetmemeli.¹⁷

Jukov'un, Chuikov'un daha sonraki eleştirisine cevabı daha az sakin, eski astının kendisine yönelttiği kişisel iğnelerle düşünecek olursak buna şaşmamak gerekiyor. Jukov, Pomeranya'daki Alman birliklerinin yarattığı tehdidin gerçek olduğunun altını çiziyor ve Chuikov'un bu tehdidi yalıtma ve Berlin'e yürümek için yeterli kuvvetin var olduğu iddiasını reddediyor. Jukov, başka bir yerde olduğunu söyleyerek 4 Şubat'ta Stalin'le yaptığı iddia edilen telefon konuşmasını da kabul etmiyor. Jukov, Chuikov'un savaşta risk almak gereklidir

17) M. I. Golovin, "Uroki Dvukh Operatsii"de bahseder. *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*, s. 1, 1988, s. 25. Toplantının tarihi, Knutskii'nin "Padenie Berlin"inden alınmıştır.

argümanına da şu cevabı veriyor. "Tarihin tecrübeleri göstermiştir ki," diyor Jukov, "bazı riskler alınmalıdır, ama aşırıya kaçılmamalıdır."¹⁸

Jukov ile Chuikov arasındaki tartışmanın odağında, Pomeranya'da bulunan Alman ordularının yarattığı tehlikenin gelişimi bulunur. Bu tehdidin vahameti Rokosovski'nin 2. Beyaz Rusya Cephesi ile Jukov'un 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin kuzey kanadının Almanlarla Pomeranya'da yaklaşık iki ay savaşmasından çıkarılabilir. Bu harekâtların seyri boyunca Kızıl Ordu, yirmiden fazla düşman birliğini yok etti, ama karşılığında 50 bin ölü, 170 bin yaralı verdi ve üç bin tank, uçak ve top kaybetti.¹⁹

Mesele 1966 yılı Ocak'ında, Moskova'da bir askeri tarih konferansında tartışıldığında, katılımcıların ezici bir çoğunluğu Jukov'u desteklediler, bunların arasında Büyük Vatan Savaşı'nın birçok yüksek rütbeli gazisi de vardı. Chuikov konferansa katıldı (Jukov katılmamıştı) ve pozisyonunu savundu ancak Jukov'u destekleyenler arasında Konev ve Rokosovski de bulunuyordu -ikisi de Jukov'un dostu değildi- ve her ikisi de eğer Vistül-Oder Harekâtı devam etseydi Alman savunma-

18) G. Zhukov, "Na Berlinskom Napravlenii," *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*, s. 6. 1965. Bu makalenin tercümesi. H. E. Salisbury'nin (ed) *Marshal Zhukov's Greatest Battles* (Londra: Sphere 1971) de bulunabilir. Chuikov, Jukov'un makalesine *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*'ın editörler kuruluna yazdığı bir mektupla cevap vermiş ve Berlin'in Şubat 1945'te alınabileceği iddiasını tekrarlamıştır. Derginin editörü N. G. Pavlenko mektubu yorumunu almak için Jukov'a yollar. Jukov yayımlanmaması tavsiyesinde bulunur, "çünkü," der, "Chuikov'un iddiaları o dönemki durumun bilimsel analizi ile tutarlı değildir." 1965 Ağustos'unda Pavlenko, Chuikov'a yayın kurulu adına bir cevap göndererek mektubu yayımlamayı kabul etmediklerini bildirir. Jukov'un stavkanın tam desteğini alarak Şubat ortasına kadar Berlin'i almak için çaba göstermiş olduğunu işaret eder: "Ne Stavka ne de 1. Beyaz Rusya Cephesi komutası, 20 Şubat'a dek Berlin'e saldırmaktan kaçınmamıştır," der. RGVA, dosya 41 107, op.1 belge 71, s. 54-74.

19) V. A. Zolotarev ve G. N. Sevast'yanov (ed).

sının kırılacağı düşüncesine karşı çıktılar.²⁰ Stavkanın stratejik kararlarına dair daha sonraki savunmasında ise Jukov o zamanki Pomeranya Harekâtı konusunda daha az coşkuluydu. Stavka, Jukov'a Pomeranya Harekâtı boyunca 1. Tank Muhafız Ordusu'nu 2. Beyaz Rusya Cephesi'ne nakletmesini emrettiğinde, Rokosovski'e "Seni uyarıyorum, orduyu nasıl aldıysan öyle teslim edeceksin," demişti.²¹

Kızıl Ordu'nun şubat sonuna bırakılan Berlin'e ilerleyişinin patırtısı içinde, Jukov İkinci Dünya Savaşı'nın en ünlü askerlerinden bazılarıyla karşılaşma fırsatını buldu. Çavuş Joseph R. Beyrle'nin İkinci Dünya Savaşı'nda hem Birleşik Devletler hem de Sovyet ordusuna hizmet veren yegâne asker olduğu kabul edilir. Beyrle, Normandiya Çıkartması'nın hemen ardından Fransa'da Almanlara esir düşmüş bir paraşütçüydü. 1945 Ocak'ında Doğu Almanya'daki esir kampından kaçıp Sovyet hatlarına doğru yola çıktı ve Kızıl Ordu'ya ait bir tank birliğine ulaştı. Beyrle patlayıcılar konusunda tecrübeliydi, tank birliğinin komutanını onlarla birlikte savaşmak için ikna etti. Bir ay sonra çatışma sırasında yaralandı ve kendisini o zamanlar Landsberg denilen yerde (şimdi Polonya'nın bir parçası) bir Sovyet askeri hastanesinde buldu. Jukov bir gün hastaneyi ziyarete geldiğinde koğuştta yatıyordu. Jukov yaralı bir Amerikan askerinin olduğunu duyunca merakla kapıldı ve bir tercüman aracılığı ile Beyrle ile sohbet etti. Beyrle ona elinde hiç belge olmadığını, bu yüzden yurda dönmesinin çok zor olduğunu anlattı. Ertesi gün Beyrle'nin eline Jukov tarafından imzalanmış, önce Moskova'ya oradan da Birleşik Devletler'e dönmesini sağlayan bir belge ulaştırıldı.

Çavuş Beyrle'nin öyküsü, çavuş, 1994 yılında Normandiya Çıkartması'nın elliinci yıl dönümünde, Beyaz Saray'daki tören-

20) Bkz. Kunitskii, "Padenie Berlina," s.5-6.

21) K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty* (Moskova: Progress Publishers, 1970), s. 305.

de hem Başkan Bill Clinton hem de Rusya Başkanı Boris Yeltsin tarafından madalya ile ödüllendirilince bütün dünya tarafından öğrenildi. Beyrle 2004 yılında öldü. Dört yıl önce oğlu John, Amerika'nın Rusya büyükelçisi olarak atanmıştı. Moskova'da 2011 yılında yapılan bir söyleşide Büyükelçi Beyrle, bildiği kadarıyla "Jukov'un, babasının hayatını kurtardığını" söyledi.²²

JUKOV, KONEVE'E KARŞI: BERLİN YARIŞI

Jukov'un gözü Berlin'in üstündeydi. Mart sonunda genelkurmayla Alman başkentine saldırıyı yenileyen iki varyantlı bir plan sundu: Önce, Oder'in batısında Kustrin bölgesinde var olan köprübaşı genişletilecek, Kustin'in kuzeyine ve Schwedt'in güneyine yeni köprübaşları kurulacaktı, aynı zamanda *Frankfurt on Oder* üzerindeki küçük köprübaşı sağlamlaştırılacaktı.²³ Jukov planlarını genelkurmayla tartışmak için Moskova'ya gitti ancak teklifleri yeni gelişen olaylar yüzünden kabul görmeyecekti.

31 Mart'ta Stalin, batıdaki başkomutan General Eisenhower'den Anglo-Amerikan stratejik planlarını ayrıntılarıyla aktaran bir mesaj almıştı. Eisenhower, Stalin'e en öncelikli hedefinin Ruhr'u savunan Alman kuvvetlerini yok etmek olduğunu söylüyordu. Sonra Erfurt, Dresten ve Leipzig'e ilerleyecek ve bu bölgede Sovyet askerleri ile birleşecekti. Ayrıca, güneyde son bir dayanak noktası oluşturmayı planlayan Almanları

22) Büyükelçi Beyrle'ye bu söyleşi için ve babasıyla ilgili verdiği bilgiler için minnettarım. Joseph Beyrle'nin öyküsü www.506infantry.org/stories/beyrle_his.htm'de bulunuyor. Ayrıca Beyrle'nin serüvenleri hakkında bkz. H. Taylor'un: *Behind Hitler Lines*'ta (New York: Ballantine, 2004) anlatıklarına bakınız.

23) F.D. Vorob'ev et al., *Poslednii Shtrum* (Berlinskaya Operatsiya 1945g) (Moskova: Voenizdat, 1970), s. 44-45. Ayrıca bkz. J. Erickson, "Poslednii Shtrum: The Soviet Drive to Berlin" G. Bennet'in *The End of War in Europe 1945* içinde (Londra: HMSO, 1996) s. 21.

yanıltmak için Ragensburg-Linz üzerine ikinci bir yürüyüş de mümkündü.²⁴

Eisenhower'ın mesajı Stalin'e o gece Amerikan Büyükelçisi Avarrel Harriman tarafından ulaştırıldı. Harriman çıktıktan sonra, Stalin'in yanına Jukov, Antonov ve Schtemenko girdiler ve bir saat kadar kaldılar.²⁵ Stalin'in Eisenhower'ın mesajının içeriğini tartışmış olması muhtemeldir. Stalin ertesi gün Eisenhower'a Batı ve Sovyet stratejik planlarının örtüştüğü cevabını verdi. Sovyetler ile Batılı kuvvetlerin Erfurt-Leipzig-Dresden bölgesinde birleşmeleri gerektiğine katılıyordu, yüksek komuta heyetine de saldırının ana gövdesinin bu yöne doğru olacağını söylemişti. "Alman başkenti" diye başladı Stalin söze, "eski stratejik önemini yitirmiştir, bu yüzden Sovyet yüksek komutası Berlin için ancak ikincil önem taşıyan kuvvetlerini seferber etmeyi düşünmektedir." Asıl Sovyet saldırısı diyordu Stalin, Eisenhower'a, mayısın ikinci yarısında başlayacaktı.²⁶

Stalin'in cevabi mektubu, daha sonraları, Eisenhower'ı Sovyetlerin Berlin ile ilgili niyetleri konusunda yanılttığına dair tartışmalara yol açmıştır. Mümkündür, ancak Stalin o sırada doğruyu söylemekle birlikte sonradan fikrini değiştirmiştir. Böyle bir değişimin olduğuna dair bulgular Konev'in anılarında mevcuttur. 2 Nisan günü, Konev; Jukov, Antonov ve Shtemenko ile birlikte Stalin'in ofisinde iki saatlik bir toplantıya katılır. Konev'in anlattığına göre, Shtemenko bir Sovyet istihbarat kaynağından gelen telgrafı okur, telgrafta İngilizlerle Amerikalıların Berlin'i Kızıl Ordu'dan önce almak için bir harekât hazırlığı içinde oldukları yazmaktadır. Bunun üzerine Stalin, Konev ile Jukov'a döner ve onlara: "Peki o zaman, Berlin'i kim alacak, biz mi yoksa Müttefikler mi?" diye sorar.

24) C. Ryan, *The Last Battle* (Londra: NEL, 1968), s. 142'de söz edilir.

25) *Na Priyome u Stalina*, s. 450.

26) Stalin'in mesajının metni, O. A. Rzheshchenskii, "Poslednii Shtrum: Zhukov ili Konev," *Mir Istarii*, <http://gpw.tellur.ru> da bulunmaktadır.

"Berlin'i alacak olan biziz," der Konev, "ve müttefiklerden önce alacağız."²⁷

Ertesi gün, Antonov, Konev, Shetemenko ve Jukov daha kısa bir toplantı için yine Stalin'in ofisine giderler.²⁸ Aynı gün, Jukov ile Konev, Berlin'in mümkün olan en kısa sürede alınmasını emreden Stalin imzalı bir talimatname alırlar. Jukov'un 1. Beyaz Rusya Cephesi, Berlin'i almak için bir saldırı başlatacak ve harekâtın başladığı günden 12-15 gün sonra Elbe Nehri'ne ulaşacaktır (burası Almanya'da Sovyetler ile Batı ordularının üzerinde anlaştıkları sınır hattıdır). Konev'in 1. Ukrayna Cephesi, Berlin'in güneyinden Almanları aşacak ve on ila on iki gün içinde Dresten'e ulaşacak ve sonra da Leipzig'e saldırıp saldırmamaya karar verecektir. 1. Beyaz Rusya ile 1. Ukrayna cephelerinin sınır hattı Berlin'in güneyinde 15 Nisan'dan geçerli olmak üzere Berlin'in kırk kilometre güneydoğusundaki Lübben olarak kararlaştırılır, 16 Nisan'da ikili saldırının başlayacağı belirtilir.

Plana göre Jukov, Alman başkentine doğrudan saldırarak ve şehri kuzeyden saracak, Konev'in kuvvetleri ise şehri güneyden saracaktır. Rokossovski'nin 1. Beyaz Rusya Cephesi'ne destek rolü verilmiştir. Rokosovski 20 Nisan'da Jukov'un sağ kanadını kuzeyden gelecek Alman karşı saldırısına karşı korumak için saldırıya geçecektir.²⁹ (Bkz. Harita 25: Berlin Harekâtı, Nisan 1945). Hızlı hazırlıklar, Stalin'in Berlin'i Batılı müttefiklerinden önce almak konusundaki kararlılığının işaretiydi. Hava koşulları uygundu, eğer bu harekât olmasa sa-

27) Konev, *Year of Victory*, s. 79. Konev bu toplantının tarihini 1 Nisan olarak veriyor, ancak Stalin'in randevu defterine göre 2 Nisan'da yapılmış. *Na Priyome U Stalina*, s.450. Ne Jukov ne de Shtemenko anılarında bu olaya değinmişlerdir, gerçi Shtemenko stavkada genel inancın, müttefiklerin Berlin'i Kızıl Ordu'dan daha önce almaya niyetli olduğuna değinmişti.

28) *Na Priyome U Stalina*, s. 450.

29) O. A. Rzheshchvsky, "Vyazat' Berlin! Noyc Dokumenty," *Novaya i Noveishaya Istoriya*, s. 4, 1995.

vaştan sağ kurtulabilecek Sovyet askerlerinin hayatlarına mal olacak olsa da başarıdan emindi.

Shtemenko anılarında, Stalin'in 1. Beyaz Rusya ile 1. Ukrayna cepheleri arasındaki sınır hattının, Jukov ile Konev arasında Berlin'e varma yarışı oluşturmak için Stalin tarafından değiştirildiğini söyler. Shtemenko'ya göre, asıl sınır hattı çok daha güneydedir ve Konev, kuvvetlerini Berlin'in daha da yakınına yerleştirmek için itiraz edince Stalin tarafından değiştirilmiştir. Daha sonra, Stalin güya Shtemenko'ya ve genelkurmayya şöyle söylemiştir: "Berlin'e kim önce ulaşırsa, bırakın o alsın."³⁰ Shtemanko'nun öyküsü muhtemelen bir miktar abartılı, ancak Stalin'in Berlin'i bir an önce almak için Jukov ile Konev arasındaki rekabeti kızıştırdığını tahayyül etmek de çok güç değil.

Konev'e göre, 1. Beyaz Rusya ile 1. Ukrayna cepheleri arasındaki sınırın değişimi kendisinin değil, Stalin'in fikridir. "Acaba, Lübben'deki bu sınır hattı," diye sorar Konev, "iki cephe arasında rekabet yaratmak için mi çizildi? Bu ihtimali inkâr edemem, en azından yok sayılamaz."³¹ Ancak Jukov, Shtemenko'nun anlattıklarını şiddetle reddeder ve 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin Berlin'i tek başına almak üzere görevlendirildiğinde ısrar eder, Konev'in 1. Ukrayna Cephesi'ne gerekli görüldüğünde yedek rolü verilmiştir.³²

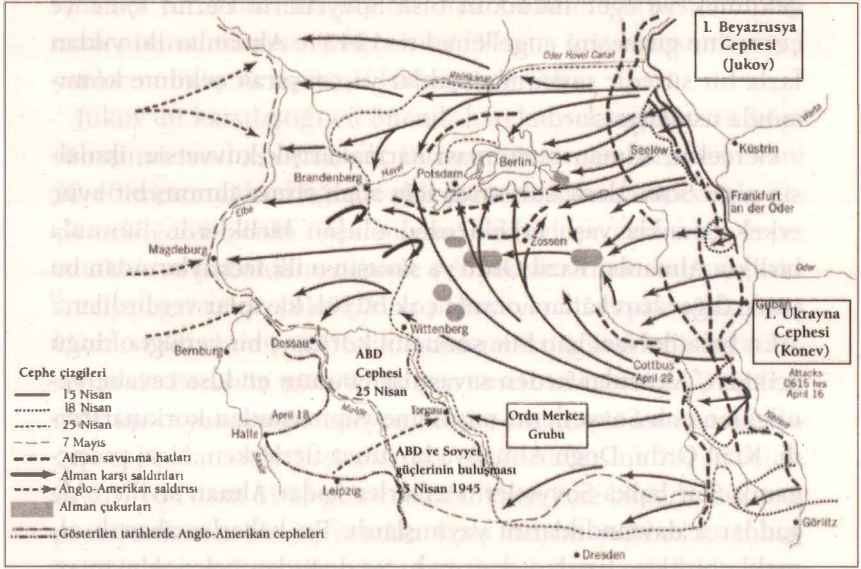
Berlin, önceki beş yıl boyunca mütemadiyen vurulmuş olmasına rağmen muhteşem bir hedefti. 1940 ve 1945 yılları boyunca, İngiliz RAF, Berlin'e 60 bin tondan fazla bomba atmış, 200 bin kişiyi öldürmüştü ve şehir merkezindeki binaların yüzde 75'ini yıkmıştı. Şehirde yaşayanların büyük bir çoğunluğu

30) Bialer, *Stalin and His Generals*, s. 500.

31) I. S. Konev, *Zapiski Komanduushchego Frontom* (Moskova: Voenizdat, 1981), s. 404.

32) Zhukov, *Vospominaya*, Cilt. 3, s. 225-26. Bu paragraf, Jukov'un anılarının Sovyet dönemi baskılarından çıkarılmıştır.

Harita 25 - Berlin Harekâtı, Nisan 1945

evsizdi. Savaşın önce Berlin'in nüfusu 4,5 milyona yakındı. 1945 başında nüfus üç milyonu biraz geçiyordu, buna 130 bin çocuk ve iki milyona yakın kadın dâhildi. Şehir doğudan gelen mültecilerle, Doğu Cephesi'nde savaşmış SS birliklerinin yabancı gönüllüleri ve Almanlar tarafından silah fabrikalarında çalıştırılmak üzere zorla getirilmiş yüz binlerce köle işçi ile doluydu.

Şehir savunmasının derinliği otuz mildi; üç savunma bölgesi halinde örgütlenmiş, makineli tüfek yuvaları, sığınaklar, koruganlar, siper sistemleri, anti-tank hendekleri, toplar, tanklar ve anti-tank silahları ile donatılmıştı. İleri bölgelere mayın tarlaları döşenmiş, Sovyetlerin ilerleyişini yavaşlatmak için birçok bölgeye su verilmişti. Berlin'in uçak-savar savunması için yapılmış olan koskocaman kuleler yaklaşan kara savaşına uygun hale getirilmişti. Bir milyon Alman askerini, 1.500 tank, saldırı silahı, on bin havan ve top, şehri ve dış ma-

halleri savunuyordu. Almanların planı bölge bölge çatışarak çekilmek ve eğer mümkün olsa Sovyetlerin Berlin içine ve çevresine girmesini engellemekti. 1945'te Almanlar iki yıldan fazla bir süredir savunmadaydılar ve çatışarak çekilme konusunda ustalaşmışlardı.

Gerçekte, Alman savunması karmakarışık kuvvetsiz, ikmal-siz çoğu Sovyetlerle son savaş için silah altına alınmış bir avuç erkek çocukla yaşlı erkeklerden oluşan birliklerdi. Bununla birlikte Almanlar Kızıl Ordu'ya savaşın o ilk feci aylarından bu yana, diğer harekâtlara oranla çok büyük kayıplar verdirdiler.³³

En fanatik Nazi için bile sonucun korkunç bir yenilgi olduğu açıkken, Almanlar neden savaştılar? Bunun en kısa cevabı, yenilgiden çok Sovyetlerin misilleme yapmasından korkmalarıydı. Kızıl Ordu, Doğu Almanya boyunca ilerlerken, Nazi propagandacılar halka Sovyetlerin askerler kadar Alman sivillere de gaddarca davrandıklarını yaymışlardı. Bu haberler abartılı olmakla birlikte, bazıları doğrudu ve doğudan gelen Alman sığınmacılar tarafından da teyit edilmişlerdi. Almanlar, savaşa devam ederlerse bir şeylerin değişebileceğini, Berlin'e önce Batılı müttefiklerin varabileceğini, Stalin'in Churchill ve Roosevelt ile çatışabileceğini veya Hitler'in çok gizli süper silahlarının ortaya çıkıp savaşın seyrini değiştirebileceğini umuyorlardı.

Var olan sınırlı zamanda Jukov, Kızıl Ordu'nun o güne kadar karşılaştığı en büyük ve en iyi savunulan hedefin karşısına çıkarabileceği zorluklara olabildiğince iyi hazırlandı. 3.155 tank ve kendinden tahrikli silah, 14.628 top ve havan ve 1.531 roket rampası ile desteklenen 77 tüfekli piyade birliğinden oluşan bir kuvvet topladı. Oder üzerine kırk sal geçişi ve yirmi beş köprü yapıldı. Jukov'un istihkâmcıları şehir merkezi-

33) Berlin muharebesi hakkında bkz: A. Beevor, *Berlin: The Downfall 1945* (Londra: Penguin, 2002), A. Read and D. Fisher, *The Fall of Berlin* (Londra: Pimlico, 2002); Ryan, *The Last Battle*; T. Le Tissier, *Marshal Zhukov at the Oder* (Stroud, U.K: Sutton, 2008).

nin maketini yaptılar ve Stalingrad ölçeğinde bir şehir savaşı için her türlü hazırlık yapıldı. Ana saldırının arifesinde düşman ateşini üzerine çekecek ve Alman savunmasının zayıf yanlarını bulacak bir keşif kolu gönderildi.

Jukov'un karşılaştığı en önemli harekât sorunu Kustrin köprübaşının nasıl aşılacağıydı. Bunun için Seelov Tepesi'ni yani 30-40 metre yüksekliğinde dik yamaçlı kumul tepeyi ele geçirmek gerekiyordu. Almanların çok iyi savundukları tepe, bataklık ve ilkbahar nedeniyle yer yer su altında kalmış çevre araziye egemendi. Jukov, kara ordusuyla bir cephe saldırısına karar verdi, bunu iki tank ordusunun savunmayı kırması, sonra da Berlin'in güneyden çevrilmesi izleyecekti. Düşmanı hazırlıksız yakalamak isteyen Jukov, öncesinde kısa ancak yoğun topçu ateşiyle başlayan bir gece saldırısına karar verdi. Saldırı 16 Nisan 1945 günü sabaha karşı üçte başladı, düşman pozisyonlarına bir milyondan fazla mermi yağdırıldı. Jukov 3:30'da yüz milyon mermilik 140 projektörün yakılarak savaş meydanını aydınlatmasını emretti. "Çok çarpıcı bir resimdi." diye anlatıyor Jukov, "bütün hayatım boyunca hiç böyle bir şey görmemiştim." Dramatik olmakla birlikte, Jukov'un generalleri bu taktiğin verimliliğinden pek de emin değiller, daha sonra, projektörlerin Almanlar kadar Sovyet askerlerini de kör ettiğine dikkat çektiler. Geriye dönük tartışmalara neden olan bir konu da, Jukov'un tank ordularını açılış saldırısından sadece birkaç saat sonra savaşa sürmesi oldu. Bu hamleyi, Seelow tepesine saldıran piyadelere destek amacıyla yapmıştı ancak Kustrin köprübaşı küçük ve sıkışık bir bölgeydi, tanklar yollarda sıkıştılar ve böylece piyadenin ilerleyişi yavaşladı. Jukov'un tepeyi alması yaklaşık üç gün sürdü.

8. Muhafız Ordusu'ndan Yüzbaşı Anatoly Mereshov, Jukov'un olaylar karşısında yaşadığı sıkıntıyı anlatıyor: "Jukov kızmıştı, kısa, tehditkâr, kısa ve sert sözler söyledi. XXIX. Piyade Kolordusu'nun komutanını bulacak ve ona Seelow tepe-

sine sabaha karşı 3'te saldırmasını yoksa rütbesinin sökülüp Sovyetler Birliği Kahramanı nişanının geri alınacağını söyleyecektim. 47. Ve 82. Muhafız birliklerinin komutanlarına da benzer tehditler yağdırıldı. Emri aynen ilettim ama muhataplarının hepsi aynı şeye dikkat çektiler. Keşifçilerimiz ana Alman pozisyonunun Seelow tepesinin ters tarafında olduğunu tespit etmişlerdi, topçu ateşimiz onlara hiç etki etmemişti.”³⁴

Jukov, Kustrin köprübaşında sıkışmışken, Konev fırtına gibi ilerliyordu. Konev'in anlattığına göre, 17 Nisan gecesi Stalin ile görüşmüş ve bu görüşme sonrasında stavkadan tank ordularıyla Berlin'e güneyden girme emrini almıştı.³⁵ Bu olay Jukov'un Seelow Tepesi'ni kırmak için daha da büyük bir çaba içine girmesine yol açtı. 18 Nisan'da komutanlarına ileri birlikleri bizzat teftiş etmelerini ve ilerlemeye kimin mani olduğunu bulmalarını emretti. “Verilen görevleri yapmaktan aciz” veya “çözüm bulamadığını gösteren” subaylar derhal görevden alınacaktı.³⁶ Jukov aslına dönmüştü.

Jukov'un askerleri nihayet köprübaşını ele geçirdiler. 20 Nisan'da topçu doğrudan Berlin'i vuracak şekilde konuşlandı. Ancak şehre ilk kimin gireceğine dair Konev ile girdiği yarış devam ediyordu. O akşam her ikisi de tank komutanlarına ertesi gün Berlin'in eteklerini aşacak şekilde konuşlanmaları emrini verdiler. Jukov'un verdiği emirde, görev tamamlanır tamamlanmaz haberin yalnızca Stalin'e değil, basına da ulaştırılması gerektiği özellikle belirtiliyordu. John Erickson'ın dediği gibi, “Bu emir hayal gücüne hiç yer bırakmıyordu. Jukov Berlin'e ilk giren olmaya niyetliydi ve bunu yalnızca Stalin değil, dünya basını da bilmeliydi.”³⁷ Sonuç olarak Berlin'in ban-

34) M. Jones tarafından, *Total War: Stalingrad to Berlin* (Londra: John Murray, 2011), s. 280-281'de değinilmiştir.

35) Konev, *Year of Victory*, s. 105-108.

36) J. Erickson, *The Road to Berlin* (Londra: Weidenfeld&Nicholson, 1983), s. 571-572.

liyölerine hem 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin hem de 1. Ukrayna Cephesi'nin birlikleri aynı anda girdiler.

Harabeye dönmüş olan Reichstag binası, Berlin'in ortasında koskocaman, etkileyici bir yapıydı. Hitler 1933'te iktidara geldikten çok kısa bir süre sonra yanmış ve sadece dış cephesi kalmıştı. Yangının Hollandalı bir komünist olan Marinus van der Lubbe'nin çıkardığı iddia edilmiş ve yangın Naziler tarafından ülkede baskıcı bir rejimin kurulması için kullanılmıştı. Hitler'in diktatörlüğünün ilk adımıydı. Bu düzmece suçla yargılananların arasında Van der Lubbe'nin yanı sıra daha sonra Komünist Enternasyonal'in liderliğini yapacak olan, Stalin'in sırdaşı Georgi Dimitrov da vardı. Uluslararası bir protesto kampanyasının ardından sadece Lubbe mahkûm olmuş, Dimitrov sınır dışı edilerek Sovyetler Birliği'ne gönderilmişti. Sovyetlerin bakış açısına göre Reichstag, İngiliz askeri tarihçisi Chris Bellamy'nin de ifade ettiği gibi "ikonik bir zafer simgesi olmak bakımından her türlü özelliği taşımaktaydı."³⁸

23 Nisan'da Stalin, Berlin'in iç kısımları için yaklaşmakta olan muharebede Konev ile Jukov'un cephelerinin sınır hattını belirleyen bir emir yayınladı. Emirde Berlin, şehir merkezinin güneyinden, Reichstag binasının 150 metre ötesinden ikiye bölünüyordu, burası Jukov'un bölgesiydi. Konev ile Jukov arasında Berlin'i almak için yapılmakta olan yarış fiilen sona ermişti. Konev, Hitler'in başkentini almanın onurunu paylaşacaktı ama zaferin aslan payı, askerleri Reichstag binasından içeri dalan Jukov'un olacaktı.³⁹

Ertesi hafta Konev'in ve Jukov'un birlikleri, Almanların

37) Ibid., s. 578.

38) C. Bellamy, *Absolute War: Soviet Russia in the Second World War* (Londra: Macmillan, 2007), s. 664.

39) Ibid., s. 586. Direktifin bir kopyası Kongre Kütüphanesi'nin el yazmaları bölümünde, Volkogonov belgelerinin içinde bulunabilir.

1942'de Stalingrad'da yaptıklarına benzer bir şekilde sokak sokak, bina bina savaşıarak şehir merkezine doğru ilerlediler. Sovyetlerin en çok kullandıkları tekniklerden bir tanesi de binaları topçu ateşine tutarak içindekilerle birlikte yıkmaktı. RAF tarafından başlatılan Berlin'in yıkılışı, Kızıl Ordu tarafından tamamlandı. Muharebe, 30 Nisan günü Reichstag binasında yoğunlaştı. Akşam saatlerinde Jukov'un 3. Şok Ordusu'ndan iki asker, binanın üzerine Sovyet bayrağını çektiler. Sovyet fotoğrafçı Yevgeni Chaldei, Amerikalıların iki ay önce Iwo Jima'da Amerikan bayrağıyla yaptıkları gibi Sovyetlerin, Berlin'i alışlarının ikonik bir fotoğrafını çekmek için başka iki askerle sahneyi tekrarlattı. Ancak Amerikalılar Iwo Jima'da 25 bin kayıp vermişken Sovyetler, Berlin Harekâtı sırasında yüz binlerce kayıp vermişti. Çok yüksek bir bedel ödenmişti ama Stalin'in, Jukov'un ve Konev'in Berlin'i almak konusundaki kararlılıklarının Kızıl Ordu tarafından da paylaşıldığına hiç kuşku yoktu.

Konev'in tesellisi ise 25 Nisan'da Amerikalılarla ilk buluşan Sovyet ordusunun komutanı olmaktı. Birleşme Berlin'in yetmiş mil güneybatısında, Elbe üzerindeki Torgau'da oldu. Bu mutlu olay, haber kameraları için yeniden sahnelendi ve Moskova'da top atışları ile kutlandı.

1 Mayıs günü Stalin, Berlin'in ele geçirilişini dünyaya açıkladı: "Birinci Ukrayna Cephesi tarafından desteklenen 1. Beyaz Rusya Ordusu'nun askerleri... Almanya'nın başkenti, Alman emperyalizminin merkezi ve saldırganlık yatağı Berlin üzerinde tam kontrol sağlamışlardır." Ertesi gün, Berlin'de kalan son savunma da teslim oldu. Muharebenin sonunda, Berlin Harekâtı sırasında verilen Sovyet kayıpları 350 bine ulaşmış, Almanlar ise yarım milyon kayıp vermişler ve yarım milyon da Sovyetler tarafından esir alınmıştı. Kayıpların arasında ölen 125 bin sivil Alman da vardı, bunların arasında sadece 1945 Nisan'ında intihar etmiş olan 4.000 kişi bulunuyordu.

Berlin'i kontrol altına alan Jukov'un önündeki en acil iş, Hitler'in intihar etmiş olduğunu doğrulatmaktı. Stalin gibi Jukov da Nazi diktatörünün kendini öldürmesi konusunda kuşkuluydu ve yardımcısı Martin Bormann ile birlikte kaçmış olabileceğinden korkuyordu. Jukov, Emperyal Şansölyeliği'ne, Hitler ile yine intihar eden Nazilerin propaganda şefi Joseph Goebbels'in cesetlerini aramaya gitti. Hiçbir şey bulamadı, ancak kendisine Goebbels'in ebeveynleri tarafından zehirlenen altı çocuğunun cesetlerinin Hitler'in sığınağında olduğu söylendi. "İtiraf edeyim," diyor Jukov, "aşağı inip o çocuklara bakmayı yüreğim kaldırmadı."⁴⁰ Jukov ile Stalin, ancak bir Sovyet adli tıp ekibinin yaptığı yoğun araştırmanın ardından Hitler'in kendisini öldürmüş olduğunu tereddütle kabul ettiler.⁴¹

Reichstag'da binanın girişindeki sütunlara Sovyet askerlerinin çizdiği binlerce grafitinin arasına Jukov da imzasını ekledi. Jukov'un Reichstag'a ve şansölyeliğe gidişi filme alındı ve yayınlanan görüntüler en önemli Sovyet generali olarak ününe ün kattı. Birkaç gün sonra daha da ünlü bir an filme alındı. 7 Mayıs günü, Alman silahlı kuvvetleri Fransa'nın Reims kentinde teslim anlaşmasını imzaladılar. Ancak o sırada orada nispeten düşük rütbeli bir Sovyet subayı bulunduğu için Stalin, anlaşmanın bir ön anlaşma olduğu ve asıl anlaşmanın Berlin'de Jukov tarafından imzalanması gerektiğinde ısrar etti. Tören 8 Mayıs günü Doğu Berlin'deki Karlshorst'ta, bir villada yapıldı. Amerikalıları Amerikan Stratejik Hava Kuvvetleri'nin Komutanı General Carl Spaatz, İngilizleri Hava Mareşali Arhur Tedder ve Fransızları ise Kara Kuvvetleri Komutanı General Jean de Lattre de Tassigny temsil ediyordu. Almanya adına imza atacak olan ise Feldmareşal Wilhelm Keitel'di. Belgenin imzalanışı gece yarısının hemen ardından 9 Mayıs günü

40) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 395

41) Bkz. L. Bezymenksi, *The Death of Adolf Hitler* (Londra: Michael Joseph, 1968).

gerçekleşti. Bu tarih o günden beri Rusya'da Zafer Günü olarak kutlanır. İmza töreninin ardından Jukov orada bulunan herkesi kutladı. Sonrasını şöyle anlatıyor: "Salonda müthiş bir sevinç hasıl oldu. Herkes birbirini kutluyor, herkes el sıkışıyordu. Birçoklarının gözlerinde sevinç gözyaşları vardı. Etrafımı silah arkadaşlarım sarmıştı." Törenin ardından bir resepsiyon verildi, bütün gece şarkılar söylendi, danslar edildi: "Dans söz konusu olduğunda, Sovyet generallerinin rakibi yoktu. Ben bile kendimi tutamadım, gençliğimi hatırladım ve Russkaya dansını yaptım."⁴²

19 Mayıs günü Jukov, Moskova'ya döndü ve Stalin'in onu Almanya'daki Sovyet işgal gücünün komutanlığına ve Müttefik Kontrol Konseyi'ne (Allied Control Council, ACC) Rus temsilcisi olarak atamaya karar verdiğini öğrendi. Savaş sırasında, savaşın bitiminden sonra Almanya'nın Amerikan, İngiliz, Fransız ve Sovyet işgal bölgeleri halinde bölünmesine karar verilmişti. Berlin de, Sovyet işgal bölgesinin epeyce iç kısmında bulunmasına rağmen, kendi içinde işgal bölgelerine ayrıldı. (Bkz. Harita 26, Almanya'daki Müttefik işgal bölgeleri). ACC'nin merkezi Berlin'de olacak, Müttefik operasyonlarını koordine edecek, ortak politikaların uygulanmasını denetleyecek ve ülke bütünüyle askerden ve Nazilerden arındırılıp demokratikleştirildikten sonra Almanya'nın birleştirilmesini hazırlayacaktı.

Jukov, Moskova'da iken Stalin'in Kremlin'deki ofisinde Antonov, Shtemenko ve diğer yüksek düzeyli subaylarla yapılan toplantılara katıldı. Haziran sonunda başka toplantılar da yapıldı. Tartışma konusu Mançurya'ya yapılacak olan Sovyet işgaliydi.

Japonlar, 1941 Aralık'ında Pearl Harbor'da Amerikalılara saldırdıklarında, Sovyetler Birliği tarafsız kalmıştı ancak Stalin

42) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 401.

Harita 26 - Almanya'daki Müttefik İşgal Bölgeleri

mümkün olduğu anda Uzak Doğu'daki savaşa katılacağına söz vermişti. 1945 Şubat'ında yapılan Yalta Konferansı'nda, Stalin Başkan Roosevelt'e Almanya teslim olduktan üç ay sonra Kızıl Ordu'nun Mançurya'daki Japon kuvvetlerine saldıracağını söylemişti. Bu durumda tarih 1945'in Ağustos'uydu.

Sovyet işgaliyle görevlendirilen komutan, Vassilevski idi. Harekât 8 Ağustos'ta başladı. Birkaç gün içinde Japonya'nın Kwantung Ordusu yenildi, 80 bini ölü olmak üzere çok ağır kayıplar verdi. Kızıl Ordu'nun saldırısı Amerikalıların Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atmalarına rastladı. Çifte şok yaşayan Japonlar 14 Ağustos'ta teslim oldular.

Jukov, Mançurya Harekâtı'na hiç karışmadı, ancak Kızıl Ordu'nun çarpıcı başarısından belli bir tatmin yaşamış olmalı, zira Sovyet işgalinin başlama noktası, 1939 yılında zafer ka-

zanmış olduğu Halhin-Gol'dü.⁴³

Jukov, Almanya'daki yeni görevine 30 Mayıs'ta atandı. 9 Haziran'da Alman başkentinde bir basın toplantısı düzenledi, hem Sovyet hem de yabancı gazetecilerin yazılı ve sözlü sorularını cevapladı. Berlin Harekâtı'nı özellikle bol bol anlattı; Sovyet saldırısının ne kadar dikkatle hazırlandığını, Almanları hazırlıksız yakalamak için gece yapılan bombardımanların cüretkârlığını özellikle vurguladı. Berlin ile Moskova muharebelerini kıyaslaması istendiğinde Jukov, Moskova'da Sovyetlerin hem büyük bir karşı saldırı başlatırken aynı zamanda şehri başarıyla savunduklarını da söyledi. Halhin-Gol ile ilgili sorular da geldi; Japon askerleri ile Alman askerlerini kıyaslaması istendiğinde ise Jukov isabetli bir şekilde Almanların artık düşman olmadıklarını ama 1939'da savaştığı Japonlara göre teknik bakımdan daha üstün olduklarını söyledi. Jukov çok etkileyici bir performans sergilemişti, ancak bu kez Stalin'e her zamanki gibi övgüler düzmemiştir.⁴⁴

Basın toplantısında bulunanlardan biri de *Sunday Times*'in savaş sırasındaki Moskova muhabiri Alexander Werth'di. "Jukov'un karşısında insan çok büyük bir adamın huzurunda olduğunu hissediyor," diye hatırlıyor Werth. "Ancak davranışları basit, güler yüzlü bir insan." Öte yandan Werth, Stalin'in askeri liderliğini anmadan geçmeyen Jukov için "Kendisini son derece beğeniyor, alçak gönüllülükle neredeyse ço-

43) Jukov'un Stalin'in ofisinde Mayıs-Haziran 1945'teki toplantıları *Na Priyome U Stalina*, s. 454-457'de kayıtlıdır. Stalin ve Uzak Doğu Savaşı ile ilgili olarak bkz. T. Hasegawa, *Racing the Enemy: Stalin, Truman and the Surrender of Japan* (Cambridge Mass: Harvard University Press, 2005) ve G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939-1953* (Londra: Yale University Press, 2006), s. 279-295. Hokkaido'nun -Japonya'nın kuzey adası- istilasına dair teyit edilmemiş haberlerdir bunlar, ayrıca tartışmalıdır, Jukov "serüven" iddiasını dikkate almaz. Bkz. J. Haslam, *Russia's Cold War* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2011), s. 60.

44) "Press-Konferentsiya u Marshala G. Zhukova." *Pravda*, 10 Haziran 1945. Jukov'a basın toplantısında Dış İşleri Komiser Yardımcısı A. Y. Vyshinsky'de eşlik etmiştir.

cukça bir övüngeçliğin ilginç bir karışımı, Kızıl Ordu'nun kazandığı bütün büyük zaferlerden kendine pay çıkarıyor,"⁴⁵ demiştir.

ZAFER ALAYLARI

Tarihin en büyük silahlı çatışması olan Sovyet-Alman savaşı-
nın kazanılışındaki muazzam rolü düşünülürse Jukov'un kapıldığı kibir, anlaşılır bir durumdu. Jukov'un kendine verdiği önem, Stalin'in Kızıl Meydan'daki büyük zafer alayında selamları kabul etmesine izin vermesiyle daha da büyümüş olmalı.

Haziran ortasında Jukov, üçüncü Sovyetler Birliği Kahramanı ödülünü almak üzere Moskova'ya döndü. 18 veya 19 Haziran civarında Stalin, onu daçasına çağırdı ve at binmeyi hatırlayıp hatırlamadığını sordu.⁴⁶ Jukov olumlu cevap verince, Stalin, onu Rokosovski'nin komutasındaki geçit alayını selamlamakla görevlendirdiğini söyledi. Jukov, selamı başkomutanın alması gerektiğini söyleyerek itiraz edince, Stalin, geçit alaylarını denetleyemeyecek kadar yaşlı olduğunu söyledi.⁴⁷ Ertesi gün Jukov, alayın tatbikat yaptığı Moskova Merkez Havvaalanı'na gitti. Burada havacı subay olan Stalin'in oğlu Vasily ile buluştu. Vasily, babasının alayı selamlamak istediğini ama eğitim sırasında attan düştüğünü söyledi, Jukov da aynı ata binecekti. Bu öykü, Jukov'un amlarının Sovyet sonrası baskısında yer almıştır, ancak içki ve disiplinsizlik sorunları olan ve babasıyla iyi geçinemeyen Vasily'nin çok güvenilir bir tanık olmadığını söylemek gerekir. Daha da ötesi, Stalin'in at binmeyi öğrendiğine dair hiçbir bulgu yoktur.⁴⁸

45) A. Werth, *Russia at War, 1941-1945* (Londra: Pan, 1965), s. 889-893.

46) Jukov'un zamanlaması doğruya yakındır. 19 Haziran'da Stalin'in ofisinde Sovyetlerin Uzak Doğu Savaşı'na girişlerinin tartışıldığı bir toplantıya katılmıştır, savaş ağustosta Japonya'ya Mançurya'da saldırarak başlayacaktır: *Na Priyome u Stalina*, s. 457.

47) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt.2, s. 423-24.

48) W. J. Spahr, *Zhukov, The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato. Calif. : Presidio, 1993), s. 192-193.

Jukov'un geçit sırasında bindiği at, Jukov'un 1930'lardaki eski süvari komutanı Mareşal Budenny'nin tavsiye ettiği, Tspeki adlı muhteşem bir beyaz Arap atıydı. Resmigeit, 24 Haziran'da yapıldı. Kremlin'in saati sabah 10'u çaldığında, Jukov ile eşlikçileri atlarını Kızıl Meydan'a sürdüler. Kendilerini, bütün cephelerin ve Sovyet silahlı kuvvetlerinin bütün sınıflarından oluşan karışık alayların oluşturduğu kollar bekliyordu. Her kolun başında Jukov'la savaş sırasında birlikte hizmet etmiş, aralarında Vasilevski, Konev, Meretskov, Tolbukhin, Bagramyan ve Yeremenko'nun da bulunduğu generallar ve mareşaller bulunuyordu. Zafer alayı, Jukov için muhteşem bir zafer anıydı ancak şan ve şeref yalnızca başkomutan olan Stalin'le değil, Sovyet yüksek komutasının bütün mensupları ile paylaşılmalıydı. Sovyet diktatörü, alayı Lenin'in mozelesinin üzerindeki bir platformdan izledi ve geçit yapan birliklerin Kremlin duvarına yığdıkları, ele geçirilmiş 200 Nazi sancağını kabul etti.

Resmigeitten sonra, Kremlin'de 2.500 general ve subay için bir resepsiyon verildi. Stalin'in resepsiyonda kaldırdığı kadeh, Sovyet silahlı kuvvetlerinin oraya toplanmış olan seçkinlerini şaşırtmış olabilir. Kadehini generallerine değil, o büyük devlet mekanizmasını çalıştıran, onun ve mareşallerinin savaşı kazanmalarını sağlayan milyonlarca küçük insana kaldırdı. Dört gün sonra Stalin, Generalissimo yani generaller generali ilan edildi. Jukov ile yüksek komutaya bundan açık bir mesaj verilemezdi; zaferin şanı onların olabilirdi, ama patron hâlâ Stalin'di.

Moskova'daki zafer alayı büyük bir başarı kazandığı için Sovyetler, benzerini Berlin'de de yapmak istediler. Resmigeit, 7 Eylül'de yapıldı ve selamı yine Jukov kabul etti. Jukov orada bulunan en yüksek rütbeli Amerikalı generali, huysuzluğuyla meşhur George Patton'u pek etkileyememişti. "Komik bir opera oyuncusu gibi tam takım üniformasını giymiş bütün

madalyalarını takmıştı,” diye yazdı karısına. “Kısa boylu, şişmanca, maymun gibi çıkık çenesi var, ama mavi gözleri güzel.” Eski bir süvari olan Patton’un, Jukov’u Moskova’daki resmigeçitte at üstünde görememesi yazık olmuş. Belki daha fazla etkilenebilirdi.⁴⁹

Jukov’a ev sahipliği görevi verilen bir başka olay da Stalin, Churchill ve 1945 Nisan’ında henüz başkanken ölen Roosevelt’in yerine gelen Harry Truman’ın katıldığı Potsdam Zirvesi oldu. 1945 yazında İngiltere, Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler arasında savaş döneminde kurulan ittifakın devam edeceğine ve savaş sonrasında barış ve refah içinde bir düzen kurulacağına dair umutlar hâlâ yüksekti. Toplantının mekânı Büyük Berlin bölgesinde sağlam kalmış birkaç büyük binadan biri olan Cecilienhof Sarayı’ydı. Stalin, Berlin’e 16 Temmuz 1945 günü trenle geldi. Churchill ve Truman’ın aksine yıkılmış şehri gezmek için hiçbir istek göstermedi ve Jukov’a kendisini törensiz karşılaşmasını emretti. Ancak Jukov’un hatırladığı kadarıyla Stalin’in keyfi, Hitler’in Almanya’sının resmi başkentinde İkinci Dünya Savaşı’nın diğer iki muzaffer devletinin liderleri ile buluşacağı için gayet yerindeydi.

Jukov toplantıya katılmadı. Stalin’in Potsdam’daki asıl askeri danışmanı, genelkurmayın yeni başkanı olan Antonov’du ve askeri tartışmalar Sovyetlerin Mançurya’da Japonlara yapacağı saldırıyla ilgiliydi. Jukov’un bu işle bir ilgisi yoktu. Ancak Jukov toplantının bazı seanslarına katıldı. Bir seanstan sonra Truman, Stalin’e, Amerika’nın atom bombası denemelerinin başarılı olduğunu ve Japonya’ya atmaya niyetli olduklarını söyledi. Stalin bu habere hiçbir tepki göstermedi ama daha sonra Jukov ve Molotov’la konuştu ve Sovyet atom bombasının geliştirilme çalışmalarının hızlandırılmasını emretti. Jukov’un anılarında kayda geçen bir başka olay da Churchill’le

49) Ibid., s. 194. Patton, 1945 Aralık’ında bir yol kazasında öldü.

çeşitli muharebeler hakkında uzun uzun sohbet ettiği bir resepsiyon sırasında yaşandı. Şerefe kadeh kaldırmalar başladığında, Churchill hiç beklenmedik bir şekilde Jukov'un şerefine kadeh kaldırdı. Jukov karşılık vermek için kadeh kaldırdığında Churchill'e yanlışlıkla "yoldaş" diye hitap etti ama daha sonra hemen hatasını anlayıp kadehini bütün müttefik "silah yoldaşlarına" kaldırdığını söyledi. Ancak ertesi gün Stalin, Jukov'u yeni "yoldaşı" nedeniyle iğneledi.⁵⁰

Potsdam'daki ana siyasi tartışma Almanya'nın geleceği ile ilgiliydi. Ülkenin askerden, Nazilikten arındırılmasına, demokratikleştirilmesine ve savaşın yol açtığı hasarı tamir etmek için tazminat ödemeye (çoğunlukla Sovyetler Birliği'ne) zorlanmasına karar verildi. Zamanı geldiğinde işgal bölgeleri birleştirilecek, barıştı ve demokratik bir devlet kurularak merkezi bir Alman hükümeti oluşturulacaktı. En azından teorik olarak böyleydi. Pratikte ise Sovyet ve Batılı işgal bölgeleri Büyük ittifak 197-1948'de çözülüp Soğuk Savaş başladığında Almanya'nın siyasi ve ekonomik bölünmesinin temelini oluşturdular.

JUKOV VE EISENHOWER

Almanya'daki Sovyet askeri idaresinin başında bulunan Jukov, çok geçmeden muazzam bir işgal mekanizmasına dönüşen gücün başındaydı. Kâğıt üzerinde Sovyet bölgesinin bütün sivil ve askeri kontrolü elinde olsa da, onun gücü batı bölgelerindeki muadillerinden çok daha sınırlıydı. Sovyet bölgesindeki siyasi işleri dış işleri bakanlığı ile Komünist Parti götürüyor, Sovyetlerin savaş tazminatlarını toplamakla görevli yetkililer rahatça dolaşüyor ve ülkenin endüstriyel kaynaklarını alıp SSCB'ye gönderiyorlardı. Milyonlarca Sovyet savaş esiri ile Alman toplama kamplarından kurtarılanların ülkelerine gönderilmeleri için yapılan devasa operasyonu Sovyet güvenlik polisi yürütüyordu. Hatta Jukov'un askeri alandaki kontro-

50) Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2, s. 443, 449-451b.

lû dahi dolaylıydı, yetkisini beş askeri bölge valisi aracılığıyla kullanıyordu.⁵¹

Müttefik Kontrol Konseyi'ndeki Sovyet temsilcisi olarak Jukov'un işgal rejimindeki rolü oldukça göz özündeydi. Jukov'un ACC'deki temsilcilerle katıldığı ilk toplantı 5 Haziran 1945'te, işgal güçlerinin Almanya'daki en yüksek otorite olduğunu açıklayan bir deklerasyonun imzalanması için temsilcilerin Berlin'e gelişleriyle yapıldı.⁵² Batılı temsilciler, ACC'nin derhal çalışmaya başlamasını istiyorlardı ancak Jukov, önce İngiliz ve Amerikan askerlerinin Sovyet işgal bölgesinden çekilmeleri gerektiğinde ısrarlıydı. Bu sorun Almanya içindeki üzerinde anlaşılmış sınır hatlarının birbirine girdiği askeri harekâtlar sırasında ortaya çıkmıştı. Sovyetler, kendi bölgelerinde Batılı kuvvetlerin kendi işlerine müdahale etme korkusu olmadan güç kullanabilmek için İngilizlerle Amerikalıların çıkmalarını istiyorlardı. Jukov'un erteleme taktiği, bir an önce harekete geçmek isteyen ACC'deki Amerikan temsilcisi General Eisenhower'ı hiç mutlu etmemişti. Sovyetlerin kendileri için verdiği ziyafetten ayrılmak isteyen Amerikalılara Jukov şakacı bir ifadeyle, "Sizi tutuklar, zorla tutarım burada" dedi. Ancak Eisenhower kadeh kaldırdıktan sonra gitti.⁵³ Bu olay dışında Jukov ve Eisenhower iyi geçindiler ve iyi bir iş ilişkisi kurdular. Hatta, ilk toplantıları sırasında Eisenhower, Jukov'a Erdem Lejyonu'nun Başkomutanı Nişanı'nı takdim etti. Jukov birkaç gün sonra Eisenhower'ın Frankfurt'taki karargâhını ziyaret ettiğinde, ev sahibine Sovyet Zafer Nişanı takarak karşı-

51) Almanya'da Sovyet işgal rejimi ile ilgili iki klasikleşmiş araştırma J. P. Nettl, *The Eastern Zone and Soviet Policy in Germany, 1945-1950* (Londra: Oxford University Press, 1951) ve N. M. Naimark, *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995.)

52) B.R. von Oppen, *Documents on Germany Under Occupation, 1945-1954* (London: Oxford University Press, 1955) s. 29-35.

53) R. Murphy, *Diplomat Among Warriors* (New York: Doubleday, 1964), s. 258-259.

lık verdi.

1945 Ağustos'unda Eisenhower (oğlu John ile birlikte) Jukov eşliğinde Moskova'yı ziyaret ettiğinde, birbirleriyle uzun uzun sohbet etme fırsatını buldular. En fazla Berlin Muharebesi konuşuldu, sohbet sırasında Eisenhower, Alman başkentini Sovyetlerden önce almaya hiç niyetlenmediğini söyleyip tersine oluşan izlenim için Churchill'i suçladı.⁵⁴ Eisenhower Moskova ziyareti sırasında şu gözlemi yaptı. "Jukov, Stalin tarafından çok sevilen bir insan... İkisi birbirleriyle gayet samimi ve resmiyetten uzak konuşuyorlar."⁵⁵

İki generalin katıldıkları etkinliklerden biri de 12 Ağustos'ta Kızıl Meydan'da yapılan fiziki kültür resmigeçidiydi. Eisenhower, Lenin'in mozalesi üzerindeki platformda geçidi solunda Stalin, sağında Jukov ile birlikte seyretti. Stalin, Eisenhower'dan etkilenmiş, askerlerin çoğu gibi "kaba saba" olmayan, "çok büyük adam" diye nitelemişti. Bu görüşü Eisenhower'a aktaran Moskova'daki askeri misyon şefi John Deanne ona "Belli ki burada olduğunuz sürede iyi mal satmışsınız,"⁵⁶ demişti.

Stalin'in Eisenhower'ı Moskova'ya davet etmesi, Truman'ın daha önce Jukov'u Birleşik Devletler'e çağırmasından kaynaklanır. 2 Ağustos'ta daveti ileten Büyükelçi Harriman, başkanın Jukov'a duyduğu saygıyı ve Amerikan halkının hem ona hem de Kızıl Orduya karşı sıcak hislerini vurgulamıştı.⁵⁷ Sovyetler daveti 17 Eylül'de yanıtladı ve Jukov'un Birleşik Devletler'i ekim başında ziyaret edeceğini belirtti.⁵⁸ Ancak bu ziyaret gerçekleşmeyince Amerikalılar daveti yinelemek zorunda kaldılar.

54) Zhukov, *Vospominaniya*, Cilt 3, s. 317, 350-351.

55) Chaney tarafından, *Zhukov*, s. 357'de değinilmiştir.

56) Eisenhower Papers, Pre-Presidential Principal File, Kutu, 110, Joseph Stalin hakkındaki dosya, Deane'den Eisenhower'e, 28 Ağustos 1945, Eisenhower Presidential Librarian, Abilene, Kansas.

57) Sovetsko-Amerikanskie Otnosheniya, 1039-1945 (Moskova: Materik, 2004), belge 346.

58) Ibid, belge 8.

Bu dönemde Jukov, Berlin'den Moskova'ya çağrılmış ve Sovyet Kara Kuvvetleri'nin komutanlığına atanmış olduğu için yenilenen daveti işleri nedeniyle geri çevirmek zorunda kaldığını açıkladı.⁵⁹ Ancak, Jukov'un Birleşik Devletler'e gidememesinin gerçek nedeni, 1946 başında Sovyet-Batı ilişkilerinde yaşanan önemli ölçüdeki bozulmadan kaynaklanmış olabilir. Mart ayında örneğin, Churchill, Missouri Fulton'da o ünlü (Ruslara yönelttiği) "Demir Perde" konuşmasını yapmış ve konuşmada Sovyetler ile komünistlerin Orta ve Doğu Avrupa'da birçok ülkeyi ele geçirdiklerinden ve bölgede Batı etkisini dışladıklarından şikâyet etmişti. Sovyetler, bir demir perde çekmiş olabilirlerdi çünkü Kızıl Ordu, Bulgaristan'ı, Macaristan'ı ve Romanya'yı -bunlar İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların yanında savaşmış devletlerdi- işgal etmişti. Çekoslovakya, Yugoslavya ve daha az ölçüde de olsa Polonya'da komünistler çok güçlüydüler. Sovyetler açısından Doğu Avrupa'nın üzerindeki egemenlikleri, Almanya'nın yeniden canlanmasına ve yeni bir savaş ihtimaline karşı gerekli bir korunma önlemiydi. Stalin, Churchill'in konuşmasına öfkeli bir tepki verdi ve eski İngiltere başbakanını (1945 Temmuz'unda iktidardan düşmüştü) bir savaş taciri, ateşli bir anti-komünist olmakla suçlayarak, Rus iç savaşı sırasında Batı'daki Anti-Bolşevik haçlı savaşının baş örgütleyicilerinden biri olmakla suçladı.

Jukov, işgal altındaki Almanya'da 1945-1946 arasında birkaç ay boyunca görev yaptı, bu dönem Sovyet ve Batı savaş sonrası ilişkilerinde nispi bir uyum yaşandığı dönemdi. Eisenhower anılarında Jukov'dan övgüyle söz eder. Jukov'un komünist ideolojisini paylaşmaz ancak siyasi görüşlerine saygılıdır. "Mareşal Jukov'un içtenliğinden en küçük bir kuşku duymamıştım... Komünist doktrine içtenlikle inanmıştı, herhangi bir dış etki söz konusu değildi." Jukov'un bir komutan olarak yetenekleri

59) Ibid, belge 194, 107.

konusunda ise Eisenhower şöyle yazar: "Onun büyük muharebelerde bir lider olarak tecrübesi, zamanımızdaki herkesten fazlaydı... Çok başarılı bir asker olduğu açıktı."⁶⁰

Yirmi yıl sonra, Soğuk Savaş'ın ikinci on yılında yayınlanan Jukov'un anılarında Eisenhower namuslu bir insan ancak aynı zamanda da Büyük İttifak'ın bozulmaması için elinden geleni yapan, kapitalist ve emperyalist çıkarların bir temsilcisi olarak resmedilir. Jukov'un anılarının Sovyetlerin yıkılışından sonra yayımlanan baskısında ise Eisenhower'la ilgili görüşleri çok daha dengelidir. "Sadeliğini, samimiyetini ve mizah duygusunu sevdim," diye yazar, Eisenhower ile ilgili ilk izlenimlerini. "Bana Sovyet halkının yaptığı büyük fedakârlıkları anlamış gibi göründü."⁶¹

Eisenhower 1945 sonunda Birleşik Devletler'e çağrıldı, Jukov'un da onunla son buluşması 7 Kasım'da gerçekleşti. Eisenhower, Jukov'a Washington'a Müttefik Kontrol Konseyi'nin dostluk ruhuyla, herhangi bir ciddi anlaşmazlığa düşmeden, ortak dil kullanarak çalıştığını rapor etmek istediğini söylediğinde Jukov hemen kabul etti.⁶²

KIZIL ORDU VE TECAVÜZ

Postdam Konferansı'nın ardından Jukov, Almanya'daki Sovyet Askeri İdaresi'nin önemli yetkililerine Sovyetlerin önceliklerini yaptığı bir konuşmayla açıkladı: Almanya'dan alınacak tazminatın tahsili, faşist ideolojinin Alman hayatının her yerinden yok edilmesi ve Almanya'da kurulan Nazi karşıtı partilerin desteklenmesi, Sovyet-Alman ilişkilerinin geleceğini temel alarak Alman halkının saygısını kazanmak. Bu son ama-

60) Spahr, Zhukov: *The Rise and Fall of a Great Captain*, s. 185-186.

61) G. Zhukov, *Vosominaniya i Razmyshleniya* Cilt. 3 (Moskova: APN; 1992), s. 35.

62) G. P. Kynin ve J. Laufer (ed), *SSSR i Gemanskii Vopros, 1941-1949*, Cilt 2 (Moskova: Mezhdunarodnye Otnosheniya, 2000), belge. 54.

cın başarılması için, eski düşmanlıkların terk edilmesi gerekiyordu. Bu, Sovyet işgal güçlerinin belli unsurlarının anlamadığı bir şey, diyordu Jukov, çünkü yerli halka karşı yasa dışı eylemlere, soygunlara ve şiddete devam ediyorlardı. Savaş sırasında böyle şeyler dikkatlerden kaçıyorlardı çünkü insanlar savaştan saklanıyorlardı, ama artık “savaş bittiğine göre, Almanların tepelerine binip ceplerindekilerin alınmasına anlayış gösterilemezdi.” Maalesef, Sovyet işgal güçlerinin arasındaki “suçlu unsurlar” yüzünden bunlar hâlâ oluyordu ve Alman halkı ile dostluk kurma çabalarına sekte vuruyordu:

[İşgalin] ilk günlerinde Almanlar onları vurmadığımızı, ekmek verdiğimizizi gördüler ve bunu yürekten kabul ettiler. [Nazilerin yaptıkları] propaganda Almanları yok edeceğimizi, katledeceğimizi ve soyup öldüreceğimizi söylüyordu. Bizim davranışlarımız bunu ortadan kaldırdı. Almanlar bunu gördüler ve minnettar kaldılar. Şimdi Almanlar daha fazlasını istiyorlar. Her yasa dışı eylem, her türlü gaddarlık, her türlü yasa dışı olay, karşılıklı ilişkilerde kötü etki yapıyor. Ben bunu karmaşık bir mesele olarak görmüyorum ve Sovyet Askeri İdaresi'nin bütün yetkililerinden, bütün askerlerden, bütün personelimizden bunların sona erdirilmesini talep ediyorum. Aşırı önlemler almak gerekiyorsa, insanları vurmamız gerekiyorsa bunu yaparız; suçlu unsurları vurmaktan kaçınmayacağız.⁶³

Jukov'un dile getirmediği sorun, herkesin ortasında tartışmak istemediği bir sorundu. Kızıl Ordu, Almanya'yı işgal ettiğinde sivil halkın üzerine bir terör rejimi çöktü. Nazi propagandası abartılıydı ama yağma, vurma ve hepsinin ötesinde tecavüz yaygındı. Jukov her ne kadar tersine bir değerlendirme

63) “Stenogramma Vystupleniya Glavnonachal'stvuushchego SVAG- Glavnokomanduschego, GSOVG G. K. Zhukova, “Sovetskaya Voennaya Administratsiya v Germanii, 1945-1949” (Moskova: Rosspen, 2005), s. 90-100.

yapmış olsa da, bu eylemler sadece küçük bir suçlu azınlıkla sınırlı değildi ve kanunsuzluk, Sovyetlerin Almanya'yı işgalleri süresince devam etti.

Acaba Jukov ve Sovyet yüksek komutası Sovyet askerlerinin üzerindeki bu kontrolsüzlükten ne kadar sorumludur? Elbette ki Sovyet askerleri Almanya'yı işgal ettiklerinde herhangi bir kısıtlamayla karşılaşacaklarından kuşku duymuyorlardı. Berlin yolunda Kızıl Ordu, Alman karşıtı bir nefret propagandasıyla düzenli bir şekilde beslenmişti. Vistül-Oder Harekâtı'nın arifesinde örneğin, Jukov 1. Beyaz Rusya Cephesi'ne bir emir yayınlamıştı: "Katillerin ülkesine lanet olsun. Her şey için feci şekilde intikam alacağız." Öte yandan, Kızıl Ordu askerlerinin zaten kendi intikamlarını almaları için herhangi bir teşvike ihtiyaçları da yoktu. Almanların, milyonlarca Sovyet vatandaşının ölümüyle sonuçlanan işgal uygulamalarına tanıklık etmişlerdi. Askerlerin Almanlara duydukları nefret, Polonya'dan geçtikleri sırada kurtardıkları bir dizi Nazi imha kampıyla, Auschwitz, Belzec, Chalmno, Sobibor, Treblinka nedeniyle iyice pekişmişti. Buradan kurtarılan mahkûmlar yalnızca -Nazi Soykırımının asıl kurbanları olan- Yahudiler değillerdi, Sovyet savaş esirleri de vardı. Savaş sırasında Almanlar altı milyon Sovyet askerini esir almışlar, bunların yarısı esaret sırasında açlık, hastalık, ihmal ve gaddarlık gibi nedenlerle ölmüşlerdi. Bu koşullarda misilleme eylemleri kaçınılmazdı. Ancak şiddet ve düzensizliğin ölçeği utanılacak denli orantısızdı, yalnızca Alman kadınlarına kitlesel bir şekilde tecavüz edilmesinden ibaret değildi. Sovyet askerleri tarafından tecavüz edilen Alman kadınlarının sayısı hakkındaki tahminler on binlerce ile birkaç milyon arasında değişir. Gerçek rakam muhtemelen bu sayılar arasındadır. Bu tecavüzlerin büyük bir kısmı şehrin Kızıl Ordu tarafından ele geçirilişinden sonra Büyük Berlin bölgesinde yaşandı.⁶⁴ Büyük sıkın-

64) Bkz. Naimark, *The Russians in Germany*, bölüm 2

tı yaşayan bir başka şehir de aşağı yukarı 70 bin ila 100 bin tecavüzün yaşandığı Viyana'ydı. Avusturya, 1938'de Naziler tarafından ele geçirilmiş bir kurban olarak görüldüğü için duyulan nefret resmen körüklenmemiştir. Ancak birçok Avusturyalı, Doğu Cephesi'nde, özellikle de Ukrayna'da Nazilerle savaşmışlardı ve Viyana'yı "kurtaran" -saflarında pek çok Ukraynalının bulunduğu- Konev'in 1. Ukrayna Cephesi'ydi.

Kızıl Ordu, gerek savaş gerekse işgal sırasında Alman sivilere karşı suç işleyen yegâne Müttefik ordusu değildi. Amerikan, İngiliz, Kanada ve Fransız askerleri de aynı şekilde suçluydular, ancak onların tecavüz ve yağma ölçekleri Sovyetlerden çok daha azdı. Kızıl Ordu'nun işlediğı suçlara dair haberler batı basınında çıkmaya başladığında Sovyet propagandistler de batılı Müttefik ordularındaki "disiplinsizliği" işaret ederek cevap verdiler.⁶⁵

Jukov'un Kızıl Ordu askerlerinin işlediğı suçlara göz yumduğuna veya teşvik ettiğine dair hiçbir bulgu yoktur. Hatta, bununla mücadele eden adımlar atmış, sadece sözle kalmamış eyleme de geçmiştir. 30 Haziran 1945'te "Kızıl Ordu üniforması giymiş bireyler" hakkındaki soygun ve tecavüz şikâyetleri hakkında bir emir yayınlamış, askerlerine eğer resmi bir görevleri yoksa ordugâh dışına çıkmamaları direktifini vermiştir. Sovyet askerlerinin Alman kadınlarla ilişki kurmalarına son vermek için herhangi bir eve girdiğı ve çıktığı görülen askerin tutuklanmasını emretmiştir. Jukov, askerleri üzerinde disiplin kuramayan subayları da cezalandırmakla tehdit etmiştir. Öte yandan, Sovyet kamuoyunun Kızıl Ordu'nun bir disiplin örneğı olduğu ve bu sorunların küçük bir suçlu azınlık tarafından çıkarıldığı konusundaki ısrarı da bu sorunun bir parçası olmuş ve işgal sırasında tecavüzlerin devam etmesinin açıklanmasını sağlamıştır. Ayrıca Jukov'un da tecavüz sorununa yaklaşımında bir alay ve keyif iması yok değildir. "Askerler,

65) SSSR i Germanskii Vopros, belge 42.

Alman kızlarının etek boylarına bakıyorlar tabii,” dediği söylenir, “ana vatanın sizi buraya gönderme nedenini atlayamazsınız.”⁶⁶ Stalin ise iş kadınlara geldiğinde askerlerine nereye kadar izin verdiğini çok daha açık anlatır. “Bir düşünün,” demiştir 1945 Nisan’ında Yugoslav komünist delegasyonuna, “Stalingrad’dan Belgrad’a kadar savaşmış bir adam, mahvolmuş ülkesinde yoldaşlarının ve sevdiklerinin cesetleri arasında binlerce kilometre katetti. Böyle bir insan, normal davranabilir mi? Ayrıca bunca dehşet yaşadktan sonra kadınlarla eğlenmenin nesi kötü?”⁶⁷ Stalin’in “eğlence” yorumu, kadınlara karşı işlenen cinsel şiddete göz yumulmasından başka hiçbir sonuç vermemiştir.

İş yağmaya geldiğinde, Jukov’un kendisi de günahsız değildi. Almanya’da bulunduğu sırada bol bol ganimet topladı, bunların arasında 70 parça altın takı, 740 gümüş eşya, 50 halı, 60 resim, 3.700 metre ipek ve 320 kürk vardı. Jukov daha sonra bunları satın aldığını ya da armağan edildiklerini ileri sürdü ancak ediniliş şekilleri gerek sosyalist ilkeler, gerek ısrarla öne sürdüğü dürüstlüğü ve hem o dönemde hem de anırlarında Kızıl Ordu’nun Almanya’nın istilası ve işgali sırasında bir disiplin örneği olduğunu öne sürmesi bakımından sorunludur.

1946 yılında, SSCB’nin parlamentosu olan Yüksek Sovyet seçimleri yapıldı. Jukov gerek Almanya’da gerekse başka yerlerdeki silahlı kuvvetler mensuplarının oy kullanmasının sağlanması için yapılan bir dizi özel anayasal düzenleme sayesinde aday oldu. Sovyet sisteminde olağan olduğu üzere sadece Komünist Parti’nin desteklediği adayların seçime girmesi mümkündü ve Jukov’un seçileceği de önceden belliydi. Ancak anlaşıldığı kadarıyla zaferin parıltısı sayesinde Stalin ve diğer

66) Naimars, *The Russians in Germany*, s. 77.

67) G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939-1953* (Londra: Yale University Press, 2006), s. 264.

Sovyet liderlerinde de görüldüğü gibi adaylığı gerçek bir heyecan yarattı ve *Pravda*, Jukov'un konuşma yaptığı bir seçim toplantısını baştan sona yayımladı.⁶⁸

Seçimden kısa bir süre sonra Jukov, Sovyet Kara Kuvvetleri'ne başkomutan olmak üzere Moskova'ya çağrıldı. 22 Mart'taki atama, yapılan birçok üst düzey askeri atamadan biriydi. Vasilevski Genelkurmay Başkanı olarak geri döndü, Jukov'un savaş sırasında siyasi komiseri olarak hizmet veren Nikolai Bulganin de Silahlı Kuvvetler Bakanlığı'nda (yeni adı Halk Savunma Komiserliği idi) Stalin'in yardımcısı oldu.⁶⁹ Ancak Moskova'ya dönüşünden sonraki üç ay içinde Jukov gözden düştü ve taşradaki bir askeri bölgenin komutanlığına gönderildi. Bütün bu gelişmeler yeterince olağan dışıydı, ancak Jukov'un savaş sonrası siyasi kariyerinin dramında daha birinci perdeydi.

68) "Marshal G. K. Zhukov u Svoikh Izbiratelei," *Pravda*, 28 Ocak 1946.

69) Georgy Zhukov: Stenogramma Oktyabr'skogo (1957g) Plenuma TsK KPSS i Drugic Dokumenty (Moskova: Demokratiya, 2001), belge 1.

TAŞRAYA SÜRGÜN

GÖZDEN DÜŞME VE REHABİLİTASYON
1946-1954

Jukov, 1946 Nisan'ında Berlin'den Moskova'ya döndüğünde, şansının döneceğini aklına bile getirmiyordu. Kızıl Meydan'daki 1 Mayıs töreninde Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın kahramanı olarak karşılandığında, Stalin'in asker sağ kolu olarak önünde uzun ve şanlı bir gelecek uzandığı düşünülüyordu. Ancak daha bir ay geçmeden Jukov, Yüksek Komuta Konseyi'nin önündeydi ve bencillik ile mübadillerine saygısızlıkla suçlanıyordu.

Bizzat Stalin'in başkanlık ettiği oturum, 1 Mayıs günü toplandı. Oturuma Komünist Parti'nin tepesinden Lavrenty Beria, Nikolai Bulganin, Georgy Malenkov ve Vyacheslav Molotov'un yanı sıra aralarında Semyon Budenny, Filipp Golikov, Leonid Govorov, Ivan Konev, Konstantin Rokosovski, Pavel Rybalko, Sergey Shtemenko, Vasily Sokolovsky, Alexander Vassilevski ve Nikolai Voronov'un bulunduğu birçok general ve mareşal katıldı. Konev ve Sokolovsky daha sonra oturuma Jukov'u savunmak için geldiklerini ve Jukov'un da kendisini

desteklemeye gelen askeri liderlerin çoğunlukta olduğunu bildiğini ileri sürdüler.¹ Ancak, Stalin'e yaptıkları muhalefetin hiçbir fonksiyonunun olmadığını tahayyül etmek güç. Yüksek Askeri Konsey'in bu oturumunun steno kayıtları elimizde yok, ama olası senaryo, iddianamenin okunmasının ardından iddiaları destekleyecek birkaç konuşmanın ardından Jukov'un kendini suçlu bulduğunu açıklamış olmasıdır. Orada bulunanlar Jukov'un sadakati ve yaptığı hizmetler üzerine bazı kibar sözler söylemişlerdir. Çünkü daha güçlü bir protesto Jukov'un kaderini paylaşımlarına yol açabilirdi. Kesin olarak bildiğimiz ise şu; toplantının sonunda Jukov, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan alındı ve taşradaki bir askeri bölgenin komutanlığına verildi, karar 3 Haziran'da Bakanlar Konseyi tarafından uygulandı. Ertesi gün ise Jukov, komutayı yardımcısı olan Konev'e devretti.

NOVIKOV TARAFINDAN İHBAR EDİLiŞİ

Jukov'un gözden düşmesine yol açan olaylar, 1946 Mart'ında Mareşal A. A. Novikov'un Sovyet Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan alınışıyla başladı. Novikov, savaş sırasında avcı uçaklarını kalitesiz imal etmekle suçlanan Sovyet uçak sanayindeki temizlik olan Havacılar Olayı'nın kurbanıydı. Gerçi olayların gelişiminde aktif bir rol almamıştı ama Jukov da olayı soruşturan komitenin üyelerinden biriydi.²

Novikov Nisan'da tutuklandı ve Sovyet güvenlik memurları tarafından sorgulandı: 30 Nisan'da, Devlet Güvenliği Bakanlığı'nın (Rusçası Ministerstva Gosudarstvennyi Bezopastnosti –MGB) başındaki Viktor Abakumov, Stalin'e, Novikov'un Jukov'un “aşırı derecede iktidar düşkünü, kendine hayran, şan şöhret seven, saygı talep eden, itaat bekleyen ve karşı fikirlere

1) G. K. Zhukov, “Korotke o Staline,” *Pravda*, 20 Ocak, 1989.

2) Georgy Zhukov: Stenogramma Oktyabr'skogo (1957g.) Plenuma TsK KPSS i Drugic Dokumenty (Moksova: Demokratiya, 2001) birinci bölüm, belge 2 ve n. 2, s. 640.

tahammülü olmayan" bir kişi olduğunu söylediğini rapor etti. Novikov daha sonra Jukov'un savaş sırasında kendi rolünü nasıl abarttığını, diğerlerinin katkısını küçümsediğini söylemişti. En çok hasar vereni ise Jukov'un bir başkomutan olarak Stalin'e karşı tutumunun saygısızca olduğunu idda etmesi oldu.³

Novikov hapisten çıktıktan ve Stalin'in ölümünden sonra itibarı iade edildikten sonra Jukov'a saldırmamasının nedenini sorgu sırasında gördüğü baskı ve işkence ile açıkladı. Bu, büyük ihtimalle doğrudur ama Novikov'un, parmağıyla Jukov'u işaret etmesini teşvik eden durumun Jukov'u kendi düşüşüne yol açan komisyonun bir üyesi olduğunu görmesi olabilir. Ne olursa olsun, Stalin, Novikov'un iddialarını dikkate aldı. 9 Haziran'da ordunun üst kademelerine gönderdiği bir kararnamede suçlamaları tekrarladı ve Jukov'u Kırım'daki Odessa Askeri Bölgesi'ne tayin ettiğini bildirdi. Kararnamede, Jukov başkomutanlıkla ilişkilerinde "değersiz ve zarar verici tutum takınmakla" suçlanıyordu. Büyük Vatanseverlik Savaşındaki bütün büyük harekât başarılarını haksız yere kendine yontmuş ve etrafında hükümete karşı eleştirilerini ve anlaşmazlıklarını dile getiren bir grup toplamıştı. Jukov'a mal edilen başarılarından bir tanesi Berlin Harekâtı'ydı. Ancak, diye devam ediliyordu kararnamede, Konev'in ve Rokosovski'nin ordularının desteği olmasaydı, Berlin o kadar kısa sürede alınamazdı. Kararname şöyle devam ediyordu: "Jukov'un da kabul ettiği bu 'ciddi yanlışlar' kara kuvvetleri komutanı olarak görevine devam etmesini imkânsızlaştırmıştır."⁴

Stalin, Jukov'u daha yeni atamış olduğu görevinden almak için acaba neden Novikov'un suçlamalarını kullanmaya karar verdi? İhtimallerden biri, Stalin'in Jukov'un, Novikov'un yaptığı suçlamaları teyit eden kendine ait istihbarat kaynaklarına

3) Ibid., s. 586-591.

4) Ibid., belge 3.

sahip olmasıdır. O dönem Sovyet askeri ve siyasi liderlerinin sıkı gözetim altında tutulduğu hatta evlerine ve daçalarına böcekler yerleştirilmesinin yaygın olduğu bir dönemdi.⁵ Yine de Jukov'un özel alanında bile Stalin hakkında kötü sözler söylendiğine inanmak güçken, savaş dönemindeki zaferlerle ilgili olarak kendini aşırı abartmış olduğunu tahayyül etmek güç değil. Jukov'u, böbürlendiği -generallerin ortak bir özelliğidir bu- için gözden düşürmek aşırı bir tepki olarak görülebilir, ama Stalin savaştan sonra kırılğan bir ruh halindeydi. O dönemde yetmişine merdiven dayamış yaşlı bir adam olan diktatörün üzerinde savaş hem fiziksel hem de duygusal hasar bırakmıştı. Alınganlaşmıştı, kendi iç çemberinin mensuplarını bile küçücük çatışmalar için azarlıyor veya kınıyordu. Jukov 1940'larda bu çileyi çekenlerden biriydi. Örneğin, 1949'da Molotov'u, sırf karısının (Yahudiydi ve İsrail'i destekleyen Siyonistlerle iş birliği yapmakla suçlanıyordu) Komünist Parti'den atılmasına oy vermediği için dış işleri bakanlığından almıştı.⁶ Stalin Sovyet ordusuna diz çöktürmeye ve savaş başarısının fazla konuşulmasını önlemeye de kararlıydı. Jukov'un Stalin'in gözünden düşmesi, Kızıl Ordu'ya hâlâ kimin patron olduğunu göstermiş ve diğer generalleri de sadakatsizliğe asla izin vermeyeceği konusunda uyarmıştı.⁷

1960'larda gözden düşmesiyle ilgili soru sorulduğunda, Jukov nedenin kıskançlık olduğunu söyledi, ama diktatörün etrafındakiler ve özellikle Beria kadar Stalin'e pay biçmedi.⁸ Jukov'un gözden düşmesine dair bir başka teori de Stalin'i ona

5) Bkz. P. Sudaplatov, *Special Tasks: The Memoirs of an Unwanted Witness- A Soviet Spymaster* (Londra: Warner, 1994), s. 313-314, 328.

6) Bkz. G. Roberts, *Molotov: Stalin's Cold Warrior*, (Washington, D.C: Potomac, 2012), s.17-18.

7) Bk. G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939-1953*, (Londra: Yale University Press, 2008), bölüm 11.

8) *Marshal Zhukov: Polkovodets i Chelovek*, 2. Cilt, (Moskova: APN, 1988), s. 70

düşman eden kişinin Bulganin olduğudur. Bulganin, savunma bakanlığında Stalin'in siyasi yardımcısıydı ve hatta, 1947'de Stalin'den sonra silahlı kuvvetler bakanı oldu. Jukov'un anılarının savaş sonrası baskısında yer alan bir pasajda Jukov 1946'da Moskova'ya döndüğünde emir-komuta zinciri ve Stalin'le ordu arasındaki ilişkiler konusunda Bulganin'le nasıl çatıştığını anlatır. Bulganin emir-komuta zincirinin Stalin'e kendisi üzerinden geçmesini istiyordu, Jukov ise Sovyet liderine doğrudan ulaşabilmek. Ancak maalesef, bu çatışma Stalin'e aktarıldığında Stalin, Bulganin'den yana çıktı. Jukov'un yayımlanmayan bir başka yazısında Bulganin ile yedek listesinde yerleştirilmiş mobilize olmayan askerlerin komutası üzerine nasıl çatıştığı da anlatılır.⁹

Jukov, haziran ortasında normal bir şekilde davranmaya niyetli bir şekilde Odesa'ya gitti. "Kendimi kaybetmemeye kesinlikle kararlıyım," der Konstantin Simonov'a. "Benim pes etmemi beklediklerini anlamıştım, bir gün bile bölge komutanlığı yapmayacağımı bekliyorlardı. Böyle bir şeyin olmasına izin veremezdim. Elbette şöhret şöhrettir. Ama iki yanı keskin bir kılıçtır ve bazen seni keser. Bu darbeden sonra, nasılsam öyle kaldım. Bunda bir iç kurtuluş gördüm."¹⁰ Normalliğin bir başka göstergesi de Jukov'un ağustosta ailesini de alıp Karadeniz'de Odessa'nın karşısına düşen tatil beldesi Soçi'de savaş sonrası ilk tatiline çıkmasıydı. Birlikte tatile çıktığı kişilerden biri de Mareşal Rokosovski'ydı.¹¹ Ancak Jukov'un dertleri daha bitmemişti. 23 Ağustos'ta Bulganin, Stalin'e, Sovyet-Polonya sınırında içinde 23 koli Alman malı mobilya bulunan bir

9) Zhukov, *Vospominaniya*, Cilt 3. C. 364; Zhukvo, "Korotke o Staline."

10) K. Simonov, *Glazmi Cheloveka Moego Pokoleniya* (Moskova: APN, 1989), s. 330. Bu paragrafa dikkatimi çeken O.P. Chaney, *Zhukov*, gözden geçirilmiş baskı (Mor-man: University of Oklahoma Press, 1966), s. 373-374.

11) S. P. Markov, "Poslevoannye Gody," *Marshal Zhukov: Polkovodets i Chelovek*, Cilt. 1 (Moskova: APN, 1988), s. 21.

trenin gümrük tarafından durdurulduğunu haber verdi. Mobilya, Odesa'da Jukov'a teslim edilecekti. Trenin yoluna devam etmesine izin verildi ancak Odesa'daki gümrük memurlarına yüke hiçbir özel muamele yapılmaması tembih edildi.¹²

1947 Şubat'ında Jukov, parti karşıtı davranışları bulunduğu gerekçesiyle parti merkez komitesi üyeliği adaylığından çıkarıldı. 21 Şubat'ta Jukov, Stalin'e şöyle yazıyordu.

Parti merkez komitesi üyeliği adaylığından çıkarılmam beni derinden yaraladı. Ben kariyerist değilim, kara kuvvetleri komutanlığından tayinimle ilgili de bir sıkıntım yok. İftiralar nedeniyle tayin edilmiş olmama rağmen 9 aydır bölge komutanı olarak canla başla çalışıyorum. Size, yaptığım bütün hataları tamir edeceğime söz veriyorum. Dokuz aydır, bölgenin düzeninin bozuk olduğuna dair tek bir kanıt dahi görmüş değilim. İyi çalıştığımı düşünüyorum, ama anlaşıldığı kadarıyla hakkımdaki iftiralar devam ediyor. Sizden beni duymanızı rica ediyorum Yoldaş Stalin; sizi, bana iftira eden habis insanlar tarafından kandırıldığınız konusunda ikna edeceğim.

27 Şubat'ta Jukov, Stalin'e tekrar yazdı. Savaş sırasında yanlışlar yaptığını, bu yanlışlar arasında başarıyı çok fazla kendine yontmak ve başkomutanın rolünü tam olarak tanımamak olduğunu itiraf ediyordu. Ancak Novikov'un yaptığı, devlete karşı düşmanlık beslediği suçlamasının iftira olduğunda ısrar ediyordu: "Yoldaş Stalin, siz de biliyorsunuz ki, kendi canımı bir an bile düşünmeden, en tehlikeli durumlarda bir an bile tereddüt etmeden, her zaman sizin talimatlarınızı yerine getirmek için uğraştım."

Sovyet standartlarına göre Jukov'un yalvarışları gayet uy-

12) Belge V. Krasnov, *Zhukov: Marshal Velikoi Imperii* (Moskova: Olma-Press, 2000), s. 463'te.

gundu. Kendilerini Jukov'un durumunda bulanların kendilerini Stalin'e çok daha fazla entegre ettikleri, özellikle de Büyük Lider'in dehasını bol bol övdükleri yaygın görülürdü. Her iki mektup da Bulganin tarafından Stalin'e ulaştırıldı. Ancak dik-tatör cevap vermedi ve Jukov'la bir daha hiç buluşmadı.¹³ Hatta Jukov'a karşı kampanya devam etti. 1947 Haziran'ında Jukov, 1945'te Berlin'i ziyaret eden şarkıcı Lidiya Andreevna Ruslanova'yı askeri madalya ile ödüllendirilmesi kınandı. (Jukov Ruslanova'ya performanslarından birinde akordeonla eşlik etmişti. "Bir mareşale göre" pek de kötü çalmadı demişti şarkıcı sonra). Jukov'a uzun yıllar hizmet etmiş subaylardan biri olan General K. F. Telegin de ödül yazısını imzalamış olduğu için kınanmıştı. Jukov'un cezası tekdir iken, Telegin ordudan atıldı ve parti üyeliğinden aday üyeliğe indirildi. 1948 yılında da Telegin, Ruslanova ve kocası General V. V. Krukov, Jukov'la olan ilişkileri nedeniyle tutuklandılar ve hapse atıldılar.¹⁴ "1947'de her gün tutuklanmaktan korktum," der Jukov, "içinde çamaşırlarımın olduğu çanta hazır bekliyordu."¹⁵

Sonraki gelişme daha da uğursuzdu: Almanya'daki Sovyet işgal bölgesinde komutanken, Jukov'un aldığı savaş ganimetleriyle ilgili soruşturma açıldı. 1948 Ocak'ında Stalin, Jukov'un Moskova'daki dairesinde ve kırdaki daçasında gizlice aramalar yapılmasına izin verdi. 10 Ocak'ta, devlet güvenlik teşkilatının başı Abakumov, Stalin'e memurlarının çok miktarda altın, mücevher, ipek, pahalı kitaplar, kürkler ve yabancı malı mobilyalar bulduğunu rapor etti. Abakumov, Sta-

13) *Georgy Zhukov: Stenogramma Otkryabr'skogo*, birinci bölüm, belge 6. 8, n.11, s. 643. Stalin'in randevu defterine göre Jukov ile son görüşmesi 29 Nisan 1946'da. Bazı raporların tersine, Jukov, üyelikten atıldığı 1947 merkez komite toplantısına katılmamıştır.

14) *Ibid.*, belge 9 ve n.13, s. 643; W. J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, Calif.: Presidio, 1993), s. 206-207

15) A. Mirkina, *Vtoraya Pobeda Marshala Zhukova* (Moskova: Vniigmi/Mtsd, 2000) s. 24.

lin'e şöyle yazıyordu: "Daçaya baktığımda buranın Mosko-
va'da mı yoksa Almanya'da mı olduğunu anlamakta zorluk
çektim."¹⁶

Eşyaların arasında yirmi tane el yapımı av silahından oluşan
ve içlerinde seçkin İngiliz şirketi Holland&Holland yapımı tü-
feklerin de bulunduğu bir koleksiyon vardı.

Jukov üzerindeki baskı, kendisine Almanya'da hizmet etmiş
bazı subayların tutuklanmasıyla iyice arttı. Bunların arasında
Jukov'un 1940'tan 1946'ya kadar yaverliğini yapmış olan Al-
bay A. S. Semochkin de vardı. Semochkin'in ifadesi yorum
yapması için Jukov'a gönderildi. 12 Ocak 1948 günü Jukov,
"Jukov'un ganimet malları"nın soruşturulması için kurulan
komisyona başkan olarak atanan Stalin'in ideoloji şefi A. A.
Zhdanov'a cevap gönderdi. Savunmasında bu eşyaları ya ken-
di parasıyla aldığını ya da kendisine armağan edildiğini söylü-
yordu. Ayrıca Semochkin'in alışverişlerini ödemek için resmi
fonlardan fazladan para aldığı suçlamasını da reddediyordu.
Ayrıca daçasındaki eşyaların çoğunun Devlet Güvenlik Bakan-
lığı tarafından sağlandığını da belirtti. Ancak, kendisi ve aile-
sine bu kadar çok şey aldığı için üzüldüğünü ifade ediyor, bu
malların bir kısmının devlete verilmesi gerektiğini belirtiyor-
du. Jukov, ayrıca hatalarını düzeltmek ve iyi bir komünist ol-
maya çabalamak için parti üyesi olarak kalması ricasını ileti-
yordu.¹⁷

Zhdanov komisyonu, Jukov'un ricasından ve açıklamaların-
dan etkilenmediği gibi, bunları samimiyetsiz ve kaçamak ola-
rak niteledi. 20 Ocak'ta Politbüro -merkez komitenin yürütme
organı- Jukov'un parti üyesi olarak kalmasına izin verileceği-
ni ancak uygunsuz bütün eşyaların devlete devredileceğini ka-
rara bağladı. Ayrıca daha önemsiz bir askeri bölgeye tayini çı-

16) Krasnov, Zhukov, s. 467-470'deki belge.

17) Georgy Zhukov: *Stenogramma Okt'yabr'skogo*, s. 591-593.

karılmıştı. Böylece Jukov, 4 Şubat 1948'de, Sverdlosk'ta üslenmiş olan Ural Askeri Bölgesi'ne tayin edildi.¹⁸

Jukov bu yeni cezalardan Stalin'i değil, Abakumov ile Beria'yı suçladı. Hatta Stalin'in kendisini tutuklanmaktan kurtardığını düşünüyordu.¹⁹ Stalin'in ölümünden sonra Abakumov, iktidarı suistimal etmekten yargılandı ve idam edildi. Jukov'un ki de dâhil olmak üzere, Stalin'in son döneminde yapılan temizlikler için uygun bir günah keçisi haline geldi. Ancak Abakumov, Stalin ile Jukov arasında ancak teşvik edici bir faktör olabilmiştir. Jukov'a yapılanlardan bizzat Sovyet Lideri sorumluydu ve cezaların düzeyine karar veren de Stalin'di. Cezalar -mallarına el konması ve taşraya sürülmesi- nispeten hafifti. Belki de en büyük ceza Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın yazımında tarihten çıkarılmış olmasıydı. Zafer Alayı'nın resimlerinden de çıkarılmıştı. 1948 yılında Moskova Muharebesi hakkında yapılan bir belgeselde, Jukov'dan hiç söz edilmedi. 1948 Ağustos'unda General Rybalko öldüğünde, *Pravda*'daki ölüm ilanında bütün Sovyet mareşallerinin adı varken, Jukov'un ki yoktu.²⁰ 1949'da yapılan Stalin ile generallerini büyük Stalingrad karşı saldırısını tasarlar ve planlarken gösteren resimde, Jukov hiçbir yerde görülmüyordu.

Jukov olayına yakalananların çoğunun yazgısı çok daha kötü oldu. Ruslanova, Telegin, Semochkin ve diğerleri hapse atıldılar. En kötüsü ise General Gordov (1942 yılında Stalingrad Cephesi'nde komutandı) ve Jukov'un Volga Cephesi'ndeki kurmay şefi General Rybalchenko'nun başına geldi. MGB, kendi aralarında Stalin'in Jukov'a yaptığı muameleyi eleştiren sadakatsizce konuşmaları kayda aldı. Her ikisi de tutuklandılar ve kurşuna dizildiler.²¹

18) İbid, bölüm bir. Belge 10

19) Zhukov, "Korotke o Staline."

20) "Pavel Semyonovich Rybalko," *Pravda*, 28 Ağustos 1948.

21) Georgy Zhukov: *Stenogramma Okt'yabr'skogo*, s. 641-642.

Jukov olayının kurbanlarının hepsinin itibarları iade edildi, Gordov ile Rybalchenko'ninkiler de ölümlerinden sonra. Jukov, Krukov için af çıkartmak için çok uğraştı.²² Jukov'un itibarının iadesi Stalin daha yaşarken başlamıştı, bu süreç herhalde Vasilevski'nin 1949'da Bulganin'in yerine silahlı kuvvetler bakanı olarak atanmasıyla başlamıştır. İki general arasındaki ilişkiler Jukov'un kızı Era ile Vasilevski'nin oğlu Yuri'nin 1948'de evlenmeleriyle daha da pekişti. 1949 Ekim'inde Mareşal F. I. Tolbukhin'in *Pravda*'da yayınlanan ölüm ilanında Jukov da imzacılar arasındaydı.²³ 1950'de Jukov birçok üst rütbeli subay ile birlikte, yeniden SSCB Yüksek Konseyi'ne bu kez Sverdlovsk temsilcisi olarak seçildi. 1951'de Varşova'ya gönderilen hükümet delegasyonundaydı. Polonya'nın yeni Savunma Bakanı Rokosovski ile buluştu. Ziyaret sırasında Jukov, Sovyet-Polonya ilişkilerine dair bir konuşma yaptı ve konuşması *Pravda*'da yayımlandı. 1952'de resmi Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nde Jukov hakkında, savaş sırasında Stalin'in askeri planlarının gerçekleşmesinde taşıdığı öneme vurgu yapan, küçük ama övgü dolu bir madde yayınlandı.²⁴

1952 Ekim'inde Jukov 19. Parti Kongresi'nde -savaş bittikten sonra yapılan ilk kongre- delegeydi ve merkez komitesine aday üyeliği geri verilmişti. Yazar ve gazeteci Konstantin Simonov kongrede Jukov'a rastladı, onu morali gayet yüksek buldu. Simonov'un Halhin-Gol üzerine yazdığı romanının yayınlanmasına memnun olmuştu. Romanda Jukov'un adı doğrudan geçmiyordu, ama harekâttan sorumlu olan kurgu komutanının övgü dolu bir portresi çizilmişti.²⁵

1952 Kongresi'nde Simonov da parti merkez komitesine seçildi. Jukov ile ilk kez 1939'da Halhin-Gol'e karşılaşmıştı ve

22) *Reabilitatsiya: Kak Eto Bylo*, Cilt. 1 (Moskova: Materik, 2000) belge 36-27.

23) "F.I.b Tolbukhin" *Pravda*, 19 Ekim 1949

24) *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, 2. Baskı, (Moskova, Ogiz, 1952) s. 222-223.

25) Spahr, *Zhukov*, s. 209.

Zhuov'un ününü Sovyet tarihinin insani yönü de olan bir kahramanı olarak pekiştiren bir dizi biyografik skeç yazmaya karar vermişti. Bir oyun yazarı, romancı, şair ve savaş muhabiri olan Simonov, neredeyse Jukov kadar ünlüydü. 1942 Şubat'ında *Pravda* "Bekle Beni" adlı şiirini yayınladı, Sovyet halkının bütün kuşaklarının duygularına hitap eden bu şiir, bugün Rusya'da hâlâ çok sevilmektedir.

*Bekle beni, döneceğim, bütün gücünle bekle,
Bekle, sarı yağmurlar hüznü getirdiğinde...
Bekle, karda, tipide
Bekle, bunaltırken sıcak
Bekle, kimseler beklemezken
Bekle beni, döneceğim
Tüm ölümlerin inadına.
Varsın, beklemeyenler
Yorsunlar bunu şansa.
Anlamayacak onlar
Nasıl ortasında ateşin
Kurtardı beni
Senin bekleyişin...*

Stalin'in Jukov'a olan tutumunun yumuşadığını gösteren bir başka işaret, 1950'lerin başında Stalin'in Emanuel Kakazevich'in yazdığı Vistül-Oder Harekâtı hakkındaki romanda Jukov'un bilinmeyen bir "cephe komutanı" olarak değil adlı adınca anılması konusunda verdiği direktifti. Stalin'in "Jukov'un bazı noksanlıkları vardı, biz de onu bu yüzden eleştirdik," dediği söylenir. "Ama Jukov, Berlin'de görevini iyi yapmıştır, ne olursa olsun kötü değildir."²⁶ İşin garibi, Jukov da eğer Stalin biraz daha uzun yaşasaydı itibarını tamamen iade

26) Chaney, *Zhukov*, s. 380.

edeceğine ve onu savunma bakanı yapacağına inanmıştı.²⁷

1940'ların sonu ve 1950'lerin başında Jukov'un özel hayatı, siyasi hayatı kadar karmaşıktı. Jukov 1946'da Odessa'ya gönderildiğinde karısı Alexandra da birlikte gitti (iki kızı Moskova'da kaldılar ve yanlarına tatillerde geldiler) ama iki kadını birbirlerinden uzak tutmasına rağmen savaş dönemindeki sevgilisi Lida Zakharova da oradaydı. Lida, Jukov'la Sverdlovsk'a da gitti, ama Jukov bir başka kadınla tanışıp ona âşık olunca Moskova'ya döndü.²⁸

1950 yazında Jukov kalbindeki sorun yüzünden Sverdlovsk'ta hastaneye yattı (zaten bir kalp krizi geçirmişti). Kendisine bakan doktor Galiba Semonova idi. Jukov çok geçmeden genç kadına tutuldu. "Beni ona özellikle çeken şey," der Jukov, "kocaman, güzel, sıcacık gözleri, biçimli vücudu ve utangaç tevazusuydu."²⁹ 1953 başında Galina bir tıp kursuna katılmak için Moskova'ya gitti. Çok geçmeden, Stalin öldü ve Jukov Moskova'ya çağrıldı. Bir süre sonra karıştığı dramatik siyasi olaylar Galina'ya duyduğu tutkuyu azaltmadı. İlişkilerinin tadı, Galina'nın bir senatoryumda geçirdiği yaz tatili sırasında kendisi de nükleer saldırı simülasyonu yapılacak bir askeri tatbikata hazırlanırken yazdığı mektupta kendini çok belli eder:

Denizi, güneyin güneşini ve dağlarını nasıl buldun?
Keşke onların yerinde, sana yakın olsaydım canım Galina.
Sen Moskova'dan ayrıldıktan sonra seni çok özledim.
Her gün geçirdiğimiz o son günleri, senin heyecanını ve sohbetlerini hatırlıyorum.

27) *Marshal Zhukov: Polkovodets i Chevlek*, Cilt 2, s. 70.

28) İ. Mastykina, *Zheny i Deti Georgiya Zhukova* (Moskova: Komsomol'skaya Pravda, 1996), s. 78-79.

29) *Marshal Zhukov: Moskva v Zhizn i Sud'be Polkovodtza* (Moskova: Glavarkhiv, 2005) s. 491. Alıntı, Jukov'un kızı Maria'da bulunan bir "günlük"ten yapılmıştır. Günlük, güncel olmaktan ziyade geriye dönüktür ve kapsadığı tarih bilinmemektedir.

Tedavi kürüne başladın mı? Üzerinde defalarca anlaştığımız rejime uyuyorsun değil mi? Sakın unutma sevgilim, iyi olmalısın, dinlenmelisin. İyi ve uzun uyu-man şart, güzel yemeye çalış, akşamları otur, ama saat 22:00'yi sakın geçme. Unutma sevgilim, bana söz ver-din ve en az beş kilo alacaksın.

Yarın saat 11:00'de Prag'da olacağım. Sanıyorum orada birkaç saat kalacağım, sonra da Karlsbad'a geçeceğim, orası nasıldır bilmiyorum ama benim keyfim yerinde olmayacak.

Sana en iyi şeyleri diliyorum sevgilim. Seni sıkı sıkı kucaklamak isterdim ama burada değilsin. Sana bu mektupla öpücüklerimi yolluyorum,

Senin G.³⁰

Jukov'un Moskova'dan uzaktayken 1950'lerde yazdığı mektuplar hep böyleydi. Jukov'un Galina'ya romantik bir bağlılık taşıdığı açıktı, ancak 1950'lerin sonuna dek onunla birlikte yaşamaya başlamadı.³¹ Hatta Alexandra, ilişkiyi 1957'de Jukov ile Galina'nın kızları Maria'nın doğumundan sonra öğrendi.

Jukov savaştan sonra, gayrimeşru kızı Margarita ile ilişkisini de sürdürdü ve Margarita onu hem Odessa'da hem de Sverdlovsk'ta ziyarete geldi. Margarita 1948'de Moskova Devlet Üniversitesi'ne girdi ve hukuk okudu. Era da aynı üniversite-de ve aynı fakülte-deydi (daha sonra uluslararası hukuk uzmanı oldu). 1950'lerin başında iki üvey kardeşin yolları tesadüfen kesişti. Maalesef Alexandra bunu öğrendiğinde Era'nın kız kardeşiyle ilişkisini kesmesinde ısrar etti. Jukov da nikâh cüzdanları 1920'de kaybolmuş olduğu için iyi niyetinin göstergesi olarak Alexandra ile nikâh tazeledi.³²

Bu olaylar Jukov'un özel hayatında yaşanan ilk karmaşa di-

30) Ibid, s. 493-494.

31) Ibid., s. 495-503.

32) Mastykina, Zhiny i Deti Georgiya Zhukova.

zisiydi ve olaylar 1960'ların ortasında nihayet Alexandra'dan boşanana kadar devam etti.

STALIN'İN ÖLÜMÜ VE BERIA'NIN TUTUKLANIŞI

Jukov anılarını yazdığında, anlatıyı 1946 Nisan'ında Berlin'den Moskova'ya dönüşüyle bitirmişti. Oysa, Stalin'in ölümünden sonra yaşadığı bazı olayları 1957'de Kuruşçev tarafından azledilişine bağladığı yayımlanmamış bir bölüm vardır.³³ Bu anılara göre 4 Mart 1953 günü Sverdlovsk'ta bulunan Jukov, Bulganin tarafından telefonla acilen aranmış ve ertesi gün Moskova'ya uçması söylenmişti. Moskova'ya vardığında Bulganin onu yüksek rütbeli parti liderlerinin katıldıkları bir toplantıya sokmuş ve bu toplantıda Stalin'in ağır hasta olduğunu öğrenmişti; gerçekten de diktatör o gün geç saatlerde öldü. Bu toplantıda bazı personel değişikliklerine karar verildi. Kararlar arasında Bulganin'in savaş bakanı olması, Jukov ile Vasilevski'nin de yardımcılıklarına atanması vardı. Diğer atamalar ise şöyleydi: Georgy Malenkov bakanlar kurulunun başkanı (yani başbakan) olmuş, 1939-1949 arasında aynı görevi yapan Vyacheslav Molotov ise yeniden dış işleri bakanlığına atanmıştı. Toplantıya Kuruşçev başkanlık ediyordu, böylece Stalin'in ölümünün ardından en önemli parti lideri olarak varlığını ortaya koymuştu. Jukov, Bulganin'e pek de saygı duymadığı herkes tarafından bilindiği için atanmasına şaşırılmıştı. Daha sonra Jukov, Bulganin'in bu atamaya itiraz ettiğini ancak bu itirazın diğer parti liderleri tarafından dikkate alınmadığını öğrenecekti. Görevine başlamadan önce Bulganin ile sami-

33) "Posle Smerti Stalina," *Georgy Zhukov: Stanogramma Oktyabr'skogo*, s. 620-639. Bu belgenin orijinali RGVA dosya 41107, op 2. belge 1'de bulunabilir. İmzasız, tarihsit ve düzeltilmemiş, daktiloyle yazılmış bir taslaktır. Bu cildin editörlerinin söylediklerine göre, Jukov tarafından değil bir başkası tarafından onunla yapılmış bir konuşmayı temel alarak yazılmış olduğudur. Editörlere göre belgenin tarihi 1963-1964 civarındadır.

mi bir görüşme yaptı ve ona, "Bana çok büyük sıkıntılar yaşattın, beni Stalin'in saldırılarına açık bıraktın... ama eğer içtenlikle ve dostça birlikte çalışmak istiyorsan, geçmişte yaşadıklarımızı unutalım gitsin," dedi.³⁴

Jukov, Stalin için 9 Mart günü yapılan devlet töreninde onur muhafızlarının arasındaydı, gerçi Kızıl Meydan'daki kitlesel mitingde silahlı kuvvetler adına konuşma yapan kişi Vassilevski olmuştu.³⁵ "Stalin'in Büyük Vatanseverlik Savaşı'ndan sonra bana kötü davranmış olmasına rağmen," diye anlatır Jukov, "sahiden çok üzgündüm... Stalin'in cenazesinden sonra Sovyet halkı içtenlikle ardından yas tuttu ve bütün umutlarını partiye bağladı."³⁶

Jukov'un savaş bakan yardımcısı olarak atanması, 15 Mart günü Yüksek Sovyet tarafından onaylandı. Aynı toplantıda, savaş bakanlığının adı savunma bakanlığı olarak değiştirildi ve donanma bakanlığı ile birleştirildi. Jukov'un bu ani rehabilitasyonun bir başka işareti de *Pravda*'nın 1953 Mart'ındaki yayınlarından birinde, Sovyetlerin Nazi Almanya'sına karşı kazanmış oldukları zaferin sekizinci yıl dönümünde Jukov hakkında bir makale yayımlanmış olmasıydı. Makalede önemli iki nokta bulunuyordu: Stalin'in savaştaki liderliğine ve askeri dehasına övgülerin devam ediyor olması ve Sovyetler Birliği'nin, Birleşik Devletler dâhil bütün devletlerle barış içinde bir arada yaşamak konusundaki taahhüdünün sürmesi.

Jukov'un, Stalin sonrası dönemde ilk parlayışı, Güvenlik Şefi Lavrenty Beria'nın tutuklanmasındaki rolüyle geldi. 26 Haziran 1953 sabahı Bulganin, Jukov'a telefon etti ve Malenkov, Kuruşçev, Molotov ve diğer parti liderlerinin de katılacağı bir toplantı için Kremlin'e gelmesini söyledi. Malenkov oradakilere Beria'nın parti liderliğine bir komplo hazırlığı içinde olduğu-

34) "Posle Smerti Stalina," s. 621.

35) "U Groba Velikogo Vozhdya," *Krasnaya Zvezda*, 0 Mart, 1953.

36) "Posle Smerti Stalina", s. 622.

nu ve tutuklanması gerektiğini söyledi. Kuruşçev kuşkusu olan var mı diye sorduğunda Jukov, “Ne kuşku olabilir ki? Görev neyse yapılacak,” diye cevap verdi. Kuruşçev, Beria’nın güçlü kuvvetli biri olduğunu ve silahlı olabileceğini söylediğinde ise Jukov, “Tutuklama uzmanı değilim, böyle bir işi daha önce hiç yapmadım, ama hiç tereddüt etmem,” diye cevap verdi. Jukov ile Kremlin’e çağırılmış olan diğer üst düzey rütbeli askerlere Malenkov’dan gelecek olan sinyali beklemelerini sonra da Beria ile toplantı yapan parti liderlerinin bulunduğu odaya girmeleri söylendi. İki saat sonra sinyal geldiğinde, Jukov içeri girdi, Beria’ya doğru yürüdü, ona tutuklandığını söyledi ve iki kolundan yakaladı. Daha sonra Jukov ile yanındakiler Beria’yı odadan çıkardılar ve hapishaneye yolladılar.³⁷

Beria terörizm ve karşı devrimci faaliyetlerden suçlu bulundu, idama mahkûm edildi ve kurşuna dizildi. Aradan biraz zaman geçtikten sonra, kendisine hayatında yaptığı en önemli işin ne olduğu sorulduğunda Jukov, “Beria’nın tutuklanması,” diye cevap vermişti.³⁸

Beria’yı saf dışı bırakmak için yüksek rütbeli subayların kullanılması yeni Stalin sonrası dönemde, komünist rejim ile Sovyet ordusu arasında kurulmuş olan ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Stalin’in ölümünden sonra silahlı kuvvetlerin statüsü yükseltildi, hatta özellikle Büyük Vatanseverlik Savaşı’ndaki zaferle bağlantılı olarak parlatıldı. Orduya, profesyonel bakımdan daha fazla özerklik, siyasi karar vericilik bakımından daha fazla söz verildi ancak parti liderliği sıkı kontrolünü sürdürmeye devam etti. Stalin döneminde, iç güvenlik kuvvetleri rejimin en önemli zor aygıtıydı. Şimdi ise orduya,

37) Ibid., s. 623-624. Kuruşçev’in söylediğine göre, Jukov odadan içeri girip Beria’ya, “eller yukarı” diye bağırıştır. Beria çantasına uzandığında, içinden tabanca çıkarcığından korkan Kuruşçev, silahına davranmıştır. *Kruschev Remembers* (Londra: Sphere, 1971), s. 303-304.

38) Chaney, *Zhukov*, s. 388.

devletin en önemli garantörü olarak güven duyuluyordu. Beri-a'nın tutuklanması için Jukov'un seçilmiş olması tesadüf değildi. Sevilen bir savaş kahramanıydı ve onu yanlarına alan parti liderleri sadece silahlı kuvvetlerin değil, halkın da büyük bir kısmının desteğini sağlayacaktı. Jukov hem parti ile ordu arasında eşitlenen güç dengesinin hem de ordunun siyasetteki yeni faal halinin ete kemiğe bürünmüş halini temsil edecekti, bu fenomen Sovyetler Birliği'nde 1920'lerde ve 1930'larda Jukov'un kahramanları Frunze ile Tukhachevsky'nin silahlı kuvvetlerin başında bulundukları dönemden beri hiç görülmemiştir.

Beria olayındaki rolüne rağmen Jukov, 1955'te savunma bakanı olana kadar Sovyet siyasetinin merkezine oturamadı. Bulganin bu süre zarfında siyasi olarak kenarda olmasını sağlamıştı. Jukov'a savunma bakan yardımcısı olarak verilen sorumluluklar onu ramp ışıklarından ve Moskova'dan uzak tutmuştu.

NÜKLEER DENEMELER

Jukov'un görevlerinden biri de Sovyet silahlı kuvvetlerinin nükleer savaş kapasitesinin gelişmesini denetlemektir.³⁹ SSCB ilk nükleer bomba denemesini 1949 Ağustos'unda yaptı. 1950'lerde başka denemeler de yapıldı, bunların arasında 1953 Ağustos'unda patlatılan ilk Sovyet hidrojen bombası da vardı. Aynı dönemde Sovyetler kendilerini 1.000 atom bombasından oluşmuş, giderek büyüyen Amerikan cephaneliğinin tehdidi altında buldular. Sovyet nükleer cephaneliği o dönemde sadece elli bombadan oluştuğu için bunun anlamı, Sovyetlerin savunma için nükleer kuvvetler kadar konvansiyonel olanlara da dayanmak zorunda kalmış olmalarıydı.

39) Bu bölüm D. Holloway'in *Stalin and the Bomb* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1994), s. 325 ve sonrasına dayanmaktadır. Totokoe test/ alıştırma ile ilgili bazı belgeler Kongre Kütüphanesi, el yazmaları bölümünde Volkogonov belgeleri arasında bulunabilir.

1953'ün sonbaharında Sovyetler, Batı Ukrayna'daki Karpatya Askeri Bölgesi'nde askerlerin bir nükleer saldırı simülasyonuna maruz kaldıkları alan eğitimleri yaptılar. Bu bölgenin sorumlusu, Sovyet Kara Kuvvetleri Komutanlığı (1946-195) ve Sovyet Ordusu Başmüfettişliği görevlerinden sonra 1951 yılında buraya atanmış olan Konev'di. Jukov tatbikatın hazırlığına ve yönetimine yardım etti. Bir de gerçek tatbikata karar verilmişti, askerlerin yakınında bir nükleer bomba patlatılacak ve bombanın askerlerin performansları üstündeki etkileri gözlemlenecekti. 1954 Eylül'ünde Güney Urallarda, Totskoe'de yapılan bu deneme için hazırlıklar, Jukov'un sorumluluğunda 1954 Eylül'ünde başladı.

Planlanan patlamadan önce yerli halk boşaltıldı ve radyoaktif serpintiden korunmak için bilgilendirildiler. Askerler eğitildi, koruyucu giysilerle donatıldı ve özel olarak yapılmış kourganların içine yerleştirildiler. Jukov deneme sahasını sık sık ziyaret etti. Bunlardan birinde kirlenmiş alan olarak kabul edilen bir yerdeki tank saldırısını izledi. O kadar ağır ilerliyorlardı ki, Jukov tankları durdurdu, tank komutanlarını topladı ve aralarında Berlin'e ilerleyenlerden bulunup bulunmadığını sordu. Bazılarının bulunduğunu öğrenince, bunlara doğru düzgün bir tank saldırısına komuta etmeleri emrini verdi, bu emri yerine getirildi. Jukov, askerlerin alınan bunca tedbir yüzünden korkutulduklarından endişeleniyordu. "Güvenlik önlemlerinizi insanları fena halde korkuttunuz," dediği söylendi, tatbikat komutanlarına. "Şimdi 'korkularını gidermek' zordurasınız."

Gerçek bomba tatbikatı 14 Eylül günü, orta büyüklükte bir atom bombasının yerden 300 metre yükseklikte patlatılmasıyla başladı. Askerler bomba atılan yere 5-6 kilometre mesafedeyken, Jukov ve yüksek komuta 16 kilometre uzaktan seyreliyorlardı. Şok dalgası, Jukov'un ki de dâhil hepsinin şapkasını uçurdu.

Genel olarak, tatbikat büyük bir başarı olarak kabul edildi ve çıkarılan dersler, 1955'te elden geçirilen ve nükleer silahları savaş meydanlarındaki kadar şehirlere yapılacak stratejik bombardımanda da kullanılacağı öngörüldükten sonra yeniden düzenlenen yeni saha düzenlemelerine kondu. Jukov'un isteği üzerine nükleer silah yapımının, ordu için bombaların yapımından sorumlu sanayi bakanlığından alınıp savunma bakanlığına devri de aynı dönemde gerçekleşti.⁴⁰

Jukov savunma bakan yardımcısı olarak askeri ve siyasi hiyerarşide önemli ancak ikincil bir yer işgal ediyordu. Hükümetin savunma politikalarına gerçek bir etkisi olduğuna dair hiçbir bulgu yoktur, ayrıca ulusal bir figür olarak da etkisi yoktu. Jukov, belki de Sovyet hiyerarşisindeki bu orta düzey konumunu Sovyet iç politikasında herhangi bir değişim yaşanmadığı takdirde emekliliğine kadar koruyabilirdi. 1955 Ocak'ında öyle bir dönüş yaşandı ki onu ülkenin en tepe liderlerinden biri haline getirdiği gibi, Stalin sonrası çıkan taht kavgasının en etkili figürlerinden biri yaptı.

40) 1980'lerde bu denemelerde yer almış olan bazı askerlerin radyasyona maruz kaldıkları için sağlıklarının bozulduğu idda edilmiştir. Ayrıca Totskoe bölgesinde normalden daha fazla kanser vakası görüldüğüne dair raporlar vardır. Bu iddialar ve raporlar Jukov'a yapılan eleştirilere daha da destek sağlamıştır. Örneğin Victor Suvorov, hiç de hoş olmayacak bir şekilde Totskoe'deki "Jukov deneyi"ni, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin toplama kamplarındakiler üzerinde yaptıkları tıbbi deneylerle karşılaştırmıştır. Biraz daha dengeli bir bakış, Sovyet atom bombası programı üzerine önde gelen Batılı uzmanlardan olan David Holloway'e aittir. Holloway, Amerikalıların benzer deneyler yaptıklarını söyler ve "Askerleri ve köylüleri korumak için önlemler alındığı çok açıktır; ancak yüksek komutanın savaş meydanında nükleer silahlarla karşılaşacak olan askerlere sert bir bakışı olduğu ve bu koşulları tatbikatta da uygulamak istedikleri de aynı derecede açıktır," demektedir. Holloway, *Stalin and the Bomb*, s. 328.

SAVUNMA BAKANI

ZAFER VE PARODİ

1955'te Sovyet Başbakanı Georgy Malenkov görevinden alındı. Malenkov'un yerini Nikolai Bulganin aldı, böylece savunma bakanlığı makamı boşalmış oldu. Bu görev için en beklenen isim Jukov'du. Konumu uygundu; karizması, bitmeyen bir enerjisi ve kararlılığı vardı. Prezidyum'a (Politbüronun yeni adıydı bu), alçak gönüllülükle daha önce savaş bakanlığı yapmış olan Vasilevski önerildi. Ancak Vasilevski, Jukov'un daha fazla tecrübesi olduğunu ve silahlı kuvvetler arasında çok sevildiğini ısrarla belirtti.¹

Hem Malenkov'un düşüşünün hem de Jukov'un yükselişinin ardında yeni parti lideri Nikita Kuruşçev'in yükselişi vardı. Malenkov ile Kuruşçev arasında bazı siyaset farklılıkları vardı ama, Malenkov'un azledilmesine kadar giden çatışma asıl olarak kişiseldi. Stalin'in ardından 1953 Mart'ında parti lideri olduğu için Kuruşçev giderek daha da tahakküm kurmuştu.

1) Prezidium TsK KPSS, 1954-1964, Cilt 1, (Moskova: Rospen, 2004), s. 40.

Malenkov, Kuruşçev'in saf dışı bıraktığı tek Sovyet lideri olmadı. Dış İşleri Bakanı Vyacheslav Molotov, Kuruşçev tarafından 1956'de kovulduktan sonra, onu 1957'de Jukov izledi.

Kuruşçev etkili, abartılı ve değişken bir insandı. Kimseden çekindiği yoktu (yaşadığı sürece Stalin haricinde) ve ramp ışıklarını paylaşmayı sevmiyordu.

Sovyet liderlerinden çoğu gibi Kuruşçev de köylü bir ailenin çocuğuydu. Bolşevik Partisi'ne 1918 yılında yirmi dört yaşındayken katılmış, Rus İç Savaşı sırasında Kızıl Ordu'da siyasi komiser olarak görev yapmıştı. 1920'lerde 1930'larda parti hiyerarşisinde yükselmiş, 1934 yılında Moskova Parti Örgütü'nün başına geçmişti. 1937 yılında Stalin onu Ukrayna Komünist Partisi sekreteri olarak atamıştı. Kuruşçev'in kariyerinin en karanlık noktalarından biri Mart-Nisan 1940'da yapılan Katyn Katliamı'ydı. Sovyet yetkililerinin 20 bin Polonyalı savaş esirini komünist sistemin yılmaz düşmanları olarak suçlayıp infaz ettiği olaya bu isim verilmişti. Güvenlik önlemi olarak savaş esirlerinin ailelerinin 1940'ın Nisan ayının ortasında tamamlanan bir operasyonla on yıllığına Kazakistan'a sürgün edilmelerini öneren de daha sonra gözden düşen Güvenlik Şefi Lavrenty Beria ile birlikte Kuruşçev'di.²

Ukrayna, Almanlar tarafından 1941'de işgal edildiğinde Kuruşçev siyasi komiser rolüne geri döndü: 1942-1943'te Stalingrad'da sonra da Ukrayna'da hizmet verdi. Savaşın sonra Stalin, Kuruşçev'i Moskova'ya getirtti ve onu bir kez daha başkent'in komünist partisinin başına getirerek, 1953'deki ölümünden sonra parti lideri olacak bir konuma yerleştirmiş oldu. Stalin sonrasında liderlik sözüm ona kolektif olacaktı; birkaç yıl boyunca böyle de oldu. Ancak Kuruşçev'in -Sovyet devletinin en önemli kurumu olan- parti üzerindeki egemen-

2) Bkz. G. Roberts, "Stalin and the Katyn Massacre," G. Roberts (ed), *Stalin: His Times and Ours* (Dublin: IAREES, 2005).

liğı eşitler arasında birinci olmasını sağlayarak önemli atamalar ve politikalar üzerinde de egemen olmasına yol açtı.

Kuruşçev'in liderliğini kabul ettirmesinin yöntemlerinden biri, Sovyet sisteminin Stalinizm'den arındırılmasından, Stalin döneminin birçok politikası ve pratiğinden kopuşu desteklemesiydi. Bunların en önemlisi kitlesel baskının sonlandırılması ve Sovyet sisteminin çalışma kamplarından ve Gulag'dan milyonlarca mahkûmun salıverilmesi idi. Aynı zamanda Sovyet kültür politikasında da bir geri çekilme yaşandı. Yazarlar, müzisyenler ve diğer sanatçılar sanatlarını ifadede biraz daha özgür bırakıldılar ve ülke, dış dünya ile temasa açıldı. Liderliğin tartışılmasına hâlâ izin verilmediği halde Komünist Parti içinde de daha gevşemiş bir atmosfer oluşmuştu. Bir başka deyişle Kuruşçev, Stalin'in zamanında hükim olmuş otoriteryanizmin daha zararsız bir formunu yerleştiriyordu. Baskı vardı ancak belli sınırlar içinde muhalefete izin verilmişti, sistemin en sert muhalifleri ise kurşuna dizilmektense hapse atılıyorlardı.³

Kuruşçev'in Jukov ile ilk karşılaşması 1940'ta, Jukov'un Kiev Özel Askeri Bölgesi komutanıyken gerçekleşti. Yolları Stalin-grad'da tekrar kesişti, sonra 1943-44 boyunca Ukrayna Harekâtı sırasında çok yakın çalıştılar. 1971'de yayımlanan anılarında Kuruşçev'in Jukov'a dair övgü dolu görüşleri şöyleydi:

Yetenekli bir örgütçü ve güçlü bir liderdi. Erdemini savaşta kanıtlamıştır. Daha sonra yollarımız ayrılmış olsa bile bir komutan olarak ona hâlâ saygı duyarım. Savunma bakanı olarak rolünü doğru anlayamadı, ona karşı tavır almak zorunda kaldık... Ama o zaman bile ona bir asker olarak büyük değer vermişimdir... Savaştan sonra, Stalin'in gözünden düştüğünde dahi ona olan hayranlığımı saklamamışım.⁴

3) Kuruşçev için: W. Taubman, *Khrushchev: The Man and His Era* (Londra: Simon&Shuster, 2003).

4) *Khrushchev Remembers* (Londra: Sphere, 1971), s. 144.

Kuruşçev, Jukov'da Stalin'in gördüğünü görmüş olmalı: Güçlü ancak güvenilir ve sadık bir kişilik. Kuruşçev, Jukov'un kendisine duyduğu sadakat konusunda haklıydı ama o, Stalin değildi ve Jukov terfisiyle birlikte belli bir miktar özerklik beklemişti. Jukov savaş sicilinin parıltısına direnemediği için bu durum Kuruşçev'i, Stalin'i rahatsız ettiğinden bile fazla huzursuz etmişti. Jukov savaş sırasında veya savunma bakanlığı yaptığı dönemde Kuruşçev'e açıktan düşmanlık ifade etmemiştir ama Kuruşçev'e karşı sonraki tutumu hiçbir şekilde gizlenmiş bir rahatsızlık olarak görülemez. Hatta, Kuruşçev'in 1957'deki ihanetini, Stalin'in 1946'daki ihanetinden daha büyük görmüştür.⁵ Stalin, Kuruşçev'den farklı olarak Jukov'un askeri kariyerini inkâr etmemiş, Jukov'un savaş sicilini tahrife kalkışmamış ya da belli muharebelerde kendi rolüyle ilgili gü-lünç iddialarda bulunmamıştı. Jukov için en büyük önem taşıyan şey bir asker olarak gururu ve onuruydu.

SAVUNMA BAKANI

Jukov, 7 Şubat 1955 günü resmen savunma bakanlığına atandı ve aynı gün bir grup Amerikalı gazeteciye uzun bir röportaj verdi.⁶ Kendisine Moskova Muharebesi'ni Stalingrad'dan daha önemli görüp görmediği sorulduğunda, Jukov savaşın seyrinin bir dizi harekâtın sonucunda değiştiği cevabını verdi, bunlar Moskova, Stalingrad ve Kursk harekâtlarıydı. Stalingrad Harekâtı'nın hazırlıklarını yönetmişti ama harekâtın sorumlusu Vasilevski idi. Hitler'in savaşta yaptığı hatalar sorulduğunda, Jukov stratejik düzeyde Alman diktatörün Sovyetler Birliği'nin kapasitesini küçümsediğini, taktik

5) Yazarın Era Zhukova ile yaptığı söyleşi, Moskova, Nisan 2010.

6) "Marshal G. K. Zhukov William Randolph Hearst Jr.; J.Kingsbury Smith ve Frank Connif'in 7 Şubat 1955'te yaptıkları röportaj, *New Times*, s 8, 1955. Röportaj 13 Şubat'ta *Pravda*'da yayımlandı.

düzeyde ise farklı kollar arasındaki koordinasyonun önemini göz ardı ettiğini ve uçağa karşı topun önemini küçümsediğini söyledi. "Hava kuvvetleri kırılğan bir kol, hava koşullarına ve diğer faktörlere bağımlı," dedi. Sohbet atom silahlarına kaydı-ğında ise Jukov bu silahların caydırıcı etkisi sayesinde dünya-nın daha güvenli bir yer olduğı düşüncesini ısrarla reddetti.

Nükleer silah limanlarının varlığı kadar çalışanları da önemli. Delinin teki her şeye rağmen bunları kul-lanmaya kalkışabilir. Bizim görevimiz bu silahların ya-saklanması için elimizden geleni yapmaktır... Atom silahlarının çift taraflı olduğı hiç unutulmamalı. Atom savaşı saldırılan kadar saldırgan için de tehlikelidir.

Jukov, "Savaşın tek başına atom bombası ile kazanılamaya-cağını" da ekledi. Söyleşinin büyük kısmı Sovyet-Amerikan ilişkileri üzerineydi. Jukov, SSCB'nin Birleşik Devletler için tehdit oluşturmadığı ve yalnızca barışçı bir ilişki kurmak iste-diğı yönündeki Sovyet görüşünü tekrarladi. Jukov, Amerikan askeri üstlerinin Sovyetler Birliği'ni rahatsız ettiğinden şikâyet etti ve silah yarışını bitirme çağrısı yaptı. Söyleşinin sonunda, Almanya'da Müttefik Kontrol Konseyi'nde birlikte çalıştıkları sırada Başkan Eisenhower ile kurduğı iyi ilişkileri hatırlattı ve dostça ilişkilerin canlandırılması gereğinin altını çizdi. Tama-men yuvarlak cevaplar vermiş olmasına rağmen, çok etkileyi-ci bir siyasi çıkış yapmıştı. Kendine duyduğı güven ve konu-lara hâkimiyeti ortadaydı.

Jukov savunma bakanı olarak makamına oturduğunda, önünde birçok mesele vardı ama ilki ve en önemlisi, devam et-mekte olan birliklerin azaltılması programıydı.⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Kızıl Ordu'nun asker sayısı 11 milyonu

7) Bkz. M. Evangelista, "Why Keep Such an Army?" Khrushchev's Troop Reductions, Cold War International History Project çalışma belgesi N. 19. Aralık 1997.

ancak savaştan sonra sayı 3 milyona indirilmişti. Ancak 1947-1948'de patlayan Soğuk Savaş, 1950'lerin başında asker sayısının 5,3 milyona çıkmasına yol açmıştı. Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından bu sayı 600 bin eksildi ve 1955 yılında Kuruşçev azaltımın aynı düzende devam edeceğini açıkladı. 1956 yılında 1,2 milyonun daha terhisi açıklandı.

Jukov'un 1955 Şubat'ından 1957 Kasım'ına kadar yaptığı savunma bakanlığı sırasında silahlı kuvvetlerde iki milyon kişi civarında indirimde gidildi. Bu indirim hem stratejik hem de ekonomik nedenlerle yapılmıştı. Jukov nükleer çağ ateşinin içinde konvensiyonel kuvvetlerin atom bombasının caydırıcılığı nedeniyle gerekli olduğunu kabul etmişti, özellikle de SSCB'nin 1950'lerin ortasında bombaların uzak hedeflere taşınmasını sağlayan roket teknolojisini geliştirmeye başlamasından sonra. (1957'de Sovyetler dünyanın yörüngeye oturan ilk uydusu Sputnik'i fırlatmışlardı.) "Kalın kafalı üniformaların tersine," diyordu Kuruşçev, "Jukov askeri harcamalarımızda kısıntıya gidilmesinin gerekliliğini anlamıştı."⁸

Sovyetlerin silahlar ve nükleer silahlanmanın kontrolü ile ilgili önerileri, asker sayısındaki azalma ile ilişkiliydi. 10 Mayıs 1955 günü SSCB, Birleşmiş Milletler'e silahların ve silahlı kuvvetlerin azaltılmasını kontrol edecek ve nükleer silahların yasaklanmasıyla son bulacak süreci denetlemesi için uluslararası bir kontrol ajansı kurma çağrısı yaptı.⁹ Önerinin bütünüyle uygulanması Sovyetlerin 1,5 milyon kişilik bir orduya sahip olmasıyla sonuçlanacaktı; bu, SSCB büyüklüğünde bir ülke için şaşırtıcı derecede az bir sayıydı. Jukov bu önerilerin yılmaz bir destekçisi oldu ve Sovyetlerin silahsızlandırma prog-

8) *Khrushchev Remembers: The Last Testament* (Londra: Andre Deutsch, 1974), s. 15.

9) "Sovyet hükümetinin silahların azaltılması, atom silahlarının yasaklanması ve yeni bir savaş tehdidinin ortadan kaldırılmasına dair teklifi", *New Times*, n. 20, s. 2-6.

ramı ile ilgili Batı'nın itirazlarının karşısında Kuruşçev'den daha esnek olduğunu kanıtladı. Amerikalılar, örneğin Sovyetlerin silahtsızlanma anlaşmasına uyduklarını görmek için casus uçaklarının Sovyet bölgesi üzerinde uçuşmasını talep etmişlerdi. Jukov, Amerikalıların da Sovyetlerin Birleşik Devletler'de havadan denetim yapmasını kabul etmeleri halinde bu teklifi yerine getirmeye hazırды. Bazıları Jukov'un tutumunun tamamen araçsal olduğunu, Amerikalılardan onların Sovyetlerden edineceklerinden edinebileceğinden çok daha fazla istihbarat toplamayı beklediğini öne sürmüşlerdir. Ancak bu, Jukov'un nükleer silahtsızlanmaya verdiği önemi ve bu amaca ulaşmak yolunda nelere hazırlıklı olduğunu küçümseyen bir görüştür. Jukov nükleer savaşın sonucunda ortaya çıkacak yıkımdan söz ederken, büyük ölçekli yıkımı ilk elden görmüş bir insanın içtenliği ile konuşuyordu.

Aynı zamanda, Sovyetlerin çıkırından çıkan silahtlanma yarışının kontrolünü talep eden Sovyetlerin çabalarıyla çelişen bir durum, Moskova'nın Varşova Paktı'nı kurma kararıydı. Bu, Sovyetlerin, Batı Almanya'nın yeniden silahtlandırılmasına ve 1955 yılında NATO'ya kabulüne verdikleri cevaptı. Bu sonuç birkaç yıldır bekleniyordu ve Sovyetler bütün Avrupa devletlerini koruyacak ve sözüm ona Sovyet tehdidi altındaki Batı Avrupa'nın korunması için Almanya'nın silahtlandırılması ihtiyacına engel olacak ortak bir pan-Avrupa güvenlik anlaşmasının imzalanması için kampanya yapıyorlardı. Sovyetlerin Avrupa'ya dönük siyasi ve ideolojik ihtirasları vardı -uzun vadede komünizmin bütün kıtaya yayıldığını görmek istiyorlardı- ama hiçbir askeri tasarıları yoktu. Hatta, asıl onlar kendilerini NATO'nun ve Birleşik Devletler'in tehditi altında görüyorlardı.

Avrupa toplu güvenlik anlaşması kampanyası başarısız olunca, Sovyetler Varşova Paktı'nı kurmaya karar verdiler. İlk başta NATO'nun askeri karşılığı olmaktan çok, bütün devletlere açık saldırgan olmayan bir güvenlik örgütü örneği olarak

kurulmuştu.¹⁰ 1955 Mayıs'ında Varşova'da Sovyetler ve Doğu Avrupa'daki komünist müttefikleri tarafından imzalanan "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması"nın koşullarını kaleme alanlar Jukov ile Molotov'du. Jukov'un pakt meselesine katılımı prezidyumun imzacı devletlerin, NATO şemsiyesi altındaki devletlerinkine benzer bir şekilde ortak bir askeri komuta oluşturması kararından kaynaklanmıştı. 1955 Nisan'ında Jukov ve Molotov, Sovyet liderliğine Varşova Pak-tı'nın askeri örgütünün otuz ikisinin SSCB'nin katkısı olduğu, seksen beş birlikten oluşması gerektiğine dair bir teklif sundular.¹¹ Ancak, bir süre sonra Varşova Pak-tı da, NATO gibi tam bir ittifak haline dönüştü.

Derinleşen Soğuk Savaş'ın Avrupa'da yarattığı bölünmeye rağmen, 1955 Temmuz'unda 1945'te yapılan Potsdam Konferansı'ndan beri ilk kez büyük devletler zirvesi yapıldı. Katılanlar Fransa, Büyük Britanya, Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler'in liderleriydi. Sovyet delegasyonun başında başbakan olarak Bulganin yer alıyordu. Yanında Kuruşçev, Molotov ve Jukov da vardı. Kuruşçev daha sonra Jukov'un delegasyona, Başkan Eisenhower ile daha önce kurmuş olduğu ilişki nedeniyle özellikle alındığını iddia etmiştir, ancak zirvenin konusu Avrupa güvenliği olduğu için her hâlükârda zaten katılacaktı.

Cenevre, Kuruşçev'in komünist blok dışına yaptığı ilk yolculuktu ve dünya sahnesini etkilemeye hevesliydi. Ancak yoluna Jukov'un Eisenhower ile ilişkisini bol bol kullanmaya niyetli medya çıkmıştı. 1955 Mayıs'ında Jukov, *Time* dergisinin kapağındaydı. Yapılan haber ise yaltakçılık düzeyindeydi ne-redeyse. *Time*'a göre, "Jukov, Sovyetler Birliği'nin sahip oldu-

10) Bkz. F. Roberts, *A Chance for Peace? Soviet Campaign to End the Cold War, 1953-1955*, *Cold War International History Project* çalışma belgesi no. 57, Aralık 2008.

11) "Protokol: O Sozdanii O'bedenennu Komandovaniya Vooruzhennyi Sila Gosudarst-uchastnik Dogovora o Druzhbe, Sotrudnichestve i Vzaimoi Pomoshi" Arkhiv Vneshnei Politiki Rossiiskoi Federatsi, dosya 6, op. 14 belge 4, belge 54, satır 68-74.

ğu popüler kahramana en yakın şey(di); muzaffer Kızıl Ordu ise Sovyetlerin sadece itibarlı bir kamu kuruluşu (ydu)... Stalin'in ölümünden sonra ortaya çıkan karmaşık iktidar tablosunda, Jukov ile Kızıl Ordu rejimin ihtiyacı olan istikrarı sağlamıştı." Haberi okuyanlar Jukov'un Sovyetlerin Almanya'ya karşı kazandıkları zaferin arkasındaki yegâne beyin olduğunu düşünmeye sevk ediliyorlardı. Makale boyunca tekrarlanan efsaneler arasında, bir keresinde tükürüğün önemini göstermiş olduğu ve askerlerinden birinin postallarını bizzat cilaladığı vardı. Bir başkası da Jukov'un köyü Strelvolka'da yaşayan ailesinin Almanların yaktıkları evlerinde canlı canlı yanmaktan kıl payı kurtulduklarıydı. Dergi, Jukov ve Eisenhower arasındaki ilişki için de şunları söylüyordu: "Acaba bu iki askerin dostluğu Birleşik Devletler ile Rusya arasındaki gerginliğin azalmasına gerçek bir temel oluşturabilir mi?"¹²

Cenevre'deki zirveden birkaç hafta önce, Amerika'nın Moskova Büyükelçisi Charles Bohlen, İngiliz Elçiliği'ndeki bir resepsiyonda Jukov ile karşılaştı. Bohlen Washington'a gönderdiği raporda, Jukov, Sovyet-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi ihtiyacını vurgulamış ve dört ülkenin katıldığı zirvede, ötekiler kadar SSCB ile Birleşik Devletler arasında ikili görüşmelerin yapılacağını umduğunu belirtmişti. Bohlen, Jukov'un silahsızlanmaya ne kadar samimi bir vurgu yaptığını görerek şaşırmıştı:

Jukov silah yarışının anlamsız ve tehlikeli olduğunu, atom silahlarının geliştirildiği bir dünyada çıkacak her yeni savaşın inanılmaz derecede yıkıcı olacağını söyledi. Atom silahlarının etkilerini özel olarak araştırdığını söyledi. Savaşın bitişinin yıl dönümü olan 8 Mayıs'ta *Pravda*'da çıkan makalesinde birkaç paragrafı atom silahlarının yıkım gücünü anlaşılır yerel terimlerle ve grafiklerle açıklamış. Ancak "editörler" halkı "korkutacağı" gerekçesiyle bu paragrafların yayımlanmasını akıllıca bulmamışlar.

12) "Russia's Marshal Zhukov" *Time*, 9 Mayıs 1955.

Daha sonra Bohlen ile Jukov'a, Bulganin ile Başbakan Yardımcısı Anastas Mikoyan da katılırlar. Bulganin herhangi bir kötü niyet taşımadan Jukov'un "Amerikancı" olarak görüldüğünü söyler. Bohlen, Jukov ile Eisenhower arasındaki ilişkinin iyi bilindiğini ve bunun askerler arasındaki dostluğun diplomat ve politikacılara oranla daha sağlam olduğunu gösterdiği cevabını verir. "Mikoyan ve Jukov, Bulganin'e baktılar ve kahkahalarla güldüler."¹³ Bohlen anılarında, Jukov için "askere benziyor, Rus meşesi gibi sağlam ve yapılı, pembemsi sağlıklı bir yüzü ve berrak mavi gözleri var. Hoş bir gülümsemesi olmasına rağmen, gayet mesafeli, özellikle de yabancılara karşı... Birleşik Devletler'e karşı hoşgörülü, hatta saygı duyuyor, ama Eisenhower'ın bıraktığı etkinin sahici olduğuna dair en küçük bir kuşku dahi taşımıyorum," diye yazar.¹⁴

JUKOV VE EISENHOWER

Cenevre'de Jukov, Eisenhower ile iki resmi görüşme yaptı. Tutanaklar Eisenhower'ın tercümanlığını yapan Bohlen ile, Jukov'un tercümanlığını yapan Dış İşleri Memuru Oleg Troyanovsky tarafından tutuldu.¹⁵ Troyanovsky, Jukov'un zirvede çok vakur ve diplomatça bir tutum takındığını, Kuruşçev ile

13) Bohlen'in Amerikalı Bakan John Foster Dullas'a 10 Haziran 1955'te verdiği rapor, Eisenhower belgeleri, Anne Whitman dosyası, International series kutusu 49. USSR 1953-55, Dosya 1, Eisenhower Presidential Library, Abilene, Kansas.

14) O. P. Chaney, *Zhukov*, gözden geçirilmiş baskı (Norman: University of Oklahoma Press, 1996), s. 400'de değinmişti.

15) Bohlen'in iki toplantıyla ilgili tuttuğu kayıtlar, Eisenhower Presidential Library: Dulles Belgeleri, Genel Yazışmalarda ve Memoranda Dizileri, Kuzu 3. Dosya: Çok Gizli U-Z (g)'de bulunabilir. Troyanovsky'nin kayıtları ise: *Georgy Zhukov: Stenogramma Oktyabr'skogo*, ikinci bölüm, belge 11-12. Troyanovsky'nin kayıtlarının arşiv kopyaları, *Rossiiskii Gosudartstvennyi Arkhiv Noveishei Istorii*, dosya 5 op. 30 belge 116'da bulunabilir. İki tutanak herhangi bir önemli ayrıntı bakımından birbirinden farklı değil. Sovyet ve Batılı tercümanların toplantı sonrası tutanakları karşılaştırmaları adetti. Benim özetimde her ikisinden de yararlanılmıştır.

Bulganin'in üstünlüğünü tanımakla birlikte görüşmelerde aktif olduğunu anlatır. Jukov hiç de anlatıldığı gibi sert bir komutan değildir: "Farklı koşullara uyum sağlayabildiği anlaşılıyor," der.¹⁶

Jukov, Eisehnower ile ilk kez, 20 Temmuz'da başkanın villasındaki öğle yemeğinde buluştular. Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği'nin savaş sırasındaki iyi ilişkileri ile Müttefik Kontrol Konseyi'nde iş birliğini hatırlatan Jukov, savaşın sonuna doğru Hitler'in iki ülke arasındaki ittifakı bozmaya çalıştığını ancak başarısız olduğunu belirtti. Ama ne yazık ki savaştan sonra "karanlık güçler" Sovyetler Birliği'ni başka ülkelere saldırmayı planlayan saldırgan bir ülke olarak göstermeyi başarmışlardı. Jukov, Eisenhower'a durumun böyle olmadığı üzerine asker sözü veriyordu. Cenevre'ye gelmesinin tek nedeni başkan ile buluşmak ve Sovyet-Amerikan ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmaktı. Eisenhower, Soğuk Savaş'ın Sovyetlerin saldırgan davranışlarının sonucunda çıktığını söyleyince, Jukov her iki tarafın da yaptığı hataları belirtip geçmişle uğraşmak yerine geleceğe bakmanın daha iyi olduğunu söyleyerek bu tartışmaya girmedii.

Siyasi bakımdan Jukov'un ana teması silahsızlanma gerekliliği ve Soğuk Savaş'ın yarattığı blokları çözecek ortak Avrupa güvenlik sisteminin kurulmasıydı. Eisenhower, silah kontrolünü ve silahsızlanma anlaşmasına uyulmasını sağlayacak teftiş sistemi konusunu açtığında, Jukov karşı çıkmadı. İki adam Çin meselesini de konuştular; Jukov, Eisenhower'dan Komünist Çin'in tanınmasını ve Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesini rica etti. Almanya konusunda ise Jukov, iki Almanya'nın, Avrupa'daki bütün devletlerin güvenliğini sağlayacak pan-Avrupa güvenlik sistemi bağlamında birleşebileceklerine dair Sovyet görüşünü tekrarladi.

16) O. Troyanovsky, *Cherez Gody i Rasstoyaniya* (Moskova, Vargrius, 1997), s. 191.

İdeolojik ve siyasi farklılıklar bir yana, iki adam arasındaki sohbetin tonu rahat ve uzlaşmaya açıktı. Dostça sohbet, Jukov'un Eisenhower ile 23 Temmuz'da gerçekleşen ikinci buluşmasında da devam etti. Gerçi konu, zirvede hangi mesele- nin önce ele alınıp sonuçlandırılacağı üzerine prosedürel bir tartışmaydı: Önce Almanya'nın birleştirilmesi mi ele alınacaktı yoksa Avrupa'nın ortak güvenliği mi? Amerikalılar önce Al- manya meselesini halletmek isterken, Sovyetler birleşmenin ardından, Birleşik Almanya'nın SSCB'yi tehdit etmemesini sağ- layacak olan Avrupa ortak güvenlik sisteminin kurulması ge- rektiğini söylüyorlardı. Eisenhower, Jukov'a bu tartışmayı çöz- mek için elinden geleni yapmasını rica edince, Jukov uzlaşma çabalarının zirve sonlanana kadar sürebileceği cevabını verdi. Görüşme Jukov'un bir gün Amerika'da başkanın torunlarını zi- yaret edebilmeyi, Eisenhower'ın da Moskova'ya kendi torunla- rını görmeye gelmesini umduğunu söylemesiyle son buldu.

Jukov'un Eisenhower ile kurduğu ilişkiye rağmen, Eisenho- wer daha sonra şöyle yazacaktı:

Savaş zamanındaki ilişkimiz sırasında bağımsız, kendine güveni tam bir adamdı, komünist doktrini sindirmiş olmasına rağmen önümüze çıkan her ope- rasyonel sorunda benimle neşe içinde buluşmuş ve makul bir çözüm bulmak için iş birliği yapmıştı... Ama Cenevre'de karşımda olan sindirilmiş ve endişeli bir insandı... Sanki mükemmelen ezberleyene kadar çalıştırıldığı bir dersi tekrarlıyormuş gibi konuşuyordu benimle. Canlılığı yok olmuştu, eskisi gibi gülümse- miyor, şaka yapmıyordu. Eski dostum, üstlerinin emirlerini yerine getiriyordu. Bu baş başa görüşmenin, bende yarattığı üzüntü duygusundan başka hiçbir ya- rarı olmadı.¹⁷

17) Chaney, *Zhukov*, s. 402'de değinilmiştir.

O sıralar dış işleri bakan yardımcısı olan Andrey Gromiko'ya göre, Eisenhower da Jukov'da hayal kırıklığı yaratmıştı, başkasının "içine kapandığını ve sadece bir iki laf ettiğini," söyledi. "Jukov'un üzüldüğünü görebiliyordum, ülkeye dönerken Sovyetler Birliği'nin 'ununu kuru tutması'nın şart olduğu yorumunu yaptı."¹⁸

Bu anıların hiçbirisi, ikisinin Cenevere'deki görüşmelerinden kaynaklanmıyordu. Olan şuydu; her ikisi de politikacı olmuşlardı ve her ikisi de karşılarında on yıl önce Berlin'de karşılaşan askerler olmamanın hayal kırıldığını yaşamışlardı. Jukov'un başkanın villasından ayrıldıkları sırada Troyanovski'ye değdi gibi "Başkan Eisenhower, General Eisenhower ile aynı insan değil," di.¹⁹

Yıllar sonra, Troyanovski Jukov ile Mosokva'da David Lean'ın savaş esirlerini anlatan ve başrolde askerlerinin moralini yüksek tutmak için bir köprü inşaatında Japonlarla iş birliği yapan subay rolünde Alec Guinness'in oynadığı *Kwai Köprüsü* filmini gösteren bir sinemada karşılaştı. Troyanovski film hakkında ne düşündüğünü sorduğunda Jukov. "Benim için fazla pasifist. Ben *Navaron'un Topları*'nı tercih ederim. Ben askerim, işim seninkinden farklı,"²⁰ diye cevap verdi. Aslında, 1955'te Jukov yeni üstlendiği siyasetçi ve diplomat rolünde çok başarılı olmuştu. Kişiliği yumuşamıştı ve savaş sonrasında gözden düşüşü nedeniyle tevazu kazanmıştı, ikinci kez sürüldüğünde kazandığı bu nitelikler çok işine yaradı.

Cenevre zirvesinin tek pratik sonucu, dört devletin dış işleri bakanlarının başka toplantılar yapmasına karar verilmesi oldu. Gündemdeki ilk madde, Alman sorunu ve Avrupa güvenliği olacaktı, böylece zirveyi sıkıştıran prosedür tartışmasının etrafından dolaşmış olacaktı. Dış işleri bakanları 1955

18) A. Gromyko, *Memories*, Londra: Hutchison, 1989) s. 166-167.

19) Troyanovsky , *Çerez Gody* i, s. 193-194.

20) Ibid.

Ekim'inde buluştuklarında toplantı iyi başladı, herkes Avrupa'da ortak bir güvenlik sistemi kurulmasında hemfikirdi. Ancak bir pan-Avrupa güvenliği için Batı'nın masaya sürdüğü pey, Doğu Almanya'da komünist egemenliğinin kaybıyla sonuçlanacak şekilde Almanya'nın birleşmesiydi. Molotov pazarlığı bu hatta sürdürmekten yanaydı, ancak çok daha şahin bir hat izleyen Kuruşçev kabule yanaşmadı. Bunun sonucunda da dış işleri bakanları toplantısı bir anlaşmaya varılmadan çökte.

Alman sorununun çözümü üzerinde Molotov ile Kuruşçev arasında çıkan bu küçük çatışma, aynı yılın başlarında komünist Yugoslavya ile ilişkiler üzerine çıkan ve devam eden savaşın parçasıydı. Kuruşçev, Stalin ile Yugoslav lider Mareşal Tito arasında 1948'de çıkan ideolojik bölünmeye son vermek istiyordu. Stalin'in sağ kolu olan Molotov ise Tito'yu komünist bloktan çıkartmak için başlatılan kampanyanın başını çekiyordu, Yugoslav liderle ilgili sert eleştirilerini sonlandırmak veya yumuşatmak konusunda çekingendi. Jukov, Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın onuncu yılı için *Pravda*'da yayınlanan ve savaş sırasında Tito'nun Yugoslavya'daki partizan hareketin lideri olarak yaptıklarını öven ve Belgrad ile Moskova arasındaki ilişkilerin gelişmesini umduğunu belirten makalesiyle bu tartışmaya katıldı. 19 Mayıs 1955'te yapılan prezidyum toplantısında Molotov "Kızıl Ordu'yu Troçki kurdu ama biz onu yüceltmiyoruz," diyerek bu konudaki rahatsızlığını dile getirdi. Ayrıca, Jukov'un yazısını "anti-Leninist" olarak niteledi, ancak daha sonra bu sözleri tartışmanın sıcaklığı içinde söylediğini gerekçe gösterip geri çekildi.²¹ Savaşı Molotov kaybetti, Tito'nun komünistleriyle ilişkiler tamir edildi. Temmuzdaki merkez komite toplantısı sırasında Molotov, Yugoslavya konusundaki duruşu nedeniyle çok sert eleştirildi. Jukov da toplantıya katılmıştı ancak konuşmadı, böylece de Stalin sonrası

21) Prezidium TsK KPSS, 1954-1964, Cilt 1, s. 41-42; A. Fursenko ve T. Naftali, *Khruscshcev's Cold War* (New York: Norton, 2006), s. 28-29.

Sovyet liderliğinin iki devinin arasındaki kavgaya doğrudan karışmaktan kaçınmış oldu.²²

20. PARTİ KONGRESİ

1955'in sonunda Kuruşçev ile Molotov arasındaki mücadele-
lenin odağı, yaklaşan 20. Parti Kongresi'ne doğru döndü. Kuruşçev kongrede Stalin'i geniş ölçekte eleştirmeyi düşünüyordu, Molotov ise Sovyet diktatörünün hataları kadar başarılarının da hatırlanması zemininde buna itiraz ediyordu. Daha kısa süre öncesine kadar Kuruşçev dâhil herkesin Stalin'i överek göklere çıkardığını işaret ediyordu. Molotov'un tutumu, özellikle de rahatsız Malenkov ile Stalin'in iç çemberinin bir diğer mensubu olan Lazar Kaganovich gibi bazı prezidyum mensupları arasında yandaş kazanmıştı. Ancak Prezidyumdaki çoğunluğa Kuruşçev hakimdi ve daha sonra Gizli Nutuk olarak anılacak olan konuşması planlandığı gibi ilerledi.

Kuruşçev'in Stalin'i ve yaratılan kişi kültünü eleştiren konuşmasını 25 Şubat 1956 günü, sadece kongre delegelerinin katıldığı kapalı ve özel toplantıda yaptı. Kuruşçev, Stalin'in terörle kurduğu hâkimiyetin 1930'ların sonunda parti mensupları ile devlet memurlarına yapılan kitlesel baskıyla zirveye ulaştığını anlattı. Kurbanlar arasında Sovyet subayları da vardı. Kuruşçev 1954'ten itibaren temizliğin, çoğu ölmüş 7500 asker kurbanına itibarlarının iade edildiğini anlattı. Kuruşçev, Stalin'in savaştaki liderliğine de saldırdı. Ülke savaşa doğru dürüst hazırlanmamıştı ve Stalin kaçınılmaz Alman saldırısı hakkında yapılan uyarıların hiçbirini dinlememişti. Kuruşçev, savaş patladığında Stalin'in ruhsal bunalım geçirdiğini ve Sovyet liderliğinin diğer mensuplarının zorlamasıyla tekrar işinin başına döndüğünü iddia etti. Stalin düzeldikten sonra askeri meselelere amatörce müdahale etmeye devam etmişti ve Sov-

22) Molotov-Kuruşçev mücadelesi için, bkz. G. Roberts, *Molotov: Stalin's Cold Warrior* (Washington., D.C.: Potomac, 2012).

yetler Birliği'ni Kızıl Ordu'nun savaşın başında verdiği o korkunç kayıplardan daha büyük bir felakete sürüklenmekten ancak yetenekli askeri liderleri sayesinde kurtulmuştu. Kuruşçev, kendisini Jukov'un sadık bir dostu, Stalin tarafından saldırıya uğradığında onu savunan bir insan olarak sunuyordu. "Savaştan sonra, Stalin, kazanılan zaferdeki rolünü büyütmek ve Jukov dâhil generallerinin rollerini azaltmak istemişti," diyordu Kuruşçev. Şöyle devam ediyordu "Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda zaferi kazanan Stalin değildir, bütün olarak parti, Sovyet hükümeti, kahraman ordumuz, ordumuzun yetenekli liderleri ve cesur askerleri ve bütün bir Sovyet ulusudur. (şiddetli ve uzun alkışlar)"²³ Kuruşçev'in *Gizli Nutuk*'u resmi olarak yayımlanmadı, ama Sovyetler Birliği'nin her yerindeki parti toplantılarında okundu ve büyük kargaşa ile farklı görüşlere yol açtı.

Kuruşçev'in bu dramatik müdahalesinden bir hafta önce, Jukov kongrenin halka açık oturumunda askeri meselelerle ilgili daha sakin bir rapor vermişti. Bu, Jukov için kişisel olarak önemli bir andı, çünkü parti kongresinde ilk kez konuşma yapıyordu, ayrıca yeni nükleer çağda Sovyet savunma politikasıyla ilgili geniş ölçekli bir açıklama yapma fırsatını da bulmuştu. Jukov delegelere, gelecekteki bir savaşın, geçmişteki savaşlardan çok farklı olacağını anlattı. Bu yeni savaş, uçakların ve sadece atom silahı değil, kimyasal ve biyolojik silahlardan oluşan kitle imha silahı taşıyan roketlerin aşırı kullanımıyla nitelik kazanacaktı. Savaşın bu yeni biçimi, kaynakların hava kuvvetlerine ve hava savunmasına kaydırılmasını gerektiriyordu. Aynı zamanda konvansiyonel, kara, hava ve deniz kuvvetleri de önemini koruyacaktı çünkü ancak onlar savaş başarılı bir sonuca taşıyabilirlerdi. Jukov, insan unsurunu da reddetmiyordu: "Askeri donanım ne kadar elkili olursa olsun, tek başına bir muharebeyi ya da harekâtı başarıya ulaştıramaz.

23) *Khrushchev Remembers*, s. 539.

Gelecekteki silahlı mücadelelerin sonucunu, askeri donanım üzerinde tam bir egemenlik kurmuş, savaşın haklılığına inanmış ve hükümetlerine yürekten bağlı, halkını kurtarmaya hep hazır insanlar belirleyecektir,"²⁴ diyordu. Konuşmasını başla-
dığı gibi, silahlı kuvvetlerin Sovyet ana vatanına sonsuz sada-
katinin gerekliliğini vurgulayarak bitirdi.

Kongrede Jukov, prezidyumun vekil üyeliğine (oy hakkı ol-
mayan) seçildi ve böylece Sovyet siyasi karar mekanizmasının
en yüksek düzeyine yükseltilmiş oldu. Jukov hemen Kuruşçev
ile yan yana geldi ve Stalin'i eleştirdi. Kongreden kısa bir süre
sonra, askeri ilişkilerde kişi kültünün etkileri üzerine bir ko-
nuşma hazırladı. Konuşma, 1956 Haziran'ındaki merkez ko-
mite toplantısında yapılacaktı ama bir nedenle, belki de parti
liderliğinin Stalin'e yapılan eleştirilerin yumuşatılmasına karar
vermiş olmasından dolayı, bu konuşmayı yapmadı.

Beklenebileceği gibi, Jukov'un merkez komiteye verdiği ra-
por taslağı Kuruşçev'in *Gizli Nutku*'nun ana hatlarını izliyor-
du: Stalin, Kızıl Ordu'da savaş öncesi yapılan temizlikten, 22
Haziran 1941 fiyaskosundaki rolünden ve savaşın ilk yılların-
daki operasyonel hatalardan dolayı eleştiriliyordu. Ancak
Jukov yeni eleştiriler de getiriyordu. General Pavlov'un ve Ba-
tı Cephesi komutanlarının 1941 Haziran'ında haksız yere
idam edilmeleri de bu eleştirilerin arasındaydı; bu olayı, Kızıl
Ordu'yu savaş sırasında geri çekilmekle suçlayan Stalin'e kar-
şı ordunun onurunu koruyan daha genel bir savunmaya bağ-
lıyordu. Jukov savaşın başında Kızıl Ordu'nun astronomik sa-
yıda kayıp verdiğiine işaret ediyor ve "Askeri görevini onurla
ve yiğitlikle yerine getirmiş, sosyalist ana vatani savunmuştur"
diye bitiriyordu. Jukov, savaştan sonra hayatta kalan ve çoğu
kendi hataları yüzünden ele geçmemiş olan Sovyet savaş esir-
lerine yapılan muameleyi de sorguluyordu. Savaştan sonra ya-

24) Georgy Zhukov: *Stenogramma Oktjabr'skogo*, s. 124.

şadıkları bunalım yetmezmiş gibi. Hâlâ parti ve devlet tarafından kötü muameleye uğruyorlardı: “Eski savaş esirlerinin üzerindeki ahlaki baskıyı kaldırmak, bu yasa dışı cezaları sonlandırmak ve haklarındaki kısıtlamaları yok etmek gereklidir,”²⁵ diyordu.

Eski savaş esirlerinin çektikleri çilelerin hafifletilmesi için baskı oluşmaya başlamıştı. 1955 Eylül’ünde, hükümet gönüllü olarak esir düşmekten hüküm giymiş savaş esirlerine af ilan etti. 1956 Nisan’ında da Jukov başkanlığında, partiye yeniden kabulleri de dâhil olmak üzere, eski savaş esirlerinin durumlarını inceleyecek bir komisyon kuruldu. Jukov’un komisyonu hazırladığı raporda eski savaş esirlerine uygulanan ayrımcılığı sona erdirecek bir dizi önlem teklif etti: Esarette geçirilen süre için ödeme yapılması; kendilerine ve ailelerine maaş bağlanması ve savaş esirlerinin savaş dönemindeki mücadeleye yaptıkları kahramanca katkıları anlatan bir propaganda kampanyası başlatılması bu önlemler arasındaydı. 1956 Eylül’ünde hükümet, bir yıl önce ilan ettiği affın kapsamının genişletilmesini emreden bir yönetmelik yayınladı.

Pavlov ile Batı Cephesi komutası meselesi Jukov’un çözemediği kadar karmaşıktı. İdam cezasının inkârında, birer vatansever ve komünist olarak itibarlarının iadesinde bir sorun yoktu. Stalin’in ölümünün ardından birçok böyle uygulama yapılmıştı. Jukov’un 1946’da gözden düşmesine yol açan Havacılar Olayı’na karışanların itibarları daha 1953 Haziran’ında iade edilmişti. 1954 Temmuz’unda, 1941 Ekim’inde idam edilen hava kuvvetleri komutanının itibarı iade edilmişti. 1937’de Stalin’e karşı komplo kurdukları iddiasıyla idam edilen Tukhachevsky ve bir grup generalle mareşalin itibarları 1957 Ocak’ında iade edildi. Pavlov’un durumunda sorun, 1941 Haziran’ında Batı Cephesi’ni düşüren felaketin inkâr edi-

25) Ibid., s. 148.

lemezliğıydi. Bu karmaşık sorunun çözümü için, Batı Cephesi komutasındaki komuta hatalarına dair bir genelkurmay soruşturması başlatıldı. 1956 Kasım'ında tamamlanan soruşturmada, genelkurmayın vardığı sonuç şöyleydi; Pavlov yüksek komuta tecrübesine sahip olmadığı için savaşın zorunlu kıldığı karar verme yeteneğini gösterememişti, ancak korkaklıktan veya askerlerini tek bir kurşun dahi atmadan Alman kuşatmasına maruz bırakmaktan suçlu değildi.²⁷ Bu karar Jukov'a uygun geldi çünkü Pavlov ramp ışıklarının önüne, genelkurmayın Batı Cephesi'nin yıkımıyla sonuçlanan aşırı iddialı harekât emrinden değil, kısmen kendi hatalarıyla çıkmıştı. Pavlov ve arkadaşlarının itibarları parti tarafından resmen 1957 Temmuz'unda iade edildi.

MACARİSTAN 1956

Jukov, prezidyuma terfisiyle, askeri karar mekanizmasının yanı sıra yüksek siyasetin de faal bir katılımcısı oldu. Bunların en önemlisi 1956'daki Macaristan kriziydi. Bu krizi önceleyen, hatta teşvik eden Polonya'daki krizdi. Kuruşçev'in *Gizli Nutku*'nun haberi sızdığında, Polonya'da İkinci Dünya Savaşının ardından uygulanan otoriter komünist sistemde temel reformlar yapılabileceği umudu da doğmuştu. Halkın içindeki çekişme arttıkça, Polonya'daki parti liderliğinde bir değişiklik peşinde olan komünistlerin ajitasyonları da arttı. 1956 Hazi-
ran'ında Poznan İsyanı sırasında yüzlerce gösterici, güvenlik güçleri tarafından vurulunca işler iyice kızıştı. Polonyalı komünistler krize, fazla milliyetçi bulunduğu için komünistler tarafından temizlendiği 1940'a kadar partinin başında olan Wladyslaw Gomulka'yı partinin başına getirerek son verdiler.

26) Ibid. s. 126-133; *Reabilitatsiya: Kak Eto Bylo*, Cilt 2 (Moskova: Materik, 2003), belge 8, bölüm 1, belge 14, bölüm 3.

27) Bu belge, konuyla ilgili birçok belge ile birlikte Kongre Kütüphanesi, el yazması bölümü, Volkogonov belgelerinde bulunabilir.

Gomulka'nın reform önerilerinin arasında, Rokossovski'nin savunma bakanlığından alınması da vardı; bu öneri; Rokossovski Polonya'nın Sovyetler Birliği ile süregelen ittifakının garantörü olarak görüldüğü için Moskova'da alarına yol açtı. Protestolar ve sokak gösterileri artarken, Kuruşçev yanına Molotov, Mikoyan, Kaganovic, Konev ve Jukov'u alarak Varşova'ya uçtu. Niyetleri Gomulka'nın bileğini büküp Rokossovski'nin savunma bakanı olarak kalmasını sağlamak ve Polonya'daki siyasi reformun daha ılımlı bir tempo izlemesinde ısrarcı olmaktı. Geri planda ise Sovyetlerin iradesini empoze etmek için askeri harekât tehdidi yatıyordu. Gomulka, boyun eğmedi ancak Sovyet delegasyonunu, ne Polonyadaki komünist yönetimin ne de ülkenin Varşova Paktı içinde Sovyetlerle ittifakının tehlikede olmadığına ikna etti.²⁸ Sovyetler, Rokossovski'yi kurtaramadı, savunma bakanlığından azledildi ve 1956 Kasım'ında Moskova'ya döndü.

Bu arada Macaristan'da daha büyük bir siyasi kriz gelişmekteydi, onun da esin kaynağı Kuruşçev'in Stalin'e yaptığı suçlamalardı. 23 Ekim'de Macar güvenlik polisi, Budapeşte radyo istasyonuna baskın yapmaya kalkışan antikomünist kalabalığın üzerine ateş açtı. Şehrin her tarafında silahlı bir isyan patladı ve komünist hükümet, Sovyetlerden isyanı bastırmak için askeri yardım talebinde bulundu. O akşam Jukov, prezidyuma Budapeşte'de yüz bin kişinin gösteri yaptığını ve radyo istasyonunun ateşe verildiğini haber verdi. Toplantıda düzeni korumak için asker kullanılmasında fikir birliğine varıldı. Jukov'da aynı görüşteydi: "Bu, Polonya'dan farklı. Asker göndermek, sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan etmek şart," dedi.²⁹

Sovyet askerleri savaşın sonundan beri Macaristan'da ko-

28) *Sovetskii Souz i Vengerskii Krizis, 1956 goda* (Moskova: Rosspen, 1998) belge 83. Bu Ciltteki birçok belgenin İngilizce tercümesi, *Cold War International History Project*'in web sayfasında bulunabilir.

29) *Ibid.*, belge 82.

nuşlanmışlardı. 1947'de Macaristan'la barış anlaşması imzalandıktan sonra da kaldılar, bunun için gösterilen neden, Almanya gibi savaştan sonra Almanya gibi askeri işgal bölgelerine ayrılmış olan Avusturya'nın doğusunda üslenmiş Sovyet askerlerinin ikmal hatlarını koruma gereği idi. 1955 Mayıs'ında Avusturya'daki Sovyet-Müttefik işgali, Avusturya Devlet Anlaşması ile sona erdi. Bu arada Varşova Paktı kurulmuş ve böylece Macaristan'daki Sovyet askerleri ve daha önce Avusturya'da üslenmiş olanların Özel bir kolordu olarak yeniden örgütlenmesi için bir mazeret oluşmuştu. Budapeşte'de konuşlanmış olan Sovyet askerlerinin komutanı Albay E.I, Malashenko'ya göre, özel kolordu Jukov'un fikriydi ve 1939'da Khalkhin-Gol'de komuta ettiği benzer bir birlik konusundaki tecrübelerinden esinlenmişti.³⁰

Macaristan krizi patladığında, Sovyetlerin Macaristan'da ya da yakın yerlerde konuşlanmış beş birliği vardı. 24 Ekim'de, Budapeşte'nin stratejik noktalarını tutacak otuz bin asker ile bin tankı harekete geçirdiler ve Macaristan-Avusturya sınırını kapattılar. Böyle bir operasyon için gereken planlar 1956 Temmuz'unda yapılmış olduğundan, Sovyetler taktik hedeflerine rahatça vardılar.³¹ Ancak, askeri müdahale silahlı isyana yol açınca, Sovyet askerlerinin Polonya'da olduğu gibi elde edilen siyasi uzlaşma ile çekilmeleri konusu sorun oluşturdu. Prezidyum meseleyi 26 Ekim'de ele aldığı anda, Jukov askerlerin geri çekilmesini "kapitülasyon" olarak niteleyerek karşı çıktı. Hatta daha fazla asker gönderilmesini ve daha "sağlam bir pozisyon" alınmasını istedi.³²

Budapeşte'deki durum, reformcu komünist Imre Nagy'nin

30) E.I. Malashenko, "Osobyi Korpus v Ogne Budapeshta", *Voenno Istoricheskii Zhurnal* no: 10-12, 1993, no 1, 1994. Bu Malashenko'nun 1956'daki anılarıdır.

31) Bkz. *Ibid.*, ve *Georgy Zhukov: Stenogramma Otkryab'skogo*, ikinci bölüm, belge 39.

32) *Sovetskii Souz i Vengerskii Krizis*, belge. 100

başkanlığında bir hükümet kurulmasıyla istikrara kavuştu. Nagy, Macar bir Gomulka gibiydi ve hem Sovyetleri hem de isyancıları memnun edecek bir siyasi uzlaşma teklif edecek gibiydi. 28 Ekim'deki prezidyum toplantısında, Jukov sınırlı sayıda askerin geri çekilmesi ve Nagy'nin desteklenmesi lehine konuştu.³³ Aynı gün sağlanan ateşkesle Sovyet askerleri Budapeşte dışındaki kışlalarına çekilmeye başladılar. Ertesi gün gazetecilerin sorularını cevaplayan Jukov, "Macaristan'da durum düzeldi. Bizim de güvendiğimiz bir hükümet kuruldu," dedi.³⁴ Bu uzlaşmacı hava 30 Ekim'deki prezidyum toplantısında da devam etti ve Sovyetler Birliği ile yalnızca Macaristan değil bütün sosyalist ülkeler arasında daha eşitlikçi ilişkilerin geliştirilmesi üzerine bir açıklama yapılması üzerinde anlaşıldı. Jukov, açıklamada "halka duyulan sempati"nin belirtileceğini ve "kan dökülmesinin durdurulması çağrısı" yapılacağını belirtti.³⁵ Ancak ertesi gün, yani 31 Ekim'de, Moskova'daki hava bir kez daha sertleşti ve Jukov'a yeni bir askeri müdahale planı yapması emredildi.

Sovyetlerdeki bu tutum değişikliğine iki ayrı ve farklı gelişme yol açmıştı. Bunlardan birincisi, Nagy'nin Macaristan'ı Varşova Paktı'ndan çekeceğini ve ülkeyi tarafsız devlet olarak ilan edeceğini (ki 1 Kasım'da bunu yaptı) gösteren işaretlerdi. İkincisi de 29 Ekim'de Mısır'a yapılan ve Süveyş Kanalı'nın kontrolünü ele geçirmeyi hedefleyen Fransız-İngiliz-İsrail saldırısıydı. Mısır, Sovyetlerin müttefikiydi. Kuruşçev 31 Ekim'de prezidyumda şöyle konuştu: "Eğer Macaristan'dan çıkarsak bu Amerikan, İngiliz ve Fransız emperyalistleri cesaretlendirir. Bunu bizim zaafımız olarak görürler ve saldırıyı sürdürürler... Önce Mısır'a sonra da Macaristan'a."³⁶ Prezidyumun 1

33) Ibid., belge 105.

34) Chaney, *Zhukov*, s. 413'te değinilir.

35) *Sovetskii Souiz i Vengerskii Krizis*, belge 115.

36) Ibid., belge 125.

Kasım'daki toplantısında ise, ikinci müdahalenin başlayıp başlamaması tartışması yapıldı. Jukov, kararlı bir harekâtın gerekli olduğundan emindi. "Bütün çürük unsurları ayıklayalım. Karşı devrimcileri silahsızlandıralım. Her şey düzeni sağlamak için olmalı,"³⁷ dedi.

Sovyetlerin 4 Kasım 1956'daki askeri müdahaleleri kararlı olduğu kadar kanlı da oldu. Kod adı Kasırga olan operasyonu Konev yönetti. Macaristan'daki birliklere komşu Romanya'daki Karpat Askeri Bölgesi'nin ve Odesa Askeri Bölgesi'nin birlikleri de katılmıştı. Tank, piyade ve hava birliklerinin operasyonu Budapeşte ile diğer kentsel bölgelerdeki isyanı ezmek üzere düzenlenmişti. Özellikle Budapeşte'deki çatışmalar şiddetliydi. İsyanıcılar kurduğu barikatlarda hafif silahlar ve molotof kokteylleri ile karşılık verdiler. Sovyetler yaklaşık 700'ü ölü olmak üzere 2 bin kayıp verdiler. Sivillerin ve isyancıların kaybı ise 25 bindi (bunların 5 bini ölüydü). 200 bin Macar ise Sovyetlerin sınırı kapalı tutma çabasına rağmen Avusturya'ya kaçtı.

Jukov, prezidyuma, Budapeşte'deki harekâtla ilgili düzenli ilerleme raporları verdi.³⁸ Birkaç gün içinde düzen tesis edildi ve Janos Kadar başkanlığında Sovyet destekli yeni bir hükümet kuruldu. İsyanın ardından binlerce Macar tutuklandı ve daha sonra başta Imre Nagy olmak üzere yüzlercesi idam edildi. Jukov, Macaristan'daki halk ayaklanmasının gaddarca bastırılmasına dair herhangi bir rahatsızlık belirtmemiştir. Jukov'a ve bütün Sovyet liderlerine göre sadece Macaristan değil, komünist iktidar ve sosyalist sistem tehlikeye girmişti. Hepsi de oluşacak domino etkisinin komünist yönetimlere karşı halk isyanlarına yol açacağından, Doğu Bloku'nu istikrarsızlaştıracağından ve Sovyetlerin ne pahasına olursa olsun

37) Ibid., belge 132

38) Ibid, belge 159,160,166,179,180,184,193. Bu belgelerin arşiv kopyaları Fund 89: Sovyet Komünist Partisi yargılanıyor. Op. 45, 26-40'da bulunabilir.

korumaya kararlı oldukları Almanya ile SSCB arasındaki tampon bölgeyi tehlikeye atacağından korkuyorlardı.

Jukov'un bir lider olarak konumu, Macaristan krizindeki rolüyle adam, akıllı sağlamlaşmıştı. 1956 Aralık'ında 60. yaş gününde dördünce kez Lenin Nişanı aldı; fotoğrafı hem parti merkez komitesinin hem de bakanlar kurulunun yaş günü tebrikleriyle birlikte gazetelerin birinci sayfasında yayınlandı.³⁹

Jukov, 1957 yılında Hindistan ve Burma'ya -Kuruşçev ve Bulganin'in 1955 Kasım ve Aralık'ında yaptıkları turun devamı mahiyetinde- bolca tanıtımı yapılan bir tura çıktı. Amaç bağımsızlıklarını yeni kazanmış bu iki ülkeyle Sovyetlerin ilişkilerini sağlamlaştırmaktı. Tur çok başarılı oldu ve Jukov sıcak karşılandı. Hindistan'da Jukov'un bir file binerken çekilmiş fotoğrafı insanın acaba o sırada Hannibal'i ve sık sık Halhin-Gol ile kıyaslanan Romalılara karşı Cannae'de kazandığı zaferi mi düşünüyordu diye sormasına yol açar. Jukov yurda döndüğünde, Sovyetler Birliği Mareşali G. K. Jukov'un Hindistan ve Burma Ziyareti başlıklı renkli bir belgesel film yayımladılar.⁴⁰

Jukov Hindistan'dayken 5 Şubat 1957 günü Askeri Kurmay Koleji'nde nükleer savaş sorununa da değindiği bir konuşma yaptı.

Bir savaş durumunda büyük güçlerin çatışması halinde nükleer ve termonükleer silahlar kullanılacak mı? Evet, buna hiç kuşku yok, bu silahlar sunulduğundan beri silahlı kuvvetler çok ileri gitti, silahların etkileri örgütlenmede, taktiklerde ve operasyonel-stratejik doktrinlerde hissedilmeye başlandı... Bizim düşüncemize göre, atomik ve termonükleer silahlar ülke-

39) Georgy Zhukov: *Stenogramma Oktıabr'skogo*, ikinci bölüm, belge 44.

40) Jukov'un Hindistan ve Burma ziyaretleri için: Chaney, *Zhukov*, s. 417-419 ve W.J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, Calif.: Presidio, 1993), s. 228-230.

lerin cephaneliklerinde bulunduğı sürece kara, hava ve deniz kuvvetlerinin önemi azalmayacaktır. Savaş sonrasında silahlı kuvvetlerimizin yapılanmasını, gelecek savaşlarda zaferin ancak bütün silah tiplerinin ve silahlı kuvvetlerinin birleşik gücüyle ve savaşta koordineli kullanımlarıyla kazanılabileceğı düşüncesiyle kurduk.⁴¹

1957 Mart'ında Jukov, Doğu Almanya hükümetiyle bir savunma anlaşması imzalamak için Doğu Berlin'e gitti. Oradayken Doğu Almanya'daki Sovyet askerlerinin yüksek rütbeli komutanlarına bir konuşma yaptı. Sovyet kuvvetlerin Almanya'daki misyonları, bir NATO saldırısı halinde Batılı kuvvetlerin ilerleyişlerini durdurmak ve Varşova Paktı kuvvetlerine ikinci kademe ilerleyişleri için zaman kazandırmaktı. Ancak Jukov, NATO saldırısının beklenmesinin şart olmadığını açıkça ortaya koydu. NATO'nun Sovyetlere saldırma niyeti belli olur olmaz, Sovyetler iki gün içinde Manş Denizi'ne varmalarını sağlayacak bir önleyici saldırı yapacaklardı. Bir başka deyişle, Sovyetler 1941 yazında niyetlendikleri ancak Almanların saldırmasını bekledikleri için uygulamakta başarısız oldukları önleyici saldırı stratejisini izlemeye niyetliydiler. Konuşmanın Sovyetlerin tarafından tezgâhlanarak dezenformasyon amacıyla sızdırılan bir başka versiyonuna göre Jukov, Sovyet stratejisinin önleyici saldırıdan ziyade, karşı saldırı olacağını, savaş patlarsa konvansiyonelden ziyade nükleer silahların kullanılacağını söylemişti.⁴² Bu çarpıtmanın amacı hem NATO'yu Sovyetlerin niyetleri konusunda yanıltmak hem de

41) V. A. Afanas'ev, *Stanovlenie Polkovodscheskogo Iskusstva*, G. K. Zhukova (Moskova: Svyatigor, 2006), s. 250'de değinilir.

42) Bkz. S. A. Christensen ve F. P. Jensen, "Süperpower Under Pressure: The Secret Speech of Minister of Defence Zhukov in East Berlin", March 1957), www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_zhukov/zhukov.cfm. Jukov'un konuşmasının iki versiyonuna ait linkler aynı web sitesinde bulunabilir (Parallel History Project).

anında nükleer silah kullanılacağı tehdidiyle bir Batı saldırısını önlemektir.

Önleyici saldırı başlatma fikri, Mayıs 1957'de Moskova'da Sovyet kara kuvvetleri, deniz kuvvetleri ve hava kuvvetlerinden en yüksek rütbeli 200 subayın katıldığı bir askeri konferansta tekrar ortaya çıktı. Jukov yaptığı konuşmada savaşın ilk dönemine yoğunlaştı ve 1941 Haziran'ında silahlı kuvvetlerin hazırlıksızlığından çıkarılan dersleri tekrar anlattı. Düşmanın planlarının ve niyetlerinin araştırılmasının önemini vurguladı:

Düşmanlarımızın temel konsepti, savaşın ilk safhasında bütün kuvvetlerini en üst seviyede kullanarak komuta ve kontrol sistemlerine ani saldırıdır. Bu nedenle ülkemizin hava savunmasının özellikle radar ve roketsavar alanında yüksek ve sürekli düzeyde hazırlıklı olması gereklidir. Silahlı kuvvetlerimizin her koşul altında karadan, havadan ve denizden saldırı yapmaya hazırlıklı olmaları düşmanın dağıtıcı bir darbe vurmaya kalkışmasını ortadan kaldıracaktır. Ancak bazıları, örneğin Bagramyar der ki, stratejimizi düşmanın saldırı hazırlıklarını yok etmeyi hedefleyen bir sürpriz ve önleyici darbeler sistemi etrafında oluşturmalıyız. Bu konu hakkında açıkça konuşamayız.

Bu açıklama, dinleyicilere hazırlanmış olan önleyici strateji hakkında konuşulmaması gerektiğini belirten bir işaret miydi acaba? Ya da bu tür konuşmaların düşmanın önleyici saldırılar yapmasını teşvik edeceği konusunda yapılmış bir uyarı mıydı? Söylemek zor. Her ikisi de doğru olabilir.⁴³ Konferans hakkında parti liderliğine verdiği raporda, Jukov savaşın ilk safhasının tartışıldığını belirtmiş ancak önleyicilikten söz et-

43) "Iz Vystupleniya Marshala Zhukova na Nauchnoi Konferentsii Mai 1957g." Dr. S. Ü. Christensen'e bana bu konuşmanın Çek arşivlerinden gelen bir kopyasını ulaştırdığı için minnettarım.

memişti. Konferans büyük başarı oldu diyordu, ama askeri kuramların henüz çağdaş askeri teknolojiyi hâlâ yakalayamamış olduğu ortaya çıkmıştı.⁴⁴

JUKOV KURUŞÇEV'İ KURTARIYOR

Polonya ve Macaristan krizleri sırasında Kuruşçev'in prezidyumdaki egemenliği diğer üyelerin bağımsız davranışlarıyla ortadan kalkmıştı. Daha kolektif bir liderliğe dönüşten en çok yararlanan ise Molotov'du. 1956 Haziran'ında Kuruşçev onu dış işleri bakanlığından azletmişti ancak prezidyumda kalmıştı ve 1956 Kasım'ında kendisine hükümet kararnamelerinin uygulanmalarını sağlamakla görevli devlet kontrol bakanlığı görevi verilmişti. Bu yeni konumunu çeşitli iç ve dış meselelerde Kuruşçev'in otoritesini zora sokmak için kullandı. Molotov, Kaganovich ve Malenkov tarafından destekleniyordu. Üçü prezidyumda Kuruşçev'e karşı başlayan muhalefetin çekirdeğini oluşturmuşlardı. Bu çatışma sırasında Jukov, Kuruşçev'in sadık destekçisi olarak kaldı. Daha sonra şöyle anlatır: "Kişisel olarak, Kuruşçev'in hattının, eski dogmalara takılıp kalmış ve zamanın ruhuna uygun olarak değişmek istemeyen Kaganovich ve Molotov'unkinden daha doğru olduğunu düşündüm."⁴⁵

Kuruşçev'in Molotov'la giriştiği iktidar savaşı, Sovyet liderinin 1957 Mayıs'ında Leningrad'da yaptığı ve SSCB'nin birkaç yıl içinde Amerika Birleşik Devletleri'ni et, tereyağ ve süt üretiminde geçeceğini açıkladığı bir konuşmada zirvesine ulaştı. Bu bütünüyle gerçek dışı hedef, Kuruşçev tarafından hiç kimseye danışılmadan ve prezidyumun iktidarını ve imtiyazlarını ele geçirir bir tarzda açıklanmıştı. Kısaca, Stalin sonrasının kolektif liderliği yeni bir patronun ortaya çıkışıyla ortadan kalkı-

44) Georgy Zhukov: Stenogramma Oktyabr'skogo, ikinci bölüm, belge 49.

45) "Posle Smerti Stalina," ibid., s 625'de.

yordu. Bu gelişme, Bulganin ve Molotov'un ardından kısa süre dış işleri bakanlığı yapmış olan (yerini 1957 Şubat'ında Gromyko almıştı) Dmitry Shepilov'un da dâhil olduğu prezidyum çoğunluğu tarafından hoş karşılanmadı. Prezidyumun asil (oy hakkına sahip) üyelerinin çoğunluğunu yanına alan Molotov grubu Kuruşçev'e karşı darbe teşebbüsüne girişti.

18 Haziran günü, komplocular Kuruşçev'in bakanlar kurulu olarak tanımlanmış ama daha sonra aniden Prezidyum toplantısına dönüşecek bir görüşmeye çağırdılar. Kuruşçev, destekten yoksun olmadığı için parti liderliğinden derhal istifa etmesi talebini savuşturmayı başardı. En kuvvetli destekçileri Jukov ile Mikoyan'dı. Hatta toplantıdan önce, Jukov, Malenkov'un kendisini de komploya dâhil etme çabasını reddetmişti. Jukov'un anlattığına göre, prezidyum toplantısında Kuruşçev'in kafası karışmış ve morali bozulmuştu. Günü ancak onun desteği kurtarmıştı. "Georgi, durumu sen kurtardın," demişti Kuruşçev ona. "Bunu ancak sen yapabilirdin. Asla unutmayacağım bunu,"⁴⁶ diye devam etmişti. Jukov'un yardımıyla Kuruşçev merkez komite üyelerinin askeri uçaklarla Moskova'ya taşınmalarını sağlamış ve bir merkez komite toplantısı talep etmişti. Prezidyum toplantısının üçüncü gününde, -muhaliflerinin parti karşıtı grup dedikleri- Molotov grubu, Kuruşçev'in liderliğinde bir merkez komite toplantısının yapılmasını kabule zorlanmışlardı.⁴⁷

Partinin 20. Kongresi'nde seçilmiş olan 200 civarındaki merkez komite üyesi ezici bir şekilde Kuruşçev yanlısıydı. 22-29 Haziran arası yapılan toplantıda parti karşıtı grubun mensupları kendilerini çok küçük bir azınlık olarak buldular. Molotov ve yandaşlarına saldırının ön cephesinde Jukov vardı. Toplantıda ilk konuşmayı Kuruşçev'in ideoloji şefi Mikhail

46) Ibid., s. 628-630.

47) Taubman, *Khrushchev*, s. 314-320.

Suskov yaptı ama ikinci konuşmacı, parti karşıtı grubun Stalin döneminde işlediği suçları öne çıkararak sert saldırılarda bulunan Jukov oldu. Jukov toplantıya katılanlara, 27 Şubat 1937 ile 12 Kasım 1938 arasında bizzat Stalin, Kaganoviç ve Molotov'un 38.679 siyasi infaz kararı verdiklerini açıkladı. Sadece bir gün içinde -12 Kasım 1938'de- Stalin ile Molotov 3.167 kişinin ölüm emirlerini imzalamışlardı. "Listeyi okudular mı acaba bilmiyorum," dedi Jukov. Ölümler hakkında biraz daha ayrıntı verdikten sonra konuşmasını şöyle tamamladı: "Bence bu meselenin toplantıda tartışılması ve Malenkov, Kaganoviç ve Molotov'dan bu yetki suistimalinin açıklanmasının talep edilmesi gerekiyor." Buna rağmen Jukov'un Stalin döneminde işlenen suçlara dair müdahalesi toplantının önemli konuları arasına bile giremedi, çünkü Kuruşçev'in bu olaylardaki rolüne dair birçok rahatsız edici soruya yol açacaktı.

Jukov toplantıda bir daha hiç konuşmadı, ama parti karşıtı grubun konuşmaları sırasında genellikle Kuruşçev ile birlikte sayısız sataşmada bulundu. "İşlenen suçlardaki sorumluluğunu anlat, idamlardaki sorumluluğunu," dedi Kaganoviç'e. "En önemli mesele bu." Prezidyumda parti karşıtı grubu desteklemiş ancak şimdi kendi yaptıklarını açıklamaya çalışan Bulganin'i rahatsız etmekten özel bir keyif aldığı görülüyordu. Bulganin'in konuşması sırasında Jukov onu sorgulamaya başladı ve "Eğer dürüst bir insan olmak istiyorsan, kıvrırma," dedi. Toplantı tutanaklarını okuyan, Jukov'un çok eğlendiğini görebilir.⁴⁸

Toplantının sonucu önceden belliydi. Molotov, Malenkov ve Kaganoviç hükümetteki görevlerinden alındılar ve prezidyum ile merkez komiteden atıldılar. Molotov, daha sonra Moğolistan Halk Cumhuriyeti büyükelçisi olarak sürgüne gönderildi;

48) Molotov, Malenkov, Kaganovich, 1957: Stenogramma Iun'skogo Plenuma TsK KPSS i Drugic Dokumenty, Mezhdunarodnyi Fond (Moskova: Demokratiya, 1998) s. 38-39, 41, 67.

Malenkov Kazakistan'daki bir enerji santraline yönetici olarak atandı; Kaganoviç de Urallardaki bir potas fabrikasına müdür yapıldı. Bulganin kınama cezası alarak kurtuldu ama çok geçmeden bu makama kendisi geçen Kuruşçev tarafından başbakanlıktan alındı. Merkez komite toplantısı Kuruşçev adına kuşkusuz büyük bir zaferdi ama gösterinin asıl yıldızı Jukov olmuştu. Ödülü ise prezidyuma tam üyelik oldu.

Parti karşıtı grupla mücadele sürerken Jukov'un özel hayatında bir başka dram yaşanıyordu. Jukov altmış yaşında bir kez daha baba olmuştu. Galina, 19 Haziran'da kızları Maria'yı dünyaya getirdi. Jukov mutlu oldu ve Galina'ya bebek hakkında her şeyi bilmek istediğini, en kısa zamanda onu görmeye geleceğini ancak "berbat bir savaşla" uğraşmakta olduğunu ve dört gündür pek uyuyamadığını yazdı. Ancak, Maria hastaydı -sapsarı ve hareketsiz, diye yazmıştı Galina, Jukov'a- Galina da doktorlar da hayatından endişe ediyorlardı. Jukov çok üzüldü ve 26 Haziran'da Galina'ya şöyle yazdı: "Kızımızın sağlığını anlattığın mektubunu aldığımdan beri hiç uyumadım. Bu nasıl oldu? Onun için çok korkuyorum... Senden, güçlü olmanı ve işi kadere bırakmamamı rica ediyorum... Mücadele ederken, zayıflık asla zafer getirmez."⁴⁹ Neyse ki Maria iyileşti ve yaşadı.

Merkez komite toplantısından sonra parti karşıtı gruba karşı kampanya genişledi. Merkez komitenin parti karşıtı grupla ilgili kararının budanmış bir versiyonu basında yayınlandı. Molotov'u, Malenkov'u ve Kaganoviç'i kınayan parti toplantıları yapıldı. 2 Temmuz'da Jukov, savunma bakanlığındaki parti grubuna hitap etti. Toplantıya Antonov, Bagramyan, Vasilevski, Konev, Meretskov, Rokosovski ve diğer mareşallerle generaller katıldılar. Jukov merkez komite toplantısında söylediklerini tekrarladı, özellikle de parti karşıtı grubun Sta-

49) *Marshal Zhukov: Moskva v Zhizn i Sud'be Polkovadtsa*, s. 498.

lin dönemindeki kitlesel baskıdaki rolünü vurguladı. Bu kez Bulganin'in komplodaki "görünmeyen" rolünü öne çıkardı. Jukov'un söylediğine göre, komplonun bir parçası da KGB'nin kontrolünü Bulganin'e vermektir. Prezidyum toplantısında Bulganin de komploya katılmıştı ama merkez komite toplantısında rüzgârın tersine döndüğünü görünce, parti karşıtı gruba sırtını dönmüştü.⁵⁰

Temmuz ortasında, Jukov, Leningrad'a Donanma Günü kutlamalarına gittiğinde komplocuları kınamak için yeni bir fırsat bulmuş oldu. 15 Temmuz'da parti karşıtı grubun Kuruşçev'in Amerika'nın yıllık et, süt ve tereyağı üretiminin geçilmesi ve ekonomik-siyasal karar süreçlerinde merkezi sorumluluğun dağıtılıp yaygınlaştırılması taahhütlerine muhalefet eden parti karşıtı grubu eleştiren (bu eleştiriler alkış yağmuru ile karşılanmıştı) bir konuşma yaptı. Bu konuşması basında yaygın yer buldu. Jukov'un eleştirilerinin büyük kısmı parti karşıtı grubun, Stalin'in kişi kültüne karşı başlatılan kampanyaya muhalefet etmelerine yöneltilmişti.⁵¹ Jukov'a bu yolculuğunda "Bayan Jukov" da eşlik etti; bu, Galina ile ilişkisine rağmen Alexandra ile evliliğinin hâlâ devam ettiğini gösteren bir işaretti.

KURUŞÇEVCI SALDIRI

Jukov, 1957 Ekim'inde Yugoslava ve Arnavutluk'u dolaştı. Amacı Hindistan ve Burma'ya daha önce yapmış olduğu yolculuktaki başarısını ve basın tanıtımını tekrarlamaktır. Jukov'a kalabalık bir yüksek rütbeli yetkili grubu eşlik ediyordu. Belgrad'a uçakla gitmek yerine, 5 Ekim'de Sivastapol'den Yugoslavya'ya doğru demir alan modern Sovyet yolcu gemisi Kuiby-

50) "Vystuplenie: Marshala Sovetskogo Souza G.K. Zhukova na Sobranii Partiinogo Aktiva Misitrestva Ibrony i Moskovsogo Garnizona 2 Iulya 1957 g." Kopyası Volkonov Belgeleri, Kongre Kütüphanesi, el yazmaları bölümü.

51) "Anti-Party Bloc Fought Expose of Stalin Cult-Zhukov." *The Current Digest of the Soviet Press*, Cilt. 9, n. 25, 1957.

shev ile gittiler. Bu, Jukov'un ilk deniz yolculuğuydu ve o sıralar donanma ile ilişkiler çok iyi olmamasına rağmen çok da hoşuna gittiği anlaşıyordu. Öteden beri gelen iç çatışmaların yanı sıra, son zamanlarda Kuruşçev ile donanmanın başındaki Amiral N. G. Kuznetsov arasında büyük bir deniz üstü filosunun kurulması planları nedeniyle bir çatışma çıkmıştı. Jukov, Kuruşçev'in denizaltı bazlı filo tercihini desteklemişti. Kuznetsov, 1955 yılında Sivastapol'de bir savaş gemisinin kazayla havaya uçmasının ve yüzlerce denizcinin ölümünün ardından azledilmişti.

İstanbul Boğazi'nden geçerken Kuibyshev, Amerikan 6. Filosunun gemileriyle karşılaştı (bir uçak gemisi, bir kruvazör, iki fırkateyn ve birkaç destroyer). Âdet olduğu üzere Amerikan gemilerindeki mürettebat güverteye sıralandı ve Sovyet Savunma Bakanı'nı selamladı. Jukov bundan hoşlanmamıştı. "Burada olmalarının manası ne? Bu gemilerin kendi kara sularında olmaları gerekmiyor mu?" diye yakındı. Daha keyifli bir nota göre, bu yolculuk Jukov'a akordeonunu çalma ve gemide verilen konsere katılma fırsatını verdi.⁵²

Kuibyshev, Yugoslavya'nın Zadar limanına 8 Ekim'de vardı ve alışılmış ziyaret, toplantı, tören ve nutuk turları başladı. Jukov'un en önemli teması Tito ile olandı. İkili, Yugoslav liderin doğum yeri olan Hırvatistan'da buluştular, dağ keçisi avına çıktılar. "Benim açımdan çok başarılı bir avdı," diye anlatır Jukov. "Dört keçi vurdum. Tito sadece bir tane vurdu. Bu sonuçtan hiç memnun olmadığını açık bir şekilde gördüm."⁵³ 16 Ekim'de Jukov, Moskova'ya Tito ile yaptığı görüşmenin raporunu gönderdi. Tito, Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye ve ortak bir anti-emperyalist platformda birlikte hareket etmeye verdiği önemi vurgulamıştı. 17

52) Spahr, *Zhukov*, s. 236-237. Fursenko ve Naftali, *Khrushchev's Cold War*, s. 88; *Marshal Zhukov: Moskva v Zhizni i Sud'be Polkovodtsa*, s. 373-375.

53) "Posle Smerti Stalina," s. 663.

Ekim'de Jukov, Belgrad'dan ayrılıp Arnavutluk'un başkenti Tiran'a geçti ve ülkenin komünist lideri Enver Hoca'yla benzer görüşmeler yaptı.⁵⁴

Jukov, yolculuğunun Sovyet basınında çok az yer kaplamış olmasından memnun değildi. 12 Ekim'de Kuruşçev'e *Pravda*'nın ziyaretiyle ilgili çok kısa haberler verdiğinden ve Yugoslavlarla kendi konuşmalarının tamamını yayımlamadığından şikâyet eden bir mektup yazdı. Bu, Yugoslav lider kadroları arasında kötü bir izlenip uyandırıyor. "Eğer merkez komite benim konuşmalarımın yayınlanmasını uygun görmüyorsa," diye devam etti telgrafında, "o zaman Yugoslavya'dan ayrıldığımı haber versin." Prezidyum, 14 Ekim'de, o anda iki Sovyet delegasyonunun yurt dışında olduğu cevabını verdi. Parlamenterler Çin'e, "askeri" delegasyon ise Yugoslavya'ya gitmişti. Eğer öncelik Jukov'un ziyaretine verilirse, bu ne dünya kamuoyu ne Çinlilerin nezdinde hoş karşılanacaktı. Jukov bu açıklamadan tatmin olmadı ve 16 Ekim'de Kuruşçev'e tekrar yazıp siyasi bir nutuk çekti: "Biz büyük bir ülkeyiz, dünya komünizminin ve işçi hareketinin manevi temeliyiz, -Çin'in çıkarları uğruna- küçük ülkeleri gücendirmemeliyiz," dedi.⁵⁵

Belki Kuruşçev için bardaktaki son damlayı da taşıran bu hırçın ifadeler olmuştur, özellikle de Jukov'la düştüğü bir başka siyasi anlaşmazlığın ertesine rastlamış olduğu için. O yılın başlarında Jukov, Amerika Birleşik Devletleri'ne, yapılan anlaşmalara sadık kalarak havadan keşifler konusunda tavizverilmesini savunmuştu. Amerikalılar Açık Hava sahasından yayanaydılar -bu öneri ilk kez Cenevre zirvesinde Eisenhower tarafından ortaya atılmıştı- yani ABD'nin hava sahasını Sovyet erişimine açması karşılığında SSCB de kendi hava sahasını

54) Georgy Zhukov: Stenogramma Oktyabr'skogo (1957g.) dördüncü bölüm, belge 15, 18, 19.

55) İbid., belge 12-14.

Amerikan casus uçaklarına açacaktı. Sovyetler ilk başta açık hava sahasının sınırlı versiyonunu kabul ettiler, ancak 1957 Ağustos'unda, Açık Hava sahasının genişletilmesi anlaşması sorunu ortaya çıktığında, Jukov kabulünden yanayken, Kuruşçev karşı çıkmıştı. "Yoldaş Jukov ile bütünüyle hemfikir değilim," dedi prezidyumda. "Düşmanın potansiyeli yüksek. Kimin potansiyeli yüksekse, istihbaratla daha fazla ilgili olacaktır. Bizim elimizdeki her şeyi bilmiyorlar. Düşmanın bu durumu kabul etmeyeceği konusunda Yoldaş Jukov'a katılıyorum. Ama ya kabul ederse? O zaman kötü olur."⁵⁶ Bu tartışmanın sonucunda, Sovyetler açık hava sahası anlaşmasında eski pozisyonunda kaldı. Ancak Jukov görevinden alındıktan sonra, Kuruşçev sınırlı açık hava sahası önerisini de iptal etti ve Sovyetleri Birleşmiş Milletler'de yapılan silahsızlanma görüşmelerinden çekti.

Jukov'un ikinci kez gözden düşüş draması, kendisi hâlâ Arnavutluk'tayken başladı. 17 Ekim'de silahlı kuvvetlerin siyasi yönetiminin başındaki A. S. Zheltov, prezidyum toplantısında Jukov'u kınadı. Jukov, askeri komitelerin (yani silahlı kuvvetlerin siyasi organlarının) askeri komutanlara bağlı olacağını söylemişti. Zheltov'a göre Jukov, siyasi emekçileri ellerine bıçak geçiriler bütün komutanları öldürecek "kızıl sakallılar" olarak tanımlamıştı. Zheltov kendisine, izin almadan hiçbir birliği ziyaret izni verilmediğinden ve Jukov'un kendisine düşmanca davrandığından yakındı. "Neden? Çünkü sözüm ona ben onun bakan yapılmasına karşı çıkmışım. Çünkü yüceltilmesine itiraz etmişim." Zheltov'un kınaması, Jukov'u Kuruşçev'in teşviki olmadan eleştirmeye cesaret edemeyeceği için önceden tasarlanmış olmalıydı. Prezidyum toplantısında Konev ile Kara Kuvvetleri Komutanı Mareşal Rodion Mali-

56) Prezidium TsK KPSS, 1954-1964, Cilt 1. S. 264. Ayrıca Fursenko ve Naftali, Khrushchev's Cold War 5. 153'e de bakınız.

novski'de katılmışlardı. Siyasi çalışmanın ordu içindeki önemini savundular (gerçi kişi olarak Jukov'u savunmadılar) ancak Zheltov'un söylediklerine yaptıkları itirazlar bir yana atıldı ve toplantıda parti çalışmalarının silahlı kuvvetler içinde güçlendirilmesi meselesini araştırarak bir komisyon kurulmasına karar verildi. Bu komisyon, raporunu iki gün sonra prezidyuma sundu ve askeri konseylerin silahlı kuvvetlerdeki bütün önemli kararlardan sorumlu olmalarını belirten bir sonuca varıldı. Ayrıca Moskova ve Leningrad'da ordu içindeki parti aktivistlerini bir araya getiren toplantılar yapılmasına karar verildi.

Kuruşçev 22 ve 23 Ekim'de Moskova'da yapılan iki toplantıda konuştu. Jukov'a yönelttiği eleştiriler yumuşamıştı ama Jukov'un günlerinin sayılı olduğu açıktı. Kuruşçev'in şikâyetlerinden biri Stalingrad Muharebesi'ni anlatan bir filmde Jukov ile Vasilevski'nin 1942 Kasım'ındaki karşı saldırının asıl mimarları olarak gösterilmeleri idi, oysa bu işin itibarı ona ve Yeremenko'ya ait olmalıydı. İki gün sonra kültür bakanı, merkez komiteye Jukov'un filmin kurgusuna müdahale ettiğini ve içeriğini Yoldaş Jukov'un kişi kültürünün propagandasını yapar bir şekilde değiştirildiğini ayrıntılarıyla anlatan bir yazı gönderdi.⁵⁷

23 Ekim'deki toplantıda Kuruşçev daha belirgin bir yorum yaptı. Dinleyicilere, General Shtemenko'yu Sovyet askeri istihbaratının başından aldığını çünkü Jukov'la birlikte parti liderliğinin iznini almadan tren sabotajcılarını eğiten özel bir okul kurduklarını söyledi. Kuruşçev toplantıda bulunanlara, Shtemenko'nun daha önce genelkurmay başkan yardımcılığından Beria ile olan ilişkisi nedeniyle azledilmiş olduğunu hatırlattı. Shtemenko bu olaydan sonra Sibiryaya Askeri Bölge-

57) Georgy Zhukov: *Stenogramma Okt'yabr'skogo* (1957g) dördüncü bölüm, belge 1-6, 10, 16.

si'nin kurmay başkanlığına tayin edilmişti. Ancak, Jukov savunma bakanı olduktan sonra Shtemenko'yu Moskova'ya çağırılmış ve onu askeri istihbaratın başına geçirmişti.⁵⁸ Kuruşçev'in işaret ettiği mesele, Jukov'un hem Shtemenko'nun atanmasıyla hem de partinin iznini almadan sabotajcı okulu kurarak yanlış kararlar vermiş olmasıydı.

Olan bitenin haberi, Arnavutluk'taki Jukov'a sızmış olabilir de olmayabilir de. 26 Ekim'de Moskova'ya döndüğünde grip olmuştu ve o gün prezidyum toplantısına katıldığında pek de iyi değildi. Bununla birlikte moralini toparladı, durumunu savundu; silahlı kuvvetleri partiden koparmak istediğini inkâr etti ve suçlamaları soruşturacak bir komisyon kurulmasını talep etti. Etrafında oluşan kişi kültünün sorun olduğunu kabul ediyordu ama bu şan ve şerefi kendisinin istediğini kabul etmedi. Kuruşçev'in tartışmaya, Jukov'un Amerika'nın açık hava sahası teklifini kabul etmeye hazır oluşuyla katkıda bulundu. Oy birliği ile kabul edilen Jukov'un savunma bakanlığından alınması teklifini yapan oydu, yerine Malinovsky'nin atanmasını öneren de.⁵⁹

Prezidyum toplantısından sonra Jukov, Kuruşçev'e telefon edip ne olduğunu sordu. Kuruşçev her şeyin gelecek merkez komite toplantısında açığa çıkacağını söylediğinde, Jukov'un cevabı şöyle oldu: "Geçmişteki dostluğumuzun özel olarak neden bana karşı tutumunun böyle hasmane olduğunu sorma hakkını verir diye düşünüyorum." Kuruşçev ise, "Çok da heyecanlanma, seninle işimiz hâlâ bitmedi," dedi.⁶⁰

28-29 Ekim 1957'de merkez komite, Jukov'un azlini ve kınanmasını görüşmek üzere toplandı. Suslov yine Kuruşçev'in baştetikçisiydi ancak hem parti liderliğine olan sadakatlerini göstermeye hem de Jukov ile aralarındaki kişisel meseleleri

58) Ibid, s. 217.

59) Ibid., belge 15-16

60) "Posle Smerti Stalina," s. 635.

halletmeye hevesli birçok general ve mareşal tarafından destekleniyordu. Jukov'a yöneltilen suçlamalar, orduyu partiden koparmaya teşebbüs ve Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın itibarından çok fazla pay talep etmekte. Suslov eleştirilere yeni bir unsur daha eklemişti: Jukov'un, gücü kendisinde toplama eğilimi vardı. Suslov'un suçlamaları Zheltov tarafından da desteklendikten sonra Jukov'a cevap hakkı verildi. Doğal olarak partiye olan bağlılığını açıkladı ve silahlı kuvvetler içinde partinin otoritesini ortadan kaldırmak niyetiyle ilgili suçlamaları reddetti. Tersine, askeri komutanları -ki çoğu subay oldukları kadar, deneyimli komünistlerdi de- silahlı kuvvetler içinde partinin rolünü güçlendirmeye teşvik eden bir politika gütmüştü. Konuşması sırasında, haziran toplantısında Molotov'un parti karşıtı grubuna Kuruşçev'le birlikte yaptıkları şey kendi başına geldi. Kuruşçev sık sık sataşarak sözünü kesti.

Jukov'un subay arkadaşları yığınla suçlamada bulundular. Tartışmaya yaptığı katkıda Genelkurmay Başkanı Sokolovski, Jukov'un kimseye danışmadan Sovyetler Birliği'nin saldırıya uğradığını açıklamadan asla savaş açmayacağını belirteren bir genelkurmay belgesini değiştirdiğini iddia etti. Mareşal Timoşenko, Suslov'un Jukov'un iktidar peşinde olduğu iddiasını tekrarlardı ve asla hata yapmama iddiasına sahip olduğunu belirtti. Konev, Sokolovsky gibi, Jukov'un Stalin'i 1946'daki saldırısında savunduğunu ama şimdi kişi kültü yaratışını eleştirdiğini iddia etti. Stalingrad'da Kuruşçev'in yanında çalışmış olan Yeremenko, oradaki karşı saldırıyı kendisinin örgütlediğine ilişkin iddiaların yanlışlığı üzerinde durdu. Stalingrad'da savaşmış başka bir general olan Chuikov, Stalin'in kültünün yerini Jukov'ununkinin aldığından yakındı. Rokosovski Jukov'un bayağılığını ve subaylara olan aşağılayıcı davranışlarının altını çizirken, örnek olarak Jukov'la Moskova Muharebesi sırasındaki kavgasını verdi. "Savaş sırasında mesele, Jukov'un kabalığı değildi yalnızca," dedi Rokosovski.

“Komuta etme şekli kelimenin tam anlamıyla edepsizceydi; kurşuna dizme tehditleriyle karışık küfür ve hakaret dinledik sürekli.” Malinovsky de Jukov’un bayağılığından şikâyetçiydi. İçine bayağılık karışmamış tek bir konuşmasına bile tanık olmadığını söyledi. Toplantıda bulunmayan tek komutan, hasta olan Vasilevski idi. Jukov’u kınayanlar arasına katılıp katılmayacağını söylemek zor. Elbette ki katılması beklenirdi, iki adam arasındaki ilişki, Jukov’un itibarının 1960’da yeniden iade edilmesine kadar mesafeli kaldı.

Toplantının sonuna doğru Jukov tekrar konuştu. Merkez komite üyelerine eleştirileri için teşekkür etti ve bazı hatalar yaptığını kabul etti. Ama tek bir yerde dik durdu. Toplantı sırasında hatalarından dolayı merkez komite önüne ilk kez çıkmadığı ve 1946’da yaptığı hataları kabul etmediği söylenmişti. Jukov’un buna cevabı ise şu anda ona yöneltilen eleştirileri kabul etse de, 1946’da yanlış yattığını kabul etmeyeceği oldu.

Toplantıda son sözü Kuruşçev aldı. Her zamanki gibi çok sert bir konuşmayla Jukov’a yapılan saldırıyı daha genişletti, savaş sicilini, özellikle de 1941’de Kiev’in düşüşünü, 1942’deki Kharkov bozgununu ve Stalingrad Muharebesi’ni işin içine kattı. Kuruşçev, Jukov’u modern askeri teknolojiyi anlamamakla da suçladı. Toplantının sonunda prezidyumun Jukov’u savunma bakanlığından azleden kararının onaylandığı, merkez komiteden ve prezidyumdan da atılmasına karar verildiği metin kabul edildi.⁶¹ Parti üyesi olarak kalacaktı ama birkaç hafta içinde bütün gücü elinden alınmıştı.

Toplantının ardından Jukov karşıtı kampanya silahlı kuvvetlere, partiye ve geniş kamuoyuna taşındı. 31 Ekim’de parti üyelerinin katıldığı bir toplantıda Mareşal Moskalenko, Jukov’un “kibrini, bencilliğini, sınırsız küstahlığını ve narsizmini” kınadı. Malinovsky ise “inatçılığını, despotluğunu, hırslarını ve şan

61) Georgy Zhukov: *Stenogramma Oktabr’skogo*, beşinci bölüm, belge 19.

şeref peşinde koşmasını" işaret etti. En kırıncı darbe ise, Jukov'a "Hasta bir adam işte. Büyüklenmecilik kanında var," dediği söylenen eski dostu Bagramyan'dan gelmiş olmalı.⁶²

Jukov'un yerine savunma bakanı olarak Malinovsky'nin getirildiği, dünyaya daha merkez komite toplantısı yapılmadan *Pravda*'nın arka sayfasında kısa bir haberle 27 Ekim'de duyuruldu.⁶³ 3 Kasım'da Sovyet basını merkez komite kararını yayınladı "Partinin Sovyet kara ve deniz kuvvetleri içindeki çalışmalarını geliştirmek" amacıyla Jukov görevinden alınmıştı, çünkü partinin silahlı kuvvetler içindeki çalışmalarını kısıtlamak istemişti. Jukov'u kişi kültü yaratmak ve Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın "gerçek hikâyesi"ni çarpıtmakla eleştiriyordu. Karardı, Jukov'un dış politikadaki "maceracı" tutumuna da atıfta bulunuluyordu, muhtemelen Amerika ile yapılan silahsızlanma görüşmeleri sırasında Kuruşçev'le ters düşüşüne örtülü bir göndermeydi bu. Aynı gün *Pravda*, Konev'in kaleme aldığı ve Jukov'un savaş siciline saldırdığı uzun bir makale yayımladı. Konev, Almanlar 1941'de saldırdıklarında Jukov'un genelkurmay başkanı olduğunu ve söz konusu bozgundaki sorumluluğu paylaşması gerektiğini belirtmişti. Konev ayrıca Jukov'u, Stalingrad karşı saldırısı ve Berlin saldırısı gibi harekâtlardan haksız yere itibar sağlamakla eleştiriyordu. "Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın başarısı Stalin, stavka ve Jukov'dan ziyade (kendisi gibi) cephe komutanlarının eseri" diye işaret ediyordu Konev. Jukov, Stalin kültüne saldırırken, amacı kültü eleştirmek değil, Stalin'in ardından kendi kültünü yaratmaktı.⁶⁴ Birkaç ay sonra Jukov Konev'le sokakta

62) Bu alıntının kaynağı, Kruşçev'in Amerikalı biyografi yazarı William Taubman'dır. Onun yorumuna göre, "Böyle dostları ve meslektaşları varken, Jukov'un düşmana ihtiyacı yoktur." Taubman, *Khrushchev*, s. 362-363.

63) Chaney, *Zhukov*, s. 445.

64) I. S. Konev, "Sila Sovetskoi Armii Flota-v Rukovodstve Partii, v Nerazryvnoi Svyazi s Narodom," *Pravda*, 3 Kasım 1957.

karşılaştı. Jukov onunla konuşmak istemedi ama Konev eski dostluklarını unutmadığını söyleyerek onu arabasıyla istediği yere götürmeyi teklif etti. Jukov, Konev'e merkez komite toplantısındaki tutumunun dostluktan çok uzak olduğunu hatırlatarak teklifini reddetti.⁶⁵

Savunma bakanlığına atandığından beri Jukov'un etrafında bir kişi kültü gelişmiş olsa bile bu, onun teşvik ettiği bir gelişme değildi. Jukov'un dışlandığı parti-ordu ilişkilerindeki tutumu ise genel olarak iki grup arasındaki kurumsal çatışmanın bir kanıtı ve Jukov'un silahlı kuvvetlerin bağımsız olmasını arzulaması olarak yorumlanmıştır. Meselenin aslı ise hem daha basit hem de daha karmaşıktır. Jukov, hem o dönem için hem de geriye dönük olarak silahlı kuvvetler üzerindeki parti kontrolünü kaldırmak arayışını net bir şekilde reddetmiştir. Daha sonraları "Benim için, partinin sözü daima yasaydı," demiş⁶⁶ ve siyasi komiserlerin rollerini övmüş, partinin liderlik rolünü vurgulamıştır. Hiçbir zaman unutulmamalıdır ki Jukov, hayatı boyunca komünist olarak kalmıştır. Ancak partinin silahlı kuvvetler üzerindeki kontrolü ve etkisinin nasıl olacağına dair kendine özgü görüşlere sahip olmuştur.

Jukov, 1920'deki Frunze reformlarından beri *edinonachalie*-tek komutan- fikrinin güçlü bir destekçisidir. Frunze gibi, Jukov da komutanların, askeri kararları görevleri silahlı kuvvetler içinde propagandadan ibaret olan parti komiserlerinin müdahaleleri olmadan vermesi gerektiğine inanıyordu. Parti kontrolünün garantisi kendileri de inanmış komünistler olan veya olması gereken komutanların kendileriydi. Ayrıca Jukov, komiserlerin iyi komünist oldukları kadar iyi birer asker olmaları gerektiğinde ısrarlıdır.

Jukov'un savunma bakanlığı sırasında hem *edinonachalieyi*

65) "Posle Smerti Stalina," s. 639

66) *Marshal Zhukov: Polkovodets i Chelovek*, Cilt 2 (Moskova: APN, 1988) s. 71.

hem de silahlı kuvvetlerin içinde siyasi çalışmanın verimliliği üzerine sayısız inisiyatif verilmiş, talimat yazılmıştır. Örneğin, partinin silahlı kuvvetler içinde örgütlenmesine ilişkin 1957 Nisan'ında yayınlanan talimatnamede, bir satırda parti toplantılarında komutanların emirlerinin eleştirilmesi yasaklanmış ancak metnin devamında, profesyonel subayların siyasi tutumlarıyla ilişkili olarak komünistlerin ordu içindeki konumlarının güçlendirilmesi gereği anlatılmıştır.⁶⁷ Silahlı kuvvetlerde parti çalışması siyasetinin büyük kısmı Jukov, tarafından savunma bakanı olmadan önce başlatılmıştır. Jukov tek komutanı güçlendirmek yoluyla askeri disiplini geliştirmek konusunda 1956 Mayıs'ında yayınladığı kararnamede, 1951 yılından yani Stalin döneminden kalma bir uygulamayı emrediyordu.⁶⁸ Jukov'a yapılan, silahlı kuvvetler içinde partinin rolünü zayıflatmaya çalıştığı suçlaması, kendisini makamından etmek için öne sürülen siyaseten güçlü bir mazeretti ama suçlamanın hiçbir maddi temeli yoktu.

Jukov, Kuruşçev'in kendisinden kurtulmak kararının aslında kişisel olduğunu, Jukov'un bağımsız kafa yapısı ile Kuruşçev'in etrafında yaratılan kişi kültüne katkıda bulunmayı reddetmesinin bu kararı iyice pekiştirdiğini düşünüyordu. Kuruşçev ayrıca Jukov'un tıpkı Eisenhower gibi gözünün daha yükseklerde olmasından korkuyordu. "Ben devlet gücünü hiç istemedim. Ben bir askerim ve benim işim ordudur," der Jukov.⁶⁹

Jukov daha sonra Kuruşçev'in saldırısının gelmekte olduğunu gördüğünü ama bu değerlendirmeyi destekleyen hiçbir

67) Georgy Zhukov: Stenogramma Oktyabr'skogo (1957g) s. 605-611.

68) Ibid., ikinci bölüm, belge 29. Bu belge, Jukov'un savunma bakanlığından alınıp parti liderliğinden uzaklaştırıldığı ekimdeki merkez komite toplantısında en fazla saldırıya uğradığı belgedir. Daha fazlası için bkz. T. J. Colton, "The Zhukov Affair Reconsidered," *Soviet Studies*, Cilt 29, Nisan 1977.

69) "Posle Smerti Stalina," s. 632; *Marshal Zhuko: Polkovodets i Chelovek*, Cilt 2, s. 79.

maddi kanıt olmadığını iddia etmiştir. Bütün işaretler, 1957'de Jukov'un, tıpkı 1946'da Stalin tarafından maruz kaldığı karışımın, yani kendi siyasi naifliği ile karşısındakinin kişisel kininin kurbanı olduğunu göstermektedir.

Jukov'un gözden düşüşü Batı tarafından öğrenilir öğrenilmez, bu durumun nedenleri ve sonuçları üzerine spekülasyonlar başladı. Doğruya en yakın analizlerden biri, Haziran 1959 tarihli CIA raporuydu: "Jukov'un dışlanması'nın nedenleri görevine kendi baktığı şekilde bağlılığı, siyasi esnekliğe sahip olması ve parti prezidyumuyla SSCB Bakanlar Kurulu'nun tam üyesi olarak kurumsal yetkilere sahip olduğuna sahidin inanmasıdır."⁷⁰

En önsezili yorum ise Hindistan'ın Moskova Büyükelçisi K. P. S Menon'un 5 Kasım 1957 tarihinde günlüğüne yazdıklarıdır:

Stalin'in ölümünden sonra Rus semalarında kimse'nin yıldızı Jukov'unkinden daha büyük bir parıltı saçmamıştı. Şimdi, o yıldızı söndürme çabalarına ancak acınabilir. Parti, Jukov'u halkın gözünden belki saklayabilir, ama insanların hafızalarından veya yüreklerinden silmeyi başarması mümkün değil... Nihayetinde zafer, zaferdir ve Clio, Jukov'u da Alexander Suvarov, Mikhail Kutuzov ve Alexander Nevsky gibi gözdelelerinin yanına yerleştirecektir... Minnettar Rus vatani ise onun anısını büyük bir sevgi ile yüceltecektir.⁷¹

70) "CIA Staff Study: Part-Military Relations in the USSR and the Fall of Marshal Zhukov, 8 June 1959", s. 42. www.foia.cia.gov. Beni bu kaynağa yönlendirdiği için Mark Kramer'e minnettarım.

71) Chaney, *Zhukov*, s. 464'de değinilir.

SON SAVAŞ

TARİH İÇİN MÜCADELE
1958-1974

Jukov, merkez komitenin ekim toplantısının yarattığı sıkıntıdan eve gidip uyuyarak kurtuldu. “Kurban olmamaya karar vermiştim,” dedi Kostantin Simonov’a, “çökmemek, dağılmamak ve yaşama isteğimi kaybetmemek için... Eve döndüm, bir uygu ilacı aldım. Birkaç saat uyudum. Kalktım, bir şeyler yedim. Uyku ilacı aldım. Yine uyudum. Yine kalktım, yine uyku ilacı aldım ve uyudum. Bu, 15 gün sürdü... Rüyalarımnda bana ıstırap veren her şeyden kurtuldum... Tartıştım. Derdimi anlattım. Yas tuttum. Bunların hepsini uykumda yaptım. Derken, 15 gün sonra, balığa çıktım.”¹

Jukov’un sıkıntısı özel hayatında sürmekte olan karışıklıkla bir araya gelmişti. Savunma bakanlığından azlinin ardından karısı, Galina ile ilişkisini öğrendi. Alexandra, Galina’yı Sverdlosk’ta kaldığı zamanlardan beri biliyordu ama Moskova’ya taşındığından haberi yoktu. Alexandra’nın Galina’nın kızından da haberi yoktu; hakikaten de, Maria’nın varlığını, Jukov’un

1) K. Simonov, Glazami Cheloveka Moego Pokoleniya (Moskova: APN, 1989), s. 391. Bu paragrafa dikkatimi, O. P. Chaney’in Zhukov, gözden geçirilmiş baskı (Norman: University of Oklahoma Press, 1996) kitabının 464-465. sayfaları çekmiştir.

kızını nüfusuna resmen geçirmek için nikâhlı karısından izin almak zorunda kalması yüzünden öğrenmişti. Jukov özel hayatındaki krizi Granovsky Caddesi'ndeki dairesini iki bölme-ye ayırıp -biri Alexandra içindi, diğeri de kızı Ella için- Galina ve Maria ile birlikte daçasına taşınarak çözdü. Çift 1965'te boşanana kadar ne Ella ne de Era, ebeveynlerinin bu *de facto* ayrılığından haberdar oldular. Öğrendiklerinde de annelerinden yana çıktılar ve Jukov'la bir yıldan fazla bir süre konuşmadılar². 1966'da Jukov, Galina ile evlendi.

EMEKLİLİK

Kuruşçev, Jukov'u savunma bakanlığından azlettiğinde ona başka bir iş bulacağına söz vermişti, ama bu sözün karşılığı çıkmadı. Prezidyum 1958'de Jukov'u silahlı kuvvetlerden emekliye ayırdı. Gerçi bu emekliliğin koşulları Sovyet standartlarına göre rahattı. İyi bir emekli maaşıyla, cömert sağlık yardımı ve güvenlik desteğiyle ve kişisel kullanımına tahsis edilmiş küçük bir arabayla ödüllendirildi. Dairesi ve daçasının da kendisinde kalmasına izin verildi. Ayrıca eğer çok arzu ederse askeri üniformasını da giyebilecekti.³

Hoş olmayan ise KGB'nin takibiydi. Yazdıkları raporlardan, Jukov'un emekliliğinde ve evinin mahremiyeti içinde Kuruşçev rejimini eleştirmeye temayülü olduğunu biliyoruz. Üstelik sadece evinde de değil; 1959 Eylül'ünde KGB, Kuruşçev'e verdiği raporda, General V. V. Krukov'un (şarkıcı Lidiya Ruslanova'nın kocası) Jukov'un cenazeye katılanlarla

2) 1. Mastykina, *Zheny i Deti Georgiya Zhukova* (Moskova: Komsomol'skaya Pravda, 1996), s 56-57; yazarın Era Zhukova ile yaptığı söyleşi, Moskova, Nisan 2010.

3) Georgy Zhukov: *Stenogramma Oktyabr'skogo* (1957g) Plenuma TsK KPSS i Dru-gie Dokumenty (Moskova: Demokratiya, 2001), beşinci bölüm, belge 37-38; RGVA, dosya 41107, s 1, belge 73 , 1. ve 2. satırlar. Emeklilik koşullarını belirleyen kararn-meyi imzalayan eski düşünanı Nikolay Bulganin'di, 1958 Mart'ında Kuruşçev tarafın-dan tasfiye edilmeden önce başbakan olarak yaptığı son işlerden biri bu oldu.

yaptığı sohbet sırasında askerlere verilen emekli maaşları ve siyasi memurların giderek artan otoritelerinin silahı kuvvetleri zafiyete uğrattığı konusunda Kuruşçev rejimini eleştirdiğini bildirdi.

1963 Mayıs'ında KGB, Jukov'un, savunma bakanlığındaki ardılı Mareşal Malinovski'ye "dalkavuk" dediğini rapor etti. Sovyet uzay programına harcanan parayı ve yabancı VIP'lerin ziyareti sırasında bol bol armağanlar verilmesini eleştirmişti, böyle bir şey Stalin zamanında olmazdı. Jukov, yayınına 1960'da başlanan Kuruşçevci çok ciltli resmi *Büyük Vatanseverlik Tarihi*'nden de çıkarılmıştı.⁴ Bu tarihe göre Sovyetler Birliği'ne yapılan müttefik yardımı önemsiz miktardaydı. Oysa Jukov'a göre Amerikan yardımı, SSCB'nin yedeklerin donatılmasına ve üretimin tank gibi vazgeçilmez parçalara yönlendirilmesini sağlamıştı. KGB memuru raporunu, Jukov ile ailesinin yakında tatile çıkacaklarını, bunun da anılarında ne yazdığını öğrenmek için bir fırsat yarattığını belirterek sonlandırmıştı.

Bu KGB raporu bir sinire bastı. 1963 Haziran'ında, prezidyum, Leonid Brejnev başkanlığında bir delegasyonunu Jukov'a yollayarak eğer bu tür eleştirilerden vazgeçmezse partiden atılacağı ve tutuklanacağı konusunda uyarmaya karar verdi. Ancak Brejnev o ay içinde Jukov'u ziyarete gittiğinde Mareşal geri adım atmadı. 1957 Ekim'indeki prezidyum toplantısında alınan kararı kabul edemeyeceğini söyledi Brejnev'e, çünkü kendisine üzerinde yorum yapma fırsatı tanınmamıştı. Prezidyum kararındaki maceracılık suçlamasından özellikle alınmıştı: "Ne zaman, nerede maceracılık yapmışım? Ne yaparak maceracılık etmişim? 43 yıllık partiliyim, dört savaşta yer aldım. Ana vatan için sağlığımı feda ettim ama buna rağmen bir şekilde bir yerlerde maceracı eylemlerde mi bulunmuşum? Kanıtlar nerede peki? Kanıt falan yok." Jukov, parti-

4) P. N. Pospelov (ed) *Istoriya Velikoi Otechestvennoi Voiny Sovetskogo Souza*, 6 Cilt. (Moskova: Voenizdat, 1960-1965).

yi başkalarıyla sohbet ederken eleştirdiğini de reddetti ve kendisini suçlayanlarla yüzleştirilmeyi talep etti. Öte yandan Brejnev'e partiye olan sonsuz bağlılığı ve anılarını yazmaktan korkacak hiçbir şeyinin olmadığı konusunda teminat verdi.⁵

YAZILI TARİHİN DIŞINA ATILMAK

Jukov anılarını yazmaya, 1950'lerin sonunda hem tarihi ününü hem de kişisel saygınlığını ortadan kaldırmaya dönük kampanya bağlamında başlamıştı. İlk eleştiri salvosu, Konev tarafından prezidyum kararı sonrası 1957 Kasım'ında *Pravda*'da yayınlanan ve Jukov'un savaş siciline birçok konuda saldıran bir makale ile başladı. 1958 yılında önde gelen Sovyet askeri tarihçilerinden General E. A. Blotin'in yazdığı inandırıcı bir makalede, Jukov'un 1941'de genelkurmay başkanı olduğu sırada savaş için gerekli hazırlıkları yapmakta başarısız olduğu eleştirisi yer alıyordu. Genelkurmay başkanı olarak başarısızlığı *Büyük Vatanseverlik Savaşı*'nın resmi tarihinin ikinci cildinde de yer aldı. 1941 yılının Halk Savunma Komiseri Timoşenko'da Jukov ile birlikte suçlanmaktaydı. Daha da hasar vereni, Malinovski'nin 1959'da yapılan 21. Parti Kongresi'nde Jukov'u "Bonapartist eğilimlere" sahip olmakla -yani tek başına iktidar peşinde koşmakla- suçlamasıydı. Aynı suçlama, 1961'deki 22. Parti Kongresi'nde Kuruşçev tarafından da tekrarlandı.⁶ Jukov'un kişiliği üzerinde bu kamuya açık saldırılar, anılarını yazan askerlerin Jukov'un savaş sırasındaki performansını eleştirmelerinin yolunu açtı. Genelde

5) Georgy Zhukov: Stenogramma Oktyabr'skogo, beşinci bölüm, belge 39-41 ve s. 611-614. Brejnev'e bir başka prezidyum uyüşe Z.T. Serduk eşlik ediyordu.

6) Bkz. T. J. Colton, "The Zhukov Affair Reconsidered," *Soviet Studies*, Cilt 29, Nisan, 1977; P. M. Cocks, "The Purge of Marshal Zhukov", *Slavic Review*, Cilt 22 n. 3, 1963; ve M. Galagher, "Trends in the Soviet Historiography of the Second World War", J. Kcep'in (cd) *Contemporary History in The Soviet Mirror* (New York: Praeger, 1964) içinde.

onu, karmaşık askeri meseleleri anlamayacak kadar cahil ve subay arkadaşlarıyla ilişkilerinde despot olarak nitelediler.⁷ 1964 Şubat'ında Jukov, Kuruşçev'e anılarını yazanlarla tarihçilerin kendisini Bonapartist olarak resmetmekle kalmadıklarını, maceracı, revizyonist ve parti ile silahlı kuvvetleri düşmanca eleştiren biri olarak nitelediklerinden şikâyet eden bir yazı gönderdi.⁸

Jukov için tarihi yayınların savaştaki rolüne karşı sağırlığa varan sessizlikleri, cepheden yapılan saldırılar kadar terbiyesizceydi. 1958 yılında Leningrad kuşatmasıyla ilgili bir araştırmada, 1941 Eylül'ünde şehrin savunulmasındaki önemli rolünden söz dahi edilmiyordu. 1960 yılında Doğu Pomeranya Harekâtı'yla ilgili olarak yapılan bir incelemede, yaklaşan Berlin saldırısı sırasında Alman tehlikesini ortadan kaldırmış olan ana cephelerden biri olan 1. Beyaz Rusya Cephesi'nin komutanı olan Jukov'un adı dahi geçmiyordu. *Büyük Vatanseverlik Savaşı*'nın birinci cildinde, Jukov'un Halhin-Gol'ün komutanı olduğu anlatılıyordu ancak, Kızıl Ordu'nun Japonları yenişindeki payından hiç söz edilmiyordu. 1962'de genel kurmay başkanı ve savunma bakanı olduğu sırada Jukov'un yardımcısı olan Mareşal V. D. Sokolovski Sovyet ordusunun el kitabı *Askeri Strateji*'nin son baskısını yayınladı. Sokolovsky hem savaş sırasında hem de savaştan sonra çok çeşitli yerlerde Jukov'la yan yana çalışmıştı ama İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet stratejik düşüncesinin gelişiminde eski patronu en küçük bir rol oynamamıştı. Jukov büyük bir stratejik düşünce insanı değildi ama Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında komutanlık yeteneği Sovyet harekât sanatının gelişimine büyük

7) Batov, Belov, Briuzov, Bychevskii, Chuikov ve Rokosovski'nin anılarından S. Bialer'in, *Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II* (Londra: Souvenir Press, 1970)'a konulan bölümlere bakın.

8) Georgy Zhukov: *Stenogramma*, beşinci bölüm, belge 42.

katkıda bulunmuştu. Sokolovski Jukov'un savunma bakanlığı yaptığı 1955-1957 yıllarında askeri strateji konularındaki resmi açıklamalarına da hiç değinmemişti. Oysa bu dönem, Sovyetlerin savaş kavramının konvansiyonelden nükleere geçtiği çok önemli bir dönemdi. 1964 yılında Sokolovsky Moskova Muharebesi üzerine Jukov'dan da şöyle bir söz edip geçen bir kitabın editörlüğünü yaptı. Oysa o muharabe sırasında Jukov'a kurmay başkanı olarak hizmet vermişti ve savaşın bu dönüm noktasında Jukov'un oynadığı merkezi rolü çok iyi biliyordu. 1965'te yayımlanan ve Rokosovski'nin editörlüğünü yaptığı bir metinde, muharebe sırasında Stalin'in stavka temsilcisi olduğu halde Jukov'un olaylardaki rolü adamakıllı azaltılmıştı.⁹ Bu dönemde, Jukov herhâlde kendisini Wellington Dükü gibi hissetmiş olmalı. Dük yaşlandığında bazı tarihçilerin Waterloo hakkında yazdıklarını okuduğunda acaba o savaşta kendisi yok muydu diye merak ettiğini söylemişti.¹⁰

Geri plan böyle olunca, Jukov'un anılarında uzun uzun savaş sicilini savunurken, hatalarına ve yanlışlarına tereddütle yaklaşmasına şaşmamak gerek, kendisine saldıran karşıtlarına daha fazla cephane vermekten kaçınmaya çalışmış olmalı.

Jukov'un anılarını yazmaya başlaması, Kuruşçev iktidarda olduğu sürece basılmayacağını bildiği için bir inanç meselesiydi yalnızca. Ella neden böyle bir zahmete katlandığını sor-

9) D. V. Pavlov, *Leningrad v Blokade* (Moskova: Voenizdat, 1958); A. S. Zav'yalov ve T. E. Kalyanin, *Vostochno-Pomeranskaya Operatsiya* (Moskova: Voenizdat, 1960) *İstoriya Velikoi Otechestvennoi Voiny Sovetskogo Souza*, Cilt 1, s. 240, 244; V. D. Sokolovsky (ed) *Voennaya Strategiya* (Moskova: Voenizdat, 1962); Bialer, *Stalin and His Generals*, s. 25. K. K. Rokosovski (ed) *Velikaya Pobeda na Volge* (Moskova: Voenizdat, 1965).

10) Brian Bond, 31 Temmuz 1969'da *The Listener* 'de Marshal Zhukov's Greatest Battles için yazdığı değerlendirme yazısında işaret etmiştir. Kopya, Jukov'un kişisel dosya serilerinde: RGVA, dosya 41107, opl., belge 85.

duğunda, kızına, “masada bulunsun ve tarihe kalsın diye”¹¹ yazdığını söylemişti. Ancak 1964 Ekim’inde prezidyum, Kuruşçev’in iç ve dış politikasının başarısızlığıyla yüzleşip despot liderlik tarzından bıkınca, kendisini iktidardan düşürdü. Jukov gibi Kuruşçev de taşradaki daçasına çekilmiş anılarını yazmaya başladı. 1970’li yıllarda Batı’da yayımlanan ve ifşalarla dolu anıları büyük sansasyon yarattı ve Sovyet tarihine batılı bakışına yıllar boyu egemen oldu. 1974’de yayımlanan ikinci Ciltte, Kuruşçev bir bölümü Jukov’un 1957’deki azline ayırmıştı. Aynı görüşü tekrarlardı. Jukov’un Bonapartist eğilimleri vardı ve savunma bakanlığından azlini bu nedenle gerekli görmüştü. Ama Kuruşçev, Jukov’a bir miktar saygıyla da yaklaşıyordu: “Jukov’a zekâsı ve sağduyusu için saygı duydım. Birlikte iş konuşarak ve ördek avlayarak çok vakit geçirdik... Jukov bir askere göre istisnai bir perspektife ve esnekliğe sahipti,”¹² diyordu.

VARLIĞI RESMEN YOK SAYILANIN İTİBARININ İADESİ

Jukov’un, Kuruşçev’in düşüşünden sonra itibarı hemen iade edilmedi ama çok da gecikmedi. 1965 Mart’ında Jukov parti liderliğine, Kuruşçev’in diktatörce eğilimlerinin kurbanı olduğu gerekçesiyle itibarının iadesini talep eden bir yazı yazdı.¹³ Bu yazıya cevap verildiğine dair herhangi bir belirti yoktur, ancak bir ay sonra Sovyet Resmi Haber Ajansı TASS’ta Jukov’un eski düşmanı Konev’in, Jukov hakkında söylediği bazı sözleri yayınlandı. Jukov’un bazı eksiklikleri vardı ama büyük bir asker ve komutandı ve Büyük Vatanseverlik Savaşı zaferinin yaklaşan yirminci yıl kutlamalarına katılmaya hakkı

11) A. Mirkina, *Vtoraya Pobeda Marshala Zhukova* (Moskova: Vniigmi-Mtsd, 2000), s. 10.

12) *Khrushchev Remembers: The Last Testament* (Londra: Andre Deutsch, 1974), s. 13-14.

13) *Georgy Zhukov. Stenogramma Okt'yabr'skogo*, bölüm altı, belge o.

elbette ki vardı. 8 Mayıs'ta yeni Sovyet lideri Brejnev, Kremlin'de yıl dönümün ana hatlarıyla ilgili bir konuşma yaptı. Jukov davet edilmişti ve toplantı salonuna girdiğinde ayakta karşılandı. Brejnev, konuşmasında Jukov'un ve Stalin'in isimlerini zikrettiğinde alkışlar çoğaldı. Ertesi gün Jukov bir kez daha Lenin'in mozelesi üzerinde kurulmuş platformda resmigeçidi selamlayan mareşaller arasındaydı. Kremlin'de geçit töreninden sonra verilen resepsiyonda Jukov masada yerini alırken kalabalık tarafından alkışlandı. Daha sonra Jukov Moskova Yazarlar Kulübü'ne gidip Kostantin Simonov'u te vazusuyla etkileyen bir konuşma yaptı.¹⁴ Kuruşçevci saldırı yıllarının Jukov'un popülerliğinden hiçbir şey kaybettirmemiş olduğu çok açıktı. O, Sovyetler Birliği'ni Hitler'in karşısında korkunç bir yenilgi almaktan ve ülkeyi büyük bir zafere ulaştıran büyük generaldi ve öyle kalacaktı.

1966 Kasım'ında Jukov, aralarında Konev, Rokossovski ve Chuikov'un da bulunduğu diğer "zafer kazandıran mareşaller"le birlikte Moskova Muharebesi'nin yirmi beşinci yılının kutlandığı bir toplantıya katıldı. Mareşaller platformun üzerinde bir araya geldiklerinde seyirciler dakikalarca alkışladılar. Alkışlar dinmeye yüz tuttuğunda bir delege, "Yaşasın Mareşal Jukov!" diye bağırınca alkışlar yeniden başladı; bu, toplantıya başkanlık eden parti temsilcisini pek de memnun etmeyen bir gösteri olmuştu.¹⁵ Aynı ay, Jukov yetmişinci yaşının arifesinde beşinci Lenin Nişanı'yla onurlandırıldı. Hayatı boyunca aldığı ve aralarında İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Polonya, Moğolistan, İtalya, Bulgaristan, Çekoslovakla, Yugoslavya, Mısır ve Çin tarafından verilenlerin de bu-

14) O. P. Chaney, *Zhukov*, gözden geçirilmiş baskı (Norman: University of Oklahoma Press, 1996), s. 468-470.

15) G. A. Kumanev, *Ryadom so Stalinym* (Moskova: Byliia, 1999), s. 144-148. Bu kitapta Jukov'un konferansta yaptığı konuşma da yer almaktadır. (s. 160-172).

lunduğu yetmişe yakın madalya ve nişandan biri de buydu.¹⁶

1965 Haziran'ında, Sovyet askeri tarih dergisi *Voennno-Istoricheskii Zhurnal*, Jukov'un, 1945 Şubat'ında Berlin'in alınışındaki hatalarına dair Chuikov'un eleştirilerine cevabını yayımladı. Bu Jukov'un yazılarının tekrar yayımlanmasına izin verildiğinin göstergesiydi ve o tarihten hayatının sonuna kadar sürekli yazdı, söyleşiler verdi ve halkın önüne çıktı.¹⁷ Kamu oyu önüne her çıktığında savaş hakkında konuştu ve yazdı ama günün olaylarına da ilgi duyduğunu gösterdi. Örneğin, bir yazısında Vietnam Savaşı'nın bir dünya savaşına dönüşmesine izin verilmemesi konusunda uyarılarda bulunurken, Çin'in dünya meselelerindeki rolünü ve SSCB'ye yaptığı saldırıları eleştirdi (Çin-Sovyet ayrışması dönemi) ve Pekin ile Washington arasındaki yakınlaşmaya dikkat çekti.¹⁸

Jukov'un önemli yayınları arasında en hacimlileri olan Moskova ve Stalingrad muharebeleri 1967'de, Kursk ise 1970'de yayımlandı.¹⁹ Her iki muharebeyle ilgili belgesellerde de yer aldı. Stalingrad filminin senaryosu Jukov tarafından adamakıllı düzeltildi, filmin yapımcılarına gençlerin eğitime zarar verebileceği için argo kullanılmamasını tavsiye etti.²⁰ Jukov'un Moskova Muharebesi belgeselindeki söyleşilerini izleyen Simonov, bir gün önce düştüğünden ağırlar içinde olmasına rağmen konsantrasyonunun hiç bozulmayışından ve ayrıntıları hatırlayışından etkilendi.²¹ Jukov'un her iki belgeseldeki

16) Marshal Zhukov: Moskva v Zhizni i Sud'be Polkovodtsa (Moskova: Glavarkhiv, 2005), s. 544.

17) RGVA, dosya 41107, op 1, d. 54'de bol miktarda belge bulunabilir.

18) "Neskol'ko Voprosov iz Sovremennogo Polozheniya," RGVA, dosya 4141/7, op 1. Belge 78, 80-82 satırlar.

19) *Bitva za Moskvu* (Moskova: Moskovskii Rabochii, 1968), *Stalingradskaya Epopeya* (Moskova: Nauka, 1968); *Kurskaya Bitva* (Moskova: Nauk, 1970).

20) RGVA, dosya 41107, op 1. Belge 79, 2., ve 31-128. satırlar.

21) Chaney, *Zhukov*, s. 475.

performansı da resmiydi ama kendinden emin ve güvenliydi. 1969 Ağustos'unda Gürcü televizyonuna verdiği röportajda, izleyicilere vatandaşları Stalin'in, stratejik harekâtları olağanüstü bir yetenekle idare eden ve nihai zafere kadar savaşmaya kararlı bir insan, "Almanlara ve müttefiklerine karşı verilen mücadelede çok büyük bir örgütçü" olduğunu söyledi.²²

Bununla birlikte Jukov bütün vaktini kamuoyu önüne çıkarmaya ve anılarını yazmaya vermiş değildi. Enfeksiyon hastalıkları mütehassısı olan karısı Doktor Galina, Moskova'daki bir hastanede çalışırken kızları Maria'ya baktı. Era ve Ella ile ilişkilerini de düzeltti. Galina ile sık sık tiyatroya giderlerdi, Bolşoy'a da. Ama operayı baleye tercih ederdi. Bahçesiyle uğraşır, etraftaki ormanlara mantar toplamaya giderdi. Daçasında bir sinema odası vardı, ailesiyle birlikte filmler seyrederdi. Çok okurdu, sadece askeri tarih ve teori değil, Rus klasiklerini de. Ve hep olduğu üzere ava çıkar, balık tutmaya giderdi.²³

ANILAR

1965 Temmuz'unda, APN'nin -Sovyet Novosti basın ajansı- nın yayın kolu- editörlerinden biri olan Anna Mirkina, anılarını yazması için Jukov'a başvurdu. Mirkina'nın anlattığına göre, bunun nedeni bir Fransız yayıncının Sovyet askerleri ile politikacılarının anılarından oluşan bir dizi yayınlama teklifiydi. Jukov, zaten Novosti ile temas halindeydi. 1965 başında ajans ondan Almanya'nın teslim oluşuyla ilgili bir makale yazmasını istemişti. 1965 Mart'ında APN, makalenin bir kopyasını parti liderliğine gönderdi ve yayınlamak için izin istedi. Makale hiç yayımlanmadı ama içindeki malzemeler daha sonra anılarda kullanıldı.²⁴

22) RGVA, dosya 41107, op 1, belge 79, 49-50. Satırlar.

23) Mirkina, *Voraya Pobeda Marshala Zhukova*, s. 47; *Marshal Zhukov; Moskva v Zhizni i Sud'be Polkovodtsa*, s. 503-507. Maria'nın anılarından alınmıştır.

24) *Geogry Zhukov: Stenogramma Okt'yabr'skogo*, altıncı bölüm, belge 5.

Jukov, Mirkina'yı Moskova'nın yakınında Kuntsevo'daki da-
çasına davet etti. Jukov'un daçası (kendisine 1942'de Stalin ta-
rafından verilmişti) öyle küçük bir köy evi değil, iki katlı ko-
caman bir evdi. Mirkina, girişteki duvarların Jukov'un ve
Moskova Muharebesi'nde yanında bulunan kurmaylarının fo-
toğraflarıyla süslü olduğunu hatırlıyor. Giriş, geniş ve çok res-
mi döşenmiş bir yemek odasına açılıyordu. Odanın ortasında-
ki büyük oval masanın üzerinde beyaz bir örtü seriliydi. Ma-
sanın tepesinden ise çok güzel, kristal bir avize sarkıyordu. Bir
duvarda ağır meşeden bir büfe, bir köşede de sarkaçlı bir saat
vardı. Saatin yanındaki küçük sehpa Jukov'un büstü ile T-
34 tank maketi duruyordu. Yemek odası, küçük yuvarlak bir
masa ile iki rahat koltuğun bulunduğu terasa açılıyordu.

Üzerinde rahat ev giysileri olan Jukov, Mirkina'yı çok büyük
olmayan, ancak rahat ve iyi aydınlanmış çalışma odasına gö-
türmüştü. Odada Jukov'un gün ışığından faydalanmak için ar-
kası pencereye dönük oturduğu, üzeri aşınmış yeşil deri ile
kaplı bir çalışma masası vardı. Oda Jukov'un anılarını yazar-
ken başvurduğu kitaplarla doluydu ve duvarda annesinin res-
mi asılıydı.²⁵

Mirkina, Jukov'u APN'nin savaş hakkında yazacağı her tür-
lü gerçeği destekleyecek meşru bir yayıncı olduğu konusunda
tatmin ettikten sonra, anılarını yayımlamalarına seve seve izin
verdi. Sözleşme 1965 Ağustos'unda imzalandı ve Jukov'un
anılarını bitirmesini sağlamış oldu. 1966 sonbaharında yayın-
cıya 1.430 daktilo sayfasından oluşan taslağı gönderdi.²⁶ Tas-
lağı daktiloya Jukov çekmemiştii, dikte etmeyi de sevmiyordu.

25) Mirkina, *Vtoraya Pobeda Marshala Zhukova*, Orijinal masalı ve diğer mobilyala-
rıyla birlikte Jukov'un çalışma odası Jukov müzesine verilmiştir. Müzedeki masa Mir-
kina'nın hatırladığı gibi yeşil değil kırmızı deriyle kaplıdır. Ama belki de Jukov yeni-
den kaplatmış olabilir.

26) Mirkina, taslağın 1966 Mart'ında gönderildiğini hatırlıyor ancak Jukov yazışma-
larında teslim tarihi olarak sonbahardan söz ediyor.

Elle yazmıştı. Çünkü bu sayede düşüncelerini organize edebiliyordu. El yazmalarını daktiloya Galina'nın annesi, Klavdiya Evgeniya çekmişti.²⁷

1960'ların ortasında Jukov'un Moskova'nın eteklerindeki Podolsk'ta bulunan savunma bakanlığı arşivine girmesine izin verilmiş, o da burada 1.500 kadar belgeyi inceleyebilmişti.²⁸ Arşiv belgelerinden yapılan alıntıların eklenmesi, anılara eş benzeri olmayan bir gerçeklik ve yetkinlik havası kattı ve bu sayede SSCB'nin çöküşü ve Sovyet arşivlerinin bilimsel araştırmalara açılması öncesinde dönem tarihçileri bakımından ana kaynak olmasını sağladı.

Jukov anılarını tek başına yazmadı. Yüksek komutadan eski meslektaşlarına ve savaş dönemi yoldaşlarına danıştı, konuştu ve yazdı. Bunların arasında Vasilevski, Bagramyan ve Rokosovski vardı. *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*'in editörleriyle ve çeşitli yayınevlerinin, dergilerin ve gazetelerin temsilcileriyle konuşarak katkılarını ve tavsiyelerini istedi. Bu temasların hepsi olumlu sonuç vermedi. Örneğin, 1965 Nisan'ında Rokosovski'ye, *Literaturnaya Gateza*'da yayınlanan makalesinde mareşalin savaş sırasında yaptığını iddia ettiği hatalarla ilgili yanlışlıkları düzeltmesini istedi. Jukov, Rokosovski'nin Kuruşçev dönemi boyunca savaş hakkındaki efsanelere meydan okuyarak yaptığı hatadan özellikle rahatsızdı, aynı derecede önemli olan da Kuruşçev'in olaylardaki rolünün abartılmasıydı.²⁹

Jukov'un bu dönemdeki en yakın sırdaşı, 1945'te Beyaz Rusya Cephesi'ne komuta ettiği sırada levazım subayı olan, aynı zamanda savaştan sonra Almanya'da da yanında bulunan General A.N. Antipenko'ydu. Antipenko, 1957'deki merkez komite toplantısından hemen sonra Jukov'la bir sağlık merke-

27) G. Zhukov, "Korotke o Staline," *Pravda*, 20 Ocak 1989.

28) A. Samsanov, "Looking Truth in the Eye," *Moscow News*, sayı 18, 1987.

29) Geogry Zhukov: *Stenogramma Okt'yabr'skogo*, altıncı bölüm, belge 7.

zindeki karşılaşmalarını hatırlıyor. Birbirlerine sarıldıklarında Jukov ona, neden korkmadığını sormuş. Antipenko ona, korkacak ne var ki diye sorduğunda, Jukov merkeze gelirken tanıdığı iki generali gördüğünü ama onların karşılaşmamak için yolun karşısına geçtiklerini anlatmış. Savaş sırasında Jukov'la birlikte çalışmış biri olarak neden böyle bir şey yapsın ki, diye cevaplamış Antipenko. Bundan sonra birlikte çok zaman geçirdiler; ava çıktılar, balığa, tiyatroya gittiler ve Jukov'un anılarını tartıştılar.³⁰ Kuruşçev'in düşüşünün ardından Antipenko Jukov'un itibarının iade edilmesini savunanların başında geldi, Brejnev'e ve diğer parti liderlerine böyle bir hamlenin hem içeride hem de dışarıda kendilerine yandaş kazandıracaklarını ileri sürdü. 1969'da Jukov'un anılarının yayımlanmasının ardından Antipenko, partinin dergisi *Kommunist*'e bir yazı göndererek, 1957 Ekim'inde alınan merkez komitesi kararının bozulması gerektiğini söyledi.³¹ Bu yazı hiç yayımlanmadı. Ayrıca Brejnev döneminde böylesine radikal bir adımın atılmasına kalkışıldığına dair hiçbir bulgu da mevcut değildir. 1957 kararının geri alınmasındaki sorunlardan bir tanesi, merkez komitenin diğer üyeleri gibi Kuruşçev'in Jukov'a yaptığı saldırıyı desteklemiş olan Brejnev'in kararının sorgulanmasıydı. Ayrıca aynı durum, saldırının başını çekmiş ve Brejnev döneminde de partinin önde gelen ideologlarından biri olmayı sürdürmüş Mikhail Suslov için de geçerliydi. Ayrıca siyasi itibarların iadesi işin lobi yapmakta olan Molotov, Malenkov ve Kaganoviç'e -parti liderliğinden 1957 merkez komite toplantısında atılan parti karşıtı grup- yapılan muamelenin sorgulanmasına da yol açabilirdi.

Jukov'un emekliliği sırasında Antipenko ile yakın ilişkisi

30) N. A. Üntipenko, "My Znali Druga Druga 25 let." *Marshal Zhukov: Polkovdests i Cheleovek* Cilt. 1 içinde (Moskova: APN, 1988) s. 324.

31) Georgy Zhukov: *Stenogramma Oktyabr'skoga*, altınca bölüm, belge 3,4,9,18,19: RGVA, dosya 41107, op 1. Belge 119.

normal değildi. Yetişkinliği boyunca Jukov'un yandaşı, hayranı, silah arkadaşı, içki ve av arkadaşı, profesyonel ilişkileri olmuştu ama yakın erkek dostu çok azdı. Antipenko dışında Jukov ile uzun süreli, derin bir dostluk sürdüren bir kişi olarak yalnızca Bagramyan'dan söz edilebilir. Jukov hayatının belli dönemlerinde Vasilevski ile de yakın olmuştu, ama Kuruşçev döneminde gözden düştükten sonra bu yakınlık bitmiş ve iki arkadaşın arası bir daha tam olarak düzelmemişti. Bu kısmi uzaklık, hiç kuşkusuz Era'nın, Vasilevski'nin oğlu Yuri'den boşanmasıyla pekişmişti.

Anılarını yazmayı bitiren Jukov şimdi de anıların içeriği konusunda Sovyet sansürcüleriyle pazarlık etme sorunuyla karşı karşıyaydı. Sovyet yayınların tümü resmi izin ve redaksiyon sürecinden geçiyordu ve Jukov'u uzun bir müzakere süreci bekliyordu. 1967 Aralık'ında sabrı taşan Jukov meseleyi halletmesi için bizzat Brejnev'e başvurdu, aynı şeyi 1968 Şubat'ında da yaptı. Ancak Savunma Bakanı Mareşal Grechko başkanlığındaki grubun anılarla ilgili raporu 1968 Nisan'ında bitti. Grubun değerlendirmesi genellikle olumluydu ama Jukov'un kendi rolünü şişirmesi ve partinin ortak katkısına özellikle de liderliğine yeterli dikkati göstermemiş olması kritikti. Rapor özellikle Jukov'un, savaşın hemen sonrasındaki davranışlarına odaklanıyor ve partinin savaş hazırlığına gereken değeri vermediğini öne sürüyordu. Bir önemli nokta da Jukov'un Kızıl Ordu'da yapılan 1930 temizliğinin olumsuz etkisine fazla önem veriyor oluşuydu. Grechko'nun vardığı sonuç şuydu: Anılar yayınlanabilirdi ancak önce bazı kesintilerin ve düzeltmelerin yapılması gerekiyordu.³²

Anılar bunun üzerine Tarihçi G. A. Deborin başkanlığında uzman bir editoryal gruba verildi. Deborin grubu, istenen değişiklikleri Jukov'a ve APN tarafından yazar ile editörler arasındaki ilişkileri kurması için görevlendirilen gazeteci V. G.

32) Georgy Zhukov: *Stenogramma Okt'yabr'skogo*, altıncı bölüm, belge 12,13, 15.

Komolov'a danışarak yaptılar. Komolov'a göre, sıkıntılı bir süreç oldu ve Jukov önerilen değişikliklerin çoğunda hoşnutsuzluğunu belirtti.³³ Buna rağmen süreç hızlı işledi ve 1968 yazında merkez komite tarafından onaylı metnin yayımlanması için izin çıktı.³⁴ Kitapta yer alacak olan yüzlerce fotoğrafın onaylanması gerekiyordu.

Jukov'un orijinal taslağının el değmemiş hali elde olmadan, sansür sürecinde yapılan değişikliklerin tümünü ortaya koymak imkânsız ancak elbette yüzlerce sayfa, hatta bütün bir bölüm çıkarıldı ya da önemli değişikliklere uğradı. Ayrıca birçok ek de yapıldı. Bunların en bilinen örneklerinden bir tanesi, Jukov'un 1943 Nisan'ında Kuzey Kafkasya'ya yaptığı bir yolculuk sırasında siyasi komiser Albay Leonid Brejnev'e danışmayı çok istediği ancak maalesef geleceğin Sovyet liderinin müsait olmadığını belirtmesidir. Kızı Maria, Jukov'un konu ile ilgili olarak "Akli olan anlar," dediğini, yani mareşallerin albaylara danışmadıklarını ima ettiğini hatırlıyor. Maria'nın söylediğine göre Jukov'u böyle bir şey yazmaya ikna eden kişi annesiymiş, "Zaten kimse bu satırları kendiliğinden yazdığına inanmaz, üstelik eğer taviz vermezse, kitap hiç çıkmayabilir," demiş.³⁵

Resmen izin verilen anılar nihayet 1969 Nisan'ında yayımlandı. Her ne kadar plan, yarın milyon basmak olsa da kağıt kısıntısı nedeniyle 100 bin basıldıktan sonra, sayfa sayısı azaltılarak 200 bin adet daha basıldı.³⁶ Bunlar, çok geçmeden tükendi ve nihayetinde anıların milyonlarca nüshası sadece Sovyetler Birliği'nde değil, bütün dünyada çeşitli dillere çevrilerek basıldı ve satıldı. Sovyet kamuoyu anıları büyük heyecanla karşıladı. Jukov'a, kimi kutlayan, kimi düzeltmeler yapan ki-

33) Mirkina, *Vtorya Pobeda Marshala Zhukova*, s. 53-55.

34) Georgy Zhukov: *Stanogramma Okt'yabr'skogo*, altıncı bölüm, belge 16/17.

35) Chane, *Zhukov*, s. 476 ve W. J. Spahr, *Zhukov, The Rise and Fall of a Great Captain*'de belirtilir (Novato, Calif.: Predisio, 1993), s. 262.

36) RGVA, dosya 41107, op. 1, belge 54, 75. Satır.

mi de sonraki baskılara eklenmek üzere önerilerde bulunan binlerce mektup geldi.³⁷ Resmi makamlar ise en azından ilk başta sessiz kaldılar; 1969 Nisan'ında parti merkez komitesi Jukov'un anıları üzerine herhangi bir tanıtım yazısı, yorum ya da alıntı yayınlanmayacağına dair bir direktif yayınladı.³⁸ Ancak temmuzda *Kommunist*'de Vasilevski tarafından uzun ve olumlu bir tanıtım yazısı yayınlandı. Vasilevski, Jukov'un kişisel tutumunu akıllıca önemsizleştirmiş ve bunun yerine vatanseverliğini ve Komünist Parti ile Sovyet Devleti'ne olan bağlılığını vurgulamıştı. Makalenin başlığı "Svetskomu Soldato Posyashchaetsya" (Sovyet askerine ithaf edilmiştir) idi. Aynı ithaf Jukov'un anılarını da süslüyordu. Bir başka olumlu yazı da kasımda *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*'de yayınlandı.³⁹

ZAFER VE TRAJEDİ

Anılarının yayımlanması Jukov için bir zaferdi ama özel hayatında giderek zorlaşan bir döneme denk geldi. 1967 Aralık'ında Galina'nın geçirdiği bir ameliyat, kanser olduğunu ortaya çıkardı. Doktorlar beş yıl ömür biçtiler. Aynı ay Alexandra felç geçirip öldü. Jukov hasta olduğu için cenazeye katılamadı, ama kendini tüm gün boyunca odasına kilitledi.⁴⁰

Bütün bu dertler yetmezmiş gibi, Jukov 1968'in Ocak ayında Moskova dışındaki Arkhangel'skoe'deki senatoryumda dinlenirken ağır bir felç geçirdi ve sol tarafı felçli kaldı. Bir ay boyunca hiçbir şey yapamadı. İyileştikten sonra konuşması tam düzelemedi ve sadece yardımla yürüyebildi. 1968 Aralığında,

37) Bazı örnekler Mirkina tarafından kopyalanmıştır, Vtorya Pobeda Marshala Zhukova, s. 103-126.

38) Spahr, *Zhukvo*, s. 262.

39) A. Vasilevsky, "Sovetskomu Soldatu Posvyashchaetsya," *Kommunist*, Temmuz 1969; A. Beloborodov, "Polkovodets o Voennykh Sobytiyakh i Ludyakh", *Voenno-Istoricheskii Zhurnal* s. 11, 1969.

40) Yazarın Era Zhukova ile 2010 Nisanında Moskova'da yaptığı söyleşiden.

Jukov, Brejnev'e bir mektup yazdı ve 15 yıllık Zil marka arabasını daha rahat olan bir Chaika ile değiştirmesini rica etti. Durumu Brejnev'e şöyle açıklıyordu: Tedavi için sık sık kliniğe gitmesi gerekiyordu, Chaika daha iyi yapılmış bir araba olduğu için daha "yumuşak bir sürüş" sağlayacaktı.⁴¹ Brejnev'in Jukov'un bu ricasına nasıl cevap verdiği bilinmiyor.

Galina'nın hastalığı ve Jukov'un sakatlığı yüzünden çift uzun ayrılıklar yaşadı, çünkü Galina farklı kliniklerde tedavi görüyordu. "Gece gündüz, sadece seni düşünüyorum," diye yazdı ona, 1973 Temmuz'unda. 1973 Kasım'ında Galina'nın durumu ağırlaştı ve 13 Kasım'da, kırk yedi yaşındayken öldü. Jukov, ölümünden önce onu hastanede görmeye gidememişti. Galina, Moskova'da Sovyet döneminin, 1971'de ölen Kuruşçev de dâhil birçok ünlü şahsiyetinin yattığı Novidevichy mezarlığına gömüldü. Bagramyan'ın yardımıyla, bir bastona dayanarak yürüyebilen Jukov törene katıldı. "Böyle bir darbeden sonra artık yaşamam," dedi Maria'ya.⁴²

Ama yaşadı ve hatta anılarının ikinci baskısını revize etti, düzeltmeleri yaptı, kitap hakkında yazılan yazıları ekledi ve okuyucuyu bilgilendirmek için Leningrad kuşatması, Yel'nya Muharebesi ile stavkadaki ve Sovyet Yüksek Komutası'ndaki çalışmalarını koydu. Stavka bölümünün yazılmasında yayınevi, Jukov'a yardım etmesi için General Shtemenko'nun anılarının yazımına yardım eden tarihçi Evgeny Tsvetaev'i görevlendirdi. İkinci baskının hazırlıkları 1973 yılında başladı ancak Jukov'un sağlığı bozuk olduğu ve doktorlar günde ancak bir saat çalışmasına izin verdikleri için yavaş ilerledi. Tsvetaev, Jukov'a, stavkanın çalışmaları hakkında ayrıntılı bir çalışma önerdi ancak Jukov, bilimsel bir makale değil anı yazdığını söyleyerek kabul etmedi. Sonuçta uzlaşmaya varıldı; bir bö-

41) RGVA dosya 41106, op 1. Belge 172.

42) *Marshal Zhukov: Moskva v Zhizn i Sud'he Polkovodtsa*, s. 508-515. Maria'nın anılarından alınmadır, son yıllarında Jukov ile Galina arasındaki yazışmaları içerir.

lüm hem anılara hem de stavkanın işleyişinin genel bir tanımına ayrıldı. Buna rağmen, bu bölüm Sovyet Yüksek Komutası'nın savaş sırasında nasıl işlediğini anlamak için başvurdukları anahtar metin oldu.⁴³

Jukov, hem kendisinin hem de Galina'nın sağlık sorunlarına rağmen, röportaj tekliflerini kabul etti ve makaleler yazdı. 1972 Şubat'ında, örneğin TASS, ülkenin gençlik gazetelerinde 23 Şubat Ordu Günü'nde yayınlanmak üzere bir makale istedi. "Ana vatanı savunmak ve Sovyet ordusunda hizmet etmek," diyordu Jukov genç okurlarına, "kutsal bir zorunluluk, onurlu ve soylu bir görev, bir onur ve gurur meselesidir." Jukov 1972 Aralık'ında, savaş gazilerinden bir grubun kitabına önsöz yazarak katkıda bulundu: "Yıllar geçti. Savaş gazilerimizin bir çoğu artık bizimle değil. Diğerleri de yaşlandılar. Ama gaziler hiç pes etmezler. Genç ruhlarını korurlar, asla yorulmazlar."⁴⁴

Aslında, bozuk sağlığı ve yaşlılığıyla mücadele eden ve hayatının sonuna yaklaşan Jukov'un mezar yazıtıydı bu. Galina'nın ölümünden sonra Jukov'un sağlığı da çok bozulmuştu ve anılarının ikinci baskısının yayınını görecektik kadar yaşayamadı. Kremlin Hastanesi'nde 18 Haziran 1974'te öldü. Revize edilmiş anıları ise birkaç hafta sonra yayımlandı.

Jukov'un cenaze töreni, Sovyetler Birliği'nde, Stalin'in ölümünden sonraki en büyük devlet töreni oldu. Törene katılanlar arasında dört kızı -Era, Ella, Margarita ve Maria- da vardı, hepsinin bir arada görüldüğü yegâne an bu oldu.

Ölüm ilanı, 20 Haziran'da *Pravda*'da yayınlandı. Üst düzey Sovyet siyasi ve askeri önderlerinin imzalarından oluşan uzun listenin başında, Parti Genel Sekreteri Brejnev'inki yer alıyordu. İlan şöyle diyordu:

43) E. Tsvetaev, "Poslednii Podvig G.K. Zhukova," S. S. Smirnov'un *Marshal Zhukov: Kukim My Ego Pomnim* içinde (Moskova: Politizdat, 1988).

44) RGVA dosya 41107, op.1, belge 54, 184. satır; belge 73, 113. satır.

Sovyet halkı ve silahlı kuvvetleri çok büyük bir kayıp yaşamıştır. Bizden alınan, seçkin bir askeri kişilik ve Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın ünlü kahramanıdır... Komünist Parti, ona Alman-faşist işgalcilere karşı en zor görevleri vermişti. Leningrad ve Batı cephelelerinin komutanı olarak Leningrad ve Moskova'nın savunulmasının örgütleyicilerinden biri olmuştur... Stalingrad ve Don cephelerinin eylemlerini koordine etmiş, Kursk'ta Hitlerci kuvvetlerin yok edilmesinde, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın kurtarılmasında çok önemli roller oynamıştır. G. K. Jukov'un savaşın son evresinde komuta ettiği 1. Beyaz Rusya Cephesi, diğer cephelerle birlikte düşmanı kendi ininde yok etmiştir. G. K. Jukov kendisine parti tarafından emanet edilen bütün görevlerde sarsılmaz bir irade, cesaret ve organizasyon yeteneği ile çalışmıştır... Georgi Konstantinovich Jukov'un, -Leninist partinin gerçek bir evladı, cesur bir asker ve yetenekli bir komutan olarak- anısı Sovyet halkının yüreğinde daima korunacaktır.⁴⁵

Vasilevski tarafından yazılan ikinci yazı, ertesi gün *Pravda*'da yayınlandı. Vasilevski, Jukov'un operasyonel yeteneklerine özel bir yer ayırmıştı -geniş ölçekli askeri harekâtları planlama, hazırlama ve uygulama yeteneklerine- "Çok büyük bir askeri yetenek sahibi olan Georgi Konstantinoviç, karmaşık stratejik durumları anlama yeteneğine sahipti, gelişen olayları doğru çözümlerdi... Harekât planlarını hazırlarken her zaman yaratıcı ve orijinal bir yaklaşımı vardı."⁴⁶

Jukov'un naaşı, Sovyet ordusunun Moskova'daki genel merkezinde katafalka kondu, binlerce vatandaş saygı geçidinde bulundu. Külleri 21 Haziran'da Kremlin duvarına yerleştirilirken, külleri taşıyan Brejnev'di; bunu izleyen anma etkinliğin-

45) "Marshal Sovetskogo Souza Georgii Konstantinovich Zhukov" *Pravda*, 20 Haziran, 1974.

46) A. Vasilevsky, "Pamyati Slavnogo Polkovodtsa," *Pravda*, 21 Haziran 1974.

de ise konuşmacı Savunma Bakanı Grechko oldu.⁴⁷

Jukov hakkında daha karmaşık duygular ise sürgündeki Sovyet yazar Joseph Brodsky'nin "Jukov'un Ölümü Üzerine" (1974) şiirinde görüldü:

Yabancı topraklarda kaç askerin kanını döktü o.
Üzgün müydü peki?
Sivil çarşıların üzerinde ölüürken, akıllarına geldiler
mi onlar?
Sessizlik.
Cehennemde karşılaştıklarında ne diyecek onlara?
"Savaşım mı?"⁴⁸

JUKOV KÜLTÜNÜN YÜKSELİŞİ

Hep olduğu üzere, Jukov ölümünden sonra, yaşadığı döneme oranla daha büyük bir ün kazandı. Cenazesi, İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük Sovyet generali olarak oluşan Jukov kültürünün başladığını gösterdi. Bu kült, Brejnev tarafından bir şekilde kontrol altında tutulmuş olsa da, Jukov resmi tarih yazımında, savaş hakkındaki sayısız belgesel filmde kutsandı. Hatta yaptıkları ile ilgili olarak çocuklar ve gençler için özel bir kitap bile hazırlandı.⁴⁹ Doğduğu köye onun onuruna Jukov adı verildi ve 1980'de yeni keşfedilen bir küçük gezegene adı verildi.

1980'lerin sonunda Jukov hakkında iki hatıra koleksiyonu yayımlandı.⁵⁰ Katkıda bulunanlar arasında Era ile Ella da vardı her ikisi de onu, iyi bir koca, sevgi dolu bir baba ve askerlik kariyerinin zorluklarını, özel hayatına yansıtılamamaya çalış-

47) "V Poslednii Put 7: Pokhorony Marshala Sovetskogo Souza G.K. Zhukova," *Pravda*, 22 Haziran, 1974.

48) Geoffrey Roberts tarafından tercüme edilmiştir.

49) S. Alekseev, *Rasskazy O Marshale Zhukove* (Moskova: Malysh, 1977). Bu kitabın varlığına dikkatimi çeken, V.A. Afanasev'in paha biçilmez eseri *Stanovlenie Polkovodcheskogo Iskysstva G. K. Zhukova* (Moskova: Stvator, 2006)'nın bibliyografyası oldu.

50) Marshal Zhukov: *Polkovodets i Chelovek*, 2 Cilt (Moskova: APN, 1988); Marshal Zhukov: *Kakim My Ego Pomnim* (Moskova, Politizdat, 1989).

şan bir aile babası olarak anlattı. İki kız kardeş, babalarının kendilerine ve annelerine yazdığı mektupları da yayımlayarak, Jukov'un sert bir komutan olarak bilinen askeri kişiliğine rağmen aslında özel hayatında dikkatli, sevgi dolu ve nazik bir insan da olabildiğini gösterdiler.

Babasını büyük bir iştiaqla destekleyenlerden biri de Jukov öldüğünde belgeleri kendisine miras kalmış olan Maria idi. Birçok dosya, parti yetkilileri tarafından alınmış ve devlet arşivine kaldırılmıştı ama kalan belgeler arasında anılarının orijinal taslağı da bulunuyordu. Parti sansürü tarafından çıkarılan malzemelerin çoğu, araştırmacıları ilgilendirmiştir ancak içlerinde örneğin, Jukov'un savaş öncesi Sovyet ordusunda yapılan temizlikle ilgili düşünceleri ve kendisinin de neredeyse Stalin'in kurbanlarından biri haline nasıl geldiğine dair anlattıkları yer alıyordu. Anıların orijinal taslağı, Jukov'un Stalin hakkında, 1969'da onaylanmış ve 1974'te revize edilmiş nüshaya göre çok daha eleştirel olduğunu gösteriyordu. Jukov'un anılarının onuncu baskısı, çıkarılan malzemelerin bazıları da eklenerek Maria'nın desteği ile 1990'da basıldı. İki yıl sonra yayımlanan on birinci baskıda ise daha fazlası dâhil edildi.⁵¹ Anıların bu yeni versiyonu, Jukov ile Stalin arasına biraz mesafe koyuyordu.

1980'lerde Jukov'un imajını biçimlendiren bir başka önemli olay da, Kostantin Simonov'un "G. K. Jukov'un biyografisine dair notlar"ının 1987 baskısıdır. Ünlü Sovyet yazarı 1979'da öldü ve notları da Jukov'la 1930'lardan 1960'ların ortasına kadar yaptığı görüşmelere ve toplantılara dayanıyordu. Simonov, Jukov'a bir generalden ziyade kişi olarak yaklaşmıştı, özellikle de savaş sonrası kariyerinde yaşadığı zorluklarla duygusal olarak nasıl baş ettiğine odaklanmıştı. Kitabın toplam et-

51) G. K. Zhukov, *Vospominaniya i Razmyshleniya*, 3 Cilt, 10. ve 11. baskılar (Moskova: APN, 1990-1992).

kisi Jukov'u insanlaştırdı ve Kuruşçevcilerin onu bencil bir zorba olarak tanımlayan resmini yeniden çizdi. Simonov, Jukov'u duygusal olarak kırılgan olmakla birlikte gerçekçi, kendine güvenli olduğu kadar kendini yansıtan, iradesi güçlü bir insan olduğu kadar da tecrübelerine bakarak değişecek kadar esnek bir insan olarak göstermişti.⁵²

1980'lerde çıkan bir başka etkili yayın 1980'lerin sonunda, Mikhail Gorbaçov ve glasnost döneminde, SSCB'nin Sovyet geçmişiyle ilgili daha açık olduğu bir dönemde çıktı. Yayın, Jukov Hakkında Tümgeneral N. G. Pavlenko'nun yazdığı ve "Bir Komutanın Yazgısı Hakkında Düşünceler" başlığı ile çıkan bir dizi makaleydi. *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*'in eski editörlerinden olan Pavlenko, Jukov'un 1965'te yayımlanmasında etkili olmuştu. Pavlenko da, Simonov gibi partinin savaş sonrasında Jukov'a yaptığı haksız muameleyi ele alıyor, yapılan haksızlığın Stalin ve Kuruşçev döneminde gönderildiği sürgünlerle kalmadığını, Brejnev döneminde itibarının tam olarak iade edilmemiş olmasına da vurgu yapıyordu. Pavlenko'nun değindiği kötü muamelelere bir örnek, Jukov'un 1971'deki 24. Parti Kongresi'ne alınmamasıydı. Seçilmiş delegeler olarak kongreye katılma hakkı olduğu halde kongrede, Jukov'un popülerliğinin Brejnev'i gölgede bırakmasından korkulmuştu.⁵³

Sovyetler Birliği 1991'de çökünce Rusya'nın, itibarsızlaşan komünist rejimin ikonlarının yerine koyacak yeni kahramanlara ihtiyacı oldu. Jukov bu iş için kusursuz bir örnekti. 1980'lerin sonunda vatanseverliğinin ve profesyonelliğinin, Stalin'e ve Sovyet sisteme olan sadakatinden daha önemli bulunduğu bağımsız bir kişilik olarak yeniden başarıyla sunul-

52) Simonov'un notları Sovyetlerin en önemli askeri tarih dergisi *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*'in 6, 7, 9, 10, 12 ve 1987 sayılarında yayınlanmıştır. Malzeme Simonov'in *Glazmi Cheloveka Moego Pokoleniya*'sında yeniden basılmıştır.

53) N. G. Pavlenko, "Razmyshleniya o Sud'be Polkovodtsa" *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*, sayı 10-12, 1988.

du. O, Büyük Vatanseverlik Savaşı’nın, Rusların büyük çoğunluğu tarafından hâlâ kutsal kabul edilen savaşın kahramanıydı. Otantik ve etnik bir Rus kahramanıydı. Kızı Era’nın belirttiği gibi Jukov, “Mizacı itibarıyla tam bir Rus’tu, Rus olan her şeyi severdi; toprağını ve halkını, müziğini ve sanatını, âdetlerini ve yemeklerini.”⁵⁴ Jukov’un özel Rus kimliği, rejimin meşru zeminini sosyalizm yerine milliyetçilik olarak kuran Sovyet sonrası rejim için önem taşıyordu.

Yeni Rusya’da Jukov’un bir ünlü olarak konumu, üzerine resminin basıldığı anı rublesi ile pekişti. 1994 Mayıs’ında, Rusya Cumhurbaşkanı Yeltsin, Jukov ile ilgili iki yönetmelik çıkardı. Birincisi, 1995’de kutlanacak olan Büyük Vatanseverlik Savaşı Zaferi’nin 50. yıl dönümünde açılacak Jukov anıtıyla ilgiliydi. İkinci yönetmeliğe göre de iki yeni askeri madalya oluşturulacaktı; Bir Jukov Madalyası ile Jukov Nişanı. Anıt, -heykeltraş V. M. Klykov ve mimar U. Grigoriev tarafından yapılmıştı ve Jukov’u 1945 Zafer Geçidi sırasında at üzerinde gösteriyordu- zaferin yıl dönümünde bitirildi ve hâlâ Ruslarla yabancı turistlerin en çok ziyaret ettikleri yer olan Kızıl Meydan’ın girişine kondu.

1996’da 100. doğum gününde ise Jukov köyünün sınırları genişletildi, köy kasaba statüsüne yükseltildi ve onuruna bir müze açıldı. 1999 yılında Yeltsin hükümeti, başkanlık komisyonu tarafından yazılmış bir rapor yayınladı; Jukov, 1957’de Kuruşçev tarafından yöneltilen bütün suçlardan temize çıkarıldı. Ayrıca 1957 Ekim’inde yapılan merkez komite toplantısında Jukov’un Kuruşçevci karşıtlarına verdiği cevapların da yer aldığı tutanakları yayınladı.⁵⁵

Devletin bu girişimleri, Rusya’nın milli kahramanı olarak Jukov’un konumunu pekiştiren atağın sadece bir parçasıydı:

54) Marshal Zhukov: Polkovodets i Chelovek, Cilt 1, s. 35.

55) Georgy Zhukov: *Stenogramma Oktyabr’skogo* (1957g) Plenuma TsK KPSS i Drugie Dokumenty, s. 583-584.

Özel sergiler, anı plaketleri, kutlama toplantıları, basında çıkan övgü dolu makaleler, saygı gösteren televizyon belgeselleri, ona adanan şiirler ve şarkılar ve hatta onu tanımış olanların daha da parlatan anılarından oluşuyordu atak. 1992'de Jukov hakkında yazılan birçok biyografiden ilki yayımlandı.⁵⁶ 1990'lar ve yirmi birinci yüzyılın ilk yılları boyunca Jukov ve başarıları hakkında birkaç kitabın birden çıkmadığı bir yıl geçmedi. Bu literatürün çoğu, Jukov'u "Zaferin Mareşali" olarak tanıtıyordu. Aynı zamanda, Jukov'un hatalarını ve kusurlarını eleştiren muhalif sesler de duyulmaya devam etti. Eleştirenlere göre, Jukov bir kahraman değil, hayduttu; Stalin'e ve Sovyet devletinin davasına -komünizme- sadık, acımasız bir hizmetkardı ve Rusya'nın bu geçmişinin kutsanmaktan çok yerden yere vurulması gerekiyordu.⁵⁷

Ayrıca Jukov hakkında sayısız kurgu da yayımlandı, bunların arasında Aleksandr Solzenitsin'in, Amerika'daki sürgünden dönüşünden sonra yazdığı kısa bir öykü de bulunuyordu. Öyküde Solzenitsin, Jukov'u anılarını yazarken, Stalin ile ilişkisini nasıl resmedeceği sorunuyla boğuşurken tahayyül etmişti. Solzenitsin'in anlatımına göre Jukov, Stalin'in etkisi altındaydı ama savaş sırasında kendine olan güveni artmış ve kurduğu daha eşit ilişki, 1946'da Stalin'in onu sürgüne göndermesine yol açmıştı. Ancak Jukov, Stalin'i bu aksilikten dolayı suçlamıyordu, ona olan inancı sarsılmıştı, ama 1956 Şu-

56) N. Yakolev, *Zhukov* (Moskova: Molodaya Gvardiya, 1992), Yakovlev daha önce gençler için Jukov'un kısa bir biyografisini yayımlamıştı: *Stranitsy Zhizni Marsaha G. K. Zhukov* (Moskova: Detskaya Literatura, 1985). Aynı değinme Jukov'un Suriyeli bir yazar tarafından yazılıp 1991'de Rusça yayınlanan biyografisinde de geçiyor olabilir: M. Thas, *Marşal G.K. Zhukov: Polkovodets, Strateg* (Moskova, Leksika, 1991).

57) Bkz. Örneğin : A.N. Mertsalov ve L. A. Mersalova, *Innoi Zhukov*, Moskova 1996; A.N. Mertsalov, "G.K. Zhukov v Publikatsiyakh za period s 1996 do 2001 gg," *Voenno-Istoricheskii Arkhiv* sayı 5 ve 6, 2001; B. V. Solokov, *Georgy Zhukov: Triumf i Padeniya* (Moskova: Ast, 2003) ve V.M. Safir, "Novye Mify o Velikoi Otechestvennoi Data Izgotovleniya-2006 god." *Voenno-Ostoicheskii Arkhiv*, 9.10. sayılar 2007.

bat'ındaki 20. Parti Kongresi'nde Kuruşçev'in ifşalarıyla bile yıkılmamıştı.

Solzenitsin'in Jukov'un çeşitli anılarına dayanan, askerliği seven, sert komuta tarzı kişisel seçiminden ziyade askerliğin gerekliliklerine dayanan bu inançlı komünistin portresini aktaran öyküsü birçok gerçeğe dayanıyordu. Kuşkulu olan durum ise, Solzenitsin'in 1956'da Jukov'un partiye karşı hamle yapıp yapmadığına dair düşünceleridir. Böyle bir durumun olduğuna dair hiçbir bulgu yoktur ve bizzat Solzenitsin'in, Jukov'un komünist bilincine dair parlak anlatısı, onun partiye olan inancının sarsıldığına inanmamızı zorlaştırmaktadır.⁵⁸

Jukov, hayatının sonuna doğru, şu anda gazetelerde ve dergilerde çok yaygın görülen ve ünlülere yöneltilen anketlerden birini cevaplamıştı. Kızı Maria, cevaplarını saklamış:

S: Bir insanın hayatındaki en önemli şey nedir?

J: Görevini yapma duygusu.

S: Bir insanda en değer verdiğiniz özellik nedir?

J: Namus.

S: Peki ya bir erkekte?

J: Cesaret ve gözüpeklik.

S: Bir kadında?

J: Sadakat ve şefkat.

S: En sevdiğiniz renk?

J: Gök mavisi.

S: En sevdiğiniz yazarlar?

J: Lev Tolstoy, Mikhaıl Sholokhov, Alexander Tvardovsky.

S: En yetenekli Rus komutanlar?

J: Suvarov ve Kutuzov, aralarında bir ayrım yapmak imkânsız.

S: En sevdiğiniz besteci?

J: Tchaikovsky.

58) A. Solzhenitsyn, "Times of Crisis," *Apricot Jam and Other Stories* (Edinburgh, U.K.: Cannongate Books, 2011) içinde.

S: Neyi affetmezsiniz?

J: İhaneti.

S: Arkadaşlarınız arasında gıpta ettikleriniz var mı?

J: Evet! (Mareşal) Budenny'e hep gıpta etmişimdir.
Kendisi akordeon virtüözüdür.⁵⁹

59) Marshal Zhukov: *Moskva v Zhizn i Sud'be Polkovodtsa*, s. 490-491.

ZAFERİN MAREŞALİ

Jukov, 1974 Haziran'ındaki ölümünden kısa bir süre önce, anılarının ikinci baskısının üzerindeki çalışmasını bitirmişti. Yeni bir sonuç yazmak, yazarlık bakımından son işi oldu. Birinci baskı, Komünist Parti'ye, şanlı sosyalist sisteme, şahane Sovyet halkına ve Nazizme karşı kazanılan büyük zafere yazılmış konvansiyonel bir övgüydü. Bu övgüler ikinci baskıda da tekrarlanıyordu ama hasta ve hayatının sonuna yaklaşmış olan Jukov, çok daha düşünceli bir havadaydı: "Başkaları gibi benim hayatımda da mutluluklar, hüznler ve kayıplar var. Benim için hayatımdaki en önemli şey, ülkeme, halkıma hizmet etmek oldu. Ve tertemiz bir vicdanla, görevimi yapabilmek için mümkün olan her şeyi yaptığımı söyleyebilirim," diyordu.

Vatan hizmetinin meşalesini genç kuşaklara aktarmak isteyen Jukov onlara, savaşanların yaptıkları o büyük fedakârlıkları takdir etmelerini, hayatta kalan gazilere iyi davranmalarını ve en önemlisi de tarihten dersler çıkarmalarını öğütlüyordu: "Davamızı daha da ileri taşıyacak olanlar gençlerdir. Bizim

hatalarımızdan ve başarılarımızdan dersler çıkarmaları çok önemlidir.”

Jukov anılarına, çocukluğunu hatırlayarak, Rus Devrimi'nin bir delikanlı olarak kendi dönüşümüne nasıl etki yaptığını, ona “hayatını tamamen farklı bir şekilde yaşamak fırsatını sunduğunu, canlı, ilginç, heyecan verici tecrübeler ve önemli işler sunduğunu” anlatıyordu.¹

Jukov, yaptığı işlerden tatmin olmuş, partisine ve vatanına hizmet etmekten memnun bir şekilde öldü. Sovyet halkı da çoğunlukla tatmin olmuştu. Onlar için Jukov, ana vatanına karmakarışık, derin kriz dönemlerinde hizmet etmişti. Sovyetler Birliği, davaya tam ve sarsılmaz bir şekilde bağlı insanlar sayesinde ayakta kalmıştı. Kahraman Jukov imajı, komünizme olan sarsılmaz bağlılığını paylaşmasalar bile, bugün Ruslarda hâlâ yaşamaktadır.

Jukov'un böylesine yüksek bir ruh halini taşımaya neden devam ettiğini anlamak zor değil. 1941-1945 arasında Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda savaşmış ve kazanmış olan yetenekli Sovyet generallerinin galaksisinde, kimsenin ışığı Jukov'unkinden daha çok parlamamıştır. Rusya'yı ve Sovyetler Birliği'ni Hitler'den kurtaran muharebelerin ve dönüm noktalarının her birinde bulunan sadece Jukov'dur. Jukov, Sovyetler Birliği'ne 25 milyon ölüye, milli servetinin üçte birinin yok olmasına, on binlerce köyün, kasabanın ve şehrin yıkılmasına mal olan savaşın “Muzaffer Generali”dir ve sonsuza dek öyle kalacaktır. Bazı bakımlardan Pirus zaferiydi belki ama karşılığında Hitler'in ırkçı imparatorluğunun bir parçası olmak çok daha kötüydü.

Savaş sırasında Jukov birçok engelle karşılaştı, onun komutasındaki askerler zafer yolunda muazzam büyüklükte kayıplar verdiler. Ancak savaşı kazanmış olmak, söz konusu muha-

1) G. K. Zhukov, *Reminiscences*, Cilt 2 s. 474-481. Ayrıca bakz. *The Memoirs of Marshal Zhukov* (Londra: Jonathan Cape, 1971), s. 690-692.

rebelerin ya da harekâtların idaresine yapılan eleştirileri ezdi ve değişik eylem biçimlerine veya değişik komuta kararlarına dair ne yapabilinirdi tartışmalarının hepsini bertaraf etti. Jukov'un büyük bir general olarak namı Rusya'da şu basit nedenden yaşayacaktır: Hataları ve yenilgileri ne olursa olsun, o en büyük -ve en tayin edici- zaferleri kazanmıştır.

Jukov'un bu popülerliği Rusya'nın askeri profesyonelleri tarafından da paylaşılmakta. 2004'te, *Büyük Vatanseverlik Savaşı*'nın en önde gelen Sovyet generalleri hakkında yaptığını çalışmada, Rus Askeri Bilim Akademisi Başkanı ve kendisi de Moskova Muharebesi gazilerinden olan General M. A. Gareev, Jukov'un bir komutan olarak özelliklerini değerlendirdi: Hiç bitmeyen bir yaratıcı enerji, muharebenin veçhelerini derinden kavrayış ve esneklik; her harekât için çok titiz planlama ve hazırlık; amaca ulaşmakta cesaret ve kararlılık. Gareev'in vardığı sonuç şuydu: Rusya'nın askeri tarihinde sadece on sekizinci yüzyılın çar yanlısı generali ve stratejisti ve hiçbir muharebe kaybetmemiş olan Alexander Suvarov, büyük bir komutan olarak Jukov'un eşitidir.²

Jukov, büyük bir komutan olmasına rağmen, efsanenin rakipsiz askeri dehası değildi. Stratejik teoriye veya askeri doktrinine büyük katkıları yoktu. Modern savaşın yönetimine dair derin bir içgörü de bahsedilmemişti kendisine. Savaş meydanında elbette parlak ve keskin anlar yaşamıştı -Halhin-Gol'de, Moskova ve Stalingrad muharebelerinde ve 1944-1945'te Berlin yolunda- yeteneği yaratıcı yenilikler veya hayal gücünde değil, uygulamadaydı. Benzer bir şekilde Jukov'un sert hatta genelde kaba liderlik tarzı, savaşta çıkan krizlerde yararlı olmuşsa da aktarma yeteneği kuşkuluydu. İnsanları sert disiplin eylemleriyle tehdit etmek, gerekli çabayı göster-

2) M. A. Garaev, *Polkovadtsy Pobedy i Ikh Voennoe Nasledie* (Moskova: Isan, 2004), s. 125-137.

melerini sağlamayabiliyordu. Diğer Sovyet generallerinin çoğu çok farklı ancak eşit derecede başarılı liderlik tarzları uygulamışlardı; bunun en açık örneği, disiplin uygulamak için teşvik ikna yöntemlerini kullanmaya inanan Rokosovski idi.

Jukov'u istisna haline getiren kazanma iradesiydi. Hayatı boyunca başarmak için muazzam bir kararlılık göstermiş, bir işi yapmak için çok enerji harcamıştı. Jukov'un çevresindekilere göre bu irade, en zor koşullarda bile başarı ihtimaline güven duyulmasını sağlamıştı. Bu 1941'deki o kritik yaz aylarında ve 1942'de Stalingrad'da Alman ve mihver kuvvetlerinin önlerinde ne var ne yoksa süpürdükleri dönemdeki kadar da belirgin olmamıştı. Jukov hiç sarsılmamış veya yenilgi ihtimalini düşünmemiş, kararları hep sağlam ve açık olmuştu.

Jukov'un görünürde aşılması imkânsız zorluklarla karşılaştığındaki efsanevi dengesi, tam olarak cesaretinden kaynaklanmaz -cesaretten yoksun olmamasına rağmen-, daha çok üstün iç disiplin meselesidir. Jukov, subaylarından ve askerlerinden beklediği kontrol ve itaati kendisi de göstermiştir. Bir harekât komutanı olarak Jukov, kararlar, emirleri uygulamak için ihtiyaç duyduğu askerler ve kaynaklar konusunda stavka genel komutası ile çok çatışmıştır. Ancak karar bir kez verildikten ve emir yayımlandıktan sonra -istediği her şeyi almamış olsa bile- bu emirleri uygulamış ve herkesin de aynı şekilde davranmasını beklemiştir.

Jukov'a dair bu özellikler -irade, disiplin, kararlılık ve ateş altında kendine güven- önemli entelektüel niteliklerle tamamlanmıştır. Vizyon ve amaç netliği ile birlikte tecrübelerden öğrenmek isteği. Bütün büyük generallerin stratejik durumlarının karmaşıklığına nüfuz etmek ve savaş meydanının karmaşası içinde kritik pozisyonları, kararları ve nesnellikleri görek uygun ve etkili bir şekilde eyleme geçme kapasitesine sahip olmaları gerekir. Aynı derecede önemli olan ise askeri amaçlarının, gerektiği zaman yön değiştirebilme esnekliği ile

değelenmesi konusunda ısrarlı olmalarıdır.

Savaşın ilk yıllarında Jukov bu gerekli uyumu her zaman sağlayamamıştır. Bunun bir örneği genelkurmay başkanı iken, 1942 yazındaki saldırı harekâtlarını terk etme ve bunun yerine Alman Blitzkrieg istilasını daha iyi engelleyebilecek stratejik savunma konumuna çekilmesidir. Bir başka örnek ise 1942'de Rzhev-Viazma seri harekâtlarında Merkez Ordu Grubu'nu Moskova önündeki konumundan sökmeye çalışması ancak bunun sonucunda Mars Harekâtı'nın başarısız olmasına neden olmasıdır. Ancak savaş ilerledikçe Jukov, çözülme daha etkili olacağı zaman çekilmenin gerekli olduğunu ve uzun vadeli başarının bir harekâtın duraklaması veya sona ermesiyle elde edileceğini öğrenmiştir.

Stratejik vizyonunun ölçeği, Jukov'un generalliğinin bir başka veçhesidir. Savaş sırasında zaman zaman çok iddialı hedefleri olan harekâtlara girişmiştir. Almanlar 1941'de işgal ettiklerinde, iddiası düşman topraklarına stratejik bir karşı işgal başlatmak ve böylece konumların derhal değişmesini sağlamaktır, bunu 1941 Ocak'ındaki masa üzerindeki savaş oyunlarında yapmıştır da. O yılın aralığındaki Moskova karşı saldırısının amacı sadece Alman kuvvetlerini Sovyet başkentinden uzaklaştırmak değil, bir karşı Barbarossa başlatarak Almanları Rusya'dan söküp atmaktır. Sovyetlerin, Alman 6. Ordusu'nu 1942 Kasım'ında Stalingrad'da kıştırması, hem Güney Ordu Grubu'nu hem de Merkez Ordu Grubu'nu çeviren dev harekâtların girişi olarak öngörülmüştür. 1943 Ocak'ındaki Kutup Yıldızı Harekâtı, hem Kuzey Ordu Grubu'nu çevirmek hem de Stalingrad kuşatmasına son vermeyi amaçlar. Bu görkemli iddialar hayata geçmemiştir ama başarı Bagration Harekâtı ve 1944-1945'te Beyaz Rusya ile Polonya'yı kurtaran ve Jukov'u Berlin'i vurma mesafesine getiren Vistül-Oder Harekâtı gibi yapı taşlarıyla oluşturulmuştur.

Jukov'un iddialı harekâtları yalnızca kendine özgü hayal

mahsulü işler değildir. Stalin ile stavka tarafından da paylaşılan vizyonlardır ve aynı zamanda Sovyetlerin büyük dönüşüm projeleri geleneğini de yansıtır. Jukov'un askeri kavrayışı bu geleneğin içinde biçimlenmiştir ve her ne kadar yaratıcılığa izin verse de aynı zamanda disiplin ve normlara uyma vurgusuyla adam akıllı otoriter ve hiyerarşiktir. Jukov'un amaçlarına varmak için hayal gücünden çok, enerji ve canlılığa dayanması, Sovyet sisteminin tamamına hâkim olan kültür ile tutarlıdır. Dolayısı ile Jukov'un büyük başarısının bir unsuru da kendisinin bir Sovyet generali olmasıdır, dolayısıyla bir başka orduda general olarak bu kadar verimli olması pek ihtimal dâhilinde değildir.

Jukov bir Sovyet generali olarak özel bir ordu türüne komuta etti: Çok az öğrenim görmüş, az çok temel askeri eğitimden geçmiş köylülerden oluşan bir orduydı bu. Bu üniformalı köylülerin çoğu, ana-babaları ve büyükanne-büyükbabalarıyla birlikte zorunlu kollektifleştirmenin travmatik sonuçlarını yaşamışlardır. Bazıları komünizm davasının içten ve inançlı destekçileri olsalar da, en azından bir kısmı düşman, cahil veya kayıtsızdır. Böyle bir ordunun Sovyet-Alman Savaşı'nın o şiddetli çatışmalarının dehşet verici koşulları içinde sert disiplin ve ibretlik cezalandırma rejimi olmadan nasıl bir arada tutulacağını öngörmek gerçekten zor. Sertlik ve merhametsizlik ise kuşkuyla yer bırakmaksızın yaşandı. Sovyetler, savaş sırasında 158 bin gibi şaşırtıcı sayıda kendi askerini infaz etti. On binlercesi ise meşhur bazı bataryalarına, ölüm oranının yüzde elli olduğu o topçu bataryalarında hayatta kalacak kadar şanslıysalar, işledikleri suçları ve kabahatleri telafi etmeye gönderildiler. Jukov'un uyguladığı bu sert önlemlerden dolayı pişman olduğuna ya da kuşku duyduğuna dair en küçük bir imâ yoktur.

Jukov'un Stalin gibi çok etkili bir başkomutanın altında görev yapan, çok yetenekli Sovyet generallerinden biri olduğunu

unutmamak gerek. Jukov, İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük generali olsa da -ki savaşın bütün önemli dönüm noktalarında tayin edici katkısı olmuştur- savaş yalnızca onun çabalarıyla kazanılmamıştır. Kolektif ve parlak bir şekilde hareket eden Sovyet Yüksek Komutası'nın mensuplarından biriydi. Muhtemelen generallerin bireysel yeteneklerinin, becerilerinin ve başarılarının yanı sıra Stalin'in yönetimi de önem taşıyordu. Güçlü ve genelde çatışan kişilikleri birarada tutan liderliği ve otoritesi sayesinde Stalin, bireysel ve ortak yetenekleri en iyi şekilde kullanmış, hem felakette hem de zaferde hepsini bir arada tutan bir sadakat talep etmiş ve esin kaynağı olmuştur. Jukov bu grubun içinde Stalin'in en büyük bireysel varlığı oldu. Jukov, Sovyet diktatörüne sorgusuz ve sualsiz olmasa da hiç tereddüt etmeden defalarca askeri zafer sağladı. Hiçbir zaman diktatörün üstünlüğüne meydan okumadı veya zafer kazanmaktan başka bir iddiada bulunmadı. O, hakikaten Stalin'in generali idi.³

Sovyet efsanesi, İkinci Dünya Savaşı'nın diğer generalleri ile nasıl kıyaslanır? Kıyaslanması gereken nedir? Zaferlerin sayısı, tek tek muharebelerin nasıl da zorluklarla verildiğini anlatmaz. Bir kişilik profili de üstün askeri yetenekleri ortaya çıkarmaz. Popülerlik yaratmak ya da mübadiller arasında düşmanlık kışkırtmak, yetenek ve beceriyi ölçemez. Mesele Jukov olunca kıyaslamak iyice güçleşiyor. Çünkü Eisenhower'ın belirttiği gibi, Sovyet generali "büyük muharebelerde zamanımızdaki herkesten sorumlu bir önder olarak çok daha uzun bir tecrübeye sahip."

Belki de en مناسب kıyaslamalar diğer önemli Sovyet komutanlarıyla, özellikle Konev, Rokosovski ve Vasilevski ile yapılabilir. Ancak bu generallerin hiç biri Jukov kadar çeşitli roller oynamamışlardır. Jukov, genelkurmay başkanlığı, cephe

3) Başkomutan olarak Stalin için bkz. G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939-1953* (Londra: Yale University Press, 2006).

komutanlığı, stavka koordinatörlüğü ve başkomutan yardımcılığı yaptı. Vasilevski de çeşitli görevler aldı ancak genelde stavka temsilcisi olarak çalıştı ve ancak savaşın sonuna doğru cephe komutanlığı yaptı. Jukov, Konev ve Rokossovski başarısızlık kadar başarılar da yaşadı, dolayısıyla cephe komutanı olarak nispi erdemlerini değerlendirmek zor. Savaştan sonra Konev ile Rokossovski, durumu en iyi sahadaki komutanın bildiği iddiasıyla genelkurmayın, Jukov ve Vasilevski gibi stavka temsilcilerinin komuta ettikleri cephelerin işlerine karışmalarından şikâyet ettiler. Ancak ne Konev ve ne Rokossovski merkezi koordinasyon veya çoklu cepheler idare ederek operasyon yönetme gibi zorluklarla karşılaştılar, dolayısıyla böyle bir durumda nasıl hareket edecekleri, böyle bir tecrübenin komuta tarzlarını ve başarı oranlarını değiştirip değiştirmeyeceği bilinmiyor.

Jukov ve Konev'in huyları ve liderlik tarzları birbirine çok benziyordu. Çok ordulu cephe komutanları olarak her ikisi de askerlerini amansız bir kararlılıkla ve ne pahasına olursa olsun amaca varmak için ileri sürmüşlerdir. Her ikisi de saldırgan, hücumu yatkın komutanlardı ancak ne zaman saldırı ne zaman toplanma emri vereceklerini bilirlerdi. Rokossovski'nin ise yakın çalışma arkadaşları ile astlarına yaklaşımı daha yumuşak ve entelektüelceydi. Rokossovski'nin anılarında anlattığı gibi, Stalin de öfke nöbetleri geçirmesine, tehditler yağdırmasına, hakaretler etmesine rağmen gerekli olduğunda çok yumuşak olabilirdi; Jukov'un ve Konev'in liderlik tarzları da böyleydi.

Sovyet olmayan generallerle kıyaslanacak olursa, Jukov bir çoğunun hem iyi hem de kötü yanlarını taşırdı.⁴ Jukov'un en sevdiği Amerikalı General Eisenhower, tıpkı kendisi gibi mil-

4) Kıyaslama yapmak için iyi bir koleksiyon M. Carver (ed) *The War Lords: Military Commanders of the Twentieth Century* (Barnsley U.K.: Pen&Sword 2005). Koleksiyonda John Erickson'un Jukov ve Konev üzerine yazdığı denemeler de bulunmaktadır.

yonlarca askerden sorumlu olarak çok büyük ve karmaşık bir organizasyonu etkili bir şekilde yönetmiştir. Her ikisi de çevrelerine, görevlerine bağlı, sadık ve yetenekli astlar toplamışlardır. Ancak Jukov, Eisenhower'ın diplomatik becerilerinden yoksundu. Savaştan sonra her ikisi de başarılı politikacılar oldular, ama ikisi arasında siyaseten daha naif olanın Jukov olduğu ortaya çıktı.

General Patton, numara yaptığı gerekçesiyle hasta askerleri tokatlamakla ünlüdür. Jukov'un da zaman zaman astlarına vurduğu söylenir; bu, çar ordusundan kalma, yaygın bir pratikti. Daha hayırlı benzerlikleri Patton ile Jukov'un savaş meydanında disiplini sağlamak için sürekli eğitim ve tatbikat yaptırmalarıdır. Her ikisi de hücum eylemine çok inanmışlar ve askerlerini yok edebilmek için düşmanlarını yakın tutma ihtiyacını duymuşlardır. Jukov gibi Patton da savaş sırasında efsane olmuş, yüksek moral taşımış ve askerleri kadar genel kamuoyu tarafından da sevilmiştir. Her iki komutan da askerleri ile birlikte eylem içinde olmuş ve daima ön cepheye yakın olmuşlardır.

Saflarında saygı gören, sevilen ve güven uyandıran bir başka general de İngiliz Feldmareşal Bernard Montgomery idi. Jukov, Montgomery ile titiz planlama ve harekât hazırlığı özelliğini paylaşırdı. Her ikisi de zaferi garanti etmek için muazzam bir kuvvet toplarken kaynakları yok etmişlerdir. Her ikisi mübadilleri arasında, sevgi ve saygı kadar, kıskançlık ve düşmanlık uyandırmışlardır.

Jukov, Alman generallerini hafife alıyordu. Bunun nedeni kısmen Nazi yanlısı olmalarıydı. Ama daha çok hayatta kalanların yazdıkları anılarda savaşı kaybetmelerinin nedenini Hitler'in stratejik hatalarına, Rusya'daki hava koşullarının kötülüğüne, Kızıl Ordu'nun asker sayısının fazlalığının, Wer-macht'dan daha fazla kayıp vermeyi sağlamasına bağlamalarına kızmıştı. Jukov'a göre hiçbirinin kabul etmediği şey, Sovyet

generallerinin üstünlüğünün savaşı kaybetmelerinin asıl nedeni olduğuydu.

Savaş sırasında Jukov'un kazandığı popülerliğe yaklaşan yegâne Alman generali Feldmareşal Erwin Rommel'di. Ancak Rommel, bir stratejist veya geniş ölçekli harekâtların örgütçüsü olmaktan çok, savaş meydanı taktikçisiydi. Kuzey Afrika Harekâtı sırasında -sonunda kaybetmişti- Rommel sadece birkaç birliğe komuta etmişti. Gösterişli parça harekâtlar Jukov'un en güçlü becerileri arasında değildi ama Halhin-Gol'deki çatışmalar ve 1941 Ağustos'undaki Yel'nya saldırısı Rommel'in Kuzey Afrika'daki başarılarıyla rahatça kıyaslanabilir. Rommel, birçok Alman generalinin hayatını ve şöhretini yok eden Rus Cephesi'nde savaşmadığı için ayrıca şanslıydı.

Hayatta kalıp da Doğu Cephesi'ndeki savaşı anlatan iki Alman generali, Jukov'un anılarında isimleri sık sık geçen General Heinz Guderian ile Feld Mareşal Erich von Manstein'di. Hatta Jukov, çeşitli muharebelere dair anlattıklarını doğrulamak için bu generallerin kitaplarından alıntılar yapmıştır. Ancak Jukov yazılarında general olarak haklarını teslim etme çabasını göstermez, sadece von Manstein'den "atılgan" olarak söz edip geçer.

Barbarossa Harekâtı sırasında Guderian'ın birlikleriyle Jukov'unkiler Moskova Muhaberesi'nde göğüs göğüse çarpıştılar. Guderian, Sovyet başkentinin önündeki yenilgisinde suçu hava koşullarına atmıştı, ancak Jukov'un belirtmekten çok hoşlandığı üzere, soğuk Sovyet ve Alman askerlerini birbirinden ayırmamaktaydı. 6. Ordu, Stalingrad'da sarıldığında, Sovyet kuşatmasını yarmak için saldıran kuvvete Von Manstein komuta ediyordu. Bu harekât başarısız oldu ama Manstein daha sonra, Hitler'in Bakü'deki petrol rezervlerini ele geçirmek için yaptığı başarısız saldırının ardından Alman kuvvetlerinin Rostov-on-Don'un güneyinden geri çekilişlerinin sağlanmasında önemli bir rol oynadı. Jukov gibi Manstain da hücum

harekâtlarında olduğu kadar savunma harekâtlarında da usta olduğunu kanıtladı.

Belki de en ilginç kıyaslama Jukov ile General Douglas MacArthur arasında yapılabilir. Jukov gibi MacArthur da Pasifik Savaşı'nın başlarında düşman saldırısının ağırlığı karşısında şaşkına dönmüş ve bunun sonucunda Filipinler'de 1941-1942 arasında Japonların karşısında büyük kayıplar verdiği bir dizi korkunç yenilgi yaşamıştı. Ancak MacArthur, geri dönüp bir dizi parlak amfibi operasyonla, Borneo ve Yeni Gine ile birlikte bu adaları geri aldı. Eğer Japonlar, 1945 Ağustos'unda Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ve Sovyetlerin Mançurya'yı işgallerinin ardından teslim olmasalardı, MacArthur Japonya'nın işgalinin başını çekecek ve Jukov'un savaş boyunca defalarca karşılaştığı askeri sınavlarla karşı karşıya kalacaktı. Jukov gibi MacArthur da kendi içgüdülerine ve herkesten çok kendi yargılarına güvenir ve hatalarını kolay kolay kabul etmezdi. Ama Jukov, MacArthur gibi anılarında meslek hayatı boyunca hiçbir önemli hata yapmadığını yazacak kadar kadar ileri gitmemiştir.

Generalleri kıyaslayan bu incelemenin sonucundan, Jukov'un askeri alanlarda "görölmüş en iyi" general olmadığı ancak İkinci Dünya Savaşı'ndaki generallerin en iyisi olduğu sonucu çıkıyor. Savaşdaki üstün yeteneği ile cesaretini, iddialı stratejik vizyonu, kararlılığı ve örgütleme yeteneği ile birleştirmişti. Askerlerine de sevgi ve güven uyandırmış -aynı zamanda korkmuşlardır da- bütün mübadillerinin saygısını kazanmıştır. Yenilgiyi tevekkülle karşılamamış, zaferi abartmamıştır. Dışarıdan bakıldığında bitip tükenmez bir enerjisi vardır ve koşullar ne olursa olsun başarılı olacaktır.

Bu özelliklerini, savaştan sonra, önce Stalin'den sonra da Kuruşçev'den gelen kişisel ve siyasi saldırılar sırasında da kullanması gerekti. Her iki durumda da sağlam durması, gözden düştükten sonra geri dönmesini sağladı. Jukov'un savaş sonra-

432 Geoffrey Roberts

sı süreçteki dayanıklılığı, savaş sicilindeki kadar etkileyicidir. Jukov, savaşta olduğu gibi yenilgiden ve düşmanlıktan da muzaffer çıkmıştır.

Jukov'un hayatında ve kariyerinde yaşanan dramatik zaferlerin ve düşmanlıkların siyasi ve kültürel bağlamını sağlayan, artık var olmayan bir Sovyet sistemidir. İnancı bir komünist olarak bu sistemi desteklemiştir, bu sisteme hizmet etmiştir, bu sisteme hatası ne olursa olsun sadık kalmıştır. İşin tuhafı, Sovyet sisteminin 1991'de çöküşü sayesinde mitleri ve siyasi çarpıtmaları aşabilen araştırmalar yapılabilmiş ve Jukov'un bir general ve bir insan olarak gerçek değeri ortaya konabilmiştir.

Jukov efsanesi, Sovyet sonrası dönemde de büyümeye devam ediyor. Ancak yeni ortaya çıkan kaynaklar birbirine dolanmış, baştan çıkarıcı mitle sıradan gerçekliği birbirinden ayırmayı mümkün kılıyor. Bu sayede yoksul bir köylüken, büyük bir general ve sadece Rus halkına değil, Nazi Almanya'sına karşı kazanılan zafere hiç kıyaslanmayacak katkılarda bulunmuş kahramanın karmaşası ve çelişkileri bütün gerçeği ile yakalanabiliyor.

Hitler'i Yeneni Adam

MAREŞAL JUKOV

Hiç Savaş Kaybetmeyen Bir Asker!

Mareşal Georgi Konstantinoviç Jukov'un yaşamında, Kızıl Meydan'daki Zafer Yürüyüşü'nün en önünde halkı selamladığı o 1945 Haziran gününün yeri ayırır. Tspeki adında gösterişli bir beyaz Arap atının üzerindeki Jukov sağında Kremlin, tam karşısında ise St. Basil Katedrali'nin soğan kubbeleri kalacak şekilde Spassky Kapısı'ndan geçerek meydana girmişti. Sovyet silahlı kuvvetlerinin tüm bölümlerini temsil etmekte olan birlikler meydanda toplanmış onu bekliyorlardı; tüm taburların önünden geçip hepsini selamladı.

Jukov, Stalin'in Başkumandan Vekili'ydi ve Rusya'nın yanı sıra Avrupa'nın tamamını da Nazi esareti altında kalmaktan kurtaran, Adolf Hitler'in Almanya'sına karşı kazanılmış büyük Sovyet zaferinin baş mimarı olarak tanınıyordu.

1941 yazında Alman orduları Sovyet Rusya'yı işgal ettiğinde Kızıl Ordu'nun ilk başarılı karşı saldırısını yönetip Wehrmacht'ın geri çekilmesini sağlayan ve tüm dünyaya Hitler'in savaş makinesinin asla yenilmez olmadığını kanıtlayan Jukov'dur. Aynı yılın eylül ayında Leningrad, Almanlar tarafından kuşatıldığında, Stalin şehri muhtemel bir esareten kurtarması için Jukov'u görevlendirdi. Bir ay sonra ise onu Moskova'ya geri çağırarak Sovyet başkentinin savunmasının başına geçirdi. Jukov, Almanların Moskova'ya doğru ilerlemesini durdurmakla kalmayıp Aralık 1941'de bir karşı saldırı başlatarak Wehrmacht'ı şehirden uzaklaştırdı ve Hitler'in Kızıl Ordu'yu bastırarak tek bir Blitzkrieg operasyonu ile Rusya'yı ele geçirme hayallerini suya düşürdü.

Altı ay sonra Hitler, bu kez Bakü'deki Sovyet petrol kaynaklarını ele geçirmek için güneye doğru bir saldırı başlattığında Jukov bir kere daha ön plana çıktı ve 1942 Kasım'ında Stalingrad'daki dâhiyane karşı saldırısıyla 300.000 kişilik Alman ordusunu şehirde kapana kısırdı. Bu göz kamaştırıcı başarısını, 1943 Temmuz'unda Kursk'ta Almanya'nın geriye kalan son panzer gücünü tükettiği çarpışmadaki müthiş zaferiyle perçinledi. 1944 yılının Haziran ayında Bagration Harekâtı'nı yönetti. Bu operasyon sayesinde Kızıl Ordu, Varşova'ya kadar ilerledi. Nisan 1945'te Jukov, Berlin'i hedef alan son Sovyet saldırısının başındadır. Alman başkenti için yapılan bu amansız savaş 80.000 Sovyet askerinin yaşamına mal olsa da; Nisan sonuna gelindiğinde Hitler ölmüştür ve Sovyet bayrağı artık bir harabe-ye dönüşmüş olan Reichstag'ın tepesinde dalgalanmaktadır. Ayrıca 9 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın şartsız teslimiyetini Sovyetler Birliği adına resmi olarak kabul eden de Jukov olacaktır.

